

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

Doktora Tezi

TEK PARTİ DÖNEMİNDE
ORTA ASYA VE SÜMER-HİTİT
ARAŞTIRMALARI

HAZIRLAYAN
ULAŞ TÖRE SİVRİOĞLU

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ŞAYAN ULUSAN

Manisa

2012

ÖZET

Ulus devletlerin kuruluşları esnasında tarih ve arkeolojiye özel bir önem verdikleri ve meşruluklarını geçmiş uygarlıklara dayandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Türkiye Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında tarih, arkeoloji, antropoloji ve dilbilim gibi disiplinler yeni Türk devletinin meşruluğunun sağlanmasında önem kazanmıştır. Gene bu disiplinlerden Türk ulusunun bilincinin yeniden şekillendirilmesinde yoğun şekilde yararlanılmıştır. Türkiye'de bilhassa Tek Parti Dönemi'nde Orta Asya prehistoryası, Sümer ve Hitit medeniyetleri üzerine yapılan araştırmalarda da bu temel hedeflerin gözetildiği görülmektedir. Bu çalışmamızda bilim ve siyasetin iç içe geçtiği Tek Partili yıllarda Türkiye'de Sümer-Hitit ve onlara kaynaklık ettiği düşünülen prehistorik Orta Asya Medeniyet'inin nasıl algılandığı ve kitlelere nasıl tanıtıldığı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya prehistoryası, Sümer ve Hitit, Tarih, Arkeoloji, Ulus Devlet, Tek Parti Dönemi

ABSTRACT

During the establishment of nationalistic states, it is seen that they struggle to trace their legitimacy back to ancient civilisations and they attach great importance to the history and archaeology. While being established the Turkish Republic, the disciplines such as history, archeology, antropology and linguistic are great value to the legitimacy of Turkish Republic. Also, it is intensively benefited from these disciplines for the restatement of Turkish nation's conscious. Especially, throught the single party preiod of Turkey, the significance of these main purposes is noticed into the historical researches which are done on the prehistory of Central Asia, Sumer and The Hittites. In this academic study, it's emphasized how Sumer, the Hitities and the Prehistory of Central Asia wich it's thought as good sources are perceived and how they are introduced to the people during the years of single party in Turkey wich science and politics combined with each other.

Key Words: The Prehistory of Central Asia, Sumer and The Hittites, History, Archaeology, Nationalistic States, Single Party period

Doktora tezi olarak sunduğum “Tek Parti Dönemi’nde Orta Asya, S mer-Hitit Araştırmaları” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../2013

Ulaş T re S VR OğLU

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 14/12/2012 tarih ve 24/10 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Ulaş Töre SİVRİOĞLU'nun "Tek Parti Döneminde Orta Asya ve Sümer-Hitit Araştırmaları " Konulu tezi incelenmiş ve aday 08.01.2013 tarihinde saat 10:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☒

OY BİRLİĞİ ☒

DÜZELTME yapılmasına ☐ *

OY ÇOKLUĞU ☐

RED edilmesine ☐ **

ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN
Doç. Dr. Sayan ULUSAN
(Danışman)

ÜYE
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU

ÜYE
Doç. Dr. Hasan MERT

ÜYE
Yrd.Doç. Dr. A. Galip ALÇİTEPE

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. İbrahim İNCİ

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

☐ Tez, mutlaka basılmalıdır

☐ Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

☐ Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☐ Tez, basımı gereksizdir.

ÖNSÖZ

Birçok araştırmacı Türkiye Cumhuriyeti'nin Tek Partili yıllarını Arkeoloji, Dilbilim, Antropoloji gibi bilimlerin gelişimi açısından “altın yıllar” olarak görmüştür. Tek Parti Dönemi boyunca, Tarih Kongreleri, Dil Kurultayları, Arkeoloji müzeleri, düzenli hâle getirilen çiviyazılı tablet koleksiyonlarıyla Anadolu'nun kadim tarihi daha önce görülmedik ölçüde bir seferberlikle araştırılmaya başlanmıştır. Anadolu'daki en eski medeniyetlerin Orta Asya'dan gelen Türkler tarafından kurulduğunu savunan Türk Tarih Tezi bu çalışmaların teorik alt yapısını oluşturmuştur. Bu faaliyetler içerisinde Sümerler ve Hititlerle ilgili mesai özel bir anlam taşır. Anadolu-Yakındoğu medeniyetleri arasında Türkler ile en fazla bağlantılı görülen ve üzerlerinde durulan bu iki antik uygarlıktır. Tek Parti Dönemi'nde Sümerler ve Hititler üzerine uzmanlaşmış bilim insanları Türkiye'ye dâvet edilmiş, bu bilim insanlarının katkılarıyla DTCTF'nde Hititoloji ve -dünyadaki tek- Sümeroloji Kürsüsü kurulmuştur. Atatürk, Etibank, Sümerbank gibi kuruluş isimleriyle bu iki medeniyete ne ölçüde önem verdiğini göstermek istemiş ve halk arasında her iki medeniyetin de tanınmasına gayret göstermiştir.

Çalışmamızda Tek Parti Dönemi boyunca Sümerler, Hititler ile onlara kaynaklık ettiği düşünülen prehistorik Orta Asya medeniyeti üzerine yapılan bilimsel, kültürel, edebî hemen hemen bütün çalışmalar incelenmiş, kendi dönemlerinin ve bugünün araştırmalarıyla mukayese edilerek değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Kaynakçadan da anlaşılacağı üzere mümkün mertebe birinci el kaynaklar taranmıştır. Ancak bütün çabalarımıza rağmen bazı çalışmalara, Örneğin İsmail Hâmi Danişmend'in *Sümer-Türk Dilbirliği* adlı eserine Millî Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türk Dil kurumu Kütüphanesi de dâhil olmak üzere taranan hiçbir yerde rastlanılamamıştır. Bu türden kitapların özel koleksiyonlarda olması muhtemeldir. Tez'in yazımında terimler ve isimler yazıldıkları dönemin imlâsıyla yer almışlardır. *Şummer*, *Summer*, *Asur*, *Eti*, *Ortaasiya*, *Turova* gibi... Kendi yorumlarımız ve eklerimizde ise bugün kullanılan terimler ve Arkeolojide evrensel olarak kabul edilen yazım kullanılmıştır. *Sümer*, *Assur*, *Hitit*, *Orta Asya*, *Troia* gibi... Güneş Dil Teorisine göre düzenlenen dönemin imlâsı olduğu gibi bırakılmıştır. *Irkiğ*, *milliğ* vb.

Bu çalışmada önerileriyle yol gösterici olan hocalarım Doç Dr. şayan Ulsan, Doç Dr. Hasan Mert, Yrd Doç Dr. Ali Galip Alçıtepe'ye ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim.

Tre SİVROĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
YEMİN METNİ.....	V
TUTANAK.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XIV
GİRİŞ.....	1

GİRİŞ

1923 ÖNCESİNDE ORTA ASYA PREHİSTORYASI VE SÜMER-HİTİT ARAŞTIRMALARI

1. Batılı Bilim Adamlarının Gözüyle Orta Asya ve Sümer-Hitit Medeniyetleri

1.1.Orta Asya’da Prehistorik Araştırmaların Başlaması ve Âri Tezi.....	1
1.2. Orta Asya Türk Medeniyeti Üzerine İncelemelerinin Başlaması.....	7
1.3. Sümerlerin Keşfi ve Orta Asya İle Bağlantıları.....	11
1.4. Hitit Araştırmalarının Başlaması.....	19

2. Osmanlı Aydınlarının Gözüyle Orta Asya ve Sümer-Hitit Medeniyetleri

2.1. Osmanlı Devletinde Orta Asya ve Türklük Araştırmaları	24
2.2.Osmanlıların Sümer-Hitit Arkeolojisine Bakış Açısı.....	35
2.3. Osmanlı Tarih Kitaplarında Sümer ve Hititler	42

I
BİRİNCİ BÖLÜM
ATATÜRK DÖNEMİNDE ORTA ASYA PREHİSTORYASI VE SÜMER-
HİTİT TARİHİ ARAŞTIRMALARI

1.Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1923–1930) Orta Asya ve Sümer-Hitit Araştırmaları 52

1.1. 1923–1930 Döneminde Ders Kitaplarında Orta Asya ve Sümer-Hitit Medeniyeti	53
1.2. 1923–1930 Döneminde Türkiye’de Orta Asya Araştırmaları.....	57
1.3. Avram Galanti ve Hititler.....	62
1.4. 1923–1930 Arasında Türk Araştırmacıların Gözüyle Sümer-Hitit Medeniyetlerinin Orta Asya İle Bağları.....	63
1.5. 1923–1930 Yılları Arasında Avrupa’da Sümer-Hitit Medeniyetlerine Bakış Açısı ...	65

2. Türk Tarih Tezi ve Sümer-Hitit Medeniyetlerine Resmî Bakış Açısının Değişimi

2.1 Türk Tarih Tezi’nin Oluşumu, Diğer Ülkelerdeki Muadilleri ve Sümer-Hitit Medeniyetlerine Sahip Çıkmanın Siyasal Anlamı	67
2.2. Türk Tarih Tezi’nin Yabancı Kaynakları	81
2.3. Türk Tarih Heyeti’nin Kuruluşu ve Sümer-Hititlere Bakış Açısı.....	90
2.4. Türk Tarihinin Anahatları’nda Sümer ve Hititler.....	95
2.5. Türkçü-Turancı Çevrelerin Sümerlere ve Hititlere Bakış Açısı.....	107
2.6. Mustafa Kemal Atatürk’ün Tarih- Arkeoloji ve Sümer-Hitit Çalışmalarına Etkisi.....	112
2.7. Türk Tarih Kurumu’nun Kuruluşu ve Yeni Ders Kitaplarında (1931–1939) Orta Asya, Sümer-Hitit Medeniyetleri.....	125

2.8. Türk Tarihinin Anahatları'nın Yeniden Yazılması Girişimi ve Sümer-Hititlerle İlgili Müsveddeler.....	130
2.8.1. Reşit Gâlip ve Mehmet Saffet (Engin) in Gözüyle Hititler	132
2.8.2. Sümerlerle İlgili Müsveddeler.....	140
3. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Orta Asya Prehistoryası, Sümer ve Hitit Medeniyetleri Üzerine Tebliğler.....	141
3.1. Orta Asya Kimin Anavatanı?.....	142
3.2. Antropolojik Tartışmalar.....	145
3.3. Kuraklık Meselesi.....	150
4. Atatürk Döneminde Çeşitli Tarihçi ve Araştırmacıların Gözüyle Orta Asya Prehistoryası ve Sümer-Hititler.....	154
4.1. Selahattin Kandemir'in Gözüyle Hititler.....	154
4.2. Yusuf Ziya Özer'in Gözüyle Sümer ve Hititler.....	156
4.3. Şemseddin Günaltay'ın Eserlerinde Sümer ve Hititler.....	159
4.4. Mehmet Şükrü Akkaya'nın Gözüyle Hititler.....	171
4.5. Avni Ali Candar'ın Gözüyle Sümer ve Hititler.....	173
4.6. Tekin Alp'in Gözüyle Sümer ve Hititler.....	176
5. Ülkü Dergisinde Sümer ve Hititler Üzerine Yayınlanan Makaleler.....	177
6. Dönemin Diğer Dergilerinde Sümer ve Hititler.....	183
7. Milletlerarası Konferanslarda Türk Tarih Tezi'nin Tanıtımı ve Savunulması.....	184

İKİNCİ BÖLÜM
ATATÜRK DÖNEMİ SÜMERCE VE HİTİTÇE ÜZERİNE
ÇALIŞMALAR, SÜMER-HİTİT ARKEOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ

1. Sümerce ve Hititçe Üzerine Çalışmalar..... 187

- 1.1. I. Türk Dil Kurultayı'nda Sümerce-Hititçe Üzerine Tebliğler.....187
- 1.2. II.Türk Dil Kurultayı'nda Sümerce-Hititçe Üzerine Tebliğler.....195
- 1.3. III. Türk Dil Kurultayı'nda Sümerce-Hititçe Üzerine Tebliğler
ve Güneş-Dil Teorisi.....196
- 1.4. Hasan Reşit Tankut'un Çalışmaları.....208
- 1.5. Güneş Kültü, Mu Kıtası ve Sümerler.....212
- 1.6. Yer, İnsan ve Kurum İsimlerinde Sümerce ve Hititçe Kelimelerin
Kullanılması.....217
- 1.7. Ahmet Cevat Emre'nin Sümerce Üzerine Çalışmaları.....220
- 1.8. Modern Çalışmalar Işığında Sümerce ve Hititçenin Türkçe İle Bağları
Üzerine.....224

2.Türkiye'de Antropolojinin Gelişimi
ve Sümer-Hitit Çalışmalarına Etkisi.....230

3. Sümer ve Hititlerle İlgili Arkeoloji ve Müzecilik Faaliyetleri.....243

- 3.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Arkeoloji
ve Müzecilik Faaliyetleri.....243
- 3.2. Atatürk Döneminde Hitit Arkeolojisi ve Müzelere Getirilen Hitit
Eserleri.....248
- 3.3. İlk Türk Arkeologları Kuşağından Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyr
Koşay'ın Faaliyetleri.....258
- 3.4. Türk Arkeologya ve Etnografya Dergisi..... 264

3.5. Atatürk ve Revue Hittite Et Asianique (RHA) Dergisi.....	269
---	-----

4. DTCF’NİN ve Sümeroloji-Hititoloji Bölümlerinin Kuruluşu.....271

4.1. Alman Bilim İnsanlarının Türkiye’ye Gelişi.....	271
4.2. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nin Kuruluşu.....	276
4.3. Sümeroloji Ve Hititoloji Kürsülerinin Kuruluşu.....	279
4.4. Alman Bilim İnsanlarının Türk Tarih Tezi’ne Yaklaşımları.....	280

5. İkinci Türk Tarih Kongresi’nde Orta Asya Prehistoryası, Sümer ve Hititler Üzerine Tebliğler.....284

6. Anadolu’da Sümer-Hitit İzleri ve Yerel Çalışmalar.....292

7. Hatay Meselesi ve Hititler.....298

8. Atatürk Dönemi Güzel Sanatlarında

Orta Asyalılar ve Sümerler.....	303
---------------------------------	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİNDE ORTA ASYA PREHISTORYASI VE SÜMER-HİTİT ARAŞTIRMALARI

1.Türk Tarih Tezi’nin Aşamalı Olarak Terk Edilmesi ve Bu Durumun Sümer-Hitit Araştırmalarına Etkisi.....310

1.1. Türk Tarih Tezi’nde Uzaklaşılması.....	310
1.2. Ders Kitaplarında Yaşanan Değişim.....	313
1.3. Türk Tarih Kurumu Kitaplarında Yaşanan Değişim.....	321
1.4. DTCF Dergisi Çevresinin Orta Asya Prehistoryası ve Sümer-Hitit Çalışmalarına Bakış Açısı.....	324
1.5. Dil Bilim Alanında Yaşanan Değişim.....	326
1.6. Antropolojik Yaklaşımlarda Yaşanan Değişim.....	329

2. Türk Tarih Tezi'ne Bağlı Kalan Mustafa Selçuk Ar ve Hamit Zübeyr Koşay'n Sümerce ve Hititçe Üzerine Çalışmaları.....	335
3. Orta Asya Prehistoryası ve Sümer-Hititler Üzerine Bağımsız Çalışmaların Başlaması, Anaerkillik Teorisi ve “Hümanizma Akımı”.....	341
3.1. Türklerde, Sümerlerde ve Hititlerde Anaerkillik.....	342
3.2. Hümanizma Akımı'nın Sümer-Hitit Çalışmalarına Tesiri.....	348
4. DTCF'de Görev Alan Alman ve Macar Bilim İnsanlarının Orta Asya, Sümer ve Hitit Medeniyetleri üzerine Çalışmaları.....	355
4.1. Macar Bilim İnsanlarının Gözüyle Sümerler ve Türkler.....	356
4.2. Hans Gustav Güterbock ve Hitit Araştırmaları.....	361
4.3. Theodor Bossert'in Eserleri.....	368
4.4. Benno Landsberger ve Sümerler.....	371
4.5. A. Goetze ve K.Bittel'in Çalışmaları.....	381
4.6. J.Garstang ve I.Gelb'in Hititler Üzerine Çalışmaları	382
5. İnönü Dönemi'nde Hitit-Sümer Arkeolojisi, Antropolojisi ve Tarih Kongreleri.....	384
5.1. 1940'larda Hitit Arkeolojisi.....	372
5.2. TTAE Dergisi.....	392
5.3. 1940'larda Hitit Antropolojisi.....	393
5.4. DTCF'de Sümerleri ve Hititleri Konu Alan İlk Doktoralar.....	399
5.5. İnönü Dönemi'nde Müzeler.....	406
5.6. Üçüncü ve Dördüncü Türk Tarih Kongrelerinde Sümer ve Hititler.....	407
5.7. 1946–1950 Döneminde Sümer-Hitit Araştırmalarına Genel Bir bakış.....	424

SONUÇ.....	426
BİBLİOGRAFYA	430
EKLER.....	479

KISALTMALAR

Age: Adı geçen eser

AOK: Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar

AÜDTCFD: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi

Bkz: Bakınız

CAH: Cambridge Ancient History

KMAD: Kitab-ı Mukaddes Arkeoloji Derneği

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

TAE: Türk Antropoloji Enstitüsü

TDAY: Türk Dil Kurumu Belleten Dergisi Dizini

TDK: Türk Dil Kurumu

TDTC: Türk Dili Tetkik Cemiyeti

TKLA: Türkistan Arkeoloji Meraklıları Derneği

TTAED: Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

TTTC: Türk Tarih Tetkik Cemiyeti

Öl: Ölümü

RHA: Revue Hittite Et Asianique

S: Sayfa

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

1923 ÖNCESİNDE ORTA ASYA PREHİSTORYASI VE SÜMER-HİTİT MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI

1- Batılı Bilim Adamlarının Gözüyle Orta Asya ve Sümer-Hitit Medeniyetleri

1.1. Orta Asya’da Prehistorik Araştırmaların Başlaması ve Âri Tezi

Orta Asya’da arkeolojik ve prehistorik araştırmalar Büyük Petro’nun emriyle XVIII. Asır başlarında başlamıştır. Arkeolojik araştırmaların “modernleşme” projelerinin bir parçası olarak algılandığı Yeni ve Yakın çağ’da her reformcu lider bu türden çalışmaları teşvik etmeyi bir görev kabul etmektedir. O döneme kadar Orta Asya Avrupalılar için “terra incognita” yani bilinmeyen bir coğrafya idi¹. Coğrafi keşifler nedeniyle Avrupa’nın ilgisi Atlas Okyanusu kıyılarına yönelmiş ve iç Asya hakkındaki bilgiler Marco Polo döneninden bile daha geriye gitmişti. Ancak Rusya’nın XVI. Asırdan itibaren hızlanan genişlemesi neticesinde Orta Asya toprakları yeniden Rus ve diğer Avrupalı bilim adamlarının inceleme sahası hâline gelmeye başlamıştır. 1720–1727 arasında Sibiry ve Orta Asya bozkırlarındaki kurgan ve höyükleri inceleyen D. G. Messerschmidt’in başkanlığını yaptığı ekibi tâkiben birçok Rus bilim adamı bölgeye gelerek arkeolojik nesneleri toplamış âbidelerin envanterlerini çıkarmışlardır². Sömürgecilik yarışının neticesi olarak XIX. asra gelindiğinde diğer Avrupalı güçler de Orta Asya’daki keşif hareketlerine katılmışlardır. Hindistan’ı sömürgeleştirdikten sonra İran, Afganistan ve Orta Asya’ya sızmaya çalışan İngilizler, Ruslardan sonra bölgede bilimsel faaliyetler yürüten önemli bir güç olarak ortaya çıkmışlar, İngilizleri, Fransız, Alman ekipleri tâkip etmiştir.

¹ Gorshenina - Rapin, *Arkeologlar Orta Asya’da*, Yapı Kredi Yatırımları, İstanbul, 2006, s.13.

² Nikolai Bokovenko, “Tagar Kültürü”, *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*, Yeni Türkiye yayınları, Ankara, 2002, s.518.

Avrupalıların Orta Asya prehistoryasına ilgilerini arttıran en önemli olay XVIII. Asır başlarında Hindistan’da Sanskritçe metinlerin keşfedilmesidir. Parsons ve Hindistan Yüksek Yargıcı Sir William Jones’un öncülük ettiği bir dizi araştırma neticesinde XVIII. Asrın sonarında Avrupa ve Hint dillerinin İç Asya’da bilinmeyen bir coğrafya’da doğduğu ve buradan dünyaya yayıldığına dair bir kanaat oluşmuştur.

Jones’un kuramları hızla destek bulmuş ve Avrupa’nın hemen her yerinde Latinceyi geride bırakacak şekilde Sanskritçe kürsüleri açılmış, Hindistan araştırmaları modası başlamıştır. Bu araştırmalar neticesinde Avrupalı uluslarla, Hint-İranlıların ortak atası olduğu düşünülen bir kavmin varlığı tasarlanmış ve bu kavime Hint-Avrupa (1815) veya İndo-germen (1823) gibi isimler takılmıştır³. Ancak ırkçı kesimler daha çok Sanskritçe’de “soylu”, “bey” anlamına gelen, ayrıca Pers Hükümdarlarının kendilerine ve ülkelerine verdiği isim olan “Âri” veya “Aryan” adını tercih etmişlerdir⁴.

Ârilerin kendi edebiyatlarında Hindistan’a başka bir ülkeden gelip burayı fethettiklerini belirtmeleri nedeniyle tarihçiler Ârilerin Hindistan’a nereden geldiklerini merak etmeye başlamışlar, dikkatlerini Hindistan’ın kuzeyine ve Orta Asya bölgesine vermişlerdir. Alman romantizminin kurucularından Gottfried Herder (1744–1803) Hint-Avrupalıların anavatanının Himalayalar olduğunu savunmuştur⁵. 1860’lara kadar Avrupalı bilim adamlarının çoğunluğu da ona katılarak Ârilerin anavatanının Himalayalar veya Hindukuş civarı olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁶ Antropolojide ırkçı teorilerin yayılmasında ön ayak olan Kont Arthur de Gobineau ise (1816–1882) Ârilerin anavatanını Himalayalar’dan biraz daha kuzeye Orta Asya-Sogdiana (Özbekistan-Türkmenistan) civarına yerleştirmiştir. Gobineau Orta Asya için “Orası çetin iklimiyle kuvvetli ırklar yetiştirmeye bilhassa elverişli görünür (...) Bu heybetli memleket en başta gelen bir defneler ve mücevherler ülkesidir (...) Fakat bu sahaların asıl şöhreti ne altınından, ne kürklerinden, ne misklerinden gelecek; onun emsalsiz

3 Martin Bernal, *Kara Atena*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, 327; J.P. Mallory, *Hint-Avrupalıların İzinde*, Dost Yayınları, Ankara 2002, s. 18.

⁴ David Anthony: “Nazi ve Eko-Feminist Prehistoryalar”, *Cogito* Sayı 28, YKY, İstanbul, 2001, s.162

5 Bernal, *age*, s.318.

6 J.P. Mallory, *age*, s. 310.

şerefi beyaz ırkı yetiştirmiş olmaktadır”⁷ demiştir. Bu dönem teorilerinin genel bir özetini yapan Sovyet arkeolog A.P. Okladnikov şunları belirtmektedir. “(...) İnsanın atalarının önceleri orman yaşamını sürmüş oldukları varsayımından gidilerek, insanın evriminin ancak, orman koşullarından yavaş yavaş uzaklaştığı yerlerde (...) olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. XIX. Yüzyıl içinde ve XX. Yüzyılın başında, birçok büyük bilgin buna en uygun koşulların İç Asya’da Tersiyer Dönemin sonuyla Kuvarter dönemin başında bulunduğuna inandı. (...) İnsan türünün İç Asya’da doğduğu ve dünyanın öteki bölgelerine (...) buradan yayıldığı yolunda zaman ve mekân kapsamı bakımından ‘büyük’ kuramlar geliştirildi”⁸.

Teoride kalan bu düşüncelerini ispatlamak için XIX. Asır sonlarından başlayarak Avrupalı bilim adamları Orta Asya’da çeşitli arkeolojik çalışmalar yapmışlar ancak genellikle Türk-Moğol tarihiyle ilgilenmeyip Perslerin, Yunanlıların ve “kaybolmuş Âri Anavatanının” izlerini aramışlardır⁹. Hatta Ruslar, Türkistan’ı işgâl etmelerini bu nedenle haklı çıkarmaya çalışmışlardır. Örneğin I. Venyukhov 1877’de yayınlanan *Rusya’nın Orta Asya’da İlerleyişi* adlı hatıralarında Rusların Türkistan’ı işgâlini “Ârilerin anavatanları olan Amuderya ve Sirderya’nın kaynaklarına geri dönüşü olarak”¹⁰ yorumlamıştır.

1895’te kurulan “Türkistan Arkeoloji Meraklıları Derneği” (Rusça kısaltması TKLA) bölgede modern anlamda kazılar başlatan ilk kurum olmuştur. Ünlü Türkolog V. Barthold’un çabalarıyla kurulmuş olan TKLA, rahipler, subaylar, dil bilimciler, arkeologlar gibi farklı disiplinlerden üyeleri bir araya getirmiştir. Taşıdığı isme rağmen TKLA, Türk kültürü üzerine araştırmalar yapmak amacı gütmemiş; aksine bir yandan bölgenin Ruslaşmasına yardımcı olurken bir yandan da Ârilerin kayıp anavatanını bulmaya çalışmıştır. Bu dönemde Rus bilim adamlarının ekseriyeti, Orta Asya’nın geçmişte Aryan olduğunun kanıtlanmasının “işgalci” Türklerden temizlenerek gerçek sahiplerine iade edilmesini de haklı çıkartacağı düşünmektedirler. Nitekim Türkistan

⁷ Reşit Gâlip, *I.Türk Tarih Kongresi, Konferanslar, Münakaşalar*. Devlet Matbaası. İstanbul 1932, s.137.

⁸ A.P. Okladnikov, “Tarihin Şafağında İç Asya” *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.64.

⁹ Gorshenina - Rapin, *age*, s.22–24

¹⁰ M. Hauner, “Rusya’nın Orta Asya’daki Jeopolitik ve İdeolojik İkilemleri”, *Türk-İran Esintileri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.237–270.

Genel Valisi Baron Aleksandr Vervsky TKLA'nın açılış konuşmasında şunları beyân etmiştir: “Genel olarak Orta Asya'nın yani bu günkü Afganistan, Belh, Merv ve diğer komşu bölgelerin büyük Âri ırkının beşiği olduğu düşünülüyor. O zamana göre son derece gelişmiş bir kültüre sahip olan eski Âriler, daha özgür yaşayacakları bir alan bulmak için göç etmek zorunda kaldılar. Atalarımız Avrupa'ya yerleşirken bıraktıkları topraklar, Âri kültürün izlerini silen Uzakdoğulu vahşi halk sürülerinin akınlarına tanık oldu. Bu gün kader bizi, biz Ârileri atalarımızın bir zamanlar ayrıldığı yere sürükledi. İşte bunun için, canlandırmayı görev bildiğimiz Âri kültürünün bir vakitler yeşermiş olduğu bu yerlerdeki tarihsel eserleri bir araya getirmek boynumuzun borcudur”¹¹.

Bu hevesli yaklaşıma rağmen Orta Asya'daki ilk arkeolojik araştırmalar ne insanlığın beşiği olabilecek Paleolitik merkezler ne de Hint-Avrupalıların atalarına dair kesin kanıtlar vermiştir. XX. Asır başlarında R. Chapman ve Sven Hedin'in keşif heyetleri Orta Asya'da Paleolitik bir merkez bulamayarak düş kırıklığını uğramışlardır¹².

Öte yandan Orta Asya'da Çarlık döneminde yapılan kazılar hedeflenen amaç baştan belirlendiğinden birçok hatalı neticeler de verdiği belirtilmelidir. Kazıların teknik olarak sağlıklı olduğu da söylenemez. Genellikle ne günlük tutulmuş, ne kazı alanını planı yapılmış, ne tabakalandırmaya dikkat edilmiştir. Tarihlendirmelerde de keyfi davranılmıştır. Orta Çağ'a ait eserler İskender dönemine tarihlenmiş, duvar resimlerinin Hint göçmenler tarafından çizildiği iddia edilmiştir. Gösterişli nesnelere ulaşabilmek için kazı alanı tahrip edilmiştir¹³. Gene de bu çalışmalar içinde Orta Asya prehistoryası ve arkeolojisi için önemli olanlar da anılmalıdır. Bunların başında ileride Türk Tarih Tezi'ne de kaynaklık edecek olan Amerikalı jeolog-arkeolog Raphael Pumpelly'in çalışmaları başta gelmektedir. Pumpelly *Explorations in Turkestan* isimli 1903 tarihli raporunda özellikle bugün Özbekistan sınırları içinde kalan Maverâünnehir bölgesi üzerine yoğunlaşmıştır. Semerkand, Buhara, Merv bölgesinde yaptığı araştırmalar sonucunda, prehistorik dönemlere ait gelişmiş bir su sitemini, evcilleştirilmiş hayvanların kemiklerinin varlığını kanıtlamıştır. Ancak yazı

¹¹ Gorshenina - Rapin: age, s.32–34, 138.

¹² A.P. Okladnikov, agm, s.64.

¹³ Gorshenina – Rapin, age s.44–47.

bulunmadığı için bu medeniyeti kuranların kimlikleri hakkında kesin bir şey söylenememektedir. Pumpelly sadece bölgenin “Aryan” ve “Turan” ırklarının yurdu olduğunu fakat hangi kurganın veya yerleşimin kime ait olduğunun bilinemeyeceğini belirtmektedir¹⁴. 1904’te bilim dünyasında “Anav” adı verilen medeniyeti ortaya çıkaran Pumpelly, “Anavlıların” kerpiç bir mimariye sahip olduklarını ve ithal ettikleri tahılları ektiklerini kanıtlayarak bir nevi Orta Asya’ Neolitiğini de ortaya çıkarmıştır¹⁵.

Sovyet Devrimini takip eden ilk yıllarda Rus bilim adamları Âri teorilerini terk etmiş ve Pokrovsky tarih okulunun enternasyonalist bakış açısı sayesinde Sovyet sınırları içindeki değişik kültürlerin geçmişine yönelik araştırmaları yaygınlaştırmışlardır¹⁶. Ancak 1934’den sonra Slavcılık akımının tekrar güç kazanmasıyla Sovyet arkeolojisi yeniden Çarlık döneminin çizgisine yaklaşmıştır. Sovyet arkeologları özellikle 1920’ler ve 1930’lar boyunca yaptıkları çalışmalar ile Orta Asya’da birbirin devamı olarak şekillenen bir dizi prehistorik kültür bölgesi keşfedeceklerdir. Pumpelly’nin MÖ 6000’lere tarihlendirdiği ve G. Childe’nin daha 1935’te güvensiz olarak betimlediği Anav kronolojisi¹⁷ Sovyet arkeologlarca biraz daha geç tarihlere çekilmiştir. Orta Asya Neolitiğini temsil eden Anav dönemini Kalkolitik Afanosyeva kültürü takip eder (MÖ 2500–1700). Sovyet arkeologları, ırksal olarak “Avrupalı” kabul ettikleri Afanesyova halklarının, atı evcilleştirdikleri ve Volga’dan Altaylara kadar yayıldıklarını belirtmektedirler¹⁸. Sovyet arkeolojisi ilk Orta Asya medeniyetlerinin Avrupalı ırklarca kurulduğunu, “Mongoloidlerin” Orta Asya’da ancak MÖ 2000’den sonra görüldüklerini savunmuştur. M.P. Gryzanov ve P. Şneyder 1929’da keşfettikleri ve MÖ II. bin başlarına tarihledikleri “Okunev” kültürüyle “Mongoloid” mezarlar ortaya çıkmış, ölü gömme âdetleri değişmiş,

¹⁴ R. Pumpelly, *Explorations in Turkestan*, Washington, 1905, s. 6, 12–13.

¹⁵ Gordon Childe, *Doğu’nun Prehistoryası*, TTK Yayınları, Ankara 2010 -Türkçede ilk baskı 1947, s.217–218.

¹⁶ Hans Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s.255–257. Ancak bu dönem kısa sürmüş ve 1930’ların ortalarından itibaren Sovyet biliminde Slavcılık eğilimleri yeniden güç kazanmaya başlamıştır. Bkz. Victor Shnirelman, “Enternasyonalizmden Milliyetçiliğe: 1930-1940’ların Sovyet Arkeolojisinin Unutulmuş Sayfaları”, *Cogito* Sayı 28, YKY, İstanbul, 2001. s.202.

¹⁷ Childe, *age*, s.218. Günümüzde Anav yerleşimi MÖ 4000–1000 arasına yerleştirilmektedir.

¹⁸ Okladnikov, *agm*, s.118. Burada “Avrupalı” ırktan kastedilen beyaz ırktır. Türk tarihçilerinin büyük kısmı Türkleri “Mongoloid” değil “Beyaz” kabul ettikleri için adı geçen prehistorik kültürleri sahiplenmektedirler. Bkz. Abdulhalik Aytbayev, “İlk Orta Asya Sakinlerinin Göç Süreçleri” *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002. s.668–669.

yuvarlak taş mezarlar yerine kare biçiminde taş mezarlaryaygınlaşmıştır. Böylece “bir zamanlar Avrupalı ırkların hâkim olduğu Afanesyova bölgesinde Mongoloidler baskın olmaya başlamışlardır”. Ancak bazı kültürel farklılıklara rağmen İki toplumunda geçimin hayvancılığa dayandığı ve yaşam biçimlerinin genel olarak birbirine benzediği görülmektedir¹⁹.

Gryzanov’un 1929’dan itibaren faaliyet yürüttüğü MÖ 1700-1200’lere tarihlenen Andronovo periyoduna ait kurganlar doğuda Baykal-Selenga hattından batıda Don Nehrine kadar geniş bir alana yayılmıştır²⁰. Andronovo Kurganları’ndan elde edilen iskeletler de Sovyet arkeologlarına göre Mongoloid değil “Avrupalı” özellikler taşımaktadır. Bazı ölümlerin yakıldığı tespit edilmiştir. Andronovo’yu tâkip eden ve MÖ 1200-700’e tarihlenen Karasuk Kültürü demir kullanımının yaygınlaşmasıyla ve tekerlekli arabanın ortaya çıkışıyla önceki kültürlerden ayrılmaktadır. Ayrıca kurganlardaki gömü gelenekleri yine değişmiş, ölümlere yiyecek etler bırakılmış, hediye bırakılan seramiklerin biçimleri ve desenleri de farklılaşmıştır. Gene Karasuk kültürünün öncekilerden farklı olarak artık atların binek hayvanı olarak da kullanıldığına dair izlerin bulunmasıdır²¹. Sovyet ve onu tâkip eden Batı arkeolojisi geleneği Anav, Andronovo ve Afanesyova kültürlerini herhangi bir yazılı kanıt olmamasına karşın Hint-Avrupalı veya İranîlerin ataları olarak kabul etmişlerdir²². Bu kanıya varmalarının sebepleri yukarıda da belirtildiği üzere defin tarzları, antropolojik özellikler ve tarihi dönemlerde aynı bölgede yaygın İranî dil ailelerin bulunmasıdır. Böylece MÖ 700 kadar uzanan bu dönemdeki tüm kültürlerin Okunev hariç tutulursa “Avrupalı” ırkların bir başka deyişle Hint-Avrupalıların eseri olduğunu dolaylı veya dolaysız olarak kabul edilmektedir.

Irkların saf olduğu ve her ırkın belli bir dille eşleştirilebileceği yargısından hareket eden bu teorinin her zaman kesin bir netice vermeyeceği ortadadır. Buna karşın Sovyet arkeologları Orta Asya üzerine yaptıkları araştırmalarda Avrupalı ve Mongoloid iki ırk veya grubun varlığını genel olarak kabullenmişlerdir. Sovyet araştırmalarının bu

¹⁹ Okladnikov, *agm*, s.119–120.

²⁰ Şevket Koçsoy, “Türk Tarihi Kronolojisi” *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*, s.73.

²¹ Okladnikov, *agm*, s.119–121; Koçsoy, *age*, s.73.

²² Richard Frye, *Orta Asya Mirası*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009 s. 40–41; Mallory, *age*, s.256–266

kesin ikiye ayırma yöntemi Türk tarihçilerini rahatsız etmiş ve Türklerin Mongoloid olmadığını savunan Türk tarihçiler kurganlarda ele geçen“Avrupalı” iskeletlerin Hint-Avrupalıların değil Türklerin ataları olduklarını savunmuşlardır ve hâlen de savunmaktadırlar²³. Ancak tüm bu tartışmalara rağmen, Prehistorik mezarların kimlere ait olduğu asla kesinlik kazanmamıştır ve ortada yazılı kaynaklar bulunmadığı için de muhtemelen mevzubahis tartışma uzun yıllar devam edecektir.

Orta Asya’da Hint-Avrupalıların yaşadıklarına dair en eski yazılı kanıtlar Çin sınırlarında keşfedilen ve Milattan sonraki asırlara ait olan Toharca ve Sogdça metinlerdir ve bunların Afanesyova, Andronovo gibi kadim medeniyetlerle ilişkilendirilmesi için aradaki boşluğa ait kanıtlar gereklidir. Toharca arkaik yapısıyla ve Hititçeye benzeyen özellikleriyle dikkat çekmesine ve Andronovo kültürü insanlarıyla bağdaştırılmasına rağmen²⁴ bu dile ait en eski metinler MS VI. asra aittir ve bu da Andronovo-Tohar bağlantısı arasında uzun bir bilinmeyen dönem demektir. Aynı şekilde kadim Hint-Avrupa dilinin oldukça geç tarihsel torunları olan İranî diller ailesinin Orta Asya’da belli bir etkisi olmasına rağmen²⁵ bu halkları Afanesyovalıların doğrudan torunları kabul etmek şu anki bilgilerle imkânsızdır. Nitekim Sovyet bilim adamları da zamanla Orta Asya’da “kayıp” Hint-Avrupalıları aramak yerine Budhist ve İslâmî dönem eserleri üzerine yoğunlaşmışlardır²⁶. Buna paralel olarak XIX asrın sonlarından itibaren Almanya’nın hızlı yükselişi Hint-Avrupa teorilerinin yönünü değiştirerek Asya’dan ziyâde Kuzey ve Doğu Avrupa’nın ön plana çıkmasında neden olmuştur²⁷. Neticede Orta Asya tamamen gözden düşmese de XX. Asırda alternatif Hint-Avrupa anavatanlarından biri hâline gelmiştir.

²³ Koçsoy, *agm*, s.73,

²⁴ Mallory, *age*, s. 71–79.

²⁵ Tacikçe ve Peştü dili gibi İranî diller bu günde Orta Asya’da yaygın olarak konuşulan lisanlardır.

²⁶ Gorshenina –Rapin, *age*, s. 44–47.

²⁷ Örneğin 1880’de Ârilerin Asya kökenli olduğunu savunan T. H. Sayce 1890’da fikrini değiştirerek Ârilerin Avrupa’da ortaya çıktıklarını ileri sürmüştür. Bkz: Mallory, *age*, s.168, 310–311.

1.2.Orta Asya Türk Medeniyeti Üzerine İncelemelerinin Başlaması

Orta Asya Türk medeniyeti ile Batılı bilim adamlarının ilgilenmeye başlaması ise Çin’le başlayan ticârî ilişkiler vasıtasıyla olmuştur. Çin’e dönük ilginin artması da doğal olarak Türk kavimleri üzerine ilk elden kaynaklar toplanmasını sağlamıştır. XVI. Asırdan itibaren Çin’e giden misyonerler bir dizi tarihi belgeyi Avrupa’ya taşımış ve Çin tarihi incelemelerinde Türkler hakkında da bir mâlumat oluşmaya başlamıştır. Eski Türk tarihi üzerine ilk eserlerden olan Joseph De Guignes’nin (1721–1800) 1757’de tamamladığı ve Türkçeye 1923 yılında Hüseyin Cahit (Yalçın) tarafından *Hunların, Türklerin Moğolların vesair Tatarların Tarihi* olarak çevrilen *Histoire generale des Huns, des Mongoles, des Turcs el des autres Tartares occidentaux* tam anlamıyla asırlar boyunca okunmaya devam edilen bir klasik olmuştur. Onunki kadar önemli çalışmalar arasında S. Julenne ve Edouard Chavennes’ninkiler sayılabilir. Daha sistemli araştırmalar ise XIX. Asırda Finlandiya’da kurulan “Société Finno-Ougrienne” cemiyeti, Budapeşte’de açılan ilk Türk Dili kürsüsü gibi adımlarla gerçekleşecektir²⁸.

Dönemin yaygın Âri teorilerine alternatif olarak bilhassa İskandinav ve Macar kökenli araştırmacılar Orta Asya’nın Türk, Macar ve Finlerin anavatanı olduğunu savunan bir teori geliştirmişlerdir. İskandinav araştırmacılar, İsveç Krallığı’nın Ruslarla olan mücadelesi sırasında Rus toprakları içinde yaşamakta olan Türk kavimlerini yakından tanıma avantajına sahip olmuşlardır. Ruslarla İsveç Krallığı arasında XVII. Asır boyunca süren büyük mücadele, İsveç ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri de güçlendirmiş ve İskandinavya’da Türk kültür ve tarihine ilgi duyan entelektüellerin sayısının artmasını sağlamıştır. Lundt şehri Üniversite Kütüphanesi için Türkçe kitaplar satın alınmış, 1742 yılında ise Sven Johan Munthe’ye, öğrencilere “Osmanlı Sarayı’nda” konuşulan dilleri öğretme görevi verilmiştir²⁹.

²⁸ Hüseyin Namık Orkun, “Türkoloji Bilgisinin Tarihçesi” *Ülkü* Nisan 1936. Seçmeler (1933–1941) Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları. Ankara 1982, s.250–251.

²⁹ Gunnar Jarring, “İsveç’te Türkoloji Araştırmaları” *Sovetskaya Tyurkologiya*, No: 3, Mayıs-Haziran, Bakû, 1977, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi>, Erişim: 10. 10. 2011.

Âri çalışmalarında olduğu gibi Türk tarihi üzerine araştırmalar da dilbilim alanına yönelerek “Ural-Altay” dil ailesi kuramının doğmasına yol açmıştır. İskandinavya’da Laponlar ve Finliler gibi Asya kökenli halkların varlığı da Orta Asya’ya yönelik araştırmaları tetikleyecektir. Nitekim Fince ve Laponca üzerine incelemeler yapan dilbilimciler bu dillerin Avrasya’daki akrabalarının varlığını keşfetmekte gecikmemiş, 1709’da Ruslara esir düşen İsveçli araştırmacı Philipp von Strahlenberg Sibirya’daki sürgünlük döneminde Tatar, Tunguz, Moğol, Fin ve Macar dillerini inceleyip bunların arasında akrabalık olduğunu belirterek Ural-Altay kuramının temelini atmıştır. Strahlenberg, 1730’da yayınladığı kitabı *Das Nord und östlicher Theil von Europa und Asia*, Ural-Altay kuramının ilk bilimsel çalışması kabul edilmektedir³⁰. Bir diğer İsveçli araştırmacı Sven Lagerbring Türkçe ve İsveççe üzerine yaptığı çalışmalar neticesinde daha ileri giderek İsveçlilerin Türk kökenli olduklarını iddia etmiştir. Lagerbring, 1764’te “Bizim atalarımız Oden’in yoldaşları olan Türklerdir”³¹ iddiasında bulunmuştur. Finlandiyalı bilim adamı M. A. Castrén, Finlilerin Orta Asya’dan geldiklerini ve bir zamanlar Finlilerin, Türkler ve Moğollarla aynı dili konuştuklarını savunarak “Altay Dil Ailesi” teorisini oluşturmuştur³². Ahmet Caferoğlu’na göre Ural-Altay araştırmalarını fantastik boyuttan kurtaran ve sağlam bir sisteme oturtan ilk kişi Castrén olmuştur³³. Macarcanın kökenlerini araştıran Csomo Körösi ise 1819’da Asya içlerine, Tibet’e kadar yolculuk ederek Macar gençleri arasında Orta Asya’ya duyulan ilginin artmasını sağlamıştır. Macarcanın Türk diliyle akraba olduğu kabul edilmesiyle birlikte 1870 yılında Ármin Vámbéry Budapeşte Toplumbilimleri Üniversitesi’nde dünyanın ilk Türkoloji bölümünü kurmuştur³⁴.

³⁰ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, Enderun yayınları, İstanbul, 2000, s.10–11. Günümüzde Ural ve Altay dillerinin akraba olduğu düşüncesi genel olarak reddedilmektedir. Bkz. Yılmaz -Demir: “Ural-Altay ve Altay Dil Teorisi” *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*, s.393–394.

³¹ Sven Lagerbring, *İsveççenin Türkçe İle Benzerlikleri, İsveçlilerin Türk Ataları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s.34. Benzeri bir kitabın 1643’te İzlanda da yazıldığı görülmektedir. Bjarne Jonnson, *İzlanda’da Türkler*. Bu kitap Türkçeye de çevrilmiştir ve bugün TTK Kütüphanesinde yer almaktadır. Bkz: Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında TTK*. TTK Yayınları Ankara, 1973 s.85.Ders kitaplarında Türk göçlerini İzlanda adasına kadar ulaştıran haritaların kaynaklarından biri bu kitap olmalıdır.

³² Nizam Önen, “Turancı Hareketler: Macaristan ve Türkiye (1910–1944)”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi. SBE. Ankara, 2003, s.35–36.

³³ Caferoğlu, *age*, s.16–19. Ayrıca bkz. Yılmaz - Demir: *age*, s.393–394.

³⁴ Tarık Demirkan, *Macar Turancıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000 s.8–10.

XIX. Asırda Strahlenberg'in çalışmasından etkilenen Danimarkalı dil bilimci R. Rask o dönem Tatarca denilen Türk lehçeleri ile bazı başka dilleri "İskit dilleri" adıyla gruplandırmıştır³⁵. Alman bilim adamı C. J. Bunsen ise 1847'de ortak diller konuştukları düşülen Ari ve Samî olmayan Asyalı toplumları tanımlamak üzere "Turan Halkı" terimini kullanan ilk kişi olmuştur³⁶. Bunsen'in düşüncelerini İngiliz bilim adamı Max Müller yaymıştır. Hem Rask, hem de Müller, bütün sondan eklemeli dilleri aynı aileye dâhil etmek gibi hatalı bir yol seçmişler Türkçe, Tibetçe, Malayca, Japonca, Siyamca gibi farklı dilleri tek bir aile olarak kabul etmişlerdir. Müller 1855'te bu aileye Bunsen'i takip ederek "Turânî" adını vermiştir. Böylece Firdevsî'nin *Şahname* adlı destanında İran'ın Kuzeydoğu'sunda yer alan bir ülke veya bölge adı olan "Turan" Avrupalı bilim adamlarının elinde Asyalı "agglutinativ" diller konuşan insanların genel adı olarak yerleşmeye başlamıştır. Henry Morgan ünlü eseri *Eski Toplum*'u yazdığında (1877) Turan terimi o kadar geniş bir coğrafyada yaşayan insanları târif eder hâle gelmiştir ki Morgan "Turânî aile biçimine örnek olarak seçtiği halk Güney Hindistan'da yaşayan Tamillerdir"³⁷. XIX. Asırda "Agglutination" unsurunun yani eklerle kelime türetme metodunun, birbirinden çok farklı diller arasında karabet kurmaya yeterli görülmesi, nihâyet H. Winkler'in Sümer-Akkad dillerini de bu aileye katmasına yol açacaktır³⁸.

Dilbilim çalışmaları bir süre sonra epigrafi, paleografya ve arkeolojinin yardımıyla yeni bir safhaya taşınmıştır. İlk defa D. Messerschmidt'in 1721'de sözünü ettiği Yenisey vadisindeki (Orhon) Runik yazılar, Strahlenberg tarafından ilim dünyasına tanıtılmıştır³⁹. Finlandiyalı I. Aspelin bu yazıtların yayını üstlenecektir.

³⁵ Caferoğlu, *age*, s.13.

³⁶ Önen, *agt*, s.36.

³⁷ Henry Morgan, *Eski Toplum II*, Payel Yayınları, İstanbul 1998, s.199.

³⁸ Caferoğlu, *age*, s.15.

³⁹ Runik yazının kökeni XIX. Asırdan beri tartışılmalıdır. Finlandiyalı Heikel 1901'de bu alfabenin Finliler tarafından icat edilip Türklere öğretildiğini savunurken, V. Thomsen Aramî-Sogd, Otto Donner ise Hitit ve Frig kökenli olduğunu savunmuştur. Hititlerin Turânî bir kavim olduğunun iddia edildiği XIX. Asır sonu XX. Asır başlarında bazı Türk ve Avrupalı bilim insanları Hitit harflerinin kökeninin Türk kabile damgalarından türediğini iddia etmişlerdir. Runik yazının kökeni günümüzde de esrarını korumakta Hint-Prakrit yazısından, Türk damgalarına ve Fenike yazısına kadar birçok köken iddiası öne sürülmeye devam edilmektedir. Ancak 1930'lara gelindiğinde bilim insanlarının en fazla destek verdiği teori Orhon yazısının bozulmuş bir Sogd-Aramî yazısı olduğu şeklindedir. Bkz: Edward Tryjarsky, "Asya ve Avrupa'daki Runik Yazıların Anonimliği Farklılığı ve Yayılımları" *TDAY Belleten* 1993, TDK Yayınları, s. 613, Ankara 1995. Ayrıca Bkz. V.A Livşits, "Eski Türk Runik Yazısının Ortaya Çıkışı Üzerine" *AÜDTCF Dergisi*. Cilt XX. Sayı 31. Ankara 2000.

1890’lardan itibâren Fin ve Rus ekiplerin araştırmalarıyla yayınları tamamlanan yazıtlar, Danimarkalı W. Thomsen’in çabalarıyla çözümlenmiştir. Böylece Türklere ait en eski dilbilimsel deliller elde edilmiştir.

Görünürde olan kitabelerin keşfini toprak altındakiler takip etmiştir. 1873’te Efrasiyab platosunda kazılar başlatılmıştır. 1898’de Finlandiyalı arkeologlar Talas Kurganlarını ortaya çıkarmışlardır. Orta Asya’da Türk kadim medeniyetini ortaya çıkaran diğer araştırmacılar arasında ilk elde Aruel Stein, von Le Coq, W. Radloff sayılmalıdır⁴⁰. Ancak tüm bu çalışmaların neticesinde “Âri Orta Asya” teorisi gibi “Türk Orta Asya” teorisinin sağlam kanıtları da oldukça geç tarihsel dönemlerle sınırlı kalmıştır. Nasıl ki Orta Asya’daki Hint-Avrupalıların izleri ancak Sogdça ve Toharca metinlere kadar indirilebilmişse Türkçe kanıtlar da ancak Yenisey ve Orhon yazıtlarıyla MS VII-VIII. Asırlara kadar dayandırılabilmiştir. Çin kaynaklarında adı geçen bazı kavimlerin özellikle de Hiung-nu’ların Türk oldukları genel olarak kabul edilmekle birlikte bu teori dil bilime değil etnolojik delillere dayanmaktadır. Etnolojik deliller ise yazının kullanılmadığı daha eski dönemler için daha da güvenilirmez hâle gelmektedir. Neticede göçebe yaşam biçimlerinin müşterekliği nedeniyle prehistorik kültürlerin Türklere mi, Moğollara mı yoksa Âri-İrânîlere mi ait olduğu kesin olarak saptanamamakta, Afanesyova, Andronovo, Karasuk sakinleri ile Saka-İskitlerin, hatta Hunların hangi dili konuştukları veya tek bir dil konuşup konuşmadıkları bugün de bilinmemektedir.

1.3. Sümerlerin Keşfi ve Orta Asya İle Bağlantıları

Avrupa’da laik kesimlerin ön plan çıkardıkları⁴¹ Hint-Orta Asya medeniyetine alternatif olarak XIX. Asırda bilim dünyasının genişçe bir kesimi hâlen *Kitab-ı*

⁴⁰ Caferoğlu, *age*, s.115–116.

⁴¹ Örneğin Voltaire ve Kilise karşıtı bazı düşünürler insanlığın en eski bilgilerini İncil yerine Ganj Nehri’nde aranması taraftarıydılar. Kimi bilim adamları için Vedalar bir çeşit kutsal kitap bir Âri İncili olarak sahiplenilmiştir. Bkz: Maurice Olender, *Cennetin Dilleri*, Dost Yayınları, Ankara, 1998 s.22–24.

Mukaddes geleneklerine bağlı kalmayı tercih etmekteydi. Ortaçağ boyunca Avrupa’da en saygın ve tartışılmaz tarih kaynağı *Kitab-ı Mukaddes*’ti. İnsanlığın yaradılışı, dillerin kültürlerin ortaya çıkışı ve dünyaya yayılması, yeryüzündeki milletlerin kökeni *Kitab-ı Mukaddes*’teki efsânelere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmaktaydı. *Kitab-ı Mukaddes*’in zihinler üzerindeki etkisi o kadar güçlü olmuştu ki, Fransız Devrimiyle Kilisenin gücünü kaybetmesine ve modern bilimsel disiplinlerin doğmasına rağmen, tarihçiler, dilbilimciler, arkeologlar ve antropologlar teorilerini Kutsal Kitaba uydurmaya uzun yıllar devam etmişlerdir. Bu etkiyi en çok dil bilim ve antropoloji alanında görürüz. *Kitab-ı Mukaddes*’te Nuh tufanını müteakip, insanlığın Nuh’un üç oğlundan türediği yazmaktadır. Bunlardan Ham’ın zencilerin, Sam’ın Arap ve Yahudilerin atası olduğu genel olarak Ortaçağ’da kabul görmüştü. Geriye de oldukça geniş bir insan kütlesi kalıyordu ki, bütün Avrupalıları ve Asya’nın Araplar hâricindeki milletlerini kapsayan bu aileye de Nuh’un üçüncü oğlu Yafes’den başka bir ata kalmamaktaydı. Ancak Avrupalılar genellikle Moğolları, Çinlileri hesaba katmadan Yafes’i sadece beyaz ırkın yâni kendilerinin atası olarak görme eğilimindeydiler.

Nuh’un gemisi Kafkasya’da karaya oturduğuna inanıldığından beyaz ırkın has temsilcileri de buradan dünyaya yayılmış olmalıydılar. Bu sebeple Antropoloji’nin kurucusu kabul edilen Alman Doktor Blumenbach (1758–1840) insanları renklerine göre beş ırka ayırırken *Kitab-ı Mukaddes* geleneğini temel alarak, insanların en yeteneklileri olarak kabul ettiği Avrupalı beyazlara kendi icadı olan “Kafkas Irkı” terimini yani lâıyk görmüştü. Blumenbach’a göre “en mükemmel beyazlar Gürcüler”⁴² idi. İlk olarak 1795’te kullanılan bu terim bilim dünyasında oldukça tutulmuş ve XIX asır boyunca beyaz ırk ile Kafkas ırkı aynı anlamda kullanılmıştır. Avrupalıların kökeninin Kafkasya olduğuna dair fikirlerin güçlenmesi doğal olarak bilim adamlarını Ön Asya üzerine yoğunlaşmalarını da tetiklemiştir. Kilise temelli Yafetoğulları teorisi dilbilimciler tarafından da desteklenmiş, dilbilimin’in öncülerinden olan ve Avrupa dilleri üzerine ilk sistemli araştırmaları yapan James Parsons, bu diller arasındaki benzerliklere dikkat çekerek hepsini “Yafetik diller”⁴³ olarak adlandırmıştır. Parsons yukarıda da belirtildiği gibi İran ve Hint dillerinin de Avrupa dilleriyle yakınlığını saptayan ilk kişilerden biridir. Avrupa ve Hint dillerinin akrabalığı onu Asya ve

⁴² Bernal, *age*, s.318; Alâeddin Şenel, *İrk ve İrkçılık*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara,1984, s.14–15.

⁴³ Mallory, *age*, s.13

Avrupa arasında ortak bir anavatan aramaya itmiş ve bu anavatanın Ermenistan olabileceğini düşünmüştür⁴⁴.

Kitab-ı Mukaddes'in etkisi ile birçok seyyah ve araştırmacı *Kitab-ı Mukaddes'de* adı geçen yerleri görmek, kaybolmuş şehirleri keşfetmek amacıyla, Suriye, Filistin, Irak ve Mısır gibi ülkelere seyahatler yapmaya başlamışlardır. Mezopotamya'da XII. Asırda dâhi Avrupalı Yahudi ve Hristiyan seyyahların gözlemler yaptıkları bilinmektedir. Bu seyahatler de gezginler buldukları Assur ve Bâbil eserlerini de Avrupa'ya taşımışlardır. 1616'da Pietro della Valle, Bâbil'in yerini belirleyerek bazı çiviyazılı tabletleri Avrupa'ya götürdüğü saptanan ilk kişidir⁴⁵. Ön Asya bölgesi zamanla yalnız seyyahların ve din adamlarının değil Avrupalı arkeolog ve dil bilimcilerinin en fazla ilgilendikleri alan hâline gelmiştir. Nitekim. 1865'te arkeoloji ve tarih çalışmalarını desteklemek maksadıyla Britanya'da kurulan Filistin Araştırmaları Vakfı "Bizim için hiçbir ülke inancımızın belgelerinin yazıldığı ve bu belgelerde anlatılan doğaüstü olayların geçtiği ülke (Filistin) kadar önemli olamaz"⁴⁶ beyanında bulunmuştur.

Sümer uygarlığı, *Kitab-ı Mukaddes'ten* feyz alan Avrupalı araştırmacıların Bâbil ülkesi olarak bildikleri Güney Mezopotamya'da yaptıkları bu inceleme ve kazıların neticesinde tesadüfen ortaya çıkarılmıştır. Eski Bâbilliler veya Ortaçağ'daki isimleriyle Keldanîler bir şekilde *Kitab-ı Mukaddes'te* anlatılan hikâyelerden ve Eski Yunanca eserlerden tanınmaktayken; Sümerler XIX. Asra kadar tarihin karanlığında kaybolmuş ve unutulmuş bir durumdaydılar. Ortadoğu coğrafyası ile ilgilenen tarihçilerin sahip olduğu en eski tarihi kaynak olan *Kitab-ı Mukaddes'te* Sümerler hakkında hiçbir bilgi yer almamaktaydı. Mezopotamya'da yaşayan en eski halkın Bâbilliler olduğu sanılmakta ve Sümer ülkesi de Bâbil olarak bilinmekteydi. Sümercenin çözülmesi de sondan başa doğru gelişen bir hikâye olmuştur. Çiviyazısının mucidi olan bu halkın dili, çiviyazısı kullanan medeniyetler içinde en son çözümlenen dildir. Ancak

⁴⁴ Evliya Çelebi de Seyahatnâmesinde Almanca ile Farsça ile kelime benzerliklerini aktarmıştır. Bkz: Ahmet Ünal, *Hititler Cilt I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s.13.

⁴⁵ Johannes Friedrich, *Kayıp Yazılar ve Diller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s.70.

⁴⁶ Wendy Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 63.

Sümercenin çözümlenmesi Ön Asya araştırmalarında olağanüstü bir sarsıntıya yol açmış ve o dönemin sâbit kuramlarını alt üst etmiştir.

Ön Asya medeniyetlerinin iki bin yıl boyunca kullandıkları çiviyazısı Helenistik Dönemde yerini Yunan ve Aramî alfabelerine bıraktığından bu yazı hakkında hiçbir şey bilinmemekteydi. Çiviyazısı Roma döneminde bile çoktan unutulmuş, okunamayan bir yazı türüydü. Bu yazıyı son olarak kullanan ve yüksek kayalara kolayca görülecek şekilde işleyen Persler olduğundan çiviyazısı ilk kez İran'da keşfedilmiştir. XVII. Asrın başlarında İran'ı ziyaret eden İspanyol ve Portekizli elçiler anılarında bu yazıtlardan söz ederek bilinen hiçbir yazıya benzemediklerini belirtmişlerdir⁴⁷. 1674'te bir Pers yazıtının tam kopyası Jean Chardin tarafından yayınlanmış, aynı yüzyılın sonunda E. Kaaampfer ilk kez bu şekiller için çiviyazısı terimini kullanmıştır. Ancak XVIII. Asır boyunca yaygın olan görüş bu şekillerin bir yazı olmadığı süsleme amacıyla yapıldığı yönündedir.

Bu şekillerin süsleme amacıyla yapılmadığını bir yazı sistemi olduklarının anlaşılması Mezopotamya'daki arkeolojik kazıların başlamasıyla mümkün olmuştur. XVIII. Asrın sonlarında Mezopotamya'da bilinen ilk kazıyı Bağdat'ta görev yapmakta olan Başrahip Beauchamp, Bâbil yakınlarında yapmıştır. Beauchamp 1790'da İngilizce ve Almanca yayınlamış anıları büyük bir ilgi toplayınca Doğu Hindistan Şirketi'nin Bağdat sorumlularından C. James Rich 1811'de Bâbil'in planlarını çıkartarak bir kısmını kazmış ve çok sayıda tablet, silindir mühür, sınır taşı (kudurru) toplayarak bunları Biritish Museum'a göndermiştir. Ancak bulunan eserlerdeki yazılar okunamadığı için kâşifler hangi kültürlerle karşı karşıya olduklarını uzun süre bilememişlerdir. 1788 Danimarkalı ünlü seyyah ve matematikçi Niebuhr, Persepolis'te kopyalarını çıkardığı üç dilli yazıtları yayınlamıştır. Niebuhr bu yazıları okuyamasa da, Sınıf I- II-III olarak ayırmış, Sınıf I'in 46 işaretten oluşan alfabetik bir yazı olduğunu (ki bunun sonradan Persçe olduğu anlaşıldı) Sınıf II'nin daha karmaşık bir sistemi olduğunu (Elâmca) Sınıf III'ün ise işaret bakımından çok zengin olduğunu (Bâbilce) fark etmişti. Ancak Niebuhr bu üç yazının aynı dile ait olduğunu düşünmüşken, 1798'de Olav G. Tychsen bu üç yazının farklı dillere ait olduğunu keşfetmiştir. İlk

⁴⁷ Samuel N.Kramer, *Sümerler*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002, s.21.

okunan yazı olan Sınıf I'in çözülmesi Avesta'nın, antik Persçe ve Sanskritçe kelimelerin öğrenilmesiyle mümkün olabilmıştır⁴⁸. "Sınıf II ve III ise bir süre daha çözülmeyen kalacaktır.

1843'te Fransızlar Khorsabad'ta Asur Kralı Sargon'un sarayını ortaya çıkarıp, 1845'te de İngilizler Assurların başkenti Ninova'yı kazınca, Niebuhr'un ayrımın yaptığı üçüncü dilde binlerce tablet elde edilmiş ve araştırmacılar özellikle bu Sınıf III dilinin ne olduğunu merak etmeye başlamışlardır. Grotefend Pers krallarının isimlerinin Sınıf III metninde nasıl yazıldıklarını deşifre edince Bâbilce kelimeler okunmaya başlanmıştır. 1845'te İsveçli İ. Löwenstern bu dilin Sâmi dilleriyle akraba olduğunu ileri sürer. 1847'de E. Hincks Sınıf III'te ilk özel isim olmayan kelimeyi Bâbilce "ben" demek olan "Anaku"yu (Arapça: éné) tespit etmiştir. Böylece Sınıf III yerine Bâbil veya Asur yazısı terimleri kullanılmaya başlanmıştır. 1857'de Londra'daki Royal Asiatic Society'nin toplantısında dört farklı araştırmacı kendilerine verilen Asurca bir metni birbirlerinden habersiz olarak aynı şekilde çevirmişlerdir. Bu toplantı Assuroloji biliminin kuruluş günü olarak kabul edilmiştir⁴⁹.

Ancak Sınıf III yazısının Sâmi dil ailesine ait olduğunu keşfeden Hincks 1850'de bu yazının aslında Sâmi dillerinin yapısına uygun olmadığını, bu yazıyı icat eden Sâmi olmayan bir kavmin Mezopotamya'da yaşamış olabileceğini ileri sürmüştür. Hincks'in kanıtı çiviyazısının sesli hecelere önem veren yapısı ve Sâmi dillerinde bulunmayan sesleri içermesidir. Ayrıca yine Hincks'in belirttiği üzere Sâmi dillerinde yer alan yumuşak ve damaktan gelen bir dizi sessiz harf çiviyazısında bulunmamaktadır⁵⁰. 1852'de Koyuncuk'ta bulunan tabletleri inceleyen Rawlinson da Hincks'e destek vererek metinlerde Bâbilce'nin yanı sıra "İskit" ya da "Turan" kökenli başka bir dilin var olduğunu iddia etmiştir. Bu iddia Sümer medeniyeti ile Orta Asya arasında olduğu düşünülen bağa ilk göndermedir. Rawlinson çiviyazısını "etnik isimleri Akadlar⁵¹ olan Bâbil İskitlerinin icat etmiş olabileceğini savunmuştur⁵².

⁴⁸ Kramer, *age*, s.19-24; J. Friedrich, *age*, s.70.

⁴⁹ Friedrich, *age*, s.88, Kramer, *age*, s. 29.

⁵⁰ Kramer, *age*, s.33.

⁵¹ Rawlinson hatalı olarak Akadları Turanî aileye dâhil etmiş ancak daha sonraki araştırmalar Akadların Sâmi dil ailesinden olduğunu göstermiştir. Ancak bu yanlış tanım etkisini sürdürmüştür.

Bu nedenle Rawlinson 1853'te yayınlanan bir yazısında bu dili “İskitik” olarak isimlendirmiştir⁵³. Rawlinson bu dilin Bâbilceden daha eski ve daha ilkel olduğunu, zamir sisteminin Turan dil ailesinden özellikle Moğol ve Mançu diline benzediğini savunmuştur. Hincks ve Rawlinson'ın teorileri çağlarının dil kuramlarıyla da örtüşmektedir. Zirâ XIX. Asırda yaygın dil teorilerine göre diller ilkelden gelişmiş doğru bir sıra tâkip etmekteydiler. “En aşağı ve ilkel basamak” Çinceydi. Onun üstünde Türk-Moğol dilleri, bir üst basamakta Samî dilleri ve en nihayet en tepede de Hint-Avrupa dilleri yer almaktaydı. Yani Rawlinson ve diğer bilim adamları Mezopotamya'da Samîlerden daha eski bir Turanî halkın varlığından bahsederken aslında Turanî halkları övmekten ziyâde basamak teorisini uygulamaktaydılar.

Netice olarak Mezopotamya'da iki farklı dilin konuşulduğu kesinlik kazanınca Samî olmayan halkın isminin ne olduğu tartışılmaya başlanmıştır. 1869'da Fransız Nümizmatik ve Arkeoloji Derneği'nde bir konferans veren J. Oppert bu “Turanî” dile Sümerce ülkelerine de Sümer adı verilmesi gerektiğini çünkü Krallarının kendi ülkelerini Sümer olarak anarken⁵⁴ Akad ismini Sâmi komşuları için kullanmakta olduklarını belirtir. 1857'den beri bu bilinmeyen dilin (Sümerce) Turânî yahut İskit kavimlerinden birine ait olduğunu savunmakta⁵⁵ olan Oppert 1869'daki konferansında da Sümercenin Türkçe, Fince ve Macarcayla benzerlikler gösterdiğini de tekrar etmiştir⁵⁶. Öğrencisi F. Lenomart, Oppert'i destekleyerek, salt ses benzerliklerinin yardımıyla Fince, Macarca ve Türkçe kelimeler ile Sümerce kelimeler arasında karabet kurmuştur. F. Hommel'de aynı şekilde Türkçe ve Sümerce arasındaki zamirlerde ve sayılardaki benzerliklere dayanarak Sümerceyi Türk-Tatar dillerinden biri olarak kabul etmiştir. Bu türden teoriler hızla çoğalacak, Yafetoloji Mektebi'nin kurucusu olan N. Marr XX. Asır başlarında Çuvaşça üzerine yaptığı araştırmalar neticesinde, Çuvaş

⁵² Kramer, *age*, s.34.

⁵³ Şemsettin Günlaltay - Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, TDK Yayınları-Devlet Basımevi, 1938, s.42.

⁵⁴ Kramer, *Sümer Mitolojisi*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 28.

⁵⁵ Caferoğlu, *age*, s.16.

⁵⁶ Kramer, *Sümerler*, s.36.

kelimesinin Şumer olarak da okunabileceğini, Sümercenin Çuvaş Türkçesiyle yakın bir dil olduğunu iddia edecektir⁵⁷.

Bu iddialar başlangıçta büyük tepki görmüş ünlü şarkiyatçı Joseph Halévy Sümerler diye bir halk olmadığını, Sümercenin Bâbilli rahipler tarafından uydurulan yapay bir dil olduğunu kanıtlamaya çalışan makaleler yayınlamış,⁵⁸ Sümer adı bile uzun süre reddedilerek bu halka Akadlar denmeye devam edilmiştir⁵⁹. Aleyhte görüşlere rağmen Sümer ülkesinde yapılan arkeolojik kazılar ilerleyip ele geçen tabletler çözümlendikçe Sümerlerin gerçekten Samîlerden daha eski ve farklı bir medeniyet olduğu; hatta Samîlere ait olduğu sanılan Yaradılış, Tufan, Gılgamış gibi destanların ilk kez onlar tarafından yazıldığı ispatlamıştır. *Kitab-ı Mukaddes* rivayetlerinin Sümer'deki kökenlerinin keşfedilmesi bilhassa Yahudi düşmanı Germenci çevrelerde de memnuniyet yaratmıştır. Sümerlerin keşfi ve Mezopotamya'daki medeniyetin Sâmîler tarafından kurulmamış olduğunun anlaşılması Sâmi düşmanı ırkçı kesimleri memnun etmiştir⁶⁰.

XIX. Asır sonu hızlanan arkeolojik kazılar sayesinde bilim adamları on binlerce Sümerce tablet elde etmeyi başarmışlardır. Sümer ülkesinde yapılan ilk önemli kazı 1877'de Fransız arkeolog De Sarzec yönetiminde antik Lagaş'ın bulunduğu Tello'da başlamış, kazılar farklı Fransız arkeologların yönetiminde 1933'e kadar aralıklarla sürdürülmüştür ve bu kente Sümerlere ait 100 binden fazla tablet ele geçirilmiştir⁶¹. 1889'da Amerikalılar Nippur'da bir kazıya başladılar. Nippur'da Sümerlere ait 30 bin tablet bulunmuştur⁶². Bu kazılar sayesinde ilk olarak Sümerlerin kendilerine ait

⁵⁷ Caferoğlu, *age*, s.16, 43.

⁵⁸ Kramer, *Sümerler*, s.36.

⁵⁹ Kramer, *Sümer Mitolojisi*, s.28.

⁶⁰ Bernal, *age*, s.499. Benzer şekilde Hititler üzerine keşifler de Almanlar tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Alman oryantalistler Eski Yunan üzerindeki Asur, Fenike ve Mısır gibi medeniyetlerin etkisini reddedip mümkün olduğu kadar Anadolu'luların-Hititlerin etkisini ön plana çıkarmaya gayret etmekteydiler. Yunanlıların şarktan etkilendiklerini inkâr etmek mümkün değildi. Ama Hititler sayesinde en azından bu etkinin Samîlerden değil Hint-Avrupalı Anadolu'lulardan geldiği savunulabilirdi.

⁶¹ 1877–1900 De Sarzec, 1903–1909 Gaston Cross, 1929–1931 H.Genouillac, 1931–1933 André Parrot. Bkz: Kramer, *Sümerler*, s.36–37; Kramer, *Sümer Mitolojisi*, s.29.

⁶² Kramer, *Sümerler*, 2002, s.37–38. Sümerlerle ilgili diğer önemli kazılar şunlardır: 1902'de Robert Koldewey yönetiminde bir Alman heyeti Şuruppak (Fara) kazılarını başlattı. 1903'te Amerikalılar Adab (Bismaya) kazılarını başlattılar. H. Genouillac 1912–1914 arasında Kiş'te kazılar yürüttü. I. Dünya

metinlere de ulaşılmış oluyordu⁶³. Gerek Asurbanipal kütüphanesinde gerekse Lagaş ve Nippur kazılarında ele geçen iki dilli (Sümerce-Akkadça) metinler gramerler, sözlükler sayesinde Sümercenin çözülmesi kolaylaşmıştır. XX. Asra girildiğinde bir biri arkasına Sümerce sözlükler, gramer kitapları basılmaya başlanmış⁶⁴ ve bu dilin bağımsız bir dil olduğu reddedilemez hâle gelmiştir.

Bilim dünyası genel olarak 1930’lar ve 40’lar boyunca Sümerleri “Turanî-Yafetik” bir halk olarak kabul etmiş ancak kökenlerini Farklı yerlerde arayanlar olmuştur. O dönemde Japonya ve Seylan Adasının dâhi “Turanî” coğrafyanın bir parçası kabul edildiği hatırlanırsa Sümerlerin anavatanının ne kadar geniş bir alanda arandığı tahmin edilebilir. Nitekim Moret ve Menghin Sümerlerin Orta Asya’dan geldiklerini iddia ederken, bazı bilim adamları 1920’lerden itibaren Sümerlerin kökenlerini Kuzey Hindistan’daki Mohencadaro-Harappa medeniyetinde aramıştır. Hindistan’ın Ârilerden önceki yerli halkı olan Dravidlerin Türkçe gibi iltisakî bir dil konuştuğu bilinmektedir ve ilk Sümerologlardan Hommel’e göre Hindistan’a yerleşen ilk “Turanlılar” olan Dravidler daha sonra Âriler tarafından Kuzey Hindistan’dan sürülmüşlerdir⁶⁵. Dravid halkının geçmişte çok daha geniş bir alanda yaşamış olduğu modern dilbilimciler tarafından kanıtlanmış ve Elamca ile Dravid dili arasında büyük benzerlikler keşfedilmiştir⁶⁶. Sümer mitolojisinde denizden gelerek insanlığa medeniyeti öğreten “Oannes” adlı tanrı⁶⁷ bilim adamlarını Sümerlerin Mezopotamya’ya karasal bir göçle değil, Hindistan üzerinden deniz yoluyla geldiklerini düşündüren diğer etkenlerden birdir. Sümerlerin kutsal kabul ettikleri Dilmun ülkesi (bugünkü Bahreyn Adası) bu denzi seferi iddiasını güçlendirmektedir. Nitekim Sümerlerin Kuzey Hindistan’dan geldikleri ve Sümerce ile Hindistan’da

Savaşı ile kazılara ara verilse de 1923’ten sonra Kış kazıları Amerikan-İngiliz ortaklığı ile devam ettirilmiştir. Almanlar ise Kitab-ı Mukaddes’te adı Erek olarak geçen Uruk’ta kazılara başladılar. Başka meşhur bir kent olan Ur’da da kazılar 1922’den 1933’e kadar Sir Leonard Wolley tarafından yürütülmüştür.

⁶³ Rawlinson ve çağdaşlarının incelediği Sümerce metinler Asurbanipal Kütüphanesinde saklanan Sümerce-Akkadca sözlüklerden ve satır arası cümlelerden ibaretti. Sümerce tıpkı Latince gibi, ölü bir dil haline geldikten bin yıl sonra bile Assur sarayında öğretilmekteydi. Bkz: Kramer, *Sümerler*, s.38.

⁶⁴ Bunların arasında Kramer en önemlilerini François Thureau-Dangin’in *Les Inscriptions de Sumer et Akkad* (1905) ve Arno Poebel’in *Grunzüge der sumerischen Grammatik* (1923) adlı eserlerini kabul etmektedir. Bkz: Kramer, *Sümerler*, s.39–42.

⁶⁵ Begymrat Gerey, *5000 Yıllık Sümer-Türkmen Bağları*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s.39.

⁶⁶ Mallory, *age*, s.50–55.

⁶⁷ Black – Gren, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü*, Aram yayıncılık, İstanbul, 2003, s.47.

konusulan Dravid dili arasında paralellikler olduğu tezi bir alternatif olarak günümüzde de etkisini korumaktadır. Buna rağmen Sümerleri güneyden yani Arabistan Yarımadasından göç ederek geldiklerini savunanlar da olmuştur⁶⁸.

Sümerlerin hangi ırktan olduklarını da antropoloji XX. Asır başlarında bir cevap verememiştir. Sadece Kiş'teki mezarlarda bile hem brakisefal hem de Avrupa ve Afrika tipinde dolikosefaller bir arada ele geçmiştir. Sümer heykellerin de hem brakisefal hem de dolikosefal tipler yan yana temsil edilmektedirler⁶⁹. Netice olarak Türkiye'de Sümer araştırmalarının ciddi anlamda başladığı 1930'larda henüz bilim dünyasının ekseriyeti bu halkı herhangi bir ırk veya kavim ile ilişkilendirememekte yalnızca dilleri tarih içinde kaybolmuş "Yafetik" bir halk olarak görmektedir.

1.4. Hitit Araştırmaların Başlaması

Hitit araştırmalarının başlangıçta Sümeroloji'den daha avantajlı olacağı varsayılabilirdi. Zirâ Sümerler hakkında hiçbir şey bilinmezken Hititler bir şekilde *Kitab-ı Mukaddes*'te anılmaktaydılar. *Kitab-ı Mukaddes*'in çeşitli bölümlerinde İsrailoğullarının "Het"lerle (Hititler) savaşları, ticarî ilişkileri, karşılıklı evlilikleri gibi konular işlenmekteydi⁷⁰. Ancak bu bilgiler yeterli olmadığı gibi uzun yıllar boyunca bilim adamlarını Hitit anavatanını Suriye-Filistin mıntıkasında aramak gibi yanlış bir yola da sürükledi. XIX. Asırda Eski Mısır Hierogliflerinin çözülmesiyle tarihçiler, Mısırlıların Suriye-Filistin seferlerinde Heta halkıyla yaptıkları savaşlardan ve Kadeş Antlaşmasından da haberdar oldular. Müteakiben Asur çivi yazısının deşifre edilmesiyle, Asurluların Kuzey Suriye'ye Hatti ülkesi adını verdikleri görüldü⁷¹.

⁶⁸ Childe, *age*, s.134.

⁶⁹ Childe, *age*, s.140.

⁷⁰ *Kitab-ı Mukaddes*, *Yeşu* 3/10, *Krallar II* 7/6

⁷¹ Oliver R. Gurney, *Hititler*, Dost yayınları, Ankara, 2001, s. 16.

Böylece Suriye’de MÖ II-I binyıllarda hüküm süren Hatti veya Heta isimli bir krallığın olduğu kesinlik kazanmış oldu. Avrupalı bilim adamları kendi tercihlerine göre Hatti veya Hitit isimlerinden birini benimsediler. Hititlerin kendilerine ait yazılı belgelere ise daha sonra ulaşıldı. İlk olarak 1812 yılında Burckhardt isimli bir seyyah Suriye’nin Hama şehrinde bir evin duvarında Mısırlılarınkinden farklı olan bir hiyeroglif yazısı gördüğünü *Travels in Syria* adlı kitabında dile getirmişti⁷². 1870 senesinde Amerikalı gezginler Hama’daki evlerin duvarlarında Burckhardt’ın târif ettiğine benzer beş taş daha keşfettiler. Ancak yerli halk Amerikalıların taşları incelemesine izin vermedi. 1872’de bu taşlar Şam’daki misyonerlerden W.Wright ile Osmanlı Valisi’nin işbirliğiyle evlerden sökülerek İstanbul’daki Müzey-i Hümayun’a taşındılar. Üzerlerindeki yazıların kopyaları ise Wright tarafından British Museum’a gönderildi.

Halep Taşı olarak bilinen bir diğer örnek ise 1871 senesinde bir caminin duvarında görüldü. Yerli halk bu taşın şifalı olduğuna inandığından taş zarar görmeden korunmaktaydı. E.J. Davis bu taşlar üzerindeki hiyerogliflerin aynısına İvriz kabartmaları üzerinde de rastladı. Nitekim 1876 yılında Kitab-ı Mukaddes Arkeoloji Derneği (KMAD) toplantısında A. H. Sayce bu hiyeroglif yazısının Hititlere ait olabileceğini ilk kez ileri süren kişi oldu. Keşiflerin artmasıyla araştırmaların yönü giderek Suriye’den ziyâde Anadolu’ya yönelmeye başladı. İzmir civarındaki kaya kabartmalarını inceleyen Sayce 1880 senesindeki KMAD toplantısında Anadolu’daki tanımlanamayan yontu ve kabartmaların Hititlere ait olduğunu, Hititlerin tüm Anadolu’ya yayılan kuvvetli bir krallık kurmuş olduklarını tebliğ etti. Bu tebliğin etkisiyle düzinelerce arkeolog, dilbilimci ve seyyah Anadolu’ya gelerek Hititlere ait izler aradılar⁷³.

1879 senesinde British Museum Kargamış’ı kazmaya başladı. 1888 de Almanlar Zincirli (Sam’al) kazılarını başlattılar. Bu araştırmalar neticesinde 1900 yılına gelindiğinde bilim adamlarının ellerinde Hititlere ait olan 96 Hitit hiyeroglif yazıt toplanmış bulunmaktaydı. Ancak yazılar okunamıyordu. Kral, kent, ülke ve tanrı gibi ideogramları saptamayı başaran Sayce tamamen tahminlere dayanarak bu dilin Samî

⁷² C.W. Ceram, *Tanrılar Mezarlar ve Bilginler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.18–19.

⁷³ Gurney, *age*, s.16–18

ailesinden olduğunu düşünmekteydi. 1894'te “Kargamış” adını okumayı başaran Jensen diğer kelimeleri çözümlemede genellikle başarısız oldu ve Hitit dilinin Ermeniceye benzediğini iddia etti⁷⁴. C. R. Conder ise, 1898'de yayınlanan *The Hittite and Their languages* adlı eserinde -ki bu kitap Türk Tarih Tezi'nin önemli kaynaklarından biri olmuştur- Hitit hiyerogliflerinin Orta Asya kökenli olduklarını Hititlerin de Moğol ırkından olduklarını iddia etti⁷⁵. 1870'lerde başlayan Hitit Hiyerogliflerin deşifre edilme çabası 60 sene boyunca yerinde saydıktan sonra ancak 1930'larda Hitit çiviyazılı metinleri sayesinde kısmen anlaşılabilir hâle gelecekti. Bunun en önemli nedeni Hititlere atfedilen bu yazının aslında Hitit Devleti sınırları içinde yaşayan Luvilere ait olması ve onların da bu yazıyı nadiren ve birbiriyle alakasız konularda kullanmalarıydı. Hiyeroglif yazısını estetik kaygılar ile kullanan Hititler, asıl arşivleri çivi yazısı ile yazılmıştı ve toprak altında keşfedilmeyi bekliyorlardı.

Sayce ve diğerleri Hitit hiyerogliflerini çözmeye çalıştıkları esnada 1887'de Mısır'da “Tell el- Amarna Mektupları” adı verilen çivi yazılı belgeler keşfedilmişti. Bu çiviyazılı belgeler, Mısır Firavunlarına Hititlerin Suriye sınırlarında yaptıkları harekâtları aktaran istihbarat yazılarıydı. Kimisi ise Hitit Kralından gelen kutlama mesajları ve çeşitli diplomatik yazışmaları içermekteydi. Belgeler dönemin diplomatik “lingua franca”sı olan Akkadça yazılmış olmakla birlikte aralarında o güne kadar bilinmeyen bir dilde yazılmış olan iki mektup daha vardı. Bu iki mektuptaki kelimeler ses değeri olarak okunabilmekte fakat anlamlandırılmamaktaydılar. Bu durum tıpkı Arap alfabesini bilen bir kimsenin anlamlarını bilmese de Osmanlıca kelimeleri okuyabilmesine benziyordu. 1902 senesinde mektupları inceleyen Norveçli araştırmacı Knudtzon bu dilin Hint-Avrupa ailesinden olduğunu ileri sürmüştü de bilim dünyası onun savını ciddiye almadı⁷⁶. XX. Asra girilirken Hititçenin hangi aileye ait olduğu konusunda hâlen tartışmalar devam etmekteydi. Gerekli cevaplar ancak 1906'dan sonra Boğazköy'deki kazılardan sonra netleşecekti.

⁷⁴ Friedrich, *age*, s.115–122.

⁷⁵ C. R. Conder, *The Hittites And Their Language*, William Blackwood and Sons, Edinburgh and London, 1898.

⁷⁶ Gurney, *age*, s.19.

Boğazköy, Alacahöyük gibi Hitit merkezleri daha 1830'larda Anadolu'yu gezen Texier'in dikkatini çekmişse de İç Anadolu'da ciddi arkeolojik araştırmalar ancak XIX. Asır sonunda başladı⁷⁷. 1893'te Amarna'daki "bilinmeyen dille" benzeşen birkaç tablet Boğazköy civarında bulundu. Boğazköy'de 1906 senesinde Alman Doğu Derneği adına Dr. Hugo Wickler yönetiminde başlayan kazılar neticesinde büyük çoğunluğu "Amarna mektuplarındaki dilde" yazılmış 10.000 çivi yazılı tablet ele geçirildi. Bazı yazılar Akkadça idi bazıları ise bilinmeyen dillerdeydiler. Arkeologlar bir krallık arşivi ile karşı karşıya olduklarını anladılar. Burası Hititlerin başkenti olmalıydı. Almanların keşfi neticesinde Hititlerin asıl merkezinin Suriye değil Anadolu olduğu kesinleşmiş oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile İngiliz arkeologlar çalışma alanlarını terk ettiler. Almanlar Boğazköy arşivi üzerinde deşifre çalışmalarını sürdürüp Hitit kral listelerini, Mısır ile yapılan anlaşmaları çözümlerken; İngilizler 1911-1914 yılları arasında Sir Leonard Wolley ve T.E. Lawrence'ın (Arabistanlı Lawrence) Kargamış'ta bulup Biritish Museum'a taşıdıkları hiyerogliflerle yetinmek zorunda kaldılar. Savaş süresince İngiliz bilim adamları umutsuzca hiyeroglifleri çözümlemeye uğraşırken çivi yazılı belgelere sahip olan Almanlar onların fersah fersah ilerisine geçmiş durumdaydı⁷⁸.

Almanlar 1910'lardan itibaren Boğazköy metnlerinin tıpkıbasımlarını yayınlamaya başladılar. Metnlerin çözülmesini kolaylaştıran unsur Hititlerin Sümer ve Bâbil ideogramlarını bolca kullanmalarıydı. Bu şekilde pasajların en azından hangi konuyu içerdiği kabaca belli olmaktaydı. Hititler komşu halkların dillerinden önemli ölçüde kelime aldıkları için dilleri henüz çözülememişken bile metinler araştırmacılar tarafından büyük ölçüde anlaşılabilmekteydi. Hititler "burun", "bakır", "kadın" yazarken Akkad ideogramlarını dinî konularda da Sümer ideogramlarını kullanmışlardı⁷⁹. Hititlerin bu yabancı ideogramları kendi dillerinde mi telafuz ettikleri yoksa orijinal halleriyle mi seslendirdikleri bugün de bilinmemektedir. Hititçenin değişik dillerden kelimeler toplamış sentez bir dil olması onun hangi dil ailesine sokulması gerektiği meselesini doğurmaktaydı. 1915 yılında Çek kökenli Avusturyalı araştırmacı Hrozny, Kundtson gibi Hititçenin Hint-Avrupa dili olduğunu savundu.

⁷⁷ Ceram, *age*, s.13-17.

⁷⁸ Gurney, *age*, s.18-20

⁷⁹ Gurney, *age*, s.105-106

Ancak araştırması gramer yapısından çok kelimeler arasındaki fonetik benzerliklere istinat ettiğinden iddiaları kabul görmedi. 1919'da E. Forrer Boğazköy'de elde edilen yazılar içinde 8 farklı dil olduğunu beyan etti. Bunlar Hititlerin resmî dil olarak kullandıkları Hititçe ve Akadça, Hattice, Luvice, Palaca, Mitannice, Hurrice ve Sümercedir.

Hititçe, ancak Almanlar 1933 yılına kadar iyi korunmuş olan Hitit belgelerinin tamamını yayınlamayı tamamladıktan sonra dha iyi incelenebilir hâle gelmiştir. Goetze, Weidner, Friedrich, Ehelolf, Müller, Sommer gibi Hitit dili, tarihi ve toplum yapısı üzerine uzmanlaşmış bilim adamlarından mürekkep geniş bir kadro oluşturan Almanlar, Hitit anelleri, kanunları, siyasal muadeleri, devlet fermanları, Kral Anitta'nın Kitabesi gibi dikkat çeken birçok belgeyi çözümleyerek yayınladılar⁸⁰.

1920'ler ve 30'lar boyunca birbiri ardına Hititçe sözlükler ve gramer kitapları hazırlanmaya başlamıştır. Bunlar içinde Almanya dışında Hititler üzerine “kayda değer ilk araştırma” 1929 yılında yayınlanan L. Delaporte'un *Elémentes de La Grammaire Hittite* adlı eseri⁸¹. Onu E.H. Sturtevant'ın *A Hitite Glossary*, J. Friedrich'in *Hethiticshes Elementarbuch*'u takip edecektir⁸². Nitekim bu çalışmalar Hititçenin Hint-Avrupa dil ailesinden olduğu kanıtlanmıştır⁸³. Hititlerin bilinen en eski Hint-Avrupa dili konuşan kavim olduklarının anlaşılması bir anda tüm Avrupalı bilim adamlarının dikkatini bu medeniyete yöneltmiştir. Goetze Hititler için “Avrupalı ulusların kültür dünyasında görünmeleri Hititlerle başlar”⁸⁴ demektedir.

Hititlerin Hint-Avrupa dili kullandıkları kesinlik kazanmaya başlamasına rağmen Hititlerden kimlerin kastedildiği konusu bilim adamlarının aklını karıştırmaya devam etmiştir. Metinlerin çözümlenmesine atılan adımlar sonucunda Hititlerin kendileri için Neşa nâmını kullandıkları anlaşılmış gerçek Hatti veya Hititlerin, Neşalılardan önce Anadolu'da yaşamış olan başka bir kavmin oldukları anlaşılmıştır.

⁸⁰ 1944 senesine kadar Almanya'da 39 ciltlik Hititçe yayın yapıldığını belirten Güterbock bunların ayrıntılı bir listesini sunmaktadır. H.G. Güterbock, “Hititolojinin Bugünkü Durumu” *AÜDTCF Dergisi* Cilt II Sayı 4 Haziran 1944.

⁸¹ Gurney, *age*, s.23

⁸² Güterbock, *agm*, s.627–628.

⁸³ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 1999, Tübitak Yayınları Ankara, s.52.

⁸⁴ Ceram, *age*, s.9.

Mısır ve Assurlar Anadolu’da yaşayan kavimlere genel olarak Hatti-Hitit ismini verdikleri için hatalı olarak Neşa halkı da bilim dünyasında Hitit olarak anılmaya başlanmış ve tanım artık yerleştiği için terk edilmemiştir⁸⁵. Bu nedenle bilim dünyası gerçek Hititlerle Neşalıları ayırmak için birincilere Hatti veya Proto-Hitit ikincilere Hitit demeyi tercih etmektedir. Hattice, Hititçeden bambaşka özellikler gösteren ve Türkçeyle bazı ortak özellikleri bulunan bir dildir. Ancak Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türk araştırmacıların Hititler ile Hattiler arasında kesin bir ayrıma gitmemişler, Hititçe ile Hattice arasındaki farkların ayrımında olmalarına rağmen Hititçeyi, Hatticenin ilerlemiş bir aşaması olarak kabul etmişlerdir. Hatti ve Hitit (Neşa) medeniyetleri “Eti” başlığı altında incelenmiş, Alacahöyük’te Hattilere ait eserleri de başkentleri Boğazköy (Hattuşaş) olan Hititleri de Eti olarak adlandırmıştır⁸⁶. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarındaki “Eti eserleri” Eti şehirleri” vb tanımlamaların çoğunda hangi uygarlığın kastedildiği çoğu zaman net olmamaktadır.

Sümerler gibi Hititlerin de kökeni ve Anadolu’ya nereden geldikleri bir muamma olmaya devam etmektedir. Hititlerin Anadolu’ya Trakya üzerinden geldiğini savunanlar olduğu gibi Doğu Anadolu’dan veya Kafkasya’dan geldiklerini iddia edenler de bulunmaktadır. Hatta Avrupalı bilim adamlarının XX. Asır başlarında Çin Türkistan’ında keşfettikleri Toharca metinler ile Hititçe arasındaki benzerlikler⁸⁷ Hititlerin Orta Asya coğrafyasından Anadolu’ya geldiklerine kanıt olarak görülmüştür. Toharca ile Hititçe arasındaki paralellikler bir kez daha Ön ve Orta Asya araştırmalarının kaderini birleştirmektedir.

2-Osmanlı Aydınlarının Gözüyle Orta Asya Ve Sümer-Hitit Medeniyetleri

⁸⁵ Bir ülke adının sabit kalarak o ülkeye sonradan gelenleri veya orada yaşayan herkesi kapsamına Tarih yazımında sayısız örnek verilebilir. Mesela modern Filistinliler etnik olarak hiçbir bağ taşımadıkları tarihî Filist kavminin adını taşımaktadırlar. Modern Makedonlar da aynı şekilde hiçbir bağları olmadığı halde Büyük İskender’le aynı ulus adını taşımaktadırlar.

⁸⁶ Hamit Zübeyir Koşay, “Türk Tarih Kurumu Tarafından yapılan Pazarlı Hafriyatı” *Belleten* Cilt III. Sa. 9. II. Kânun 1939”, Türk Tarih Kurumu Tarafından Alaca Höyük’te 1936 Yazında Yaptırılan Hafriyatta Elde Edilen Netice” *Belleten* Cilt 1.Sayı 2.Nisan 1937.

⁸⁷ Mallory, age, s. 73; A.K.Narain, “İç Asya’da Hint-Avrupalılar” *Erken İç Asya Tarihi*, s.209.

2.1. Osmanlı Devletinde Orta Asya ve Türklük Araştırmaları

Osmanlı vakanüvisleri Tanzimat Dönemi'ne kadar İslâm öncesi Türk tarihi ile nâdiren ilgilenmişlerdir. Türk tarihi ile ilgili kullanılan kaynaklar bazı sözlü gelenekler ile Arap-İslâm tarihçilerinin ve coğrafyacılarının kitaplarından ibârettir. Bunlar da *Kitab-ı Mukaddes* geleneğini tâkip eden bazı rivayetler ile Türkistan coğrafyasını gezen Arap seyyahların gözlemlerinin sentezi olan eserlerdir. Bu kitaplarda Türklerin Yafes soyundan gelen bir kavim oldukları belirtilmektedir. İsmi bilinmeyen bir müellif tarafından yazılıp Sultan Sencer'e hediye edilen (1126) *Mücmel el-tavârih ve'l kısas*'ta, Yafes'in yedi oğlunun adları sayılmıştır. Bunlar: Çin, Türk, Hazar, Saklâb (Slav), Rus, Yecûc Mecûc'un babası Mîsek ve Bulgarların babası olan Kemârî'dir. Kitap devamla babaları ölünce kardeşlerin taht kavgasına tutuştuklarını her birinin ayrı bir yöne dağıldıklarını bildirir⁸⁸.

Osmanlıların da kaynak olarak kullandıkları Arap-İslâm tarihçilerinin, Türklerin kökenleri ve tarihleri hakkındaki yorumları genellikle olumsuzdur ve Osmanlı tarihçileri de asırlar boyunca Arap tarihçilerinin etkisiyle eski Türk tarihine önyargılı yaklaşmışlardır.⁸⁹ Taberî, Arap, Fars ve Rumlar Sam'ın torunları olup her birinin hayırlı olduğu, Yafes'in oğulları olan Türk, Saklep (Slav) ve Yecûc-Mecûc'ün hiçbirinde hayır olmadığına inanıldığını aktarmaktadır⁹⁰. Mesudî meşhur eseri *Murûc'ül Zeheb*'inde Konstantinye'yi kuşatan Türklerin (Avarlar) her yanı yağmaladıklarını kadın ve çocuklara dâhi acımadıklarını yazmaktadır⁹¹. Başka eserlerinde Mesudî “Türkleri sihir, şiddet ve kin sahibi insanlar” olarak tanımlamaktadır⁹². Ancak Kazvini ise (öl. 1283) Türklerin bileklerinin kalın ahlâklarının az, öfkeli, zâlim, ceberrût ve et yiyici tabiatlı olduklarını, eti çiğ de yiyebildiklerini, geçimlerini yırtıcı hayvanlar gibi gasb yoluyla elde ettiklerini

⁸⁸ Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılara Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s.30,34

⁸⁹ Burada elbette Arap tarihçilerin tenkit ettikleri Türklerin genellikle İslâm'ı kabul etmemiş, Kırgız, Peçenek, Guz (Oğuz) boyları oldukları hatırlanmalıdır.

⁹⁰ Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi Cilt I*, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s.277.

⁹¹ Mesudî, *Murûc ez-zeheb -Altın Bozkırlar*, Selenga Yayınları, 2004, s.95.

⁹² Şeşen, *age*, s.57

yazmıştır⁹³. Gerdizî (öl. 1053) Türklerin atası olan Yafes’e çocukken kurt kanı içirildiğini ve bu nedenle Türklerin haşin tabiatlı olduğunu belirtmektedir. Bütün bu Arap tarihçi ve seyyahlar Türklerin göçebe oldukları, şehir kurmadıkları, kaleler inşa etmedikleri, ülkelerinin mâmurluktan uzak olduğu konusunda hemfikirdirler.

Tuhaf bir şekilde Gerdizî Türklerin ülkesinde demir olmadığını, ok ve mızrakların kemikten yapıldığını belirtmektedir⁹⁴. Osmanlı tarihçileri de Arap tarihçilerinin yolunu izlemiş ve Naima tarihinde olduğu gibi Türkler “etrak-ı bi idrak”, “Türk-i bed livâ” gibi terimlerle anılır olmuşlardır⁹⁵.

Osmanlı tarihçiliğindeki bütün mesele Türklüğe yönelik önyargılar değildir. Osmanlı tarihçileri İslâm öncesi Türk tarihi hakkında Arap tarihçileri kadar bile bilgi ve ilgi sahibi değildirler. Örneğin XVI. Asır tarihçilerinden Neşrî, *Cihannûma* adlı eserinde İslâmiyet öncesi Türk tarihine birkaç sayfa ayırmıştır. *Cihannûma*’nın “Evlad-ı Oğuz Han” adını taşıyan ilk bölümünde, Neşrî: Yafes oğlu Bulcas Han oğlu Zıbbakoy soyundan gelen Türklerin kimisinin aya ve güneşe tapınırken kimisinin ise din diye bir şeyden haberinin olmadığını aktardıktan sonra memleketlerine Türkistan, Meliklerine Hâkân, pay-ı tahtlarına Talas denirdi diye eklemektedir. Zıbbakoy’dan sonra oğlu Kara Han, Hâkân olur. Bu şahıs “kâfir, bi-din ve cebbardır”. Oğlu Oğuz Han ise Eşraf-ı Etrak’tan tevhide irşad eden ilk kişidir ve dinsiz babasına isyan ederek onu devirir. Onun soyundan gelenler arasında Çanak Han adıyla da bilinen Kara Han “Mülük-ü Türkten evvel İslâm’a gelen ilk kişi olur”. Onunla beraber Hicretin üç yüzüncü yılında Etraktan 2 bin kişi daha İslâm’a gelmişler, diğer Oğuzlardan ayırmak maksadıyla bunlara Türk-iman denilmiş bu da sonradan Türkmen’e dönüşmüştür⁹⁶.

⁹³ Şeşen, *age*, s.147.

⁹⁴ Şeşen, *age*, s.72–90 Gerdizî’den daha önce Yakubî (öl.897) de Türklerde demirin az olduğunu oklarını kemikten imâl ettiklerini belirtmiştir. Şeşen, *age*, s.189. Bu durum belki de okun hızıyla ilgilidir.

⁹⁵ Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları* İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.50, 58. Osmanlı tarihçilerinin Türklerle ve Türk tarihine karşı olumsuz tutumlarında Arap tarihçiliği geleneğinin etkisi kadar Türkmen ayaklanmaları, İran’da kurulan Şii-Türkmen devletleri ile mücadeleler de etkili olmuştur. İran Türkmenlerine duyulan öfkenin yansıması Kınalızâde’nin canlıları sınıflara ayırdığı tekâmül nazariyesinde görülebilir. Kınalızâde’ye göre “Kuhistan’da yaşayan Türkler vardır ki, insanların lââyık oldukları itidâlden uzak ve anlayışta ise Acem hayvanlarına yakındırlar ve dilleri ve konuşmaları acem sığırınıninkine benzer ve âdemoğulları arasında onlardan daha aşağı bir yaratık yoktur”. Bkz: Remzi Demir, *Osmanlılarda Bilimsel Düşüncenin Yapısı*, Epos yayınları, Ankara, 2001, s.19–22.

⁹⁶ Neşrî, *Neşrî Tarihi (Kitab-ı Cihannûma) I. Cilt*, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s.9–13.

Oğuz Han'ın İbrahim dinine girdiği iddia edilmek sûretiyle Türk ve İslâm tarihi arasında bir yakınlaşma sağlanarak Oğuz Han'ın saygınlığı arttırılmak istenmiştir⁹⁷.

Tanzimat Dönemi'nden sonra da saray tarihçilerinin eserlerinde ve okul müfredatında İslâm öncesi Türk tarihine geniş yer ayrılmamıştır. Hatta batılılaşma çabaları ile ortaya çıkan Tarih-i Umumî adlı eserlerde İslâm öncesi Türk tarihi bölümleri Eski Yunan, Roma, Avrupa ulusları tarihinin gölgesinde kalacaktır. Bir istisna olarak Süleyman Paşa'nın Tarih-i Âlem'inde 1000 sayfanın 144'ü Türklere ayrılmakla birlikte⁹⁸ genel olarak durum bunun tersinedir. Örneğin Mizancı Mehmed Murad Bey'in Dar'ül Muallim'in ders kitabı olarak okutulan VI ciltlik *Tarih-i Umumî*'sinde İslâm Öncesi Türk tarihine sadece 2 sayfa ayrılmıştır. Verilen bilgiler de Tevrat'taki Yafesoğullarının göçleri ile Türk ve Tartarların atası Oğuz Han'ın efsanelerinden ibarettir. Bâbil'den ayrılan Nuh oğlu Yafes Orta Asya'ya yönelmiş ve onun soyundan da Türkler ve Tatarlar doğmuştur. Hicretten 3400 sene önce Oğuz Han Türkleri bir araya toplamıştır. 6 ciltlik *Tarih-i Umumî*'de Mizancı Murad'ın İslâm öncesi Türkler hakkında aktardığı bilgiler bunlardan ibarettir⁹⁹. Bu eserde, Türk tarihi üzerine asırlar önce yazılmış Neşrî tarihinden bile daha az bilgi bulunmaktadır. Nitekim 1899'dan itibaren Tarih dersleri tamamen kaldırılmış “tarih orucu” İkinci meşrutiyete kadar devam etmiştir¹⁰⁰.

XIX. Asırda İslâm öncesi Türk tarihi üzerine ilk ciddi eseri hazırlayan kişi Polonya kökenli bir Müslüman olan Mustafa Celaledin'dir. 1870'de Paris'te yayınlanan *Eski ve Modern Türkler* kitabı Türk aydınlarının da ilgisini çekmiştir. Celaledin kitabında Türk ırkının yeryüzünde ziyaret etmediği ve fethetmediği pek az bölge olduğunu söylemektedir¹⁰¹. Genel olarak Ortaçağ Türk tarihine yoğunlaşan bu eser, Türkleri uygar ve kültürlü bir ırk olarak kabul etmekte, “barbar Türk” imajına

⁹⁷ Aslında bu çaba yukarıda bahsi geçen “Mücmel el tavârih”ten beri vardır. Mücmel el-tavârih'e göre Yafes oğlu Türk edepli, akıllı ve dürüst biriydi. Kardeşlerinin aksine putperest olmadı ve hak yoldan ayrılmadı. Bu kitap bir Selçuk (Türk) sultanına adandığı için, Türkler hakkında daha olumlu yorumlar yapılmıştır. Tabiki burada Türklerle kastedilen İbrahim dinine veya İslâm'a girmiş olanlardır. Yoksa Hristiyan olarak kalan Oğuzların “hileci ve hurdacı” oldukları ve (Müslüman) Türklere sürekli saldırdıkları söylenmektedir. Bkz: Ramazan Şeşen: *age*, s.30–33.

⁹⁸ Yusuf Akçura, “Birinci Türk Tarih Kongresi”. *Ülkü* Şubat 1933 Sayı 1, s. 30.

⁹⁹ Mizancı Murad, *Tarih-i Umumî Cilt I*, Berikan Yayınları, İstanbul, 2007, s.47–48.

¹⁰⁰ Yusuf Akçura, *agm*, s.30–31.

¹⁰¹ AOK Cilt XVII, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara, 2001, s. 340.

karşı çıkmaktadır. Arap alfabesinin Türk diline hiç uygun olmadığı gibi bazı fikirler de kitapta yer almaktadır. Etrüsklerin ve Trakların Türk olabileceği, İnsanlığın kökeninin Türkistan’da aranması gerektiği, Latince sanılan birçok kelimenin aslında Türkçe olduğu¹⁰² gibi sonradan Türk Tarih Tezi’nde daha sistemli olarak karşımıza çıkacak birçok iddiaya Mustafa Celaleddin’in kitabında rastlanmaktadır. Gene “Ârî” Aryan” kelimelerinin kökeninin Türkçede yer alan “er”, “ar”, “ir” eklerinden türediği ve Türklerin de Ârî olduğu fikri –ki bu teori Cumhuriyet devrinde sıkça savunulmuştur- ilk kez bu eserde karşımıza çıkmaktadır¹⁰³. Mustafa Celaleddin Paşa’nın oğlu Enver Celaleddin Paşa da babasınıninkine benzer teoriler üretmiştir¹⁰⁴.

Mustafa Celaleddin’in çağdaşı olan Ali Suavî, Paris’te yayınladığı gazete ve broşürlerde Türklerin, Gobineau’nun iddia ettiği gibi “kaba ve görgüsüz bir soydan “gelmediklerini, gelişmiş bir dile sahip, hayvancılık ve metalürjiyi dünyaya yaymış eski ve yüksek bir ırk olduklarını” savunmuştur. Aynı yıllarda Harb okullarında okutulmak üzere Süleyman Paşa, İslâm öncesi Türk tarihine de değinen *Tarih-i Âlem* adlı eserini yazmış ancak bu kitap II. Abdülhamid tarafından yasaklanarak 1911’e kadar okutulmamıştır¹⁰⁵. Bedros Keresteciyan Efendi, 1912’de Fransızca olarak basılan *Dictionaire Etymologique de la Langue Turque* (Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü) adlı eserinde ise Türkçe ile batı dilleri arasındaki kelime alışverişlerine değinmiş ve bazı kelimelerin kökenlerine dair iddiaları Cumhuriyet devrinde de Türk araştırmacıları etkilemeye devam etmiştir¹⁰⁶. Bedros Keresteciyan’ın çalışmasında Türkçe ile Sümerce kelimelerin de karşılaştırılmaları bulunmaktadır. Örneğin Sümerce aydınlanma anlamındaki “kun ile Türkçe “gün” karşılaştırılmaktadır¹⁰⁷. Türk tarihçilerini şahsen etkileyen bir diğer öncü isim de İstanbul’dan Orta Asya’ya tüm Türk coğrafyasını gezen Macar Armius Vambery (1832–1913) dir. 1879’da *Bir Sahte Derviş’in Asya’yu Vusta’da Seyahati* adlı eseri Türkçe olarak yayınlanmıştır. Vambery

¹⁰² AOK Cilt XVII, s. 354, 367, 372, 379.

¹⁰³ AOK Cilt XVII, s. 382–383.

¹⁰⁴ Günay Göksu Özdoğan, *Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkcülük (1931–1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.85.

¹⁰⁵ Özdoğan, *age*, s.57–61.

¹⁰⁶ AOK Cilt XIX, 2001, .Örneğin Latince “vir” (erkek) ile Türkçe er vb.

¹⁰⁷ AOK Cilt XIX, s.226.

Türklerin Macarların, Moğolların Finlerin ve Estonların Turan dil ve ırk ailesini oluşturdukları düşüncesini yaymaya çalışmıştır¹⁰⁸.

Mustafa Celaleddin gibi Türk tarihine önem veren yazarların artık seslerini duyurmaya başlamasına rağmen; resmî tarih yazımı ve okul müfredatlarının pek değiştiği söylenemez. Mizancı Murad Tarihi'nden 30 yıl sonra yazılan Ahmed Refik'in *Tarih-i Umumî*'sinde de Türk tarihine geniş bir yer ayrılmamış ve Türkler hakkında alışlageldik yorumlar devam etmiştir. Tamamen Batılı eserlerin sistemini benimsemiş olan bu yapıtta Kadim Yunan ve Romalılara II. ve III. cildin tamamı (toplam 1000 sayfadan fazla) ayrılmışken İslâm öncesi Türk tarihine IV. ciltte 27 sayfa (s.261–288) ayrılmıştır. Burada Türklerin vatanının Vasati Asya olduğu belirtildikten sonra, Türklerin fitrat ve tabiatlarında bulunan akıncılık sayesinde komşularına hâkim olmayı başardıkları belirtilmektedir. Vasati Asya (Asya-yı Vusta) coğrafyasının “bedevi hayat ve çapulculuğa, baskınlar icrasına son derece müsait olduğu ve bu durumunda Türklerin fitrat ve tabiatını belirlediği savunulmaktadır¹⁰⁹. En eski Türk yazıtının 732'ye tarihlenen Uygur ve Çin yazısı ile nakşedilmiş olduğu¹¹⁰ belirtildikten sonra Türk tarihinin daha eski devirlerinin ancak Çin, İran ve Bizans kaynaklarından öğrenilebileceği söylenmektedir. Ahmed Refik'in Türklere ayırdığı bu bölüm kadim bazı rivayetlerle devam etmektedir.

Birinci Türk tarih Kongresi'nin konuşmacılarında Tarih öğretmeni Esat Bey'in aktardığına göre II. Abdülhamid Devrinde zaten yetersiz olan Umumî Tarih dersleri de müfredattan kaldırılmış ve yalnız Tarih-i Enbiya, Tarih-i İslâm ve Tarih-i Osman'ın ki o da Kanunî devrine kadar olmak sûretiyle okutulmuştur. Ancak II. Meşrutiyetle birlikte 1909 yılında Eski Türk tarihin konularını da içeren Tarih-i Umumî dersleri yeniden müfredata konmuştur¹¹¹. Ancak Tarih-i Umumi dersleri içinde Türklere ayrılan kısım fazla bir yer işgal etmemiştir.

¹⁰⁸ Yusuf Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004 s.55; Özdoğan, *age*, s.63

¹⁰⁹ Ahmed Refik, *Tarih-i Umumî*, Agob Matyosyan Matbaası C. IV, İstanbul 1912, s.261–262.

¹¹⁰ Orhun Yazıtı kastediliyor.

¹¹¹ Esat Bey'in I. Türk Tarih Kongresindeki konuşması. *Birinci Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.11.

Osmanlının son dönemlerinde Türk tarihi ile yakından ilgilenen nâdir tarihçiler arasında en mühimi Necib Âsım'dır. Necib Âsım'ın tercümesini yaptığı Leon Cahun'un *Asya Tarihi'ne Giriş* adlı eseri uzun yıllar boyunca Türk Tarihi araştırmalarının temel kaynaklarından biri olmuş, Cumhuriyet döneminde Türk Tarih Tezi'nin başvuru kitaplarından bir olarak kullanılmıştır. Kendi eseri olan *Türk Tarihi* de oldukça ses getirmiştir ¹¹². Maarif Nezareti tarafından basılan yani bir nevi resmî kimlik taşıyan *Türk Tarihi* Osmanlıcı tarih anlayışıyla yeni yükselmeye başlayan Türkçülük arasında bir yerde durmaktadır. Bu kitapta Necib Âsım “Türkler hükümetlerini hep askerî düşünceler üzerine kurdular. Sanayi ve bilimi aşağılamadılar. Medenî milletlerin gelişmiş eserlerini açıkgozlulukla taklit ettiler. İran ve Çin'den aldıklarını geliştirdiler. Takdire layık medeniyet gelişimi gösterdiler” ¹¹³ demektedir. Bu satırlarda bir yandan Türklerin medenî olduklarına vurgu yapılırken; bir yandan da Türklerin İran ve Çin etkisiyle medenîleştikleri belirtilmektedir. Oysa Cumhuriyetten sonra İran ve Çin'i Türklerin medenileştirdiği savunulacaktır.

Dönemin etkin tarihçilerinden Şehbenderzâde Filipeli Ahmed Hilmi'nin meşhur *Tarih-i İslâm* adlı eseri de Türk tarihi hakkında tartışmaya açık ifâdelerle doludur. Ahmed Hilmî, kitabında “Türkler daimi seferberlik hâlinde bir kavim-i asker ve cengâver idi; maişetleri sâde ve ahlâkları medeniyetin verdiği rûsûbat-ı mülevveseden âzade (medeniyetin verdiği her türlü kirli tortulardan uzak) idi” ¹¹⁴ demektedir. Ahmed Hilmi'nin aslında Türkleri övmek için yazdığı bu yorumların milliyetçi Türk aydınları tarafından benimsenmeleri mümkün değildi. Nitekim Şerafettin Turan, Ahmed Hilmi'nin kitaplarının sıkı bir takipçisi olan Atatürk'ün, Türklerin yalnızca askerlikle uğraşıp uygarlık dışı bir hayat yaşamlarıyla övünen bu satırların altını çizip yanına soru ve ünlem işaretleri koyduğunu belirtmektedir ¹¹⁵. Ahmed Hilmi “Moğolları da büyük Türk ailesinin bir kolu ve sarı ırkın bir şubesi” ¹¹⁶ olarak nitelendirmektedir ki,

¹¹² Uluğ İğdemir 29 Ekim 1948'de Ulus Gazetesi'ndeki bir yazısında “Modern tarih anlayışımızın ancak 40 yıllık bir mâzisi vardır. Abdülhamid'in tarih düşmanlığın devrinde olmasına rağmen ilk defa toplu ve oldukça modern tarih tekniğine uygun Türk Tarihi bu devrin sonunda rahmetli Necib Âsım tarafından yazılmıştır” diyerek bu kitaba verilen önemi aktarmaktadır. Bkz: Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden*, TTK Yayınları, Ankara, 1991. s.202.

¹¹³ AOK Cilt. III, s.87

¹¹⁴ Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi*, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1971, s.451.

¹¹⁵ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, TTK Yayınları, Ankara, 2006 s.24.

¹¹⁶ Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *age*, s.457.

bu söylem de Cumhuriyet Döneminde sonu gelmeyen başka bir tartışmanın konusu olacak, Türkler ile Moğolların akrabalıkları genellikle kabullenilmeyecektir.

Ahmed Hilmi'nin edebî çalışmaları ise İslâm öncesi Türk tarihine büyük bir sempati beslediğini göstermektedir. Kaleme aldığı hikâye kitaplarında, şiirlerinde gençlere Öztürkçeyi, Türkistan'ı ve Oğuzların tarihini sevdirmeye çalışmış, Allah yerine Öztürkçe Çalab kelimesini kullanmıştır. 1911 yılında yazdığı *Kan Birliği, Din Birliği* adlı şiirinde:

“Türk ulusu bin obaya ayrılır.
Kimi Kırgız, kimi Tatar çağrılır.
Kimi Özbek, kimi Uygur ya Kaçar
Kimi Moğol, kimi Fin ya Macar.
Bir babanın oğulları, yandaşı,
Değil miyiz hepimiz kan kardaşı”¹¹⁷

Benzer bir şiir de Vambéry'den etkilenen Azerî Türkçülerden Hüseyinzâde Ali Bey (1864–1941) tarafından yazılmıştır. Ali Bey Turancı fikirlerini şu satırlarla ifade etmektedir:

“Sizlersiniz ey kavm-i Macar bizlere ihvan,
Ecdadımızın müştereken menşei Turan.
Bir dindeyiz hepimiz hakperestan.
Mümkün mü ayırsın bizi İncil ile Kur'an”¹¹⁸

Zaten genel olarak bakıldığında II. Meşrutiyet sonrasında İslâm öncesi Türk tarihinin, Tarih kitapları ve çalışmalarından ziyâde edebiyat alanında parladığı görülmektedir. Jön Türkler ve İttihad Terakki'ye yakınlık duyan yeni bir entelektüel

¹¹⁷ Uğur Uçar, *Şehbenderzâde Ahmed Hilmi'de Türklük Tasavvuru*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009 s. s.57, 75–78.

¹¹⁸ Alaattin Oğuz, “Rusya Türklerinin Türk Milliyetçiliğiyle İlişkileri” *Doğu-Batı Düşünce Dergisi. Milliyetçilik I*, Sayı 38. Ağustos-Ekim 2006, s. 117.

kuşağı, Orta Asya Türk tarihine farklı bir gözle yaklaşmış ve tarihçilerin yarattığı boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Meslekten tarihçi olmayan bu genç yazarlar, şiirlerinde, öykülerinde Orta Asya'yı idealize eden ve okurlarına tanıttırmaya çalışan bir tutum içine girerek, *Türk Yurdu*, *İctihad*, *Mecmua-yı Ebuzziya*, *Turan* gibi dergilerde yeni nesle Türkçülük ve Türk tarihi hakkında bilgiler vermeye başlamışlardır¹¹⁹. Mehmed Emin (Yurdakul), Ömer Seyfeddin, Ziyâ Gökâlp, Tekin Alp, gibi dönemin meşhur, şair ve edebiyatçıları, Orta Asya, daha doğrusu o dönem daha yaygın kullanılan terimle Turan hakkında birbiri ardına şiir, öykü ve siyâsî yazılar yayınlamışlardır. Bunlar arasında Ömer Seyfeddin'in *Yarınki Turan Devleti* risalesi, Ziya Gökâlp'in *Turan* ve Mehmed Emin'in *Turan'a Doğru* şiiri, Halide Edib'in *Yeni Turan* adlı romanı sayılabilir¹²⁰. Bu eserler genç kuşaklarda Orta Asya tarihi ve coğrafyasına karşı bir ilgi uyanmasına neden olacaktır. Yine burada Orta Asya'dan "anavatan" olarak bahseden Ahmet Mithat da anılmalıdır¹²¹.

1905 ve 1917 devrimlerinin Rusya'da yarattığı kargaşalıktan kaçan Tatar ve Azerî aydınların İstanbul'a gelişi Türk tarihi araştırmalarının kaderini tamamen değiştirmiş, Türkçü dernek ve gazetelerin çalışmalarına önemli bir katkı sağlamıştır. 1908'de İstanbul'a gelen Yusuf Akçura Türk kültürü ve tarihi üzerine çalışmaların yorulmak bilmez bir öncüsü olmuştur. "Türk Yurdu" dergisinin altı sene boyunca editörlüğünü yapan Akçura Aralık 1908'de İstanbul'da kurulan "Türk Derneği"nin ilk toplantısına da başkanlık edecektir. Necib Âsım'ın da üye olduğu Türk Derneği maksadının siyaset yapmak olmadığı, Türk dili, Türk tarihi, arkeolojisi, etnolojisini araştırmak, eski ve yeni Türk toprakları üzerindeki bilimsel çalışmaları teşvik etmek olduğunu belirtmektedir. Cemiyetin nizamnamesinin 2. Maddesinde "Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mâzi, ve âsâr, efâl, ahvâl ve muhitini öğrenmeye çalışmak yani Türklerin âsâr-ı âtikasını, tarihini lisanlarını, avâm ve havas edebiyatını, etnografya ve etnologyasını, ahvâl-i içtimaiye ve medeniyet-i hazıralarını Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp taraştırp ortaya çıkararak, bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş medeniyete elverişli bir derceye

¹¹⁹ J.M. Landau, *Pantürkizm*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 48.

¹²⁰ Landau, *age*, s.51-55.

¹²¹ Özdoğan, *age*, s.65.

gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir”¹²² denilmektedir. Bu madde belirtilen maksatlar âdeta ileride kurulacak olan Türk Tarih ve Dil kurumlarının habercisi gibidir.

Türk Cemiyeti’ne Ahmet Ağaoğlu, Ali Hüseyinzâde, İsmail Gaspıralı, Mehmed Emin (Yurdakul), Fuad Köprülü gibi tanınmış isimler de üye olmuşlardır. Ayrıca bu dernek yalnızca Anadolu Türklüğü ile ilgili kalmamakta ve Turanî bakış açısına yakın durmaktadır. Derneğin bir şubesi de Budapeşte’de açılacaktır. Cemiyetin aylık yayın organı *Türk Cemiyeti Mecmuası*’nın 7 sayısı basılmış, bu sayılar da Türk el sanatları ve antik eserleri hakkında da yazılar yayınlanmıştır¹²³. Bu girişimlere paralel olarak Necip Âsım’ın *Türklerin Pek Eski Yazısı* adlı kitabı da yayınlanmıştır.

Türk Cemiyeti’nin ne zaman sona erdiği bilinmemekle birlikte 1911’den itibaren faaliyetlerinin azaldığı ve üyelerin büyük kısmının o esnada kurulan Türk Ocakları’na geçtiği görülmektedir¹²⁴. Türk Derneği’ni tâkiben 18 Ağustos 1911 Türk Yurdu Cemiyeti kurulmuştur. Ziyâ Gökalp’ın 1912’de Cemiyete katılması ile İttihad Terakki ile Cemiyet arasında bağ da kurulmuş olur. Cemiyetin yayın organı olan *Türk Yurdu*, Mehmed Emin (Yurdakul) tarafından çıkarılmıştır. Dergi hedeflerini bütün dünya Türklerinin anlayabileceği sade bir dil kullanıp tüm Türk kavimlerinin kültürel birliğin sağlamak olarak göstermiştir¹²⁵ 25 Mart 1912’de kurulan Türk Ocakları, Türk milliyetçiliğinin olduğu kadar Orta Asya ve Anadolu araştırmaları için de bir dönüm noktası oluşturan bir örgütlenmedir. Zira Cumhuriyet döneminde gerek Tarih Kongrelerini tertip eden, gerekse Tarih ders kitaplarını hazırlayan kadro büyük ölçüde Türk Ocakları üyelerinden oluşmaktadır.

Kuruluşundan itibaren İttihad Terakki’den belli bir destek gören cemiyet özellikle Balkan yenilgisinden sonra Türk aydınlarının âdet kültürel bir karargâhına dönüşmüştür. Balkan Savaşları’ndan önce hâlâ güçlü sayılabilecek olan Osmanlıcı eğilimler yenilgi sonrası koşullarda tamamen anlamını yitirmesi ve Türkçülük-

¹²² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı, Cilt II Kısım IV*. TTK Yayınları, Ankara, 1991 s.400; Yusuf Sarıay, *age*, s.105.

¹²³ Landau, *age*, s. 60–67.

¹²⁴ Sarıay, *age*, s.106–112.

¹²⁵ Bayur, *age*, s.402.

Turancılık akımının hızla yükselmesi Ocakların üye sayısında hızlı bir artışa neden olmuştur. Şevket Süreyya o günleri hatırlarken “Vatan bu milletin yaşadığı her yerdi. Bu vatanın bir de adı vardı: Turan. Bu ses başka ve beklenmeyen bir sestti. Balkan yenilgisinden sonra memleketin az çok okumuş genç neslinin görüş anlayış ve ufkunda bir uyarıcı sabah rüzgârı gibi esti. Bu ses, hatta sadece bir teselli görüşü bile olsa, bizim kuşağımız buna muhtaçtı. Çünkü bu ses bize mağlubiyetin haysiyet kırıcı ruh sefaletini unutturan, bizi aşağılık duygusundan kurtaran yeni geniş ufuklar açıyordu”¹²⁶. 1912 yılı aynı zamanda Türk Ocakları’nın artık resmen İttihad Terakki’den yardım alarak mâlî sorunlarını çözümü ve “yarı resmî” bir kültür cemiyeti hâline geldiği dönemdi. 1914’e gelindiğinde Türk Ocaklarının 16 şubesi ve 2500’den fazla üyesi bulunmaktaydı. Rus ve Çin Türkistan’ın da da şubeler olduğu dönemin tanıkları tarafından aktarılmaktadır¹²⁷.

Siyâsetle tarihçiliğin iç içe girdiği tüm bu faaliyetlerin etkisi çok geçmeden yönetici kadrolar üzerinde görülmeye başlanmıştır. I. Meşrutiyet öncesine kadar İttihad Terakki’nin söylemlerinde açık bir “Türkçülük ve Turancılık” görülmemekte Cemiyetin 1906–1907 döneminde yaptığı yazışma ve raporlarda Kafkasya ve Türkistan halklarından daima “Müslümanlar” olarak bahsedilmekte ve Türklük vurgusu yapılmamaktadır. 9 Nisan 1906’da “Şûrâ-yı Ümmet gazetesinde Rusya Türkleriyle ilgili yayınlanan bir makalede hâlen Türk adı yerine Tatar terimi kullanılmıştır. Hikmet Bayur, İttihad Terakki’nin Gasprinski gibi tanınmış Türkçülere dâhi yazdığı mektuplarda “İslâm’ın istikbâli, gayret-i İslâmiye” gibi tanımlarının yanında hiçbir şekilde Türk ve Türkler lafzının kullanılmadığını, sadece iki mektupta Adriyatik’ten Çin Denizi’ne kadar uzanan halkların dil birliğine değinildiğini aktarmaktadır¹²⁸. Ancak Balkan yenilgisi ve Bâb-ı âli baskınını takip eden dönemde İttihad Terakkinin’nin Türklük vurgusunun hızla yükseldiği göze çarpmaktadır. Enver Paşa’nın idaresinde oluşturulan izci derneklerinde İslâm öncesi Türk tarihinden isimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. İzci derneklerinde İslâmî muhalefete rağmen, Türklerin efsanevî atası olarak bozkurt kabul ediliyor, Timurtaş, Aksungur gibi

¹²⁶ Sarıay, *age* s.146–150.

¹²⁷ Sarıay, *age* s.146–150.

¹²⁸ Bayur, *age*, *Cilt I Kısım I*, 1991 s.341, 349.

Öztürkçe oymak adları kullanılıyor ve Allah yerine Tanrı'ya dua edilmesi isteniyordu¹²⁹.

Bütün bu arayışlara ve edebî merkezli “Turan-Türkistan” ve Türk vurgularına karşı, Cumhuriyet öncesinde Türk aydınlarının, İslâm öncesi Türk tarihi hakkında bilimsel anlamda fazla bir şey ürettikleri söylenemez. Tartışmalar genelde siyâsî boyutta kalmış, romantik bazı eserler üretilmiş, ancak tarihsel, epigrafik, arkeolojik bir çalışma yolunda herhangi bir adım atılmamış hatta eski Türk yazıtları üzerinde de Necip Âsım'ın bazı çalışmaları hâric durulmamıştır. Dönemin olağanüstü politik gerilimi ve yıkılmakta olan bir devleti ayakta tutma çabası içinde Türklük ve Turan medeniyeti tarihsel bağlamından ziyâde siyâsal hedeflerin içersinde düşünülmüştür. Türk tarihinin kadim asırları Joseph De Guignes'in (1721–1800) alanında klasik olmasına rağmen teknik açıdan o dönemde dâhi eskimiş kitabıyla,¹³⁰ Leon Cahun'dan tercüme edilen bazı eserlerle sınırlı kalmıştır.

2.2.Osmanlıların Sümer-Hitit Medeniyetleri ve Arkeolojisine Bakış Açısı

Arkeolojinin bir bilim disiplin olarak doğduğu dönemde yeryüzünün en geniş arkeolojik mirâsına sahip olan ülkesi Osmanlı Devleti'ydi¹³¹. Modern arkeoloji Mısır piramitlerini ve hiyerogliflerini inceleyen Fransızların, Troia kazılarını başlatan Almanların, Mezopotamya'da kazılara başlayan İngilizlerin girişimleriyle Osmanlı topraklarında doğmuştu. Buna rağmen Osmanlı idareci ve aydın tabakası sahip olunan bu muhteşem zenginliğe büyük ölçüde ilgisiz kaldıkları gibi çeşitli nedenlerle bu mirâsın yağmalanmasına ve tahrip olmasına göz yummuşlardır. Avrupa'da Rönesans'tan itibâren eski eser koleksiyoncusu sınıflar ortaya çıkmasına rağmen

¹²⁹ Landau, *age*, s. 65.

¹³⁰ Joseph De Guignes, *Histoire Générale des Huns, des Turces, des Mongoles, et Autres Tatares Occidentaux*, Paris 1756.

¹³¹ Eski Yunan-Girit uygarlığı, Doğu Roma'nın başkenti ve en önemli yapıları, Eski İsrail Krallığının ve Firavunlar Mısırı'nın eserleri, Hititlerin, Phryglerin, Lydialıların anıtları, Sümer-Bâbil, Assur şehirlerinin hatta Parthlara Sâsânilere başkentlik yapmış Ktesiphon (Medain)'un kalıntıları, Emevî Sarayları Haçlı kaleleri ve bu listeye eklenebilecek sayısız eser Osmanlı ülkesinin sınırları içindeydi.

Osmanlı'da uzun asırlar boyunca Avrupa'daki gibi eski eserleri toplayan, bunları tasnif ederek envanterini yayınlayan bir koleksiyoncu sınıf oluşmamıştır. Osmanlı aydınının bu ilgisizliği İslâm dünyasının tamamında da görülmektedir. Yıkılmakta olan kadim saraylar, harabeler İslâm okur-yazarları için korunması gereken eserler olarak değil “dünyanın gelip geçiciliğinin kanıtı” veya “helâk olan kavimlerin ibretlik hatıraları olarak görülmüş, bu eserlerin tarihi ile ilgilenilmemiştir¹³².”

Osmanlılarda da zaman zaman eski eserlere ilgi duyan kimseler çıkmışsa da istisna olarak kalmışlar ve çeşitli engellerle karşılaşmışlardır. Örneğin Kanunî Döneminin devlet adamlarından Vezir-i âzam (Maktûl) İbrahim Paşa Atmeydanı'na Budin'den getirdiği Herkül, Diana ve Apollon'un tunçtan heykellerini diktirmiştir. Dönemin şairleri ise İbrahim Paşayı halkı putperestliğe özendirmekle suçlamışlar ve tarihte iki İbrahim geldiğini birincinin (Hz İbrahim) putları kırdığını ikincisinin onları geri diktiğini söylemişlerdir. Nitekim bu heykeller bir süre sonra parçalanmışlardır¹³³.

Uzun asırlar boyunca Osmanlı Devletinin yegâne eski eser koleksiyonu, İstanbul'un fethinden sonra silah deposu olarak kullanılan Aya İrini'de (Cebehane-i Amire) saklanan bir dizi sembolik nesneden ibâretti. Bu nesneler arasında Sakal-ı Şerif gibi kutsal emanetler, Vaftizci Yahya'ya ait olduğuna inanılan kemikler, Bizans silahları, Timur'un olduğu söylenen bilezik, II. Mehmed'in kılıcı, Arnavut isyancı İskender Bey'in arması ilk akla gelenlerdir. Ancak bu nesnelerin saklanmasıdaki gaye, sanat tarihine duyulan ilgi değil, devletin gücünü ve bekâsının sağlamlığını

¹³² Dindar Müslümanlar harabe hâline gelmiş antik şehirleri ibretlik yerler olarak telâkki etmişlerdir. Kur'an Fecr sûresinde “Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; direkleri (yüksek binaları) olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine, o vadide kayaları yontan Semûd kavmine, kazıklar (çadırlar, ordular) sahibi Firavuna ki onların hepsi ülkelerinde azgınlık ettiler. Oralarda kötülüğü çoğalttılar. Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı” (Fecr: 6–14) demektedir. (Kur'an Türkiye Diyanet Vakfı Mütcevelli Heyeti Çevrîsi Ankara 1991) Kur'an bu türden yerlerin gezilmesini ve ibret alınmasını emreder. (En'am 11, Nâhl 36) Dindar Müslümanlar çevrelerinde bolca bulunan bu terk edilmiş, yıkılmış kentlerden feyz alırlar ve gûnahtan kaçınırlardı. Kur'an geleneğine bağlılığı sürdüren Divan şairlerinden Bâkî şöyle der “Gitdi Kayser kasrının tâk u revakı kalmadı, Nice Kisrâ geçdi tâku Tumturakı kalmadı”. Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s.111. Oysa Z. V. Togan'nın aktarımına göre Birûnî gibi düşünürler bu gün arkeoloji adını verdiğimiz disiplinin gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Birûnî insanların mazilerinin kutsal kitaplarda bulunmayacağını, yeraltında bulunan eski eserlerde ve harabelerde aranması gerektiğini asırlar önce savunmuştur. Zeki Velidi Togan, *Birinci Türk Tarih Kongresi*, 1932 s.170.

¹³³ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.140. Asırlar Boyunca İstanbul, Eserleri Olayları Kültürü Cumhuriyet Gazetesi Eki. Sayı 6 s. 83.

gösterme gayretidir¹³⁴. Osmanlılar Bizans ve kutsal topraklar üzerindeki hâkimiyetlerini, Timur istilâsına rağmen ayakta kalmalarını bu nesnelerle simgeleştirmişlerdir. Yenilen ülkelerden sembol toplama geleneği Romalılarda da ilk İslâm devletlerinde de sıklıkla rastlanan bir uygulamadır.¹³⁵

Osmanlılar kadim medeniyetlerden kalan mimarî eserleri ise genellikle kendi imâr işlerinde hazır malzeme olarak görmüşlerdir. Mimar Sinan hatıralarında Bizans'tan kalan mermer blokları özenle toprak altından çıkardığını ve bu nedenle de Padişah'ın tebriklerine mahzar olduğunu yazmıştır. Mimar Sinan'ın çıkardığı bu mermerler, Baalbek'ten, Troia'dan ve İskenderiye'den alınanlarla birlikte Süleymaniye'nin yapımında kullanılmıştır¹³⁶. Üstelik bu yaklaşımın sadece Türk-İslâm devirlerinden öncesine ait eserlere yönelik olmadığı da vurgulanmalıdır. Osmanlı asırları boyunca Selçuklu ve Anadolu Beylikleri döneminden kalma sayısız mimarî eser yeni yapılarda hazır malzeme olarak kullanılmışlardır. Konya'da Selçuklu surlarının sökülerek Hükümet Konağı inşaatında, İstanbul'da Zeyrek İmâretinden parçaların da Süleymaniye'nin yapımında kullanılması gibi örnekler, tahribatın dinsel önyargılardan değil bilinçsizlik ve umursamazlıktan kaynaklandığını göstermektedir¹³⁷. Bu türden olaylara verilebilecek en acı örnek, Konya'da 1905–1908 yılları arasında valilik yapan Cevad Bey'in, Alâeddin tepesindeki Selçuklu köşkünün yıktırılmasına karşı çıkanlara “merak etmeyin ben size 200 lira ile daha iyisini yaptırırım” cevabını vermesidir¹³⁸.

Bu açıdan bakıldığında Osmanlı idarecilerinin eski eserlere bakış açısının pratik amaçlara göre şekillendiği söylenebilir. 1800 yılında Atina Akropolü'ndeki karyaditler

¹³⁴ Shaw, Wendy; Osmanlı Müzeciliği, *age*, s.22,50.

¹³⁵ Taberî'nin naklettiğine göre Türk Hakan'ıyla savaştan ve onu öldüren Sâsânî şah'ı Bahram Gûr Hakan'ın tâcındaki değerleri mücevherleri Azerbaycan'da bir ateşgedeye astırmış, kılıcını da Şiz'deki bir diğer ateşgedeye hediye etmiştir. Taberî *age*, *Cilt III*, 1991, s.1022–1023

¹³⁶ Emre Mardan, “Osmanlı Devletinde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler”, *Belleten* Sayı 195, 1986, s.515.

¹³⁷ Madran, *age*, s.506.

¹³⁸ Nusret Çam, *İslâm'da Sanat, Sanatta İslâm*, Akçağ yayıncılık, Ankara,1999 s.113. Bazı Osmanlı—İslâm vakıf eserleri zaman zaman restore edilmişlerse de bu işlem de tamamen gelişigüzel yöntemlerle yapılmış eski külliyeleeri, camîlerin restorasyonları tam bir bilinçsizlikle dönemler birbirlerine karıştırılarak icra edilmişlerdir. Bu nedenle meselâ Bursa'daki en eski Osmanlı eserlerinden Şehadet Camî XIX. Asır beğenisine uygun şekilde restore edilerek tüm orijinal özelliklerini yitirmiş bir anlamda tahrip edilmiştir. Bkz: E.Madran, *age*, s.504.

padişahın izniyle İngiltere'ye 35 bin İngiliz lirasına satılmışlardır. Meşhur Milo (Melos) Venüs'ü 1820'de adadan kaçırılmış ve Louvre Müzesi'ne konmuştur. Sadece Xanthos (Kınık)'tan 78 sandık dolu eski eser 1842'de Londra'ya taşınmıştır¹³⁹. 1838'de Assos kabartmaları Fransa Kralı'na "hediye" edilmişlerdir. İzmir demiryolunun yapımı esnasında bulunan eserler de İngilizlere hediye edilmiştir¹⁴⁰. Sümer ve Hitit eserleri de doğal olarak bu yağmadan paylarını almışlardır. Khorsabad ve Koyuncuk kazılarında bulunan binlerce çivi yazılı tablet yurt dışına götürülmüş, Assuroloji bilimi bu tabletler sayesinde doğmuştur. Mezopotamya'da elde edilen bu ilk çiviyazılı tabletlerden yalnızca bir tanesi "Peygamberin teyemmüm taşı" adıyla Topkapı'daki Mukaddes Emanetler hazinesinde saklanmış, 40 bin tablet ise İngilizlere hediye edilmiştir¹⁴¹. Zincirli'nin surlarını süsleyen plakalar Berlin'e götürülmüşlerdir¹⁴². Çeşitli nizamnamelere ve kanunlara rağmen Osmanlı Devleti'nin batılı ülkelerle ilişkilerini bozmamak amacıyla birçok değerli eserin Padişahlar tarafından "hediye edilmesi" geleneği Cumhuriyet'e kadar devam etmiştir. 1899'da da Almanya ile imzalandığı iddia edilen bir protokolde Alman kazı heyetlerine, buldukları eserlerin yarısına el koyma hakkı tanınmıştır¹⁴³. Bu anlaşmaya dayanarak Almanlar, 1914'te Halil Edhem Bey'in tüm itirâzlarına rağmen Assur'dan elde ettikleri eserlerin yarısına el koymuşlardır. Hatta İttihat Terakki önderleri bir ara Müzey-i Hûmayun'daki eserleri 1 milyon Osmanlı altınına karşılık Almanya'ya teminat olarak göstermeyi bile düşünmüşlerdir. Halil Edhem Bey, Mâliye Nâzırı Cavid Bey'e böyle bir karar alınırsa intihar edeceğini açıkça söyler. Neyse ki bu fikirden İttihad Terakki önderleri vazgeçmişlerdir¹⁴⁴. Sonuç olarak Osmanlı topraklarındaki arkeolojik buluntuların kaderini nizamnâmeler değil politika belirlemiştir¹⁴⁵.

¹³⁹ Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.13.

¹⁴⁰ Shaw, *age*, s.79–83.

¹⁴¹ Muazzez İlmiye Çığ, "Cumhuriyet Devrinde Çiviyazılı Belgelere Verilen Değer ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çiviyazılı Belgeler Arşivindeki Çalışmalar", *Belleten*, Cilt XLVI Sayı 181, 1982, s.7.

¹⁴² Gerçek, *age*, s. 14.

¹⁴³ Shaw, *age*, s.159 böyle bir anlaşmanın imzalandığını belirtirken, Ferruh Gerçek böyle bir gizli anlaşmanın aslında var olmadığını Alman yetkililerin yıllar sonra Ethem Eldem'e itirâf ettiklerinin belirtmektedir. Bkz. Gerçek: *age*, s.62–63.

¹⁴⁴ Gerçek, *age*, s.63–64.

¹⁴⁵ Osmanlı Devleti'nin tarihî eserlere karşı tutumu için bkz: Halil Edhem Eldem'in Birinci Türk Tarih Kongresi'ndeki Tebliği, 1932, s.532–566.

Sıradan halk kitlelerinin tarihî eserlere yaklaşımı ise yöreden yöreye değişmektedir. Daha 1814 gibi erken bir tarihte Polonyalı koleksiyoncu Kont E. Racyznnski, Hisarlık (Troia) civarındaki tarihi eser piyasasına şahit olmuş, köylülerin eserleri gayet fahiş fiyatlara sattıklarını belirtmiştir¹⁴⁶. Buna karşın kimi yerlerde halk kitleleri eski eserlere kutsallık atfederek idareci sınıftan daha fazla sahip çıkmış, eski eserleri korumaya çalışmışlardır. Filistin'deki Yahudi Cemaati 1863 yılında Kudüs'teki Fransız kazılarının durdurulması için Padişah'a başvurmuştur¹⁴⁷. Yukarıda da söz ettiğimiz üzere, 1870 senesinde Amerikalı gezginler Hama'daki evlerin duvarlarında Hititlere ait beş taş keşfetmişler; ancak taşların hastalıklar iyileştirdiğine inanan yerli halk Amerikalıların taşları incelemesine izin vermemiştir. Halkın zorluk çıkarması karşısında yabancı arkeologlar çeşitli çözümler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Örneğin 1865'te Halikarnassos civarında kazılar yapan Biliotti, anılarında tarlasında kazı yapılmasına müsaade etmeyen bir köylünün arazisini tünel kazarak araştırdığını anlatmaktadır. Biliotti “sorun çıkaran” köylülerle karşılaştığında üst düzey memurlardan yardım almaktadır¹⁴⁸. Halkın şu ya da bu inançla asırlar boyunca koruya geldiği eserler ne yazık ki Osmanlının son zamanlarına tekabül eden birkaç on yıl içinde yağmalanmıştır.

Bu dönemde Osmanlı topraklarında “araştırma yapan” batılı arkeolog, dil bilimcilerin yaşam öykülerine ve kariyerlerine bakılırsa durumun vahameti ortaya çıkmaktadır. Ninive ve Nimrud kazılarını yöneten Sir Henry Layard aynı zamanda Britanya elçisi olarak İstanbul'da bulunmuş, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Britanya adına müzâkerelere katılmış, bu kritik dönemde İngiliz yardımı karşılığında Kıbrıs'ın fedâ edildiği antlaşmayı Britanya adına o imzalamıştır. Doğal olarak İngiliz yardımına mukâbil Kıbrıs Adasını koparmayı başarmış Sir Layard gibi bir kimsenin Osmanlı topraklarından “birkaç parça taş eser” götürmesi zor olmayacaktır. Nitekim Layard, Ninive ve Nimrud kazılarından elde edilen binlerce tableti British Museum'a Sarayın izniyle taşımıştır. Bir başka arkeolog, Hitit şehri Kargamış'ı kazın İngiliz George Hogarth, Britanya İstihbarat Teşkilâtı'nın bir üyesidir. Mısır, Kıbrıs,

¹⁴⁶ Madran, *agm*, s.515.

¹⁴⁷ Shaw, *age*, s.29.

¹⁴⁸ Gül E. Kundakçı, “19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eski Çağ Tarihine Genel Yaklaşım” *XIII. Türk Tarih Kongresi* III. Cilt II. Kısım, 2002, s.4.

Anadolu'daki arkeolojik çalışmaları yönetmiş, 1919 Paris Barış Konferansı'nda da Britanya'nın Ortadoğu Sorunları komiserliğinin başkanlığını yürütmüştür. Hogarth'ın Kargamış kazı heyetindeki arkeologlardan biri de meşhur T. E. Lawrence'dır. Lawrence doktorasını 1909'da Suriye ve Filistin bölgesindeki Haçlı kaleleri üzerine yaptıktan sonra, Kargamış kazılarına katılmış ve bölge hakkındaki tüm bilgilerini Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunun hizmetine sunmuştur¹⁴⁹. Görüldüğü üzere bu dönemde bilimsel araştırmacılıkla siyasal hedefler hatta istihbarat çalışmaları iç içe geçmiş, genellikle güçlü siyasî bağlantıları olan arkeologlar istedikleri gibi hareket edebilmişlerdir.

Tarihi eserleri yağmadan kurtarabilmek amacıyla Osmanlı Devleti'nde ilk kez 1869 yılında Asar-ı Âtika Nizamnamesi ile eski eserlerin korunması yolunda bir adım atılmış ve bunu 1874, 1884 Nizamnameleri tâkip etmiştir¹⁵⁰.

Bu nizamnamelerle kazı yapacakların öncelikle Maarif Nezareti'nden izin almaları şart koşulmuş, eserlerin yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır¹⁵¹. 1887'de Nippur kazıları sonucunda elde edilen çivi yazılı tabletler 1883 Nizamnâmesi doğrultusunda Müze-yi Hûmayun ile Philadelphia Üniversitesi arasında eşit olarak paylaşılmıştır. Ancak 1903 Nizamnâmesi'nin ardından bu paylaşım politikası terk edilerek bulunan tüm tabletlere sahip çıkılmaya çalışılmıştır. Bu gün Türkiye müzelerinde bulunan Sümer-Assur tabletlerinin büyük kısmı 1900'lerden sonra bulunanlardır. 1917'de Eski Şark eserleri Sanayi Nefise Mektebi'ne taşınmaya başlanarak ayrı bir binaya kavuşmuş oldular. 1906–1912 arasında Boğazköy'de

¹⁴⁹ Gerçek, *age*, s.19–29.

¹⁵⁰ Gerçek, *age*, s.263. Bazı yayınlarda hâlen ilk Nizamname 1874 Nizamnâmesi kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda müzecilik anlayışının ne zaman oluştuğu tartışmalı bir konu olmakla birlikte bazı yayınlarda, Ahmet Fethi Paşa'nın çabalarıyla 1846'da Cebehane-i Amire'nin içinde açılan "Mecmua-i Asar-ı Atika" adlı koleksiyonu batılı anlamda ilk müze olarak kabul edilmektedir. Ancak halkında ziyaret edebileceği bir müzenin kurulması için 1879 yılını beklemek gerekecektir. Bu arada Osmanlı Devleti'ne şeklen bağlı olan Mısır'da da Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Said Paşa'nın girişimiyle 1858'de Kâhire'de, İstanbul'dan bağımsız bir "Eski Eserler Dairesi" kurulmuş, başında Fransız A. Mariette getirilmiştir. (Ferruh Gerçek, *age*, s.17) Eski eser toplamanın egemenliğin pekiştirilmesi olarak görüldüğü XIX. Asır'da Mısır'ın İstanbul'a eski eser yollamaması ve kendi müzesini kurması mânidardır.

¹⁵¹ Gerçek, *age*, s.265–306.

bulunan 10 bin tablette Almanya'ya hükümetin izniyle götürülmüş ve bunların bir kısmı Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin ısrarlarıyla geri gönderilmiştir¹⁵².

Yine Tanzimat'ı takip eden dönemde antik tarihle ilgilenen ciddi araştırmacılar yetişmeye başlamıştır. Bunlardan biri olan Suphi Paşa, Latince, Yunanca öğrenmiş, ilk Osmanlı meskûkâtçısı olmuştur. Selevkos ve Parth sikkeleri üzerine ilk çalışmalar onun eseridir¹⁵³. Osmanlı Devlet adamları ve aydınları da memleket dâhilinde buldukları Helen-Bizans eserlerini Mecmua-i Asar-ı Atika'da toplamaya başlamışlardır. Girit, Varna gibi taşra eyaletlerindeki yerel yöneticiler düzenli olarak başkente eser göndermişlerdir. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde eski eser toplamak, batılılaşmanın bir göstergesi olarak görülmüş ve reformlara sahip çıkan Midhat Paşa, Sabri Paşa gibi idareciler eser toplama işinde ön ayak olmuşlardır¹⁵⁴. Hatta kimi durumlarda yerel yöneticilerin merkezden gelen emirlere rağmen eski eserleri yabancı arkeologlara teslim etmek istemedikleri, ancak padişah emriyle buna mecbur kaldıkları görülmektedir¹⁵⁵.

Ancak burada eski eser toplanmasında sanat merakından ziyâde siyasi nedenlere dayandığı da belirtilmelidir. Arkeoloji ve müzecilik Batıda sivil bir hareket olarak doğup yayılırken Osmanlı Devleti'nde bu uğraşlar resmî ellerle gerçekleştirilmeye çalışılmış, bu nedenle devletin politikaları eserlerin genel akıbetinde belirleyici olmuştur.

Eski eserler toplanırken kültürel bir ayırım yapılmamış, bulunan her nesne toplanmıştır. Kayıtlara göre Midhat Paşa Osmanlı aydınları içinde çiviyazılı bir belgeyi Asar-ı Atika'ya gönderen ilk kişidir. Aynı şekilde Sabri Paşa da, Hama'da elde ettiği Mısır hiyerogliflerini Asar-ı Atika'ya yollayarak, Osmanlı'da hiyerogliflere sahip çıkan ilk kişi olmuştur¹⁵⁶. Mithad ve Sabri Paşaların bu hareketleri Osmanlı Ön Asya araştırmalarının başlangıcı olarak kabul edilebilir. Ancak eserlerin müzelere

¹⁵² Çiğ, "Cumhuriyet Devrinde Çiviyazılı Belgeler..."s.9-11.

¹⁵³ Abdülhak Şinasi, "Bizde Müzeciliğin Başlangıçları" *Ülkü*, Eylül 1933. Seçmeler (1933-1941) s.137

¹⁵⁴ Shaw, *age*, s.89.

¹⁵⁵ Gerçek, *age*, s.30,34 vd.

¹⁵⁶ Shaw, *age*, s.89, literatürde daha eski bir olay bulunmamaktadır.

yerleştirilmesi söz konusu olduğunda Yunan-Roma eserlerine önem verilirken; Anadolu ve Yakındoğu medeniyetlerine yeterli ilgi gösterilmemiş olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin Ninive kazılarında ele geçen Asurlara ait İştâr Kapısı Müze-yi Humâyun'a alınmamıştır. 1892'de Louvre Müzesi kendi koleksiyonlarını tamamlayacak olan Hitit tabletlerini Müze-yi Hûmayun'dan istediğinde mezkûr parçalar Fransa'ya gönderilir. Sonraki yıllarda Cumhuriyetin kıskançlıkla sahip çıkacağı Hitit tabletleri o dönem için vazgeçilebilir konumdadır. Nitekim 1887'de Alman arkeolog Carl Human'a bir Geç-Hitit yerleşimi olan Zincirli'de (Sam'al) elde ettiği buluntuları ülkesine götürebilmesi için özel bir izin verilmiştir. Zincirli'de bulunan üzeri yazılı taşların “düşük kalitede” oldukları, Müzey-i Hûmayun'a taşınmasına gerek olmadığı, bunların C. Humann'a hediye edilebileceğine dair rapor hazırlanmıştır¹⁵⁷. W. Shaw'a göre bu durumun sebebi Osmanlıların, Yunan-Roma mirâsına en az Avrupalılar kadar sahip çıktıklarını göstermek istemeleridir.

2.3. Osmanlı Tarih Kitaplarında Sümer ve Hititler

Osmanlı vakânüvislerinin Eskiçağ Tarihiyle fazla ilgilendikleri söylenemez. Bütün külliyyatta bahsi geçenler İskender'in seferleriyle ilgili bazı bilgiler ve İstanbul'un Konstantin tarafından kuruluşuyla ilgili bir takım hikâyelerden ibarettir¹⁵⁸. Oysa Arap-İslâm tarihçileri Eski Çağ tarihi ile ilgili geniş bir külliyyat oluşturmuşlardır. Sadece Taberî'nin bile kaynak olarak kullanılması ile Helenistik dönem, Roma devri ile ilgili ayrıntılı birçok bilgiye ulaşılması için yeterli iken Osmanlı vakânüvisleri bu eserlerle de ilgilenmemişlerdir. Osmanlı tarihçilerinin Saraya hizmet etmek maksadı ile sadece tahtta olan hükümdarların icraatlarını aktaran eserler yazmaları onları genel medeniyet tarihi çalışmalarından uzak tutan en önemli nedendir. Ancak Tanzimat Dönemi'nin başlamasıyla birlikte geleneksel Osmanlı tarihçiliğine yönelik eleştiriler de artmıştır. Batılılaşmanın etkisiyle Avrupalı tarihçilerin yöntemlerinin benimsendiği ve ilk defa arşivlere dayalı bilimsel tarih yazımı denemeleri yapıldığı görülmektedir.

¹⁵⁷ Shaw, *age*, s.77, 154- 155.

¹⁵⁸ Örneğin: Ahmedî, İskendername, Çeviren, İsmail Ünver, TDK Yayınları,

Tarih kitaplarında kişi merkezli anlatım yerine, olayları sosyo-ekonomik nedenleriyle açıklamaya çalışan anlatımlar yaygınlık kazanır.

Tanzimat’la birlikte Osmanlı tarihçileri evrensel tarihle de ilgilenmeye başlayınca, Eski Yunan, Roma, Avrupa ulusları tarihiyle ilgili yayınlar çoğalmıştır. Dar’ül Muallim’in müfredatında tarih ders kitabı olarak uzun yıllar okutulan Mizancı Murad Bey’in *Tarih-i umumî* adlı 6 ciltlik eseri Osmanlı yükseköğreniminin resmî tarih anlayışını yansıtması açısından önemlidir. 1854’te Tiflis’de doğan ve 1880’de Dar’ül Muallim’de tarih müderrisliğine başlayan Mizancı Murad’ın. 1881’de yayınlanan ve yılda 1000 baskısı yapılan eseri batılı çağdaş tarih kitapları gibi Tevrat’a dayalı bir takım kurgularla başlamaktadır. Mizancı Nuh oğullarından Yafes’in soyundan gelenleri Hint-İranlılar, Avrupalılar, Yunanlılar, Romalılar ve Türkler olarak sıralamıştır¹⁵⁹. Doğal olarak ta bu eserde Türk tarihi Mezopotamya tarihinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Mizancı Murad Hunları Türk olarak kabul etmektedir. İskitlerin de Türk olduklarının iddia edildiğini aktarır. Ancak yazarın Türk tarihine her hangi bir sempati duymadığı da anlaşılmaktadır. Lidya’nın İskitlerce işgâl edilmesini aktarırken “Giges devrinden sonra Anadolu kıtası bir takım vahşi kavimlerin tecavüzlerine dûçar olmuştur. Tarihçilerinin ekserisi bunların İskitler yani Türkler olduğunu iddia etmiştir”¹⁶⁰ diyerek konuyu hiçbir yorum yapmadan sona erdirmektedir.

Kitap 1881’de yazılmış olmasına rağmen Sümerler ve Hititler hakkında bir malûmat yoktur. Anadolu medeniyetlerinden bahsederken Mizancı Murad “Anadolu kavimleri cengâver olmayıp istiklâllerini muhafaza edemezlerdi. Assurlular, Mısırlılar, İranlılar dönüşümlü olarak bu kavimleri itaat altına aldı”¹⁶¹ diye yazmıştır. Cumhuriyet öneminde tarih kitaplarında değiştirilecek temel yargılardan biride bu olacak, kadim Anadolu kavimlerinin de istiklâllerine her şeyden fazla önem verdikleri vurgulanacaktır.

¹⁵⁹ Mizancı Murad, *age* Cilt I, s. XXXII.

¹⁶⁰ Mizancı Murad, *age*, s.116

¹⁶¹ Mizancı Murad, *age*, s. 118.

Ahmed Refik'in 1912 tarihinde yayınlanan *Tarih-i Umumi*'sinde ise Sümerler hakkında bilgiler I.cildin tek bir sayfasıyla sınırlıdır. Halbuki Ahmed Refik'in kitabını yazdığı dönemde Sümeroloji 1880'lerle kıyaslanamayacak kadar ilerlemiştir. Buna karşın Ahmed Refik Sümerlere hakkında sadece "El Cezire'nin ilk ahalisi cenubda Sümerler şimalde Akadlardı. Bu iki kavim Hind ve Avrupai neslinden olmayıp Turan lisanından idi" demektedir ve daha sonra Akad-Sümer topraklarına Samî hakların da yerleştiklerini belirterek konuyu kapatmaktadır.¹⁶² Sümerlerin Turan dili konuştuğunu belirten Ahmed Refik, Sümerce ile Türkçe arasında herhangi bir bağ kurmamaktadır.

Resim1:Ahmed Refik'in *Büyük Tarih-i Umumi*'sinde (1912) Hitit sfenkslerini gösteren bir sayfa.

Hititler ise Ahmed Refik'in eserinde görece geniş bir yer kaplamaktadırlar. Ahmed Refik'in kitabını yazdığı dönemde Hititçe çözülmemiş olduğundan yazarın aktardığı bilgiler henüz Kitab-ı Mukaddes ve Mısır kaynaklarından ibârettir. Ayrıca henüz Hititler ile Hattiler arasındaki ayırım bilinmediği için Ahmed Refik'in metinlerinde bu ikisi karışmış durumdadır. "Orduları ve medeniyetleri ile şark

¹⁶² Ahmed Refik (Altınay), *Büyük Tarih-i Umumi*, Agop Matyosyan Matbaası, İstanbul 1912, s.162.

politikasına hâkim olan Kildâni ve Mısırlılar'dan sonra Asya-yı Suğra'da üçüncü bir hükümet daha vardı ki oda Hitit hükümetiydi. Ancak Anadolu'da bulunan Hitit kitâbeleri üzerindeki yazılar okunamadığı için bu kavim hakkında mâlumat pek azdır. Şimdiye kadar elde edilen mâlumat Asur tarihi, Mısır kitâbeleri ve Tevrat'ın rivayetlerinden ibârettir. Hititler Kızılırmak ile Fırat Nehri arasında otururlardı. Boğazköy ve Kargamış şehirleri idâre merkezleriydi. Bu iki şehir Hititler zamanında fevkâlâde terfî etmiş; Hititlerin nüfûzu batıda İzmir, güneyde Hama şehrine kadar tevsi edilmişti. Fakat bu şehirlerin en mâmuru Kargamış idi. Kargamış şehri maden ocaklarıyla meşhurdu. Mısır ve Assur hükümdarları Asya'da temin mevki için bu şehri elde etmeye çalışmışlardı"¹⁶³. "Hititlerin ilk ikâmet ettikleri yerler Toros Dağları'nın kuzey tarafları idi. Buralara Milâddan 2000 sene evvel gelmişlerdi.

Hititler ne akvam-ı Sâmi'den ne de Hind-Avrupa cinsindendir. Alman muharrirlerinden bazıları Ermeniler veya Ben-i İsrail ile bağları olduğunu söylüyorlarsa da, birçoğu Hititlerin akvam-ı Turaniye'den olduklarına karar vermişlerdir. Esasen Anadolu'da bulunan âbideler üzerindeki Hitit resimleri de buna delâlet etmişlerdir. Hititlerin simâsı cazib (

mevcuttur. Sair âbideler ise fevk zeminde keşif olunan kayalar üzerindeki mahkukat ile yazılardan ibârettir”¹⁶⁵. “Mısırlılar bunlara Heta, Asurlular ise Hati derlerdi. Avrupa uleması ise bu kavme Hitit nâmını vermişlerdir. Fakat bu nâm bir kavme mi aittir, yoksa muhtelif akvama birden mi raciadır orası mâlum değildir. Hititlerin yazısı eşkâlden mürekkeptir. Şekiller insan ve hayvan başları ile el, ayak ve kılıçtan ibârettir. Bazı kitabelerde ise Hititler hatt-ı mihi yazı kullanmışlardır.

Resim 2: Ahmed Refik'in *Tarih-i Umumi*'sinde (1912) Hititler kısmında “İbriz” (İvriz) ve Gavurkale kabartmalarını gösteren sayfa.

Hatt-ı mihi kitabelere en çok Boğazköy ve Van taraflarında rastlanmıştır.” “Şu mâlumat gösteriyor ki Hititler büyükçe bir medeniyet teşkil etmişler fakat Anadolu'da Asur meydana çıkıncaya kadar meçhul bir halde kalmışlardır. Son hafriyat Hitit tarihine dair yeni bazı mâlumatlar sağlamıştır. Bununla beraber Hititlerin ahval-i tarihiyesine dair hâl olunacak daha pek çok mesai vardır”¹⁶⁶. Ahmed Refik Bey

¹⁶⁵ Ahmed Refik, *age*, Cilt I, s.332.

¹⁶⁶ Ahmed Refik, *age*, Cilt 1, s. 336.

Hititler'e ayırdığı bölüm: “Binanealeyh bu kavmin tarihsel hayatı Tevrat'ın incelenmesi ve rivayetleri konusunda büyük bir öneme sahiptir” cümlesi ile kapanmaktadır. Kanımızca bu cümle Ahmed Refik Bey'in döneminde Osmanlı tarihçilerinin Hititlere bakış açısını özetlemektedir. Hitit araştırmalarının önemi Anadolu'nun veya Turanî halkların tarihinin aydınlatılmasından ziyâde Tevrat'ın çözümlenmesine hizmet etmesindendir.

Osmanlı resmi eğitim sisteminin en yüksek noktasında yer alan Darülfûnun'da Sümerler ve Hititlerle ilgilenen iki önemli müderris bulunmaktadır. Bunlardan biri 1915–1918 yılları arasında Darülfûnun'da Samî dilleri dersleri veren ve Türkçede ilk kez Samî dilleri üzerine bir kitap yayınlayan Gotthelf Bergsträsser, diğeri Türkiye'nin ilk yerli Samî araştırmaları uzmanı olarak görülebilecek Avram Galanti'dir.

Bergsträsser'in 1916 yılında yazıldığı düşünülen ve orijinal tek nüshası Türk tarih Kurumu kütüphanesinde bulunan “Elsine-î Sâmiyye Tarihi”nde Sümercenin Sâmi bir lisan olmakla birlikte çivi yazısının mucidi Sümerler olduğu için Samî dilleri araştırmacısının bu dili de incelemesi gerektiği belirtilmektedir. Sümerce hakkında teknik bilgiler veren yazar bu halkın etnik özellikleriyle ilgilenmemiştir¹⁶⁷. Bergsträsser, Hattice (Hetitisch) nin ise büyük ihtimalle Hindu-Germen bir dil olduğunu söylemekte ve Hattilere atfolunan bir resim yazısının da bulunduğunu eklemektedir. Bergsträsser, çağdaşı birçok kaynaktan hâlen “Vanik yazı” olarak anılan Urartucayı da (Urartisch) olarak isimlendirmekte ve bu dili Ermeniceyle irtibatlandırmaktadır¹⁶⁸.

Avram Galanti ise sonradan *Türk Tettebbuatları* başlığıyla basılan çeşitli dergilerdeki yazılarında Sümerler ve Sümer-Türklük ilişkileriyle ilgilenmiştir. İlk kez 1918 Ağustos'unda *Yeni Mecmua*'da yayınlanan “Oğuz Han Efsanesi Etrafında” adlı makalesinde Galanti, Sümer (yazarın o dönemki imlasıyla Şumer) kral listelerinde yer

¹⁶⁷ Gotthelf Bergsträsser, *Sâmi Dilleri Tarihi*, Anka Yayınları, İstanbul, 2006. (ilk Baskı 1916), s.26–29.

¹⁶⁸ Bergsträsser, *age*, s.35, Urartular, Ziya Gökalp'ın Türk Medeniyeti Tarihinde ve çağdaş diğer eserlerde “Vanikler” olarak anılmaktaydılar. Örneğin Cumhuriyet Gazetesi'nin 14 Ocak 1933 tarihli nüshasında Archibald Henry Sayce'ın “Etilerle çağdaş olan ve Vannik denilen Altayık halkın dilini okuduğu” yazılmaktadır.

alan Uş ve Ous'un Oğuz ismiyle ilgili olabileceği savunmuştur¹⁶⁹. Yazarın bu makalesinde F. Hommel ve E. Meyer'in Türkçe ile Sümerce arasındaki bağlara değinen çalışmalarını incelediği görülmektedir. Nitekim Galanti, "Sümerceye Benzeyen Türkçe Kelimeler" adlı makalesinde "Dingir" (Tanrı), "Gud" (öküz), "Kiş" (güneş) gibi Sümerce kelimelerin Türkçe ile benzerlikleri üzerinde durmuştur. Cumhuriyetin ilânından hemen önce Ağustos 1923'te *Yeni Mecmua*'da yayınlanan "Padişah, Paşa, Bey, Efendi, Ağa, Kelimelerinin Menşeleri" başlıklı makalesinde Ağa kelimesinin Sümerce nüfus sahibi anlamına gelen "agal" den geldiğini, Sümerce "patesi"nin zamanla "padişah"a dönüştüğünü savunmaktadır¹⁷⁰. Galanti, Sümerlerin Türk olduğunu iddia etmemekle birlikte Sümerce ile Türkçe arasındaki benzerliklerden yola çıkarak Türklerin Sümerlerle ilişki hâlinde olduğuna ihtimal vermektedir.

Birçok Batılı araştırmacı Sümerler ve Hattiler ile Türkler arasında rabıta kurmuşken, Türkçü çevrelerde de bu yönde bir etkilenmenin olduğu görülmektedir. Gökalp'in, 1913 yılında *Türk Duygusu* adlı dergide yayınlanan bir şiirinde şu satırlar yer almaktadır: "Biz Türk Han'ın beş oğluyuz, Gök Tanrı'nın öz kuluyuz, beş bin yıllık bir orduyuz, Turan yurdu durağımız, Ak ordumuz sola gitti, Üç hakanlık tesis etti, Medi, Sümer-Akkad, Hit'di, Bu şanlı oymağımız"¹⁷¹. Daha sonraki yazılarında ise Ziya Gökalp'in Sümerler ve Hititler meselesine daha temkinli yaklaştığı gözlemlenmektedir. *Türk Medeniyeti Tarihi*'nde Gökalp, Sümer, İskit, Elâm, Hiksos gibi halkların Türk olduğun iddia edildiğini ancak henüz bu kavimlerin dillerinin tam olarak çözülemediğini belirtmektedir. Gökalp'e göre bu kavimler ırk yönünden Türklerle akraba olsalar bile kültür (hars) yönünden ne ölçüde Türklükle bağlarının kurulabileceği hususunda henüz bir şey söylememektedir¹⁷². Neticede Ziya Gökalp millet kavramında ırktan ziyâde kültüre önem verdiği için bu hususa dikkat çekmesi normaldir.

Türk Medeniyeti Tarihi adlı eserinde Gökalp'in yoğunlaştığı dönem Hunlar ve sonrasdır. Yine de bu temkinli tavrına rağmen başyapıtı kabul edilen *Türkçülüğün*

¹⁶⁹ Avram Galanti, *Türklük İncelemeleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s.46.

¹⁷⁰ Galanti, *age*, s.51, 59-62.

¹⁷¹ Önen, *agt*, s.139.

¹⁷² Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Toker Yayınları, İstanbul, 2007, s.193.

Esasları adlı kitabında ileride oluşturulacak Türk Tarih Tezi’ni çağrıştıracak pasajlar bulunmaktadır. *Türkçülüğün Esasları*’nda Türklerde kadına verilen değeri tartışırken Gökalp: “Türklerin modern medeniyete girmeleri için yalnız eski mazilerine bakmaları yeter. Eski Türklerde dinin zühdi ayinlerden ve menfi ibadetlerden âzâde bulunması, Türkleri gerek kadınlar hakkında, gereke diğer kavimler hakkında çok müsamahalı yapmıştı. Eski Yunanlıların medeniyette öğretmenleri İskitler, eski Keldanilerin Sümerler olduğu gibi, eski Germanlerin üstatları ve mürebbileri de Hunlardı. Gelecekte tarafsız bir tarih, demokrasi ile feminizmin Türklerden doğduğunu itirafa mecbur olacaktır”¹⁷³ demektedir. Bu kısa pasaj Ziya Gökalp’in de Türk tarihini artık daha geniş bir döneme yayma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Vakitsiz ölümü mani olmasaydı, büyük olasılıkla Gökalp de Türk Tarih Tezi’nin oluşumunda önemli bir rol oynayacağı söylenebilir.

Ziya Gökalp hâricinde II. Meşrutiyet döneminin birçok Türkçü aydını da Sümer-Hitit medeniyetleriyle ilgilenmişlerdir. Mustafa Celâleddin Paşa’nın oğlu Hasan Enver Celâleddin, *Edebiyat-ı Umumîye* dergisinde babası gibi Mezopotamya ve Âri kavimlerini Türklere bağlayan bir dizi makale yayınlamıştır. Türk Derneği dergisinin ilk sayısında “A” imzalı bir yazıda Sümer-Akkad, Mısır medeniyetlerinin Turanlılar tarafından kurulduğu iddia edilmektedir¹⁷⁴. Yine Ahmed Agayev (Ağaoğlu), kadim medeniyetlerin ana ve babası olan Sümer-Akkadların Turanî bir dil konuştuklarını, Sümerlerin, Akkadların ve Hititlerin akvam-ı Turaniye ve akvam-ı Türkten kabul edilebileceklerini savunmuştur¹⁷⁵.

Hititler hakkında çalışma yapan Osmanlı aydınlarından biri de 12 Ciltlik *Amasya Tarihi*’nin yazarı Hüsameddin Efendi’dir. 1912’de yayınlanmaya başladığı kitabının tamamlanması 1935 te sona ermiştir. Hüsameddin Efendi, *Tarifül’ümem*, *Esseb’us seyyar*, *Nesebname-i mülük*, *İnsül’mehç* gibi Arapça eserlere dayanarak bu eserlerde bahsi geçen Hitaylar ve Karahitaylar ile Hata olarak yazdığı Hititler arasında bağ kurmuştur. Böylece Hititler hakkında bilgi verirken bu halkı Turan coğrafyasına

¹⁷³ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, MEB Basımevi, İstanbul, 1972, s.170.

¹⁷⁴ Önen, *agt*, s.138, 140–141. “A” imzasının kime ait olduğu bilinmekle birlikte Yusuf Akçura’ya ait olduğu düşünülmektedir.

¹⁷⁵ Önen, *agt*, s.139.

bağlamış olmaktadır. Hüsameddin Efendi'nin aktardığına göre *Tarifül'ümem* adlı kitapta şu şekilde bir pasaj yer almaktadır: “Hıta kavmi, Turanî bir kavimlerden büyük bir ümmet olup mesihten evvel Rum diyarında hükümet etmişlerdir”¹⁷⁶. Bu pasaj Ortaçağ İslâm tarihçilerinin muhtemelen *Kitab-ı Mukaddes* vasıtasıyla duydukları Hata kavmi ile kendi çağdaşları olan Hitaylar arasında bağ kurduklarını gösterir.

Osmanlı Döneminde Hititler üzerine en fazla araştırma yapan kişi meslekten tarihçi olmayan Yusuf İzzet Paşa olmuştur. Yusuf İzzet Paşa veya Çerkezce ismiyle Met Çünatiko (1876–1922) Kafkasya'dan sürgün edildikten sonra İstanbul'a yerleşen Met aşiretinden Şavkar İbrahim Bey'in oğludur. Harbokulu'nu bitirdikten sonra çeşitli cephelerde görev alarak 1915 senesinde Mirliya rütbesine terfi etmiştir. Osmanlı ordusunun Kafkas harekâtlarında aktif görevler almış ancak mütarekeden sonra İstanbul'a çağırılmıştır. Millî Mücadeleye destek veren Yusuf İzzet Paşa 1922 yılında rahatsızlanarak hayatını kaybetmiştir. Çerkezce ve Türkçenin yanı sıra Almanca, Rusça ve Fransızca da bilen Yusuf İzzet Paşa, 1908–1919 seneleri arasında Met Çünatiko-İzzet mahlasıyla bir dizi tarihsel eser kaleme almıştır.

Evrıklarım ve Kafkas Tarihine Zeyl isimli çalışmasını 5 nüsha halinde 1915–1918 arasında yayınlamıştır¹⁷⁷. Yusuf İzzet Paşa *Yunan Dini İnancılarında Hitit Etkisi* adlı bir eserinden bahsetmekle birlikte bu kitap kayıp durumdadır.

Yusuf İzzet Paşa eserlerinde, Hatti-Hitit medeniyetinin Çerkezlerin ataları tarafından kurulduğunu savunmuştur. Yaşadığı dönemde Hatti ve Hitit uygarlıkları aynı sayıldığından ikisi arasında bir ayırım yapmamıştır. Yusuf İzzet Paşa'nın, “Hattilerin Çerkez kökenli olduğunu” ispatlama tarzı ile daha sonraları Türk Tarih Tezi'ni oluşturan Türk aydınlarının, Hattilerin ve Ege Medeniyetini kuranların Türk olduğunu ispatlama tarzları şaşırtıcı derecede benzerdir. Örneğin Yusuf İzzet Çerkezlerin hakiki isimlerinin Adıge, Atti-khâ olmasından yola çıkarak Hatti ismiyle Atti-khâ arasında rabıta kurar. İleride Türk tarihçileride “Hata” Türkleri ile Hattiler arasında aynı paralelliği kuracaklardır. Nitekim Yusuf İzzet Paşa'ya göre Çerkezler arasında Hatti-kuey yani Hatti oğulları isimli bir aşiretin varlığı da bu ilişkinin bir

¹⁷⁶ Selahaddin Kandemir, *Etiler (Hititler)*, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1933, s.15.

¹⁷⁷ Met Çünatiko (Yusuf İzzet Paşa), *Kafkas Tarihi II*, Kaf-Dav Yayınları, Ankara, 2002, s.4–5.

diğer kanıttır¹⁷⁸. Bunun yanı sıra Yusuf İzzet; Çerkezlerin giyim kuşamları, bellerine taktıkları kemer, sivri uçlu ayakkabıları, külahları ile Hatti elbiselerinin birbirine benzediğini de savunmuştur. Tüm bu folkroik unsurlar daha sonra karşımıza Hitit-Türk bağlantısıyla aynı şekilde çıkacaklardır.

Yusuf İzzet, ileriki yıllarda Türk Tarih Tezi taraftarlarının yapacakları gibi iddialarını Avrupalı araştırmacıların eserleriyle desteklemeye dikkat etmiştir. Montrepeux'nun Doğunun *Eski Halkları Tarihi* isimli eseri, Le Nourman'ın *Doğu Toplumlarının Eski Tarihi*, Morgan'ın *Kafkas Akvamı'nın Menşei* isimli kitabı Yusuf İzzet'in başlıca me hazları arasındadır. XIX asır sonu ve XX asır başlarında Avrupa'da yaygınlaşan Kafkasya hayranlığı sayesinde Yusuf İzzet'in iddialarını kuvvetlendirecek yabancı eserler bulması zor olmamıştır. Beyaz ırkın kökeninin Kafkasya olduğu, uygarlığın, demir teknolojisinin ve Avrupalı halklarının Kafkasya kökenli olduğu iddiaları dönemin moda fikirleridir. Nitekim Yusuf İzzet'te eserinde “Adıgeler Kafkasya'nın en eski halkı ve beyaz ırkın en soylu örneğidirler” diye yazmıştır¹⁷⁹.

Yusuf İzzet Avrupalı bilim adamlarının Hatti dili üzerine yaptıkları araştırmalar neticesinde bu dilin Kafkas dilleri ve Gürcüce ile akraba olduğuna hükmettiklerini aktarmaktadır. Kendisi de Hatti Krallarının isimlerini Çerkezce kökenlerle açıklamıştır. Örneğin Maou-Zır “birinci Maou”, II. Ramses'le savaşa tutuşan Maou-Tur da “ikinci, Maou” dur. Dil kanıtlarıyla Yusuf İzzet Anadolu ve Yunanistan'daki birçok yer isminin Çerkezce kökenli olduğunu iddia etmiştir. Mesela Yunanistan'ın Attika bölgesinin adı bu bölgeyi istila etmiş olan Ati-khe lerden gelmiştir. Akhai adı Kafkasya'daki bir kabilenin ismidir. Lakonia; Çerkezce soylu anlamında Lh'akoue kökenlidir. İthaka prens anlamında Aitek sözcüğünden gelir vb.¹⁸⁰ Yusuf İzzet örneklerini İrlanda-İngiltere ve Fransa'ya kadar yayarak burada açıklanamayan Keltçe yer isimlerinin Kafkas-Çerkez kökenli olduklarını savunarak iddialarına devam eder.¹⁸¹

¹⁷⁸ Çünatiko, *age*, s. 24, Kafkas Tarihine Ekler “Eski Hatti veya Hititler Bugünkü halklardan Hangisinin Atasıdırlar? Hürriyet Matbaası 1331/1915.

¹⁷⁹ Çünatiko, *Kafkas Tarihi I*, Adıge yayınları, Ankara, 2002, s.75 (ilk basım 1914).

¹⁸⁰ Çünatiko, *Kafkas Tarihi I*, 22–43.

¹⁸¹ Çünatiko, *Kafkas Tarihi I*, s.148–150.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİNDE ORTA ASYA PREHİSTORYASI VE SÜMER-HİTİT ARAŞTIRMALARI (1923–1935)

1.Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1923–1930) Orta Asya ve Sümer-Hitit Tarihi Araştırmaları

Her geçiş döneminde olduğu gibi yeni Türk devletinin ilk yılları da eski geleneklere bağlı kalanlar ile reform yanlıları arasında çeşitli alanlarda yaşanan çatışmalara sahne olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devletinin siyasî-sosyal yapısının reddiyesi üzerine kurulduğu için İmparatorluk döneminin tarih ve kültür anlayışını sürdürmesi mümkün değildi. Ancak geçmiş kuşakların yeni kültürel formlara girmeleri her zaman zor olduğundan Cumhuriyetin ilk yedi yılı boyunca tarih çalışmaları adına kayda değer bir değişim yaşanmadığı da görülmektedir. Osmanlı Devletinin son yıllarında hızla güçlenmeye başlayan Türkçülük akımı ve bu akıma bağlı olarak gelişmeye başlayan Tarihçilik anlayışı Cumhuriyetin ilk yıllarında da ilerlemeye devam etmişse de; Dar'ülfûnun büyük oranda eski geleneklere bağlı bir tarihçilik anlayışına sahiptir ve eğitim müfredatı da Osmanlı resmî tarih anlayışı üzerinde şekillenmektedir. Bu resmî tarih anlayışının da İslâmî değerleri veya Batı-merkezci teorileri baz aldığına ve Türkçülük akımıyla uyummadığına önceki bölümde ele almıştık.

Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihçiliği açısından değerlendirildiğinde 1923–1930 arasındaki yılların 1930–1938 arasındaki dönemle kıyaslandığına yayın çeşitliliği ve sayısı bakımından oldukça fakir bir dönem olduğu görülmektedir. Cumhuriyet rejiminin isyanlarla uğraştığı ve önemli siyasî reformları hayata geçirdiği bu yıllarda kültür ve sanat politikalarıyla yeterince ilgilenemediği görülmektedir. Her ne kadar Mustafa Kemal henüz Millî Mücadele döneminde dâhi tarih, müzecilik ve eski eserlerin korunması konularındaki duyarlılığını hissettirmişse de siyasî koşullar yeni rejimin kültür politikasının şekillenmesi bir süre geciktirmiştir. Bu esnada bazı bağımsız yayınlarda Sümerler, Hititler karşımıza çıkmaktadır. Ancak devletin henüz doğrudan ideolojik veya maddî bir desteğinin olmadığı bu periyotta Sümer-Hitit araştırmaları emekleme aşamasında kalmıştır. Orta Asya’ya yönelik ilgi ise hassas dengeler üzerine kurulmuş olan Türk-Sovyet dostluğunun gölgesi altında kalmıştır.

1.1. 1923–1930 Dönemi Ders Kitaplarında Orta Asya ve Sümer-Hitit Medeniyeti

Cumhuriyetin ilk yılları veya başka bir şekilde söylemek gerekirse Türk Tarih Tezi’nden önceki dönemde her ne kadar mirâs alınan Osmanlıcı anlayışta bazı farklılıklar olmuşsa da bunlar 1930’lu yıllarla karşılaştırıldığında önemsiz adımlardır. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında hem eski hem de yeni alfabeyle basılmış olan ve lise düzeyindeki okullarda ders kitabı olarak okutulan Ali Reşat’ın *Umumî Tarihi*, büyük ölçüde Avrupa ve Osmanlı genel tarih kitaplarının geleneğini sürdürmektedir. Dönemin geleneksel tarih kitaplarında olduğu gibi Ali Reşat’ın *Umumî Tarihi* de, Mısır tarihi ile başlamaktadır. 22 sayfa ayrılan Mısırlıları “Samî Kavimler, Keldanîler ve Asurîler” başlığı altında Mezopotamya’ya ayrılan bölüm tâkip etmektedir. Sümerler bu bölümde ayrı ve müstâkil bir başlık altında değil, Samî tarihinin alt başlığı olarak incelenmişlerdir. Hatta Ali Reşat Avrupa tarihçiliği geleneğini aynen sürdürerek “Şark tarihi Samîler ile Aryalar (Aryanlar-Âriler) arasındaki mübarezelerin tarihidir”¹⁸² demektedir. Dönemin diğer ders kitaplarının da Mısırlılar ile başladığı görülmektedir.

¹⁸² Ali Reşat, *Umumî Tarihi*, Maarif Vekâleti, İstanbul Devlet Matbaası, 1929, s.27.

Örneğin Emin Ali'nin 4. Sınıflar için hazırlanmış *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri* (1928) adlı kitabında: “Mısır medeniyetinden daha eski bir medeniyet mevcut olmadığı için tarihe Mısır medeniyetinden başlanır” denilmektedir. Ali Tevfik ve Süleyman Edip'in beraber hazırladıkları, 1929 senesinde okutulan, *İlk Mektep Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf, adlı kitapta da medeniyetin Mısırlılılarla başlatılması geleneği devam etmiş, hatta bilim dünyasında Sümerler hakkındaki bütün çalışmalardan habersiz bir tutumla yazının Mısırlılar tarafından icat edildiği belirtilmiştir¹⁸³.

Ali Reşat'ın *Umumi Tarihi*'nde Mezopotamya'nın ilk ahâlilerinden oldukları belirtilen Sümerlerin Samîlere mîhi yazıyı öğrettikleri aktarıldıktan sonra Sümerler hakkında şu bilgiler verilmektedir: “Ovada (Mezopotamya düzlüklerinde) Sümerîler yaşamakta idi.

Kısa boylu, geniş yüzlü, sakal ve saçları traş edilmiş, uzun yün eşarplar giyen Sümerîler ne Samî nede Arî idiler. Dillerinin komşu milletlerin dillerinden hiç biri ile karabeti yoktu. İhtimâl ki meçhûl bir zamanda İran tariki ile Türkistan'dan Sinear'a gelmişlerdi. Türklerin mensup oldukları ırktan olmaları pek muhtemeldir. Sanayinin hepsinde vûkuf olan ve mâlumat sahibi olan Sümerîler iki nehrin arasındaki araziye ilk defa olarak ekip biçtiler....setler, kanallar, yollar açtılar, türlü nebâtlar yetiştirdiler, hayvan sürüleri beslediler...Kafkasya'nın altın ve bakırını işlediler. Yünü dokurlar, kendi mahsulât ve mamulâtlarını gâyet uzak memleketlere götürüp satarlardı... İlk Mısırlılarca bilinmeyen tekerlekli arabaları kullanırlardı”¹⁸⁴. Ali Reşat'ın kitabında Mezopotamya medeniyetine ayrılan 26 sayfalık kısım içinde Sümerlere yapılan atıf bir sayfa kadardır. İbrânîler ve Fenikelileri tâkip eden 5 sayfalık bölüm ise Hititlere ayrılmıştır. Ali Reşat “bu kavmin menşei henüz meçhûldür” demektedir. Ali Reşat, Hititlerin Anadolu'ya dışarıdan geldiklerini ve zamanla yerlilerle karıştıklarını belirttikten sonra “Hitit lisanının Hindu-Avrupaî yahut Kafkasya lisanlarından birine karabeti olup olmadığı henüz bilinmiyor” demektedir¹⁸⁵.

¹⁸³ Sevcan İşçimen, “TC’nde İlkokullarda Okutulan Tarih Ders Kitapları (1923–1931)”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mersin Üniversitesi SBE. Mersin, 2007, s.70.

¹⁸⁴ Ali Reşat, *age*, s.31.

¹⁸⁵ Ali Reşat, *age*, s.81.

Ali Reşat'ın kitabının 12. Fasil'ı Türklere ayrılmıştır. Bu bir bakıma Avrupa-Osmanlı tarihçilik geleneğine aykırı bir tutumdur. Türklere ayrılan bölüm muhtemelen ilk kez bir genel tarih kitabında Yunan ve Roma tarihinden önce gelmektedir.¹⁸⁶ Türklerin anavatanının Orta Asya olduğu belirtildikten sonra pek eski zamanlardan beri Türklerin Orta Asya'da tarım ile uğraşmakta olduğu aktarılmaktadır¹⁸⁷. Ali Reşat “Türklerin Tarihte Ehemniyeti ve Eskiliği” isimli bir bölümde Avram Galanti gibi “Türk” isminin Tivratta zikredildiğini belirtmektedir. Türklerin “sebebi bilinmeyen muhaceretlerle” Asya'nın her yanına yayıldıkları belirten Ali Reşat, Orta Asya'daki kuraklıkla Türk göçleri arasında net bir bağlantı kurmamaktadır¹⁸⁸.

“Sümerlerin ve Anadolu'da hükümet tesis eden Komanların¹⁸⁹ Türk cinsinden olmaları pek muhtemeldir” denilerek, Hititlere tam bir kimlik verilmediği bir dönemde yine de Anadolu'daki kadim Türklerden bahsedilmiştir. Ali Reşat'ın Umumî Tarihi genel olarak Osmanlı genel tarihlerinin bilhassa da Ahmed Refik'in *Tarih-i Umumî*'sinin tekrarı gibidir. 1929 gibi bir tarihte yani Türk Tarih Tezi'nin doğuşuna az bir zaman kala yazılmış, geleneksel tarih anlayışını aksettiren son örneklerdendir. Ancak yine de Ahmed Refik'ten bu yana Türkiye'de yaşanan değişim Ali Reşat'ın eserinin bazı satır aralarında görülebilmektedir. Örneğin Ahmed Refik Sümerlerin “Turan dilinden bir kavim” olduğunu belirtirken, Ali Reşat Sümerlerin “Türklerin mensup oldukları ırktan olmalarının muhtemel olduğunu” yazmaktadır. Turan gibi geniş ve belirsiz bir terim yerine Sümerlerin Türk

lerle yakınlığı ön plana alınmıştır¹⁹⁰.

¹⁸⁶ Benim gözlemlediğim kadarıyla önceki “Umumî Tarihlerde” Türkler sıralama olarak Mısır, Yunan ve Roma'yı takiben incelenmişlerdir.

¹⁸⁷ Ali Reşat mehz belirtmese de yabancı kaynaklardan yararlandığı bellidir. Bunun açık delili eski Türklerin Mısır yetiştirdiğini yazmasıdır. Oysa mısır Amerika'nın keşfiyle Asya ve Avrupa'ya gelen bir bitkidir. “Corn” kelimesi İngilizcede hem mısır hem de buğday anlamına gelmekte ve birçok çevirmen günümüzde de “corn” u buğday yerine mısır diye çevirerek hata yapmaktadırlar.

¹⁸⁸ Ali Reşat, *age*, s. 96–97.

¹⁸⁹ Ali Reşat ve ileride göreceğimiz birçok yazar Ortaçağ Türk boylarından olan Kuman veya Komanlar ile Anadolu'da Hititlerin çağdaşı olan ve Assur yazıtlarında Kummuhi olarak geçen ve Kommagene adının kaynağı olan halk arasında bağlantı kurmuşlardır.

¹⁹⁰ Ali Reşat, *age*, s.31. Kitabın yazıldığı dönemde (1929) Turancılık gözden düşmüş Türkçülük ise onun yerini almıştı. Ali Reşat'ın eseri bunun bir yansıması olarak görülebilir. Yine Mezopotamya'yı besleyen Dicle ve Fırat nehirleri Ahmed Refik'in kitabında “Ermenistan Dağları'dan” doğarken, Ali Reşat'ta bu nehirler “Şarkî Anadolu'dan” doğmaktadırlar. Ali Reşat, *age*, s. 30.

1926 yılında İlk mekteplerde okutulan İhsan Şerif'in *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. Sınıf kitabında ise Sümerlerin Türk olduklarından bahsedilmemiştir. Buna rağmen Emin Ali'nin 1928'de basılan *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri*, 4. sınıf kitabında “Keldaniyede ilk defa bina yapan, heykeltıraş eyleyen, kanallar açıp araziye sulayan, muntazam bir hükümet teşkil eden “Somer” Türkleridir denilmekte, Sümerlerin dünyadaki en eskimedeniyeti kurdukları vurgulanmakta ve Sümerlerin en ünlü krallarının adının “Orhan” olduğunu iddia etmektedir. Emin Ali'nin 1930-1931 döneminde ilk mektepte okutulan *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri*, 5. sınıf adlı kitabında ise Sümerler şu şekilde anılmaktadır. “Keldaniye medeniyetinin ilk müessisi Sumer Türkleridir. Sumer Türkleri, zamanımızdan 6000 sene evvel Orta Asya'dan Fırat Nehri'nin mansap taraflarına hicret etmişler. Buralarda ilk Keldaniye medeniyetini tesis eylemişlerdir. Sumer Türklerinden sonra Keldaniyeyi Sami milletler istila ederek Türklerin medeniyetine tevarüs ettiler”.¹⁹¹

Konu Başlıkları	Sayfa Sayısı				
	192 5	192 6	192 8	192 9	193 0
Prehistorya	–	–	6	6	12
Mısır	5	9	8	6	10
Keldani-Assur	4	7	10	4	7
Fenike-Beni İsrail	5	12	7	10	11
İran	2	5	4	3	4
Hititler	2	3	4	2	3
Eski Türkler	8	7	16	14	19
Yunan ve Roma	13	22	38	31	34
Arap-İslâm	12	11	16	3	7

Tablo 1, Cumhuriyetin ilk yıllarında İlkokullarda tarih kitaplarında konulara ayrılan sayfa sayısı. Sevcan İşçimen, “TC’nde İlkokullarda Okutulan Tarih Ders Kitapları (1923–1931)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.44.

Hititler hakkında ise ilk mektep kitaplarının fazla bilgi verdiği söylenemez. Yukarıda verilen tabloya bakıldığında prehistoryanın ve Eski Türkler’e ayrılan bölümlerin giderek önem kazandığı, İslâm tarihi bölümlerinin azaldığı ancak yine de

¹⁹¹ İşçimen, *agt*, s.75–76.

en geniş kısmının Yunan-Roma'ya ayrıldığı görülmektedir. Ali Tevfik ve Süleyman Edip, Hititlerin “Yurdumuzun ilk medeni milleti olduklarını” ancak henüz yazılarının çözülemediğini belirtmektedirler. Hititlerle Selçuklular arasında bir bağ olabileceği vurgusuna ise İhsan Şerif’in *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri, 4.Sınıf* (1926) adlı kitabında rastlanmaktadır. İhsan Şerif, Cerablis harabelerinde Hititlere ait kalıntılar arasında bulunan bir çift kartal resminin eskiden beri Selçuk Hükümeti tarafından da kullanılmış olduğunu söylemektedir ki¹⁹² bu örnek daha sonrada değişik yazarlar tarafından verilecektir.

1.2. 1923–1930 Döneminde Türkiye’de Orta Asya Araştırmaları

Osmanlıcılık ve Ümmetçilikle birlikte Turancılık akımı da Birinci dünya Savaşı neticesinde geri çekilmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti resmi düşünce olarak Turancılığı reddetmiş ve Anadolu’yu merkez alan bir kültürel Türkçülük politikası benimsemiştir.

Bu durum yıllardır Türkçülük ile Turancılık arasında bir ayrım görmeyen yazarlar ve tarihçiler açısından zor bir geçiş döneminin başlamasına neden olmuştur. Kimi münevverler bu durumu kabullenmişler, örneğin Mehmet Emin şiirlerini, *Turan* yerine *vatan* kelimesini koyarak yeniden yazmıştır¹⁹³. Bu oldukça garip bir durumdur, zirâ ülke içinde Türklüğü yücelten Cumhuriyet, “dış Türkler” de denilen Bulgaristan, Irak ve Sovyetler sınırları içinde kalan Türklerin kültür ve tarihi ile ilgilenirken özel bir dikkat göstermek zorunda kalmıştır. Bilhassa Türk tarihi için en önemli alanları işgâl etmiş durumda olan Sovyetler Birliği ile ilişkilerde bu dikkat göze çarpmaktadır. Landau bu dikkatin karşılıklı olduğunu, nasıl Ruslar Panslavizm’den vazgeçtiklerini ilân ediyorsa Türk tarafının da komşusuna güven vererek Turancılık ve Pantürkizm politikasını terk ettiğini vurguladıklarını belirtmektedir¹⁹⁴.

¹⁹² İşçimen, *agt*, s.74.

¹⁹³ Landau, *age*, s114.

¹⁹⁴ Landau, *age*, s112–113.

Tarihsel metinlerde Pantürkizm'in terk edilmesinin en bariz göstergesi 1920'lerde Sovyet literatürünün benimsediği "Orta Asya" teriminin Türk yazınında da kabul görmesidir. Baymirza Hayit bu terimin Ruslar tarafından 1924'ten itibaren kullanılmaya başlandığını ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı literatüründe de giderek Türkistan veya Turan teriminin yerini aldığını belirtmektedir. Çarlık Rusya'sı dönemindeki çalışmalarında bölge genellikle Turan veya Türkistan adları ile anılmıştır¹⁹⁵. 1926'da İstanbul'da verdiği konferansta ise Barthold Orta Asya terimini kullanarak bu konuda ilk adımlardan birini atmıştır. Oysa Barthold Sovyetler Birliği'nde basılan eserlerinde Orta Asya yerine Türkistan demeye devam etmiştir¹⁹⁶. Baymirza Hayit, Sovyet görevlilerin Barthold'u Türkiye'ye gitmeden uyarmış olabileceğini öne sürmektedir¹⁹⁷.

Orta Asya (Asya-yı Vusta) Cumhuriyet öncesinde de Türkler tarafından kullanılan bir terim olmakla birlikte birçok yazar Türkistan veya Turan terimini tercih etmekteydiler. Ancak, Sovyet Rusya ile yakınlaşmalar neticesinde, Türkistan terimi Türk Devleti'nin resmî yazımında, Tarih Kongrelerinde veya Ders kitaplarında tamamen olmasa da büyük ölçüde silinmiş ve yerini Orta Asya (o dönemki imlâyla Ortaasiya) terimine bırakmıştır. Örneğin Birinci Tarih Kongresi zabıtlarında (1932) konuşmacıların karşılıklı diyaloglarında ve kendi kurdukları cümlelerde "Ortaasiya" terimini tercih ettikleri, Türkistan veya Turan-Turanî sözcüğünü alıntı yaptıkları kaynaklarda o şekilde geçiyorsa kullandıkları görülmektedir¹⁹⁸. Zeki Velidi Bey gibi hayatını Türkistan'ın istiklâli mücadelesine adanmış katılımcılar bile Ortaasiya terimini kullanmaktadırlar¹⁹⁹. *Liseler İçin Tarih I*'de "Türkistan" tabiri iki sayfada geçmektedir²⁰⁰. Onlardan biri de Barthold'tan alınan bir dipnottan ibarettir. Türkistan yerine parantez içinde verilen Türkeli 8 sayfada kullanılmıştır. Bu kelime değişikliğinin Farsça -stan ekinin atılması girişimi olarak görmek de mümkün olmakla

¹⁹⁵ L. I Miroshnikov, "A Note on the Meaning of Term 'Central Asia' as Used in This Book", *History of Civilisations of Central Asia*, ed: A. H. Dani & V. M. Mason. Unesco Publishing Paris, 1996, s.477–480

¹⁹⁶ Örneğin 1927'de Leningrad'da basılan *Türkistan Kültür Hayatının Tarihi (İstoriya kulturnoj zizni Turkestana)* TTK Kütüphanesi. Bkz: Uluğ İğdemir'in verdiği Liste Cumhuriyetin 50. Yılında TTK, TTK Yayınları, Ankara, 1973, s.81.

¹⁹⁷ Baymirza Hayit, *Sovyetler Birliği'nde Türklüğün ve İslâmlığın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987, s.218.

¹⁹⁸ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.138, 140–141, 154, 173, 176, 369, 388 vd.

¹⁹⁹ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.369.

²⁰⁰ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.115,171.

birlikte henüz dilde sadeleşme çabalarının başlamadığı da göz önünde tutulmalıdır. Nitekim *Liseler İçin Tarih I*'de Orta Asya terimi bâriz bir şekilde 40 sayfadan fazla yerde kullanılması bu terimin bilinçli olarak tercih edildiğini göstermektedir²⁰¹.

Landau'nun belirttiği üzere bu değişimin karşılıklı olduğu da vurgulanmalıdır. Sovyet tarihçileri de panslavist terimleri kullanmamaya dikkat etmiş, ayrıca Çarlık dönemi haritalarında başkenti Erzurum olarak gösterilen Ermenistan haritalarının yerini Sovyet döneminde başkenti Erivan olan Ermenistan haritaları almıştır.²⁰²

Orta Asya tarihine yönelik ilgi Cumhuriyet döneminde artarken, Türk tarihçi ve arkeologların bu konuda en büyük eksiklikleri pratik çalışmalara yönelememeleridir. Mâlî imkânlar bir yana önceki bölümlerde de belirtildiği üzere Sovyetler Birliği, Orta Asya'yı yabancılara tamamen kapatmış durumdaydı. Türkiye'de, Orta Asya Türk tarihi ve arkeolojisine ilginin en yoğun olduğu yıllarda, Orta Asya'nın dışarıya kapalı durumda kalması, ortak çalışmaların yapılamamasına veya Orta Asya'da yapılan keşiflerin birçoğundan Türk araştırmacıların bihaber kalmasına neden olmuştur. Üstelik iki dünya savaşı arası dönem Sovyet arkeolojisinin altın çağlarını yaşadığı zaman dilimlerinden biri olmuş Anav, Andronovo, Afanesyova gibi prehistorik merkezlerde oldukça önemli keşifler gerçekleştirilmiştir.²⁰³ Buna rağmen Türk-Sovyet ilişkilerinin gergin olmadığı Atatürk döneminde Sovyet bilim adamları ile irtibatlar bir ölçüde devam edebilmiştir. Örneğin resmî Sovyet ideolojisi tarafından sürekli Çarlık zamanı kafasıyla hareket etmekle suçlanmakla birlikte üniversitedeki konumunu korumayı başaran Vasili Barthold 1926'da İstanbul'a dâvet edilmiştir²⁰⁴.

²⁰¹ *I.TürkTarihKongresi*, s.10- 339.

²⁰² Raşid Tacibayev, *Kızıl Meydan'dan Taksime Siyasette Kültürde Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri (1925–1945)*, Truva Yayınları, 2004, s.33. Tacibayev ilişkilerin seyrine göre harita ve ders kitaplarının sürekli olarak değiştiğini de eklemektedir. Örneğin Türkiye Komünist Partisi'ne yönelik tutuklamaları takip eden dönemlerde Sovyetler tepki olarak Çarlık dönemi haritalarını yeniden kullanmaktadır. Tacibayev, *age*, s.33–34.

²⁰³ Okladnikov, *agm*, s.118–120.

²⁰⁴ Barthold, tarihçilikte tarafsızlığı, politika dışılığı, kesin kanıtlara dayanmadan teori üretmemeyi kendine temel almış bir bilim adamı olarak hiçbir kesime tam olarak yaranamamıştır. Barthold'un İstanbul konferansını yayıma hazırlayan Yaşar Koprman ve İsmail Aka, Barthold'un Göktürklerde sınıf mücadeleleri yaşandığını savunarak Sovyet ideolojisi etkisi altında hatalı çıkarımlara vardığını belirtmektedirler. Oysa Sovyet resmî ideolojisine bağlı tarihçilerden N. A. Smirnov ise Barthold'u "idealist, apolitik ve 1917 Devrimi'nin ilkelerinden hiç etkilenmemiş" biri olarak görmektedir. Smirnov'a göre "Marksist kavrayıştan uzak olmasına, sınıfsal bakış açısının darlığına, sınıf mücadelesinin önemini kavramamış olmasına rağmen" Barthold'un yapıtları diğer "burjuva bilim

Barthold İstanbul'da Orta Asya'daki Türk-İslâm tarihi üzerine dersler vermiştir. Barthold'un konferanslarında ileride Türk Tarih Tezi'ni oluşturacak kadroya argüman sağlayacak pek fazla mâlumat bulunmamaktadır. Orta Asya'nın prehistoryasında hiç söz etmeyen Barthold, MS IX. X. Asırlardan sonrasına odaklanmakta, Orta Asya'nın en eski halkının kimler olduğuyla ilgili mevcut teorilere karşı şüphesini dile getirmektedir. Kuşanların Türk olduğunu ileri süren Chavannes ve F. Hirth gibi bilim adamlarına karşı çıkmakta Kuşanların Hint-Avrupa ailesinden Toharlar olduğunu savunmaktadır²⁰⁵. Hunların Türk olduklarına dâir kanıtların da mesnetsiz olduğunu belirten Barthold, linguistlerin temel hatasının Hunca kelimeleri bu günkü Türkçe kelimelerle karşılaştırmak olduğunu söylemektedir. Örneğin Profesör Shiratori, Milattan önce yaşamış bir hükümdarın lâkabı olan “Bî” sözcüğü ile Orta Asya Türkçesinde “Beg” anlamına gelen “Bî” unvânının müşterek anlama geldiğini savunarak mezkûr kavmin Türk olduğunu iddia edebilmektedir. Hâlbuki Barthold'a göre Orta Asya Türkçesinde “Beg” kelimesinin “Bî” şeklini alması XV. asırdan sonra gerçekleşen bir durumdur²⁰⁶.

Barthold'a göre dil karşılaştırmaları yapılırken dikkat edilecek hususlar vardır ki bunların başında da ses değişimlerinin gelişigüzel değil, belli bir kural dâhilinde olmasıdır. Örneğin Türkçe “y” harfi ile başlayan kelimeler Yunancaya “d” harfi ile başlayarak geçmişlerdir. Türklerin “Yayık” adını da verdikleri İtil nehri Ptolemaios'un meşhur coğrafya kitabında “Dayik” şeklinde anılmaktadır. “Yoğ” adlı cenaze törenleri VI. Asırda Bizanslılarca “Dochia” olarak isimlendirilmişlerdir. Barthold'a göre eğer bu kural tam olarak ispat edilebilirse Ptolemaios'un kitabında geçen Dayik kelimesi yazılı metinlerde geçen bilinen en eski Türkçe kelime olduğu ispatlanmış olacaktı. Barthold, MS VI. Asırdan önce Türk adına rastlanmadığını, Türklerin daha öncelerde de var olmakla birlikte kendileri için bu ismi kullandıklarına dair bir iz olmadığını

adamlarının yapıtlarından üstün ve zengin içeriklidir.” Bu nedenle de bazı eserleri “Sovyetlerdeki koşullarda da kullanılabilir.” Smirnov, *Sovyet Rusya'da İslâm İncelemeleri*, Everensel Yayınevi, 2005.s. 98, 114–115, 146–147). Öte yandan Barthold'un 1928'de öldüğü düşünülürse mesaisinin Sovyet iktidarının görece liberal bir dönemine denk düştüğü görülmektedir. Stalin'in temizlik harekâtı esnasında kurşuna dizilecek olan A.Strelkov gibi değerli sanat tarihçileri ve arkeologlar o kadar şanslı olamamışlardır. Gorshenina- Rapin, age, s. 2006,s.56.

²⁰⁵ Vasili Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, TTK Yayınları, Ankara, 2006, s.22–23. Günümüzde bilim adamlarının büyük çoğunluğu Barthold gibi düşünmektedirler.

²⁰⁶ Barthold, age, s.19.

belirtmektedir. Ayrıca “Türk” kelimesinin başlangıçta tek bir kavmin veya boyun adı olduğunu ancak İslâmî dönemlerden itibaren tüm Türkçe konuşan halkların ortak adı hâline geldiğini savunmaktadır²⁰⁷. Her ne kadar Barthold Türk tarihine genel bir soğukkanlılıkla yaklaşmışsa da Türkleri küçümseyen Avrupalı bilim adamlarına katılmadığı da anlaşılmaktadır. Örneğin “göçebe Türklerin madencilikte ilerlemesinin mümkün olmadığını ileri süren” Radloff’un aksine Türkler ve Moğolların gelişmiş bir metalürjiye sahip olduklarını savunmuştur²⁰⁸.

Orta Asya ile ilgili araştırmaların dilbilim alanından arkeolojik alan yönelmesinin ilk adımları da 1920’ler de atılmıştır. Ural-Altay dillerine duyulan ilgiden yavaş yavaş dikkatler arkeolojik malzeme ve sanat eserlerine doğru yönelmeye başlamıştır. Adını ileride sıklıkla anacağımız Cumhuriyetin yetiştirdiği ilk arkeologlardan olan Remzi Oğuz’un, (Arık) henüz Paris’te öğrenciyken tercüme ettiği De Tizac’ın 1923 tarihli “Bir Turan Sanatı Var mıdır?” adlı makalesi *Türk Yurdu* dergisinin 213. sayısında (Temmuz 1929) yayınlanmıştır²⁰⁹. Genç bir arkeoloji öğrencisi olarak Remzi Oğuz, çevirisini yaptığı makalesinin başında “...etnoloji ve lisaniyatın halletmediği mühim bir davayı, tarih ve coğrafyanın lütfüne güvenerek, sanat ve arkeoloji nokta-i nazarından tetkik ile hallini kolaylaştırmaya”²¹⁰ çalıştığını belirtmektedir. Remzi Oğuz “Bizzat kendimizin hiçbir emeği geçmeyen bu davanın neticesi, hakikatte tamamıyla bize aittir”²¹¹ demektedir ve Orta Asya araştırmalarının Türkler için taşıdığı öneme karşın Türk araştırmacıların bu meseleyle ilgilenmemesini eleştirmektedir. Yazarın yorumundan da hissedildiği üzere, etnoloji ve lisaniyat araştırmaları yetersiz görülmekte geçmişin aydınlatılmasında maddi ürünlerin ön plana alınması gerektiği savunulmaktadır. Remzi Oğuz giriş kısmında yazdığı bu cümlelerle ileride Cumhuriyetin arkeoloji konusundaki atılımını müjdeliyor gibidir.

De Tizac öncelikle Turan’ın ne olduğunu tartışmaktadır. Turan’ın bir dil ailesi veya bir ırk kümesi olarak isimlendirilmemesi gerektiğini savunan yazar bu terimden sadece belli bir coğrafyanın anlaşılması gerektiğini eklemektedir. De Tizac, Turan’ı

²⁰⁷ Barthold, *age*, s.21–23.

²⁰⁸ Barthold, *age*, s.13.

²⁰⁹ Emin Sezer, *Remzi Oğuz Arık*, Toker Yayınları, İstanbul, 1976, s.41.

²¹⁰ Sezer, *age*, s.143.

²¹¹ Sezer, *age*, s.143.

Karadeniz ile Çin'deki Sarı Deniz arasındaki bozkır coğrafyasının ismi olarak kabul etmektedir. De Tizac Turan'ı salt Türklerin vatanı olarak görmemekte en eski zamanlardan beri burada göçebe Hint-Avrupalı, İranî kavimlerin yaşadıklarını savunmaktadır. İskitleri de İranî kavimler arasında De Tizac özetle İranî kabul ettiği İskitlerin ve Türk olduğunu düşündüğü Hunların Çin sanatını en fazla etkileyen müşterek kaynak olduğunu belirtmektedir. Öte yandan yazar, İskitlerin ve Hunların etnik kökenleri tartışmasına fazla girmemekte, Turanlı kabul ettiği bu kavimlerin Çin üzerindeki etkisine değinmektedir. Remzi Oğuz'da genel olarak De Tizac'ın cümlelerine katılmakta yalnızca “Moğol atlarının ayakları Çin ovalarına mütemadiyen çınlatmıştır....O ayaklar Ayasofya'nın mermer döşemelerini de çiğnemiştir” cümlesine not düşen Remzi Oğuz, De Tizac'ın da Moğol ve Türkleri karıştırmasını eleştirmektedir²¹².

Böylece Türklerin, Moğollardan ayrılması gayretinin erken bir örneğiyle karşılaşmış oluruz. Remzi Oğuz'un bir diğer notu da konumuz açısından önemlidir. Remzi Oğuz “asar-ı âtika” ilmini “arkeoloji” terimiyle, bu ilimle uğraşanları da arkeolog olarak çevirdiğini, eski eserleri ticârî maksatla muhafaza edenleri ise “antikacı” diye tefrik ettiğini yazmıştır²¹³ ki bu metinler, “asar-ı âtika ilmi” gibi Osmanlıcadan mirâs alınan tanımı belirsiz bir terimin düzeltilmesinin en erken örneklerinden biridir.

1.3. Avram Galanti ve Hititler

1920'ler boyunca İstanbul Darülfünü müderrislerinden Avram Galanti'nin Sümer, Assur, Bâbil ve Hititlerle ilgili özel bir ilgiyi hak eden çalışmaları olmuştur. Galanti'nin *Hamurabi Kanunları*, *Üç Samî Vazii Kanun*²¹⁴ *Türkler ve Yahudiler* adlı

²¹² Sezer, *age*, s.144, 148. Gerçi bu cümlede Ayasofya'yı çiğneyenlerin Moğollar mı yoksa Moğol atları mı olduğu belli değildir. Neticede Turan kavimlerinin hepsi “Moğol atı” türüne biniyordu.

²¹³ Sezer, *age*, s.157.

²¹⁴ Eser şu başlıkla Latin alfabesine çevrilmiştir. Avram Galanti, *Üç Sâmi Kanun Koyucu, Hammurabi, Mûsa ve Muhammed- (Üç Sâmi Vâzı-ı Kânûn Hamurabi, Mûsa ve Muhammed)*, Hazırlayan Eyüp Tanrıverdi. Anka Yayınları, İstanbul 2002.

eserlerinde daha önceden de söz edildiği üzere Tevrat da muhtemel Türk izleri ve Sümerlerle ilgili bir takım araştırmaları olmuştur. 1931’de yayınlanan Hitit Kanunu adlı çalışmasında ise Hitit yasalarını incelemektedir. Galanti “Hitit” yazımının bu halka Türkçede bulunabilecek en iyi karşılık olduğunu savunmaktadır²¹⁵. Galanti kitabında Hattuş’ta Alman arkeolog Hugo Winckler tarafından elde edilmiş olan Şuppiluliuma ve oğlu Murşil döneminden kalan yasalar hakkında bilgi vermektedir. İleriki yıllarda Hitit kanunlarının Sâmi yasalarından daha insancıl olduğunu savunacak olan Türk araştırmacıların aksine Galanti, Hitit yasalarının Hamurabi kanunlarından daha sert olduğunu ancak Assur yasalarına göre daha ılımlı olduklarını belirtmektedir. Buna karşın kadınlara ise Hititlerde daha fazla hak tanındığını Galanti de teslim etmektedir²¹⁶. Galanti’nin çalışmaları daha ziyade kişisel kalmış ve Türk tarih Tezi’nin bir parçası olmamıştır.

1.4. 1923–1930 Yılları Arasında Türk Araştırmacıların Gözüyle Sümer-Hitit Medeniyetlerinin Orta Asya İle Bağları

1923–1930 Yılları arasında Türk aydınlarının Sümer ve Hititlerle özel olarak ilgilendiklerini söylemek mümkün değildir. Örneğin yayın kadrosunda Ahmet Refik (Altınay), Hilmi Ziya (Ülken), Mükremin Halil (Yınanç), Rauf Yekta ve Yakup Kadri gibi ünlü yazarların da yer aldığı 1924–1925 yıllarında yayınlanan *Anadolu Mecmuası* ve bu mecmua etrafında toplanan kişilerin geliştirdiği “Anadoluculuk” fikri en azında 1930’lar öncesinde Sümer ve Hititlere özel bir önem vermemiştir. *Anadolu Mecmuası* Anadolu tarihini Osmanlılardan değil 1071’den başlatmakta ve Türk tarihinin Karamanlı, Selçuklu, Osmanlı gibi “yapay” dönemlere ayrılmasına karşı çıkmaktaydı. *Anadolu Mecmuası*’nda antik medeniyetlerle Türkler arasında bağlantı kurulmamıştır. Mükremin Halil’e göre Anadolu’ya göç eden Türkler bu yeni vatanlarında Haçlılarla, Bizanslılarla uğraşmışlar, en sonra kati surette yerleşmişlerdir. Sonra da bu Türkler

²¹⁵ Galanti, *Hitit Kanunu*, Bankalar Matbaası, İstanbul, 1931, s.5.

²¹⁶ Galanti, *age*, s.5.

yeni bir imparatorluk kurarak Rumeli'yi, Suriye ve Irak'ı elde etmişlerdir. Öyle ise tarihimizin adı Anadolu Tarihidir²¹⁷.

1923–1930 arası yıllar henüz devlet teşkilâtının tarihsel çalışmaları yönlendirmek gibi bir hedefinin olmadığı bir dönem olarak görülebilir. Bu zaman zarfında birçok bağımsız araştırmacı kendi kişisel çalışmalarıyla daha sonra Türk Tarih Tezi'nde yeniden ortaya çıkacak bazı teorileri savuna gelmişlerdir. Dr. Rıza Nur'un 1924'te Maarif Vekâleti tarafından basılan “Türk Tarihi” adlı eseri Türk Tarih Tezini müjdeleyen çalışmalardan biridir. Rıza Nur, De Morgan gibi bazı Batılı bilim adamlarının teorilerine dayanarak Türklerin Milattan 4 bin yıl önce Mezopotamya ve Anadolu'ya geldiklerini, Elam ve Sümer dillerinin Türkçe ile akraba olduğunu savunmaktadır. Mısır'daki Hiksoslar, Firavun sülalesi ve Hititler de Rıza Nur'a göre Türktür.

Hititlerin ilk “padişahı Tobal Kaan” demircilikle uğraşan bir Türk hükümdarıdır. Tubal ve Kargamış gibi bazı Hititçe kelimeler de Türkçedir²¹⁸. Kadim medeniyetlerle Türkler arasında bağ kurulan çeşitli yazılardan bu fikirleri tenkit eden Fuad Köprülü'de bahsetmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk bilimsel yayınlarından olan *Türkiyat Mecmuası*'nın birinci cildinde (1925) Fuad Köprülü, Sadri Maksudi'yi eleştirdiği bir makalesinde “İstanbul'daki yevmi gazetelerde sık sık bu cins yazılar intişar eder: Bütün lisanların Türkçeden çıktığı, eski Yunan mitolojisinin Türklerden alınmış olduğu, Buda'nın neslen Türk olduğu ilh, kabilinden birçok keşfiyata ve bu cins keşiflere daima tesadüf ederiz. Lakin *Türkiyat Mecmuası*'nın sütunlarında bunların tenkidi bile yer bulamaz. Çünkü bu cins şeyler tenkidada lââyık değildir”²¹⁹ demektedir ve Sadri Maksudi'nin “hatalarla dolu yazısı” eğer *Journal Asiatic* gibi ciddi bir dergide yayınlanmasa ona da cevap verilemeyeceğini eklemektedir. Fuad Köprülü'nün “eleştiriye bile lââyık görmediği bu fikirler” birkaç yıl sonra devletin resmî tarih tezine dönüşecektir.

²¹⁷ Necati Tonga, “Anadolu Mecmuası (1924–1925) ve Anadoluçuluk Fikri zerine Bir İnceleme” *Türk Yurdu*, C.31, s.285, Mayıs 2011, 138–142.

²¹⁸ AOK Cilt 1. 2001 s.217–304. İlk Hitit kralları içinde Tobal Kağan adını çağrıştıracak bir Hitit Kralı yoktur. Belki de Telepinu (MÖ 1535–1510) kastediliyor. Ancak o da oldukça geç bir tarihte tahta çıkmıştı.

²¹⁹ Fuad Köprülü, “Kitabiyat Tenkitleri”, *Türkiyat Mecmuası Birinci Cild*. Ağustos 1925 s.322.

Yusuf Ziya (Özer) 1928’de kendi kişisel imkânlarıyla Kadim Yakın Şark üzerine araştırmalar yapmaya başlamıştır ve Türk tarihinin eskiliği üzerine gazetelerde bazı yazılar yayınlamaktadır. Tarih Tezi’ni müjdeleyen öncü eserler arasında onun 1928 baskılı *Yunandan Evvelki Türk Medeniyeti* kitabı sayılabilir. Bu çalışmasında vardığı neticeleri Dolmabahçe Sarayı’nda Mustafa Kemal’e açıklamıştır. Kitabın ilk sayfasında da “Büyük Gazinin büyük milletine”²²⁰ ibaresi vardır. Yusuf Ziya eserinde Yunanlılardan çok önce Anadolu’da Türklerin yaşadıklarını yer ve kişi isimlerini yorumlayarak kanıtlamaya çalışan Yusuf Ziya, kendisine yönelen tenkitlere cevaben kitabının “İfade” başlıklı kısmında şunları yazmıştır. “Benim tetkiklerim hakkında şöyle böyle mâlumatı olanlar ekseriya beni hayalperest, müfrit milliyetçilik ile itham ediyorlar. Hakikat-i halde ben bu tetetbuatımda asla hiss-i millî ile hareket etmedim ve bu nevi mesailde hiss-i millî ile hareket etmenin faydasız ve gülünç olduğunu idrâk edemeyecek kadar gafil değilim (...) Benim mevkimde bulunan bir adam ilmî mebahiste hayalperver dâhi olamaz, benim dimağım hukuk ve usul ile mahrustur. O halde hayalâta kapılmak dâhi benim için vârid değildir. Binaenaleyh iddia ettiğim ve isbata tasaddi eylediğim keyfiyat, samimî kanaatlerimin mahsülüdür”²²¹. Görüldüğü üzere henüz bu türden çalışmalar “milliyetçi”, “hayâlperver” olarak görülmektedir. Yusuf Ziya’nın yazısından henüz çalışmalarında yalnız olan ve her türden eleştiriye karşı kendisini müdafaa etmeye çalışan birinin tonu vardır. Oysa kısa bir süre sonra iddiaları resmî tezin bir parçası hâline gelecek ve çalışmaları devlet desteğiyle basılacaktır.

1.5. 1923–1930 Yılları Arasında Avrupa’da Sümer-Hitit Medeniyetlerine Bakış Açısı

²²⁰ Yusuf Ziya (Özer), *Yunan’dan Evvelki Türk Medeniyeti* (Eski Yazıyla) Cihan Matbaası İstanbul 1928. s.2.

²²¹ Yusuf Ziya (Özer), *age*, s.3. Latin alfabesine aktarılmamış bu kitabın “İfade” başlıklı kısmının çevirisi için bkz: Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, İş Bankası yayınları, İstanbul, 1984, s.214.

Türk Tarih Tezi'nin oluşumunun arifesinde Avrupalı bilim adamları Sümer ve Hititler hakkında artık klasik kabul edilen eserler kaleme almaya başlamışlardır. 1920'lerde yayınlanmış bu türden kitaplar bazı düzeltme ve notlarla günümüzde de yayınlanabilecek bir standarda ulaşmış durumdadırlar. Örneğin Leonard Wolley'in *The Sumerians* (1928) adlı çalışmasında artık Sümerlerin ırksal ve dil yönünden kökenleri üzerinde durulmaktan ziyâde siyasal tarihleri ve Sümerlerden kalan eserler üzerinde ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Sümerce metinlerin çözümlenmesinde kaydedilen aşama sayesinde de Sümerlerin siyasal tarihi ayrıntılı biçimde ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Wolley sadece kitabının başlangıç kısımlarında Sümerlerin etnik kökenleri üzerine kısaca değinmektedir. Sümerlerin siyah saçlı bir halk oldukları “kara kafa” adını taşıdıkları, aglütinatif, antik Türkçeye yakın veya Turanî denilebilecek bir dil konuştukları fakat fiziksel görünüşlerinin daha ziyade Hint-Avrupalılara benzediği belirtmektedir. Zaten yazar Mezopotamya'da iki baskın ırk tipinin Samîlerle İranîlerin bulunduğunu savunmaktadır. Sadece Hititler arasında Moğol tipine de rastlandığı vurgulanmaktadır²²².

Sir Arthur Keiths'ten bir alıntı yapan Wolley Sümer tipine modern dünyada Afganistan, Belucistan ve İndus vadisinde hâlen rastlanabildiğini aktarmaktadır. Sümerlerin İndus havzası kökenli olabilecekleri teorisinin 1920'lerde giderek artan bir şekilde savunulduğu ve Wolley'in de dolaylı olarak bu teoriyi desteklediği görülmektedir²²³. Zaten Wolley'in çalışmasında Sümerler ile Orta Asya göçleri arasında herhangi bir bağ kurulmamaktadır. Yazar Mezopotamya ile İndus arasındaki bağların incelendiği henüz kesin bir sonuca ulaşamadığını belirtmekle yetinmektedir²²⁴. Wolley'in kitapları Türk araştırmacıların daima dikkatini çekmiş; ancak Wolley “Sümerlerin Türk olduğunu bir türlü söyleyememekle”²²⁵ eleştirilmiştir. Çalışmanın geri kalan siyasal tarihe ayrılmıştır ve sonradan düzeltilecek bazı kronolojik hatalar haricinde bu günde kabul gören bir muhtevaya sahiptir.

²²² Leonard Wolley, *The Sumerians*, Oxford an Clarendon Press MCMXXVIII s.6–7.

²²³ Wolley, *age*, s.8.

²²⁴ Wolley, *age*, s.9.

²²⁵ Alaattin Cemil, “Sümer Tarihine Dair” *Cumhuriyet* 15 Ağustos 1933.

Bir diğerk örnek A. H. Sayce'ın ilk baskısı 1888'de yapıldıktan sonra 1925'te beşinci baskısı yapılan *The Hittites The Story of A Forgotten Empire* adlı çalışmasıdır. Hititler hakkında Tavratta yer alan bilgileri özetleyen eser, Hititler hakkında bilgi veren Assur-Mısır arşivlerini de okuyucuya tanıtmaktadır²²⁶. Anadolu'daki Hitit eserlerinin keşfinin anlatıldığı bir bölümün ardından Hitit siyasal tarihine geçilmektedir. Herodotos'un Suriyeliler olarak isimlendirdiği kişilerin Strabon'un "beyaz Suriyeliler olarak" olarak nitelendirdiği insanlarla aynı olduğu ve bu tanımla Hititlerin kastedilmiş olabileceğini savunan yazar, Yunanlıların bu halkı esmer derili olan Aramilerden ayırdıklarını belirtmektedir. Sayce Hititlerin kuzeyli bir ırk olduğunu belirtmektedir. Kabartmalardan yola çıkılacak olursa Hititlerin "Mongoloid" ırktan oldukları görülmektedir. Nitekim Mısırlılar Arami-Suriyelileri kırmızı derili (bronz) gösterirken Hititleri ise sarı derili olarak resmetmektedirler²²⁷. Mısır resimlerinde de derilerinin sarı saçlarının siyah olarak resmedildikleri de görülmektedir. Fakat sanat eserlerindeki görünimleri her ne kadar "Moğolvari" olsa da Hititlerin konuştuğu dil Hint-Avrupa ailesindendir²²⁸.

2. Türk Tarih Tezi ve Sümer-Hitit Medeniyetlerine Resmî Bakış Açısının Değişmesi

2.1. Türk Tarih Tezi'nin Oluşumu, Diğer Ülkelerdeki Muadilleri ve Sümer-Hitit Medeniyetlerine Sahip Çıkmanın Siyasal Anlamı

Türk Tarih Tezi, başta Atatürk olmak üzere bir dizi Türk aydınının öncülüğünde 1930'ların başında oluşturulmuş milliyetçi-romantik bir tarih teorisidir. "Türk Tarih Tezi" terimi, teorinin başlangıçtaki ismi olmayıp sonradan yerleşmiş bir tabirdir. Tezin

²²⁶ Archibald Sayce, *The Hittites The Story of A Forgotten Empire*, The Religious Tract Society, London 1925, s.11-74.

²²⁷ Sayce, *age*, s. 106, 132.

²²⁸ Sayce: *age*, s.192. Buradaki karışıklığın sebebi kuşkusuz gerçekten de Moğolları ve Türkleri andırmaları muhtemel olan Hattiler ile sonradan Anadolu'ya yerleşen Hititlerin sürekli olarak birbirine karıştırılmalarıdır.

oluşumunun ilk safhasında çeşitli yayınlarda “Millî Tarih Tezimiz” tâbiri kullanılmaktadır²²⁹. Bazı yerlerde ise “Mustafa Kemal Tezi” tanımına rastlanmaktadır²³⁰. Ancak genel olarak kabul gören terim “Türk Tarih Tezi” olmuş ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nin resmî ders programında bu tâbir kullanılagelmıştır²³¹. “Türk Tarih Tezi” genel hatlarıyla yeryüzündeki ilk medeniyetin Orta Asya’da yaşamakta olan Türkler tarafından kurulup dünyanın çeşitli bölgelerine yayıldığını savunan bir tarih teorisidir. Doğal olarak bu teze göre Neolitik-Kalkolitik uygarlığı tâkip eden ilk yazılı medeniyetler Sümerler, Hititler, Hurriler vb Orta Asyalı Türklerin eserleridir. Bu tezle birlikte, Osmanlılar için özel bir anlam taşımayan İslâm öncesi Türklerin ve Anadolu uygarlıklarının tarihi, Genel Türk Tarihi’nin bir parçası olarak addedilmiştir. Türk Tarih Tezi bütün 1930’lara damgasını vurmuş, 1940’larda etkisi azalmakla birlikte bazı temel argümanları günümüze kadar yaşamaya devam etmiştir. Tek Parti Dönemi’ndeki arkeoloji, prehistorya, antropoloji, Sümeroloji ve Hititoloji faaliyetlerinin genel muhtevasının kavranması için Türk Tarih Tezi’nin bilinmesi zaruridir.

Türk Tarih Tezi; Avrupalı tarihçilerin Türklere karşı beslediği önyargılar ile Osmanlı Dönemi boyunca Türk tarihinin ihmâl edilmesine ve Anadolu’nun geçmişine sahip çıkılmamasına bir tepki olarak da doğmuştur. Türk ulusçuluğu görece geç geliştiğinden, Türk ulusçu-tarihçiliği daha ziyâde yıllar önce şekillenmiş çeşitli ulusçu-tarihçilik akımlarına bir reaksiyon olarak şekillenmiştir. Atatürk’ün, Türk tarihinin yeniden yazılmasına karar verdiği günlerde Türk tarihi ile ilgilenen kimseler Alman, Fransız, İtalyan, Rus, Yahudi vb tarihçilerin eserlerine başvurmak zorundaydılar. Türk ve Anadolu tarihinin yabancı kaynaklar vasıtasıyla öğrenilmesi Atatürk ve yakın çevresini rahatsız etmiştir. Batıda gerçekleştirilen çalışmaların çoğu zaman Türk aydınlarının hoşuna gitmeyen bir muhtevaya da sahip olduğu da görülmektedir.

Türk Tarih Tezi’nin oluşum döneminde bazı istisnalar bir yana bırakılırsa Avrupa bilimsel yazınında Türklerin yerleşmiş bir imajı vardır. Türkler Batılı tarihçiler

²²⁹ Örneğin 1937’de II. Tarih kongresi için düzenlenen sergiyle ilgili broşür ve yazışmalarda bu terime rastlanır. Bkz: İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında...* s.42.

²³⁰ Reşit Gâlip, “Türk Tarih inkılâbı ve Yabancı Tezler” *Ülkü* Birinciteşrin 1933.

²³¹ İnan, *Atatürk Hakkında...* s.239.

tarafından “ikinci sınıf, medeniyet yıkıcı, barbar bir halk” olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, Hunlar hakkında aşağılayıcı yorumlar yapmış olan Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus’a kadar geri götürülebilir. Marcellinus Hunlar için “iki ayaklı hayvanlara benzerler... öfkeli ve dönektirler, çiğ et ve ot kökleri yerler... Başları üzerinde damları yoktur, sırtlarında parça parça dökülünceye kadar çıkarmadıkları keten bezleri ve sıçan derileri taşırlar, ne Tanrılardan korkar ne insanlardan utanırlar”²³² demektedir. Romalı tarihçinin Hunlar hakkındaki yazdıkları tüm Ortaçağ boyunca Avrupalı tarihçi ve düşünürler tarafından, Hunların devamı olarak görülen Türkler, Tatarlar ve Moğollar için tekrar edile gelmiştir. 1898 gibi geç bir tarihte bile, Asya içlerine seyahat eden Eduard Blanc “Karşınıza çıkan insanlar, vaktiyle Latin ırkına dehşet saçmış, öbür barbarların bile tuhaf vahşiler gözüyle baktığı Hunların torunlarıdır”²³³ diyerek geçmişten kalan önyargıyı yansıtmıştır. Bernard Lewis Atatürk dönemindeki İngilizce sözlüklerde Türk adının “Yahudi” ve “Galli” başlıklarında da olduğu gibi hakaret içeren deyimlerle birlikte verildiğini aktarmaktadır²³⁴.

Orta Asya da “vahşi” bir coğrafya olarak kabul edilmiş, XVII. Asır haritalarında Tataristan olarak geçen Asya’nın merkezini Avrupalılar kelime benzerliğinden yararlanarak Yunanca cehennem anlamına gelen Tartaros’la aynı anlamda kullanmışlardır²³⁵

XIX. Asırda Avrupa’daki Tarih kitaplarında Türklere ayrılan kısımlar genellikle Roma Medeniyeti’ni yıkan Hunlarla başlatılmış, Moğol-Tatar istilâsı, Hristiyanlara yapılan katliamlar ve Osmanlıların seferleriyle devam etmiştir. Bazen buna Phryg devletini yıkan İskitler de eklenmiştir. Avrupa yazınında İskit, Hun, Türk, Moğol ve Tatar terimleri keyfî şekilde birbirleri yerine kullanılmakta bazen Türkler Moğol kabul edilmekte bazen hepsine birden Tatar denilmektedir. Örneğin Fransız tarihçi E. Léotard Hunlar hakkında 1873’te şöyle yazmıştır; “İşte o sıradadır ki, vahşi canavarlığı mesel hâline gelmiş olan Hun milleti Avrupa’da ilk görünüşünü yaptı... Hunlar Avrupa’yı aşan ilk Tatarlar değillerdi.”²³⁶ XIX. Asırda Yunan isyanının başlamasıyla

²³² Franz Altheim, *Asya’nın Avrupa’ya Öğrettiği*, May Yayınları, İstanbul, 1967, s.29.

²³³ Gorshenina – Rapin, *age*, s. 130.

²³⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1970, s.357.

²³⁵ Gorshenina – Rapin, *age*, s. 17.

²³⁶ *I. Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.151.

“barbar Türk” imajı iyice güçlenmiş, Avrupa’da hızla yayılan Yunan hayranlığı da Türk düşmanlığının artmasına oldukça etkisi olmuştur. 1821 Mora isyanını izleyen dönemde Avrupa’da yayınlanan bildirilerde “Cengiz Han’ın ve Timurlenk’in barbarları XIX. Asırda yeniden canlandılar. Avrupa dinine ve uygarlığına, ölümüne kadar bir savaş ilân edildi”²³⁷ tarzında kışkırtıcı cümleler yer almaktadır.

Bu politik ortama paralel olarak XIX. Asır boyunca Türkleri ve Moğolları küçümseyen bilimsel yazılar da devam etmiştir. *Cambridge Ancient History* (CAH) nin Asya tarihi ile ilgili bölümleri baştan aşağı ırkçılık düşüncesini yansıtmaktadır. Oxford Üniversitesi Eski Çağ profesörü J. Myres (CAH)’de Moğol ırkını asalak ve çocuksu “dört nala kaçan bir hayvan” olarak tanımlamışken,²³⁸ Avrupa ve Amerika’da hazırlanan salnamelerde (almanak) Türk kelimesinin Arapça’da Turkor (haydut) anlamına geldiği iddia edilmektedir²³⁹. Avrupa ve Amerika’da sadece tarih alanında değil coğrafya, antropoloji ve dil bilim alanlarında da Türkler aşağı bir toplum-ırk olarak gösterilmekteydiler. Dönemin filologları Türkçeyi aşağı bir konuma yerleştirmişlerdir.

Ünlü dil bilimci Fredrich Schlegel, Hint-Avrupa dillerinin çekimli yapılarıyla felsefeye uygun “uhrevi” diller olduğunu belirttikten sonra Türkçe gibi sondan eklemeli dilleri ise “hayvansal” diller sınıfına sokmaktaydı.²⁴⁰ August Schleicher’in dil teorisinde ise en ilkel dil ayrışkan Çince idi, onu üstünde bitişken Turan (Türk-Moğol) dilleri, Sâmi dilleri ve nihayet en yukarda Hint-Avrupa dilleri yer alıyordu. Schleicher’in dil teorisinden yola çıkan Baron Bunsen 1840’larda tarihteki en ilkel aşamayı Sinizm (Çin) dönemi kabul edip insanlığın sırayla Turanizm, Hamizm (Mısır) aşamalarından geçtiğini Tufanla ise gerçek tarihin başladığını iddia ediyordu.²⁴¹ Bunsen “gerçek tarihte” sadece iki ırka yer vermişti. Bunlardan biri tarihin ana kolu olan İndo-germenler, ötekiler ise onunla “kesişen ilâhi dramının ara bölümlerini

²³⁷ Bernal, *age*, s.405.

²³⁸ Bernal, *age*, s.526, CAH 1924 s.3.

²³⁹ Reşit Gâlip Arapça lûgatların hiçi birinde “Turkor” diye bir kelimenin bulunmadığını belirtmiştir. *I.Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.151. Arapçada haydut anlamına gelen “kıta tariyk” sözcüğü bulunmaktadır.

²⁴⁰ Bernal, *age*, s 332 dilbilimsel araştırmalar neticesinde Sâmi dillerinin Avrupa dillerinden daha fazla çekim kurallarına sahip olduğu anlaşılnca bu kategoriler değiştirilmek zorunda kalmıştır.

²⁴¹ Bernal, *age*, s.340

oluşturan Aramîler” (Sâmiler)di. İbrâni Sâmiler insanlığın rahipleri; İndo-Germenler ise insanlığın kahramanlarıydılar. Geri kalan halklar Turanlılar (Türkler) ve Çinliler gerçek bir tarihe sahip değildiler²⁴².

Giriş kısmında da üzerinde durulduğu üzere Türkler hakkındaki önyargılar Sümer araştırmalarında da kendisini göstermiştir. Bazı bilim adamları Sümerlerin Turan lisanı konuştuklarını savununca Ernest Renan “...kadim ve bilgili Bâbil medeniyetinin Türk, Finova²⁴³, Macar ırklarına, şimdiye kadar tahripten başka mârifet göstermemiş ve kendilerine ait hiçbir medeniyet yaratmamış ırklara atfedilmek istenmesi şaşılacak iştir... Eğer Sâmilerden ve Ârilerden evvelki medeniyetlerin en kudretlisini ve en değerlisini kuranların Türkler, Finovalar ve Macarlar olduğu bize ispat edilirse inanırız... Ancak böyle bir hükmün delilleri ondan çıkacak neticenin fecaati nispetinde kuvvetli olmak lazımdır”²⁴⁴ diyerek tepki göstermiştir. Sümercenin Samî ve Hint-Avrupa dili olmadığı kesinlik kazanınca da Renan “Turanî” lafzına hiç değinmeden, Sümercenin çözümlenmesiyle yaşadığı hayal kırıklığını şöyle ifâde edecektir. “Mamañih Asuriyatçıların ilk intibahları doğru çıktı görünüyor. Çivi yazısının menşei olan hiyeroglif şekilleri Sâmî ve Âri olmayan bir dili yazmak için icat edilmiştir. Bunun Sâmî ve Âri lehçeleri yazmak için kullanılışı daha sonraki devirlerdedir”²⁴⁵.

Türk araştırmacıları ve aydınları bu yayınlardan şikâyetçi olmakla birlikte Osmanlı Döneminde bu yargılara karşı ciddi ve resmî bir mücadele verildiği söylenemez. Hatta Osmanlıların resmî tarih yazımında Türklere ayrılan kısımların da Avrupalılarınkinden farklı olmadığı görülmektedir. Giriş bölümünde de üzerinde durulduğu üzere Osmanlı resmî tarih yazımı da Avrupalılar gibi Türkleri yerleşik yaşama uyum sağlayamayan ve dünya medeniyetine katkısı olmamış bir kavim olarak görmüştür. Son Osmanlı vakanüvisi Abdurrahman Şeref Bey Türkler hakkında “Avrupayı garka-i hun eden Hunlar ve ilâyevmına muhafaz-i milliyet eden Macarlar ve

²⁴² Bernal, *age*, s.361 Bunsen’in kuşağı henüz Sâmileri defterlerinden silmemişlerdi.

²⁴³ 1930’lar boyunca Türk tarihçileri Finlandiya yerine Finova ismini kullanmışlardır. Bu yazım ile Turova arasında bir benzerlik de oluşmaktadır. Aynı isim Ziya Gökalp’in *Türk Medeniyeti Tarihi*’nde “Finva” olarak geçmektedir. Bkz: Ziya Gökalp, *age*, s.29.

²⁴⁴ *I. Türk Tarih Kongresi*, 1932 s.154.

²⁴⁵ *I. Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.155.

Bulgarlar, kabail-i Turaniyeden idi. Fakat Türkler faaliyet-i maddiyeleri raddesinde faaliyet-i zihniye gösterememiş idiler. Çünkü ihtiraat-ı fikriye ve terakkiyat-ı medeniyeleri hakkında tarihte bir eser yoktur. Garben medeniyet-i İslâmiyenin ve şarkan Çin medeniyetinin pek kolay mahkûmu olmaları buna nâşidir”²⁴⁶ demektedir.

Buradan da anlaşıldığı üzere Osmanlı tarihçilerinin Türk kültürü hakkındaki yorumları Avrupalılarla paralellik göstermektedir. Genel olarak Osmanlı tarihçilerinin sadece hanedanın geçmişi ile ilgilendikleri milletlerin-kavimlerin tarihlerini önemsemedikleri söylenebilir. Yusuf Akçura Osmanlı’nın Klasik dönemlerinde millet tarihinin es geçilmesini bir nebze mâzur görmekle birlikte millî düşüncelerin doğduğu XIX. Asır sonrasında da bu tavrın sürdürülmesini şiddetle eleştirmiştir²⁴⁷. Reşit Gâlip, Osmanlı tarihçilerin asla milletin tarihiyle ilgilenmediklerini, hanedan ne yaptıysa onu yazdıklarını alaycı bir dille anlatırken, Fındıklı Mehmed Ağa’nın Hicrî 1107 senesi vukuatları kısmını örnek göstermektedir. Padişah dut yemekte iken Vakanüvis “Acap müverih bizim dut yedüğümüzü dahi tarihe yazar mı? diye sormuş, Mehmed Ağa’da “Hünkârımın bu lâtifeden murad-ı hümayunları ancak yazsın demektir”²⁴⁸ şeklinde cevap vererek olayı tarihe naksetmiştir. Reşit Gâlip’e göre Türkler bu tür vakanüvisler yüzünden tarihlerini kaybetmiş bir millet durumunda kalmışlardır.²⁴⁹ Ziya Gökalp’te Ahmed Vefik Paşa’nın *Müntahabat-ı Durûb-ı Emsal*’indeki Türklerle ilgili alıntılarını aktararak kitabı eleştirmektedir. Bunlar arasında “Türk atına binince bey oldum sanır”, “Türk olana şehir zindan olur”²⁵⁰ gibi cümleler “Türklerin göçebe oldukları ve medeniyet kuramayacakları” yargısıyla örtüşmektedir.

Osmanlı resmî tarih yazımı Orhun âbidelerinin keşfi ve Orhun yazıtlarının deşifresi veya Anav’da keşfedilen Neolitik yerleşmelerle de yeterince ilgilenmemiştir. Bu açıdan Türk Tarih Tezi’nin Avrupa tarih yazımı kadar Osmanlı tarihçiliğine de bir tepki olarak şekillendiği savunulabilir. Birinci Türk tarih Kongresinde bir konuşma yapan İstanbul Erkek Muallim Mektebi’nin Tarih öğretmeni Şerif Bey mesleki mazisi

²⁴⁶ Hasan Âli Yücel, *III. Türk Tarih Kongresi*, 1948, s.7.

²⁴⁷ Yusuf Akçura, *agm*, s.27.

²⁴⁸ Reşit Gâlip, “Türk Tarih İnkılâbı ve Yabancı Tezler” *Ülkü* Birinci Teşrin 1933 -Seçmeler (1933–1941) s.139.

²⁴⁹ Reşit Gâlip, “Türk Tarih İnkılâbı... s.141.

²⁵⁰ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Eflâatun Yayıncılık, İstanbul 2004, s.42.

hakkında şunları söylemiştir: “Kırk beş seneyi geçiyor tarih okutuyorum. Bu uzun zamanın her senesinde benim çok üzüntülü birkaç günlerim vardır. Bu günler dersimin Türkler bahsine intikâl ettiği günlerdir. O zaman anlatışım cansızdır, heyecansızdır... Sebebi Orta Asya yaylasına o binlerce senelik ecdat yurduna dair, benim de meslektaşlarım kadar pek az şey bilişimdir”²⁵¹ diyerek dönemin müfredatının durumunu aktarmaktadır.

Osmanlıların pek üzerinde durmadıkları kadim Anadolu medeniyetleri Türk Tarihinin parçası olarak kabul edilmesi ve yaşanan toprakların geçmişine sahip çıkılması ulus devlet tarihçiliğinin belirgin bir yönü olmuştur. Osmanlı tarihçileri Oğuzların Rum ülkesine sonradan gelip onların memleketlerini ele geçirdikleri söyleminden rahatsız olmazken, Cumhuriyetten itibâren Anadolu’nun en eski halkının Türkler olduğu, Yunanlıların sonradan Anadolu’ya yerleştikleri iddiası önem kazanmıştır. Afet İnan’ın aktardıklarına göre Atatürk “Türklerin 400 çadırılık bir aşiretle Anadolu’ya gelen göçebelere oluştuğu” yönündeki beylik yargıdan rahatsız olmaktadır. Afet İnan, Atatürk’ün düşüncesine göre Tarih Tezi’ni şu şekilde özetlemiştir. “O yakın bir tarihte (1071 ve sonrası) göç etmiş olmakla bu vatanın hakiki sahibi olunmaz. Bu fikir tarihen, ilmen yanlıştır. Türk brakisefal ırkı Anadolu’da ilk devlet kuran bir millettir. Bu ırkın kültür yurdu ilk zamanlarda, iklimi müsait olan Ortaasya’da idi. İklim tabii şartlar dâhilinde değişti. Taşı cilâlamağı bulan, ziraat hayatına erişen, madenlerden istifadeyi keşfeden bu halk kütlesi, göç etmeğe mecbur kaldı. Ortaasya’dan, şarka, cenuba, garpte Hazer Denizinin şimal ve cenubunda olmak üzere yayıldı... Bazı mıntikalarda otokton oldular, bazılarında otokton olan diğer ırkla karıştılar. ...İrak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucuları Ortaasyalı brakisefal ırkın mümessilleridir. Biz bu günkü Türkler de onların çocuklarıyız. İşte Atatürk’ün tarih tezi kısaca böyle hulâsa edilebilir”²⁵².

Türk Tarih Tezi için önemli olan üçüncü konu Anadolu’nun ilk sahiplerinin kimliği meselesidir. Osmanlı tarihçilerinin hiçbir zaman özel bir ilgi göstermedikleri Anadolu’nun kadim geçmişi genç Cumhuriyet için yaşamsal bir önem kazanmıştır. Türk Tarih Tezi’ne yönelik eleştirilerde genellikle unutulmuş bir unsur bu Tezin

²⁵¹ I. *Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.14.

²⁵² İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi” *Belleten* Cilt III. Sa.10 1Nisan 1939. II. Basım 1994. S.245–246

üretildiği dönemde milliyetçi-romantik tarih tezlerinin hemen her ülke tarafından savunulmakta olduğu ve Türk aydınlarının bu Tezi birazda savunma refleksiyle oluşturduğu gerçeğidir. XX. Asrın başlarında milliyetçilik hareketlerinin yeryüzünde oldukça canlı olduğu bir dönemde hemen her ulus çeşitli topraklar üzerinde tarihsel haklar iddia etmiş ve siyasal egemenliklerini tarihten doğan haklara dayandırmışlardır. Birinci bölümde de bahsedildiği üzere Ruslar Türkistan'ı Aryan atalarının anavatanını geri almak amacıyla işgal ettiklerini savunmuşlar, İngiltere'nin Hindistan'ı sömürgeleştirmesi ise “1000 yıllık bir ayrılıktan sonra Avrupalı Aryanların Hindistan'daki kardeşlerine kavuşması”²⁵³ olarak nitelendirilmiştir.

Siyonistler de İsrail'in temellerini aynı mantıkla atmışlardır. Portekiz'de 1932'de kurulan Salazar rejimi ülkenin Bronz Çağı'nda beri Portekizliler tarafından iskân edildiğini savunurken, İrlandalılar Britanya'ya karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesi esnasında adadaki prehistorik merkezleri kendi atalarının izleri olarak kabul etmişlerdir²⁵⁴. Macar Turancılarından Sandór Márki, 30 Mayıs 1912 tarihli *Türk Yurdu* Dergisi'nde yayınlanan bir konferans metninde “Biz Macarlar, Asya'yi kendimiz için hususî bir saha-i tedkikat addedebiliriz. Şarkta bizim arayacağımız yalnız ırkımızın mazisi ve tarih-i kadimi değildir. Bizim oralarda menafi-i iktisadiyemiz de vardır”²⁵⁵ sözleriyle dönemin tarihçilik anlayışının nasıl politik amaçlarla iç içe geçtiğini özetlemiştir. Arap ülkelerinde de Arap milliyetçi liderler romantik teoriler geliştirmiş Mısır'ın Arapça konuşan önderlerin bazıları soylarını Firavunlar dönemine dayandırırken, Suriyeli aydınlar Kenanların ve Hititlerin soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir²⁵⁶.

1930'ların ortasından itibaren Ukrayna ve Doğu Avrupa'nın Germenlere mi yoksa Slavlara mı ait olduğu konusunda Alman ve Sovyet arkeologlar ve tarihçiler hararetli bir tartışma yürütmüşlerdir. Almanlar, bir Germen kabilesi olan Gotların eski vatani olan Ukrayna ve civarı üzerinde hak talep etmekteydiler. Buna karşılık Sovyet

²⁵³ Olender, *age*, s.128

²⁵⁴ Bruce Trigger, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Pres, New York, Melbourn, 2006, s. 253.

²⁵⁵ Önen, *agt*, s.84.

²⁵⁶ Adid Davışa, *Arap Milliyetçiliği, Zaferden Umutsuzluğa*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.89, Zeynep Güler: Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği, Mısır ve Nasırcılık, Yenihayat Kütüphanesi, İstanbul, 2004, s.37-38.

tarihçiler Ukrayna ve civarında “Yontma Taş Çağı (Mezolitik)’ndan beri Slavların atalarının yaşadığını” savunmuşlardır. Hatta çeşitli dönemlerde aynı bölgede yaşamış olan İskit, Kimmer, Thrak, Sarmat, Etrüsk, Hun ve hatta Germence konuştukları kesin olarak bilinen Gotların bile Slav oldukları savunulmuştur²⁵⁷. Tarih ve arkeolojinin yayılcı politik maksatların aracı olarak kullanılmasını eleştirmiş olan ve daha sonra Stalin tarafından kurşuna dizdirilen Sovyet arkeolog Bykovski’nin sözleriyle “bir arkeolog belirli bir toprağın bir toprağın başlangıçta belirli bir ulusa ait olduğunu öne sürmekle “bilimsel açıdan” o toprağın fethedilmesine yönelik emperyalist bir hakkı onaylamış olur”. Nitekim Kırım tartları topraklarından sürüldükleri esnada Tatarların Kırım’a Sonradan geldikleri bu ülkenin başlangıçta Slavların ataları olan İskitlere ait olduğu bahane olarak savunulabilmiştir²⁵⁸.

Anadolu, bu türden “tarihsel hak teorilerine” en fazla mâruz kalan bölgelerden biri olmuştur. Yunanlılar, Mondros Ateşkes Antlaşması esnasında Trakya, Batı Anadolu ve Doğu Karadeniz’de geçmişten kaynaklanan hakları olduğunu savunurlarken, Ermeniler Doğu Anadolu ve Çukurova için benzer bir propaganda yürütmüşlerdir. Ermeni tarihçilerin bir kısmı Roma işgali öncesindeki Kral Tigran’ın ülkesinin gerçek Ermenistan olduğunu Sovyet Ermenistan’ının tarihsel Ermenistan’ın ancak onda birini temsil ettiğini savunmuşlardır²⁵⁹. Hatta aynı bölgeler için birden fazla ulusun tarihsel hak iddiaları söz konusu olabilmektedir. Yunanlılar Pontos Krallığının anılarını yaşatırken, 1940’lardan itibaren bazı Gürcü bilim adamları ise Artvin, Trabzon, Giresun, Oltu, Tortum Bayburt gibi şehirlerin Milattan önceki asırlardan beri kendilerine ait olduğunu ve buraların Gürcistan’a ilhak edilmesi savunmuşlardır²⁶⁰.

²⁵⁷ Victor Shnirelman, “Enternasyonalizmden Milliyetçiliğe: 1930-1940’ların Sovyet Arkeolojisinin Unutulmuş Sayfaları”. *Cogito* Sayı 28. 2001. s.214–215; Trigger, *age*, s.251.

²⁵⁸ Shnirelman, *agm*, s.206, 216.

²⁵⁹ Kohl – Tssetskladze, “Kafkasya’da Arkeoloji Pratiği Milliyetçilik ve Politika” *Cogito* Sayı 28, 2001, s.194. Emeni ve Türk tarihçilerin Anadolu’yu sahiplenmek için oluşturdukları kurmaların evrimini incelemek oldukça ilginçtir. Başlangıçta 1071’de Anadolu’ya geldikleri kabul edilen Türklere karşı Ermenilerin Helenistik Dönemdeki Krallıkları yeterli bir tarihsel hak kaynağı sağlamaktaydı. Ancak Türk Tarih Tezi ile Türk tarafı kendi geçmişini Hititlere dayandırmasından sonra Ermeni tarihçiler de buna karşılık Ermeniceyle hiçbir Hurri-Urartu Krallıklarını, Kalkolitik Kura-Aras kültürünü Ermenilere mâl etmişlerdir. Bkz. Kohl - Tssetskladze, *age*, s.180–182 vd.

²⁶⁰ Tacibayev, *age*, s.162–163. 14. 8. 1945 tarihli Gürcistan’ın resmi yayın organı “Kommunist” gazetesinde yayınlanan “Türkiye’den Hukuki Taleplerimiz” adlı makaleden alıntı.

İtalyan Faşist hareketi ise 1920'ler ve 1930'lar boyunca sürekli olarak eski Roma toprakları üzerinde hak iddialarında bulunmuş bu sebeple tüm Akdeniz'i kendi emperyal hedeflerinin hedef tahtasına yerleştirmiştir²⁶¹. İtalya'nın Arnavutluk²⁶², Yunanistan ve Libya gibi ülkelere müdahaleleri Türkiye'yi özellikle rahatsız etmiştir. Zira eski Roma toprakları doğal olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin tamamına yakınına da kapsamaktadır. Nitekim Ekrem Akurgal: "Atatürk yeni tarih tezini müstevilere karşı manevî bir müdafaa silahı olarak kullanmak üzere ortaya atmıştır" demektedir. Akurgal'a göre Atatürk, Batı Anadolu'ya yönelik Yunan iddialarına ve Akdeniz'e "mare nostrum" diyen İtalyanların girişimlerine karşı tarih tezini ortaya koymuştur". Atatürk, "Eğer Anadolu'yu eski sakinlerinin çocuklarına vermek lâzım gelirse bunu herkesten çok Türklerin hak ettiğini bir mukabil tez olarak öne sürdü. Çünkü Anadolu'nun en eski sakinleri Hititlerdi ve Hititler Türklerin cediti idi. Böylece Atatürk düşmanının silâhına aynı silahla mukabele etti"²⁶³ demektedir. Bu satırlar Türk Tarih Tezi'nin dış-politik altyapısını dürüstçe özetlemektedir.

Benzeri bir yorum Halkevleri Umumî Reisi Necip Ali (Küçük) tarafından da yapılmıştır. Necip Ali Bey Ankara Halkevi'nde verdiği bir nutukta "Osmanlı tezine göre Türk tarihi 600 senelik göçebe bir kabilenin cengâver fetihlerinden ibârettir. Bu iddia tamamen yanlıştır hem de memleketimizi istilâ etmek isteyenler için müthiş bir fırsat silâhı olmuştur"²⁶⁴. Sümer ve Eti gibi eski Türk kavimlerinin ortaya çıkarılmasıyla bu durum tamamen değişmiştir.

Böylesi bir politik ortamda Türk aydınları ve siyasîleri (ki o dönemde bu iki kesim tamamen iç içe geçmiş durumdadır), tarihî kayıtlar ve günlük stratejik politikanın karışımından oluşan bir formülasyon geliştirmeyi tercih etmişlerdir. Bu

²⁶¹ Trigger, *age*, s.251, İtalya'nın yayılcılık politikaları ile arkeolojik faaliyetlerinin ilişkisi için bkz: D. J. Ian Begg, "Fascism In the Desert-A Microcosmic Wiew of Archaeological Politiciy", by Galaty & Watkinson, *Archaeology under Dictatorship*, Kluwer Academic/Plenum Publishers NY, Boston, Dordrecht, London, Moscow 2004.

²⁶² Arnavutların da İtalyan ve Yunanlıların yayılcılığı ve hak taleplerine karşı Enver Hoca'da liderliği döneminde tarihsel İlirya kavmini sahiplendikleri görülmektedir. Bkz: Galaty & Watkinson, *Archaeology under Dictatorship*, Kluwer Academic/ Plenum Publisher, New York 2004, s.9

²⁶³ Ekrem Akurgal, "Tarih İlmî ve Atatürk" *Türkiye'nin Kültür Sorunları*. Bilgi Yayınevi. Ankara 1998 s.77. (İlk Basım, *Belleken* XX. 1956)

²⁶⁴ Necip Ali (Küçük), "Tarih ve Dil İnkılâpları ile Edebiyatımız ve Güzel Sanatlarımız Karşısında Halkevleri", *Cumhuriyet* 26 Şubat 1934.

formülasyon Anadolu’da Romalılar, Yunanlılar veya Ermeniler hâkim olmadan önce kurulmuş Türk olduğu iddia edilebilecek bir medeniyetin sahiplenilmesi ve ön plana çıkarılmasıdır. O günkü koşullarda bu medeniyet Hatti-Hititler olmuştur. Dilleri hakkında henüz tartışmaların devam etmesi, yayılım alanlarının hemen hemen modern Türkiye ile örtüşmesi²⁶⁵ Türk aydınlarına aradıkları fırsatı vermiştir²⁶⁶. Tıpkı diğer ulusların hak iddiaları gibi Türk aydınları ve siyasetçileri de Hitit egemenlik alanını Türkiye Cumhuriyetinin egemenlik alanı için tarihsel bir güvence olarak görmüşlerdir. Bilhassa Hatay meselesinde bu ile sonradan verilen isimden de anlaşılacağı üzere Hititler Türkiye’nin tarihsel hak iddialarının aka planı olarak kullanılmıştır Gerçi Türkiye’nin kadim medeniyetleri sahiplenirken politik propagandasını Misak-ı Millî’ye göre düzenlemeye dikkat ettiği de görülmektedir. Almanların yayılımcı politikalarının aksine Turan davasından vazgeçildiği gibi Eski Mısır, Girit veya Sümer uygarlığının Türkler tarafından kurulduğunun savunulması İtalyanlarınkine benzer şekilde maceracı bir yayılım politikasına dönüşmemiş, tarihsel iddialar öne sürülürken Misak-ı Millî ile bir uyum aranmıştır²⁶⁷.

Misak-ı Millî’ye dayalı iddialar ile tarihsel dayanakların kesişmesine en açık örneklerden biri Hatay meselesidir. İleride de üzerinde duracağımız üzere Hatay’ın Türkiye’ye katılım sürecinin en başından beri “Misak-ı Millî’den yani güncel siyasal kazanım ve haklardan ziyâde tarihsel hakların ön plana çıkarıldığı bir politik yöntem benimsenmiştir. Hatay’a nasıl bir gözle bakıldığı Afet İnan’ın Atatürk’e İsviçre’den yazdığı şu satırlarından da anlaşılmaktadır: “Milletler Cemiyeti’nin yeni konsey salonunda Türk-Hatay davasının beynelmilel mesele olarak konuşulduğuna şahit

²⁶⁵ A. Smith Ankara’nın laik Türklerin gözünde ikinci bir Hattuşaş olarak görüldüğünü söylemektedir. Bkz: Büşra Ersanlı, İktidar ve Tarih, Afa yayınları, İstanbul, 1996, s.183. Smith’e göre yeni başkentin seçildiği coğrafya halkı İstanbul’un Osmanlı anılarından uzaklaştırarak Hititli geçmişine yaklaştıracaktır. 1973 yılında dönemin Ankara Belediye başkanı Vedat Dalokay tarafından Ankara Belediyesi’nin sembolü olarak seçilen Hitit Güneş Kursu da bu fikri desteklemektedir. Konuya Tersinden bakılacak olursa İslâmi eğilimli bir partinin Hitit Güneş Kursu yerine Ankara’nın sembolü olarak Kocatepe Camii’yi kullanması da bu tezi destekler niteliktedir. Gene Sıhhiye’de 1978’te yaptırılan Hitit Güneş Kursu anıtı da benzer tartışmalara neden olmuştur.

²⁶⁶ Aslında Hititçe 1930’ların başında büyük ölçüde çözülmüş ve Hint-Avrupa dili olduğu hemen hemen kanıtlanmıştır. Ancak Hatti-Hitit ayrımı yapılmadığından ve Hattilerin dili hâlen muamma olduğundan, üstelik Anadolu’da hiç okunamamış Hiyeroglif yazıların varlığından dolayı bu konu hakkında genel bir boşluk o senelerde devam etmekteydi.

²⁶⁷ Bu açıdan bakıldığında Sümerler Misak-ı Millî’nin oldukça dışında kaldıkları için Hititler kadar politik bir ilgi görmemişlerdir. Sümerlerin sahiplenilmesi daha ziyâde Türk kültürünün eskiliğinin kanıtlanması çizgisinde kalmıştır.

oldum. Büyük devlet hâline getirdiğimiz Türkiye, ırkdaşları için ve kendi vücudunun bir parçası için haklı isteklerini böyle teşhir eder. Çünkü o (Hatay), Eti imparatorluğunun ayrılmaz parçası ve ikinci kültür merkezi idi”²⁶⁸.

Netice olarak Türk Tarih Tezi’nin üç temel amacı olduğu söylenebilir. Türklerin kadim ve uygar bir halk olduğunu göstermek, İslâmiyet’ten önce de büyük bir medeniyete sahip olduklarını vurgulamak ve Anadolu’nun en eski halkının Türkler olduğunu iddia ederek yaşanılan vatanın sahiplenilme güdüsünü attırmak. Bu amaçlar aynı zamanda çağdaş, laik, millî rejim politikasının da dayanaklarıdır.

Türkler dünya uygarlığının yaratıcıları oldukları için çağdaşlaşma hareketi aslında bir “Batılılaşma” projesi değil Türklerin kendilerine ait olanları geri almasıdır. İslâm öncesi Türk tarihine önem verilerek ulusun kimlik oluşumunda din ikinci plan çekilmiş ve göçebe Türk algısı yerine 7000 yıldır Anadolu’yu yurt edinmiş Türk ulusu söylemiyle geçmiş asırlarda pek yaygın olmayan “vatan” kavramı halka aşılarmıştır. Bu şekilde toplumu ulusçu değerlerle donatmak ve gençliği yeni bir tarih anlayışıyla yetiştirmek için arkeoloji, antropoloji, dilbilim gibi farklı branşların işbirliğiyle yeni bir Türk tarihi yazımının oluşturulması temel hedef olmuştur. Aslında Türkiye’de yaşanan bu süreç, Fransa, Almanya ve İtalya gibi ulus devletlerin inşasında yaşanan sürecin tekrarı veya devamı olarak görülebilir. Tüm bu ulus devlet örnekleri de benzer şekilde halkın ulus bilincine sahip olması için, vatandaşlara tarihten gelen kader ve kimlik birliği düşüncesi aşılarmıştır. Ulsun şanlı ve uzun bir tarihe sahip olduğunun vurgulanmasıyla hem topluma moral vermek, hem de onları bir arada tutacak kahramanlar, olay örgüleri (savaşlar, zaferler, göçler vb) benimsetmek yoluna gidilmiştir. Bu türden unsurlar Osmanlı Döneminde de var olmakla birlikte bunların içeriği İslâmî tarih kapsamı içindeydi. Oysa Türk Tarih Tezi’yle birlikte İslâmî unsurların yanı sıra Attila, Cengiz Han gibi hükümdarlar ulusal tarihin önemli figürleri hâline geleceklerdir. Bu listeye Hititler, Sümerler Kimmerler gibi kadim kavimler de eklenecektir.

²⁶⁸ İnan, *Atatürk’ten Mektuplar*, TTK Yayınları, Ankara, 1989. s.57.

Türk Tarih Tezi'nin romantik-milliyetçi üslubu ve tarihsel iddiaları sonraki yıllarda büyük ölçüde terk edilmiş veya revize edilmiştir. Atatürk'e ve devrimlerine büyük bir saygı besleyen araştırmacılar dâhi Türk Tarih Tezi'ni, abartılı, aşırı, tutarsız, hayâlî ²⁶⁹ olarak nitelemişlerdir. Ancak aynı yazarlar bu Tezin “bir kapris veya basit bir ulusal öğünme kampanyası olmadığını”, dönemin şartlarına verilen tepki olarak görülmesi gerektiğini de savunmuşlar ve bu Tarih ve Dil tezlerinin Türkiye’de vatanseverliğin ön plana çıkmasında, laikliğin gelişmesinde katkıları olduğunu belirtmişlerdir²⁷⁰. Lewis’e göre “Türk Tarih Tezi politik amaçtan esinlenen bütün aşırılıklara ve anlamsızlıklarına rağmen, Sümerlerin Truvalıların ve Etilerin Türk olduklarının savunulması “Anadoluculuk” akımının doğmasını sağlamış ve “mahalli politikanın” gelişmesine yardımcı olmuştur²⁷¹.

Askerî müdahale dönemlerini tâkip eden yıllarda örneğin 1960’lar ve 1980’lerde Tezin bazı argümanlarının yeniden canlandırılması Tez’i savunan kitapların yeniden basıldığı görülmektedir. Bu durum da Tezin bilimsel olarak değil politik olarak algılanmasını daha da fazla ön plan almıştır. Türk Tarih Tezi’nin bazı iddialarının, haritalarının günümüzde de eğitim müfredatlarında veya resmî kurumların yayınlarında kullanılmasına devam edilmektedir. Buna karşın Türk Tarih Tezi’ne karşı eleştirel bir tutum takınan çalışmaların sayısında da artış gözlemlenmektedir. Ancak bu eleştiriler genellikle Türk Tarih Tezi’nin oluşum dönemlerinde dünyada yaygın olan tarihçilik anlayışı üzerine eğilmeden yapılmaktadır. Oysa daha önceden belirttiğimiz ve daha ileride yeniden üzerinde duracağımız üzere Türk Tarih Tezi salt Türk aydınlarının muhayyilesinden doğmuş bir tarih teorisi değil o dönemde tüm dünyada var olan romantik-milliyetçi tarih yazımı akımının Türkiye’deki yansımasıdır. Hatta Türk Tarih Tezi’nin bazı temel argümanlarının birebir adaptasyon olduğu bile görülmektedir. Nitekim Alman romantizminin öncülerinden J. Gottfried Herder (1744–1803) asırlar önce “Her eski ulus kendisini ilk doğan ulus olarak görmeyi ve ülkesini insanlığın doğduğu yer olarak kabul etmeyi çok sever” ²⁷² demiştir.

²⁶⁹ Lewis, *age*, s.1970, s.357; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.283; Andrew Mango, *Atatürk, Modern Türkiye’nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s.565.

²⁷⁰ Lewis, *age*, s.357; Zürcher: *age*, s.283–284.

²⁷¹ Lewis, *age*, s.3–4.

²⁷² Olender, *age*, s.17.

Türk Tarih Tezi'nin üretildiği dönemlerde bu gün “fantastik” olarak görülen birçok teorinin o günün dünyasında bilimsel kabul edildiği unutulmamalıdır. Bunun için XX. Asrın en ünlü kültür tarihçilerinden biri kabul edilen Egon Friedell'in 1936'da basılan *Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi* adlı günümüzde de çok rahat temin edilebilecek kitabını örnek vermek yeterlidir. Friedell bu eserinde Eski Mısır hiyeroglifleri, Fenike alfabesi ile Meksika'daki Yucatan yazısının aynı kökenden gelmiş olabileceğini, Kızılderili dillerinde “Atlan” adının yaygın olduğunu ve bu ismin batan kıta “Atlantis'ten kaynaklanmış olabileceğini, Kızılderili mitoslarındaki mavi gözlü tanrıların Atlantis'ten gelen ilk Hint-Avrupalılar olabileceğini savunmaktadır²⁷³. *Tanrıların Vatanı Anadolu* kitabının yazarı olan Ceram, Friedell'in eserleri için “bilimsel olmadığı halde bilimi büyük çapta etkilemiş”²⁷⁴ demektedir. Neticede bilimsel olarak epeyce sorunlu olmakla birlikte Türk Tarih Tezi, olduğu dönemin evrensel muhtevası içinde incelemesi gereklidir.

Öte yandan Türk Tarih Tezi'ne yönelik eleştirileri değerlendiren İlber Ortaylı aslında Tarih Tezi'nin hiçbir dönemde sanıldığı kadar yaygın bir resmî destek görmediğini, daha ziyâde meslekten tarihçi olmayan Ankaralı siyasetçiler ile bazı ortaokul-lise hocaları üzerinde etkili olduğunu savunmuştur. Ortaylı, İstanbul ve Ankara'daki üniversiteler ile birçok bağımsız yayının bu tezi kabullenmeyerek çalışmalarını sürdürebildiğini belirtmektedir. Ortaylı'ya göre ortada kesinleşmiş bir Tarih Tezi de bulunmamaktadır. Zira Tarih Tezi'nin savunucuları kendi aralarında sınırları belirli bir teoride uzlaşmamışlardır²⁷⁵.

Ancak Türk Tarih Tezi'nin o güne kadar bağımsız olan birçok yazarın tarzını ve tavrını köklü olarak değiştirdiği de görülmektedir. Örneğin daha önceki eserlerinde Tarih Tezi'ni müjdeleyecek bir içerik bulunmayan Ahmed Refik 1935'te kaleme aldığı bir gazete yazısında Sümerlerin Orta Asya'dan gelen Türkler olduklarını, Samîlerin

²⁷³ E. Friedell, *Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi*, Dost Yayınları, Ankara, 2006, s.51–52.

²⁷⁴ W. Ceram, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, 1994, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.99.

²⁷⁵ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s.107–115. Mesela Yusuf Ziya Özer Arapların da Orta Asya kökenli olduklarını kanıtlamaya uğraşırken, Afet İnan ve Şemsettin Günaltay tam aksini savuna gelmişlerdir. Bu çalışmamızda Ortaylı'yı doğrulayacak sayısız kanıt yer almaktadır. Moğollar bazen Türk kabul edilip bazen edilmemiştir. Hititler kimine göre 4000, kimine göre 10.000 yıl önce Anadolu'ya gelmişlerdir vb.

daha sonradan bu medeniyetin üzerine konup şeklini bozduklarını savunmuştur²⁷⁶. Türk edebiyatının bağımsız yazarlarından Peyami Safa dâhi Türk milletin tarihini Sümerlere ve Hititlere kadar uzandığını, bu medeniyetin ırsiyet yoluyla günümüze ulaştığını iddia etmiştir²⁷⁷.

2.2. Türk Tarih Tezi'nin Yabancı Kaynakları

Türk Tarih Tezi her ne kadar millî bir tarih projesi olarak görülse de kaynakları açısından büyük ölçüde telif eserler vasıtasıyla oluşturulmuştur. Örneğin Türk Tarih Tezi'nin yazıya döküldüğü ilk çalışma olan Türk Tarihinin Anahatları'nın kaynakçasında yer alan 125 kitabın arasında hiçbir Türk tarihçisinin eseri yer almamıştır. 81 kaynak (Kaynakça'nın %65'i) Fransızcadır²⁷⁸. Diğer kaynak kitaplar arasında Rus, İngiliz ve Alman tarihçilerinin eserleri yer alır. İbn-i Nedim'in *Kitab-ül Fihrist*'i kaynakça'daki yegâne batılı olmayan ve birinci el kitaptır. Geriye kalan kitapların hepsi ikinci el yabancı kaynaklardan oluşmaktadır²⁷⁹.

Yabancı kaynakların referans gösterilmesi *Türk Tarihinin Anahatları*'nı tâkip eden diğer kitaplarda ve kongrelerde de devam etmiş, hatta bizzat yabancı profesörler kongrelere dâvet edilerek Türk Tarih Tezi'nin oluşturulmasına katkı sağlamışlardır. Tüm bu bilgilerden hareketle Türk tarih Tezi'nin salt Türk bilim adamlarının bir eseri olmadığı; dolaylı ve dolaysız yoldan birçok yabancı bilim adamının da bu çalışmaya katkısı olduğu söylenebilir. Böyle bir desteğin olabilmesi Avrupa'da Türk tarihi ve kültürüne sempati duyan belli bir çevrenin var olmasıyla mümkün olabilmiştir. Bunun yanı sıra Türklere sempati duymasa da Orta Asya'yı Hint-Avrupalıların anavatanı olarak yücelten veya Sümerler Hititler üzerine araştırmalar yapmış olan tarihçilerin

²⁷⁶ Ahmed Refik Altınay, "Tarih Araştırmaları, Sumerlerin Kurduğu Medeniyet ve Tesirleri" *Cumhuriyet* 14 Kasım 1935.

²⁷⁷ Peyami Safa, "Türk İnkılâbına Bakışlar-42, Netice" *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1938.

²⁷⁸ *Türk Tarihinin Anahatları'nın* yazarlarına göre Türkler hakkında yanlış bilgilere ve peşin hükümlere sahip Fransız âlimleri olduğu gibi, doğruları da en iyi şekilde belirten yine Fransız tarihçilerdir. *Türk Tarihinin Anahatları*, 1999, Önsöz s.26.

²⁷⁹ *Türk Tarihinin Anahatları*, Kaynakça A-Z.

eserleri de Türk Tarih Tezi'ne uygun şekilde yorumlanmıştır. Sümer ve Hititler kesin olarak Türk olarak kabul edilmişlerdir.

Türk Tarih Tezi'nin başlangıç teorisi olan “medeniyetin beşiği Orta Asya” tanımı birinci bölümde de üzerinde durulduğu üzere Avrupa'da neredeyse XVIII. Asrın başlarından beri “Âri ırkın” kökenlerini araştıranlarca savunulan bir iddiadır. Avrupa'da bütün Avrupalı dillerin kaynağının eski bir İskit ülkesi olduğu fikri Rönesans döneminden beri var olduğu bilinmektedir²⁸⁰. Ancak merkezî Asya'nın Avrupalılar için önem kazanması ilk bölümde de görüldüğü üzere Sanskrit metinlerinin keşfi ve Âri ırk teorisinin oluşmasıyla başlamıştır. Âri ırk teorisinin kurucularından Kont Arthur de Gobineau (1816–1882) Ârilerin anavatanını Orta Asya-Sogdiana (Özbekistan-Türkmenistan) olduğunu savunmuş ve Orta Asya'yı tüm medeniyetin beşiği olarak kabul etmiştir²⁸¹. Âri ırk teorisinin öncüleri Ârileri yüceltirken doğal olarak Orta Asya'yı da yüceltmek zorunda kalmışlardır. Âri teorisine göre Asya insanlığın beşiği idi, insanlık tarım ve hayvancılığa ilk kez burada geçmiş, atın evcilleştirilmesi, tekerlekli savaş arabaları ilk kez burada görülmüş, demir ve diğer madenler ilk olarak burada işlenmişti. Âriler sahip oldukları teknoloji ve atılganlıklarıyla gittikleri her yere medeniyetlerini taşımışlar ve diğer halkları kolayca yönetimleri altına almışlardı²⁸². Joseph Ripley 1900 yılında şöyle yazmaktaydı: “Okul günlerimizde çoğumuz Asya'nın Avrupa halklarının anası olduğunu düşünecek biçimde yetiştirildik. Bize ideal insan ırkının Himalaya yaylalarından çıkıp kültürünü sağa sola saçarak barbar batıya doğru hareket ettiği söylendi”²⁸³.

Hint-Avrupa teorisyenleri medeniyetin kendilerinin icadı olduğunu savunurken, diğer ırklarla kendilerini mukayese etmeyi unutmuyorlardı. G. V. De Lapouge 1899'da “Brakisefaller (Alpin ırkı Irkı, Türkler ve Moğollar) muhtemelen hâlâ maymun gibi yaşarken, Ârilerin ataları buğday yetiştiriyordu” demiştir. V. Gordon Childe ise gençlik dönemi eseri olan ve sonradan da tenkit ettiği *The Arians* kitabında Ârilerin

²⁸⁰ Olender, *age*, s.14.

²⁸¹ Reşit Gâlip *I.Türk Tarih Kongresi*. 1932, s.137.

²⁸² Yukarıdaki paragraf Türk Tarih Tezi kuramcılarının kullandıklarıyla tamamen örtüşmektedir. Avrupalı kaynaklardaki benzeri metinlerden geniş ölçüde alıntı yapan Türk kuramcıları sadece Âriler geçen yerleri Türkler olarak değiştirmişlerdir.

²⁸³ Mallory, *age*, s.82.

“doğuştan üstün zekâlı”²⁸⁴ olduklarını ileri sürmüştür. Onlar genel kabule göre “bütün diğer halklardan üstün, sâkin ve sağlam karakterli, sürekli çabalayan, düşünsel açıdan parlak, uzun boylu, açık tenli sarışın bir ırktılar”²⁸⁵. Hindistan’ın yüksek dinî kast sınıfı olan Brahmanların diğer kastlardan olanlara göre daha beyaz olması da Ârilerin üstünlüğünün kanıtı olarak görülmekteydi. Âriler üstün bir medeniyet kurdukları anavatanlarını iklim koşullarının kötüye gitmesi nedeniyle terk etmek zorunda kalmışlardır. Hatta Rudolph von Ihering günümüzden binlerce sene evvel gerçekleşen bu göçün tam olarak gününü de vermektedir: “1 Mart”²⁸⁶.

Ârilerin veya Türklerin Orta Asya’yı terk etmesinin sebebi hem Âri Irk teorisinde hem de onu tâkip eden Türk Tarih Tezi’nde iklim koşullarının bozulmasına bağlanmıştır. Örneğin Rus anarşistlerinden P. Kropotkin 1906’da yazdığı satırlarda Roma’nın yıkılışına sebep olan kavimler göçünün neden başladığının hâlâ bilinmediğini ancak “Orta Asya çöllerindeki kalabalık şehir kalıntılarını, günümüzde yok olmuş nehir yataklarını ve eskiden büyük göllerle kaplı olan şimdi ise yalnızca küçük su birikintileri kalmış olan büyük çöküntüleri takip eden coğrafyacının aklına doğal olarak bir neden gelebileceğini” belirtmektedir. Bu neden de Buzul devri sonlarından başlayarak tarihî devirlere kadar devam eden kuraklıktır. “Moğol topraklarının kuzeybatısında ve Doğu Türkistan’da yaşayanlar suyun kendilerini terk ettiğini gördüklerinde ellerinden gelen tek şeybatıya doğru gitmekti”²⁸⁷.

XX. Asrın başlarında bilim dünyasının genel olarak kabullendiği Orta Asya’nın kurumalarının kanıtları, Türk Tarih Tezi çalışmalarında E. Huntington, A. Boutqin, R. Pumplley, H. Gowen gibi bilim adamlarına dayandırılmıştır. Gowen’in ilk baskısı 1926’da yapılan *Asia a Short History* (Türkçede Asya tarihi olarak tanınıyor) adlı eserindeki yorumları Türk Tarih Tezin’de aynen yer almıştır. Gowen kitabında “Asya’nın insan ırklarının beşiği olma olasılığı çok yüksektir. Asya kıtasının merkezi tarihin başlangıç noktası olarak anılmalıdır. Yeryüzünde kuraklığın artmasından önce Orta Asya’nın yüksek yaylalarında bir medeniyet kurulmuş olduğu kesin gibi

²⁸⁴ Mallory, *age*, s.308.

²⁸⁵ Anthony, David: “Nazi ve Eko-Feminist Prehistoryalar, Hint-Avrupa Arkeolojisinde İdeoloji ve Ampirizm” *Cogito* Sayı 28.YKY, İstanbul 2001, s.168.

²⁸⁶ Mallory: *age*, s.311, 255.

²⁸⁷ Pyotr Kropotkin, *Karşılıklı Yardımlaşma*, Kaos Yayınları, İstanbul, 2001, s.114–115.

gözükmektedir. Bu medeniyetin insanları kuraklıkla dünyanın diğer köşelerine doğru yayılarak medeni dünyanın geri kalan kısmının kültür kaynağını oluşturdular” demektedir²⁸⁸.

Gene Asyalı brakisefallerin Neolitik medeniyetin yaratıcıları oldukları ve bu medeniyeti Avrupa’ya taşıdıkları dönemin birçok tarih ve antropoloji çalışmasında yer almaktadır. Türk Tarih Tezi çalışmalarında başvurulmuş kaynakların başında gelen Eugene Pittard’ın meşhur *Les races et l'histoire* (Tarih’te Irklar, genellikle Türkçe literatürde Irklar ve Tarih diye tanınıyor) adlı eserinde, Avrupa’da göl kıyısı Neolitik yerleşimleri kuranların, tahıl ekmeye başlayanların, köpek, sığır, koyun ve domuzu evcilleştirenlerin brakisefaller olduğunu savunmaktadır. Pittard’a göre bu brakisefallerin anavatanı bu günde yaşadıkları Asya’dır. Schrader gibi Pittard da Türk araştırmacıların sıklıkla alıntılardıkları bir paragrafta “Avrupa’nın Asya’nın basit bir yarımadası olduğunu” desteklemektedir. “Avrupa, Asya’nın en nâzik, en incelmış, en iyi muvazeneli bir yarım adasıdır; fakat işte o kadar. Avrupa Asya’dan doğmuştur”.²⁸⁹ Pittard ayrıca Neolitik medeniyeti Avrupa’ya taşıyan bu brakisefallerin “sarı ırktan” olmadıklarını da savunmaktadır²⁹⁰. Türk araştırmacılar bu satırlara sadece mezkûr brakisefallerin Türkler olduklarını eklemekle yetinmişlerdir.

Kaynak olarak kullanılan bazı antropolojik tarih çalışmalarında ise fazladan satırlar eklemeye gerek kalmamıştır. Örneğin Dr Legendre’a göre Türkler “uzun boylu, uzun beyaz simâlı, muntazam dudaklı, ince burunlu, mavi gözlü, göz kapakları çekik değil, ufkî açılan, beyaz ırkın en güzel örneklerinden biridirler”. Türklerin arasına karışmış olan “kısa boylu, fırlak çeneli, iri dudaklı sarı ırktan kişiler de vardır. Ancak “bu melezler asıl muhariplerin silah uşakları, adi hizmetlere koşulan esirler ve mağluplar sürüsüdürler”²⁹¹. Marcellin Boule da onun gibi düşünmekte, Orta Asya ve Mezopotamya’da yaşamış insanların kafataslarının aynı (brakisefal) olduğunu

²⁸⁸ AOK Cilt XIII, s.394.

²⁸⁹ Afet İnan Schrader’in tanımlamalarını “la plus délicate” (en nâzik), “la mieux équilibrée” (en iyi muvazeneli-dengeli) “la plus affinée” (en incelmış) olarak çevirmiştir. Sözcüğün çekimsiz hâli “affiner” “temiz, arı, ince” anlamına gelmektedir. Burada “incelmışten” kıtanın coğrafi yapısının mı uygarlık düzeyinin mi kastedildiği net değildir. Ancak cümlemin gelişinden ve devamından coğrafi değil kültürel bir anlam taşıdığı hissedilmektedir. Nitekim Orhan Özataşkın, Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar Cilt XXII s.296’da bu kelimeyi “uygar” olarak çevirmeyi tercih etmiştir.

²⁹⁰ AOK Cilt XXII, 2001, s. 274,296 315 vd.

²⁹¹ I.Türk Tarih Kongresi, 1932, s.159.

savunmaktadır²⁹². Elisee Reclus ise 1884'te yayınlanan bir eserinde demir kullanmayı ve hayvanları ehlileştirmeyi dünyaya Turan ırklarının öğrettiğini, bitkilerin ilk önce Orta Asya'da tarıma alındığını savunmuştur²⁹³.

Bir diğer meşhur antropolog olan A.C. Haddon'nın *İnsan Irkları ve Onların Coğrafi Dağılımı* adlı eserinde de Türk Tarih Tezi'ne kaynaklık eden bir dizi iddia vardır. Haddon; Türklerin brakisefal bir ırk olduğunu, cilalı taş (Neolitik) çağda batılı brakisefallerin Anadolu yaylaları ve Ermenistan'a yaşadıklarını, MÖ 6. bin civarında Orta Asya'dan İran, Elam, Mezopotamya, Suriye ve Mısır'a kadar büyük bir medeniyetin yayıldığını savunmaktadır. Haddon'a göre Elam, Sümer gibi Ön Asya uygarlıklarına ait seramiklerin benzerlerine Türkistan'daki Anav'da da rastlanması Orta Asya ve Sümer medeniyetlerinin köken birliğine yeterli delillerdir²⁹⁴. Haddon'ın ilk baskısı 1927'de yapılan *Kavimler Muhacereti* adıyla da Türkçeye çevrilen eseri de Türk Tarih Tezi'nin temel kaynaklarından biridir. Bu kısa eserinde Haddon kavimlerin büyük göçlere başlamasının sebeplerini nüfusun aşırı artışı kaynakların yetersiz kalması ve en önemlisinin ise susuzluk olduğunu belirtmektedir. Haddon'a göre Orta Asya'nın kuruması buradan yapılan göçlerin temel nedenidir²⁹⁵. Asya bir zamanlar buzulların egemenliğindeyken, buzullar eriyerek önce göllere dönüşmüş fakat ısınma devam edince çöller ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece de Orta Asya'dan büyük göçler başlamıştır. Bu göçlerle Britanya'ya kadar Alpin-brakisefal bir halk yayılmıştır ve bu halk kesinlikle Moğol değildir. Alpinlerin bir kısmı Küçük Asya'ya yerleştiler bunların en ileri olanları Hititlerdir. Sümerlerin ırk yapıları hakkında yorum yapmayan Haddon, en eski medeniyetin onlar tarafından kurulduğunu, aglütinatif bir lisan konuştuklarını Ural-Altaik Türk veya Ugriyen bir halk olduklarını yazmaktadır²⁹⁶.

Sümerlerin Türklerle akraba olduklarına dair Oppert, Hommel, Rawlinson gibi bilim adamlarına ait sayısız çalışma hâlihazırda Türk araştırmacılarının elinin altındadır. Bunlar arasında Hommel'in 1915'te basılan *200 Sumero Türkische Wörtergleichungen* yaralanılan eserlerin başında gelir. Ancak Türk Tarih Tezi'nin

²⁹² I. Türk Tarih Kongresi, 1932, s.49.

²⁹³ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, IV Cilt TTK Yayınları, -Tarih Yok- s.553.

²⁹⁴ AOK Cilt. XXIII, 2001, s.19-29. Atatürk yukarıdaki satırların altını çizmiştir.

²⁹⁵ A.C. Haddon, *Kavimler Muhacereti*, İdeal Basımevi Ankara, 1941, s.9

²⁹⁶ Haddon, *age*, s.17-23.

hazırlanışında Türk araştırmacıların orijinal kaynaklara her daim sâdık kaldıkları söylenemez. Örneğin kaynak olarak kullanılan eserler arasında yer alan Leonard Woolley'nin *Les Sumerians (The Sumerians)* adlı kitabında, yazar Sümerlerde “metal kullanımı o kadar azdı ki, arpa kesmek için kullanılan oraklar bile pişmiş kilden yapılmıştı” demektedir²⁹⁷. Oysa Tarih Heyeti Wolley'nin aksine Sümerlerin metaulirjide oldukça ileride olduklarını savunmuştur. H. Gowen, Sümer heykellerinin gözlerinin çekik olmasından dolayı bu halkın Moğollarla akraba olabileceğini belirtmiştir. Türk Tarihinin Anahatları'nda ise Sümer-Moğol ilişkisinin yerini, Sümer-Türk rabıtası almıştır²⁹⁸. Pumplley Orta Asya'da birçok kültürün bir arada bulunduğunu, hangi yerleşimin Ârilere hangisinin Turanîlere ait olduğunun kestirilemeyeceğini belirttiği halde²⁹⁹ keşifleri Türklere mâl edilmiştir. Kaynak olarak kullanılan yazarların teorileri ile Türk Tarihçilerinin yorumları çoğu kez tüm tarihçiler aynı fikirdeymişler gibi birbirine karıştırılmıştır.

Kronolojide oldukça abartılı bir yol izlenmiş, yararlanılan eselerde yer alan tarihler Orta Asya'nın neolitik ve maden devirlerine geçişi, Sümerlerin yazıyı icadı, Hititlerin Anadolu'ya gelişi gibi gelişmelerin tarihi bilinçli şekilde daha geriye çekilmiştir. Sümerlerin MÖ 7000'lerde yazıyı buldukları ve 5000'lerde Mezopotamya'da bir medeniyet kurdukları belirtilmektedir. Bu tür abartılı tarihlere o dönemde yalnız Türk tarihçilerinde değil, Avrupalı araştırmacıların eserlerinde de rastlanmakla birlikte³⁰⁰ Leonard Wolley adı geçen kitabında Sümerler hakkında verilen tarihlerin abartılı olduğunu I. Hanedan için kabul edilen MÖ 4600 tarihinin 3100'lere çekilmesi gerektiğini daha 1930'ların başında belirtmiştir³⁰¹. Buna rağmen Wolley'in kronolojisi Türk tarihçileri tarafından tercih edilmemiştir. Zaten Türk tarihçilerinin daha öncede söz edildiği üzere belirli bir kronoloji üzerinde uzlaştıkları da söylenemez. Her yazar mümkün mertebe tarihleri aşağıya çekmeye çalışmıştır.

²⁹⁷ AOK Cilt X, s.458.

²⁹⁸ AOK Cilt XIV, s. 14–15.

²⁹⁹ R. Pumplley: *Explorations in Turkestan, With an Account of The basin of Eastern Persia and Sistan*, Washington 1905. s.7.

³⁰⁰ 1950'lilere kadar Arkeologlar Ön Asya kronolojisinde hatalı ve abartılı tarihler kullanmaktaydılar. 1949 gibi geç bir tarihte yayınlanan C.W. Ceram'ın *Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler* adlı eserinde bile Akad Kralı Sargon için MÖ (2684–2630), Bâbil Kralı Hammurabi için de MÖ (1955–1913) tarihlerini vermektedir. Günümüzün kronolojisi tüm bu tarihleri 200 yıl daha aşağı çekmiş Hammurabi kesin olarak 1728–1686 arasına yerleştirilmiştir.

³⁰¹ AOK Cilt X. s. 469.

Türk Tarih Tezi'nin oluşumunda Macar bilim adamlarının katkısı da oldukça önemlidir. Macarlar arasında Türk Tarih Tezine kaynaklık edecek teoriler zaten yaygın şekilde savunulmaktaydı. Macaristan'da 1910 yılında kurulan Turán Cemiyeti'nin periyodik dergisi olan *Turán Yıllığı*'nda ileride Türk Tarih Tezi'nde karşımıza çıkacak teorilerin benzerleri sistemli bir şekilde savunulmuştur. Örneğin derginin 1917 yılında yayınlanan sayısında Árpád Zemplényi: "Turanlılar, Türklerin atası veya kardeş kolu olan Sümerler aracılığıyla da yazıyı ve astronomiyi geliştirmişlerdir" ³⁰² demektedir ve Orta Asya'da kuraklık yüzünden büyük göçler başladığını Türklerin bu göçlerle gittikleri her yere medeniyetlerini taşıdıklarını belirtmektedir. Zemplényi'ye göre "Türkistan, bu gün bir imparatorluğun enkâzı çölleşen eski bir cennet gibidir. Türklerin bir zamanlar kullandıkları sulama sistemleri düşmanlar ve aradan geçen zaman tarafından yok edilip gitmiştir. Halk aç kalmamak için göç etmiştir. Mısır uygarlığının sulama kanallarında onların izini bulmak mümkündür. Onların (Türklerin) keşfettiği yazı Mısır ve Assurlular tarafından da kullanılmıştır.... İran'da bile binlerce yıl süren Turan izleriyle karşılaşmak mümkündür. Çin'deki izler de yadsınamaz: yazı ve din kültürünün kökenleri de araştırmacıyı Turan'a götürür. Çin'de devlet olgusunun ortaya çıkması, bundan 6 bin yıl öncesine uzanır ve Türk kökenlidir"³⁰³.

Zemplényi devamla "Turan'ın antik kültürü ilk defa Fırat ve Dicle nehirleri havzasında Alman, İngiliz ve Fransız bilim adamları tarafından keşfedildi. Bu topraklarda ortaya çıkarılan Sümer dili ve kültürüne dayalı uygarlık, kitabeleriyle kabartma ve heykelleriyle, edebiyat ve birikimiyle daha sonraki dönemlerin semit (Samî) ve Asur uygarlıklarından kökten olarak farklıydı. Sümer medeniyetinin geçmişinin on binyıl öncesine kadar uzandığı tahmin ediliyor. Sümer dilinin Fin, Macar, Türk ve Moğol dilleriyle akrabalığı olduğu düşünülüyor. Eğer durum böyleyse o zaman Turanlıların dünyanın en eski medeniyetinin mirâsçıları olduğu söylenebilir" diye yazmış ve Sümerce bazı isimleri Türkçe kökenleriyle açıklamaya çalışmıştır. Zemplényi'ye göre Bâbil'in Sümerce adı Ka-digirra yani Tanrı kapısı, Semerkand ise Sümer Kalesi anlamına gelmektedir.

³⁰²Demirkan, *age*, s.88.

³⁰³ Demirkan, *age*, s.88-89, Sadece Bâbil'in iki milyon nüfusu vardı. Çin'de de Sümerce konuşulmaktaydı. Aynı yerde, s.90.

Böylece Sümer şehirleri ile Orta Asya kentleri arasında paralellik kurulmuş olur. Zemplényi Sümerce tanrı anlamına gelen “Dingir” ile Türkçe Tanrı, Moğolca Ten-Tien ve Macarca İşten’nin aynı kökten geldiğini ileri sürmektedir. Sümer ve Turan şehirlerinde “ sanat, zanaat, ticaret, astroloji, edebiyat, müzik, mimârî gelişmişti. İleri bir din kültürü yerleşmiştir.”³⁰⁴ Türkler bayraklarında Mezopotamya hilâl yıldızını korurlar ve Bâbilliler gibi Padişah’ın sarayını ışıklı kapı olarak adlandırırlar. Zemplényi Padişah ile Sümer krallarına verilen “Patesi” ünvânı arasında da bağ kurmaktadır.

Macar tezlerinin çeşitli kanallarla Türkler tarafından tanındığı görülmektedir. Macaristan’da yayınlanan ve Türk Tarih Tezi’nin öncüsü niteliğindeki teorilerin üretildiği *Turán Yıllığı*, kadrosunda Türk yazarlarında bulunduğu bir dergiydi. Ayrıca Birinci Cihan Harbi’nde kader birliği yapan iki ülke arasında ilişkiler hiç olmadığı kadar iyileşmiş, 200’e yakın Türk Öğrenci Macar Turán Cemiyeti’nin desteğiyle Budapeşte Üniversitesi’nde eğitime başlamıştı. Bunlardan biri de geleceğin ünlü arkeologu Hamid Zübeyr (Koşay) idi³⁰⁵. Her ne kadar bu öğrencilerin ekseriyeti tarih dışı branşlarda eğitim almışsa da³⁰⁶, Macar Turán Cemiyeti’nin fikirlerinden etkilenmiş olmaları mümkündür. Macar bilim adamları bizzat Türk Tarih Kongrelerine ve Türk Dil Kurultaylarına davet edilerek, Türk Tarih Tezi’nin oluşumuna ilk elden de katkı sağlayacaklardır.

Zemplényi, De Lapouge’un “Brakisefaller muhtemelen hâlâ maymun gibi yaşarken, Ârilerin ataları buğday yetiştiriyordu cümlesini tersine çevirerek, “Avrupa daha yarı ormanlık bir bölgeyken, Avrupa insanı daha sürüler hâlinde yaşarken, Turan işte böyle (medeni)ydi” demektedir. Zemplényi’nin tasvirlerinin benzerleri Türk Tarih Tezi’nde de karşımıza çıkacaktır. Türk Tarihinin Anahatları’nda daha sonraki yayınlarda da tekrar edilecek olan “Dünyanın başka taraflarında insanlar ağaç kavuklarında en koyu vahşet hayatı yaşarken Orta Asya’da madencilik gelişmiş,

³⁰⁴ Demirkan, *age*, s.88–89.

³⁰⁵ *Türk Kültürü Araştırmaları*, Phil Dr. Hamit Zübeyir Koşay’ın Hatırasına Armağan. 1986, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü. Ankara, s.6.

³⁰⁶ Demirkan, *age*, s.99–100 Öğrenciler daha ziyâde tıp, mühendislik ve diğer fennî alanlarda eğitim almışlardır.

hayvanlar ehlileştirilmiş, tarım başlamıştır”³⁰⁷ cümlesi yer almaktadır. Türk tarihçileri Âri ırk teorisyenlerinin cümlelerini Zemplényi’nin yaptığı gibi kendi bakış açılarına göre değiştirmişlerdir. “Gittikleri yerleri doğuştan gelen zekâlarıyla medenileştiren Ârilerin” yerini “Yerlilere göre çok yüksek zekâları ile gittikleri yerleri yönetmekte zorlanmayan Türkler almıştır”³⁰⁸. Hindistan’daki Brahmanların derisinin beyaz olması nasıl Ârilerin “zeki ve yönetici karakterine bir delil teşkil ediyorsa”, Mısır ruhban sınıfının kafataslarının brakisefal olması da Türklerin yerleştikleri ülkelerde yerli halka üstünlüğünü göstermektedir”³⁰⁹.

Hititlerle ilgili oldukça sık atıfta bulunulan eserlerden biri ise Conder’ın daha önce de değindiğimiz *The Hittites And Their Language* adlı eserdir. Conder, Mezopotamya bölgesinin günümüzden 5000 sene öncesinde Moğol ırkından kavimlerce istilâ edildiğini savunuyor, Anadolu’nun da tamamen Moğol ırkından halklarca iskân edildiğini iddia ediyordu³¹⁰. Conder Sümer ve Hitit tanrılarını Moğol-Türk tanrılarıyla karşılaştırarak örneğin gök tanrısı “Ea”nın Türklerde “Ee”olarak karşımıza çıktığını belirtir. Conder’a göre dünya üzerindeki dört büyük yazı sistemi Mısır, Hitit, Çiviyazısı ve Çin yazısı aynı kökenden doğmuştur ve Çin yazısı ile Bâbil çiviyazısı arasındaki ortaklıklar bu tezi kanıtlamaktadır³¹¹.

Reşit Gâlip Bey’in aktardığına göre, Haziran 1887’de Londra’da toplanan “Britanya ve İrlanda Antropoloji Enstitüsü”ndeki tartışmalarda, C.R. Conder o dönemde hâlen Akadlar olarak isimlendirilen Sümerlerin dilinin de ancak Türkçe ve Çince vasıtasıyla anlaşılabileceğini belirtmiştir. Conder: “Çivi yazısı âlimlerinin büyük keşifleri arasında hiç birisi ME 2000 yılından daha çok zaman evvel Mezopotamya’da bir Turanî halkın yaşadığını bulmuş olmaktan daha hârikulade olamaz” demiştir. Konuşması şu şekilde devam etmektedir. “Fizyonomik Vesikalar, Hititlerin Asya’nın garbindeki Turan halkı ile olan akrabalıklarını tetkike kâfi bir zemin teşkil eder”

³⁰⁷ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.58 Ayrıca bu cümlelerin neredeyse bütün milliyetçi tarih yazımlarında karşımıza çıktığını da belirtmek gereklidir. Slavcılığın Sovyetler Birliği’nde yükselişe geçtiği 1930’larda ünlü Sovyet arkeologlarından S.P. Tolstov: “Slavlar medeniyette ilerlemişken Germanlerin avcılık, balıkçılık ve tarımla uğraşan geri kalmış küçük köy toplulukları hâlinde yaşadıklarını iddia etmiştir. Bkz. Shnirelman, *agm*, s.217.

³⁰⁸ *Türk Tarihinin Anahatları*, 1999, s.59.

³⁰⁹ *I. Türk Tarih Kongresi* 1932, s.120–121.

³¹⁰ Conder, *age*, s.1, 19.

³¹¹ Conder, *age*, s.115.

Hititlerin Turanî ve aplebi ihtimal Altaylı bir ırk oldukları kabul edilirse, bu ırkın âdetlerine dair de fikir edinmek mümkün olabilir....Hititler bazıları tarafından Sâmi zannedilmiş ve yazıları da Sâmice olarak okunmak teşebbüsleri ortaya atılmıştır. Fakat bütün bu teşebbüsler akamete mahkûm olmuştur.”(Hititlerin) madencilik sanatına vukufı bunları Hazar civarındaki dağlardan gelen Turanlı bir halk olduğuna diğer bir işaret olabilir”³¹².

Conder sözlerini “Hâsılı Hitit arkeolojik materyallerinin bulunması Hititlerin Turanî bir halk olduklarına ve binaenaleyh Anadolu, Medya, Mezopotamya ve İtalya Turanlıları ile akraba olduklarını kabul etmek için kuvvetli sebepler bulunduğuna kaniim”³¹³ diyerek bitirmiştir. Onun arkasından söz alan Hyde Clarke, Conder’i çalışmalarından dolayı tebrik ettikten sonra kendisinin de 30 yıldır, Anadolu’nun en eski sakinlerinin Turan kökenli olduğunu savunduğunu belirtir³¹⁴. Her iki yazarın da çalışmaları Türk Tarih Tezi’nin temel kaynakları arasında yer almıştır. Conder’ın eserleri bilhassa Mehmet Saffet Engin’in Hititler üzerine makalelerinin birinci kaynakları arasında yer almıştır. Ancak Conder, Turan halkı derken genelde Moğolları kastederek Hititler ile Moğollar arasında paralellik kurarken Saffet Engin metinlerde “Moğol” olarak geçen yerleri “Türk” olarak “düzeltmeyi” tercih etmiştir.

2.3. Türk Tarih Heyeti’nin Kuruluşu ve Sümer Hititlere Bakış Açısı

Türk Tarih Tezi’nin öncü çalışmaları 1928–1929 yıllarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yıllardan itibaren müfredatla daha fazla ilgilenmeye başlayan Mustafa Kemal ve bazı aydınlar kendi aralarında tarih eğitimi hakkında da toplantılar yapmaya başlamışlardır. Afet İnan hatıralarında, 1928 yılında Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre (ikinci) “secondeaire” nevi bir insan olduğu yazılmasından rahatsız olarak, kitabı Mustafa Kemal’e gösterdiğini, “Bu böyle midir” diye sorduğunu aktarmaktadır. Mustafa Kemal

³¹² Conder, *age*, 138–141.

³¹³ *I. Türk Tarih Kongresi*, 1932 s.156–157.

³¹⁴ *I. Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.157.

cevap olarak “Hayır olamaz, bunun üzerine meşgul olalım. Sen çalış”³¹⁵ demiştir. Afet İnan’a göre bu olay Atatürk’ün Türk tarihi üzerine çalışmalarında tetikleyici olmuştur. Bu dönemde adeta Mustafa Kemal’in sekreteri gibi hareket eden Afet Hanım Türk Tarih Tezi’nin müjdecisi olan ilk eserlerden birini 1929’da hazırladığı “Türk Çocuklarına Tarih Notları” isimli broşürleri hazırlamıştır. Fasiküller halinde *Hâkimiyet-i Milliye* matbaasında bastırılan bu eser öğrencilere de dağıtılmıştır. Bu notların bir kısmı daha sonra hazırlanacak olan *Türk Tarihinin Anahatları* adlı kitapta da kullanılmıştır³¹⁶. Bu yayını takiben *Tarihten Evvel İnsanların Faaliyetleri ve İfa Ettikleri Vazifeleri Mütalâa* broşürü 1930’da basılmıştır. Bu broşürde Sümer ve Elam medeniyetinin kökeni Orta Asya olarak kabul edilmiş ve bu insanların tarihte değişik adlarla ortaya çıkmış şahsi bir zekâ ve kabiliyete sahip olan Türkler olduğu savunulmuştur³¹⁷.

1930 başlarında Türk tarihi üzerine çalışmaların daha sistemli bir hâle getirilmesi maksadıyla bir tarih heyeti oluşturulması fikri doğmuştur. Türk Tarih Kurumu’nun kuruluşu yolunda ilk adım, Türk Ocaklarının VI. Kurultayı’nda atılmıştır³¹⁸. Bu kurultay öncesinde yapılan hazırlıklarda Afet Hanım, Mustafa Kemal’in direktifiyle Türk tarihi araştırmalarının alacağı şekil hususunda bir konferans metni hazırlar ve Çankaya Köşkü’nde Mustafa Kemal’in huzurunda okur. Afet Hanım’ın konferans metni beğenilir ve kurultayda okunmasının uygun bulunur. Onun arkasından da Sadri Maksudi ve Reşid Gâlip Bey’in söz alması kararlaştırılır³¹⁹.

28 Nisan 1930’da, Mustafa Kemal’in de’ izlediği Türk Ocakları’nın VI. Kurultayı’nda Afet Hanım “Yeni neşriyata göre medeniyetin menşesinde Türklerin yeri nedir ve ne olmalıdır?” isimli tebliğini okur. Afet Hanım bu tebliğinde, Türk tarihi araştırmalarının noksanlarla ve yanlışlarla dolu olduğunu belirterek, “Beşeriyetin en yüksek ve ilk medenî kavmi, vatani Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Çin medeniyetinin esasını kuran Türklerdir. Mezopotamya’da, İran’da milâttan en aşşağı

³¹⁵ İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi” *Belleten* Cilt III. Sa.10 1Nisan 1939, II. Basım 1994. s.244.

³¹⁶ İnan, “Hâlin Mazi İle Alakası”, *Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler*, Akın Matbaası, Ankara, 1960,s.1.

³¹⁷ İnan, “Tarihten Evvel İnsanların Faaliyetleri ve İfa Ettikleri Vazifeleri Mütalâa” (Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler) 1960. s.11–12.

³¹⁸ *Ülkü Mecmuası* Sayı 75, 1.10.1944

³¹⁹ Fahri Çoker, *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, TTK Yayınları, Ankara,1983, s.2.

7000 sene evvel beşeriyetin ilk medeniyetini kuran ve beşeriyete ilk tarihî devrini açan; Sumer, Akat, Alâm (Elam) isimleri verilmekte olan Türklerdir. Mısır’da deltanın otokton sâkinleri ve Mısır medeniyetinin kurucuları Türklerdir.(...) Anadolu’nun otokton ahalisi, ilk ve hakikî sahipleri, ataları, Etileri başlarında bulunan Türklerdir” diyerek hazırlanmakta olan Türk Tarih Tezi’nin genel bir özetini sunar. Devamla Afet Hanım Ege, adının Türkçede ağabey manasında Eke’den, Aka adının da Türkçedeki Ağa’dan türediğini iddia ederek, eski Yunanistan ve Girit medeniyetlerini kuranların da Türkler olduğunu savunmuştur³²⁰.

Ege adının sahiplenilmesi üzerinde biraz durulmalıdır. Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki haritalarda “Ege Denizi” adı geçmemekte bunun yerine “Adalar Denizi” denilmekteydi. Pirî Reis ve Katip Çelebi’nin çalışmalarında da Adalar Denizi ifadeleri kullanılmıştır. 1913 yılında Ali Tevfik tarafından tamamlanan *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası* adlı eserde Adalar Denizi adı kullanılmaktadır. 1931 yılında Latin harfleriyle basılan ve Mektep Haritaları Mürettibi Muallim Abdülkadir, Kuleli Askeri Lisesi Coğrafya Muallimi kaymakam Mehmet Rüştü ve Kandilli Lisesi Muallimlerinden Hattat Süreyya tarafından hazırlanan "*Mükemmel Umumi Atlas*" da Ege Denizi, Adalar Denizi adıyla belirtilmiştir³²¹. Mustafa Kemal’in de konuşmalarında Ege Denizi değil “Akdeniz” veya “Adalar Denizi” dediği görülmektedir. Ancak 1930’lardan itibaren Ege adı da sahiplenilmiş Egelerinde Anadolu’ya Orta Asya’dan gelen bir Türk boyu oldukları savunulmuştur. Nitekim 1938 yılında Faik Sabri Duran’ın yazdığı lise 3. sınıf "Türkiye Coğrafyası" adlı ders kitabın da gene Adalar Denizi olarak geçmekle birlikte ilk kez Ege Denizi ifadesi de kullanılmıştır³²².

Bu tür çalışmalar da âdet olduğu üzere Afet Hanım teorisini yabancı tarihçilere dayandırmakta ve Ch. Stern, Gustave Glotz, Henri Beer gibi uzmanları kaynak göstermektedir. “Akaların, Yunanistan’da gelişmiş bir medeniyet kurduğu dönemde

³²⁰ Afet Hanım, Reşit Gâlip, Sadri Maksudî, “Türk Tarihi Hakkında Mütâalalar”, Uluğ İğdemir *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, 1973, s.68–69.

³²¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ege_Denizi, Erişim: 25. 9,2012.

³²² http://tr.wikipedia.org/wiki/Ege_Denizi, Erişim: 25. 9,2012. Nitekim 1941 Coğrafya Kongresi’nde herhalde “Hümanist” akımında o dönemdeki etkisiyle Ege Bölgesi ve Ege Denizi terimleri resmîleşmiştir.

Avrupa kavimleri cehaletin ve vahşetin kesif karanlıklarında sürünmeğe devam ettiklerini” belirten Afet Hanım bu yorumun kendisine değil Glotz ve Beer’e ait olduğunu altını çizerek. Bu nedenle “Bu dünyanın bütün sâkinlerine ilk sanat, marifet ve en nihayet medeniyeti ve tarihi yapan, insanlığın tekâmülüne ilk büyük kılavuz olan Türklerdir”. Afet Hanım’a göre “Eti, Aka, Eke ve Truvalı Ağalar” bir konfederasyon kurarak, II. Ramses’e karşı birleşmiş ancak Kadeş Savaşı’nda Türk ordusu kesin bir başarı sağlayamamıştır.

Üstelik “Akalar büyük babaları Etilerle beraber Mısır üzerine yürüyünce, Aka ellerini ve Eke havzasını âdetâ muhafazasız bırakıp Dorienlerin ülkelerini istilâ etmelerine sebep olmuşlardır ³²³.

Afet Hanım’ın tebliğinin en akılda kalıcı cümleleri “Beşeriyetin en yüksek ve ilk medeni kavmî, vatanı Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Türk medeniyettir, Türk tarihtir”³²⁴ olmuştur. Nitekim Afet Hanım’dan sonra söz alan Sadri Maksudi Bey konuşmasına “Afet Hanım tarafından vecize şeklinde iki mühim fikir ileri sürüldü. Bu fikirlerden birincisi ‘Türk medeniyettir’, ikincisi ‘Türk Tarihtir’ şeklinde ifâde edilmiştir” diyerek başlamıştır. Devamla Sadri Maksudî Bey “Kadim medeniyetlerin menşeleri arandığı zaman birçok medeniyetlerin ucunda Türk olduğu tahmin olunan bir kavim görüyoruz. Eski medeni kavimlerden, en eski medeniyetlerden misal alalım. En eski medeniyet, Mezopotamya’da teessüs eden medeniyettir. Bu medeniyetin müessisleri Sumerlerdir (...) Eski Anadolu’da da kablelmilât binlerce sene evvel yüksek medeniyet tesis eden kimlerdi: Hititlerdi³²⁵. Bütün bu halkların Türk olduklarına dair fikrin Avrupa âlimleri arasında taraftarları vardır” demiştir. Sadri Maksudî’nin konuşması daha çok Ortaçağ Türk tarihi ile ilgilidir ve Afet Hanım’ınki kadar iddialı değildir. Ona göre “Türk ırkı, beşeriyet tarihine en çok tesir icra etmiş, medeniyetin ilerlemesine hizmet etmiş bir ırktır”. Ancak Türk tarihinin ihmâl edildiğini, Türklerin büyük bir ırk olduğunu, mekteplerde okutulan kitapların bu

³²³ Afet Hanım, Reşit Gâlip, Sadri Maksudî, *agm.* s.68–69.

³²⁴ İnan “Türk Tarih Kurumu’nun Kuruluşuna Dair” *Belleten* Cilt XI. Sayı 47. Nisan 1947,s.178.

³²⁵ 1930 yılında henüz Etiler teriminin yerleşmediği görülmektedir. Afet Hanım “Etileri” tercih ederken Sadri Maksudî Bey “Hititler” demektedir.

anlayışa göre düzenlenmesi gerektiği hususunda Sadrî Maksudî Bey, Afet Hanımla hemfikirdir³²⁶.

Daha sonra söz alan Reşit Gâlip Bey de Mezopotamya’da binlerce sene evvel ilk medeniyeti kuranların Türk ırkından olduğunu belirterek, Afet Hanım’ın da kaynak olarak gösterdiği F. Lenormant, Ch Stern gibi bilim adamlarının “Bu medeniyet Asya’dan, Turan’dan Türkistan’dan gelmiştir” dediklerini aktarır. Reşit Gâlip ileride de sürekli gönderme yapacağı olan R. Pumpplley’nin Garbî Türkistan kazıları raporundan “Kum yığınlarının altında bulduğum medeniyet Sumer memleketindeki medeniyetin aynıdır. Bunlar birbirinden müntakildir” cümlesini aktarmaktadır. Smith, Stein gibi arkeologların çalışmalarına da değinen Reşit Gâlip, ecnebi âlimler bile Mezopotamya medeniyetinin Türkistan kökenli olduğunu kabul ettikleri bir dönemde Türklerin bu çalışmaları daha da ileri götürmek zorunda olduklarını belirtir³²⁷.

Kurultay sonunda Afet İnan’ın “Türk Tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik etmek için hususî ve dâimî bir heyetin teşkiline karar verilmesi” hakkındaki önergesi kabul edilerek, Merkez Heyeti, “Türk tarih ve medeniyetinin ilmî ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir ‘Türk Tarih Heyeti’ teşkil eder” kararını alır”³²⁸. Böylece ileride Türk Tarih Tetkik Cemiyeti adını alacak kurumun ilk adımı atılmış olur. 16 üyeden oluşmasına karar verilen “Türk Tarih Heyeti” ilk toplantısını 4 Haziran 1930’da Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi yönetiminde yapar. Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) Yönetim Kurulu Başkanı olurken, Yusuf Akçura ve Samih Rifat Beyler Başkan Yardımcısı seçilirler. Reşit Gâlip Bey’in Genel Sekreter olduğu heyetin bütün üyeleri ileride tarih ve arkeoloji alanında önemli çalışmalara imza atacak isimlerdir. Türk Tarih Tezi’nin oluşumunda önemli roller alacak bu bilim insanları arasında Afet Hanım, İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Hamit Zübeyir (Koşay), Halil Edhem (Eldem), Reşit Safvet (Atabinen), Sadri Maksudi (Arsal), Yusuf Ziya (Özer), Ankara Etnografya Müzesi uzmanı Mezaroş ilk akla gelenlerdir.

³²⁶ Afet Hanım, Reşit Gâlip, Sadri Maksudî, *agm.* s.73–76.

³²⁷ Afet Hanım, Reşit Gâlip Sadri Maksudî: *agm.* s.77–79

³²⁸ İnan “Türk Tarih Kurumu’nun Kuruluşuna Dair”s.178; Çoker, *age*, s.2–3.

Heyetin oluşmasının ardından başkan Tevfik Bey heyetin maksadını belirten bir konuşma yapar ve “Efendiler, Meşgul olacağımız mesele millî Türk tarihidir. (...) Türk millî tarihi, dünya yüzündeki bütün diğer milletlerin tarihleriyle kıyas edilemeyecek kadar yalnız şanlı, şerefli tarih vesikalarıyla değil, fakat aynı zamanda bugünkü beşeriyetin saadet ve refahını temin eden esaslı medeniyet vasıtalarını ilk olarak bulmuş, kullanmış ve neşrû tamim olmakla temeyyüz etmiştir (...) Yakın zaman kadar, şimdiki medeniyetimizin yegâne menbaı Yunanistan ve Roma bilinirdi. Hâlbuki bu gün ka’tiyyen tahakkuk etmiştir ki, Yunan medeniyeti orijinal değildir. Yunan dediğimiz İyon medeniyeti, kendisinden daha eski Türk medeniyetlerinin ancak naklidir”³²⁹. Tevfik Bey’in konuşmasından, Kurtuluş Savaşı’nın hatıralarının henüz taze olduğu bir dönemde Anadolu’nun Yunan değil Türk yurdu olduğunu kanıtlamaya dair kaygıların ön planda olduğu görülmektedir. Nitekim Atatürk’ün kendisi de bu konuya oldukça önem vermektedir. Hasan Cemil’in deyiimiyle ‘Ege medeniyeti’ onun için bir dava, medeniyetin ilk menşei davası, bir Türklük davası olmuştur”.

1.2.4. *Türk Tarihinin Anahatlarında Sümer ve Hititler*

Türk tarih Heyetinin ilk çalışması “Türk Tarihinin Anahatları”³³⁰ adlı XIV sayfalık bir giriş ve 606 sayfa metinden oluşan tek ciltlik bir eserdir. Yazar kadrosu Türk tarih Heyetinde yer alan Afet Hanım, Mehmet Tevfik, Samih Rıfat, Akçura Yusuf, Dr Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf, Yusuf Ziya Beyler’dir. Kitap “Türk Tarih Heyetinin başka azalarının ve mevzu ile alâkalı zatlerin mütalea ve tenkit nazarlarına arz olunmak üzere Devlet matbaası tarafından yalnız yüz nüsha basılmıştır”³³¹. Yüz nüsha basılması bu eserin geniş kitlelerce tanınmamasına ve dar bir çevre tarafından incelenmesine neden olmuştur. Buna rağmen “Türk Tarihinin Anahatları”, Türk Tarih Tezi yolunda atılan ilk adımdır ve 1933’teyazılacak olan ders

³²⁹ Çoker, *age*, s.3–4.

³³⁰ Bu eser aceleyle hazırlandığı için imlâ yönünden tutarsızlıklar barındırır. Örneğin kimi metinlerde “Anadolu’nun”, kimilerinde “Anadolu nun” şeklinde yazılmıştır. Gene “Türkçe” bazen büyük bazen küçük harfle yazılmıştır. Aynı cümle içinde bazı özel isimle büyük harfle bazıları küçük harfle yazılmışlardır. Yabancı yazarlardan örneğin De La Porte veya bazen Delaporte şeklinde yazılmıştır. Bu tür metinlerdeki hatalar düzeltilmeden orijinal hâliyle aktarılmıştır.

³³¹ *Türk Tarihinin Anahatları*, kapaktaki not.

kitaplarının da temelini oluşturmaktadır. Kitabın yazılış amacı müverrihler tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

“Bu kitap niçin yazıldı? Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehzaz olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu ya da şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin ecdat hakkında böyle yanlış malumat alması, Türklüğün kendini tanınmasında, benliğini inkişaf ettirmesinde (geliştirmesinde) zararlı olmuştur. Bu kitapta istihdaf edilen (hedeflenen) asıl gâye, bu gün bütün dünyada tabîi mevkiini istirdat eden (geri alan) ve bu şuurla yaşayan milliyetimiz için zararlı olan bu hataların tashihine (düzeltmesine) çalışmaktır”³³². *Türk Tarihinin Anahatları*’nın ilk bölümü “Beşer Tarihine Medhal” başlığı altında Dünya’nın ve insanlığın oluşumuna ayrılmıştır. Takip eden bölüm “Türk Tarihine Medhal”dır ve ilk defa bir umumî tarih kitabında kâinatın oluşumunu izleyen bölüm Eski Mısır veya Bâbillilere değil de Türklere ayrılmıştır. Böylece Türkleri, Eski Yunan ve Roma’dan önce ele alan Ali Reşat’ın kitabından bir adım daha ileri gidilmiş olunmaktadır. Türklerle ilgili bölümü Çin, Hind, Mezopotamya ve Mısır tarihine ayrılan bölümler izlemektedir. Ancak bu bölümlerde Çin veya Hind tarihinden ziyâde Türklerin bu medeniyetlere katkısı üzerinde durulmaktadır. Örneğin Hint medeniyetini kuran Dravitlerle Sümerlerin akraba (Türk) oldukları ve her iki halkın da Orta Asya’dan göç ettikleri savunulmaktadır³³³. Eski Yunan hakkında birkaç cümle ayrılmış Romalılara hiç değinilmemişken Yunan-Roma medeniyetini doğurduğu iddia edilen “Ege ve Etrüsk Türkleri” genişçe incelenmiştir. Anadolu’daki Hitit, Phryg, Lyd ve Kimmer gibi halkların Türk oldukları iddia edilmiştir.

İlk Çağ medeniyetlerinin ardından İslâm öncesi Türk Tarihine geri dönüş yapılarak İslâm’dan önceki Türk medeniyeti hakkında bilgi verilir. Bu bölümü giderek azalan sayfa sayılarıyla İlk Müslüman Türk devletleri, Anadolu Beylikleri ve nihayet kendilerine en az sayıda sayfa ayrılmış olan Osmanlılar izler. Avrupa tarihi, Haçlı Seferleri, Rönesans vb konular bu kitapta yer almamıştır.

³³² *Türk Tarihinin Anahatları*, s.25.

³³³ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.120–121

Konu Başlığı	Sayfa sayısı ³³⁴	%
Beşer Tarihine Medhal	25	%6
Türk Tarihine Medhal ve Orta Asya Türk Tarihine Umumî Bir Nazar	60	%14
Çin ve Hind	70	%16
Mezopotamya ve Mısır	46	%11
Anadolu, Ege ve İtalya (Etrüsk)	80	%20
İran	54	%13
İlk Türk İslâm devletleri ve Anadolu beylikleri	50	%12
Osmanlı Devleti	25	%6

Tablo 2: *Türk Tarihinin Anahatları*'nda çeşitli medeniyetlere ayrılan sayfalar. Kaynak Yayınları.

Tablodan da görüldüğü üzere kitapta en geniş kısımlar İlk Çağ ve Orta Asya medeniyetlerine ayrılmış bunlar arasında da paralellik kurulmuştur. Yani aslında kitabın bütün bölümleri bir şekilde Türk tarihini aktarmaktadır. Örneğin Kitabın birinci bölümü olan Beşer Tarihine Medhal'de ve "Türk Tarihine Medhal kısmında Neolitik medeniyetin Türkler tarafından yaratıldığı savunulmuştur. İddialar sıralanırken Türklerle diğer halklar arasında sürekli mukayese yapıldığı da dikkat çekmektedir. Örneğin Yontma Taş Çağını (Paleolitik) doğulular (Asyalılar) MÖ 12. binde atlarken Avrupalılar ancak MÖ 7. binde Yontma Taş Çağı'nı geçmeyi başarmışlardır³³⁵. Dünyanın başka taraflarında insanlar ağaç kavuklarında en koyu vahşet hayatı yaşarken Orta Asya'da madencilik gelişmiş, hayvanlar ehlileştirilmiş, tarım başlamıştır³³⁶. Cilâlı Taş (Neolitik) Devrine gelindiğinde kökenleri Asya olan insanlar

³³⁴ Buradaki sayfa sayıları kitabın orijinaline göre değil Kaynak Yayınlarının baskısına göre verilmiştir. Sadece 100 adet basılan eserin orijinaline ulaşamadık.

³³⁵ *Türk Tarihinin Anahatları*, s. 40.

³³⁶ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.58. Modern araştırmalar ise Orta Asya'da madenciliğin Ön Asya ile paralel geliştiğini göstermektedir. Örneğin Kazakistan Bronz Çağı'na Mısır ve Mezopotamya ile aynı

Avrupa'ya gelerek buradaki vahşi hayatı değiştirmişlerdir. Türkler göç ettikleri ülkelerde, yerlilere göre çok yüksek zekâları, gelişmiş silahlarıyla yerleşmekte ve hükümlerini yürütmekte zorluk çekmemişlerdir³³⁷.

Türk Tarihinin Anahatları kitabında Sümer medeniyeti diğer birçok antik uygarlık gibi Orta Asya medeniyetinin bir parçası ve uzantısı olarak görülmüştür. “Sumerler,³³⁸ Elâmlar ve Akadlar Baykal ile Balkaç gölleri arasındaki Altaylardan göç ederek Milattan 5 bin sene evvel Mezopotamya'ya yerleşmiş Türk kabileleridir³³⁹. Sümerlerin çivi yazısını, sulama sistemini Orta Asya'da icat ettikleri oradan Mezopotamya'ya getirdikleri savunulmuştur: “Türkler Aşağı Mezopotamya'ya geldiklerinde burası bataklık hâlde bulmuşlar kanallar yaparak suları kontrol altına almışlar ve Sümer-Akad-Elâm medeniyetlerini kurmuşlardır. “Sumerler Mezopotamya'ya gelmeden önce de büyük bir medeniyete sahiptiler ve Milattan en az 7000 sene evvelinden beri yazıyı icat etmiş bulunuyorlardı³⁴⁰. Bu günkü bilgimize göre tarihte ilkyazı Sumer yazısıdır. Sumerler bu yazıyı geldikleri Orta Asya'dan getirmişlerdir” denilmektedir³⁴¹. “Sumerler burada Ur, Uruk Adap, Kış gibi birçok büyük Türk şehirleri kurmuşlardır. Ur Türkçe hendekle çevrilmiş kale demektir.”³⁴² Sumerler koyun, keçi ve domuz besliyorlar, bunların yünlerini evlerinde dokuyorlardı. Ziraatte ilerlemişler, bakır ve altın işlemekte uzmanlaşmışlardı. Alâlade kullandıkları aletler Mısır'ın tarihi devirlerinde kullandıklarından çok daha mükemmeldi Tarihte ilk kemer ve kubbe Sumerler'de görülür. Meşhur Bâbil Kulesi Sumer mimarîsinin hârikalarından sayılabilir.

Sümerlerin toplumsal hayatı ile ilgili olan metinlerde kitabın yazıldığı dönemdeki politik atmosferin etkileri hissedilmektedir. Örneğin Sümer askerî teşkilatı hakkında bilgi veren kısım, Cumhuriyetin oluşturmak istediği vatandaşlık kültürü göz

dönemde yani MÖ 3000'de girmiştir. Bkz K.Kaipakar, “Eski Dönemde Kazakistan”, *Kazakistan Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2007.s10.

³³⁷ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.42, 59.

³³⁸ Günümüzde kullanılan Sümer terimi yerine *Türk Tarihinin Anahatları*'nda Sumer tercih edilmektedir.

³³⁹ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.147–148.

³⁴⁰ Buradaki iddiaların birçoğu özellikle de yazının MÖ 7000 de icadı tamamen yazarların hayal gücüne dayanmaktadır. Bilim dünyasının “yazı” olarak kabul ettiği en eski işaretler MÖ 3500 dolaylarına aittir.

³⁴¹ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.161.

³⁴² *Türk Tarihinin Anahatları*, s.148–151.

önüne alınarak hazırlanmıştır: “Sumerler’de paralı askerlik kurumu yoktu. Her vatandaş savaş hâlinde askerdî. Hükümdar şahsen savaşa katılır ve en önde savaşırdı. Sumerler çok haysiyet ve vakarlarını korur, millî gurur sahibi ve milliyetleri ile iftihar eden bir kavim idiler. Memleketleri istilâ edildiği zaman gâliplerin hâkimiyeti altında yaşamaya razı olmadılar”³⁴³. Sümerlerin kanunları ve sosyal hayatı hakkında bilgi verilirken ise Cumhuriyet Devrimlerinin haklılığı, Türklerin tâbiatına uygunluğu, Cumhuriyet kanunlarının Sâmi (Arap) kanunlarına üstünlüğü ve medeniyetin olmazsa olmaz ön koşulu oldukları fikrinin vurgulanmasına dikkat edildiği gözlemlenmektedir. “Tarihte ilk kanunları Sumerler yapmış, Bâbilli Hamorabi (Hammurâbi) Sumer kanunlarını derlemiştir. Fakat Samî Hammurâbi’nin kanunları Türk Sumer kanunlarından ceza itibâriyle daha şiddetli idi. Mesela ailede iki taraftan birinin hıyaneti, Hammurâbi kanunlarında idam ile cezalandırıldığı halde, Sumerler’de boşanmaya bile yeter sebep teşkil etmezdi. Evlilikten sonra kadın aile mallarında ve mülklerinde ortaktı. Erkek kadının rızası olmaksızın müşterek malları satamazdı. Kadın iktisadî bir geleceğe sahipti. İsteddiği işi tutabilirdi. Tezgâhlarda çalışır, yüzü açık olarak gezerdi. Her iki cinsten gençler arasında serbest görüşmeye izin vardı. Erkek ve kız çocukları bir arada tahsil ederlerdi”³⁴⁴.

Sümerlerin Türk olduğunun bir diğer kanıtı da dinleri ve Tanrı isimleridir: “Sumerler en büyük allahlarına³⁴⁵ Dingir ismini vermişlerdir. Bunun Tangrı, Tengri, Tanrı kelimesi olduğunun Sumer diliyle uğraşan bazı âlimler söylemişlerdir. *Türk Tarihinin Anahatları*’nın Sümerlere ayırdığı bölümde Delaporte’nin “La mésopotamie” adlı eseri, F. Le Norment’in *Historie Ancienne de l’Orient* isimli kitabı, Leonard Wolley’in *Les Sumériens*’i referans olarak gösterilmişlerdir.

³⁴³ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.156–158.

³⁴⁴ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.156–159.

³⁴⁵ Günümüzde kullanılan İlâh, Tanrı veya İlâhlar, Tanrılar yerine dönemin yayınlarında Güneş Allah’ı Su Allah’ı Sumer Allahları gibi tâbirler kullanılmıştır. Hâlbuki Allah terimi İslâm öncesinde bile Araplar için sayısız İlâh arasında bir tekini ifâde ederdi. Allah, Menat, Lat vb hepsinin bütününe İlâhlar denirdi. Allahlar teriminin sonradan terk edildiği görülmektedir.

Türk Tarihinin Anahatları'nın Hititler ile ilgili kısımları Reşit Gâlip ve Mehmet Saffet Beyler tarafından kaleme alınmıştır³⁴⁶. *Türk Tarihinin Anahatları* yazarları Hititler yerine Etiler demeyi tercih etmiştir. Eti tâbiri yeni bir terim olduğu için kitabın yazarları da Etilerle kimleri kastettiklerini; “Burada söz konusu olan Eti Kavmi çağdaş batı eserlerinde Hittite, Hétéen, Hethit isimlerini alan Eski Yunan’da Khettaios, İbrânilerde Kheti, Asurlularda Khatti, Mısırlılarda Khaîti denilen kavimdir” sözleriyle açıklamışlardır. Ancak neden Hitit isminin kullanılmayıp, Eti isminin tercih edildiğine dair Etilerle ilgili bölümde net bir açıklama yoktur. Metinlerden sadece Eti’nin Kral anlamına geldiği anlaşılmaktadır: “Anlaşıldığına göre Küçük Asya’yı dolduran Türk kabileleri küme küme kendi Etilerinin taht-ı idaresinde ayrı ayrı krallıklar halinde bulunuyorlardı. Bunlar başkenti Hattusas olan Büyük Etiye kendilerine has hukuk kurallarıyla bağlı idiler”³⁴⁷.

Eti teriminin açıklaması daha ileride “Ege Havzası” isimli bölümde yapılmaktadır. Ege havzası bölümünde, Yunanistan ve Ege Adaları’nın en eski sâkinlerinin Türk boyları olduğu savulmaktadır. Ege ve İon sözcüklerinin kökenleri açıklanırken Çağatayca Ege’nin sâhip efendi anlamına geldiği, İon’unda -iye kökünden sahip-Kral anlamı taşıdığı belirtilmektedir. “İyon kelimesinin türkçe iye kelimesinden gelme olduğuna ihtimâl vermek doğru görülebilir. Bu kelimenin aynı mânada olan türkçe Aka, eke, eti, ata kelimeleri ailesinden olması ihtimâli de dikkat çeker” denilerek Eti sözcüğünün kullanılma nedeni de dolaylı olarak belirtilmiş olur. Nitekim ileriki metinler de yazarların Hitit ismine olumsuz yaklaştıkları da görülmektedir: “Küçük Asya ahalisi de Hittite ve benzeri isimlerle tanıtılmış Türklerdir.” Son cümlede yazarlar Batılı araştırmacıların “kötü niyetli bir şekilde” aslında Türk olan Küçük Asyalıları bilinçli bir şekilde Hitit adıyla tanıttıklarını vurgulamak istemişlerdir.

Sumerler gibi Etiler de Orta Asya’dan göç eden kavimlerdenidir ve oldukça eski bir tarihte Anadolu’ya yerleşmişlerdir. “Bunlar tarihten evvel göçlerle Orta Asya’dan gelmişlerdir. Ve Mezopotamya’nın ilk otokton ahalisi olan Sumerlerle İran’a yerleşen

³⁴⁶ Şerafettin Turan, “Reşit Gâlip’in Atatürk’e Yakınmaları” *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* Cilt 25. Sayı 39 Ankara, 2006, s.6.

³⁴⁷ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.191, 199.

Elâmlarla akrabadırlar. Dilleri Sumerce ve Elamca gibi türkçedir. Eti dili Hindo-Avrupa veya Sâmi değildir”³⁴⁸. “Türkün en az yedi bin yıldır otokton ahali halinde yerleşerek kendine yurt edindiği Anadolu’da yapılan araştırmalar, bu gün Miladdan evvel 4000 seneye çıkan Anadolu Medeniyetinin kıdemini, her an birkaç asır geçmişe götürmektedir”³⁴⁹. Tıpkı Sumerler de olduğu gibi Etilerinde medeniyete katkıları ileri düzeydedir. Demircilikle uğraşmakta ve iyi at kullanmaktadırlar. Kanunları ve toplumsal hayatları da tıpkı Sumerler gibi komşularından çok ilerde ve insancıldır: “Eti kanunlarında kadın hukukuna dair birçok maddelerin bulunması dikkate değer. Etiler de *kadın hürriyeti* yüksekti. Bunlar hükümet işlerinde yer aldıkları gibi hâkimlikte yaparlar ve erkekler gibi savaşa giderlerdi.

İdam cezası çok az uygulanırdı. Kanunları Sumerlilerinkini andırırdı” Türk Tarihinin Anahatları’nda, Etilerin Sumerlerle dostâne ve kardeşçe ilişkiler içinde oldukları ileri sürülmektedir. “Etilerin Sarayları kardeş Sumer halkından esinlenmiştir”³⁵⁰. MÖ 1925 senesinde Bâbil’i zapt eden Etiler bu kenti Sumerlere bırakmışlardır³⁵¹. Devamla Etilerin Türk olduğuna dair diğer kanıtlara geçilmektedir. Örneğin Maraş’ta bulunan bir Eti kadın heykelinin serpuşu Türkmen kadınlarının serpuşuna benzemektedir³⁵².

Türk Tarihinin Anahatları’nın Etilerle ilgili kısmında anlamı net olmayan bazı yorumlar da vardır. Örneğin: Asya kelimesi Etice’deki Assuva kelimesinden türediği belirtildikten sonra “Yunanlılar Assuva kelimesinin bütün Anadolunun hatta bunun bağlı olduğu büyük bir dünya parçasının adı olduğunu çok geç anlayabilmişlerdir” denilmektedir. Bu cümleden Etilerin Assuva derken yalnız Batı Anadolu’yu değil Orta Asya’da dâhil tüm Asya’yı da kastettikleri anlaşılmaktadır. Böylece bu kavimlerin Asyalı olduklarının o çağda da farkında oldukları anlamı çıkmaktadır. Devamla Etiler’in komşuları olan Frig, Lydia ve Thrakia halklarının da Orta Asya’dan göç eden kavimler olduğu da savunulmaktadır. Türk Tarih Tezi çalışmalarındaki abartılı

³⁴⁸ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.192–193, 219–220.

³⁴⁹ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.61.

³⁵⁰ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.201–203. İtalikler orijinal metinde.

³⁵¹ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.194 Dönemin hiçbir tarih kitabında Hititlerin Bâbil’i Sümerlere bıraktıklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yorum olasılıkla Hititler ile Sümerler arasında bir yakınlık kurabilmek için eklenmiştir.

³⁵² *Türk Tarihinin Anahatları*, s.201.

kronoloji bazı öznel yorumlarla birleşmektedir. Örneğin *Türk Tarihinin Anahatları*'nda Hititlerin I. Muṣṣil'in saltanatı sırasında (MÖ 1840 ilâ 1790 tarihler arasında) Bâbil'i ele geçirdikleri kenti ve Sümerlere bıraktıkları aktarılmıştır³⁵³. Oysa o dönemde, ne Türk ne de yabancı tarihçilerin eserlerinde Hititlerin Bâbil'i Sümerler bıraktıklarına dair bir bilgi yer almamaktadır. Olasılıkla bu cümle her ikisi de Türk kabul edilen Hititler ile Sümerler arasındaki yakınlığı vurgulamak için konmuştur. Hiçbir tarihsel dayanağı olmayan, hatta Sümerler bu fetihten asırlar önce tarih sahnesinden çekildikleri için tarihsel olarak mümkün olmayan bu iddiadan Tarih Heyeti'nin kendisi de vazgeçmiş Liseler için hazırlanan Tarih kitabında bu yoruma yer vermemişlerdir.

“Friky'a'nın en eski yerlileri Etilerle birlikte gelmiş Türk kabileleridir. Bunlar Boğazları geçen türk trakolarla karışmışlardır. Trakolar Milattan evvel 3000 de Turova³⁵⁴ şehrini yapmışlardır. Friky'a'da Kadın allahların en büyüğüne Nana deniyordu. Bu tâbir büyük ana demek olan nine kelimesidir. Anadolu'da bu kelimeyi “nene” şeklinde telâfuz ederler”. Friky'a'nın bir diğer önemli ilâhı'da Nana'nın oğlu Ati veya Atte (ata) dir. Frik heykelleri ile eti heykellerini ayırmak zordur. Amerikalılar Sart ta yaptıkları kazılarda eti lid ve Etrüsk dillerinin akraba olduklarını tespit etmişlerdir. Lidlerin kralları atalar adını aşıyordu (atyades=ataoğulları) bunlar Trako Türk soyundan idiler. Büyük etinin tabiiyetindeydiler”³⁵⁵. “Türk-Trako” kavimleri “Miladdan 3500 sene evvel Tuna havzasında bir türk medeniyeti kurarak buradan Trakya ve Yunanistan'a girmişlerdir. Yunanistan'da isimleri Yunanca ile açıklanamayan yerleşimleri Türkler tarafından kurulmuşlardır. Örneğin Orchomene=Orhon anlamına gelir. Eubée adası oba demektir³⁵⁶. Frig devletini istilâ eden Kimmerler de Türk kavmidir. “Kimmerlerin başındaki usta ve muktedir bir kumandan olan Toktamış³⁵⁷”, Frik Kralı Giges'i savaşta yenip öldürür³⁵⁸. “Eti” tarihi

³⁵³ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.191–194.

³⁵⁴ Troia adı yerine ilk olarak *Türk Tarihinin Anahatları*'nda Türkçe çağrışimli Tur ova terimi kullanılmıştır. Bu gün de kullanılan Truva kelimesinin kökenidir. Thrak kavmi de “Türk” ismiyle benzeştirilerek “Trako” olarak yazılmıştır.

³⁵⁵ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.205–210. Lidyalılar Hitit devletine hiçbir zaman tâbi hatta çağdaş olmadıklarından bu cümlemin de yazarların muhayyilesinden kaynaklandığı savunulabilir. Lydia Krallığı kurulduğunda Hititlerin devletin yıkılışının üzerinden asırlar geçmişti.

³⁵⁶ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.219–220, 232.

³⁵⁷ Toktamış adı Kimmer Kralı “Tugdamme” veya Assur yazıtlarındaki hâliyle “Tugdam”ın *Türk Tarihinin Anahatları* yazarları tarafından Türkçeleştirilmiş hâlidir. Kimmerler üzerine daha sonra

için referans olarak gösterilen tarihçiler Félix Sartiaux, Alexander Moret, Eugéene Cavaignac'dır.

Kitabın Orta Asya'daki tarihi dönemlere ayrılmış olan XI. Bölümü "Bütün dünyaya medeniyet yaymış olan Türkler asıl vatanları olan Orta Asya'da muhtelif devirlerde yüksek medeniyetler kurmuşlardır" cümlesiyle başlamıştır. Türklerin en eski zamanlardan beri tarım ve madencilikle uğraştığının delili olarak bütün Türk lehçelerinde tarım ve madencilikle ilgili sözcüklerin aynı olması gösterilmektedir. Bu durum da Türklerin ortak vatanlarında tarım ve madencilikle uğraştıklarının doğrudan ispatıdır. Devamla Orta Asya'da MÖ 3000 yılına kadar uzanan kurganların Türklere ait olduğu savunularak bu mezarlarda ele geçen madenî eserlerin *Eski Türklere* ait olduğu iddia edilmektedir. Orta Asya'nın geçmişten günümüze giderek kuruduğu da kitabın savunduğu teoriler arasındadır. "Coğrafya âlimlerince bilinen bu olay türk ırkı tarihinin anahtarı sayılmalıdır"³⁵⁹. Bu kuraklık Türklerin dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Kuraklık teorisine daha önceki tarih ders kitaplarında rastlanılmamaktadır. Örneğin Ali Reşat'ın Umumî Tarihi'nde Türklerin Orta Asya'dan "bilinmeyen sebeplerden dolayı muhaceret ettikleri" belirtilmiştir³⁶⁰. Oysa Tarih Heyeti "Kuraklık Meselesi"nde ısrarcı olmuş daha ileride üzerinde durulacağı üzere Atatürk'te bu teorinin kati olarak desteklemiş, Orta Asya'nın kuruduğunu kabul etmeyen Zeki Velidi Bey, büyük bir tenkide uğrayarak gözden düşmüştür.

"Kuraklık Meselesi"nin bu kadar önemli olmasının nedeni Türklerin göçleriyle ilgilidir. *Türk Tarihinin Anahatları*, Türklerin göçebe olduklarını asla kabul etmemektedir. Türkler yerleşik bir halk olmalarına rağmen şartların zorlaması ve kuraklık yüzünden göç etmeye zorlanmışlardır. "Müsait coğrâfî, iklimî şartlar içinde yaşayan Türkler hiçbir zaman göçebe hayata meyil etmemişlerdir"³⁶¹. Bu satırların yazıldığı dönemde bilim dünyası göçebe toplumlara karşı önyargılıydı ve medeniyeti

yapılan araştırmalarda Toktamış yerine Tugdamme yazılmıştır. Örneğin Kadriye Tansuğ, "Kimmerlerin Anadolu'ya Girişleri ve MÖ 7. Yüzyılda Assur Devleti'nin Anadoluyla Münasebetleri" *AÜDTCF Dergisi*. Cilt VII. Sayı 4 1949. Ancak Ders kitaplarında bir süre boyunca Toktamış adı kullanılmıştır.

³⁵⁸ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.212.

³⁵⁹ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.325-329, Orta Asya'nın kuruması hakkında deliller Ellsworth Huntington, A. Boutquin, E. Brückner gibi jeolog ve coğrafyacıların çalışmalarına dayandırılmıştır.

³⁶⁰ Ali Reşat, *age*, s.97.

³⁶¹ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.331.

ancak yerleşik yaşama geçmiş kültürlerle eş görmekteydi. Bu nedenle Tarih Heyeti üyeleri Türklerin göçebe olmadıkları üzerinde ciddiyle durmuştur. Oysa Orta Asya’da yapılan Sovyet arkeoloji çalışmaları neticesinde göçebe toplulukların gelişmiş bir maden, ahşap, tekstil sanatına ve sanayisine ulaşmış oldukları ve birçok alanda yerleşik toplumlardan geri kalmadıkları daha ileriki yıllarda ispatlanacaktır. Rudenko, Gryaznov gibi Sovyet arkeologların çalışmaları özellikle 1950’lilerden itibaren göçebelige bakış açısını değiştirecek, göçebelerin bir medeniyet oluşturmayacakları iddiası artık geçerliliğini yitirecektir³⁶². Ancak 1930’ların dünyasında göçebelik henüz medenî olmamakla eş görülmektedir. Bu nedenle yazarlar Türklerin tarım imkânı olan iklimlerde asla göçebe yaşama meyil etmedikleri gibi hatalı bir iddiada bulunmak zorunda kalmışlardır. Oysa Çukurova gibi bereketli bir coğrafyada bile Osmanlı Devletinin XVIII. Asrın sonlarına kadar Türkmen aşiretlerini yerleşik yaşama geçirmekle nasıl zorlandığını Heyetin bilmemesi mümkün değildir³⁶³.

Göçebelik konusunda Tarih Heyeti’nin tavrı Türk tarihçiliğinde yeni bir döneme girildiğinin önemli bir kanıtıdır. Henüz bir sene önce okullarda ders kitabı olarak okutulmakta olan Ali Reşat’ın *Umumî Tarihi*’nde göçebelik hususu bambaşka bir açıdan ele alınmaktadır. Ali Reşat’ın kitabında göçebeliliğin Türk kültürünün temeli olduğunu, Türklerin sürekli çapullara çıktığını, “çapmak” fiilinin koşmak ve kılıçla adam kesmek anlamına geldiğini, “Çapmak için yurtlarından çıkan Türklerin artık hiçbir şey tanımadığını” öğreniriz. Ali Reşat’a göre Eski Türklerin şu atasözleri: “Atına binen Türk babasını bile tanımaz, Türk atına binince kendini büyük bir bey sanır” bu ruhî haleti pek güzel göstermektedir³⁶⁴.

Türk göçlerinin sebebi olarak kuraklığın gösterilmesinin bir nedeni de kanımızca, “Türklerin vatanlarına duydukları sevgiyle, anavatanlarını terk etmeleri arasındaki çelişik duruma” bir cevap bulmaktır. Türklerin vatan sevgisi Osmanlı dönemi tarih kitaplarında bile ayrıntılı biçimde yer almıştır. Örneğin Ahmed Hilmi “Tarih-i İslâm”ında “Türkler vatanlarını çok severdi, mütecavir memleketleri takdirle

³⁶² Doğan Kuban, *Batıya Açılışın Sanatsal Evreleri*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.s.48–50

³⁶³ Osmanlı Devleti’nin Türk göçebe aşiretlerini yerleşik yaşama geçirmesi ile ilgili bkz. Yusuf Halaçoğlu: *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. TTK. Ankara 1991.

³⁶⁴ Ali Reşat, *age*, s.101–102

beraber vatanlarını terke razı olamıyorlardı”³⁶⁵ demektedir. Bu durumda Türklerin anavatanlarını terke zorlayan hakikaten büyük bir neden olmalıydı. Bu neden *Türk Tarihinin Anahatları*’na göre kuraklıktır. *Türk Tarihinin Anahatları* kurumuş bir Orta Asya’da Türklerin bir yandan tarımsal bir kültürü de sahip olmalarını açıklamak maksadıyla Orta Asya coğrafyasını iki kısma ayırmaktadır: Yazın bazen 60 dereceye varan sıcaklıklarıyla ve “kışları kurt sesleriyle karışan hazin dondurucu rüzgârıyla” bozkır alanları ile “bu güne kadar kurumadan kalmış” bereketli nehir vadileri. Bozkırların yayılması Türkleri göçebelîğe zorlamışken, nehir vadileri Türk yerleşik medeniyetinin havzaları olmuştur³⁶⁶. Bu bilgiyle birlikte İslâm öncesindeki tarihsel Türk hakanlıklarının anlatımı başlamaktadır. Orta Asya bölümünde temel alınan kaynaklar Aruel Stein, Biçurin, Radloff ve ileriki yıllarda Türk literatüründen “afroz edilecek” olan meşhur bilim adamı V.Barthold’tur.

Orta Asya ile ilgili yabancı kaynaklar bu toprakların Türklerin anavatanı olduğunu da kabul etmemekteydiler. 1930’ların dünyasında Orta Asya Türklerin değil Hint-Avrupalıların anavatanı olduğu, Türklerin buraya sonradan gelen istilâcılar olduğu genel kabul gören bir düşünceydi³⁶⁷. Bu nedenle Türk Tarih Tezi, Türklük adına sadece Anadolu’ya değil, Orta Asya’ya da sahip çıkılması çabasını içermek zorunda kalmıştır. Eğer Orta Asya’nın en eski çağlardan itibaren Türk yurdu olduğu ispatlanamazsa buradan dünyaya yayılan göçlerin Türklerle bağlantısı da kesilmiş olacaktı. Nitekim Birinci Türk Tarih Kongresi, Afet Hanım’ın Orta Asya’nın, Hint-Avrupalıların değil Türklerin anavatanı olduğunu ispatlamayı temel alan bir tebliğiyle açılacaktır³⁶⁸.

Türk tarih yazımını yabancı kaynakların etkisinden ve tekelinden kurtarmak maksadıyla Atatürk, ulusal tarihte uzmanlaşmış Türk tarihçiler, arkeologlar, antropologlar yetiştirilmesini, çeviri eserden ziyâde özgün çalışmalar yapılmasını teşvik ediyordu. Nitekim 19–20 Ağustos 1932 Yalova Köşkü’nde iki senedir Türk

³⁶⁵ Ahmed Hilmi, *age*, s.451

³⁶⁶ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.332–333

³⁶⁷ Aslında hâlen de böyledir. Mallory’nin kitabındaki haritalara bakıldığında Orta Asya’nın Türklerden önce İranî dillerin konuşulduğu bir bölge olduğu Türkçenin ise ancak 10. Asırda bölgede yaygınlaştığı göze çarpmaktadır. Bkz: Mallory, *age*, s. 2002.

³⁶⁸ İnan, “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde” I. *Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.33–36.

tipini araştıran Dr Şevket'in (Kansu) raporunu dinleyen Mustafa Kemal Reşit Gâlip'e "Üniversitede Doktor Bey gibi birinci elden araştırma yapanları profesör görmek istiyorum. İlim tercüme ile olmaz tetkikle olur"³⁶⁹ demiştir.

Toplumun geniş kesiminin bilimsel ve hacimli eserlere ulaşp tâkip etmesi mümkün olmadığı için *Türk Tarihinin Anahatları* kitabı özetlenerek *Türk Tarihi'nin Anahatları-Medhal* kitabı hazırlanmıştır. Bu kitap *Türk Tarihinin Anahatları*'nın medhal kısmı olmayıp Türk tarihi üzerine yazılmış ayrı bir özet eserdir. *Türk Tarihinin Anahatları* adlı kitap yalnız 100 nüsha basıldığından toplum içinde bir etki uyandırmamış, bu nedenle halkın yeni tarih çalışmalarını tâkip edebilmesi maksadıyla kitabın bir nevi özeti sayılabilecek şekilde tasarlanan *Türk Tarihinin Anahatları-Medhal* 30.000 adet basılarak memlekete dağıtılmıştır. Bütün öğrencilerin bu kitabı satın alarak okuması salık verilmiştir³⁷⁰. Temel olarak *Türk Tarihinin Anahatları* ile aynı düşüncelerin savunulduğu bu kitap halkın Tarih Tezi'ni öğrenmesi için hazırlanmış ve sonuna Leon Cahun'un "Arî Dillere Takaddüm Etmiş Olan Lehçenin Turanî Menşei" adlı, 1873 senesinde Paris'de verdiği bir konferansın Ruşen Eşref tarafından yapılmış çevirisi eklenmiştir³⁷¹. Cahun bu konferansında Avrupa'da sonu "ac", "aq" "ak" gibi eklerle biten yerleşimlerim Turanî-Türkçe kökenli olduğunu savunmaktadır.

Türk Tarihinin Anahatları-Medhal'de tıpkı ders kitaplarında olduğu gibi Türklerin anayurdunu ve kadim medeniyet düzeyini tanıtarak başlar. *Türk Tarihinin Anahatları*'nda olduğu gibi burada da eski Türkler komşularıyla mukayese edilmektedir. "Dünyanın başka taraflarında, insanlar, daha kaya ve ağaç kovuklarında en koyu vahşet hayatı yaşarken Türk Ana-yurdunda kereste, maden medeniyetleri devrine kadar ulaşılmıştı"³⁷². H. Gowen'den yapılan bir alıntıyla Türklerin göçünden önce Hindistan'da maymun sürülerine benzeyen insanların yaşadığı belirtilmektedir.

³⁶⁹ Metin Özata, *Atatürk Bilim ve Üniversite*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2006, s.12.

³⁷⁰ Semavi Eyice, "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü, *Türk Tarihinin Ana Hatları* "Belleten Cilt XXXII, Sayı 33 s.511.

³⁷¹ *Türk Tarihinin Anahatları-Medhal Kısım* –Tarih Yok, İlk Baskı 1931, s.77–87.

³⁷² *Türk Tarihinin Anahatları-Medhal Kısım*, s.3.

³⁷³ Ve devamla arpa, buğday, çavdar gibi bitkilerin; keçi, at, deve gibi hayvanların evcilleştirildiği yerin Orta Asya olduğu iddia edilmektedir. Aynı şekilde Orta Asya'nın kuruması ve Türklerin bu nedenle göçebeliğe zorlandığı, aksi hâlde Türk ırkının asla göçebe bir hayata meyilli olmadığı da tekrar vurgulanmaktadır³⁷⁴. Etilerin Hata Türkleri olduğu, Sümer-Ege medeniyetlerinin Türkler tarafından kurulduğu tezleri de aynen yer almaktadır³⁷⁵.

1.2.5. Türkçü-Turancı Çevrelerin Sümerlere ve Hititlere Bakış Açısı

İlk bakıştan Türk Tarih Tezi'nin Türkçü ve Turancı çevrelerde tam bir destek gördüğü ve sahiplenildiği düşünülebilir. Zira Tarih Tezi, uygarlığın kaynağı olarak Türk ırkını ve Orta Asya'yı kabul etmekte ve Türk milliyetçilerinin gururunu okşayacak bir dizi iddiayı sahiplenmektedir. Bazı milliyetçi yazarlar Tarih Tezi'ne hararetle sarılıp destek vermekle birlikte Türkçü-Turancı çizgideki birçok yazar, tarihçi teze mesafeli yaklaşmış, destek vermemiş hatta Tarih Tezi'ne eleştirilerde bulunmuşlardır. Turancılar Mustafa Kemal'in baştan beri Turancı çizgide olmadığını bilmekteydiler ve yeni rejimin "dış Türkleri" den ziyâde Anadolu'ya yoğunlaşacağını farkındaydılar. Daha Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Turancı hedefler peşinde olmadıklarını beyan etmiş ve bu iddiasını Nutuk'ta da yinelemiştir. Ayrıca Yeni Türk devletinin Sovyet Rusya ile kurduğu dostâne ilişkiler de önceden belirtildiği üzere Turancılık vurgularının ortadan kalkmasına neden olmuş ve daha öncede belirtildiği üzere Türk resmi bilim literatürü Turan terimini tamamen, Türkistan terimini de büyük ölçüde terk ederek Sovyet Rusya'nın kullandığı "Orta Asya" tanımını benimsemiştir. Daha önceden yazılan eserlerdeki Turan lafzı bile sonraki basımlara kaldırılmıştır.

³⁷³ *Türk Tarihinin Anahatları-Medhal Kısım*, s.6. Metnin Orijinalinde: "Hindistan'ın ön tarihinde ülke maymun kabilelerine benzeyen zenci ırklı kabileler tarafından işgal edilmiştir". Gowen'e göre Hint mitolojisindeki maymun Kral Hanuman ve halkı bu eski kabieden kalan bir hatıradır. *AOK Cilt XIV*, 2001, s.14.

³⁷⁴ *Türk Tarihinin Anahatları-Medhal Kısım*, s.3-5.

³⁷⁵ *Türk Tarihinin Anahatları- Medhal Kısım*, s. 8-15.

Böylesi bir gelişme doğal olarak Turancı ideallere sahip kesimde bir hayal kırıklığı ve burukluk oluşturmıştır. 1927 yılına kadar *Türk Yurdu* dergisinde dış Türkler hakkında yazılar yayınlanmaya devam etse de muhtemelen hükümetin baskısıyla o sene içersinde Turancılığı çağrıştırabilecek tüm yazılara son verildiği görülmektedir. Nitekim 1927 yılında Türk Ocakları nizamnamesinde bir değişikliğe gidilerek Ocakların yalnızca Türkiye sınırları içinde faaliyet yürütecekleri kararı alınmıştır. Bazı Turancı gazeteler kapatılarak ve kimi kitaplar yasaklanmıştır. Türkiye'deki yasaklara rağmen Turancı çizgide dergiler ancak Finlandiya ve Polonya gibi geleneksel olarak Rus karşıtı ülkelerde yayınlanmaya devam etmişlerdir³⁷⁶. Atatürk'ün ölümüne kadar Orta Asya araştırmaları güncel sorunlardan tamamen uzak prehistorik veya ön tarih alanlarına yönelmiştir. Bu açıdan her ne kadar Türk Tarih Tezi, Orta Asya'ya büyük önem vermekteyse de bu önem tarih öncesi veya tarihin karanlık çağlarından ibaret kalıyor ve hemen sonra Orta Asya'nın kurumasıyla Türklerin göç ettiği ve Anadolu'ya yerleştiği vurgusu yapılarak artık önemli olanın Anadolu olduğu hissettiriliyordu. Nitekim önceki bölümlerde görüldüğü üzere Orta Asya'nın ancak prehistorik dönemde önemli bir merkez olup sonradan giderek kuruyarak ıssızlaştığı teorisine karşı çıkan Z.Velidi Togan, fikirleri yüzünden 1932 yılında, İstanbul Üniversitesi Tarih Kürsüsü başkanlığından ayrılmak zorunda kalmıştır³⁷⁷.

Turancıların o günlerde önde gelen isimlerinden olan Nihal Atsız'ın yazılarında ve romanlarında Türk Tarih Tezi'ne önemli eleştiriler yönelttiği bilhassa Hititlerin Türk olarak kabul edilmense ve Anadolu'nun Türk tarihindeki rolünün ön plana çıkarılmasına muhalefet ettiği görülmektedir. Nihal Atsız, *Atsız Mecmua*'da Türklerin Aryan kabul edilip Moğollarla bir yakınlıklarının olmadığı iddialarına karşı çıkmıştır. Atsız: "Türklerin ariyani ırkından olduğu hakkındaki yanlış düşüncelerin niçin kabul edilmek istendiğini bilmiyoruz. Sanırsınız ki, Moğolların vahşi ve barbar, Aryanilerin ise medeni olduğu hakkındaki eskimiş telakkiler buna sebep oldu... Vahşi Moğollarla akraba olmamak için, Turancılık inkâr ediliyorsa, Çingenelerin de mensup olduğu Ariyani ırkına girmek hislerimizi daha çok incitmez mi? Moğol, ne kadar medeniyetsiz ve barbar olursa olsun, hiç olmazsa hakiki bir askerin meziyetlerine maliktir. Hâlbuki

³⁷⁶ Landau, *age*, s.112–121.

³⁷⁷ Landau, *age*, s.139.

Türk-Moğol akrabalığı bugün ilmi bir hakikattir. Bunları tarihleri ve kanları o kadar birbirine karışmıştır ki, ayrı ayrı tetkik edilmelerine imkân yoktur. Aynı adı taşıyan kabilenin yarısı Türkçe, yarısı Moğolca konuşuyor. Hatta bazan tarihin bir devresinde Türkçe konuştuğu halde bir zaman sonra Moğolca konuşan ve yahut her iki dili birden kullanan kabileler görüyoruz. Nitekim Çingiz Han Moğollaşmış bir Türk'tü. Aksak Temür ise, Türkleşmiş bir Moğoldu”³⁷⁸ demektedir.

Atsız, Aryanların Türk kabul edilmesinin doğal sonucu olarak Hititlerinde Türk kabul edilmesi de eleştirmiştir. “Türklerin Aryani sayılması neticesinde meydana çıkan telakkilerden biri de Hititlerin Türk olmasıdır. Bunu ileri süren nazariyeciler, Türklerin Anadolu'da'ki eskilikleri ispat etmek ve bir veraset hakkı bulmak istiyorlar. Şüphesiz hissi cihetten bunu hepimiz isteriz. Fakat ortadaki hakikat şudur: Hititlerin abideleri okunmuş ve bunların Türk değil, Aryanî oldukları anlaşılmıştır. Hititlere intisap için Aryaniliği kabul ise, bizim için çok tehlikeli bir yoldur. Bir defa ırkımızın antropolojik hususiyetleri hiç de Aryanîlere uymaz. Hatta bizim antropolojik hususiyetlerimizi inkâr ederek Anadolu Türkünü eski Yunanlıların bekayası diye göstermek isteyenlere faydalı bir zemin hazırlamış oluruz. Bugünün ilmî hakikatlerine dayanarak, düşüncelerimizi şöyle hulâsa edebiliriz: Türkler için yabancı kavimlerin medeniyetine sahip çıkmaya lüzum yoktur. Biz, bizzat kendi yarattığımız medeniyeti tamamen meydana çıkarabilirsek vazifemizi yapmış oluruz.” Atsız: “Bugün medeni bir millet olarak yaşamak için, İsa'dan önceki asırlarda bir medeniyet yaratmış olmaya lüzum yoktur. Nitekim bugünkü Avrupa milletlerinin hiç biri böyle eski bir medeniyete sahip değildir” demektedir. Atsız'a göre “Böyle yazılar gençlerimizi ve henüz Türk tarihi ile yakından ve derinden alakadar olmayan kardeşlerimizin fikirlerini bulandırır. Mazimize karşı, itimat hislerini azaltır. Mevcut hakikatlere de şüphe ile bakmasına sebep olur”³⁷⁹.

Resmi tezlere eleştir yöneltmekle birlikte Nihal Atsız'ın da kimi yazılarında Tarih Tezi'nden etkilendiği görülmektedir. Örneğin Orhun Dergisi'nin ilk sayısında “İlk Türkler” başlıklı yazısında Nihal Atsız Türk tarihini MÖ 5000'de Türkistan'dan Mezopotamya'ya göç eden Harri-Hurri halkıyla başlatmakta ve yabancı bilim

³⁷⁸ Nihal Atsız, “Türkler Hangi Irktandır?”, *Atsız Mecmua*, Sayı 6, 1931.

³⁷⁹ Atsız, *agm*, *Atsız Mecmua*, Sayı 6, 1931.

adamların bu kavmin dilinin Türkçeye yakın olduğunu kabul ettiklerini belirtmektedir³⁸⁰. Oysa daha 10 sene önce Ziya Gökalp çeşitli yazı ve şiirlerinde Türk tarihini Hunlarla başlatmaktadır³⁸¹ ve Nihal Atsız da bir sene önce herkesi Türk tarihi araştırmalarında temkinli davranmaya davet etmektedir. Atsız'ın Sakaların Türk olduğunu kanıtlama çabası ise ilginçtir. Zeki Velidi Togan'ın yaptığı araştırmalarda Saka ülkesindeki bütün yer isimlerinin Türkçe olmasından yola çıkarak Sakaların Türk olduğunu kanıtladığını vurgulayan Atsız, “eğer Sakalar Türk olmasaydı ülkelerinde mutlaka yabancı yer isimleri bulunması gerektiğini savunur. Örneğin günümüzde Türk yurdu olan Anadolu'daki yabancı isimler Türklerin bu ülkeye sonradan geldiğinin kanıtıdır. Oysa Saka ülkesinde yani Tiyanşan-Aral arasında bu türden yabancı yer isimlerinin olamaması bu coğrafyanın baştan beri Türklerle meskûn olduğunu göstermektedir³⁸². Bu yöntemle Atsız, Türkiye'deki yer isimlerine Türkçe kökenler arandığı bir dönemde Orta Asya'yı sahiplenmekte Anadolu'nun ise yabancılardan alındığını belirtmektedir.

Buna karşın Nihal Atsız'ın genel olarak Türk tarihi ve dilinin geçmişine dönük araştırmalarda kendi kuşağından, daha temkinli olmayı sürdürdüğü söylenebilir. Yabancı kelimelere gelişgüzel Türkçe kökenler bulunmasına birçok yazısında karşı çıktığı görülmektedir. Atsız Orhun yazısını doğru okumayı bilmemekle suçladığı Tarih Cemiyeti azâlarının Farsça kelimelere Türkçe kökenler bulmalarını eleştirmiştir. Farsça konuş emri olan “gû” nun Türkçe ses demek olan “gû” dan geldiğini iddiasına karşılık Eski Türkçede ses kelimesinin “gû” değil “kü” olarak yazıldığını belirtir. Bu türden ses oyunları ile kelimelerin Türkçe olduğunu kanıtlamanın yanlış olduğunu savunan Atsız: “Bu iş böyle avam iştikakçılığı ile yürüyecek olduktan sonra “Amazon”un “amma uzun” dan, “Niyagara”nın ne yaygara”dan “Peloponez”in “bir pul etmez”den Korsika'nın “kuru sıkı”dan geldiğini söyleyenlerin de günün birinde dil bilgini olmalarının uzak ihtimal olmadığını”³⁸³ belirtir.

³⁸⁰ Atsız, “İlk Türkler” *Orhun* Sayı 1 II. Teşrin 1932. s.8.

³⁸¹ Sarımay, *age*, s.247

³⁸² Atsız, “İlk Türkler”, s.9.

³⁸³ Atsız, *Orhun* Sayı 4. 20 Şubat 1934, s.84.

Nihal Atsız'ın Türk Tarih Tezi ve Hitit-Türk ilişkisini eleştiriye tâbii tuttuğu en önemli eseri *Dalkavuklar Gecesi*'dir. Bu kurmaca öyküsünde Atsız Atatürk ve etrafındakileri alaycı bir dille tenkit etmektedir. Olaylar Hatti sarayında Kral Şubbiluliyuma (Atatürk)³⁸⁴ zamanında geçmektedir. Atsız döneminin tarihçi, yazar ve bilim adamlarını genellikle isimlerini tersten yazarak Hatti çağına uydurmuştur. Kral sarayda kimsenin tanımlayamadığı kızıl renkli bir içkinin gerçekte ne olduğunu sırayla üç kişiye sorar: ilki filozof İlânasam (Mason Âli-Hasan Âli Yücel) kalın kaşlı hiç de Hattiliye benzemeyen Assur kökenli hain karakterli bir saray filozofudur. Krala methiye dolu şiirler yazarak sarayda yükselmesini becermiştir. İkincisi “Cüce İrdas” (Sadri Maksudi Arsal) “Hatti memleketinde yaşayan herkesi soyunu sopunu ezbere bilen eski bir tavuk hırsızdır. O da çeşitli şaklabanlıklar yaparak Kralın gözüne girmeyi başarmıştır. Üçüncüsü Başhekim Ziza (Antropoloji ve tıp eğitimi almış olan Şevket Aziz (Kansu)dur. Ancak üçüde bu içkinin ne olduğunu anlayamaz. Bunun üzerine Assur, Kaşka, Mısır memleketlerine haber salınarak bilginler Hattuşaş'ta toplanacak olan kurultaya çağrılır.

I.Tarih Kongresi'ni temsil eden Hatti Kurultayı başladığında Subbiluliyuma altın kakmalı tahtının üzerinde durmakta, yanında ise gözdesi Yamzu (Afet İnan-Uzmay) oturmaktadır. “Bu Hattutaş güzeli yuvarlak yüzü, uzun saçları, ayı balığı gibi şişman gövdesiyle yabancı bilginlerin gözlerini kendi üzerine çekmektedir”. Kurultayda tüm bilginler Krala methiye düzmekte yarışmakta ve kendilerini göstermek için rekabet etmektedirler. Mısırlı bir bilgin saraydaki bu içkinin yüce Krala tanrıların bir armağanı olduğunu söyler ve herkes bu konuda hem fikir olur. Sadece tek bir bilgin İkeznini (Zeki Velidi Togan) bu içkiye şarap dendiğini söyler. Bu sözler üzerine “10 gündür bilgin olmak için eğitim alan Kralın gözdesi Yamzu” sinirlenerek. “Buradaki bütün bilginler bu suyun Tanrılarca gönderilmiş olduğunu söyledi. O ise üzüm suyu dedi. Bir bilgin ekseriyetin düşüncesine aykırı söz söyler mi? Bilgin bilir ki çokluğun sözü azlığın sözünden doğrudur” der. Cüce İrdas ise İkeznini'ye “Vatan haini! Senin kelleni uçurmalı! Diye bağırır. Her ikisinin de sözleri alkışlarla desteklenir. Hep beraber İkeznini'ye vurmaya başlarlar, İkeznini ise kendini savunmak için içlerinden birine

³⁸⁴ Bazı kaynaklarda Şubbiluliyuma'nın İnönü'yü temsil ettiği belirtilmişse de Kralın bir kurultay toplaması, Yamzu'nun (Afet İnan) kralın başyardımcısı olması, Pilga (Reşit Gâlip) ile olan sofrataşması bu kralın Atatürk'ü temsil ettiğini göstermektedir.

tokat atar ve tokadı yiyen Rahip Pilga (Reşit Gâlip) yere devrilir. Sonunda İkeznini Hatttuşaş'ı terk etmek zorunda kalır³⁸⁵.

2.6. Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih, Arkeoloji ve Sümer-Hitit Çalışmalarına Etkisi

Gerek Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil teorisinin oluşumunda gerekse Türkiye'de Arkeoloji, Antropoloji faaliyetlerinin başlamasında en önemli itici ve öncü güç Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisi olmuştur. Her ne kadar bütün ulus devletlerin kuruluş aşamasında millî tarih projeleri hazırlanmış, ulusun geçmişi, kökenleri araştırılmış ve devletler kendilerini yeniden yazılan tarih anlayışı içinde şekillendirmişse de ulus devlet inşası örneklerinde tarih ve arkeolojiye Mustafa Kemal kadar ilgi duyan bir devlet başkanı örneği azdır. Nitekim ünlü antropolog Eugene Pittard Atatürk için “Dünyanın başka bir tarafında her günkü çok ağır siyâsî endişelerinin yanı sıra Atatürk kadar ateşin, onun kadar ilmî alâkâ besleyen bir devlet reisi var mı merak ederim”³⁸⁶ demiştir.

Boğazköy kazılarını yöneten Kurt Bittel ise “Atatürk, kendinden evvel gelen bazı devlet adamları gibi ilmî çalışmaların yalnız hâmisi değildi, onun bizzat tarih, arkeoloji ve dil araştırmalarında canlı ve faal payı olmuş ve mazinin meydana çıkarılmasına büyük ve hakikî bir heyecanla çalışmıştır”³⁸⁷ demektedir.

Millî Tarihin şekillenme sürecine Mustafa Kemal Atatürk kadar bilfiil katılmış, tarihçilerle, arkeologlarla, dilbilimcilerle bazen günler süren mütalaalar yaparak onlarla tartışmış, kendisi de bir tarihçi gibi nazariyeler üretmiştir. Yunus Nadi onun için “Atatürk yalnız bizim tarihimizi yapmakla kalmadı, onu yazan adam da oldu”³⁸⁸

³⁸⁵ Atsız, Dalkavuklar Gecesi, Yazılış Tarihi 1941, www.atsiz.com. Erişim: 05.10.2011

³⁸⁶ Şevket Aziz Kansu, “Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Türk Antropolojisi” *Atatürk Konferansları* VIII, Ankara, 1975–1976.s.10. Belki de bu konuda Atatürk'e en fazla benzeyen lider, Atatürk'ün de çağdaşı ve politik müttefiki olan ünlü Rumen tarihçisi ve devlet adamı Nicolae Iorga'dır.

³⁸⁷ Kurt Bittel, “Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları” *Belleten*, Cilt III. Sayı 10 Nisan 1939, s.205.

³⁸⁸ Yunus Nadi, “II. Türk Tarih Kurultayı” *Cumhuriyet* 21 Eylül 1937.

demıştır. İsmet İnönü Şubat 1937’de *The Financial Times* ile yaptığı röportajda Kültür işlerinin Atatürk’ün başlıca zevk ve meşgâlesi olduğunu, mekteplerin tarih kitaplarının onun nezaretinde yazıldığını, asar-ı atika kazılarını teşvik ettiğini tüm dünyadan bilim adamlarının ülkeye davet edilerek kongreler düzenlendiğini belirtmiş ve Atatürk’ü 24 saat kitap okuduğu günler olduğunu ³⁸⁹ eklemiştir. Atatürk’ün bu yönü dış basının daima dikkatini çekmiştir. Yunanistan’da yayınlanan *Ethnos* gaztetsi’nde Mart 1938’de yer alan bir yazıda Atatürk’ün tarihe özellikle de Türk ve Anadolu tarihine iptila ile bağlı olduğu, Anadolu’nun binlerce yıllık Türk vatani olduğunu kanıtlamaya uğraştığı belirtilmektedir. Ülkenin komutan ve bürokratlarının Atatürk’ten ders alarak âdeta bil dilbilimci ve müsteşrik hâline geldikleri de eklenmektedir³⁹⁰.

Atatürk’ün tarih ve arkeolojiye olan ilgisinin oldukça erken yaşlarda başladığına dair çeşitli vesikalar vardır. Arif Kaptan’ın aktardığına göre Mustafa Kemal henüz 25 yaşında Şam’a gideceği kurayı beklediği günlerde bir arkadaş meclisinde kendisinin yazdığı şu şiiri okumuştur:

“Gâfil hangi üç asır hangi on asır,
Tuna ezelden Türk diyârıdır.
Bilinen tarihler söylememiş bunu,
Kalkıyor örtüler, örtülen doğacak,
Dinleyin sesini doğan tarihin,
Aydınlıkta karaltı, karaltıda şafak,
Yalan tarihi gömüp doğru tarihe gidin.
Asya’nın ortasında Oğuz oğulları,
Avrupa Alplerinde Oğuz torunları,
(...)
Yıkılsın gözlerdeki gafletten perde,
Dünya o zaman görececek hâkikat nerde”³⁹¹

³⁸⁹ Zafer Toprak, Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s.447–448.

³⁹⁰ “Büyük Şefimiz ve İlim Sevgisi-Yunan Matbuatından Bir Yazı” *Cumhuriyet*, 21 Mart 1938.

³⁹¹ Saim Sakaoğlu, “Atatürk’ün Yazdığı İddia Edilen Şiirler” *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Açılış Konuşmaları Bidiriler*, 21–23 Eylül 1987. Ankara Araştırma Merkezi. 1987.

Daha 25 yaşındayken genç Mustafa Kemal'in kafasında Türk tarihi ile ilgili büyük bir proje olduğu görülmektedir. Güncesinden anlaşıldığı kadarıyla görev aldığı cepheler de bile tarih kitapları okumaya devam etmiştir.³⁹² Gerçi Mustafa Kemal'in Millî Mücadele yıllarındaki bazı konuşmalarında Türk Tarih Tezi'ni müjdeleyecek hiçbir iz bulunmamaktadır. Örneğin İzmir'in Yunanlılar ait olmadığını savunduğu 17. Temmuz 1921 tarihli bir konuşmasında "İzmir minküllilvücu Türk memleketidir... Yunanlılar İzmir'de hiçbir hakk-ı tarihî ve ırkîyi haiz değillerdir. Adalardan ticaret maksadıyla gelmiş ve nefis-i şehirde bile akalliyet derecesini geçememiş olan Rumların mevcudiyeti bahane ittihaz edilerek İngiltere'nin emperyalist âmâlini tatmin maksadıyla bin küsur seneden beri bir Türk memleketi olan bu feyiznak topraklarımız, Yunan kuvvetleri tarafından haydutça istilâ edilmiştir"³⁹³ demektedir.

Görüldüğü üzere Atatürk burada İzmir ve civarının 1000 yıllık Türk toprakları olduğunu belirtmekte ileriki yıllarda Türk oldukları iddia olunacak Akhalar, İonlar vb. kavimlerden söz etmemektedir. Öte yandan İskenderun-Antakya meselesinin hararetle tartışıldığı 1923 senesinde ise Ankara'da kendisini siyah bayraklarla karşılayan İskenderunlulara ise "40 Asırlık Türk Yurdu yabancı eline bırakılmaz"³⁹⁴ diye seslenmiştir. Bu cümleden henüz o tarihte İskenderun bölgesinde devlet kurmuş olan Hattilerin Türk olduklarını düşündüğü çıkarılabilir. Mustafa Kemal, aynı cümleyi 1923 yılında Adana'yı ziyaretinde de tekrar etmiş, sonraki yıllarda Reşit Gâlip gibi yazarlar bu cümleyi Türk tarihçiliğinin milâdı olarak kabullenmişlerdir³⁹⁵.

Mustafa Kemal'in İzmir civarının aksine, Hatay bölgesinin 4000 yıldır Türk olduğunu ileri sürmesi oldukça normaldir. Zira Antakya bölgesinde yaşadıkları bilinen Hititlerin Türk-Turanî oldukları iddiasının, Ağaoğlu Ahmed, Ziya Gökalp ve Rıza Nur gibi Mustafa Kemal'in de takip ettiği yazarlar tarafından da savunulduğundan daha önceki bölümlerde bahsetmiştik. Rıza Nur 1924 yayınladığı *Türk Tarihi* eserinde Hititlerin Turan ulusu olduğunu savunmuş ve Mustafa Kemal bu kitabı okuyarak

³⁹² İğdemir, Cumhuriyetin 50...s.3.

³⁹³ Vecihe Hatiboğlu, *age*, s.9-10. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III 1918-1937), Ankara 1954, s.16

³⁹⁴ Ergun Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 (Kuruluş)*, Cilt I. Zeus Kitabevi, İzmir, s.270.

³⁹⁵ Reşit Gâlip, "Türk Tarih İnkılâbı ve Yabancı Tezler" *Ülkü* Birinci Teşrin 1933 -Seçmeler (1933-1941) s.141.

notlar almıştır.³⁹⁶ Şemseddin Günaltay ilk olarak Belleten'in Nisan 1939 tarihli 10. Sayısında yayınlanan "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra" adlı yazısında henüz 1923 senesinde İstanbul Darülfunu tarafından Mustafa Kemal'e fahri müderrislik unvanı verilmeye kararlaştırıldığını, Gazi'in kendisine böyle bir unvan verilecekse bunun tarih alanından verilmesini istediğini anlatmaktadır. Devamla Mustafa Kemal, Şemseddin Günaltay'a tarihle eskiden beri çok ilgili olduğunu belirtmiş ve "tarihçilerle çok konuşacağız" demiştir. Ancak Günaltay, bu konuşmadan sonraki yedi yıl boyunca Lozan görüşmeleri, isyanlar ve inkılâplarla uğraşan Atatürk'ün tarih çalışmalarıyla ilgilenemediğini, hatta kendisine söylediği bu sözü bile nezaket iltifatı olarak kabul edip unuttuğunu aktarmaktadır³⁹⁷.

1920'lerin yoğun siyasal gündeminin geride kalmaya başladığı 1930'ların başından itibaren ise Çankaya Köşkü'ndeki hava da değişmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanlığı döneminde tarih, arkeoloji ve dil üzerine kitapların ağırlıkta olduğu 4289 kitaplık geniş bir şahsi kütüphane oluşturmuş, Avrupa'da özellikle de Fransa'da basılan çalışmaları Türkiye'ye getirtip, bazılarının hızlı bir şekilde çevirisini yaptırmıştır. Atatürk'ün kimi zaman günlerce çalışma odasına kapanarak kitap okuduğu bilinmektedir. Reşit Gâlip, Mustafa Kemal'in çalışmaları esnasında odada saat bile bulundurmadığını yazmaktadır³⁹⁸. Hasan Rıza Soyak hatıralarında Atatürk'ün, iki gün boyunca sadece banyo arası vererek ve gözlerini sürekli temizleyerek H.G. Wells'in *Dünya Tarihi'nin Anahatlar*'ını okuduğunu belirtir³⁹⁹ Afet İnan zamanla Çankaya Köşkündeki kitapların tek bir odaya sığmadığını ek odalar düzenlendiğini aktarmaktadır⁴⁰⁰. Bu kitaplarda Atatürk'ün aldığı notlarda veya altını çizdiği satırlarda onun kişisel görüşlerinin nasıl geliştiğinin izleri tâkip edilebilir. Örneğin Halifeliğin kaldırılması esnasında Tuğrul Bey ile Abbasî Halifesi arasındaki ilişkiler hakkında Nutuk'ta da yer alan konuşması De Guignes'in, *Hunların, Türklerin, Moğolların vesair Tatarların Tarih-i Umumîsi* adlı eseriyle

³⁹⁶ AOK C.I, s.221–224.

³⁹⁷ Şemseddin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra" *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi "Atatürk Özel Sayısı"* IV–41 1963. s.145.Ayrıca bkz *Belleten*. Cilt III. Sayı 10. Nisan 1939.

³⁹⁸ Reşit Gâlip, "Türk Tarih İnkılâbı...",s.142.

³⁹⁹ Özata, *Atatürk Bilim ve Üniversite*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2006 s. 207.

⁴⁰⁰ İnan, "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar" *VIII. Türk Tarih Kongresi. Kongre'ye Sunulan Bildiriler III. Cilt* s.1829–1833.

örtüşmektedir⁴⁰¹. Atatürk'ün okuduğu kitaplarda altını çizdiği satırlara ve aldığı notlara dikkatlice bakıldığında bunların Türk Tarih Tezi'nin temel argümanları oluşturulurken kullanıldığı anlaşılmaktadır. Meselâ Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Zeki Velidi (Togan) Orta Asya'nın kurduğu teorisini reddetmesi üzerine Atatürk'ün bu konu üzerine okumalar yaptığı ve E. Cavaignac'nın *Dünya Tarihi* adlı eserinde Orta Asya'da jeolojik değişimler ve kuraklık izlerine rastlandığını aktardığı kısımda kendi el yazısıyla “Z. Velidi Bey'e cevap”⁴⁰² yazdığı görülmektedir.

Fig. 45. — Mort de Téoumman, roi d'Élam (D'après Layard, *The Monuments of Nineveh*, t. I).

Resim 3: Atatürk'ün okuduğu kitaplardan altını çizdiği sahnelerden biri, Elâm Kralı Téoumman'ın Assurlar tarafından öldürülmesi. Atatürk'ün altını çizdiği isim, Hun Hakan'ı Teoman'ı anımsatmaktadır. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar Cilt XI)

⁴⁰¹ AOK Cilt I, s.90–91.

⁴⁰² AOK. Cilt XI, s.86.

Le climat de la Mésopotamie est tout en contrastes. L'hiver y est rigoureux, surtout dans les montagnes du Nord, tandis que l'été y amène des chaleurs torrides. La sécheresse du sol est atténuée par les pluies et aussi par les crues des deux fleuves.

Resim 4: Atatürk'ün MÖ IV. Asra Kadar Akdeniz Dünyası adlı kitapta Mezopotamya haritası üzerinde kendi el yazısı ile aldığı notlar. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar Cilt XII)

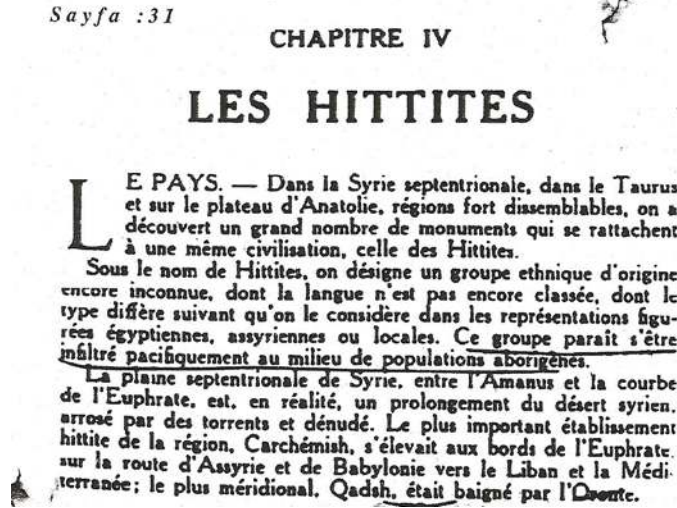
Altı çizilen kısımlara ve alınan notlara genel olarak bakıldığında seçilen kısımların Türk Tarih Tezi'nin oluşum sürecinde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin H. Gowen'in Orta Asya'nın kuruması ve göçlerle ilgili satırları, G. Maspero'nun ilk Mısırlıların Asya'dan geldiklerini iddia ettiği veya H. Hubert'in Keltlerin Orta Asya kökenli olduklarını belirttiği satırların altı Atatürk tarafından çizilmiş ve bunların birçoğu Türk Tarih Tezi'nin oluşumunda kullanılmışlardır⁴⁰³.

Atatürk'ün kişisel kütüphanesinde Keltlerden, Mayalara kadar, dünya üzerindeki tüm medeniyetlerle ilgili eserler bulunmaktaysa da onun kişisel merakının Türklüğün dünya tarihindeki yerini ortaya çıkarmak olduğu ve okumalarının genel olarak bu yönde olduğu savunulabilir. Uzakdoğu, Roma veya Keltlerle ilgili eserlerde genellikle Türklerle alakalı kısımları incelemiştir. Aynı şekilde eski Amerika uygarlıklarının Türk kültürüyle bağlantısı olup olmadığı hususuna eğilmiştir. Örneğin C.J. Churchward'ın *Kaybolmuş Mu Kıtası* adlı kitabında Mayalardan bahsettiği bölümde Yukatan Yarımadası yazan kısma Atatürk el yazısıyla "Yakut"⁴⁰⁴ yazmıştır. Anquetil'in 1818 Paris baskılı *Evrensel tarihin Özeti* adlı eserinde İskit Kralı "Jancyrus" geçtiği satırın altını çizerek "Ancyre (Ankara) kelimesi bundan gelmiş

⁴⁰³ AOK Cilt XI, s.6, 312, 392.

⁴⁰⁴ AOK Cilt X, s.286.

olamaz mı?”⁴⁰⁵ diye not düşmüştür. Moret’nin *Nil Nehri ve Mısır Medeniyeti* adlı eserinde tanrı Horus’dan bahseden kısma “Oğuz” yazmış, aynı yazarın bir diğer kitabında Mısır hanedanının anlatıldığı bölüme “onlar da Türk” cümlesini eklemiştir.⁴⁰⁶

Resim 5: Atatürk'ün Halkların *Genel Tarihi* adlı kitaplarda Hititlerle ilgili bölümde altını çizdiği cümleler (AOK Cilt XII)

Çankaya Köşkü'nde oluşturulan dönemin en modern çalışmalarının ağırlıkta olduğu kütüphanenin yanı sıra köşkün âdeta bir akademiye çevrildiği, köşkte hemen her gün tarih, dil, arkeoloji alanlarında sohbetlerin yapıldığı ve bu sohbetlerden bazılarının dönemin tedrisatını belirlediği çeşitli hatıratlarda anılmaktadır. Atatürk'ün Afet İnan'a yazdığı 1936 tarihli bir mektupta her gece dilcilerle tahta başında dil tatbikatı yaptıklarını gündüzleri bu çalışmalara hazırlık yaptığını hatta dışarı bile çıkmadığını yazmıştır⁴⁰⁷. Falih Rıfkı Atay'ın aktardığına göre Atatürk büyük devrimlerin tamamlanmasından sonra “sanki hiçbir işi kalmamış birine dönüşmüş,

⁴⁰⁵ AOK Cilt XI, s. 142.

⁴⁰⁶ AOK C. XIII, s.29, C.XVIII, s.278. Haldun Eroğlu, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı Görüşler” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. Cilt 8 Sayı 29. 2002, s.82.

⁴⁰⁷ İnan, *Atatürk'ten Mektuplar*, s.33.

sonrasında dil, tarih çalışmaları başlayınca kendini alabildiğine bu işlere vermiştir”⁴⁰⁸. Atatürk’ün biyografisini yazan A. Mango’da Atatürk’ün bu dönemde iç ve dış politikayı İsmet İnönü’ye terk ederek tüm enerjisini tarih ve dil çalışmalarına yönlendirdiğini belirtmektedir⁴⁰⁹. Bu tartışmalardan Atatürk büyük bir kişisel keyif almaktadır. Yalova’da *Türk Tarihinin Anahatları*’nın yetiştirilmeye çalışıldığı bir toplantıda Yusuf Akçura “Bu kadar yoğunluğa dayanamıyoruz” deyince, Atatürk “Benim sizlerle geçirdiğim bu saatler benim için bir saadettir. Sizlerle yaptığım bu ilmî konuşmalar benim ruhumun gıdasıdır. Bunu görmüyor musunuz? Bunu bana çok mu görüyorsunuz?” diye cevap verir⁴¹⁰.

Çalışmalara bizzat iştirak eden Atatürk, kimi zaman kendi teorilerini öne sürmekte şahsî fikirleriyle çalışmalara da müdahale etmektedir. Örneğin Hasan Cemil Ege tarihi üzerine vereceği bir konferansa hazırlanırken saat sabahın dördünü bulmuş, herkes dağılırken Atatürk, Hasan Cemil’in kalmasını istemiş ve “İyi materyal toplamışsın ama dağıtmışsın” diyerek onunla gün ışıyana kadar dört saat daha çalışmıştır. Ortalık aydınlanırken konferans metnini bitirmişlerdir. Hasan Cemil gerisini şöyle aktarmaktadır. “Ege medeniyetini iyi biliyordu. Yeni arkeoloji, filoloji, antropoloji keşiflerini, vesikalarını, Batı bilginlerinin ciltlerle son eserlerini incelemişti. ‘Ege medeniyeti’ onun için bir dava, medeniyetin ilk menşei davası, bir Türklük davası olmuştu. Bu (konferans) benim değil onun eseri idi. Ertesi akşam sofra kalabalıktı. Bir aralık bana ‘Sen konferansını hazırladın mı?’ diye sordu....Ben kalktım ve Atatürk’ün eserini kendimin olarak okudum”⁴¹¹. Uluğ İğdemir de Atatürk’ün Tarih Kurumu çalışmalarını yakından takip ettiğini Liseler İçin Tarih Ders kitaplarında İslâm tarihi bölümünün önemli bir kısmının bizzat onun tarafından yazıldığını belirtmektedir⁴¹². *Türk Tarihi’nin Anahatları*’nda Atatürk’ün elyazısıyla yaptığı müdahaleler daha sonra resmî tezin temel argümanları olmuştur. Örneğin yazarların “Yontma taş devrini Şarklılar milâttan 12000 sene evvel atlayabildikleri hâlde...”cümlesindeki “şarklılar” yerine Atatürk “Orta Asya’da Türkler” yazmıştır. “Tunç Devri en eski medeni ülkelerde Summer de 6–7000 sene evvel... başlamıştır”.

⁴⁰⁸ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya* V. Basım tarihi yok, s.7–8.

⁴⁰⁹ Mango, *age*, s.564.

⁴¹⁰ Özata, *age*, s.27.

⁴¹¹ Özata, *age*, s.59–60, Ayrıca Bkz: Hasan Cemil Çambel Makaleler Hatıralar 1987 s.78.

⁴¹² İğdemir, *Cumhuriyetin 50...*s.8.

Cümlesinde “en eski medeni ülkeler”i “Türklerde ve Türklerin medeniyet kurduğu ülkelerde” olarak değiştirmiştir⁴¹³. Böylece yazarların kimliklerini belirsiz bıraktıkları prehistorik kültürler Türklerle yer değiştirmiştir.

Hasan Cemil Çambel, tarihin bir dizi büyük isminin, Şarlman’ın, II. Mehmed’in, Büyük Frederik’in, Napolyon’un tarih okumayı seven insanlar olduklarını Şarlman’ın, Frederik’in de Atatürk gibi tarih ve dil üzerine çalışmalara yaptıklarını aktarır. Ancak Çambel’in Atatürk’e en fazla yakın gördüğü tarihi lider Caesar’dır. Caesar da bizzat Atatürk gibi yaşadıklarını bir tarih belgesi olarak hazırlamış, sofrasında tarih ve dil üzerine sürekli sohbette bulunmuş bir önderdir. Bu açıdan Çambel Atatürk’ün Nutuk eserini Caesar’ın “commentaires”ine denk görmektedir.⁴¹⁴ Birinci ve İkinci Türk Tarih kongrelerinde Atatürk tebliğleri bizzat okumuş, Türk tarihinin Ana Hatları’nın müsveddelerini tek tek incelemiştir⁴¹⁵. Kongrelere ve kurultaylara bizzat iştirak eden Atatürk bütün tebliğleri ve tartışmaları da yakından takip etmiştir. Aslan Tufan’ın anlattığına göre Ağustos 1934’teki II. Türk Dil Kurultayı’nda “Kürsüden önemli bir çıkış yapıldığında bütün kurultay bu sözlerin Ata üzerinde tepkilerini merak ederek ona doğru bakıyordu”⁴¹⁶.

Atatürk’ün Tarih çalışmalarına etkisini ve katkılarını Afet İnan’da çeşitli yazılarında da rastlamak mümkündür. Afet İnan: Atatürk “Türklük için tarih yazdı. Bu tarih yazmasında Onun yazıcısı ve beraberce okuyanı oldum. Tarihte talebesi idim. Beraber okuduğumuz kitaplar sayısızdır. Bu çalışma 1929’da başlar. Türk Tarih Kurumu bu çalışmalar neticesinde doğdu. Türk Tarihinin Anahatlarını ve Türklerin medeniyete hizmetlerini tetkik etmek ve yazmak vazifesi Tarih Kurumu’nun başlıca işi olarak Atatürk tarafından verildi. Hafriyat işleri onun teşvik ve himâyesiyle başarılıyordu. Hasta yatağında dâhi, Türk Tarih Kurumu’nun işleriyle alâkadar olmaktan zevk duyardı”⁴¹⁷ demektedir.

⁴¹³ Toprak, *age*, s.247.

⁴¹⁴ Hasan Cemil Çambel, “Atatürk ve Tarih” *Belleten* Cilt III Sayı 10. Nisan 1939.

⁴¹⁵ İğdemir, *Cumhuriyetin 50...* s.21 vd.

⁴¹⁶ Özata, *age*, s.47.

⁴¹⁷ İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi” *Belleten* Cilt III. Sayı 10, 1Nisan 1939. II. Basım 1994. s.243, 244.

Afet İnan bir başka yerde de: “Türk Tarih Kurumu kuruluş günleri ve Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin hazırlık ve açılış safhaları esnasında, Türk tarih ve medeniyeti üzerindeki çalışmalar ve tartışmalar, bir devlet başkanı olan Atatürk’ü meşgul eden başlıca konu idi. Mütemadiyen okuyan ve bu mesele için okuyanları, bilginleri toplayan Atatürk’ün muhitinde, daima fikirlerin ortaya atılması ve bunların formüllere bağlanması şart gibi idi. Etrafındakileri konuşturur, fakat kendisi de mutlaka bir konuşma ile meseleleri açar ve fikirleri toplardı”⁴¹⁸. “Atatürk, (...) Türk tarihi üzerine bizzat çok meşgul idi. Okuyor, okutuyor, münakaşa ediyor ve fikirlerini telkin ediyordu. Bütün uğraştığı ve halletmek istediği nokta, Türkiye topraklarında bugün yaşayan halkın tarihi menşeyini bulmaktı”⁴¹⁹ demektedir.

Zaman zaman yurt gezileri esnasında okullara uğradığı ve tarih derslerinin nasıl verildiğini gözlemlediği de aktarılmaktadır⁴²⁰. Gazetelerde Atatürk’ün bu türden ziyaretleri haber kaynağı olmuştur. 2 Temmuz 1933 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nden “Gazi Hazretleri Galatasaray’daki imtihanlarda hazır bulundular” başlıklı haberde Mustafa Kemal’in talebe Hayrullah Efendi’ye Etiler ile Mısırlılar arasındaki savaşları, ilk Türk kavimleri ve Atilla ile Romalıların savaşları hakkında sorular sorduğunu öğrenmekteyiz. Başka bir Ankara Kız ve Erkek liselerinin öğrencilerine, Türklerin anayurdu, Eti, Hint, Sümer medeniyetlerinden hangisinin daha eski olduğu gibi sorular sormuştur⁴²¹. Müştak Mayakon’un yazdığına göre bir tren yolculuğu esnasında Atatürk, Afet İnan’a Sümer-Eti münasebetleri, Heksus (Hiksos) ların muhacereti, Eti-Mısır münasebetleri hakkında bilgi vermesini emreder. Atatürk’ün emri karşısında tereddütsüz ayağa kalkan Afet İnan trendeki misafirlere bu medeniyetler hakkında uzun bir söylev verir ve herkes Türk Tarih Tezi’nin bu genç alemdarını gururla selamlar⁴²².

Atatürk’ün Tarih ve Dil tezlerini her türlü ortamda tartıştığı ve kanıtlamaya çalıştığı görülmektedir. Mango’nun aktardığına göre Türkiye’de görev yapan genç mâliye uzmanı Herve Alphan’d’a soyadının Türkçe olduğunu (Alp= yiğit ve Han

⁴¹⁸ İnan, *Atatürk Hakkında...* s. 270.

⁴¹⁹ İnan, “Türk Tarih Kurumu’nun Kuruluşuna Dair” *Belleten* Cilt: XI Sayı 42. Nisan 1947, s.179.

⁴²⁰ İğdemir, Cumhuriyetin 50...s.10.

⁴²¹ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1933.

⁴²² Müştak Mayakon, “Atatürk’ün Treninde” *Cumhuriyet* 10 Ekim 1937.

sözcüklerinden oluştuğunu) söylemiş ve genç Fransız'ın başını yoklayarak brakisefal-Türk kafatasına sahip olduğunu eklemiştir⁴²³. Şah Rıza Pehlevî'nin Türkiye ziyareti esnasında da, Şah için İranlıların ataları olan Perslerle Turanlıların dostluğunu anlatan bir opera bestelettirmiştir⁴²⁴.

Kitaplara genel olarak bakıldığında istisna örnekler haricinde büyük kısmının o dönemin güncel bilim eserleri olduğu görülmektedir. Fransızca kitaplar neredeyse basılır basılmaz Türkiye'ye getirilmiştir. Atatürk sadece bu kitapları getirtmek ve okumakla kalmamış 1932'den itibaren Fransa'da yayınlanmaya başlanılan *Revue Hittite et Asianique* adlı dergiyi himâyesi altına almıştır. *RHA* dergisi Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü döneminde de desteklenmesi bir devlet politikası olarak benimsenmiştir⁴²⁵.

Atatürk'ün okumaları arasında Antropoloji kitapları da özel bir yer tutmaktadır. Bu kitaplar Antropoloji disiplininin o dönemde en saygın eserleri arasında yer almışlardır. Atatürk bu kitaplarda genel olarak Antropolojinin kurallarıyla değil Türk Tarih Tezi açısından bu bilimden nasıl yararlanacağı üzerinde durmuştur. Örneğin A.C. Haddon'un *İnsan Irkları ve Onların Coğrafi Dağılımı* adlı eserinde kafatasının ırklar arasındaki ayrımları belirlemede önemi ve brakisefal kafatasının ölçümlerini aktardığı satırların altı Atatürk tarafından çizilmiştir. Aynı şekilde Türk ırkının atalarını temsil ettiği düşünülen brakisefal kafataslarının coğrafi dağılımının aktarıldığı kısımlarda da notlar ve altı çizilen satırlar devam etmektedir⁴²⁶. Gustave Glotz'un *Ege Medeniyeti* isimli çalışmasında Girit'te brakisefallerin, dolikosefallere hâkim olduğunu belirten satırlar da Atatürk tarafından çizilmiştir⁴²⁷. Türkiye'de antropoloji adına en kapsamlı ve ciddi çalışmalar da Atatürk'ün teşviki ve yardımıyla yapılabilmektedir. Bunlar arasında ilk akla gelen 1937'de Afet İnan tarafından yönetilen 64.000 erkek ve

⁴²³ Mango, *age*, s.568.

⁴²⁴ Mango, *age*, s.575–576.

⁴²⁵ Özata, *age*, s.17.

⁴²⁶ AOK Cilt. XXIII, 2001, s.3–23.

⁴²⁷ AOK Cilt XI 2001, s.266.

kadın vatandaş üzerinde yapılan antropolojik tetkik gelmektedir⁴²⁸. Şevket Aziz Kansu Atatürk dönemi Antropolojinin altın yılları olarak nitelemektedir⁴²⁹.

Resim 6-11: Sol üst Mustafa Kemal 1925'te kendi emriyle açılan Edirne Müzesi'ni ziyaret ederken. Sağ üst: II. Türk Dil Kurultay'ı çalışmalarına iştirak ederken (1934). Sol orta: Antalya Müzesi'nin açılışında (1930). Sağ orta: İstanbul Resim-Heykel Müzesi'nin açılışında (1937). Sol alt: I. Türk Tarih Kongresi'ni izlerken (1932). Sağ alt: Samsun Lisesi'nde tarih derslerini dinlerken (1930). Bkz: 365 Gün Atatürk Takvimi İstanbul 2009.

⁴²⁸ Kansu, "Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Türk Antropolojisi", *Atatürk Konferansları VIII 1975–1976*. TTK Yayınları, Ankara, 1976, s.8–9.

⁴²⁹ Kansu, age, s.13.

Antropoloji gibi Arkeoloji disiplininin de Türkiye’de gelişimi Atatürk’ün şahsî ilgi ve desteğinden bağımsız düşünülemez. Tahsin Özgüç, “bizde arkeoloji disiplini Atatürk’e ve Cumhuriyet’e bağlamaksızın izâh etmek mümkün değildir”⁴³⁰ demektedir. Atatürk bizzat arkeolojik kazıları ziyaret etmiş hatta Ahlatlıbel kazılarında, höyüğün nerede aranması gerektiğini doğru tahmin ederek arkeologları yönlendirmiştir. Atatürk, Arkeoloji çalışmalarını garanti altına almak için TTK tüzüğüne “Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek için icab eden yerlere taharri, hafır ve keşif heyetleri göndermek”⁴³¹ hükmünün (Madde 4 “C” fıkrası) eklenmesini sağlamıştır. Osmanlı döneminde hiçbir zaman İstanbul dışına çıkamamış olan müzecilik faaliyetleri Cumhuriyetle birlikte Anadolu’nun hemen her köşesine uzanmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün TBMM konuşmalarına bakılacak olursa tarih, dil ve arkeoloji faaliyetlerine ne kadar önem verdiği görülmektedir. 1 Kasım 1934’teki TBMM’nin açılış konuşmasında Atatürk “Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üstüne kurmak, öz Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışmakta olduğumuzu söylemeliyim”⁴³² demektedir. Atatürk bu tarihten itibaren istisnasız her sene TBMM açılışlarında tarih ve dil çalışmalarını destekler nitelikte konuşmalar yapmıştır. 1 Kasım 1936’daki TBMM açılış konuşmasında “Tarih kurumunun Alacahöyük’te yaptığı kazılar neticesinde meydana çıkardığı beş bin beşyüz senelik maddî Türk tarihi belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik edecek mahiyettedir”⁴³³ diyerek Hitit araştırmalarına verdiği önemi belli etmektedir. 1 Kasım 1938’de Celâl Bayar tarafından okunan son mesajında da “Tarih tezimizi reddedilemez delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu’nun”, memleketin muhtelif yerlerinde yeniden kazılar yaptırarak ecnebi uzmanların alaka ve takdirlerini kazanması övülmektedir”⁴³⁴.

⁴³⁰ Tahsin Özgüç: “Atatürk ve Arkeoloji” *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Ankara, 1975, s.109.

⁴³¹ T. Özgüç, *age*, s.114–115.

⁴³² İğdemir, *Cumhuriyetin 50...s.139*.

⁴³³ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 5, cilt: 13.21.

⁴³⁴ İğdemir, *Cumhuriyetin 50...s.139*, Atatürk’ün son günlerindeki sağlık durumu düşünülürse bu nutkun kendisi tarafından yazılmadığı da savunulabilir.

Afet İnan kendisiyle yapılan mülâkatlarda veya anılarında Atatürk'ün hastalığının en ağır döneminde bile tarih ve arkeoloji çalışmalarını yakından takip etmeye çalıştığını belirtmiştir⁴³⁵. Hasta yatağında Trakya'daki hafriyatları merak etmektedir. Afet İnan'dan hafriyattan çıkan son eserleri getirmesini ister. Hepsini inceledikten sonra “Devam ediniz, memleketimizin kültür tarihi zenginliğini daha çok bulacaksınız” demiştir. Afet İnan'ın belirttiğine göre son gördüğü kitap da ismini kendisinin koyduğu Belleten'in 5/6 sayılı nüshası olmuştur⁴³⁶. Atatürk'ün tarih ve dil çalışmalarına ne kadar önem verdiği vasiyetinden de anlaşılmaktadır. Kişisel servetinden her yıl TTK ve TDK'na pay ayıran Atatürk'ün sağlığında TTK 1931–1934 arasında her sene 8.000 TL devlet yardımı almış, bu rakam 1935'de 16.000 TL, 1936'da 24.000 TL olmuş, 1937'de bir sıçramayla 101.000 TL'ye 1938'de ise 132.000 TL'ye çıkmıştır⁴³⁷.

2.7. Türk Tarih Kurumunun Kuruluşu ve Yeni Ders Kitaplarında (1931–1939) Orta Asya, Sümer-Hitit Medeniyetleri

1931 Nisanın başlarında Türk Ocaklarının faaliyetlerine son vermesiyle birlikte Türk Ocağı Türk Tarih Tetkik Heyeti'nin de varlığı da sona ermiş oluyordu. 15 Nisan 1931'de heyet üyeleri “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti”ni (TTTC) kurdular. TTTC'nin ilk işi liseler için bir tarih kitabı hazırlamak olmuştur. 19 Temmuz 1931 tarihinde hazırlanan I. Cildin müsveddelerini Tevfik Bey, Mustafa Kemal'e sunar. Aynı ay içinde cemiyet İstanbul'a taşınarak IV ciltlik tarih kitapları projesine orada devam etmiştir. Mustafa Kemal yapılan çalışmaları Yalova'dan tâkip etmiş, kendi fikir ve önerilerini sürekli olarak cemiyete sunmuştur. Tartışmalar daha ziyâde İslâm tarihi üzerine olmuş ve Mustafa Kemal bu kısımlara müdahale etmiştir⁴³⁸. Ayrıca başlangıçta

⁴³⁵Utkan Kocatürk ile Afet İnan'ın röportajı, “Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma” AAMD Cilt 1 Sayı 3. Ankara, Temmuz. 1985.

⁴³⁶Özata, *age*, s.216–217, Afet İnan: “Atatürk ve Tarih Tezi” *Belleten* Cilt III. Sayı.10 1Nisan 1939. II. Basım 1994. s.243,244.

⁴³⁷İğdemir, *Cumhuriyetin 50...* s.156–157.

⁴³⁸İğdemir, *Cumhuriyetin 50...*s.7–9.

ortaokullar için düşünülen kitabın fazla ağır olduğuna karar verilmiş ve liselerde okutulması uygun görülmüştür. Orta okullar için daha sâde III ciltlik bir versiyon hazırlanacaktır⁴³⁹.

Tarih I'de Orta Asya prehistoryası, protohistoryası ve Sümer-Hitit medeniyetlerinin konu alan bölümler hemen hemen “Türk Tarihinin Anahatları” kitabıyla paralel niteliktedir. Bazı cümleler kelimesi kelimesine aynıken kimi yerlerde önemsiz değişiklikler yapılmıştır. Bu nedenle *Liseler için Tarih I* veya kısaca *Tarih I*'i (1931–1939) ayrıntıyla incelemeye gerek yoktur. Burada da “Beşer Tarihine Medhal” kısmında Türk Tarihinin Anahatlarında olduğu gibi Altaylardan, Karadeniz havzasına ve Ege Denizi'nden Tuna kıyılarına kadar ki bölgelerde prehistorik çağlarda beyaz renkli, brakisefal Türklerin yaşadıkları vurgulanmış, Türk ırkının diğer ırklarla en az karışan ve benliğini en fazla koruyan ırk olduğu savunulmuştur⁴⁴⁰.

Resim 12: Türk Tarih Kurumu üyelerinin Eski Şark Eserleri Müzesi'ni ziyaretleri. Soldan sağa: Sadri Maskudî Arsal, Şemsettin Günaltay, Yusuf Ziya Özer, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Yusuf Akçura, Afet İnan, Bediz Morova, Hikmet Bayur, E. Unger, Aziz Ongan, Mükrimin Halil Yınanç, önde: Uluğ İğdemir Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Yayınları, Ankara 1973.

⁴³⁹ Semavi Eyice, “Atatürk’ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü, Türk Tarihinin Ana Hatları” *Belleten* Cilt XXXII, Sayı 33, s.514.

⁴⁴⁰ *Liseler İçin Tarih I*, Kaynak Yayınları, 2003 (ilk baskı 1931) s.15–21.

“Dünyanın başka taraflarında insanlar kaya ve ağaç kavuklarında en koyu vahşet hayatı yaşarken *Türk* (Orijinalde italik) Anayurdunda kereste, maden medeniyetleri devrine kadar ulaşmıştı” tasviri *Tarih I*’de de karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde göçebeliğin şartların bir zorlaması olarak doğduğu da tekrar edilmektedir.⁴⁴¹ Ancak bazı konularda *Tarih I* daha iddialıdır, Türk Tarihinin Anahatlarında “yazının Türkler tarafından icat edilip dünyaya yayılmış olduğu tahmin olunmaktadır” cümlesi, *Tarih I*’de “Yazı Türkler tarafından icat edilip dünyaya yayılmıştır”⁴⁴² şeklinde yer almıştır.

Sümerlerle ilgili kısımda tarihlerin geriye götürülmesi devam etmiş, Sümerlerin Mezopotamya’ya en ihtiyatlı hesapla MÖ 5–6 bin yıl önce gelip yerleştikleri söylenmiştir. Geriden gelen metin Türk Tarihinin Anahatları’yla hemen hemen aynıdır. Sümerlerin savaşçı ve özgürlüklerine düşkün bir kavim oldukları, herkesin askerlik yaptığı, tek eşli evliliğe izin verildiği, kadınların yüzlerini örtmediği gibi daha önceki tarih ders kitaplarında görülmeyen ayrıntılı bilgiler, *Tarih I*’de genişçe yer almışlardır⁴⁴³. Hititler ile ilgili kısımda Türk Tarihinin Anahatları’nda olduğu gibi Hititlerin Assuva sözcüğünü bu günkü modern Asya kıtasının tamamı için kullandıkları yeniden iddia edilmektedir. Hititlerin Anadolu’ya “Hata” adını verdikleri bunun da Çin’in kuzeyindeki Türk yurdu olan “Hata” ile aynı sözcük olduğu savunulmaktadır. Hata terimi Türk Tarihinin Anahatları’nda bulunmamaktadır. Türk Tarihinin Anahatları’nda “Küçük Asya ahalisi, Hittite ve benzeri isimlerle tanıtılmış Türklerdir” cümlesi “Küçük Asya halkı, Hitit ve benzeri isimlerle tanıtılmış Hata Türkleridir”⁴⁴⁴ şekline sokulmuştur. Böylece “Eti” sözcüğünün kökeni için Türk Tarihinin Anahatları’ndan farklı bir köken bulunmuştur. Önceden de belirtildiği üzere Bâbil’in Hititlerce Sümerlere bırakıldığını aktaran kısım *Tarih I*’de kaldırılmıştır. Geriye kalan metinler genel olarak *Türk Tarihinin Anahatları* ile aynıdır.

⁴⁴¹ *Liseler İçin Tarih I*, 1932, s.27.

⁴⁴² Türk Tarihinin Anahatları, s.340, *Liseler İçin Tarih I* s.41. Yazının hem Çin’e hem de Mezopotamya ve Mısır’a Türkler tarafından getirildiğini savunan müellifler, Çin, Mısır ve Sümer yazıları arasındaki farklılıklar hakkında bir yorum yapmamaktadırlar.

⁴⁴³ *Liseler İçin Tarih I*, 1932 s. 85–91.

⁴⁴⁴ *Türk Tarihinin Anahatları*, s. 192, *Liseler İçin Tarih I*, 1932 s.127.

Kanunlarının Sümerlere benzemesi, kadın haklarına değer vermeleri, kadınların da askerlik yapması gibi Hitit geleneklerinden bahsedilmiştir⁴⁴⁵.

Eski Türklerin din ve kültürleriyle ilgili kısımlarda da o güne kadar okullarda okutulan kitaplardan tamamen farklı bir yorum göze çarpmaktadır. Ali Reşat'ın kitabında Türklerin çok tanrılı bir dine sahip olduklarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktayken *Liseler İçin Tarih I*'de Gök, Yer, Ay ve Güneş'in Türkler tarafından tanrı olarak kabullenildiği vurgulanmaktadır. Oysa daha önceki kitaplarda Türklerin toprak, ateş, su gibi unsurlara sadece hürmet gösterdikleri bildirilmektedir⁴⁴⁶. Türklerde çok tanrıcı inançların olup olmadığı önde gelen Türkçüler için önemli bir tartışma konusuydu. Ziya Gökalp Eski Türklerde çok tanrılı inançların varlığını kabul ederken⁴⁴⁷, Namık Orkun "Türklerin birçok dine intisap ettiğini fakat bunlara rağmen onun nazarında yine bir Gök-Tanrı vardır"⁴⁴⁸ diyerek Türklerde Tek Tanrı inancının her şeyden güçlü olduğunu belirtmekteydi. Türklerin eski dini hakkında 1930'lardaki ders kitaplarındaki yorum değişikliği ve Türklerin çok tanrıcı bir geçmişe sahip olduğunun kesin olarak kabullenilmesindeki etmen; Türkler ile Kadim Şark kültürlerini ilişkilendirmektir. Hatta *Tarih I*'de Güneş ve Ay'ın tanrı olduğu düşüncesinin Türk göçleriyle birlikte Orta Asya'dan Sumerlere, Etilere, Fenikelilere geçtiği vurgulanmaktadır⁴⁴⁹. Türk Tarih Tezi'nin etkisini yitirip "Türk-İslâm sentezi" adı verilen akımın güç kazandığı daha sonraki yılların ders kitaplarında ise Türklerin hiçbir zaman çok tanrılı dinlere inanmadıkları, Tanrı heykelleri yapmadıkları iddia edilecektir⁴⁵⁰.

⁴⁴⁵ *Liseler İçin Tarih I*, 1932 s. 126–137.

⁴⁴⁶ Ali Reşat, *age*, s.104–105.

⁴⁴⁷ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi* s.25–28, 87–101.

⁴⁴⁸ Özdoğan, *age*, s.59.

⁴⁴⁹ *Liseler İçin Tarih I*, 1932, s. 51.

⁴⁵⁰ E. Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında, Türk Tarih Tezi'nden Türk İslâm Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul, 2000, s.145. Bütün bu karmaşanın nedeni, "Eski Türkler" muğlâk ifadesiyle, Orta Asya'da Türkçe konuşan ancak; zaman, mekân ve âdiyet açısından birbirinden oldukça farklı toplumsal örgütlenmelere sahip insanların tek bir dinî anlayışa sahipmiş gibi gösterilmeye çalışılmasıdır. Bu konu hakkında Ziya Gökalp'in yaklaşımı, yani Türklere genel bir dinî kimlik vermek yerine Altay, Yakut, Oğuz vb boyların inançlarını ayrı ayrı incelemesi bize göre bu gün içinde en doğru yaklaşımdır. Bu yaklaşımla "Eski Türkler" denilen aile içinde Şamanlık, Çok Tanrıcılık, Tek Tanrıcılık gibi birbirinden farklı eğilimlerin var olduğu görülebilmektedir.

Ders kitaplarının haritaları da dönemin bakış açısına göre yeniden düzenlenmiştir. *Orta Mektepler için Tarih I* de yer alan ve daha sonraki yıllarda da tarih atlaslarında kullanılan⁴⁵¹ bir haritada Orta Asya'dan yola çıkan Türk göçleri dünyanın çeşitli alanlarına yayılmaktadır. Avrupa'da İzlanda hariç her yere ulaşan oklar, Kuzey Afrika ve Arabistan Yarım Adasını, Hindistan, Çin ve Sibirya'yı da kapsamaktadır. 1942'den sonra okutulan ders kitaplarında ise bu oklar biraz daha azaltılacaklardır. Gene Haritalar üzerindeki yer isimlerinin Türkçe fonetiğe daha uygun hâle getirildiği görülmektedir. Örneğin *Liseler İçin Tarih I*deki "Eti İmparatorluğu" haritasında "Kizzuvatna" yerine "Kızova", "Assuwa" yerine "Asova" Troia yerine "Turova" yazılmıştır⁴⁵². Sümerler ve Hititler öğrencilerin ezberlemesi gereken müfredat şiirlerinde de geçmektedirler. Bu tür bir şiirde:

Evrenseldir Türk tarihi, insanlığa kök olmuştur
Hep o selin ayakları, Sümer, Elâm, Mısır, Eti
Türkiye'dir bir kolu da en yenisi, en gürbüzü
Tarih yeni yazmaktadır böyle güçlü bir devleti⁴⁵³

Türkiye'de bu yıllarda hâkim olan eğitim politikasının romantik-milliyetçi ve abartılı tavrı eleştirilirken daha önce benzer konularda dile getirdiğimiz gibi, XX. Asrın ilk yarısında tarih eğitiminde evrensel eğilimin romantik milliyetçilik olduğu unutulmamalıdır. Hatta Türk müfredatının kendi komşularını geriden tâkip ederek romantik-milliyetçi bir çizgiye çekildiği bile söylenebilir. Balkan ulusları bir yana Osmanlı Devleti'nden yeni ayrılan ve henüz mandater rejimlerle yönetilmekte olan Arap ülkelerinde dâhi bu türden bir eğitim sisteminin temelleri atılmış durumdaydı. Irak devletinin ilk eğitim nazırı olan Sati el Husrî'ye göre "Milliyetçi duygular başka her şeyden daha çok tarihî anılara bağlıdır....Uyanış hareketlerinin bağımsızlık ve birlik mücadelelerinin genel olarak geçmişi yeniden hatırlayarak ve tarihten ilham almaya çalışarak başladığını söylersek abartmış olmayız" demektedir. 1922 yılında El

⁴⁵¹ Bu harita 8-7-1980 tarihli MEB Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla hazırlanan ve 1980'lerde basılan Tarih Atlası'nda aynı şekilde yer almıştır.

⁴⁵² *Liseler İçin Tarih I*, 1932, Haritalar. Karşılaştırmak için Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 1999, s.148.

⁴⁵³ Özdoğan, *age*, s.87.

Husrî Iraklı ilkokul öğretmenlerine şöyle sesleniyordu. “İlkokullarda tarih öğretiminin birinci amacı anavatanın tarihini ve milletin geçmişini öğretmektir. Bunda ulaşılabilecek nihai hedef öğrencilerin kalbinde vatanseverlik ve milliyetçilik duygularını güçlendirmektir. Bu yüzden Irak ve Arap milletin tarihi, tarih öğretiminin çekirdeği olmalıdır. İlk derslerde Irak’ın ve Arapların tarihiyle ilintili olmadıkça diğer ülkelerin tarihi öğretilmemelidir”⁴⁵⁴.

2.8. *Türk Tarihinin Anahatları’nın Yeniden Yazılması Girişimi ve Sümer-Hititlerle İlgili Müsveddeler*

Atatürk’ün *Türk Tarihinin Anahatları* kitabını yeterli bulmadığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Nitekim kitabın yeniden yazılması için 14 Şubat 1932 tarihinde kitabın yeniden yazılması direktifini vermiştir. 25 Şubat–10 Mart 1932 arasında *Türk Tarihinin Anahatları’nın* yeniden yazılması planlanarak 1932 sonuna kadar kitabın basılması öngörülmüştür⁴⁵⁵. Ancak tarih ders kitaplarının hazırlıkları ve Birinci Tarih Kongresi bu çalışmayı akim bırakacaktır. Yine de proje kapsamında hazırlanan müsveddeler Paleolitik dönemden Cumhuriyete uzanan zaman dilimini kapsayan toplam 5179 sayfalık bir yekûn tutmuştur. Tüm bu müsveddeler 22 Nisan–13 Mayıs tarihleri arasında Ankara Halkevi’nde düzenlenen 21 toplantıda Reis-i Cumhur’un huzurunda okunmuş ve değerlendirilmiştir. Her müsveddenin okunmasından sonra katılımcılar ve Mustafa Kemal düşüncelerini belirtmiş ve tartışmışlardır⁴⁵⁶. Aynı kapsamda bir dizi broşürde yayınlanmıştır. Bunlar arasında bizim konumuzu ilgilendirenler şunlardır:

1-Galip Ata (Ataç): *Sumerlerde hekimlik, Eski Mısır’da hekimlik, İskitlerde hekimlik*, 53 sayfa. 1932. (I. Seri no:3)

⁴⁵⁴ Davışa, *age*, s.60–66.

⁴⁵⁵ İğdemir, *Cumhuriyetin 50...* s.16

⁴⁵⁶ İğdemir, *Cumhuriyetin 50...*s.23

2-Ahmet Cevat (Emre) : *Türklerin yazıyı icat etmekle medeniyete hizmetleri ve Alfabenin de menşei Sumer Türklerinin yazısıdır*. 18 sayfa. 1932. (I. Seri no:11)

3-Yusuf Ziya (Özer): *Mısır* 32 sayfa.1932. (I. Seri no:16)

4-Reşit Galip ve Mehmet Saffet(Engin): *Anadolu-Eti imparatorluğu Devrine Kadar*, 41 sayfa. Basılmış. 1932. (I. Seri no:22)

5-Hasan Cemil (Çambel): *Ege medeniyeti*. 18 sayfa.1932. (I. Seri no:50)

6-Mustafa Zühtü: *Sümer Medeniyetinin Mâlî Hayatı*.92 sayfa. (I. Seri no:57)

7-Şemsettin (Günaltay): *Suriye ve Palestin*, 52 sayfa.1934. (II. Seri no: 23)

8-Celâl Esat (Arseven): *Türklerde Mimarî, Eti ve Selçuk mimarileri*, 13 sayfa.1934. (II. Seri no: 28)

9-Şemsettin (Günaltay): *Mezopotamya-Sumerler, Akatlar, Gutiler, Amüriüler, Kasitler, Asurlular, Mitanniler, II. Babil İmparatorluğu*, 208 sayfa. sayfa.1934. (II. Seri no: 33)

10- Reşit Galip ve Mehmet Saffet(Engin): *Etiler*.150 sayfa. 1934. (II. Seri no: 39)

11-Mehmet Saffet(Engin): *Eti Medeniyeti*.55 sayfa.1936. (III. Seri no 7)

Semavi Eyice'ye göre bu müsveddeler arasında gerçekten yayınlanmayı hak eden ve de yayınlanan, artık klasikleşmiş eserler olduğu gibi aceleyle yazılmış, birkaç sayfayı geçmeyen ve bilimsel bir değer taşımayanlar da mevcuttur⁴⁵⁷. Bu müsveddeler arasında orijinallerine ulaşabildiklerimizi aşağıda inceledik⁴⁵⁸.

⁴⁵⁷ Eyice, *age*, s.519.

⁴⁵⁸ Bu müsveddelerin birçoğuna tarafımızdan ulaşmakla birlikte Yusuf Ziya'nın *Mısır Medeniyeti* 'nin orijinalini bulamadık. Ancak yazarın gene aynı konuya değinen *Mısır Tarihi* incelenmiştir. Şemsettin Günaltay'ın *Mezopotamya-Sumerler...* ve *Suriye Palestin* müsveddesi de kendisinin daha sonra kaleme

2. 8. a. Reşit Gâlip ve Mehmet Saffet (Engin) in Gözüyle Hititler

Listeden de anlaşılacağı üzere Reşit Galip ve Mehmet Saffet'in Hitit medeniyeti üzerine birlikte yoğunlaştıkları görülmektedir. *Anadolu-Eti imparatorluğu Devrine Kadar* adlı müsveddenin başlangıç sayfasından itibaren Tarih Tezi etkisi kendini göstermektedir. Türk tarihçilerinin işbölümünde Hititleri kendine seçmiş görünen Mehmet Saffet ileride de bu tarzda müsveddelerin ve *Ülkü*'de yayınlanan Hititlerle ilgili bir dizi makalenin müellifi olacaktır. İkilinin bu eserinde "Hayat özünü Orta Asya'dan alan medeniyet ağacının köklerini bir taraftan Mezopotamya'ya bir taraftan Anadolu'ya salarak buralarda meyveler verdiği" belirtilmektedir. "En eski zamanlardan beri beşeriyetin talim ve terbiyesini deruhte eden bu yüksek kabiliyetli insanlar, bu gün de yine bu yaylalarda (Anadolu) yaşayanların atalarıdır: Etilerdir". "Bunlar, Orta Asyanın kuruyan sahalarından muhacerete mecbur kalan ve milattan binlerce sene evvel dünya medeniyeti havzalarında maddeten ve manen hâkim bir ırk olarak yaşayan bizim öz atalarımızdır. Uzun zamanlar gizli kalan bu hakikat bugün bütün vüruh ve azmet ile inkâr olunmaz bir şekilde toprak altından çıkarılarak ilim dünyasının hayret nazarlari önüne serilmiş bulunuyor"⁴⁵⁹ denilmektedir. Yazarlar her ne kadar Hititlerin Türk olduğuna dair kanıtların yeni öne sürüldüğü ve ilim dünyasının bu kanıtlar karşısında şaşkınlık duyduğunu belirtse de; aslından bu iddialar neredeyse yarım asırdır tartışıla gelen ve taraftarları zaten bulunan nazariyelerdir. Nitekim yazarların kendileri de Hititlerin Moğol kökenli olduğunu savunmuş olan İngiliz bilim adamı C. R. Conder'ın o dönem için artık eskimiş sayılabilecek eserini, 1887 baskılı *Altaic Hieroglyphs an Hittite Inscriptions* kaynak olarak kullanmışlardır.

aldığı kitapların temelini oluşturduğundan ayrıca burada ele alınmamıştır. Ahmet Cevat Emre'nin çalışması ise dil araştırması olması nedeniyle II. Bölümde ele alınmıştır.

⁴⁵⁹ Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Anadolu Eti İmparatorluğu Devrine Kadar*, Türk Tarihinin Anahatları Eseri Müsveddeleri No 22. Başvekâlet Müdevvenat Matbaası 1932, s.3.

Conder, Hititlerin Altayik bir halk olduğunu zaten “Kheta” veya “heth” kelimelerinin batı anlamına geldiğini, bu ismin Altay halklarının batısında yer almalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Reşit galip ve Mehmet Saffet de “Anadoluyu bu suretle en eski zamanlarda işgal eden bu halk kitlesi, Orta Asiyadan muhaceretle gelen ve beraberlerinde bir medeniyet getirmiş olan Etiler namı altındaki bizim eski ecdadımız, yani Türklerdir” demektedirler. Yazarlar Avrupa’da, Hitite, Heteen, Heth’den eski Yunanda Kheitos, İbranilerde Khet, Mısırlılarda Khaiti, Assur’da Khatti denilen bu halkın isminin bizce bir mana ifade eden Eti ile hemen hemen aynı olduğunu belirtmekte; ancak bu mananın ne olduğunu aktarmamaktadırlar. Antropolojik delilerin ve Aşkabat, Anav’da yapılan kazıların Hititlerle Orta Asya halkları arasındaki kültür ve ırk birliğini kanıtladığını vurgulayan yazarlar, bu gün de Anadolu’da Hititlerle aynı ırki özellikleri taşıyan Türk tipinin yaşadığını belirtmektedirler⁴⁶⁰.

Yazarlar bazı evrensel icatları da aynı kaynaklara bağlamaya eğilimlidirler. Örneğin Orta Asya’da kullanılan taş aletler ve değirmen taşlarının Güney Amerika’da da benzerlerinin bulunması bir kültür irtibatını kanıtlamaktadırlar. Yazarlara göre bu irtibat bazı Türklerin Behrenk (Bering) Boğazı’nı geçmesiyle Amerika’ya yerleşmesiyle olmuş olabilir Nitekim bazı Amerikan yerlilerinin dillerinde Türkçe kelimelere rastlanmaktadır. Yazarlar, çeşitli kabilelerin taş aletleri birbirinden bağımsız icat edebileceği düşüncesinde değillerdir. Hititlerin Türk olduğunun kanıtlanması için etno-kültürel diğer benzerlikler burada da karşımıza çıkarlar. Kunduralar, başparmağı ayrı olan kar eldivenleri gibi o günde Doğu Anadolu ve Azerbaycan’da kullanılan eşyalar kanıt olarak kabul edilmektedir⁴⁶¹. Benzer şekilde Hititlerin madenciliği de Orta Asya’da öğrenip Anadolu’ya geldikleri savunulmaktadır⁴⁶². Oysa ki Anadolu’da daha o zamanda da kalkolitik, bakır, bronz ve demir çağları yani madenciliğin adım adım ve yerel düzeyde geliştiğinin, ani bir sıçramanın olmadığının arkeolojik kanıtları bulunmaktadır⁴⁶³.

⁴⁶⁰ Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Anadolu Eti...* s.11—15.

⁴⁶¹ Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Anadolu Eti...* s.16—20.

⁴⁶² Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Anadolu Eti...* s.30.

⁴⁶³ Childe, *L’Orient préhistorique* (1935)

Sümerlerinde Etilerin akrabası oldukları ve Orta Asya'dan geldikleri kabul edilmelidir. Yazarlar Anadolu'nun tarihi devirlere Assur ticaret kolonileriyle girmesinin yanlış bir bilgi olduğunu, Anadolu'da bundan iki bin yıl önce de yani MÖ 4000'lerde Sümerlerle çağdaş yazılı belgeler bulunduğunu iddia etmektedirler. Ancak bunların nerede olduğu belirtilmemektedir. Müellifler Etilerin Sümerlerle aynı zamanda Orta Asya'dan ayrılan bir kavim olduğunu, sadece birinin Anadolu'ya yerleşip diğerinin Mezopotamya'ya yöneldiğinin kabul edilmesi gerektiğini aktarmakta ve her iki halkın yazıya aynı zamanda sahip olduklarını savunmaktadırlar⁴⁶⁴. Ancak bu durumda neden iki toplum arasında ortak bir yazı oluşmadığı sorusu boşlukta kalmaktadır. Zira Sümer çivi yazısı ile Anadolu'da rastlanan yerel hiyeroglifin ortak bir noktası olmadığı gibi Hititler çivi yazısını Sümerlerin icadından çok sonra Assurlardan öğrenmişlerdir. Ayrıca Anadolu'da MÖ 4000'lerde yazının bulunduğu iddiası sadece bu kitabın yazarlarının düşüncesidir ve hiçbir kaynakta Assur ticaret kolonilerinden önce de Anadolu'da yazının bilindiğine dair bir kanıt bulunmamıştır. (Bu gün de bu durum değişmemiştir) Buna rağmen Sümer ve Etilerin tek bir kaynaktan ve aynı zamanda göç ettikleri nazariyesinin iç tutarlılığı adına bu farklılıklar ve boşluklar yazarlarca göz ardı edilmiştir. Aynı şekilde, Garstang'tan yaptıkları bir alıntıyla Etilerin sahillerden uzak durmayı tercih eden iç memleketleri ve yüksek yaylaları seven bir halk olarak Türklere benzediklerini savunan yazarlar, bir yandan da Girit, Ege Adaları halkının da Türk olduğunu ima etmektedirler⁴⁶⁵.

Reşit Galip ve Mehmet Saffet'in bu ortak eserinde Türk-Moğol bağlantısı ve sarı derililik tartışması yeniden karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan Mısır resimlerinde veya Hitit heykellerindeki, Hitit figürlerinin Altayik özellikler taşımaları, brakisefal kafalı olarak çizilmeleri olumlanırken, Mısırlıların Hititleri sarı derili olarak tasvir etmeleri sıkıntı yaratmaktadır. Cowley'den yaptıkları bir alıntıyla yazarlar, Mısır resimlerinde yer alan "sarı derili ve Mongoloit görünümlü figürlerin hakiki Etiler olmayıp, Eti ordusunda bulunan Anadolu'nun yerli iptidaî sakinlerini temsil ettiğini" savunmaktadırlar⁴⁶⁶. Hitit ordusunda bulunan sarı derili Mongoloit ve iptidai askerler yorumu Reşit Gâlip'in Birinci Tarih Kongresindeki Dr Legendere'den yaptığı bir

⁴⁶⁴ Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Anadolu Eti...* s.21-22.

⁴⁶⁵ Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Anadolu Eti...* s.32 vd.

⁴⁶⁶ Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Anadolu Eti...* s.2.

alıntıyla da örtüşmektedir. Legendre’a göre Türk ordularında bulunan ve Avrupalıların hatalı olarak Türk sandığı sarı derili Mongoloit askerler aslında “asıl muhripler olan Türklerin silah uşakları, Türklerin âdi hizmetlerine koşulmuş mağluplar sürüsü” idiler. Legendre devamla Avrupa’yı asıl yakıp yıkanların bu “sarı uşaklar” olduğunu beyaz reislerinin bu şekilde davranmadığını”⁴⁶⁷ eklemektir. Böylece Legendre’ın beyaz derililere toz kondurmayan ırkçı söylemi Türkleri de korur görüldüğünden sahiplenilmiştir. Moğolların Türklerin basit işlerini yapan hizmetkârlar olduğu tezi diğer çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Türk tarihinin Anahatları’nın Cengiz İmparatorluğuna ayrılan kısmında “Moğollar Türklerin yanında çobanlık, hizmetkârlık iştiğal ederlerdi. Medeniyet bakımından tamamen Türklerin etkisi altında idiler”⁴⁶⁸ denilmektedir. Böylece sarı derililerin kaderi Hititler çağından Cengiz’e kadar Türklerin yanında iptidai bir yer edinebilmek olmuştur.

Conder’dan alıntılara devam eden yazarlar sadece İngiliz bilim adamının Moğol-Hitit bağlantısının yerine Türk-Eti demeyi tercih etmişlerdir. Conder, “Moğol” derken tüm Turan halklarını kastederken Türkçe çeviride Moğol (Türk) olarak yorumlanmıştır. Örneğin çeviri metin şu şekilde yazılmıştır: “Mısır kabartmalarından ve kitabelerinden bunların (Hititlerin) Moğol (Türk) oldukları umumiyetle kabul edilmiştir. Etilerin diğer bariz hususiyeti Tatarlar gibi saçlarını perçim yapmalarıdır. Bu moda Çinlilere Moğol (Türk) istilasından sonra geçmiştir (...) O halde ırkî tip ve kostümler Etilerin Moğol (Türk) ırkı olduğunu gösteriyor. Etiler yalnız ırkan Moğol (Türk) değil aynı zamanda Moğolca (Türkçe) konuşan bir halk idi. Hükümdar olarak kullanılan terim Etrüsklerde Tarquin, Türklerde Tarhan ya da Targan Moğollarda Dargo olarak kullanılmıştır. Akadca da Tar ve Khun kabile ve prens demektir. Etice, Sümer dilinin bir lehçesidir ve Etilerin malum olan kelimeleri ve mütebariz lâkapları yalnız Moğol ve ondan çıkmış olan Türk dilinde bulunmaktadır”⁴⁶⁹.

1934’te Reşit Galip ve Mehmet Saffet’in ikinci ortak çalışmaları *Etiler* yayınlanmıştır. Reşit Galip bu eser yayınlandığında vefat etmişti. Hitit uygarlığının keşfi ve tarihi hakkında bilgi veren kitap, Hititlerin menşei tartışmalarına girmeden

⁴⁶⁷ Reşit Gâlip, “Türk Irk ve Medeniyet Tarihi’ne Umumi bir Bakış” *I. Türk Tarih Kongresi*, s.159.

⁴⁶⁸ *Türk Tarihinin Anahatları*, s.403.

⁴⁶⁹ Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Anadolu Eti...* s.36–37.

Türkiye’deki Hitit eserleri, yerleşimleri ve bunların keşifleri hakkında malumat vermektedir⁴⁷⁰. Bu kitap günümüzde yaygın olan Efes, Kappadokia vb alanların tanıtıldığı yarı bilimsel yarı turistik kitaplar tarzında hazırlanmıştır.

Mehmet Saffet Engin imzalı *Eti Medeniyeti* adlı müsveddede ise yazar, Etilerin sosyal teşkilatını, din ve mitolojisini, sanat ve edebiyatını, dil ve yazsını incelemektedir. Sosyal hayatta Samîlerin aksine akrabalarla evliliğin yasak olduğu, kıssasın bir ceza türü olmadığı belirtilmektedir⁴⁷¹. Eti ordu sistemine değinirken yazar, Samîlerle kıyaslandığında Etilerin, çok daha insanî bir harp kültürüne sahip olduklarını belirtmektedir. Harp esirlerini yakmak, kafataslarından tepeler yapmak, esirlerin uzuvlarını kesmek gibi unsurlara Etilerde asla rastlanmadığını aktarmaktadır.⁴⁷² Müsveddenin Din ve Mitoloji kısmına kadar sadece Etileri komşularına karşı öven fakat Türklükleriyle herhangi bir bağ kurmayan yazar, bu bölümden itibaren Tarih Tezi’ne göre hareket etmektedir. Yunan dininin kökenlerinin Eti ve Sümer’de aranması gerektiğini belirttikten sonra Eti dinî itikat ve âyinleri Ortaasiya’daki en eski Türk medeniyetine kadar dayanan ve bugünkü bilgilerimize göre hiç değilse 10.000 yıllık kıdemi olan bir sosyal müessese olduğu savunulmaktadır. Başka metinlerde de geçen bu 10.000 yıllık kıdemin büyük ihtimalle esin kaynağı Anav kazılarıdır. Nitekim ileriki kısımlarda yazar ölülerin yakılarak küplere konulması geleneğinin Orta Asya hafriyatında da görüldüğünü belirtmektedir. Ancak gerek Anav’da gerekse yazının bulunmadığı herhangi bir başka yerde, dinî itikatların ve âyinlerin yapılış tarzının nasıl bilinebileceği konusunda yazar bir mâlumat vermemektedir.

Saffet Engin, müsveddede “Hurri, Mitanni, Luvi, Kaşka gibi muhtelif adlar taşıyan Etiler” tabirini kullanmakta ve birbirinden çok farklı diller konuşan bu halkları tek isim altında birleştirmektedir⁴⁷³. Bu durumda “Etilik” bir ulus değil Osmanlılık gibi çeşitli milletlerin ortak adı haline gelmektedir. Yazar ise tüm bu halkları tek bir millet olarak kabul etmekte ve aralarındaki dinî ayrılıkların, bulundukları yerdeki yerli

⁴⁷⁰ Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Etiler*, Akşam Matbaası. İstanbul 1934.

⁴⁷¹ Mehmet Saffet (Engin), *Eti Medeniyeti*, Akşam Matbaası, İstanbul, 1936. s.10.

⁴⁷² Mehmet Saffet (Engin), *Eti Medeniyeti*, s.15.

⁴⁷³ Mehmet Saffet (Engin), *Eti Medeniyeti*, s.18–27 Kitabın sonundaki Appendix’te yazar bu kavimlerin ayrı ırklar gibi gösterilmesinin yanlış olduğunu, bu halkların Anadolu’nun çeşitli mıntikalarına yerleşmiş Eti kolları olduklarını savunmaktadır (s. 54).

halklarla kaynaşmalarından kaynaklandığını savunmaktadır. Ayrıca Sümerler ile Hurriilerin de aynı tanrılara tapındıkları aktarılmaktadır. Eti tanrıları Samîlerde olduğu gibi uhrevî değil daha ziyâde dünyevîdir ve “realist Türk karakterinin bir ifadesi olarak tezahür” etmektedirler.⁴⁷⁴ Yazar devamla Etilere yol gösteren “mana” adlı ışıkla Türklerin “kut” inancının aynı olduğunu belirtmektedir⁴⁷⁵. Bu teori Ziya Gökalp’te bile mevcuttur. Ziya Gökalp ilkel toplumlarda mana adlı yol gösterici ışık inancının Türklerde karşılığının “kut” olduğunu “kut”un kimin üzerine inerse o kişinin “kutsandığına”⁴⁷⁶ inanıldığını aktarmıştır.

Hititlerin giydikleri ucu sivri pabuçlar yine karşımıza çıkmakta ve bunların halen Anadolu’da giyildiği belirtilerek etnik devamlılığa vurgu yapılmaktadır. Herodot’un Etileri “Suriyeli” olarak adlandırdığını iddia eden yazar Strabon’un ise Etileri öbür Suriyelilerden ayırmak için onlara Beyaz Suriyeli ismini verdiğini aktarır. Benzer bir iddia Reşit Gâlip ve Mehmet Saffet’in birlikte kaleme aldıkları *Anadolu Eti İmparatorluğu Devrine Kadar* adlı müsveddede de yer almaktadır. Burada da Herodot’un Etileri “Suriyeliler” olarak isimlendirdiği açıklanmaktadır⁴⁷⁷. Ancak Herodotos’un Hititleri Beyaz Suriyeliler veya Suriyeliler olarak isimlendirdiği iddiasını kanıtlayacak bir belge bulunmamaktadır. Tam tersine Herodotos’un döneminde Hititlerin tamamen unutulmuş bir halk olduğu ve Herodotos’un onlardan hiç bahsetmediği söylenebilir. Herodotos’un Hititleri tanımadığı, Sayce’ın da belirttiği üzere Filistin Suriye’si ve Sardes, İzmir Karabel’deki Hitit eserlerini Mısırlılara ait sanmasından anlaşılmaktadır⁴⁷⁸. Herodotos’un veya Strabon’un Beyaz Suriyeliler derken Hititleri kastetmiş olabileceği iddiası yazarların kendi çıkarımlarıdır.

Saffet Engin Eti, Sümer ve Orta Asya medeniyetlerinin dinin bir ve aynı kaynaktan geldiğini savunurken kaçınılmaz olarak çelişkili bir tutum almak zorunda kalmıştır. Örneğin Etilerde en önemli Tanrı’nın Güneş ilâhesi Arinna olduğu belirtilmektedir⁴⁷⁹. Gerçekten de bu eski Türk inançlarıyla da benzeşmektedir. Eski

⁴⁷⁴ Mehmet Saffet (Engin), *age*, s.19.

⁴⁷⁵ Mehmet Saffet (Engin), *age*, s.28.

⁴⁷⁶ Ziya Gökalp, *Türk medeniyeti Tarihi*, s.31–32.

⁴⁷⁷ Reşit Gâlip - Mehmet Saffet, *Anadolu Eti İmparatorluğu Devrine Kadar*, s.29.

⁴⁷⁸ Herodotos, II. 106.

⁴⁷⁹ Mehmet Saffet (Engin), *age*, s.19.

Türklerde Güneş'in tanrı olarak kabul edilip edilmediği tartışmalı olmakla birlikte, Güneşe kurbanlar adandığı ve saygı duyulduğu, ayrıca Güneşin kadın Ay'ın ise erkek olarak kabul edildiği bilinmektedir⁴⁸⁰. Ancak Sümer inancında Güneş erkek olarak karşımıza çıkar.⁴⁸¹ Bu durumda da Sümer-Hitit-Türk Güneş tapımının ortaklığı tezi zayıflamış olmaktadır. Engin, Etilerin Tanrılara sığır, koyun, domuz ve keçi kurban ettiklerini fakat at kurban etmediklerini belirtmekte, kurbanların daima boğazından kesildiğini ve kanlarının çok değerli kabul edildiğini aktarmaktadır⁴⁸². Oysa Eski Yunan yazarlarının İskitler hakkında verdikleri bilgilerde Orta Asyalı göçebe kavimlerinin at kurban ettiklerini, atın boğularak öldürüldüğünü, kanının akıtılmamasına dikkat edildiğini yazmışlardır⁴⁸³. Herodotos Skythia'da bütün hayvanların özellikle de atların kurban edildiğini yazmıştır⁴⁸⁴. At kurbanı günümüzdeki şaman Türkler arasında hâlen sürmektedir⁴⁸⁵. Herodotos kurban töreninde kan akıtılmadığını kurbanın iple boğulduğunu aktarmaktadır ki bazı tarihçiler Osmanlı şehzadelerinin aynı şekilde öldürülmesini Orta Asya geleneklerine bağlamaktadırlar.

Eti yazısı bölümünde Engin, Goetze'nin Hititleri Anadolu'ya batıdan gelen yarı barbarlar olarak nitelendirmesini eleştirmekte ve Etilerin barbar olmadıklarını ayrıca Anadolu'ya doğudan geldiklerini vurgulamaktadır⁴⁸⁶.

Engin Hitit hiyeroglif yazısının Çivi yazısından sonra ortaya çıktığı fikrine de karşıdır. Ona göre, hiyeroglif yazılar her zaman çivi yazısından önce meydana gelir. Ancak Saffet Engin'in bu tezinde yanıldığı nokta bu durumun aynı toplumların yazınsal evriminde görülmüş olmasıdır. Sümerlerin piktografik yazısı zamanla çivi yazısına, Mısır hiyeroglifleri de Demotik-Hieratik yazıya dönüşmüştür. Buna karşın herhangi bir toplumun Sümerlerden bağımsız olarak ve onlardan çok daha sonra hiyeroglif bir yazı icat etmesi kronolojide sorun yaratmaz. Örneğin Maya, Aztek hiyeroglifleri Sümer çivi yazısından binlerce sene sonra oluşmuşlardır. Engin'in hatası

⁴⁸⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997, s.47-48.

⁴⁸¹ Black-Gren, *age*, s.153.

⁴⁸² Mehmet Saffet (Engin), *age*, s.30.

⁴⁸³ J.P.Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005, s.186.

⁴⁸⁴ Herodotos, IV. 60-61.

⁴⁸⁵ Roux, *age*, s.187.

⁴⁸⁶ Mehmet Saffet (Engin), *age*, s.41.

o günlerde Eti hiyerogliflerinin başka bir halkın (Luvi) yazısı olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bazı dillerin arkaik yapılarını muhafaza etmesi, uzun asırlar koruması bu tür toplumların çağdaşlarından daha eskilermiş gibi algılanmalarına sebep verebilmektedir. Özellikle dinî alanlarda eski yazılar ve metinler aynen korundukları için üretildikleri dönemden daha eskiymiş gibi durmaktadırlar. Örneğin Assur döneminde yazılan Sümerce kitabelerin durumu budur. Aynı şekilde Bizans'ın son asırlarında yazarları eski Yunanca kullanmaya yönelmiş ve halk dili ile yazın Yunancası arasındaki fark giderek büyümüştür. Artz bu durum için Bizans metinleri ne kadar eski görünüyorsa o kadar yeni bir tarihte yazılmışlardır demektedir⁴⁸⁷.

Engin ise Hiyeroglif yazı ile çiviyazısının çağdaş fakat farklı diller olabileceği ihtimalini baştan reddederek, hiyeroglif yazının daha eski bir Hititçe modeli olduğunu savunmuştur. Engin devamla makalelerinde de kaynak gösterdiği Conder'ın eserinden kelime örnekleri vererek Eti ve Sümer dilleri ile Türkçe kelimelerin benzerliklerine değinmektedir. Bunlar Ay= Ai, ev= e, nene= nana, tangrı= dingira, su=su gibi benzerliklerdir⁴⁸⁸. Eti hiyerogliflerini inceleyen ve bu dilin bir Hint-Avrupa dili olduğunu daha o zamanda savunan Sayce'ın da düşüncelerini aktaran Engin, Sayce'ın bu tezine itiraz etmemekte bunu Hint-Avrupa dillerinin de Altay ailesine bağlı olmasıyla açıklamaktadır. Aynı şekilde Kaneş'de ortaya çıkan yazıların da Hrozný tarafından Hint-Avrupalı kabul edilmesine de Engin karşı çıkmamaktadır. Neticede Hint-Avrupa dili denilen aile hakikatte Altay dillerinin parçasıdır. Aralarındaki farklılıklar önemsiz ayrıntılardadır. Buna rağmen Engin Etice, Sümerce ve Vanik⁴⁸⁹ dillerin gramer olarak birbirine daha fazla benzediklerini de belirtmektedir. Engin ayrıca Sayce'ın aktarımıyla bir dilin kaybolsa da ırkın yaşamaya devam ettiği bu nedenle Etilerin Anadolu Türklerinin ataları olduğu gerçeğinin dildeki değişimlerle değişmeyeceğini de vurgulamaktadır⁴⁹⁰.

⁴⁸⁷ Frederick Artz, *Ortaçağların Tini, İdea Yayınları*, İstanbul, 1996, s.99.

⁴⁸⁸ Mehmet Saffet (Engin): *age*, s.45, 49.

⁴⁸⁹ O dönemde henüz yeni tanınmaya başlanılan Urartuca kastediliyor.

⁴⁹⁰ Mehmet Saffet (Engin), *age*, s.50–51.

2. 8. b. Sümerlerle İlgili Müsveddeler

İstanbul Limanı Sahil Sıhhiyesi Başhekimisi Galip Ataç imzalı *Sümerlerde hekimlik, Eski Mısır'da hekimlik, İskitlerde hekimlik* adlı müsvedde Sümerlerde, Eski Mısırdaki, İskitlerde Hekimlik başlığını taşımaktadır. Karaciğere bakarak geleceği okuma âdetinin Sümerlerde başlayıp Avrupa'ya yayıldığını aktaran yazar hâlâ Anadolu'nun kimi yerlerinde bu geleneğin devam ettiğini belirtir⁴⁹¹. Eski Mısır medeniyetinin de Türk ırkından insanlar tarafından kurulduğunu, sonradan buraya yerleşen Samîlerin de aslında Samileşmiş Sümerler olduğunu iddia eden yazar, “Firavunlar Samileşmiş olmakla beraber onların idare ettikleri halk kütlesi yine Türk kalmıştır. Bunun içindir ki eski Mısır'da hekimlik tarihi Türk ırkının hekimlik tarihidir” demektedir⁴⁹². Yazarın o dönemde yükselişte olan Samî karşıtı fikirlerden etkilendiği Samî karşıtı Avrupalı yazarlardan yaptığı alıntılardan anlaşılmaktadır. Yahudilerin, Fenikelilerin ve Arapların ataları olan Samî kavimler Mısır'a geldiklerinde yanlarında “kendi kabalıklarını, hodbinliklerini, yabancılara karşı kin, kazanç ve kan hırslarını getirmişlerdir”⁴⁹³.

*Sümmer*⁴⁹⁴ *Medeniyetinin Malî Hayatı* adlı müsvedde ise İstanbul Hukuk Fakültesi müderrislerinden Mustafa Zühtü tarafından kaleme alınmıştır. Genelde teknik bir dille kaleme alınan bu eserde de tıpkı Galip Ataç'ın çalışmasında olduğu gibi konu Samîlere gelince dil yapısı değişmektedir. Yazara göre Sümerler harpte insanca kurallara sahiptirler ve ilk genişleme dönemlerinde zarurî harpler yapmak zorunda kalmışlardır. Harp sonrası esirleri kılıçtan geçirmek gibi âdetleri yoktur. Buna rağmen Şimallerindeki barbar Senti (Samî) kavimleri Sümerlerin arasına girerek Sümer ülkesinde ırkî değişikliğe yol açtıkça, Sümerlere karşı asırlardır besledikleri intikam duygularıyla çok kan dökmüşler ve Sümer ırkının sona ermesine neden olmuşlardır⁴⁹⁵. Bu satırların hiçbir bilimsel nitelik taşımadığı özellikle belirtilmelidir. Zira Sümer ülkesini işgal eden Akkadların yani Samîlerin Sümerlere asırlarca kin

⁴⁹¹ Galip Ata Ataç, *Sümerlerde Hekimlik, Eski Mısır'da Hekimlik, İskitlerde Hekimlik*, TTAH Eserinin Müsveddelerinden, Akşam Matbaası, İstanbul, 1932, s.5.

⁴⁹² Ataç, *age*, s.12.

⁴⁹³ Ataç, *age*, s.10.

⁴⁹⁴ Yazar Sümmer olarak yazmıştır.

⁴⁹⁵ Mustafa Zühtü, *Sümmerlerde Malî Hayat*, TTAH Müsveddelerinden, Akşam Matbaası, İstanbul, 1932, s.43.

duymaları bir yana Sümer kültürünü nasıl sahiplendikleri ve korudukları bilinmektedir. Sümerlerin kitlesel bir katliam sonucu değil, zaman içerisinde Akkادلara karışarak tarihten silindikleri de aslında yazarın döneminde de bilinen bir gerçektir. Buna arşın dönemin evrensel Samî karşıtı havasının Türk yazarları da bir şekilde etkilediği anlaşılmaktadır.

Neticede *Türk Tarihinin Anahatları* adı altında olmasa bile yazılan müsveddeler Türk Tarih Kurumu'nun VIII yayın serisinde ayrı başlıklar altında yayınlanmaya başlamışlardır⁴⁹⁶. Türk Tarihinin Ana hatları başlığı altında hazırlanmakla birlikte VIII. Seriden ayrı olarak yayınlanan eserler arasında bizim konumuz açısından önem taşıyan eserler ileirnde de üzerinde duracağımız Yusuf Ziya Özer'in *Mısır Tarihi* (1939) ve daha ziyâde Şemsettin Günaltay'ın *Yakın Şark* (Birinci Cilt 1937) adlı kitaplarıdır.

3. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Orta Asya, Sümer-Hitit Medeniyetleri

Türk Tarihinin Anahatları ve *Liseler İçin Tarih* çalışmaları dar bir çevrenin eseri idi ve bu çevre genellikle Ankara merkezli siyâsilerden oluşmaktaydı. Yusuf Akçura ve Reşit Gâlip, Sâmi Rıfat zaten mebuslar. Geri kalan üyeler de siyasal faaliyetler içinde kişilerdi⁴⁹⁷. Bu bakımdan Tarih Heyeti ve TTTC bir nevi Ankara okuluydu ve tezlerini İstanbul Dar'ülfünun'una ve taşra okullarındaki öğretmenlere duyurmak ve tartışmak maksadıyla bir toplantı düzenlemesi zorunlu idi. Tarih Tezi'nin destekçisi olan Mustafa Kemal 14 Şubat 1932'de, temmuz ayı içinde tarih müderrisleri ve öğretmenleri için bir kurs hazırlanmasını emretti. "Tarih Öğretmenleri Kursu" olarak adlandırılması planlanan organizasyon sonradan Birinci Türk tarih Kongresi olarak isimlendirildi ve bu isimle yayınlandı⁴⁹⁸.

⁴⁹⁶ Örneğin Yusuf Akçura'nın Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (1940) Hikmet Bayur'un Türk İnkılâbı Tarihi (İlk Cilt 1940), Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı (1945), Fuad Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu (1959) gibi bu gün klasikleşmiş birçok eser bu serinin parçalarıdır.

⁴⁹⁷ Ersanlı (Behar), *age*, s.95.

⁴⁹⁸ İğdemir, *Cumhuriyetin 50...s.11*.

Kongre beklendiği gibi İstanbul Dar'ülfûnunun müderrisleriyle TTTC üyeleri arasında birçok tartışmaya vesile oldu. Burada münakaşaların eşit koşullarda olmadığını Tarih Tezi'ni kabule yanaşmayan veya tezi tenkit eden müderrislerin çoğu zaman kendilerini bir mahkemedeymiş gibi müdafaa etmek zorunda kaldıklarını belirtelim. Tartışmalar kimi zaman tamamen bilim dışına çıkarak Zeki Velidi örneğinde olduğu gibi siyasallaşmış, katılımcılarda kürsülerden alkışlar ve protestolarla münakaşalara müdahil olmuşlardır. Yine de Birinci Türk Tarih Kongresi, hakiki tartışmaların yaşandığı, zıt fikirlerin yarıştığı bir kongre olması özelliğiyle kendisini tâkip eden kongrelerden daha farklı bir yerde durabilmiştir.

3. 1. Orta Asya Kimin Anavatanı?

Birinci Tarih Kongresi'nin ilk tebliği Afet Hanım tarafından verilmiş, bu tebliğde Orta Asya'nın Türklerin anavatanı olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Afet Hanım bir dereceye kadar düşünce mahsulü eserler meydana getiren insana benzer bazı mahlûkların⁴⁹⁹ yeryüzünün her yanında birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıktığını; fakat bunlar arasında asıl adam denilmeye lâyık olanlar, kafalarının içi ve dışı çok farklı bir suretle teşekkül ve inkişaf eden kısmının anavatanın Orta Asya olduğunu iddia etmektedir. “Filhakika, insanlığın yüksek kültür beşiği yalnız bir tek yer olmuştur: Orta Asya. Bu sebeptendir ki her kendini büyük göstermek isteyen kavim atalarını Orta Asyalı bir kabile olarak gösterir. Mesela Henri Martin, Fransa tarihinde şöyle der: Cetlerimiz Goller (Galler) iptidaları Asiya'nın ortasında âri denilen bir yerde otururlardı”⁵⁰⁰. Devamla Afet Hanım André Berthelot, Eugène Pittard, René Gerin gibi bilim adamlarını kaynak göstererek, Avrupa'ya Neolitik medeniyeti götürenlerin Asyalı brakisefaller olduğunu savunmaktadır. Elbette Afet Hanım'a göre mezkûr Asyalı brakisefallerin hepsi Türklerden mürekkeptir. Orta Asya'da Hint-Avrupalılar adıyla anılan ikinci bir ırk bulunmamaktadır. Hatta buradaki insanlara Ural-Altay, Turan kavimleri denmesi de yanlıştır. Orta Asya'da başlangıçtan beri sadece Türk ırkının anayurdu olmuştur. Coğrafi şartlar asırlar boyunca bu bölgeye dışarıdan nüfuzu

⁴⁹⁹ İnan, “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde” *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar, Münakaşalar*. Devlet Matbaası. İstanbul 1932 I. Türk Tarih Kongresi'nde s.24'te anlaşılabacağı üzere Afet İnan mahlûk derken Avrupa'da paleolitik çağda yaygın olan Neanderthal adamını kastetmektedir. “Asıl adam” ise bu durumda doğal olarak Homo Sapiens türü olmaktadır.

⁵⁰⁰ İnan, “Tarihten Evvel... s.23–24. Orijinal metinde Ortaasiya.

engellemiştir. Binlerce yıl önce bölgeyi kaplayan iç deniz veya büyük göller kuruyunca burada yaşayan insanlar yeryüzüne yayılmışlardır⁵⁰¹.

Afet Hanım'a göre Orta Asya'dan ayrılarak yeryüzüne yayılan Hint-Avrupalılar dilleri zamanla karışmış Türklerdir. İrkî özellikleri brakisefal oluşları bunun antropolojik delilidir. Ayrıca Afet Hanıma göre hiçbir Avrupa dilinde “Âri” “er” “ir” gibi kelimeleri bulunmamakta, “arı”, “arınmak” “er” gibi sözcükler yalnız Türk dilinde yer almaktadır. Dolayısıyla gerçek Âriler Türk kabilelerinden biridir⁵⁰². Afet Hanım böylece Orta Asya'daki bütün brakisefalleri Türk olarak kabullenmekte ancak Türkler ile başka bir brakisefal ırk olan Moğollar arasında bir bağ olmadığını savunmakta, Türklerin “sarı renkli değil beyaz renkli brakisefallerden oldukları” hususunda kararlıdır⁵⁰³. Sarı ırk meselesi ileride göreceğimiz üzere kongrenin üzerinde en fazla durulan konularından birini teşkil edecektir.

Afet Hanım Asyalıların herkesten önce neolitik medeniyete yükselmesini bir yetenek meselesi olarak görmektedir. Ona göre Avrupa ve diğer kıtalarda Neolitik medeniyeti inşa edebilecek kabiliyette adam yetişmemiştir⁵⁰⁴. Türk Tarihinin Anahatları'nda olduğu gibi burada da kültürler arasında mukayeseler vardır. “Türk ırkı ana yurtlarında yüksek kültür mertebesine varırken, Avrupa halkı vahşi ve tamamen cahil bir hayat yaşamaktadır.” Afet Hanım, Orta Asya'da Türklerden ayrı bir Hint-Avrupa kavmi olduğunu savunmanın tabiata isyan olduğunu belirttiikten sonra Anadolu'nun da binlerce yıldan beri bir Türk yurdu olduğunu, Türklerin Anadolu'ya göç etmiş 400 çadırlık bir aşiretten değil, 10 bin yıllık Âri, medeni ve yüksek bir ırktan gelen bir millet olduğunu ekler. Afet Hanım sözlerini son erdirirken “kadim Etilerimiz, atalarımız bu günkü yurdumuzun ilk ve otokton sakini ve sahibi olmuşlardır. Burasını binlerce yıl evvel anayurdun yerine öz yurt yapmışlardır. Türklüğün merkezini Altaylardan Anadolu-Trakya'ya getirmişlerdir. Türk Cumhuriyetinin sarsılmaz temelleri bu öz yurdun çökmez kayalarındadır” diyerek hem

⁵⁰¹ İnan, “Tarihten Evvel...” s.28–41 çeşitli yerlerde. Özellikle sayfa 31.

⁵⁰² İnan, “Tarihten Evvel...” s.34. Zaten böyle sesler diğer dillerde bulunsa da Türkçe olarak kabul edilmekteydiler İrlanda'nın Er-landa olarak yorulanması gibi. Afet İnan Hint-Avrupalıları da Türk kabul ederek Türklüğü konuşulan dilden bağımsız antropolojik-fiziksel bir nüveye büründürmektedir.

⁵⁰³ İnan, “Tarihten Evvel...” s.31, 36–37.

⁵⁰⁴ İnan, “Tarihten Evvel...” s.28.

Orta Asya medeniyeti ile Anadolu arasında bağ kurmuş, hem de Türk Tarih Tezi'nin bir özetini vermiştir⁵⁰⁵.

Afet Hanım'dan sonra söz alan Fuad Köprülü ise Orta Asya ve Türklük araştırmalarının henüz çok yeni olduğunu, kati teoriler üretmenin henüz mümkün olmadığını, Türkçenin en eski kaynaklarının şimdilik MS VIII. Asırdan geriye gitmediğini belirten bir konuşma yapmıştır. Köprülü'ye göre Türk tarihinin Milattan binlerce sene evveline dayanması muhtemeldir; ancak bilimin elinde henüz böylesi kanıtlar yokken bu tür iddialarda bulunmak yanlıştır. Tarihi belgeler çoğu zaman yoruma açıktır ve aynı malzemeden iki bilim adamı bambaşka neticeler çıkarabilir.⁵⁰⁶ Köprülü'nün itirazları Birinci Türk Tarih Kongresi'nin gerçek bir tartışma ortamı içinde geçeceğinin belirtisidir. Nitekim Hasan Cemil, Köprülü'ye eleştirerek tezlerinin kati delillere istinat ettiğini belirtmiş, Köprülü de yanlış anlaşıldığını bu türden kanıtların var olmakla birlikte henüz incelenmemiş durumda olduklarını belirtmek durumunda kalmıştır.

Afet Hanım'ın tebliği Birinci Türk Tarih Kongresi'nin açılış konuşması olması açısından önemlidir. Bu tebliğde savunulanlar sayısız çalışmada tekrar edilmişlerdir. Ancak Orta Asya'da Türklerin başka ırklarla karışmamış şekilde binlerce sene yaşadıkları iddiası daha o devirdeki arkeolojik ve antropolojik çalışmaların aksini gösterdiği bir varsayımdı. 1908'den itibaren Sergi, Pumlley, 20'ler ve 30'lar boyunca da Sovyet arkeologları Oşanın, Ginzburg, Kiselev, Grigoryev'in çalışmaları Orta Asya prehistoryasının ırksal açıdan ne kadar karışık olduğunu göstermiştir. Ki Pumlley 1903'teki raporunda Orta Asya'daki arkeolojik yerleşimlerinin "Turanîlere mi" yoksa Aryanlara mı ait olduğunu belirlemek için oldukça erken olduğunu belirtmektedir⁵⁰⁷. Kurganlardan elde edilen iskeletler incelendiğinde Paleolitik Çağ Güney Sibiry'a'sında daha o zaman da sarı ve beyaz ırk karışımı fakat giderek Mongoloid özellikler kazanan bir ırkın varlığı tespit edilmiştir. MÖ III. Binlerde Batı Türkistan ve Pamirlerde Akdeniz ırkını andıran dolikosefaller mevcuttu. Taşkent, Anav, Güney Kazakistan ve

⁵⁰⁵ İnan, "Tarihten Evvel... s.40-41. Burada Etilerimiz lafzı dikkat çekmektedir. Başka bazı metinlerde de çeşitli medeniyetler buna benzer şekilde iyelik ekleriyle yazılmışlardır. Etilerimiz, Akalarımız vb.

⁵⁰⁶ İnan, "Tarihten Evvel..." s.47.

⁵⁰⁷ Pumlley, *age*, s.7,13.

Astrahan'da yoğun olarak, Tanrı Dağları bölgesinde az miktarda dolikosefallerin izlerine rastlanmaktaydı⁵⁰⁸.

Bu bölgelerde brakisefallerin yoğunlaşması ancak Bronz Devri'nde başlamıştır⁵⁰⁹. Maverâünnehir'i istilâ eden bu brakisefal ırk kimi araştırmacılara göre Sogdların atalarıdır. Zira MÖ III. Binden MS VIII. Asra, yâni Sogdcanın klasik dönemlerine kadar Fergana ve civarındaki insanların fiziki yapısı değişmemiştir. MÖ 1700'ler dolayında Andronovo insanı denilen yeni bir ırk Altay ve Tanrı Dağları arasını kaplamıştır ki Baheddin Ögel bu kavmin Türklerin ataları olabileceğini savunmaktadır. Görüldüğü üzere bazıları Afet Hanım'ın tebliğiyle çağdaş olan çalışmalar Orta Asya'da karmaşık durumu yansıtmaktaydı. Buna rağmen Birinci Türk Tarih Kongresi ve devamında gelen çalışmalar uzun bir süre Orta Asya'yı sadece Türklerin yaşadıkları bir bölge olarak kabul etmişlerdir⁵¹⁰.

3.2. Antropolojik Tartışmalar

Birinci Türk tarih Kongresi'nin tebliğlerinin önemli bir kısmı antropoloji muhtevalıdır. Milattan binlerce sene önceki muhaceretleri ve kültürleri tarihin yani yazılı belgelerin açıklama şansı olmadığı için eldeki en önemli veriler antropolojik deliller olacaktır. Köprülü'yü tâkiben söz alan Dr Şevket Aziz Bey (Kansu) dünyada Şimâl, Akdeniz ve Alp adamı olmak üzere üç temel ırk olduğunu bunların ilk iki tanesinin dolikosefal, sonuncusunun ise brakisefal kafatasına sahip olduğunu aktarır. Şevket Aziz Bey'e göre dolikosefaller “iptidai uzak cetlerinin kadim karakterlerini taşımaktadırlar”, bunlar “arşaik (arkaik) özelliklerle dolu bir kafatasına sahiptirler.”

⁵⁰⁸ Ögel, İslâmiyet Öncesi Türk Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre, TTK Yayınları, Ankara, 2003, (İlk Baskı 1963) s.5. Ögel, G. Sergi (1908), Pumplley (1908), Debets (1932), Grigoryev (1935) Oşanın (1937) , Ginzburg (1937) gibi dönemin ünlü arkeologlarından alıntı yapmıştır.

⁵⁰⁹ Ögel, age, s.6.

⁵¹⁰ Orta Asyalı bu ilk Neolitik kültürlerin kimler tarafından kurulduğu hâlen tartışılmaktadır. Andronovo insanının Avrupalı olarak kabul edilmesine itiraz eden Kazak bilim adamı Kaipakar, Kazakların da Andronovo insanıyla aynı ırkî karakterleri taşıdığını belirtmektedir. Bkz: Kaipakar, age, s.12.

Marcellin Boule gibi Avrupalı antropologlar insanlığın Asya kökenli olduklarını ve Avrupa'ya medeniyeti Asya'dan göç eden brakisefallerin getirdiklerini kabul etmektedirler. Ancak onlara göre iki tür brakisefal vardır: beyaz derili Alp adamı ve sarı derili Moğol ırkı. Antropologlar Türkleri sarı ırktan kabul etmek sûretiyle, onları “beyaz derili ve Alp adamı dedikleri brakisefaller zümresine bir türlü sokmamaktadırlar”. Şevket Aziz Bey Türklerin “esasen bir ırk olmaktan uzak bulunan sarılarla” bir alakâlarının bulunmadığını belirttikten sonra Anadolu insanı üzerine yapılan tetkikler neticesinde Anadolu'nun “buğday renkli veyahut beyaz, güzel bazan mavi gözlü ve kumral bir ırk tarafından” iskân edildiğini, bu ırkın Orta Asya'dan geldiğini” eklemektedir. M. Boule'nin de “Sumer, Eti ve Akadları” beyaz brakisefal ırka bağladığını belirten Şevket Aziz kendisinin de Anadolu'yu gezerken “saf, güzel, velût Türk ırkına tesadüf ettiğini” bu ırkın Avrupa'da neolitik medeniyeti kuran Kelt veya Alp adamının kendisi olduğunu iddia ederek sözlerini bitirir⁵¹¹.

Kongre'nin ikinci günü söz alan Dr. Reşit Gâlip Bey de “Türk Irk ve Medeniyet Tarihi'ne Umumî bir Bakış” başlıklı oldukça ayrıntı bilgi içeren 62 sayfalık bir tebliğ sunmuştur. Reşit Gâlip bu tebliğinin başında antropoloji biliminin doğuşundan itibâren bu disiplinde yaşanan gelişmelerin ve yabancı antropologların Türkler hakkındaki mâlumatlarının bir özetini vermekte ve antropolojinin önemli temsilcilerinin Türkleri hatalı bir şekilde sarı-mongoloid ırka dâhil etmelerinden yakınmaktadır⁵¹². Reşit Gâlip Türkler ve Moğolların brakisefal kafatasına sahip olduklarını, ancak antropolojinin brakisefalleri dört ana unsura ayırdığını, sarı renkli, çekik gözlü ve kısa boylu Moğollar ile beyaz renkli, orta- uzun boylu Alpin (Türk) brakisefaller arasında büyük bir fark olduğunu belirtir. Mongoloidler Asya'dan ayrılıp Avrupa'ya göç eden ve dolikosefalleri de göçe zorlayan ilk brakisefal zümre olmuşlardır. Fakat onların Avrupa üzerindeki tesiri fazla olmamış, asıl olarak onlardan sonra gelen Alpinler Avrupa'ya büyük ölçüde hâkim olmuşlardır⁵¹³. Moğol meselesi Türk araştırmacıları oldukça uğraştırmıştır. Türk Tarihçiler bir yandan brakisefal Moğolları Türklerden ayrı tutmaya uğraşırken bir yandan da Cengiz Han gibi Moğol hükümdarlarının aslının Türk

⁵¹¹ *I. Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.48–50.

⁵¹² Reşit Gâlip, “Türk Irk ve Medeniyet Tarihi'ne Umumî bir Bakış” *I. Türk Tarih Kongresi*, 1932, s. 102–103.

⁵¹³ Reşit Gâlip, *agm*, s.112–113.

olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır⁵¹⁴. Henüz TTTC'nin kuruluşunun ilk aylarında kurul içinde hâlen Moğolları Türk kabul edenler bulunmaktaysa da Şemsettin Bey (Günaltay) bu iddiaya şiddetle karşı çıkmış ve sonradan onun fikirleri genel kabul görmüştür⁵¹⁵.

Reşit Gâlip'in Orta Asya arkeolojisi için temel aldığı kaynak R. Pumpplley'in 1908 tarihli *Türkistan Hafriyatı Raporu (Explorations in Turkestan)* dur. Pumpplley bu raporda özetle Orta Asya'da Anav kültürünün MÖ 9000'de başladığını, MÖ 8000'lerde tarıma geçildiğini, 8000 ilâ 6000 arasında koyun, domuz ve yüksek ihtimâlle atın evcilleştirildiğini, 6000'de bakır devrinin başladığını, evcil koyunun menşeinin Anav olduğunu iddia etmiştir⁵¹⁶. Pumpplley daha önceki eserlerinde olduğu gibi bu insanların kimler oldukları hakkında bir iddia sahibi değildir. Ancak Reşit Gâlip'in de aktardığı üzere Batılı arkeolog ve antropologların çoğuna göre bu insanlar Hint-Avrupalılardır. J.Morgan Orta Asya'da tarım ve hayvancılığı başlatan ve bunu Avrupa kıtasına taşıyan bu ırkın Âriler olduğunu savunmaktadır⁵¹⁷.

Reşit Gâlip'e göre Alpinler Türklerdir ve Mezopotamya ve Hindistan'daki Mohenco-daro, gibi medeniyetleri Alpin ırkı tarafından kurulmuşlardır. Sümerler de bunlar arasındadır. Ona göre Sümerlere, Turan ırkından demek yerine Türk ırkından demek daha doğru olacaktır. Sümer kazılarında bulunan kafataslarının hava ile temas eder etmez dağılması sağlıklı bilgiler edinilmesini engellese de, 1907'de Sümer heykellerinin kafataslarını ölçen antropologlar bu insanların brakisefal oldukları sonucuna varmışlardır. Orta Asya'da, Anav'da da benzer kafataslarının bulunması iki medeniyetin aynı ırk tarafından meydana getirildiğinin ispatıdır. Nitekim Orta Asya kazılarına değinen yazar, 1850'lilerden beri bilim dünyasında geniş bir zümrenin, Sümerlerin Orta Asya kökenli olduklarını savunduklarını aktararak bu çalışmalar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Mısır medeniyetinin de Alpinler yani Türkler tarafından kurulduğunu savunan Reşit Gâlip, Alpin ırkının doğuştan yetenekli olduğu

⁵¹⁴ I. Türk Tarih Kongresinde Afet İnân ve Fuat Köprülü'nün tebliğleri.

⁵¹⁵ İğdemir, "Yılların İçinden" s.117. Eski Mısırlılar, Hititler, Elamlar, Keltler gibi birçok halk Türk kabul edilirken, kültürleri, dilleri ve tarihleri Türklerle iç içe olan Moğolların Türklüğüne itiraz edilmesi manidardır. Yeni tarih anlayışı Türkleri mümkün olduğu kadar Asyalı halklarla değil Batılı milletlerle ilişkili kabul etme doğrultusundadır.

⁵¹⁶ Reşit Gâlip, *agm*, s.139–141. Pumpplley'in tarihlendirmeleri abartılıdır.

⁵¹⁷ Reşit Gâlip, *agm*, s.128–129.

kanaatindedir. Alpinler Mısır'a hâkim olunca “yerliler bu çok zeki efendilerinin planlarını tatbik etmekle bu araziye ziraate elverişli hâle getirmişlerdir”. Ammon rahiplerinin kafataslarını inceleyen E. Pittard bu sınıfın ileri derecede brakisefal olduğunu fark etmiştir. Reşit Gâlip'e göre “Bu kaydın kıymeti büyüktür. Bütün kadim Mısır medeniyet tarihinde rahip sınıfının daima muhafaza ettiği ilim, fikir, san'at hâkimiyeti ve hatta siyâsî, idârî, otorite bu kıymet ve ehemmiyeti izah eder”⁵¹⁸.

Reşit Gâlip “şanlı atalarımız” nâmıyla bahsettiği Hititlerin dilleri henüz tam olarak çözülemediğinden, Türklerle Hititler arasındaki rabıtayı giyim kuşam gibi özelliklerle ve iskelet yapısıyla kurmaya çalışmıştır. Örneğin İngiliz arkeologlardan H. R. Hall'dan aktardığı pasajlarda “Etilerin icat ettikleri çift başlı kartal sembolünün üç bin yıl sonra Anadolu'da Selçuk Türkleri tarafından da kullanıldığı ve buradan da Bizans'a geçtiği” iddiası yer almıştır. Hititlerin kullandıkları parmaksız eldivenler, burnu yukarı kunduralar gibi eşyaların da Anadolu'da hâlen yaygın olarak kullanılması bir başka kanıt oluşturmaktadır. Ancak asıl kanıtlar yine kafataslarından sağlanmaktadır. “Turova'da” ve Likya'da elde edilen kafatasları brakisefaldir. Şevket Aziz Bey'in Eti kafatasları üzerine yaptığı tetkikler neticesinde bunların da %70'inin brakisefal olduğu anlaşılmıştır. Bu durum “Anadolu'da yaşayan ırkın hiçbir saha ile kıyas edilemeyecek derecede atalar vasfını muhafaza etmekte olduğunu apaçık gösterir” diyen Reşit Gâlip Anadolu'da yaşayan ve dil farklılığı yüzünden ayrı bir unsur olarak görülmüş Ermenilerle Rumların da Türk ırkıyla aynı menşeden geldiğini belirtmektedir⁵¹⁹.

Alpin ırkı denilen insanların hem Türklerde hem de Avrupalılar içinde rastlanmasını P. Topinard ve R. Verneau gibi antropologlar Türklerin asırlar boyunca Avrupalılarla karışması neticesine bağlamaktadırlar. Reşit Gâlip onlara cevap vererek Avrupa'nın ilk ırklarının negroit (zenci) olduklarını asıl Türklerin Avrupa'ya yerleşmesi ile bu günkü görünüme kavuştuklarını iddia etmekte ve “onları bu neticeye erdirebilmenin Türkler için pek zahmetli bir iş teşkil etmiş olduğu söylenebilir” demektedir. Reşit Gâlip, Türkler üzerine 20 yıl çalışmış antropolog Dr. Legendre'nin

⁵¹⁸ Reşit Gâlip, *agm*, s.118–121.

⁵¹⁹ Reşit Gâlip, *agm*, s.131–134. Afet İnan gibi Reşit Gâlip de Türklüğü bu yorumuyla dil hâricinde ırk özelliklerine bağlamaktadır.

1924 yılında “İllustration” dergisine yazdığı makalesinden alıntılar yaparak sözlerine devam etmektedir. Dr. Legendre, Türklerin “uzun boylu, beyaz simâli, düz ve kemerli ince burunlu, çok kere mavi gözlü, göz kapakları çekik değil, ufkî açılan, beyaz ırkın en güzel örneklerinden biri” olarak tanımlamaktadır. Legendre Türkler arasına karışmış “kısa boylu, fırlak çeneli, iri dudaklı sarı derililer de vardı, ancak bu melezler asıl muhاریlerin silâh uşakları, Başbuğların âdi hizmetine koşulmuş mağluplar sürüsü idiler” demekte ve Avrupa’yı yakıp yıkanların bu sarı uşaklar olduğunu, beyaz reislerinin bu şekilde davranmadığını eklemektedir⁵²⁰.

Reşit Gâlip’ten sonra söz alan Şevket Aziz Bey Pittard’ın 1915 yılında Türkler ve Rumlar üzerinde yaptığı antropolojik araştırmaların neticesinde bu iki halkın aynı ırdan olduğuna kanaat getirdiğini aktarmıştır. Anadolu’ya gelen Selçuklu Türkleri burada zamanla Yunanlaşmış olan kendi öz ırkdaşlarını bulmuşlardır⁵²¹. Şevket Aziz Bey Kongre’ye sunduğu bir diğer tebliğinde Avrupa ırkları ile Türkler arasındaki benzerliklere yeniden değinmekte ve “Avrupa tipi denilen bu tip nereden gelmiştir? Bunu Avrupa’ya bağlayacaksınız? Yoksa Avrupa’yı ona mı? “diye sormakta ve cevabı vermektedir. “Brakisefal Avrupa bize bağlıdır”. Şevket Aziz Bey sonra yanında getirdiği Ankaralı bir köylü ailesini kongre izleyicilerine takdim ederek, aile reisinin fiziki özelliklerini sayar ve onun brakisefal, alp adamının bütün muhtevasını taşıdığını belirtir. Ailenin küçük çocuğu da sarı saçlarıyla Türk ırkının has özelliklerini göstermektedir⁵²².

Orta Asya’daki medeniyetin kimler tarafından meydana getirildiğine cevap arayan antropoloji tartışmalarının neticesine doğru Reşit Galip Bey yeniden söz alarak, bütün çalışmalara rağmen Orta Asya’daki kadim yerleşimlerdeki insanların ırklarının belirlenemediğini belirtecektir. Anav’da Mezosefal yaşlı bir kadın kafatası bir de brakisefal kafatası ele geçmiştir. Geri kalan kafataslarının çoğunluğu 12 yaş civarı çocuklara aittir ve bu yaş dönemi ırkın belirlenmesi için kâfi olmamaktadır. Reşit

⁵²⁰ Reşit Gâlip, agm s.159.

⁵²¹ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.163.

⁵²² *I. Türk Tarih Kongresi*, s.278.

Gâlip'e göre, Anav'ın brakisefal Orta Asya ile dolikosefal İran arasında bir sınır olması bu karışıklığın sebebidir⁵²³.

3 3. Kuraklık Meselesi

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin en fazla tartışılan konu Orta Asya'nın kuruması meselesidir. Zeki Velidi Bey bu teoriye karşı çıkan iki konuşma yapmış, ilk konuşmasında tarihöncesi dönemde bir kuraklık yaşanmış olabileceğini fakat tarihî çağlarda bir kuraklık olayına rastlanmadığını savunmuştur. Rusların raporlarına değinen Zeki Velidi, bazı göllerde su azalırken, kimsinde arttığını, Aral Gölü'nde 1880–1905 arasında su seviyesi düşerken 1908–1912 döneminde su seviyesinin yükseldiğinin anlaşıldığını belirtir. Bir kuraklık var olduysa bile bu gelip geçici olmuş bir süre sonra tabiat eski zenginliğine kavuşmuştur. Zeki Velidi'ye göre Orta Asya'nın kurumakta olduğunu iddia etmek “anavatanımız olan Türkistan'ın âdeti geleceği olmayan bir ülke olduğunu” savunmakla eş anlamlıdır⁵²⁴. Reşit Gâlip bu iddialara cevap vererek kuraklığın kısa sürmediğini, şiddetli ve uzun süreli olduğunu Çin kaynaklarının aktardığını belirtir. Kuruma teorisinin “70 senesine mesleğini vermiş Pumplley gibi jeologlara ait olduğunu ve ilim dünyasının bu konuda hem fikir durumda bulunduğunu alıntılarla aktarır. Jeologların ölçümlerine göre kuraklık cereyanları ilk olarak MÖ 6000'de, MÖ 4000'de ikinci olarak tekrar etmiş ve çeşitli kereler tekrar etmiştir. Bu ardı adına gelen kuraklık dönemleri Türk göçlerinin tarihleriyle örtüşmektedir⁵²⁵.

Zeki Velidi tekrar söz aldığı anda “Eski zamanda Türkistan'da hangi nehirler varsa şimdi de onların var olduğunu, üç metre derinliğinde akarsuların aktığını, Reşit Gâlip'in belirttiği gibi Orta Asya'nın kurduğuna dair halk türkülerinin mevcut olmadığını, kumlar altında kaldığı iddia edilen şehirlerin hâlen canlılığını koruduğunu”

⁵²³ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.279–281.

⁵²⁴ *I. Türk Tarih Kongresi*, s. 169, 170–174.

⁵²⁵ *I. Türk Tarih Kongresi*, s. 176–192.

⁵²⁶ savunur. Bundan sonra olay karşılıklı bir diyaloga dönüşür ve Reşit Gâlip başka kanıtlar ileri sürerek “kuraklık Teorisi”nde ısrar eder. Tartışmanın bilimsel çizgiden çıkıp hızla siyâsallaştığı fark edilir. Daha ilk konuşmalarda Reşit Gâlip, Barthold’u eleştirirken dinleyiciler arasından “Barthold alelâde bir Türk düşmanıdır” nidâsı yükselmiştir⁵²⁷. Tartışmanın ilerleyen kısmında Sadri Maksudî ve Şemsettin (Günaltay) Beyler de Zeki Velidi’ye cephe almışlardır. Şemsettin Bey yıllar önce Ufa’da toplanan kongrede Zeki Velidi’nin Türkistanlıların Türk adı altında birleşmelerine karşı çıktığını, Başkırtları Türk camiasından ayırdığını hatırlatır. Bu arada sıralardan “yazıklar olsun” haykırıları yükselir. Şemsettin Bey, Zeki Velidi’nin geçmişte Türkleri, Tatar, Azerî, Özbek şeklinde bölmek istediğini yineledikten sonra “Acaba aynı rolü bu kongrede de mi oynamak istiyorlar? Fakat emin olsunlar ki bu kongrenin etrafında toplananların dimağlarından milliyet ateşi fişkırıyor. Bu ateşin karşısında her gayret her teşebbüs erimeğe mahkûmdur”⁵²⁸ diyerek alkışlar içinde sözlerini bitirir.

Kongre reisi Esat Bey de “Kuraklık meselesi nihayet bulmuştur. Esasen bu mesele reddedilemez bir hakikattir. Delillerle dünyanın her yerinde kitaplara geçmiştir” diyerek tartışmaya son noktayı koyar⁵²⁹. Böylece özünde jeolojik bir mesele olan Orta Asya’nın kuruması hadisesi siyasal bir muhteva kazanarak Zeki Velidi’nin “aforozuna” yol açmıştır.

Bu bölümü sona erdirmeden önce modern araştırmaların Zeki Velidi Togan’ın iddialarını bir ölçüde haklı çıkardığını belirtmek gerekir. Jeolojik çağlara genel olarak bakıldığında sürekli ısınan veya sürekli soğuyan bir ekolojik sistemden bahsedilememektedir. Yeryüzünde buzul çağları ve onların ardından gelen sıcak-kurak dönemler birbirini tâkip etmektedirler. Örneğin Alp Dağlarında -265 bin yıl önce başlayan “Mindel” buzul çağı -125 binde son bulmuş, 50 bin yıllık bir sıcak periyottan

⁵²⁶ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.369–375.

⁵²⁷ *I. Türk Tarih Kongresi*, s179. Oysa daha iki yıl öncesine kadar Barthold Türkiye’de en fazla saygı duyulan müsteşriklerden biri olarak görülmektedir. *Türk Tarihinin Anahatları*’nın kaynakçasında da eserleri yer almıştı.

⁵²⁸ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.400.

⁵²⁹ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.400.

sonra -75 binde “Würm” Buzul Çağı” başlamış “Würm Buzul Çağı” da MÖ 10 binde sona ermiştir⁵³⁰.

Buzullar yeryüzündeki suları topladığından, derelerin kurumasına ve göllerin çekilmesine neden olurlar⁵³¹. Buzulların erimeye başlamasıyla göller genişliyor, akarsular artmakta; ancak ısınmanın devam etmesiyle bu sefer de suların tamamen çekilmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. O halde insanlar için en verimli dönemin buzulların erimeye başlamasıyla suların tamamen azalması arasında geçen binyıllar veya asırlar olduğu savunulabilir. Bu dönem kabaca MÖ 10.000 ilâ 6000 arasını kapsamaktadır. İnsanlığın Mezolitik ve Neolitiğe geçişi yani tarım ve hayvancılığa başlaması, çanak-çömlek yapımı ve mimârîdeki atılımı bu döneme tekâbül eder. Bu dönemi ısınmanın devamı neticesi artık kuraklıkların başlamadığı, önceden yerleşik yaşam olan bölgelerin göçebelîğe döndüğü, kuru tarım yerine sulamalı tarıma geçişin yaşandığı, ceylan, geyik gibi türlerin azaldığı bir dönem tâkip etmiştir. Ancak MÖ 6000’lerin günümüze bu ısınmanın ve kuraklığın sürekli devam ettiği doğru değildir. Büyük buz çağlarındaki kadar olmasa da zaman zaman buzullar geri dönmüş ve yeniden eriyerek su seviyelerini yeniden yükseltmişlerdir. Aksi halde Türkistan’ın günümüzde tamamen çölleşmesi kaçınılmaz olurdu.

Tarihte “Mini Buzul Çağları”nı araştıran bilim adamları Alp buzul sistemlerinin incelenmesi sayesinde Avrupa ve Akdeniz çevresinde MÖ 900 ilâ 300 arasındaki dönemin oldukça soğuk geçtiğini ölçmüşlerdir. MÖ 300 ilâ MS 400 arasında ılıman bir iklim oluşmuş, MS 400–750 arası soğuk, MS 750–1215 arası ılıman, MS 1215–1350 yılları yeniden soğuk geçmiştir. Avrupa’da son soğuk dönem “Küçük Buz Çağı” da denilen 1550–1850 yılları arasını kapsamaktadır. Jean Gimpel Avrupa’da yaşanan bu iklim değişikliği dönemlerinin insanlığın tarihsel gelişimi üzerindeki doğrudan etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin ılıman geçen MÖ 300-MS 400 dönemi Helenistik-Roma uygarlığının doruk noktasıyken, soğuk geçen MS 400–750 Avrupa’nın karanlık yıllarına denk gelir. Kavimler Göçü ve Hunların akınları da bu dönem içindedir. 750–1215 arası bir toparlanma yaşanmış “Yeşil Ada” anlamına gelen Grönland’a insanlar yerleşebilmiş fakat bu ılıman çağı yine bir gerileme dönemi izlemiştir. 1300’lerin

⁵³⁰ J.Braidwood, *Tarih Öncesi İnsan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 1995, s.14.

⁵³¹ Braidwood, *age*, s.15.

başında Avrupa’da tahıl ve meyve üretimi düşmüş bağların rakamsal sınırı 200 metre aşağı çekilmiştir⁵³². Soğukların geri döndüğü ve tarım üretiminin azaldığı XIII. Asır da bu sefer Moğolların büyük göç ve istilâsına denk gelmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Reşit Gâlip’in “Türk göçlerinin” (veya Orta Asya’dan yapılan göçlerin) kuraklık devreleriyle çakıştığını savunması doğrudur; ancak göçlerin sürekli olmaması belli dönemlere tekâbül etmesi aradaki devirlerde iklimin yaşanabilir hâle geldiğinin ve nüfusun yeniden kalabalıklaşabildiğinin de kanıtıdır. Ara ılıman dönemlerde Türklerin veya diğer toplumların nüfusları artmış, uygarlık yeniden parlamış sonrasında yine iklimsel koşullar toplulukları göçe zorlayan nedenlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. İklimin zaman zaman değil de sürekli kötüye gittiği bir Orta Asya teamülü, Uygurların veya Timur rönesansının açıklanmasını imkânsız hâle getirir.

Türkistan’ın jeolojisi üzerine yapılan modern araştırmalar neticesinde de MÖ 15–12 bin yıl arasında büyük bir kuraklık dönemi yaşandığı ancak MÖ 3000–2000 arasında iklimin yeniden ılımanlaştığı, Kızılıkum Çölü’ndeki göllerin civarında yeni yerleşmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Hatta bazı Batılı bilim adamları bugün Ârilerin MÖ 3000–1700 arasında yaşanan bu verimli dönemde hayvancılık ekonomisinde ilerleyerek yayılım gösterdiklerini düşünmektedirler. Tanrı Dağlarının güneyinde MÖ 6000 dolayında tarım yapılabildiğinin kanıtları bulunmaktadır. Bu da MÖ 10.000 ilâ 4000 arasında bu bölgede iklimin tarıma müsait olduğunun kanıtlarındandır. Ancak MÖ 1000 dolayından itibaren Özbekistan bölgesinde yeniden kuraklık başlamış, Tanrı Dağları’nın güneyinde de MS III-IV. Asırlardan sonra kuruma başlamıştır⁵³³. Buna karşın modern araştırmalar kurumanın Orta Asya denilen geniş arazinin tamamı için asla söylenemeyeceğini de göstermektedir. Kazak bilim adamı K. Kaipakar, Neolitik dönemden beri iskân edilmiş olan Uralönü (Pri-Ural) ve İrtiş orman-bozkır bölgesi için “o dönemde doğal çevre hemen hemen günümüzdeki gibiydi” demektedir⁵³⁴.

⁵³² J.Gimpel, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara,1996, s.30–31.

⁵³³ Abduhalik Aytbayev, “İlk Orta Asya Sakinlerinin Göç Süreçleri” *Türkler Ansiklopedisi* I. Cilt. Ankara 2002. s.665–668.

⁵³⁴ Kaipakar, agm... s.9.

Netice olarak Türklerin veya atalarının göç tarihlerini jeolojik dönemlerle mukayese etmek gerekmektedir. Aynı bakış açısıyla Milattan sonraki asırlar da incelenmelidir. Çünkü bu göçler arasındaki belli dönemlerde Türkistan coğrafyası yeniden toparlanmış, nüfusu artmış, terk edilen şehirler tekrar canlanmış. Geleneksel tarihçiler bu türden olayları hep güçlü kişilerin veya sülalelerin (Timur gibi) ortaya çıkmasına bağlamışlarsa da modern araştırmalar bu yükselişlerin altında yatan jeolojik etkileri meydana çıkarabilir.

4. Atatürk Döneminde Tarih Kitaplarında Orta Asya Prehistoryası ve Sümer-Hititler

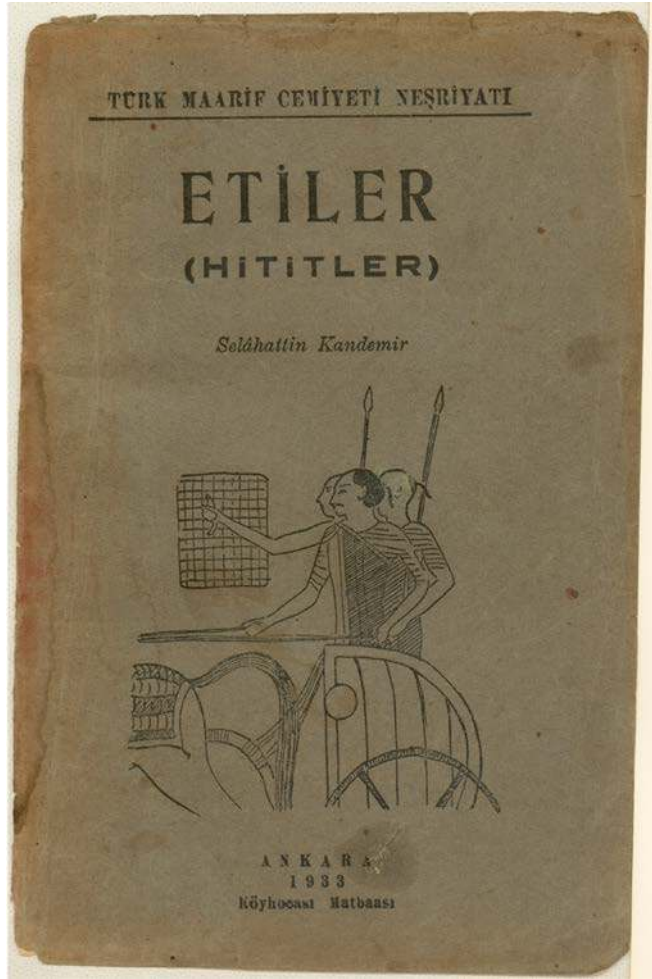
4.1. Selahattin Kandemir'in Gözüyle Hititler

Selahattin Kandemir'in *Etiler* kitabı 1933'te basılmıştır. Kandemir, kazı komiseri olarak Boğazköy, Alishar, Toia kazılarına katılmıştır. Bu açıdan yazar meslekten arkeolog olamamasına karşın kazı çalışmalarını yakından takip etme şansına sahip olmuştur⁵³⁵. Kandemir'in kitabı Hitit arkeolojisi ve tarihi hakkında genel bilgiler veren bir elkitabı niteliğine sahiptir, hem de Türk Tarih Tezi'nin Hititlerle ilgili kısmının bir özetini vermektedir.

Yazar ilk önce Kitab-ı Mukaddes ve diğer antik belgelerde Hititler hakkındaki malumatı vermekte, sonrada çağdaş araştırmalara geçmektedir. Daha başlangıçtan itibâren Hititler ile Orta Asya kavimlerinden Karahitaylar arasında paralellik kurulmaktadır. "Ön Asya medeniyetini kuranlar buraya Orta Asya'dan gelmiş brakisefal tipten, çalışkan orta boylu ve muharip insanlardır." Kandemir'e göre bu insanlar medeniyet kurma yeteneğine sahip bir ırktandırlar. Örneğin Mısır'da iklimin müsait şartları ırkın hususî karakteri ile birleşerek yeryüzünde ilk medeniyetler

⁵³⁵ Kandemir, *age*, s.5.

doğmağa başlamıştır⁵³⁶. Kullanılan tarihler dönemin modası gereğince abartılıdır. Orta Asyalı Türk ırkından olan Hititlerin, Kafkasya üzerinden Anadolu'ya yerleşmeleri MÖ beşinci binde gerçekleştiği belirtilmektedir. Hatta Reşit Galip'in I. Türk Tarih Kongresi'ndeki konuşmalarına dayanılarak, Anadolu'daki Neolitik medeniyetin 26 bin yıl önce başladığı iddiası burada bir kez daha tekrar edilmektedir.

Resim 13: Selâhattin Kandemir'in Etiler (1933) Adlı kitabının kapağı

Kandemir'in kitabında o dönemde Ankara ile Hitit başkenti arasında nasıl bir paralellik kurulduğuna dair satırlar da bulunmaktadır. Kendisi de Ankara tarihi ile ilgili bir kitap yazmış olan Kandemir: "Zamanımızdan dört bin sene evvel Boğazköy, doğu ile batı arasındaki medeniyetin öğtüldeğü bir değirmen olmuştu. Bu gün Boğazköy'ün iki yüz kilometre batısında bulunan 'Ankara' hemen hemen aynı büyük tarihi rolü oynamaya başlamıştır. Binaenaleyh, Anadolu'yu müteâla ederken kendimizi en eski

⁵³⁶ Kandemir, *age*, s.55, 58–59.

medeniyetlerin kucagında görüyor ve düşünüyoruz. Tarih bakış Türklük onun kaynağıdır” demektedir⁵³⁷. Hitit sanatının orijinal ve Assur sanatından çok daha ileri olduğuna dair o dönemde yaygın olan iddialara Kandemir’in eserinde de rastlanmaktadır. Yazara göre Assur sanatı “gecikmiş ve geri kalmış” bir sanattır⁵³⁸.

Kandemir’in eserinde de dönemindeki diğer çalışmalarda olduğu gibi Etiler’den kimlerin kastedildiği belli değildir. Hrozny’den alıntılar yapan yazar, Andolu’da Neşaca ve onlardan önce Hattice konuşan insanlar yaşadığını, Neşaca ve Luvicenin Hint-Avrupa dilleri arasında sayılırken Hurri, Hatti dillerinin “Aziyanik” diller olarak kabul edildiğinin farkındadır. Ancak yazar bu bilgilere rağmen Hatti-Hitit ayrımı yapmamakta ve “Eti dili Hint-Avrupalı değildir” şeklinde kesin neticeye varmaktadır. Devamla yazar I. Tarih Kongresi’ndeki tartışmaları kaynak göstererek Etilerin Türk ırkından olduklarını kanıtlamaya girişmektedir. Buradaki kanıtlama yöntemi de diğer yazarlarıinkiyle aynıdır. A. Moret, Mısır resimlerinde yer alan Etilerin hafif çekik gözlü, küçük çeneli, kısa boylu, tıknaz insanlar olarak tasvir edildiklerini ve bu özelliklerin Moğollarda ve Türklerde görüldüğünü belirtmektedir. E. Chantre ise Hititlerin yuvarlak hiper-brakisefal olduğunu yazmıştır. Türklerinde brakisefal olduğu bilindiğinden Etiler ile Türklerin aynı ırktan oldukları ispatlanmış olmaktadır⁵³⁹.

4.2. Yusuf Ziya Özer ve Fevzi Kurtoğlu’nun Gözüyle Sümer ve Hititler

Yusuf Ziya’nın Hititlerle dolaylı yoldan ilgili olan *Mısır Tarihi* bir tarih kitabı görüntüsünden ziyâde dil bilim çalışması gibidir. Yusuf Ziya önceden de söz edildiği üzere düşüncelerini genellikle dilsel kanıtlarla ispatlamaya çalışan bir araştırmacıdır. Afet İnan onun için “Benzetmek yolu ile filolojik tetkikler yapıyordu. Bu husus için metod bakımından, ancak ihtisas sahipleri söz söyleyebilirler”⁵⁴⁰ demektedir. Gerçekten de *Mısır Tarihi*’nde ki iddiaların temeli kelimelerin ses benzerlikleri üzerine kurulmuştur. Örneğin “Çar” ünvanı Sezar’dan değil Türkçe Saru’dan türemiştir. Arapça udhuv (

Fincedir.⁵⁴¹ Mitannîler bir Özbek kabilesi, Hurlar (Hurrîler) Teke Türkmenlerinden Kor aşiretidir. Korların bir şubesinde Arabistan'daki Koreyiş (Kureyş) kabilesidir. vb⁵⁴² Mısır tanrılarının hepsinin ismini Türkçe ile açıklayan Yusuf Ziya, Türkçe “ur” (Gök) kelimesinin “u” sesinin düşerek “r” kaldığını bunan da bir “a” eklenerek Mısır Gök Tanrısı “Ra” olduğunu iddia etmektedir. Türkçe “ot” (ateş) Mısır Güneş Tanrısı “Aton” olmuş, Türkçe “kırgı” (atmaca) “kır”, “hr” şeklini alarak Mısır’ın şahin başlı Tanrısı “Horus”a dönüşmüştür. Osiris ise Türkçe “üze” (gök) ve “ur” (Işık-nur) sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Mısır Firavunları ve kentleri de Türkçe isimlerle anılmaktadır. Firavun Ahmes “Aymış”, Apofis ise “Apo” dur.⁵⁴³ Yusuf Ziya bu türden türetmeler yaparken hiçbir dil kuralına dayanma gereği de görmemektedir.

Hiyeroglif yazının Mısır’da veya Sumer-Elam’da icat edilmediğini iddia eden Yusuf Ziya: “Bu ahali (Sumer ve Mısırlılar) bu kıtalara gelmezden evvel, müşterek hayat geçirdikleri Orta Asya’nın derinliklerinde bilinmez diyarlarda fikirlerini birbirine yazı ile anlatmak lüzumunu hissedecek kadar medeniyet yolunda ilerlemiş ve resim yazısı ile bu lüzumu tatmine başlamışlardı. Bunlar Mısır ve Mezopotamya’ya yerleştikten sonra bu yazıyı tekâmül ettirerek tarih devresine girmişlerdir”⁵⁴⁴ demektedir. Mısır ve Sümer yazısının müşterek bir kaynaktan türediğini iddia eden Yusuf Ziya, bu durumda bu iki yazı türünün neden hiçbir ortak noktası olmadığını açıklamamaktadır. “Benim mevkimde bir adam ilmî mebahiste hayalperver dahi olamaz”⁵⁴⁵ demekte olan ve her iddiasının kanıtlara dayandığını savunan Yusuf Ziya Sümer ve Mısır yazısının müşterek bir kaynaktan çıktığını her hangi bir delile dayanmadan iddia etmektedir. Zira ne onun döneminde ne de daha sonra Mısır-Sümer yazısının ortak atası olabilecek herhangi bir yazıt bulunmamıştır. Böyle bir kanıtın elde bulunmadığını Yusuf Ziya da kabul etmekte, Mısır ve Sumer yazısının ortak bir kaynaktan türediğini iddia ederken, bu kaynağın “Orta Asya’nın derinliklerinde bilinmez diyarlarında” olduğunu belirtmektedir. Üstelik Mısır ve Sümerlerin daha Orta Asya’dayken yazıyı bulmalarına rağmen o sırada değil de göçlerden sonra yazılarını

⁵⁴¹ Yusuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1939, s.42-47.

⁵⁴² Özer, *age*, s.174-175.

⁵⁴³ Özer, *age*, s.56-64, 190.

⁵⁴⁴ Özer, *age*, s.32.

⁵⁴⁵ İnan, *Atatürk Hakkında...* s.214.

“tekâmül ettirerek” tarih devirlerine girdiklerini ileri sürmek de yazarın tarihi araştırmalarda ne ölçüde ciddi davrandığını açığa vurmaktadır.

Yusuf Ziyâ'nın buna benzer bir diğer eseri olan *Samîler-Turanîler* adlı çalışması, Güneş-Dil teorisinin oluşturulduğu esnada yayınlanmıştır. Bu kitabında Yusuf Ziya hem Samî dillerin Turanî dillerden türedikleri hem de Turanî bir dil konuşan Sümerlerin Samîler içinde eriyerek dillerini yitirdikleri gibi tuhaf bir kuram geliştirmektedir⁵⁴⁶.

Bu teoriye göre bir yandan Sümerlerin Samîler içinde kalarak dillerinin saflığını yitirdikleri öte yandan da Samîlerin aslında Türk lehçelerinden kaynaklanan diller konuştuğu savunulmaktadır. “Semitik lisânların dâhi kökü hemen kâmilan Türk kelimelerinden ve Türk kelimelerinin muhtelif tarz-ı telaffuzlarından başka bir şey değildir.” Yazar, Sümerlerin dillerinin gene Türkçe olarak kabul edilen Samîler içinde safvetini kaybettiğini savunmanın yarattığı çelişki üzerinde durmamaktadır. Yusuf Ziya Semitik (Samî) halkların Orta Asya kökenli olduklarını, Nuh Tufanı'nın Orta Asya'da yaşandığını, Nuh adının da eski Türkçede “nava” (gemi) kelimesinden türediğini iddia etmektedir. Nuh'un oğullarından Sam ve Ham'da Türkçe Kam'dan türemiş, bu isim farklı dillerde Ham, Sam, Şam, Yom, Yomas, Cem şekillerini almıştır⁵⁴⁷. Burada bir kez daha Yusuf Ziya'nın yaratıcı dil tetkikleriyle karşılaşmaktadır. Devamla yazar yüzlerce Arapça kelimenin kendine özgü metotlarla Türkçe kökenlerini açıklamaya girişir. Örneğin Arapçada geyik anlamına gelen “reym” (

Deniz subayı ve Deniz Lisesi tarih öğretmeni Fevzi Kurtoğlu'nun (1890–1945) çalışmaları da doğrudan Sümerlerle ilgili olmasa da aburada anılmalıdır. 1933'te *Sancağımız* isimli bir risale hazırlayan yazar, Türk bayrağının kökenleriyle ilgilenmiş ve *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız* adlı eseri 1938'de TTK tarafından yayınlanmıştır. Kurtoğlu kitabında en eski ay şekillerinin Sümer ve Elâm Türklerinde görüldüğünü onların da bu sembolleri Orta Asya'dan getirdiklerini söylemektedir. İsviçre'deki Neolitik yerleşimlerde de hilal şekline rastlanması Alpin ırkının yaşadığı bu bölgede Türklerin izlerine işaretir. Özetle hilâl ve yıldız Osmanlılardan çok önce Sümer, Hitit Türklerinin sembolü olmuştur⁵⁴⁹. Bu kitabın gazete tanıtımı da oldukça ilginçtir. Hunların aya tapması, Oğuz Han'ın Yıldız, Ay isimli oğulları ile Sümerlerin Ay Tanrısı, hilâli sembol olarak kullanmaları gibi konulara değinilen yazıda, İslâm peygamberinin sancağında ay-yıldız olmaması da bu sembollerin İslâm ile Türklerle geçmediğinin kanıtı olarak görülmektedir. Ardından şu cümle yer almaktadır: “Şanlı bayrağımızdaki hilâli İslâm remzi diye sevmeyen münevverlerimiz artık fikrini değiştirebilir. Çünkü Fevzi Kurdoğlu hilâlin bugünkü bayrağımızın en az yedi bin sene evvel Türkler tarafından kullanıldığını ispat etmiştir”⁵⁵⁰.

4.3. Şemsettin Günaltay'ın Eserlerinde Sümer ve Hititler

Şemsettin Günaltay'ın 1937'de yayınlanan Yakın Şark serisinin ilk cildi dönemin Tarih tezlerini özetler biçimde *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elâm ve Mezopotamya* adını taşımaktadır. Bu kitap Eski Ön Asya tarihi üzerine Türkçede o güne kadar yayınlamış en geniş çalışmadır. Bu nedenle Günaltay ve kitabı üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

⁵⁴⁹ Fevzi Kurtoğlu, *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, TTK Yayınları, Ankara, 1992 (İlk baskı 1938) s. 23.37.45.

⁵⁵⁰ *Cumhuriyet* 20 Şubat 1939.

Müderriş İbrahim Efendi'nin oğlu olan Şemsettin Günaltay 1883'de Kemaliye'de doğdu. Henüz 32 yaşındayken 1915'de Meclis-i Mebusan'a İttihad Terakki milletvekili olarak seçilen Günaltay her zaman aktif siyâsetin içinde biriydi. Çeşitli mecmualarda yayınlanan yazıları nedeniyle İslâmî düşünceye sahip olduğu kanısını uyandırmaktaysa da söz konusu bilimsel çalışmalar olunca Batılı ve nesnel bir tutum almıştır. Aslında Dar'ul Muallim'in fen şûbesini bitirmiş olmasına rağmen ilgisi sonradan tarih bilimine yöneldi. İlk çalışmaları genelde İslâm tarihi ve medeniyeti üzerinedir. 1915–1919 yıllarında Darülfunun'un Edebiyat şubesinde Medeniyet Tarihi ve İslâm kavimleri Tarihi, Süleymaniye Medresesi'nde ve Darülfunun İlahiyat Fakültesinde Dinler Tarihi ve Fıkıh dersleri verdi. Millî Mücadele yılları ve hemen sonrasında *Tarihi Edyan* (1338), *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*, *İslâm Tarihi*" gibi kitapları basılmıştır. Tarihsel çalışmalarında Günaltay Türklerin İslâm medeniyeti içindeki yeri üzerinde durmuştur. Bu konudaki en kapsamlı eseri toplam 6 cilt olarak yayınlanan *Mufasssal Türk Tarihi*'dir⁵⁵¹.

Günaltay'ın geniş bir çalışma olarak tasarladığı ancak sadece ilk cildini hazırlayabildiği *İslâm Tarihi* (ki ilk cildinden mütevellit kaldığı için günümüz Türkçesine *İslâm Öncesi Arap Tarihi* adıyla çevrilmiştir) Sümerler hakkında da bilgi verilmektedir. Bu dönemde Sümerlerin Türk olduğunu iddia etmeyen Günaltay, Bâbil kitabelerini inceleyen bilim adamlarının Sümer dilini, Âri veya Samî dillerinden farklı olduğunu ve Turanî kabul ettiklerini belirtmektedir⁵⁵². Aynı şekilde Mufasssal Türk Tarihi serisinin ilk cildinde de Sümerlerin ve Hiksosların Turanî olmalarıyla ilgili bölümler bulunmaktadır⁵⁵³. Günaltay İslâm tarihi üzerine araştırmalarını bir yana bırakmamış ancak ilerleyen yıllarda İslâm öncesi medeniyetlerle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. 1934'te basılan *Mezopotamya-Sumerler, Akatlar, Gutûler, Amürûler, Kassitler, Asurlular, Mitannîler; İkinci Bâbil İmparatorluğu* adlı kitabı bu medeniyetlerle ilgili Türkiye'deki ilk kapsamlı çalışmalardandır. Nitekim Günaltay bu kitabı geliştirerek 1937 senesinde *Türk Tarihi'nin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elâm ve Mezopotamya* adıyla yayınlamıştır.

⁵⁵¹ Çoker, *age*, s.318.

⁵⁵² Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006, (İlk Baskı 1912) s.35, 42,

⁵⁵³ Günaltay, *age*, s.32,46

Türk Tarihi'nin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elâm ve Mezopotamya, adından da anlaşılacağı üzere Türk Tarih Tezi'nin kapsamı altında hazırlanmış bir eserdir ve Mezopotamya tarihini Türk tarihini ilk safhası olarak kabul etmektedir. Günaltay “Kadîm Şark” tabiri ile Altaylardan Akdeniz’e uzanan bölgeyi kastetmekte ve bu bölgenin beşer medeniyetinin kaynağı olduğunu savunmaktadır. Çizilen sınırlar Türk medeniyetinin yayılım alanı olarak kabul edilen bölgeyle örtüşmektedir. Günaltay Neolitik dönemin Mezopotamya ve Mısır’da MÖ 20 binlerde başladığını Orta Asya’da ise bundan çok daha önce Neolitik devre geçildiğini iddia etmektedir. Neolitik uygarlık Mısır ve Mezopotamya’ya Orta Asya’dan bilhassa Anav’dan göç eden brakisefaller tarafından taşınmıştır. Brakisefaller gelmeden evvel Mısırdaki yaşayan negroit-dolikosefal ırk neolitik aşamaya geçecek kabiliyete sahip olmadığından ancak Türkistanlıların gelişiyle Mısır’da medeniyet başlamıştır⁵⁵⁴. Bakır ve tunç da ilk kez Türkistan’da kullanılmaya başlanmıştır. Günaltay medeniyet oluşturabilmenin bir kabiliyet sorunu olarak kabul etmektedir. Mezopotamya’da ilk medeniyetleri kuran halkların; Sumerlerin, Subarîlerin, Etiler, Elamlar ve Hurrilerin brakisefal-alpin ırktan olduklarını iddia etmektedir. Akatlar, Asurlar, Hiksoslar, Aramîler ve İbrânîler ise brakisefal-alpin ırkla Samîlerin melezlerdir. Avrupa’ya da neolitik medeniyeti taşıyan aynı brakisefallerdir ki Avrupalılar bunlara Aryan demeyi tercih etmektedirler. Günaltay Aryan denilen bu insanların da Türklerin ataları olduklarını savunmaktadır⁵⁵⁵.

Asyalıların göçü ise I.Türk Tarih Kongresi’nde sistemleştiği üzere kuraklık nedeniyle olmuştur. Günaltay Asya’daki kuraklık hakkında geniş bilgi vermektedir. Anav kazıları hakkında ders kitapları ve I.Türk Tarih Kongresi’nde olduğu gibi yine Pumppley’in raporları temel kaynak olarak kullanılmıştır. Günaltay “Ön Asya Medeniyetinin Kaynağı Orta Asya Kültürüdür” başlıklı kısmında aynı bilim adamlarına atıflar yapılarak Gordon Childe’in Ön Asya medeniyetlerinin kökeninin Ano (Anav) olduğu iddiasında bulunmaktadır. Günaltay iki sonuca ulaşmaktadır. “1- Beşer medeniyetinin kaynağı Ön Asya değil Orta Asya’dır. 2- Bu ana medeniyet Ön

⁵⁵⁴ Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya*, TTK Yayınları, Ankara, 1987 (İlk Baskı 1937) s.55,81.

⁵⁵⁵ Günaltay, *age*, s.116–118, 204.

Asya'ya yayılışında evvela yüksek mıntikalarda yurtlaşmış, vadilere indikten sonra da en mütেকâmil safhasını Sumerlerle Dicle-Fırat, Etilerle de Kızılırmak boylarında yaşamıştır.”⁵⁵⁶ Günaltay Sumerlerden önce Batı İran civarında yaşayan Elamlıları Ön Sumerler olarak kabul etmekte ve dünya litertüründe de bu halka “Présumeriens” denildiğini aktarmaktadır. Oysa “Présumerien” Ön Sumer değil, Sumer öncesi anlamına gelmektedir. Ön Sumer için kullanılan tâbir “Proto Sumer”dir. Ancak bu terim Günaltay'ın basit bir çeviri hatasından kaynaklanmamakta, müverrih Elamları brakisefal olmaları ve bitişik dil kullanmaları ve Sumerlerle aynı tanrılara inanmaları nedeniyle Ön Sumer olarak kabul etmektedir. Burada Günaltay'ın Elamca, Hurrice ve Sumerceyi agglutativ (bitişken) özellikte olmaları nedeniyle Ural-Altay ailesine dâhil ettiği görülmektedir⁵⁵⁷.

Günaltay'ın eseri o güne kadar Sumerler hakkında en ayrıntılı bilgi içeren yapıttır. Görsel malzeme açısından da sayfa sayısı açısından da bu eser o güne kadar Türkçe yazılmış en ayrıntılı kitaptır. Sumerlerin sadece Akadlar öncesi tarihlerine 80 sayfa, Sumer-Akkad siyâsî tarihine 74 sayfa ve Sumer medeniyetine 150 sayfa ayrılmıştır. Sumer tarihi ile ilgili oldukça ayrıntılı çözümlemeler yapmakta olan Günaltay'ın Leonard Wolley tarafından 1926–1930 yıllarında ortaya çıkarılan Ur Kral mezarları hazinesi gibi döneminin son arkeolojik keşiflerinin tâkipçisi olduğu ve Sumerlerin menşeyini farklı teorilerle açıklamasına yer verdiği görülmektedir. Türk Tarih Tezi'nin Sumerleri Anav bölgesine bağlayan iddiasına rağmen Batılı bazı araştırmacılar Günaltay'ın kitabını yazdığı esnada giderek menşe ülke olarak Kuzey Hindistan-Harappa medeniyeti üzerinde durmaya başlamışlardır. Günaltay da Sumerlerin Hazer Denizi şarkından geldikleri teorisini ve Pencap ve Harappa'da yapılan kazılarda ele geçen mühürler ile Sumer mühürleri arasındaki benzerliğini kabul etmektedir. Günaltay Harappa medeniyeti ile Türkistan arasında bir ayırım görmediğinden bu ikinci teoriye de karşı çıkmamaktadır. Hatta eğer Sumerler Pencap'tan Mezopotamya'ya gelmişlerse mutlaka Elâm kanalını kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu durumda da Elâm-Sumer akrabalığı açıklanmış olur.

⁵⁵⁶ Günaltay, *age*, s.125.

⁵⁵⁷ Günaltay, *age*, s.126, 143–145, 151 vd.

Görüldüğü üzere Günaltay, Sümerlerin kökenini illâki Orta Asya'ya bağlamak gâyesi gütmemektedir⁵⁵⁸. Mısır tarihinde geçen her isme Türkçe karşılık bulmaya çalışan Yusuf Ziya Özer'in aksine Günaltay Sümerce isimleri olduğu gibi eserine yansıtmakta sadece birkaç kelimeyi Türkçeyle açıklamaya çalışmaktadır. Bunlara da (?) işareti koyarak kesin olmadıklarını ifade etmektedir. Örneğin MÖ III. Binde Fırat Nehri ile Habur'un birleştiği noktada kurulan Khana Karllığına (Han?) hükümetin merkezi olan Tırka şehrine (Türk?) gibi. Günaltay "adda" kelimesinin Türkçe "ata" anlamına geldiğini ise daha kesin savunmaktadır. Kassit Krallarından Agum'u ise (Ağam?) olarak yorumlamış, bu isim ile Orhon Yazıtlarındaki "Açum" arasında benzerlik olduğunu belirtmiştir⁵⁵⁹. Ancak Günaltay'ın verdiği bu türden örnekler oldukça sınırlı ve kitabın genel seyrini etkilemeyen sayıdadır. Terminolojide genel olarak dönemin evrensel kabul edilmiş isimleri kabullenilmiştir.

Sümerlerin ordularına önem verdiğini belirten Günaltay rahipler ve toprak sahipleri sınıfı dışında tüm erkeklerin askerlik yaptıklarını aktarmaktadır. Sümer ordusunun piyade askerlerle ile Savaş arabalarından mürekkep olduğunu söyleyen Günaltay savaş arabalarında yaban eşeklerinin kullanıldığı vurgulamaktadır. Aslında bu durum Tarih Tezi'nin en ilginç ve üzerinde pek durulmamış çelişkilerinden biridir. Bir yandan Sümerlerin Türkistan-Anav kökenli oldukları ve Anavlıların Pumplley'in iddiasıyla MÖ 8000-6800'lerden itibaren atları evcilleştirdikleri savunulurken bir yandan da Sümerlerde neden süvari sınıfının olmadığı ve savaş arabalarında yaban eşekleri kullanıldığı açıklanamamaktadır. Bilim adamlarının bir kısmı, Sümerlerin atı tanımadıklarını iddia ederken Delaporte Sümer resimlerindeki binek hayvanlarından bazılarının at ve katır olduklarını ileri sürmüştür. Ancak bu resimler askerî değil ziraî konuludur⁵⁶⁰. Sümer resimlerinde savaş arabalarını çeken hayvanlar bâriz şekilde at değil eşek veya yaban eşeğidir. Türk olduğu kabul edilen kültürlerde at bulunmaması Türk aydınlarının doğal olarak zorluk çektikleri alanlardan biri olmuştur. Sümerlerde olduğu gibi Troai'da da at kemiklerinin bulunmaması konusunda Samih Rıfat, Atatürk'ün şunları söylediğini aktarmaktadır. Atatürk' göre Yunanlılar Troia

⁵⁵⁸ Günaltay, *age*, s.203,223, 227.

⁵⁵⁹ Günaltay, *age*, s.164, 529, 541.

⁵⁶⁰ Günaltay: *age*, s.393

medenietine ait bütün izleri yok etmişlerdir ve Troialılarda atları denize gömdükleri için at kemikleri bulunamaktadır⁵⁶¹.

Aslında bu karmaşanın sebebi Pumlley raporlarının alelacele değerlendirilmesidir. Pumlley raporlarında daha öncede değinildiği üzere MÖ 8000 ilâ 6800 arasında atın evcilleştirildiğini iddia etmektedir. Pumlley’in hatası bulduğu at kemiklerini atın evcilleştirilmesine kanıt olarak yeterli görmesidir. Oysaki arkeolojik açıdan bir kazı yerinde bulunan hayvan kemikleri o hayvanın evcilleştirdiği anlamına gelmez. Anavlılar atları av hayvanı olarak kullanmış olabilirler. Nitekim kemiklerdeki dezenformasyonlar hayvanın kesilip kesilmediğini veya koşum için kullanıp kullanılmadığını ele verir. Kemiklerin de yetersiz kaldığı durumlarda at’ın evcilleştirildiğinin kanıtları üzengi, eğer, koşum takımları gibi malzemelerdir. Orta Asya açısından bu türden malzemeler MÖ II. Binde görülmeye başlanır.

Resim 14: Sümer savaş arabasına koşulu hayvanların katır ya da yaban eşiği olduğu görülmektedir. Bkz. M. Roaf, Mezopotamya ve Eski Yakındoğu (Çev. Z. Kılıç), İstanbul 1996.

⁵⁶¹ Samih Rifat, “İlâhe Atena” *Cumhuriyet* 5 Eylül 1931

Sümer kanunları ve kadınların durumu ile ilgili bölümler *Türk Tarihinin Anahatları* ve *Tarih I* Ders kitabından çok daha nesnel ve gerçekçidir. Günaltay, Sümer hukukunu 1920'lerin ve 30'ların devrim yasalarına benzetme gâyesi gütmemiş, Sümer kanunlarını olduğu gibi yansıtmıştır. Örneğin Sümerlerde Samî Akkadların aksine çok kadınla evlenmenin yaygın olmadığı; ancak hastalık, kısırlık gibi durumlarda çok eşliliğe izin verildiği aktarılmaktadır. Kadınların cariyeye olarak satılabildiği, cariyelerden çocuk sahip olunabildiği, kızların evlenirken drahoma aldıkları için babalarının mirâsından pay alamadıkları gibi bilgiler verilmektedir. Günaltay, Sümer kadınlarını toplumda önemli bir konumdaymışlar gibi göstermemektedir. Kocasına “sen benim kocam değilsin” diyen kadının suya atılması gibi sert cezalar hakkında da bilgiler verilmektedir⁵⁶². Genel olarak *Türk Tarihinin Anahatları*'ndaki “acımasız Samîler ile hoşgörülü Sümerler” ayrımı da görülmemekte Sümerlerin de sert cezalara sahip oldukları vurgulanmaktadır. Babasının sözünden çıkan çocuğun zincire vurulması, babasına vuran evladın ellerinin kesilmesi, kısasa kısasa uygulanması, en ufak hırsızlığın bile cezasının idam olması bunlara örnek gösterilebilir.

Kuşkusuz Sümerlerle ilgili konumuz açısından en mühim bölüm “Dil ve yazı” başlığını taşıyandır. Netice de bu halkın Türklerle akraba olduğunu hissettirebilecek en dolaysız kanıtlar bu alanda bulunabilirdi. Günaltay Avrupalı müelliflerin Sümer dilini ne Hint-Avrupa ne de Samî olmayan ve “Asiyanik” adıyla sınıflandırdıklarını belirttikten sonra bu dillerin Güney Mezopotamya'da Sümerce, Suriye'den İran'a uzanan kuzey hattı boyunca da Hurri, Ön Eti (Proto Hitit), Elâm dilleri olarak tanzim edildiğini söylemektedir. Bütün bu dillerin müşterek bir kökenden geldikleri fikrinin ilim dünyası tarafından kabul edildiği belirtilmektedir. Günaltay “Sumerce'nin iltisakî (aglutinative) bir dil olmak itibarile ana Türk dilinin hususî bir lehçesi olduğuna şüphe yoktur. Sumer dili ile kadîm Mısır ve kadîm Çin dilleri arasında bu gün ispat edilen karabet de bütün bunların müşterek bir köke yanî Orta Asya' brakisefallerinin ana diline mensup bulunduklarını teyit etmektedir” demektedir. Günaltay çağdaşı olan birçok araştırmacı gibi bütün bitişken dilleri Türkçe kökenli olarak kabul etmektedir. Örneğin “Mitannî dilinde Türk, Macar ve bazı Kafkas dilleri gibi hecelerin birbirine

⁵⁶² Günaltay, *age*, s. 368, 371–376, 379.

inzıamı ile kelimeler teşekkül etmektedir” dedikten sonra Günaltay Mitannî dilinin de Sumer, Gutî, Eti dilleri gibi Türk lehçeleri grubuna girdiğini eklemektedir⁵⁶³.

Sümer dini ile Orta Asya Türk dini arasında paralellikler kuran Günaltay, “öküz” (oğuz) Sümer takviminde ilk ay olmasına dikkat çekmektedir. Güneş-Dil teorisinden etkilenen müellif, Sümerlerin tapındığı Güneş’in Orta Asya’da da büyük bir mabud olduğunu iddia etmektedir. Sümer Gök Tanrısı Anu, Altaylıların Karahan’ına, Yakutların Art Toyun’una benzetilmektedir. Sümer Hava Tanrısı Enlil de Göktürklerin Ogan’ına, Altaylıların Bayülken’ine, Yakutların Ulu Toyun’una benzetilmektedir. Su Tanrısı Enki ise Altaylıların Talay Hanı’yla, Ay Tanrısı Enzu, Altaylıların Ay Atası’yla, Güneş Tanrısı Utu da Altaylıların Gün Ana’sıyla eşleştirilmiştir⁵⁶⁴. Böylece Günaltay, ileriki yıllarda “Türklerin hiçbir zaman çok tanrılı inanca sahip olmadıklarını, sadece Gök Tanrı’ya inandıklarını”⁵⁶⁵ savunan Türk tarihçilerinin aksine Gök Tanrıları Karahan, Arttoyun ve yeryüzü mabutları Bayülken, Ulu Toyun ve bunlara bağlı bir dizi ikincil tanrılardan oluşan bir pantheon oluşturmaktadır.

Günaltay Türk Tarihinin Anahatları’nda olduğu gibi Etilerin, Bâbilleri yıkarak Güney Mezopotamya’yı Sümerlere terk ettiklerini belirtmektedir. Bu kısımda ilginç olan Etilerin atlı askerlerle ortaya çıkmaları ve Samîleri süvarileriyle bozguna uğratmalarıdır. Böylece Sümer ordusunda varlığı tartışmalı olan atların Hititler de mevcut olduğu görülmektedir. Etiler Mezopotamya’ya geldikten sonra Sumer medeniyeti ile temasa geçmişler ve Sumer yazısını, Sumer mabutlarının bazılarını almışlardır. Etilerin Sümerlerle Bâbil istilâsı neticesi karşılaştıklarının vurgulanması da bu iki halkın farklı kökenlerden geldikleri anlamına gelmektedir. O halde diğer yazarların savuna geldiği Etilerle Sümerlerin Orta Asya’dan birlikte yola çıktıkları tezine Günaltay katılamamaktadır. Nitekim müellif Yazar daha önceki bölümlerde Sümer, Elâm, Hurri dillerini Ural-Altay ailesine bağlarken Hititçeyi bu aileye katmamış Ön Eti dediği Hattileri eklemiştir. Bu durum bize dönem itibâriyle artık

⁵⁶³ Günaltay, *age*, s.377–382, 395–396. Modern araştırmalar Mitannicenin Hint-Avrupa dili olduğunu göstermiştir. Ancak Mitannilerin yönetimi altında olan Hurrilerin dili iltisakidir.

⁵⁶⁴ Günaltay, *age*, s. 437,441, 465–469.

⁵⁶⁵ Bu konu hakkında Bkz: Hikmet Tanyu, *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

Hattiler ile Hititler arasındaki ayrımın netleşmeye başladığı ve Hititlerin Ural Altay ailesinden farklı olduklarının kabullenilmeye başlandığı gösterir. Ancak bu kısım yine hatalarla doludur. Etilerin yazıyı Sümerlerden öğrendikleri iddia edilmekte ve daha ileride Assurların Eti medeniyetinin ve satının tesiri altında kaldıkları iddia edilmektedir.⁵⁶⁶ Hâlbuki tam tersine Hititler yazıyı Kaniş Kârum'daki Assurlu tüccarlardan öğrenmişlerdir ve Hitit sanatı özellikle de geç Hitit sanatı güçlü biçimde Assur-Aramî sanatının etkisinde gelişmiştir. Günaltay bu kısımda Assurların rolünü bilinçli şekilde azaltarak Sümerleri ön plana çıkarmaktadır.

Şemsettin Günaltay Avrupa'da ve Türkiye'de Tarih Tezi'ne yönelik eleştirilere cevaben kalme aldığı "Türk Tarih Tezi Hakkındaki İtikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi" adlı makalesinde Türk Tarih Tezi'ne karşı çıkanları cahil ve zavallı olarak nitilemekte ve bu türden itirazların "İlmî kıymeti olmayan" bu tür itirazları çürütmenin kolay olduğunu savunmaktadır⁵⁶⁷. İlk önce "Orta Asya'daki kuraklığın milattan sonraki asırlarda başladığı" iddiasına cevap veren Günaltay ikinci olarak Orta Asya'nın medeniyetin beşiği olduğunu kanıtlamaya yönelmektedir.

Anadolu'da Paleolitik Dönem kalıntıları bulunmasına rağmen Orta Asya'da Paleolitik izlere rastlanmamasından yola çıkan bazı arkeologlar Anadolu'nun Orta Asya'dan daha kadîm olduğuna inanmaktaydılar. Bu durumda anavatan olarak Orta Asya ikinci planda kalmaktaydı. Günaltay bu iddiaya cevaben henüz Orta Asya'da, yeterince kazı yapılmadığını belirtir. Günaltay Neolitik medeniyetin de Yakın Şark'ta başladığı tezini kabul etmemekte buğday ve arpanın Anav'da MÖ 8000 yıl önce ekilirken Mezopotamya'da ancak MÖ 4000'de tarımın başladığını, gene hayvanların evcilleştirilmesinin Mezopotamya-Elâm da, Anav'dan 2000 sene sonra gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Aslında tam da Günaltay'ın Orta Asya Paleolitiği için savundukları Yakın Doğu'nun Neolitiğine uyarlanabilir. Zirâ makalenin yazıldığı dönemde nasıl henüz Orta Asya Paleolitiği keşfedilmediyse Yakın Doğu'da Jericho, Zavi-Çemi, Şanidar, Çatalhöyük, Hallan Çemi, Çayönü, Göbeklitepe gibi Neolitik yerleşimler keşfedilmemişti. Günaltay ise Orta Asya'da keşiflerin azlığından bahsederken sanki

⁵⁶⁶ Günaltay, *age*, s.523-524, 550.

⁵⁶⁷ Günaltay, "Türk Tarih Tezi Hakkındaki İtikatların Mahiyeti ve Tez'in Kat'i Zaferi". *Bellekten* s7/8.Temmuz-I. Teşrin. 1938, s.337-338.

Mezopotamya'daki bütün kazılar tamamlanmış gibi hareket etmektedir. Nitekim mezkûr yerleşimlerin keşfiyle Yakın Doğu'da tarımın Türkistan'dan daha önce başladığını kanıtlamıştır. Ancak yarın başka keşiflerin bu sıralamaları yeniden değiştirebileceği her zaman göz önünde tutulması gereken bir gerçektir.

Günaltay, Gordon Childe'in Ön Asya'daki Neolitik kültür bölgelerinin birbirleriyle akraba ve Anav kökenli olduğunu yönündeki teorisine makalesinde de yer vermektedir⁵⁶⁸. Kendisine sürekli göndermeler yapılan Childe'in bu dönemdeki teorileri üzerine burada biraz durulmalıdır. Childe devrin en meşhur arkeologlarından biri olmasına rağmen tezlerini her zaman politik akımların tesirinde hazırlamış bir bilim adamıdır. Gençliğinde Germenci düşüncenin etkisi altında kalmış *The Arians* adlı eserinde Hint-Avrupalıları “doğuştan zeki” olarak tanımlayan ve medeniyetin tamamen Germenlerin eseri olduğunu savunmuştur. Sonradan bu eserini “çocukça” niteleyerek⁵⁶⁹ sosyalistlere yaklaşmıştır. 1900'lerin başından itibaren Alman milliyetçisi arkeolog Gustav Kossinna Hint-Avrupalıların anavatanı olarak Kuzey Avrupa'yı kabul etmişti ve düşünceleri Pan-Germenistler arasında hızla yayılmaktaydı. Childe ise Avrupa'da yükselen ırkçı kuramlara karşı Hint-Avrupalıların anavatanı olarak o dönemde sempati duyduğu Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarını kabul etmekteydi. Nitekim 1958'de kaleme aldığı bir yazısında Gordon Childe Hint-Avrupalıların anavatanı olarak Rusya veya Anadolu'yu öne sürmesinin temel nedeninin Nazilerin etkisini kırmak olduğunu belirtmiştir⁵⁷⁰. Görüldüğü üzere dönemin arkeologları için bilim ile siyasal amaçlar yarış hâlinindedir.

Günaltay devamla Türklerin Moğollarla aynı ırktan olmadıklarını belirtmektedir. Kanıt olarak Türklerin Moğollara değil Horasanlılara benzediklerini söyleyen bir dizi Ortaçağ Arap yazarının eserini örnek vermektedir⁵⁷¹. *Camiüttevarih*'te Türklerin anavatanı olarak Moğolistan'ın değil Türkistan'ın gösterildiğini aktaran Günaltay, İsveçli bilim adamı Arne'nin Sovyetler Birliği'ndeki Türkmenlerinin dolikosefal olduğu iddiasına cevaben bu durumun bebeklerin kafalarına yapılan müdahalelerden

⁵⁶⁸ Günaltay, s.344–346, Günaltay burada kaynak olarak Gordon Childe'in *L'orient préhistorique* (1935) eserini kullanıyor. Bu kitap 1945'te *Doğu'nun Prehistoryası* adıyla Türkçeye de çevrilmiştir.

⁵⁶⁹ Mallory, *age*, s.308.

⁵⁷⁰ Ünal, *age*, s.19.

⁵⁷¹ Günaltay, *agm*, s.350–351.

kaynaklandığını savunmaktadır. Sumerlerin de dolikosefal olduklarını iddia edenlere karşı çıkan Günaltay “Sumer devrinden kalmış olan heykel ve kabartmalarda başlar umumiyetle geniş ve çıkıntılı (brakisefal) olarak görülmektedir” diyen Marcellin Boule’den alıntı yapmaktadır. Günaltay Sümerlerin anavatanının daha önceki çalışmalarda da örnek verdiği bir zodyakla kanıtlamaya çalışmıştır. Sümerlerden kalan bir Zodyak da tasvir edilen yıldız ve burçların yerleri ancak yer kürenin 40–46 kuzey enlemlerinde görülebilecek şekildedir. Bu durumda Sümerlerin ilk vatanlarının Hazar Denizi şarkında yer alması gerekir.

Günaltay’a göre Sumerler, Gutiler, Ön Etiler, Hurrileri gibi halkların hepsinin iltisakî diller konuşması, brakisefal kafataslarına sahip olmaları, hepsinin Tanrı Teşup ile Mabude Hepa’ya tapmaları kökenlerinin müşterek olmasının kanıtıdır. Elâm prenslerinden biri olan “Başa-Şusînak”ın adında Türkün millî damgasını görmemek kâbil değildir. Şusînak, Sus mâbedinin adyken Başa ise Türk dillerinde yaşamaya devam eden “baş-ağa”dan gelme bir ünvardır.⁵⁷² Günaltay’ın makalesi Yakın Şark adlı kitabının aksine kadîm kelimelere Türkçe köken bulmanın uç örnekleriyle doludur. Müellif İran’daki Partlardan bahsederken “Part” kelimesinin İskitçede “dışarı atılmış” anlamına geldiğini, hâlen Türkçe’de bedenden dışarı fırlamış karın kısmına “part” dendiğini savunmaktadır⁵⁷³. Asur isimli Tanrının adı da Günaltay’a göre Türkçe beslemek ve korumak demek olan “asramak” mastarından türemedir⁵⁷⁴. Günaltay makalenin neticelendirirken “Yukarıda verilen mâlumat, ilk zamanlarda muarızların zannettirmek istedikler gibi Türk Tarih Tezi’nin bir fantezi değil, son hafriyat verimlerine, şark tarihi hakkında eski vesikâların ilmî esaslara göre tetkiklerine... istinat eden bir hakikat olduğunu katî surette meydana koymaktadır. Bu netice karşısında hâlâ eski kanaatlerinde temerrüt edecek zavallılar varsa onlar da hatayı Tarih tezinde değil kafalarını yeni hakikatlere karşı ebediyen kapayan geriliklerinde arasınlar” demektedir. Ancak Günaltay bu sert yaklaşımına rağmen ileride görüleceği üzere kendisi de zamanla bazı iddialarından vazgeçecektir.

⁵⁷² Günaltay, *agm*, s.354–360.

⁵⁷³ Günaltay, *agm*, s.349 Bu teorinin kanıtlanabilirliği bir yana Part olarak yazılan kelimenin orijinal hâli de “Parth”tır.

⁵⁷⁴ Günaltay *agm*, s.362. Asur kelimesinin bu günkü ve doğru okunuşu Aşur’dur.

Şemsettin Günaltay'ın Reşit Tankut ile birlikte kaleme aldığı TDK tarafından 1938'de basılan *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar* da Belleten'in Birinciteşrin-1938 sayısında yayınlanan makalesiyle aynı konuyu işlemektedir. Burada da öncelikle Orta Asya'nın kuruması meselesini ön plana almış ve jeolojik kanıtlarla bu kurumanın ispat edildiğini belirtmiştir. Devamla Anadolu'da Paleolitik eserler ortaya çıkarken Orta Asya'da bulunmamasını henüz Orta Asya'da Paleolitik kazılar yapılmamış olmasına bağlamaktadır. Günaltay bu durumun Anadolu'nun Orta Asya'dan daha eski bir medeniyete sahip olması anlamına gelmeyeceğinde ısrarlıdır. Nitekim Anav'da MÖ 8000'de başlayan hububat tarımı Mezopotamya, Sümer-Elâm'da MÖ 4000 seneyi geçmemektedir. Anav'da MÖ 6000'de görülen boynuzlu hayvanlar Sümer'de MÖ 3000-4000 arasında ortaya çıkmaktadır⁵⁷⁵. Günaltay bir kez daha Orta Asya'da henüz keşfedilmemiş bir Paleolitik kültürün mevcudiyetinden emindir; ancak Mezopotamya ve İran'da da böylesi bir kültürün henüz keşfedilmemiş olabileceğini göz ardı etmektedir.

Günaltay, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar* kitabında Gordon Childe'in *L'Orient préhistorique-Doğunun Prehistoryası* (1935) adlı kitabından alıntılar yapmaktadır. Nitekim bu kitabın daha sonradan Türk Tarih Kurumu tarafından Türkçeye tercüme edilip basıldığı görülmektedir. L. W. King'in de *History of Sumer and Akkad* adlı eserinde de Sümerlerin Orta Asya geldiklerini belirttiğini aktarmaktadır. Orta Asya'nın yerli halkına antik kaynakların Saka adını verdiğini belirten Günaltay, Sakaların da Türk olduklarını kabul etmektedir. Önceki yazılarında olduğu gibi burada da müellif, Partların "dışarı atılan" anlamına gelen isimlerinin Türk dünyasının kenarında yaşamalarından kaynaklandığını savunmaktadır. Bu tez R. Grousset'nin bir pasajına dayandırılmaktadır. Grousset, Partların Siatan-Sakistan'dan geldiklerini "şüphesiz asıllarının Türk olduğunu"⁵⁷⁶ söylemektedir.

⁵⁷⁵ Günaltay-Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s.10. Bu kitabın Tankut tarafından yazılan kısmı Tezin II. Bölümünde ele alınmıştır.

⁵⁷⁶ Günaltay – Tankut, *age*, s.13-17.

Sakaların Türk olduklarını savunan müellif Moğollar ile Türklerin akrabalığı teorisinin ise sonradan uydurulmuş bir sav olduğunu savunmaktadır. Yazara göre Gazan Han döneminden itibaren kendilerine soylu bir geçmiş arayan Moğollar, Türklerle aynı soydan geldiklerine dair *Camiüttevarih*, *Şeceretül Etrak ev Ulusu Arbai Cengiz* gibi kitaplar üretmişlerdir. Ctesias, Strabon gibi antik yazarların Sakalar hakkında verdikleri bilgilerin doğruluğundan kuşulanmayan Günaltay, Ortaçağ'da yazılan Moğol eserlerinin ise hakikatliğini sorgulamaktadır. Joseph Deguignes 1757'de bitirdiği *Hunların, Türklerin Moğolların vesair Tatarların Tarihi* adlı eserinde Moğol-Türk akrabalığını yanlış olarak tüm dünyaya yaydığını belirten Günaltay, bu yanlış kitaplar yüzünden Türklerin anavatanı olarak bugünkü Moğolistan kabul edildiğini ve Hiyong-Nuların Türklerin atalarıymış gibi addedildiklerini savunmaktadır. Oysa Türklerin anavatanı Oğuznamede de yer aldığı gibi Moğolistan değil, Türkistan'dır. Günaltay, bilim dünyasının, Türk-Moğol yakınlığını sadece Ortaçağda uydurulmuş bazı kaynaklara dayandırarak savunduğu gibi yanlış bir algı oluşturmaktadır. Oysa bu tezler Ural-Altay dil teorisyenlerinin bilimsel çalışmalarıyla ve Moğolistan sınırları içinde keşfedilen epigrafik-arkeolojik nesnelere dayanan bir iddiadır. Devamla Günaltay, Hitit ve Sümerlerin de Orta Asya'dan geldiklerini dillerinin iltisakî, olmasından ve heykellerinin brakisefallığından dolayı savunmaktadır⁵⁷⁷.

4.4. Mehmet Şükrü (Akkaya) nün Gözüyle Hititler

Hitit ve Sümerler üzerine 1930'larda TTK'nunkiler haricinde bir dizi çalışma daha yayınlanmıştır. Bunlar arasında Mehmet Şükrü (Akkaya)'nın *Eti Tarihi ve Medeniyeti* başta gelmektedir. Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye Matbaasında 1934'te basılan bu eser Kandemir'inki gibi, Hititler üzerine yazılmış ilk müstakil Türkçe kitaplardan biridir. Kitap Tarih Tezi'nin bir özetleyen tanıdık cümlelerle başlamaktadır. "Asya'da Türk'ün kutlu yurdunda doğan medeniyet ışığı Anadolu'da şekil aldı, büyüdü, bilgisizliğin karanlığına dalarak Güneş oldu... Avrupalıların klasik dedikleri Yunan-Roma medeniyetini yaratmak için engin denizleri, yüksek dağları aştı.

⁵⁷⁷ Günaltay – Tankut, *age*, s.19–23.

İnsanlar acayıp bir mahlûk gibi acız içinde yuvarlanırlarken, Ulu Türkler⁵⁷⁸ Orta Asya yaylasının feyizli vadilerinde kutlu yurtlarında dünya medeniyetinin beşiğini kurdular. Ulu Türkler MÖ 9. Binde Yontma Taş (Mezolitik) 6. Binde maden devirlerini yaşayarak insanlığa ilk medeniyet ışığını saçtılar”⁵⁷⁹.

Giriş kısmını Hitit medeniyeti ve dili üzerine çalışmaları, genellikle de Goetze ve Contenau’nunkileri özetleyen bir bölüm takip etmektedir. Bilgiler günceldir ve 1932–1933 çalışmaları da dâhildir. Anadolu tarihinin Milattan evvelki dönemlerde “ulu Türk boylarından Hurrilerle başladığını” savunan müverrih, “nasıl ki 3200 sene sonra Süleyman Şah’ın torunu Osmanlı devletini kurdu ise Antias’ın torunu Labarnas da yeni devletin asıl müessisi olmuştur”⁵⁸⁰ diyerek Hititler ile Osmanlı Türkleri arasında benzerlik kurmaktadır. Hitit tarihi ile Türk tarihi arasında sürekli paralellikler kurulan kitapta, Hitit Kralı Telepinuş’un metni ile Orhon Kitabeleri arasında da benzerlik bulunduğu belirtilmektedir. Hititlerin tarihteki başarıları “damarlarında fışkıran özlü kuvvetin, coşkun ruhun infilakından başka bir şey değildir. Osmanlılar da ilk çağlarda böyle hareket etmişlerdir.” Hititler olumlu yanlarıyla olduğu kadar hatalarıyla da Osmanlılara benzetilmişlerdir: Şuppiluliyuma tıpkı Kanunî gibi fetihler pahasına Anadolu’yu ihmâl etmiştir.

Kitabın genelinde Hitit medeniyetinin önemi, tarih bilimine katkıları, Yunan tanrılarının Hitit kökenli olması gibi bilgiler verilmektedir. Hitit dininin sadece Yunan dinini değil, Hristiyanlık ve İslâm’ı da etkilediği ileri sürülmektedir. Hitit krallarının isimlerinden sadece birinin ismi Yusuf Ziya’nın eserlerinde olduğu gibi Türkçeye benzetilerek yazılmıştır: Huzziyaş yerine Gözüyaş⁵⁸¹ gibi. Kitabın genelinde Hititçe isimlere Türkçe karşılık bulma çabası göze çarpmaktadır. Kralın brinci eşi Tuvan-ana olarak yazılmış, ikinci eşi ‘Esetü’nün Türkçe aşağı=esre’den türediği iddia edilmiştir. Evli kadın anlamındaki “hamenkanza”nın “hanım” olabileceği, çeyiz anlamındaki “yuvanu”nun “varıyoğu”dan geldiği savunulmaktadır⁵⁸². Savaş Tanrısı “Zamama” adına

⁵⁷⁸ Yazar bu tâbirle geniş anlamda Ural-Altay ailesini, Turan’daki tüm Türk zümrelerini kastettiğini vurgulamaktadır.

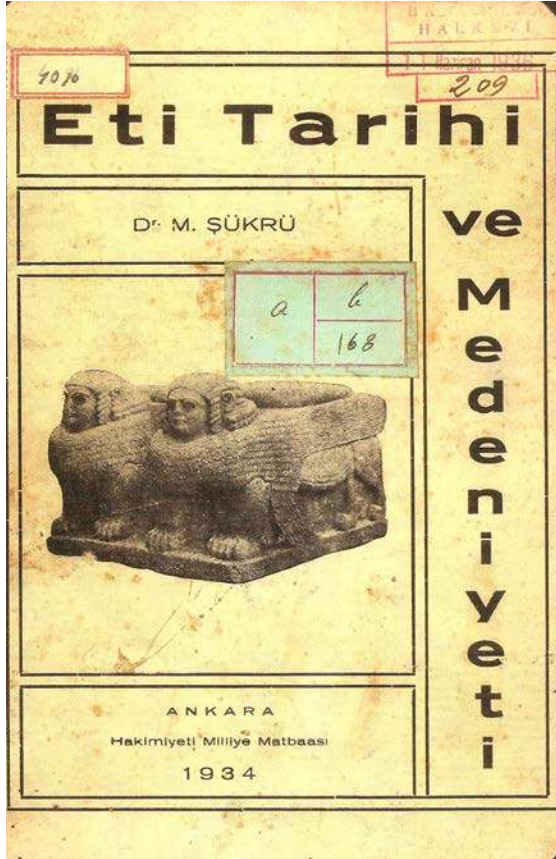
⁵⁷⁹ M. Şükrü, *Eti Tarihi ve Medeniyeti*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası. 1934, s.7.

⁵⁸⁰ M. Şükrü, *age*, s.15–16.

⁵⁸¹ M. Şükrü, *age*, s.19, 28, 34.

⁵⁸² M. Şükrü, *age*, s.46–50.

hem Anadolu’da hem de Mezopotamya’da rastlanmasını M. Şükrü “Orta Asya’dan yayılan Ulu Türk kollarıyla her iki yere de getirilmiş olduğunu gösterir” şeklinde yorumlamıştır⁵⁸³. Her iki kültürde ortak bir Tanrı olması sadece bu tanrının ortak vatan olan Orta Asya kökenli olduğu şeklinde açıklanmaktadır. Oysa pekâla “Zamama inancı” Mezopotamya’dan Anadolu’ya geçmiş veya tersi olmuş olabilir

Resim 15: M. Şükrü’nün *Eti Tarihi* (1934) Kitabının kapağı

4. 5. Avni Ali (Candar) ın Gözüyle Sümer ve Hititler

Yurd Gazetesi ve *Ülkü Halkevleri Dergisi* yazarlarından Avni Candar Hititler ve komşuları üzerine bir dizi çalışma kaleme almıştır. Candar’ın eserlerinin genel olarak belli bir sistmi olduğu söylenemez. Bilimsel verilerden ziyâde hâyal gücü ile hareket etmiştir. Kendisinin hem Hititler hem de Türk tarihini bir bütün olarak görmesini eleştirenlere karşı Candar şunları söylemektedir. “Ben arkeolojiyle meşgul bir adamım.

⁵⁸³ M. Şükrü, *age*, s.60.

Bilhassa Hititoloji üzerinde çalışıyorum. Bunu bilen bazı zevat, benim Türkologie ile tevagülüme hayret ediyorlar ve adeta çizmeden yukarı çıktığımı ihsas etmek ister gibi- Canım bu senin branşın değil! diyorlar. ... Benim bir kanaatim var; Hititler Turanî bir ırktır. Bence Turanî demek Türk camiasına mensup demektir”⁵⁸⁴.

Candar’a göre Türk ırkının yayılımına ve tarihini ortaya çıkarmak için Türkmen aşiretlerinden daha eskilere gitmek zorunludur. Nitekim tarihsiz basılan kitabı *Anadolu Coğrafya Luğatı Sınaçları 1-Ankara* kitabında “Şurası muhakkaktır ki en eski ve çok karanlık zamanlardan beri Eti-Skit (İskit) genel adı ile altında tanınan Turanlı ve birçok bölüklere ayrılmış insanlar Anadolu’yu olduğu gibi Ankara çevresini de yurt edinmişlerdir”⁵⁸⁵ demektedir. Her ne kadar yazar aynı yerde “Ankara tarih devirlerine Etilerle girmektedir” diyor da gerçekte Ankara’da Hititlere ait arkeolojik bir iz bulunmamıştır. 1930’larda yapılan kazılarda kentin Phryglerden daha eskiye gitmediği anlaşılmıştır. Yazarın kendisi de “muhakkaktır ki” diye başladığı cümlesine “karanlık çağlardan beri” diye devam etmesi ve “Ankara’nın Eti devrinde insan oturan bir yer olduğunu kabul etmek zarurî bulunduğunu iktifa edeceğim” demesi, Ankara’da yerleşim olduğuna Boğazköy’de ele geçen eserleri delil göstermesi aslında mevcut durumun da farkında olduğunu göstermektedir.

Ege Havalisinde Sardes, Larisse, Yıldıztepe, İzmir, Eski Anadolu Sekenesinin ve Lidyalıların Pelasgların Irkı Etrafında Etüd adlı 1935 baskılı kitabında Candar Etilerin de tıpkı Oğuzlar gibi 24 kabile olduklarını ve bunlardan 12’sinin Suriye’ye 12’sinin de Anadolu’ya yerleştiklerini savunmaktadır⁵⁸⁶. Candar’ın metinlerinde Türk Tarih Tezi’ne bağlı olarak Türklerin göçebe bir millet olmadığı göçe mecbur kaldıklarını ve yerleşir yerleşmez hemen ziraate başladıkları görülmektedir. Bu kitap da çağdaşları gibi genellikle antik isimlerin Türkçe ile açıklamaya çalışmaktadır. Troia Kralı Teukros, Töker, Töyker ve Toygar şeklinde yorumlanmıştır. Troia krallarından Dardonios isminin Osmanlılara da isyan eden Dardağan-Dardahan aşiretiyle bağlantılı olabileceği belirtilmektedir. Candar hemen her antik Yunanca isme Türkçe bir karşılık

⁵⁸⁴ Avni Ali Candar, *Türk Sociaologi Tetkikleri Sayı 1- Türklüğün Kökleri ve Yayılışı*, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1934,s.6

⁵⁸⁵ Candar, *Anadolu Coğrafya Luğatı Sınaçları 1-Tarih Yok- Ankara Hapishane Matbaası*.

⁵⁸⁶ Candar, *Eski Anadolu Sekenesinin ve Lidyalıların Pelasgların Irkı Etrafında Etüd*, Ulus Basımevi. Ankara,1935, s.12.

bulmaktadır. Troia'ya adını veren Tros'un adının Sümerce Tiras'la bağlantılı olduğunu ve Anadolu'da hâlen mağaralara “traz” denildiğini, bu kelimenin muhtemelen Türkçe olduğunu, nitekim *Kitab-ı Mukaddes*'e göre Yafes'in bir oğlunun da Tiras adını taşıdığını aktarır. Hitit kralı Subiluliuma (Şuppiluliuma) adının ilk kısmı olan “subil” İskitçe yıldırım anlamına gelmektedir. Candar'ın eseri de kendine güvenen bir dil kullanıldığı görülmektedir. İskitlerin Türk olduğu hakkında uzun uzadıya delil göstermenin gerek olmadığı, Ârilerin Türk ve Orta Asyalı olduklarını anlamak için fazla bir zekâyâ ihtiyaç duyulmayacağı iddia edilmektedir⁵⁸⁷.

Avni Candar'ın Hâkimiyet-i Milliye Matbaası'nda yine tarihsiz⁵⁸⁸ olarak basılan *Eti Hiyeroglifi Üzerinde Tetkikler 534 Idéogramme* adlı çalışmasında ise dönemine göre daha temkinli bir dil kullanmıştır. Eti hiyerogliflerinin kökenini açıklamanın kolay olmadığını belirten yazar gene de Mısır, Eti ve Sümer hiyeroglif yazılarının ortak bir kaynaktan türediğine inandığını söylemektedir. Candar açık bir kapı bırakmakta ve farklı halkların hiyerogliflerinin benzemesinin, insanların dünyanın her yerinde öküz, ev insan vb betimlerken benzer şekilleri kullanabileceği ihtimalinden kaynaklanabileceğini belirtmektedir⁵⁸⁹. Bu ifadeye rağmen Candar yine geleneksel tavrına dönerek “Şurası muhakkaktır ki bu cins ideogram yazının aslı Asya'da doğmuştur... ve Milattan beş bin sene evvel Asya'dan gelerek Nil boyuna yerleşmiş olanlar bu yazıyı beraberlerinde getirmişler ve orada tamim etmişlerdir. Keza Etiler de Anadolu'ya geldiklerinde zaman bu yazı ile beraber gelmişlerdir”⁵⁹⁰ diyerek son noktayı koymaktadır.

4. 6. Tekin Alp'in Gözüyle Sümer ve Hititler

Sümer ve Hitit medeniyetlerine yeni rejimin ne ölçüde önem verdiğinin en önemli kanıtlarından biri de Tekin Alp (Moez Kohen) in *Kemalizm* adlı kitabının 16. bölümünün Sümer ve Hitit araştırmalarına ayrılmasıdır. Tekin Alp Sümer ve Hitit

⁵⁸⁷ Candar, *age*, s.19-28, 43, 47-49, 68. Candaule= Kandavul, Cresus= Karasu, Kimmer= kemer vb

⁵⁸⁸ Ignace Gelb'in 1935 baskılı *Hitite Hieroglyphs* adlı eserinde verilen listede yer alan tek Türkçe kitap olan Avni Candar'ın kitabının basım yılı soru işaretiyle 1933 olarak verilmiştir. Bkz: Gelb, *age*, s.XVII.

⁵⁸⁹ Candar, *Eti Hiyeroglifi Üzerinde Tetkikler 534 Idéogramme*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası -Tarih Yok-1933? s.8.

⁵⁹⁰ Candar, *Eti Hiyeroglifi...* s.10-11

araştırmalarını Harf İnkılâbı, Halifeliğin kaldırılması gibi devrimlerle eşit derecede önemli kabul etmektedir. Tekin Alp bu bölme başlarken: “Son zamanlara değin Sümer’in Türk ırkından olduğu usa bile gelmemiştir. Ancak bazı Avrupalı uzmanların yaptıkları son buluşlardan sonra bu sonuca varılmıştır. Bu, tarih enstitüsünün daha doğrusu Çankaya’nın göz ardı edemeyeceği bir gerçektir. Bu buluş karanlık tarih kitaplarında kapalı kalamazdı. Bu gerçek bütün ulusa anlatılmıştır ve bütün ulus bununla övünç duymaktadır. Ülkeyi sanayileştirmek görevi ile yükümlü olan en büyük ulusal banka, doğrudan Atatürk’ün buyruğu ile “Sümer bank” adını almış, genel yönetmeni de Sümer adını, kendisine soyadı seçmiştir”⁵⁹¹. Devamla Tekin Alp: “Türk ulusunun bağlı olmakla övünç duyduğu daha yeni bir başka uygarlık da kutsal kitaplarda bile konusu geçen Hitit uygarlığıdır... Yapılan önemli buluşlar... Hititlerin Türk olduğunu doğrulamıştır”⁵⁹² demektedir.

Tekin Alp, Marcel Sauvage’ın ‘Peçesini Atan Türkiye’ adlı röportajından alıntı yapmaktadır. “...Bu gizemli Hititler, Cumhuriyet Türkiye’sinin siyâsal yaşamında birdenbire temelli bir önem aldılar. Son zamanlara değin Hititlerin öteki birçok uluslar gibi Boğaziçi’nden dolaşarak, doğu Avrupa’dan geldikleri sanılıyordu. Oysa ne Boğaz içinden ne de Marmara kıyılarından geçtiklerini gösteren bir ize bu iki noktada rastlanmadığı için uzmanlar bu kuramı bırakmak zorunda kaldılar ve Hititlerin büyük bir olasılıkla Türkistan yaylalarından inmiş, Turanî Asyalılar Oldukları yavaş yavaş anlaşıldı”⁵⁹³. Sauvage devamla Mondros sonrası Batılı işgalcileri yenilgiye uğratan Türklerin “şimdi düşün alanında birincisinden daha parlak, belki ondan da yararlı ve ulusal övüncü daha çok okşayan ikinci bir yengi kazandıklarını” belirtmektedir. “Llyod George’un adsız dediği, Clemenceau’nun göçebe-barbar diye nitelendirdiği Türk, Hitit’i ortaya koyarak, İngilizlere, Fransızlara, İtalyanlara ve bunların küçücük Yunanlı dostlarına gerçekte tümünün efendisi ve babası olduğunu kanıtlıyordu”⁵⁹⁴. Tekin Alp, Haçlı kaynakları ve Antropologların yorumlarına başvurarak Türklerin beyaz ırdan, sarışın ve Hint-Avrupalı bir kavim olduklarını ispatlamaya çalışmaktadır. Daha öncede

⁵⁹¹ Tekin Alp, *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları 1998 (İlk baskı 1936) s.161. Tekin Alp Sümer araştırmalarında Çankaya’nın (Atatürk) TTK’mundan daha etkin olduğunu aktarmış olmaktadır.

⁵⁹² Alp, *age*, s.161-162

⁵⁹³ Alp, *age*, s. 162.

⁵⁹⁴ Alp, *age*, s. 163.

bu satırlarda değindiğimiz, Legendre’ın Türklerle Moğolların hatalı olarak karıştırıldığı iddiası, Pittard’ın ırk yorumlarının özetlerini vermektedir⁵⁹⁵.

5. *Ülkü* Dergisinde Sümer ve Hititler Üzerine Yayınlanan Makaleler

Tarih Tezi’nin sistemleşmeye başlaması ve halka duyurulma çabasının önem kazanmasıyla birlikte gazete, dergi ve broşürlerde Sümerler ve Hititler üzerine yayınlarda bir artış olmuştur. Dönemin koşulları göz önüne alındığında halkın büyük kısmının yeni tarihsel tezleri yayınlanan kitapları tâkip etmesi mümkün değildi. Bu nedenle birçok dergi ve gazete Tarih Tezi’nin temel argümanlarını özetleyecek biçimde yayımlar yapmıştır. Bu yayın faaliyetinde *Ülkü Halkevleri Dergisi*’nin özel bir rolü vardır. Henüz *Belleten*, *AÜDTCF Dergisi* gibi bilimsel yayınlarının olmadığı senelerde *Ülkü* önemli bir boşluğu doldurarak tarih ve arkeoloji çalışmalarına geniş yer vermiştir. *Ülkü*’de Sümerler, Kimmerler, Hititler vb medeniyetler üzerine birçok makale yayınlanmıştır.

Gene *Ülkü*’den tâkip ettiğimiz kadarıyla radyo yayınları ve Halkevlerinin kültürel faaliyetleriyle tezin ayrıntıları tanıtıldığı görülmektedir. Örneğin TTTC Umumî kâtipliğini yapan Muzaffer Bey (Göker) radyodan yaptığı bir konferansta hem Türk Tarih Tezi’ni halka tanıtmış hem de Öztürkçe kelimeleri kullanarak bu sözcüklerin yaygınlaşmasına çalışmıştır. Muzaffer (Göker) konuşmasına “Yurttaşlar, Bir atamın varlığı, benliği doğum belgesiyle belli olur. Bütün diriklerin, bitimlerin, nerselerin de iyi, kötüsü çıktığı yerin bilinmesiyle anlatılır. Türkler çok ön, çok eski çağlardan beri, buna bütün uluslardan daha çok önem vermişlerdir” cümleleriyle başlamaktadır⁵⁹⁶. Konuşma Osmanlı tarihçilerine yönelik eleştirilerle başlamış ve Osmanlı döneminde Türklerin babasını unutacak kertede tarihlerinin unutturulduğu belirtilmektedir. Devamla Batı ve Osmanlı tarafından küçümsenen Türklerin yeryüzünde tarım ve hayvancılığı başlatan kavim oldukları, “bütün atamlık (insanlık)

⁵⁹⁵ Alp, *age*, s. 147.

⁵⁹⁶ Muzaffer (Göker), “Türk Soy ve Türk Tarihi” *Ülkü Birinci Kanûn 1934 Seçmeler (1933–1941)* s.204. Konferansın yayınlandığı *Ülkü Dergisi*’nde öztürkçe elimler için bir sözlük de verilmektedir. Atam=İnsan, beşer, Atamlık= İnsaniyet, Nerse= Eşya, Kurun= Devir, Yaratgan= Tabiat, Uluş= Devlet, Uruk= Irk, Evcil= Ehlî, Eskilik bilgisi= Arkeoloji vb. Bu kelimelerden bazıları günümüz Türkçesinde yerleşmiş çoğu ise tutunmamıştır. Uruk ise bugün ırk yerine “soy” olarak çevrilmiştir.

henüz bilgisizlik uykusunda iken tanrılığa dek varan bir yol üzerinde hiç sarsılmadan yürüdükleri” eklenmektedir. Ancak Türkler yaratgana (tabiat) karşı verdikleri mücadelede başarılı olamamış ve yeryüzüne dağılmak zorunda kalmışlardır. Çin, Japonya, Meksika, Peru, Ural-Volga, Trakya,⁵⁹⁷ Makedonya, Baltık kıyıları, İrlanda ve İzlanda Türklerin yerleştikleri bölgeler olarak sayılmaktadır⁵⁹⁸. Konuşmanın sonlarında “Atamlığın ilk kültür unsuru Türklerdir. Kültürde atamlığı ilk yetiştiren Türklerdir. İşte bizim Türk tarih tezimiz budur” denilerek Tarih Tezi özetlenmektedir.

Ülkü Halkevleri Dergisi’nde yayınlanan makalelere bakacak olursak; bunlar arasında Mehmet Saffet’in, bir seri oluşturan Hititler üzerine kaleme aldığı “Anadolu’nun En Eski Medeniyeti” başlıklı dizini öne çıkmaktadır. *Ülkü*’nün Haziran 1934 nüshasında yayınlanan “Anadolu’nun En Eski Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hâkimiyeti” adlı makalesinde Mehmet Saffet, Birinci Tarih Kongresi’nde resmileşen bakış açısına göre “Hayat özünü Orta Asya’dan alan medeniyet ağacı köklerini bir taraftan Mezopotamya’ya bir taraftan Anadolu’ya salarak buralarda büyüyen dallarında feyizli meyvelerini vermiştir” demektedir. Bu meyvelerden biri “En eski zamanlardan beri beşeriyetin talim ve terbiyesini deruhte etmiş olan bu yüksek kabiliyetli insanlar, bu gün yine bu yaylalarda yaşayanların öz atalarıdır: Etilerdir”⁵⁹⁹

Yazının devamı da ders kitapları ve Birinci Tarih Kongresi’ne uygun şekilde devam etmektedir. Milattan 8000 sene önce Türkler Orta Asya’yı terke mecbur kalarak Küçük Asya’ya yerleşip burada hâkim bir ırk olarak yaşamışlardır. Bu teori Mehmet Saffet’in sözleriyle Mustafa Kemal’in hârika sezişinin ürünüdür ve ilmî çalışmalar her geçen gün bu nazariyeyi teyit etmektedir. Mehmet Saffet, makalesinde İngiliz bilim adamı C. R. Conder’in Tevrat’da geçen “Khittim” (Hitit) kelimesinin “garp” manasına geldiğini ve bunun da Hititlerin Orta Asya’dan geldiklerinin kanıtı olduğunu

⁵⁹⁷ Trakya için yazar “O günden bugüne değin onların (Türklerin) adlarını taşıyan eller” tanımını kullanmaktadır. Pek çok Yunanca ismin değiştirildiği yıllarda Trak-Trakya adlarına dokunulmamış olması muhtemelen Türk adıyla olan bu bezerliktendir.

⁵⁹⁸ Muzaffer (Göker), *age*, s.206–207.

⁵⁹⁹ Mehmet Saffet (Engin), “Anadolu’nun En Eski Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hâkimiyeti” *Ülkü* Haziran 1934, s.263

savunduğunu hatırlatır⁶⁰⁰. Devamla Mehmet Saffet okuyucuyu Ota Asya’da yapılan arkeolojik faaliyetler hakkında bilgilendirir ve Türkistan’da Hisartepe’de, Astrabat ve Aşkabat’da yapılan kazılarda Hitit eserlerinin benzerlerinin bulunduğunu bunun da Anadolu sakinlerinin Ota Asya’dan geldiklerini kanıtladığını belirtmektedir. Nitekim yazının sonlarında Hitit sanatının Asyaî bir karakter taşıdığı ve Hitit medeniyetinin kökenlerinin Pumpalley’in kazdığı Anav ve büyük Orta Asya medeniyeti olduğuna şüphe olmadığını söylenmektedir. Böylece Sümerler gibi Hititlerin de Anav kültürü ile rabitası kurulmaktadır. Yazar Avrupa uygarlığının da Anadolu’da doğduğunu vurgulamaya önem vermiş ve yazısını Sayce’ın, Yunan kültüründeki Hitit etkisine vurgu yaptığı bir alıntıyla son vermiştir⁶⁰¹.

Ülkü’nün İkinciteşrin (Kasım) 1934 tarihli sayısında Mehmet Saffet’in “Eti İmparatorluğu” adlı başka bir makalesi yayınlanmıştır. Burada da Hititlerin Orta Asya’dan Anadolu’ya geldikleri tekrar edilmektedir. Hititlerin Anadolu’ya geliş tarihi olarak MÖ 4000 civârı kabul edilmektedir. Bu kavim MÖ 8000’lerde kuraklık yüzünden Orta Asya’dan göç etmek zorunda kalmış kavimlerin soyundandır⁶⁰². Ancak yazarın hem MÖ 4000’lerde Anadolu’ya gelen Hatti kavmini hem de imparatorluk aşamasına gelmiş Hititleri “Eti olarak isimlendirmesi, bunları bir ve aynı kavim olarak görmesi bilimsel açıdan konuyu muallâklaştırmaktadır.

Ülkü’nün İkincikânun (Ocak) 1935 tarihli sayısında Saffet Engin’in serisi yine “Eti İmparatorluğu” başlığı altında devam etmektedir. Bu yazıda sadece giriş kısmında yazarın şahsî yorumları görünmekte “Anadolu’da en eski Türk atalarımız olan Etiler”⁶⁰³ hakkında tarihî bilgiler verileceği söylenmektedir. Yazının geri kalanı herhangi bir evrensel tarih kitabında yer alacak şekilde objektif bir Hitit tarihçesidir. Ancak, yazar Hitit tarihine değinirken dönemin genel eğilimi olarak Hatti-Hitit ayrımı yapmadan tüm MÖ II. Binyılı Eti tarihi olarak göstermektedir. Böylece Türk araştırmacıların Eti derken kimleri kastettikleri bir kez daha içinden çıkılmaz hâle gelmektedir. Zirâ, MÖ

⁶⁰⁰ Mehmet Saffet (Engin), agm, s.264. Conder’ın bu sonuca nasıl ulaştığını anlamak zor.

⁶⁰¹ Mehmet Saffet (Engin), agm, s.265–267.

⁶⁰² Mehmet Saffet Engin, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti İmparatorluğu” *Ülkü* İkinciteşrin 1934. s.164,168

⁶⁰³ Engin, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti İmparatorluğu” *Ülkü* İkincikânun 1935, s.323.

IV. binde Anadolu’da yaşadıkları tahmin edilen Hattilerle, Muvattalli, Şuppiluliuma gibi Hitit kralları yine toplu olarak Eti olarak adlandırılmaktadırlar.

Ülkü’nün Şubat 1935 tarihli sayısında ise Mehmet Saffet Engin’in, Hitit âbide ve yazıtlarının keşfi ile ilgili oldukça ayrıntılı bir yazısı yer almıştır. “Eti Abideleri ve Sanat Eserleri Tarihçesi (1)” adını taşıyan bu makalesinde müellif, yine yazıya Birinci Tarih Kongresi’nden kelimesi kelimesine iktibas ettiği cümlelerle başlar. “Türklerin en az altı bin yıldan beri otokton bir halk halinde yerleşerek kendilerine yurd edindikleri Anadolu’da yapılan araştırmalar, bu gün milattan önce 4000 yıla çıkarılan Anadolu medeniyetinin kıdeminin her yeni buluşla birkaç yüzyıl daha geriye götürmektedir”⁶⁰⁴. Bu yazıda da Engin, Mezopotamya ve Anadolu’ya yerleşen insanların aynı ırktan ve aynı kaynaktan geldiğini savunmaktadır. Devamla Texier’den itibaren Anadolu’da keşifler yapan heyetler hakkında bilgi vermekte ve çeşitli Hitit âbide veya yazıtlarının ilk kez kimin raporunda anıldığını, ilk kez ne zaman fotoğraflandığını ayrıntılarıyla aktarmaktadır. Keşifler yorumlanırken yazarın şahsi görüşleri de ön plana çıkmaktadır. Örneğin Anadolu’da bulunan isimsiz yazıt ve abideleri ilk kez A. H. Sayce tarafından Hititlere mâl edilmesiyle “Anadolu’nun ilk medeniyet temellerini kuran atalarımız engin ve yüce varlıklarıyla”⁶⁰⁵ görünmüşlerdir.

Saffet Engin yazısında Atatürk’ün Hitit araştırmalarını ne ölçüde değiştirdiğini de şu satırlarla açıklamaktadır: “1930 yılının en mühim hâdisesi bu yılın yazında Türkiye Reisicumhuru Büyük Başkan Atatürk’ün Türk tarihini ve orada Eti tarihinin büsbütün yeni bir görüşle tetkik ve mutalâa gerekliliğini ortaya atmış ve 1931 ilk aylarında TTTC’ni kurmuş olmalarıdır”⁶⁰⁶. Nitekim makale Atatürk’e methiye ile sona ermekte müellif, “Bu muhteşem Türk medeniyetine ilk defa olarak gözlerimizi çeviren beşer tarihinin en büyük dehası olan Atatürk’tür. Atalarımızın bu göz kamaştırıcı medeniyetlerini öğrenmeyi ve bütün ulusların üstündeki benliğimize kavuşmayı onun ilhâm ve eşsiz dehasına borçluyuz”⁶⁰⁷ diyerek Hitit araştırmalarının yön değiştirmesinde ve önem kazanmasında Atatürk’ün ne derece etkili olduğunu

⁶⁰⁴ Engin, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti Abideleri ve Sanat Eserleri Tarihçesi (1)” *Ülkü* Şubat 1935, s.418.

⁶⁰⁵ Engin, *agm*, s. 422.

⁶⁰⁶ Engin, *agm*, s. 425–426.

⁶⁰⁷ Engin, *agm*, s. 425–426.

belirtmektedir. Saffet Engin, *Ülkü*'de Temmuz 1935'te yayınlanan yazısında yine Hitit abide ve sanat eserlerine değinmektedir. Bu yazısında ilk kez olarak Hititlerden önce Anadolu'da yaşamış olan proto-Hitit halkından bahseder ve bunların da Orta Asya'dan dönem dönem tekrar eden göçlerden birinde gelmiş olduklarını belirtir. Saffet Engin'in makalelerinde Hititlerin Türk veya Orta Asyalı olduklarına dair fazla bir kanıt bulunmamaktadır. Bu tez neredeyse sadece makalelerin başlıklarından ibarettir. Etilerin Anadolu'da yerleşen ilk Türkler oldukları konu başlıklarında iddia edilmekte, devamında bunu kanıtlamak yerine Hitit tarihinden parçalar aktarılmaktadır.

Ülkü'de Sümerlerle ilgili yazılar da yer almıştır. Hüseyin Namık' (Orkun)'ın "Sümerlere Dair" adlı makalesinde Sümer medeniyetinin keşfi hakkında bilgi vermektedir. Yazısına "Yalnız Orta Asya tarihiyle ilgilendiği için Sümer tetkiklerini hiç tâkip etmediğini; ancak Reşit Gâlip'in delalet ve teşvikiyle bu konuya eğildiğini belirterek başlamaktadır"⁶⁰⁸. Özellikle Yahudi kökenli bilim adamlarının uzun süre Sümerlerin Samî olduklarında ısrar ettiklerini belirten müellif, buna rağmen zamanla Sümerlerin, Turani yani Türk ırkından olduklarının anlaşıldığını eklemektedir. Bazı bilim adamlarının hiç değilse Sümer dininin Samîlerden alındığını iddia ettiklerinin belirten yazar, Sümer dininin orijinal olduğunu savunmaktadır. Bu kısa makalesinde Hüseyin Namık, King'in de savunduğu gibi Sümerlerin anavatanının Orta Asya olduğunu ve Aruel Stein ile Pumpelliy'nin medeniyetin Orta Asya'da doğduğu teorisin de bu nazariye ile uyum gösterdiğini belirtmektedir⁶⁰⁹. Böylece Hüseyin Namık da Sümerler ile Orta Asya arasında kendisinin de geçmişte kurmadığı bir bağlantı sağlamış olmaktadır.

Enver Behman Şapolyo ise Orta Asya'da başlayan Türkoloji çalışmalarının ikinci ayağının Mezopotamya ve Anadolu'da ve Mısır'da "Tuvarek" medeniyeti alanında devam ettiğini belirttiği yazısında Anadolu'da Eti adı verilen Türk kavimlerinin tarihinin ortaya çıkarıldığını söylemektedir. Şapolyo Anadolu'da yaşayan ilk halkın Eti Türkleri olduğunu aktardıktan sonra Sümerlerin de gerçek

⁶⁰⁸ Hüseyin Namık Orkun, "Sümerlere Dair" *Ülkü* Birinci Kânun 1933, s.386.

⁶⁰⁹ Orkun, *agm*, s.387-392.

isinin” Sungeryen”⁶¹⁰ olduğu iddiasında bulunmaktadır. Sungeryenlerle Etiler bölgeye birlikte gelmişlerdir. Sungeryenler Mezopotamya’ya, Etiler ise Anadolu’ya yerleşmiş Türklerdir. Bunlar Orta Asya’daki sitelerden gelmişlerdir. Bunlara ek olarak Anadolu’da yaşayan Kumuk⁶¹¹ Türkleri bulunmaktadır. Assur yazıtlarında adı geçen bu kavim Assurların en önemli düşmanlarından biridir. Şapolyo’ya göre Sami bir ırktan gelen Assurlar çevrelerindeki medeni kavimlere rahat vermemektedirler. Sümerleri ortadan kaldırdıktan sonra⁶¹² İran’daki met Türkleriyle, Anadolu’daki Eti ve Kumuklarla savaşmışlardır. Bu uzun savaşlar neticesinde Kumuklar, Assurlara yenilmişlerdir. Olayları anlatırken yazar Samî kavimlere olan önyargısını da hissettirmekte Kumukların Anadolu’yu “barbar” Assurlulara karşı müdafaa etmeye devam ettiklerini eklemektedir⁶¹³. Kafkasya’da ki Kumuk Türkleri bu insanların soyundan gelmektedir.

Ülkü’de Sümerler ve Hititler üzerine yabancı bilim adamlarının da makaleleri yer almaktadır. Bunlar arasında en dikkat çekenlerden biri Berlin Üniversitesi profesörlerinden Eckhard Unger’in “Sümerlerde Gamalı Haç Sembollerinin İnkışafı” adlı yazısıdır. 1935’te yayınlanan bu makale gamalı haçın dünyada oldukça dikkat çekmeye başladığı bir zamanda kaleme alınmıştır. Alacahöyük kazılarında Hattilerin bu sembolü kullandıkları anlaşılmıştır. Sümerlerde de aynı işaretin bulunması aslında Türk Tarih Tezi’nin argümanları için anlamlı ve önemli olabilecekken, işaretin o dönemde taşıdığı anlam göz önüne alınarak üzerinde fazla durulmamıştır. Unger ise makalesini Türk okurlarına göre yazmış gibidir. Unger’e göre “Bunları (gamalı haçları) Orta Asya Sümerleri memleketlerinin dışına, Mezopotamya’ya götürmüşlerdir”⁶¹⁴ “Orta Asya Sümerleri” Türk araştırmacıların bile kullanmadığı bir terimdir.

⁶¹⁰Enver Behman Şapolyo: “Anadolu’da Kumuklar Tarihi” *Ülkü Halkevleri Dergisi*. Eylül 1935, s.67. Şapolyo’nun Sungeryen ismine nereden ulaştığına dair bir belge bulamadık. Ancak Sümerler için *Kenger* adı kullanılmaktaydı.

⁶¹¹ Muhtemelen Assur yazıtlarında Kummuhi olarak geçen isim.

⁶¹² Assurların Sümerleri ortadan kaldırması söz konusu değildir. Sümerler ve Assur devleti zaten çağdaş ve aynı bölgede kurulmuş devletler de değildirler. Sümer kent devletlerine darbe vuranlar Akkadlardır. Yazar o dönemde de bu tarihi olayların tespit edilmiş olmasına rağmen ikisi de Samî oldukları için mi binmez iki devletin tarihini bir göstermektedir.

⁶¹³ Şapolyo, *agm*, s.68.

⁶¹⁴ Unger, “Sümerlerde Gamalı Haç Sembollerinin İnkışafı” *Ülkü* Ağustos 1936.

6. Dönemin Diğer Dergilerinde Sümer ve Hititler

Bazıları doğrudan tarihle ilgili olmayan, daha magazinsel içerikli olan bir dizi dergide de Sümer ve Hititler hakkında yazılar yer almıştır. *Modern Türkiye Mecmuası* adlı derginin 29 Mart 1938 tarihli sayısında, “Sümer Medeniyeti’ni Kuranlar” yazısı yer almıştır. Bu yazıyı mecmuanın 5 Nisan tarihli 6. Sayısında “Sümer Medeniyeti” ve 12 Nisan tarihli 7. Sayısında da “Sümer Medeniyetinin Sonu” yazıları tâkip etmiştir⁶¹⁵. *Türklük Mecmuası* 10. Sayısında İsmail Hami Danişmend’in “Sümerlilerin Irkı-Türk Musikisi Kimindir” başlıklı yazısı yayınlanmıştır. Bezner konular ileirki bölümde değineceğimiz *Musiki Mecmuası*’nda da işlenmiştir. *Muhit (Resimli Aylık Aile ve Mektep Mecmuası)* dergisinin Mart 1931 tarihli 30. Sayısında Hititler tanıtılmıştır. Fransızca olarak yayınlanan ve Türkiye’deki değişimi yurtdışında duyurmayı amaçlayan *la turquie kemaliste* dergisinde de tarih ve arkeoloji faaliyetleri tanıtılmıştır.

Fuad Köprülü’nün önderliğinde Necip Asım, Zeki Velidi Togan gibi ünlü araştırmacıların katkılarıyla 1925 yılında yayınlanmaya başlayan *Türkiyat Mecmuası* ise daha ziyâde Orta Çağ ve Türk-İslâm tarihi üzerine çalışmalar yayınlayan bir çizgiye sahiptir. Ancak dolaylı yoldan da olsa bazı makelelerde Sümer-Hitit ve Prehistorik Orta Asya medeniyetleriyle ilgili yazılar da bulunmaktadır. Örneğin Josef Strzygovski 80 sayfalık makalesi “Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi”nde Atilla sonrası Hun, Göktürk ve Uygur sanatıyla ilgilenmekte ancak ilk Türklerin aslında ” Sümmerlere” takaddüm eden zamandan beri varolduklarını Göktürk-Uygur kültürünün aslından binlerce yıllık bir medeniyetin son halkaları olduklarını iddia etmektedir⁶¹⁶. Eski Türklerin Sümerlerle çağdaş olduğuna inanan Strzygovski, “Sümmer” lisanı ile Türkçe arasında bir bağ olduğu konusunda bir bilgi sahibi olmadığını ve Hommel’in Sümerceyi Türkçe kabul etmesine rağmen bazı bilim adamlarının Sümerceyi Kafkas dili olarak kabul ettiğini belirtmekte ve bu konu hakkında daha fazla yorum yapmamaktadır⁶¹⁷.

⁶¹⁵ Bu sayılar kütüphanelerde bulunamamıştır. Özel koleksiyonlarda derginin tüm sayıları yüksek fiyatlarla satılmaktadır.

⁶¹⁶ Josef Strzygovski, “Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi” *Türkiyat Mecmuası* Cilt III, 1933, s.52

⁶¹⁷ Strzygovski, *agm*, s.62.

1.7. Milletlerarası Konferanslarda Türk Tarih Tezi'nin Tanıtımı ve Savunulması

Türk Tarih Tezi'nin propagandası sadece yurt içinde yapılmamıştır. Türk Tarih Kurumu çeşitli yurtdışı konferans ve sempozyumlara katılarak Anadolu'da yapılan arkeolojik faaliyetleri ve Tarih Tezi'nin iddialarını tanıtmışlardır. Şevket Aziz Kansu 1932 ve 1934'te Londra'da toplanan "Uluslararası Antropoloji ve Etnoloji Kongrelerine", Şemseddin Günaltay ve Arif Müfid Mansel 1935'te Leningrad'da düzenlenen "III. Uluslararası İran Sanat ve Arkeolojisi Kongresi"ne katılmışlardır. Şevket Aziz Kansu ve Remzi Oğuz Arık, 1936'da Oslo'da toplanan Uluslararası Tarihten Evvelki (Prehistorya) ve İlk Tarihsel Çağlar (Protohistorya) Kongresi'nde Türkiye'yi temsil etmişlerdir. Aynı bilim adamları 1938'de Kopenhag'da toplanan II. Arkeoloji ve Etnoloji Kongresi'ne de iştirak etmişlerdir⁶¹⁸.

1937'de Bükreş'te düzenlenen "Uluslararası XVII. Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi"ne katılan Afet İnan burada yaptığı konuşmasında Türk Tarih Tezi'ni genel hatlarıyla tanıtmıştır. Bu tebliğinde Nasyonal-Sosyalistlerin sembol olarak kullandıkları gamalı haçın (o günkü dilde kruva game-çengelli haç) Türklerin sembolü olduğunu da iddia etmiştir⁶¹⁹. Afet İnan gamalı haç sembolünün Avrupalıların verdiği anlamdan bambaşka bir manaya sahip olduğunu bu şeklin haçtan türemediğini, rüzgârın hareketini ve güneşin hareketini tanımladığını savunmaktadır. İnan'a göre

⁶¹⁸ İğdemir, *Cumhuriyetin* 50...s.105–106.

⁶¹⁹ Özdoğan, *age*, s.85–86. Özdoğan'ın bu bilgiyi verdikten sonra Afet İnan hakkında yaptığı yorum eksik ve hatalıdır. (Afet İnan'ın orijinal metnini incelememiş olan, Özdoğan konuşmaya kaynak olarak "New Times" Moscow no 37. 1949'u vermektedir) Özdoğan'ın cümleleri aynen şöyledir: "Göç teorisi öylesine abartıldı ki dönemin seçkin tarihçilerinden biri olan Afet İnan bir tebliğinde Nazi rejiminin simgesi olan eski Alman "gamalı haç"ının eski Türklerin de simgesi olduğunu savundu. Afet İnan'ın 1937 yılında Bükreş'te yapılan uluslararası arkeoloji konferansında sunduğu bu tebliğdeki görüş, Anadolu'da yapılan bir kazı sırasında altından yapılmış bir gamalı haçın bulunduğu iddiasına dayandırılmıştı". Birincisi bu bir "iddia" değildir. Alacahöyük'te gerçekten de bu semboller bulunmuştur. İkincisi "gamalı haç" simgesi salt "Eski Almanlara ait" bir figür değildir. Hindistan ve Orta Asya'da bilhassa Buddhist sanatta oldukça yaygın bir işarettir. Bu işaretin Türklükle ilişkisi elbette tartışmalıdır. Fakat Afet İnan, Almanlara ait ırkçı bir simgeyi değil, Orta Asya, Hindistan ve Hattilerde yaygın olan ve Türklükle ilişkisi olduğuna inanılan evrensel-antik bir simgeyi sahiplenmek istemiştir. Onun bu hareketinden ırkçı bir sembol peşinde olduğu yorumuna varmak yanlış olur. Nitekim Belleten de ve diğer yayınlarda svastikanın hiçbir zaman kullanılmamış olması Türk araştırmacıların yanlış anlaşılma kaygısıyla bu sembolü sahiplenmediklerini de göstermektedir.

Sümerlerde rüzgâr ilâhının sembolü olan bu işaret diğer Türkler de ise güneşin betimlemesidir⁶²⁰.

9 Haziran 1938’de Cenevre Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada İnan şunları dile getirmektedir: “Beyaz ırktan olan Türkler, antropolojik tasniflerimizin Homo Alpinus tipi dediği başlıca büyük camiaya mensuptur. Neolitiklerden evvel binmeyen ve bu gün Avrupa’ya çoğunlukla yayılmış olan bu “brakisefal” tip; Ege’nin öte kıyısında Orta Asya’dan Marmara sahillerine kadar geniş mıntıkları bu gün olduğu gibi işgal etmiş ve etmektedir. Türk “linguistik” ailesine gelince o da Pamir ve Hindistan’dan Volga’ya ve orta Tuna’ya kadar (Avrasya) büyük bir sahayı kaplar....Türk milletin cetleri eski medeniyetlerde mühim rol oynayanların en eskilerinden biri olduğuna müşahade edilir. ...eski Mezopotamya’nın en kuvvetli bir devleti olan Sümmurleri ve Anadolu’daki devletlerin en kuvvetlisi olan Hititleri cetlerimiz olarak kabul etmek lâzımgelir”⁶²¹. Afet İnan Cenevre’deki “Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti”nde 12 Mart 1936’da verdiği ve 12 Nisan 1936’da da Ankara Halkevi’nde yeniden sunduğu bir konferansta direkt olarak Türkler ile Hititler arasında bağ kurmamış ancak Alacahöyük kazılarında çıkan neticenin “Türkün yanlış belletilmiş tarihini” düzeltceğini savunmuştur. Örneğin 1937 Bükreş’te toplanan XVII. Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi’ndeki konferansında “Türklerin bu ülkeye (Türkiye) sahip oluşu ise tarihin en eski devirlerinde başlar. Proto-Hitit ve Hitit bu sahipliğin başında gelir Ondan sonraki göç dalgaları yine aynı menşedendir: Orta Asya”⁶²² demektedir.

Türkiye’nin bu türden konferanslara katılması bilim dünyasının ilgisini çekmiş ve XVIII. Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi’nin Türkiye’de yapılması teklif edilmiştir. Bu teklifi büyük bir memnuniyetle kabul eden Türk yetkilileri Maarif Vekâleti’nin 1939 bütçesinden 70 bin lirayı kongreye ayırmışlardır. Kongre’nin sembolü olarak da bir tarafında Atatürk’ün resmi diğer tarafında ise Alacahöyük vazolarının birinin bulunduğu bir rozet hazırlamıştır. Ayrıca Türkiye’de Antropoloji

⁶²⁰ “Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Bayan Prof. Afet’le Mülâkat- 9 Eylül 1937”. *Belleten* Cilt II Sayı 6. 1938.

⁶²¹ İnan, “XVII. Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi Tebliği”. *Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler*, Akın Matbaası Ankara 1960, s.385.

⁶²² İnan, *age*, s.296–297.

faaliyetlerinin tanıtılması maksadı ile broşür ve kitaplar basılması planlanmıştır. Bunlar: *Anadolu Düşünleri*, *Türk Tarih Kurumu Etiyokuşu Hafriyatı Raporu*, *Türk Tarih Kurumu Pazarlı Hafriyatı Raporu*, *Alacahöyük Maddi Kültür Albümü* adını taşımaktaydı. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile basımı ertelenen bu eserler *Anadolu Düşünleri* hariç⁶²³ daha sonra benzer veya farklı adlarla yayınlanmışlardır. Basılması düşünülen kitaplarda Hitit antropolojisinin etkisi görülmektedir. 104 yabancı 34 yerli bilim insanı Kongre için tebliğler göndermiştir. Türkçe tebliğler Türk Antropoloji Mecmuası'nın 348 sayfalık son sayısında yayınlanmıştır. Bütün bu hazırlıklar II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sona ermiş ve bu büyük proje gerçekleşmemiştir⁶²⁴.

⁶²³ Toprak, *age*, s.392.

⁶²⁴ Toprak, *age*, s.198–199.

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNDE SÜMERCE-HİTİTÇE ÇALIŞMALARI, SÜMER-HİTİT ARKEOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ

1.Sümerce ve Hititçe Üzerine Çalışmalar

1.1. Birinci Türk Dil Kurultayı'nda Sümerce-Hititçe Üzerine Tebliğler

Tarih Kongresi'nin ardından Mustafa Kemal en kısa zamanda Türk Dili alanında da benzer çalışmaların yürütülmesi direktifini vermiştir. Mustafa Kemal, Tarih üzerine çalışmaların dil alanında da desteklenmesini gerekli görmekteydi. Zaten Birinci Tarih Kongresi'nde dil bilimsel tartışma ve tezler, dil alanında da çalışmalar yürütüleceğinin habercisiydiler. Bu maksatla Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC) kurulmuş ve kısa bir zaman sonrada ilk Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nın bir odası TDTC'nin Umumî Kâtipliğine ayrılmış, Mustafa Kemal, kurultaya sunulacak tebliğlerin önce kendi huzurunda okunulmasını istemiştir. Ayrıca dil çalışmalarının Tarih Tezi ile paralel gelişmesi, Türk dilinin Hint-Avrupa dilleri ile kıyaslanması bizzat Mustafa Kemal'in direktifidir⁶²⁵. Tıpkı tarih çalışmalarında olduğu gibi dil faaliyetleri konusunda da Mustafa Kemal'in şahsen de araştırmalar yaptığı Mayaca, Yakutça vb sözlükleri incelediği ve altını çizdiği bazı satırların Dil tezlerinde de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Mustafa Kemal'in özel kütüphanesinde bulunan Bedros Keresteciyan'ın *Dictionaire Etymologique de la Langue Turque* adlı eserinde aldığı notlar dikkat çekicidir. Mustafa Kemal'in 1912'de basılmış olan bu kitabı hangi tarihte okuduğuna dair kesin bir kanıt bulunmamakla birlikte altı çizilen kelimelerden kitabın Tarih ve Dil tezleri tartışmasının yoğun olduğu 1931–1934 arasında bir tarihte

⁶²⁵ Ruşen Eşref Ünaydın, “T.D.T.C. Nasıl Kuruldu”. *Ülkü* Eylül 1933. Seçmeler (1933–1941) s.123–125.

gözden geçirildiği izlenimi vermektedir. Altı çizilen kelimeler arasında “Arı, Alp, Er gibi o günün en çok tartışılan kelimeleri yer almaktadır⁶²⁶.”

Birinci Türk Tarih Kongresi’nden iki ay kadar sonra 26 Eylül 1932’de toplanan Birinci Türk Dil Kurultayı büyük ölçüde Tarih Kongresi’ndeki tartışmaların yörüngesinde kalmıştır. Zaten Birinci Türk Tarih Kongresi’nde de dil bilim tartışmalarının yoğunluğuna dikkat çekmiştik. Birinci Türk Dil Kurultay’ına katılanların bir kısmı, Tarih Kongresi’nde de sunum yapan kimselerdir. Bunlar asında ilk göze çarpanlardan olan Samih Rıfat, tarih Kongresi’ndeki tebliğiyle paralel fakat daha ayrıntılı çıkarımlarda bulunmuştur. “Türkçenin Ârî ve Samî Lisanlarla Mukayesesî” başlıklı tebliğinde Samih Rıfat, “Sümer Türklerinin” dillerin tek heceli kelimelerden oluştuğunu, dünya dillerindeki sözcük dağarcığının bu tek heceli Sümer kelimelerinden türediğini savunmaktadır. Örneğin Sümercede “su” Türkçeye aynı anlama gelmektedir ve tıpkı müellifin Birinci Türk Tarih Kongresi’nde savunduğu gibi “s” sesi tüm dillerde su ve sıvıyla ilgili kelimelerin kökeni olmuştur⁶²⁷. Süzmek, sızmak, sır (çömleklerde kullanılan), sıvarmak=hayvan sulamak, salya, sağmak, süt, sirke Türkçede “s” sesi ile başlayan ve suyu çağrıştıran kelimelerdir. Yazarın diğer dillerden verdiği örnekler Sanskritçede sru=şelâle, srota=dere, srava= çeşme, sravanti= çay, İrlandaca, struth=dere, Gotça savis= deniz, göl vb⁶²⁸. Samih Rıfat “k” sesinin de tam aksine ateş ve kuruluğu çağrıştırdığını iddia ederek buna dair dünya dillerinden örnekler vermektedir.

Samih Rıfat daha önce de olduğu gibi benzer seslerin Türkçeden diğer dillere geçtiğine inanmakta tersi bir durumu ise aklına getirmemektedir. Ayrıca dilbilimcilerin, birbirinden bağımsız insan topluluklarının doğadaki ortak sesler için benzer kelimeler üretmeleri (yansıma) teorisinden habersiz görünmektedir. Su kelimesinin s-ş seslerinden türemesi pekâla yansıma teorisi ile de açıklanabilir. Tıpkı birçok dilde “karga”nın çıkardığı sese benzer isimler alması gibi. İngilizce=crow,

⁶²⁶ AOK Cilt XIX, 2001, s. 205–206 vd. Bu kitap üzerine Atatürk kendi el yazısıyla, Arapça kelimelere Türkçe karşılıklar yazmıştır. Millet= ulus, Cumhuriyet=kamuk, Cumhurreisi= kamukbaz gibi... s.237.

⁶²⁷ Samih Rıfat, “Türkçenin Ârî ve Samî Lisanlarla Mukayesesî” I.Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları. Maarif Vekâleti, Ankara, 1932, s.29.

⁶²⁸ Samih Rıfat, age, s.26–28.

Almanca= krähe, Farsça= zag, Japonca= karase, (ka-ka= karga sesi)⁶²⁹ Benzer şekilde “guguk kuşu’nun” Almancası “kuckkuck”, Fransızcası “coucou” Japoncası “fukurou” dur. Kedi “miyavlamasının” Fransızcası “miavler”, Almancası “miauen”, “gargara yapmanın” Fransızcası “gargarisme”, Almancası “gurgeln”dir. Toplulukların bu türden seslere benzer kelimeler bulması için birbirlerinden etkilenmelerine gerek yoktur. Neticede suyun “şırıldaması”, rüzgârın “fısıldaması” yeryüzünün her yerinde benzer sesleri akla getirebilir. Örneğin Japoncada rüzgâr=fuuun, kuvvetli rüzgâr= boufuu, şiddetli rüzgâr= kyoufuu’dur. Fince karşılığı “tuuli”dir. Rüzgâr sesini ifâde eden kelimeler Hint-Avrupa dillerinde de “w” sesiyle başlamaktadır: İngilizce ve Almanca “wind”, İspanyolca “viento” Rusça “weter”, Eski Farsça “wād” vb. Bunlara benzer sayısız örnek verilebilir.

Buna rağmen Sümerce, Hititçe ile Türkçe arasında benzerlik kurulurken sıklıkla “Türkçe baba, ata, Sümerce=adda, ad, Hititçe=ata, Türkçe ana, Sümerce=ama, Türkçe Anne, Sümerce= nime⁶³⁰ gibi örneklere başvurulmuştur. Halbûki “baba”, “mama”, “dede”, “nene” gibi kelimeler insanoğlunun bebeklik döneminde çıkarabildiği ilk seslerdir ve muhtemelen tüm yeryüzünde yakın akrabaların bu tür hecelerle isimlendirilmesinin sebebi kültürler arası alışverişten ziyâde bebeklerin bu yöndeki tercihidir. Örneğin İngilizce baba ve anne “dad ve mummy”, Almanca “papa ve mama”, Japonca “çi-çi ve mama”dır. Rusça dede=ded, Ermenice dede=papi iken Urduca nine=dadi’dur. “Nine”nin İtalyancası, “nona”, Fransızcası “mémé”, Makedoncası “baba”, Shavili dilinde karşılığı ise “bibî”dir. Nitekim Meiller, Walde-Pokorny gibi dilbilimciler bu türden kelimeleri çocuk sözü olarak adlandırmışlardır⁶³¹.

Daha evvel de yaptığı gibi Okeanos kelimesinin Ogan’dan geldiğini iddia eden Samih Rıfat, Sümerlerin Tanrı Ap-su’nun dünyayı kuşattığına inandıkları gibi Orta Asya Türklerinin de Ogan’ı dünyayı saran bir deniz olarak tasavvur ettiklerini belirtir⁶³². Samih Rıfat’tan sonra söz alanların birçoğu ses benzerliklerine dayalı teorileriyle Türkçe ile Hint-Avrupa dilleri ve Sümerce-Hititçe arasında bağlar kurmaya

⁶²⁹ <http://jptr.org.http//www.sozluk.net.http//www.sozlukonline>.Erişim: 09–28–2010

⁶³⁰ *I. Türk Dil Kurultayı*, s.90, 99,117.

⁶³¹ *III. Türk Dili Kurultayı. Tezler Müzakere Zabıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları. İstanbul, 1937, s.84

⁶³² Samih Rıfat, *agm*, s.47.

çalışmışlardır. Birinci Türk Dil Kurultayı'nda bu bağı bilimsel bir ciddiyetle kurmaya çalışan yegâne katılımcı Ahmet Cevat olmuştur. Ahmet Cevat herhangi bir başlık kullanmadan sunduğu tezinde, Kurultaya katılan çalışma arkadaşlarının aksine ses benzerliklerinin yanıltıcı olduğunu bunlara güvenilmemesi gerektiğini belirterek P. Rivet'in Sümerce ile Okyanusya dilleri arasında bağ kuran kitabından örnekler vermektedir. Rivet çalışmasında Sümerce kelimelerle Malenezya dillerini mukayese etmiş ve "Sümerce gud (öküz), Malenezya guduk=domuz, kuda= at, Sümerce daga (parlak) Malenezya dang=güneş gibi benzerlikler bulmuştur.

Ahmet Cevat'a göre bu türden ses benzerlikleri dillerin karabetine delil oluşturmaz ki istenirse Türkçe-Sümerce bu türden örnekler fazlasıyla bulunabilir, gud=guz (oguz, öküz) gibi. Ahmet Cevat diller arası bağlantıların fonetik, morfoloji, nahiv gözetilerek kurulabileceğini savunarak Sümerce ile Türkçe arasında sağlam bir karşılaştırma yapmaktadır. Fonetik açıdan her iki dilde "f" harfinin az kullanılması, "r" ile başlayan kelimelerin Türkçede hiç olmaması Sümercede az olması, sağır "ng" sesinin Sümercede de kullanılması ortak fonetik yanlardır. Morfolojik olarak kelime türetilmesinde her iki dil benzerlik gösterir. Hint-Avrupa ve Samî dillerinin aksine eril-dişil (müzekker, müennes) ayrımı Türkçe ve Sümercede yer almaz. Aitlik eki kelimenin sonuna gelmektedir: Türkçe "ev-im", Sümerce "e-mu", Türkçe "adam-ım", Sümerce "lu-me" vb. -yönelme eki de benzer şekildedir. Türkçe "yüzü-ne" Sümerce "saba-na", Türkçe "eli-ne" Sümerce "su-na" gibi...

Ahmet Cevat Sümerce ve Türkçe arasındaki bazı ayrılıkları da açıklamaya çalışmaktadır. Sümercede Türkçede var olmayan ön ekler (prefix) bulunmaktadır. Örneğin "Kral-lık"ın karşılığı Namlugal, tersten kurulmaktadır. Lugal=Kralın başına -nam eki getirilerek. Ahmet Cevat bu eklerin sıfatlara benzediğini ön ek sayılmaması gerektiğini "nam" ekinin -lık, -luk" gibi anlamı olmayan ve her türetmede tekrar tekrar kullanılan bir ek olmadığını söylemektedir. Bu tıpkı Türkçedeki "amcabey" beyamca" değişimi gibi bir yapı arzeder. Sümerce erkek kuzu= sil (kuzu) + nitağ (erkek)= silnitağ'dır. Dişi kuzu ise sal(dişi) + sil (kuzu)= salsil olarak türetilmiştir. Sümercenin nahvi kurallarını da inceleyen Ahmet Cevat benzerliklerin farklılıklardan fazla olduğunu savunmaktadır. Türkçedeki gibi Sümercede de özne başta, tümleç ortada fiile

sonda yer almaktadır⁶³³. Ahmet Cevat'ın tebliği o güne kadar Sümerce ile Türkçe arasında yapılan en sistemli ve ciddi karşılaştırma olmuştur. Üstelik müellif bu konuya St. Langdon'ın Sümerce gramerini kaynak olarak kullanarak dört ay gibi bir sürede hazırlandığını söylemektedir⁶³⁴.

Ahmet Cevat Bey

Sümerce	Türkçe
4. Tag-Teg (=dokunmak, değmek)	Teg-Deg den deymek.
5. Tug (elbise, serpuş)	Tok-u dan doku (dokuma) Not. — u vokalinin hakiki timbri o olabilir (ul ile ol, bul ile bol) da olduğu gibi bir tebadül de melhuzdur.
6. Ar (=parlak)	Ar-ıg, ar-ı (=temiz, saf); (p) or (l), (p) ar (la).
7. Ul (=parıltı, yıldız)	(Y) ul-duz = yıl-dız Not. — duz. Esas mana yıl ve yol dır yıldırımla da yaklaşıyoruz.
8. Bar, bara (sar) (=mesken, saray, mabet)	Bark (ev bark)
9. Tag (=taş)	Tag-dağ ve belki de taş
10. Til (=yaşama)	Tir (i)-diri (c: l, t: d tebadülü)
11. Giş-iş ve eş (=ağaç, orman)	Yış (Orhun Kitabesinde orman; eş şekliyle de ağaç).
12. Par (=parlama)	Par (-parıl-lak)
13. Piriğ (=parlayış, ateş)	Pır (-pırıl-, pırılın)
14. Tır, tur (ikamet, ikametgâh)	Tur (-mak) -durak ağ (-mak) yükselmek ve manevî yükseklik
15. An (=yüksek olmak)	An (lt), an (la), v. s.
16. Nig (=bitataf, muhayyer)	Neng (=şey; — ne)
17. Ad, adda (=baba)	Ata
18. Ama (=ame)	Ana
19. Ur=er, erkek	Er
20. Ud (zaman, gün)	Eski türkçe = (zaman) Bu ud (=bu-zaman, o zaman)

Resim 16: Ahmet Cevat (Emre) Bey ve Sümerce ile Türkçeyi karşılaştırdığı tablosundan bir kesit. I. Türk Dil Kurultayı, TDK Yayınları, İstanbul 1937

⁶³³ I. Türk Dil Kurultayı, s.85–93.

⁶³⁴ I. Türk Dil Kurultayı, s.82.

Diğer tebliğler, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde olduğu gibi bilimsel açıdan dönemin eksikliklerini taşımaktadırlar. Agop Martayan⁶³⁵ da Ahmet Cevat gibi Sümercede fiilin sona geldiğini ve “f” harfinin bulunmadığını belirttikten sonra, Eticede “targu”nun kuvvetli anlamına geldiğini Türk kelimesini çağrıştırdığını savunmaktadır.

AGOP MARTAYAN BEYİN TEZİ
TÜRK, SUMER VE HİNTAVRUPA DİLLERİ
ARASINDAKİ RABİTALAR

Resim 17: Agop Martayan (Dilaçar)ın I. Türk Dil Kurultayı'ndaki Türk-Sümer dil birliği hakkında nazariyesinin tebliğinin başlığı. I. Türk Dil Kurultayı, TDK Yayınları, İstanbul 1937, s.96.

⁶³⁵ Agop Martayan, Mustafa Kemal Atatürk'ün I. Dünya Savaşı'ndan beri tanıdığı şahsî bir dostuydu. Savaştan sonra bir süre Beyrut ve Bulgaristanda kalan Agop Martayan Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye gelmiş ve TDK Genel Sekreterliği görevine getirilmiştir. Dil çalışmaları katkısı dolayısıyla kendisine Atatürk tarafından Dilaçar soyadı verildi. Martayan, Mustafa Kemal'e Atatürk soyadının verilmesini de önewren kişidir.

Martayan'ın tezi sadece ses benzerliklerine dayalı bir kelime taraması şeklinde ilerlemiştir. Örneğin Martayan, Sümerce kırmak anlamına gelen “gir”deki “kr” temel kökünün, Keltlerdeki “eğri” anlamındaki “crom”, Macarcada rica anlamına gelen “kerem”, Koptlarda kırılacak yani eğilerek girilecek yer-mâbed anlamındaki “kari” gibi kelimelerin atası olduğunu ileri sürmektedir. Hatta Martayan'a göre Arnavutçadaki omuz anlamına gelen “kruh” yani “eğri yer” de Sümerce kırmak “k-r” kökünden türemiştir⁶³⁶. Artin Cebeli de Hint-Avrupa terimi yerine artık “Türko-europeen” ırkı denilmesi gerektiğini, bu ırkın MÖ 9–10 bin yıl önce göçe başladığını belirttikten sonra Farsçadan Türkçeye geçtiği iddia edilen kelimelerin Sümer Türkçesi kökenli olduğunu iddia etmektedir⁶³⁷.

Rıfat Paşazâde Fuat Bey de Türkçe ile Hint-Avrupa dillerinin aynı kökten geldiklerini savunan bir tebliğ vermiştir. Fuat Bey, dilbilimcilerin Hint-Avrupa dilleri ile Türkçe arasında bir bağ kurulamayacağı iddiasını nahiv farklılığına dayandırdıklarını oysaki nahvin zamanla değişebileceğini belirtmektedir. Örneğin Karaim Türkleri Türkçeyi fiil başta özne sonda konuşmaktadırlar. “Tutuyorsun elinde ilk hikâyeyi ki o çıktı Karay dilinde” cümlesini misâl veren Fuat Bey bu tümcenin sırası hiç bozulmadan Avrupa dillerine çevrilebileceğini söyler⁶³⁸. Ancak Fuat Bey'in Türkçeyi Hint-Avrupa dillerine yaklaştırma çabası, nahiv düzeninin Sümerce ile Türkçe arasındaki bağa bir kanıt olduğunu savunan Ahmet Cevat ve Martayan gibi dilbilimcilerin çalışmasına da zarar vermektedir.

I.Türk Dil Kurultayı'nın toplumda bir yankı bulması için gazetelerde Kurultayda tartışılan konulara geniş yer verilmiş, radyodan canlı takip edilebilmesi amaçlanmış bu maksatla Beyoğlu, Beşiktaş, Üsküdar CHF merkezlerine radyo bağlantısı sağlanmış⁶³⁹. Artin Cebeli Kurultay'da savunduğu görüşlerini Cumhuriyet gazetesinde de dile getirmiştir. Ahd-ı Atık'ın bile Sümer-Türk dini etkisi altında yazıldığını savunan Artin Cebeli “Ermenilerin Türklüğü” başlıklı yazısında Türk

⁶³⁶ Agop Martayan (Dilaçar), *agm*, s.99–100 Agop Martayan (Dilaçar), “Türk, Sümer ve Hint-Avrupa Dilleri Arasındaki Rabitalar” *I.Türk Dil Kurultayı* 1932, s.96–100.

⁶³⁷ *I. Türk Dili Kurultayı*, s.125–126.

⁶³⁸ I. TDK, 1932, s.227 Tersinden bir örnek de Farsçadan da verilebilir. Hint-Avrupa dili olmasına rağmen Farsçada özne başta fiil sondadır. Men be hane *mi revem*. = Ben eve *gidiyorum*. To kitab *mi hanem* = Sen kitap *okuyorsun* vb.

⁶³⁹ *Cumhuriyet* 25 Eylül 1932.

dilinin Âri dillerin atası olduğunu, Sümer-Akat Türklerinin MÖ 10000 de Mezopotamya'ya yerleştiklerini iddia etmektedir. Ermenilerin kendilerine verdikleri isim olan “Hayk”, “Hat” hecesinden gelmiştir ve Hititlerle ilişkili olabilir. “Hayk” lafzı Hyksus, Oksus, Oğuz'un kökenleri aynıdır. Sümerlerin de sembolü öküz başı olduğuna göre bu toplumların aynı kökenden geldikleri kabul edilmelidir⁶⁴⁰.

Resim 18: Artin Cebeli'nin Ermeniler ve Türklerin aynı soydan geldiklerini her iki ulusunda kökenlerinin Sümerlere dayandığını savunduğu yazısı: *Cumhuriyet*, 24 Kanunevvel (Aralık) 1932.s.4.

Artin Cebeli kendisine dönük tepkiler nedeniyle kaleme aldığını ifade ettiği diğer bir yazısında ilk deniz medeniyetlerinin Türkler tarafından kurulduğunu Sümer ve Etilerin proto Türk olduğunu ve bunlar dururken Türk tarihinin Osmanoğullarıyla başlatılmasının yanlış olduğunu savunmuştur⁶⁴¹.

⁶⁴⁰ Artin Cebeli, “Ermenilerin Türklüğü” *Cumhuriyet* 24 Aralık 1932.

⁶⁴¹ Cebeli, “Tarih Tetkikleri, İlk Nehir ve Deniz Medeniyetini Türkler Kurdu” *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1933.

1.2. II. Türk Dil Kurultayı'nda Sümerce-Hititçe Üzerine Tebliğler

II. Türk Dil Kurultayı'nda söz alan İbrahim Necmi Bey 1932–1934 arasında kurumun çalışmalarını özetleyen bir tebliğ sunmuştur. Necmi Bey, kurumun öncelikli görevlerini sayarken ilk maddede belirlediği amacı şu şekilde açıklamaktadır: “Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk lehçeleriyle gerekse Hint-Avrupa, Samî denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır”⁶⁴². Necmi Bey “Türk dilinin tarih öncesi ile ilgili çalışmaların TDTC’nin öz kardeşi TTTC’nin kurduğu tarih tezinden ilham alınarak ve onunla el ele verilerek ileri götürülmektedir” diyerek tarih ve dil çalışmalarının kader ortaklığını vurgulamaktadır. Devamla Necmi Bey, Sümerceyle ilgili Ahmet Cevad Bey’in bastırdığı kitapçık ve Hakimyet-i Milliye gazetesinde Gılgamış Destanı’nın bir bölümünün yayınlanması ve Hüseyin Namık bey’in Orhon-Yenisey yazıtları üzerine araştırmalarıyla ilgili bilgi vermektedir⁶⁴³. TDTC başkanı konuşmasının geri kalan kısmını halk ağızlarından toplanan kelimelere ve dilde sâdeleşme çabalarına ayırmıştır. Kurultayda TDTC’nin iki yıllık çalışma programı hazırlanmış ve bu programda Sümer ve Eti dilinde sözlük ve gramerler hazırlanması da planlanmıştır⁶⁴⁴.

İkinci Türk Dil Kurultayı’ndaki tebliğlerin büyük kısmı Orta Çağ Türkçesi ve Türkçe ile Hint-Avrupa dillerinin akrabalığı üzerindedir. Sovyetler Birliği’nden Kurultaya katılan ve Yafetik diller teorisinin yandaşı olan Meşçaninof da Hint-Avrupa dilleri ile Türkçe arasındaki yakınlığa vurgu yapan bir tebliğ vermiştir⁶⁴⁵. Agop Martaryan ise Hint-Avrupa dillerinde doğum anlamına gelen “can” kelimesinin Sümerce aynı anlam gelen “gan”dan türediğini iddia etmiştir⁶⁴⁶. Kurultaydan sonra da bu alanda mesai harcayacak olan Tahsin Ömer Bey (Mayatepek) Maya dili ile Türkçe arasındaki benzerliklere değinmiştir⁶⁴⁷.

⁶⁴² II. Türk Dil Kurultayı, s. 17.

⁶⁴³ II. Türk Dil Kurultayı, 19–21.

⁶⁴⁴ II. Türk Dil Kurultayı, s.39 “Sumer” yerine artık Sümer denilmektedir.

⁶⁴⁵ II. Türk Dil Kurultayı, s.67.

⁶⁴⁶ II. Türk Dil Kurultayı, s.68–69.

⁶⁴⁷ II. Türk Dil Kurultayı, s.69–71.

2.1.3. Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda Sümerce-Hititçe Üzerine Tebliğler, Güneş-Dil Teorisi'nde Sümerce ve Hititçenin Yeri

Türk Dil Kurultayları arasında bugüne kadar en fazla tartışılanı 24–31 Ağustos 1936 tarihinde toplanan III. Kurultay olmuştur. Bu Kurultayda bir süredir çeşitli ortamlarda savunulagelen bütün dünya dillerinin Türkçeden kaynaklandığı tezi resmen gün yüzüne çıkmıştır. Güneş-Dil teorisine başlangıçta Tarih Tezi kadar önem verilmesine karşın, teorinin etkisi Tarih Tezi'ne göre çok daha kısa süreli olmuş, Tarih Tezi bir şekilde etkisini Cumhuriyetin ileriki yıllarında sürdürmesine rağmen Güneş-Dil teorisi henüz Atatürk'ün sağlığında tesirini yitirmeye başlamıştır.

Ahmet Cevat Emre'nin TDK ile yolları ayrıldığı yıllarda kaleme aldığı *Atatürk ve Tarih Tezimiz* adlı bir nevi hatırat özelliği taşıyan kitabında, Güneş-Dil teorisinin kendi deyimiyle “ucube teorinin” nasıl doğduğunu anlatmaktadır. Kendisinin başlangıçtan beri bu teoriye karşı olduğunu aktaran Emre, Kverdic'i daha Türkiye'de tanındığı ilk andan itibaren eleştirdiğini, Atatürk'ü bu konuda uyardığını; fakat Gâzî'nin bu eleştirileri Kverdic'e karşı kişisel kıskançlıklardan kaynaklandığı fikrine kapılarak kendisini dinlemediğini belirtmektedir. Emre'ye göre bu teorinin kabul edilmesinde Emre'nin “Deli Salim” olarak andığı Dr. Saim Ali Dilemre'nin “tez kabul edilmezse intihar ederim” hezeyanı da etkili olmuştur. Emre'ye göre Kverdic'in kendisi de uydurulan teoriye şaşmış fakat pek itiraz edememiştir. İbrahim Necmi Dilmen ise “oportünist ve uysal” kişiliği nedeniyle olan bitene ses çıkaramamıştır. Ahmet Cevat Emre'ye göre Atatürk, güvendiği bu insanların kendisini aldatmada ittifak edeceklerine ihtimal vermemiştir⁶⁴⁸. Atatürk'e yakın bir diğer isim olan Falih Rıfkı Atay da *Çankaya* adlı eserinde Güneş-Dil teorisi üzerinde durmak bile istemediğini, bu teoriye şahsen hiçbir zaman inanmadığını belirtmektedir⁶⁴⁹. Bu açıdan bakıldığında Güneş-Dil teorisi üretildikten kısa bir süre sonra “istenmeyen çocuk” muamelesi görmüştür.

⁶⁴⁸ Emre, *Atatürk'ün İnkılap Hedefi*....s.50-.51.

⁶⁴⁹ Atay, *Çankaya IV*, Cumhuriyet Gazetesi Kitapları-Tarih yok- s. 158.

Güneş-Dil teorisi şöyle özetlenebilir. İnsanlığın isimlendirdiği ve dilin oluşumunda esin kaynağı olan ilk nesne güneştir. Güneşe ilk isim verenler, onu kendilerine rehber edinen Orta Asyalı Türklerdir ve bütün diğer diller Türkçeden türemişlerdir. Bu teorinin sahiplenildiği yıllarda arkeologlar eski Türklerin Güneşe taptıklarını, dilbilimciler ise bütün dillerdeki kelimelerin Türkçeden türediğini kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu işin nasıl yapıldığını yine Falih Rıfkı Atay anlatmaktadır. Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımdan kalkmasını istemeyen Falih Rıfkı Atay “hüküm” sözcüğünün kullanılmaya devam edilmesini istemekte ancak bu kelimenin Türkçe olduğunu kanıtlayamamaktadır. Bir arkadaşı Falih Rıfkı Atay’a yardım ederek bazı Türk lehçelerinde “ök” veya “uk” kelimesinin akıl anlamına geldiğini Yakutçada da “um” diye bir kelime türetme eki olduğunu söyleyerek imdada koşmuştur. Neticede Falih Rıfkı Atay “hüküm” kelimesinin “uk-um”dan geldiğini ve Türkçe olduğuna dair “keşfini” Atatürk’e götürerek onaylatır⁶⁵⁰. “Hüküm” sözcüğünün kurtuluş hikâyesi böyledir.

Güneş Dil teorisinin kaynakları incelendiğinde Birinci Türk Dil kurultay’ına kadar geri gitmek gerekmektedir. Birinci Türk Dili Kurultayına katılan Agop Martayan, Türk dilbilimcilerini Sovyet bilim adamı Marr’ın kuramlarını tanıtmıştır. Marr’ın teorilerinin Tarih ve Dil tezlerine uygunluğunu fark eden Türk araştırmacılar onun Yafetik diller nazariyesini sahiplenmişlerdir. Rus Çarlığı’nın, Rusları ve Hint-Avrupalıları yücelten resmî tarih tezine muhalif olan Nikolay Marr’ın fikirleri, Sovyetler Birliği’nde enternasyonalist çizginin güçlü olduğu 1920’ler ilâ 1930’ların ortasına uzanan dönemde oldukça etkili olmuştu. Marr, tüm insanlığın ve bu arada Slav-Rus kimliğinin Yâfet-İskit kültüründen doğduğunu düşünmekteydi. Diğer bütün halklar da bu ortak kimlikten doğmuştu⁶⁵¹. Bu teoride elbette Yafet halkları Türklerle özdeşleştirmiş olan Türk dilbilimcilerinin tezlerine uygun bir muhteviyata sahipti. Ayrıca Marr, Çarlık Rusya’sında uzun asırlar boyunca hor görülmüş olan çeşitli Türk lehçeleri konuşan topluluklarının siyâsal alanda savunucusu idi. Türkiye Cumhuriyeti’nin de sömürgeci güçlere karşı Türk halkının tarihsel haklarını koruduğuna inanmaktaydı. Bu nedenle Medler, Kaldeliler, Elâmlar, Sümerler gibi

⁶⁵⁰ Atay, *age*, s. 157.

⁶⁵¹ Shnirelman, *agm*, s.200- 207.

halkların Türklerin ataları olduğu fikrine de sıcak bakmaktaydı⁶⁵². Netice olarak bütün dillerin Yafetik adını verdiği tek bir dilden doğduğunu savunan Marr her ne kadar bu “Yafetik dilin” direkt Türkçe olduğunu savunmasa da o dönemde Yafetik terimi Hint-Avrupa ve Samî dillerin dışındaki lisanları kapsadığından kolaylıkla Türkçe ile eşitlenebilmiştir.

Büyük Rus ve Avrupa şovenizmine daha tepkili olan Marr, insanlığın uygarlık kaynağının Türkçe konuşan halklar olduğu fikrine ise o dönem koşulları içinde daha sempatik bakmıştır. Başka bir kaynak da Macar bilim adamı Kvergiç’dir. Kvergiç’e göre bütün diller Sümerceden türemiştir ve Sümercenin de varîsi Türkçedir. Anadolu’ya Türkler Selçuklulardan binlerce sene evvel gelmişlerdir. Kvergiç’e göre “Güneş Dil Teorisi yalnız Sümer metinlerinin açılması üzerine müstenit bulunmayıp, aynı zamanda kısmen ispat edilmiş olan şu nazariyeye dayanmaktadır: Anadolu’nun özel kültür sahibi en eski sakinleri, Türk aslından olan ve binlerce seneden beri içeri Asya’daki yurdlarından Avrupa’nın garp kıyısına kadar dayanan akınlar yapmış bulunan milletlerin öncüsüdür.(...) Güneş-Dil teorisi eski Türk aslından olan milletlerin Anadolu’da bütün dünya kültürlerinin ve bilhassa dünya dillerinin tekâmülü üzerine hâkimâne bir surette nâfiz olduklarının ve bütün dillerin eski Sümer dilinden doğmuş ve eski Sümer diline bağlı diller olduğunun filolojik ve lengüsitik usullerle tespiti kabil olduğunu nâtıktır.(...) Güneş dilinin tesirlerini Hindistan’la Japonya’ya ve hattâ Amerika’daki Yukatan yarımadasına kadar tâkip etmek mümkündür”⁶⁵³.

Dışarıdan bakıldığında Türk araştırmacıların yabancı bilim adamlarından etkilendikleri görüntüsü varsa da yazışmalar incelendiğinde Türk tarafının da yabancı bilim adamlarını belli konulara teşvik ettikleri görülmektedir. Örneğin Viyana Elçiliği Kvergiçle kurduğu münasebette başlangıçta Macar bilim adamının dil çalışmalarından memnun olmadıklarını belirtmektedirler. Viyana Türk Elçiliğinin 9 Mayıs 1936’da gönderdiği “Dr. Kvergiç Hakkında” başlıklı raporda Kvergiç’in araştırmalarını Moğolca ve Tunguzca gibi diller üzerine yoğunlaştırdığı aktarılmaktadır⁶⁵⁴.

⁶⁵² Shnirelman, *agm*, s.212.

⁶⁵³ Kvergiç, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanlığına Mektup” T.C. Viyana Elçiliği No: 5578. İlişik 2 Viyana 10 İkincikanûn 1936. www.tdk.gov.tr. Erişim: 12.10.2010.

⁶⁵⁴ TC Viyana Elçiliği. No: 5818. 9 Mayıs 1936, www.tdk.gov.tr. Erişim: 12.10.2010.

Ankara'dan TDK Genel Sekreteri N. Dilmen tarafından Viyana Elçiliği'ne yollanan cevapta ise şöyle denilmektedir. “Doktor Kıvergiç'in yazdığınız sözleri arasında “Güneş-Dil teorisi bakımından Moğol, Mançu ve Tunguz gibi Türk ağızları için bir lûgat yapmaya başlayacağı” sözü dikkatimizi çekmektedir. Doktorun öteden beri buraya gönderdiği yazılarında Türk dilini bu Uzak-Doğu dilleriyle bir araya koymak meylî görülmektedir. Hâlbuki bizim görüşümüz ve Güneş-Dil teorisinin amacı Türk dilinin bugün İndo-Örope ve Semitik diye ayrı serilere konulan büyük kültür yaratmış dillere ana kaynak olduğun merkezindedir. Doğuda Arap ve Fars batıda Grek, Latin, Fransız, İngiliz, Alman... dilleri gibi diller, Güneş-Dil teorisinin ışığı altında Türkçe ile karşılaştırıldıkça, bu büyük gerçek, her gün biraz daha kuvvet bularak kendini göstermektedir(...) Bu bakımdan (Dr Kıvergiç'in) Güneş-Dil teorisini üzerine hazırlayacağı etüdün Moğol, Mançu, Tunguz gibi dillerden ziyâde Türk Dilini büyük Avrupa ve Asya dilleriyle karşılaştırma yolunda bir araştırma olması daha uygun olacağını münasip yolda kendisine anlatmağa da kayranızı diler... İçten ve derin saygılarımı sunarım sayın elçi”⁶⁵⁵ (Bkz: EK 1-2).

1935 yılında TTK'nca hazırlanan “Avanprojesi” ayrıntılarına bakılırsa dil çalışmalarından ne beklendiği açıkça görülmektedir. Projenin 10. Maddesinde “Lengüistik ve filoloji ilimleri modern tarih yazma sanatının asliğ unsurlarından biridir. Bu yardımcı ilimler sahasında yapılacak araştırmalardan, tahlillerden, mukayeselerden çıkan neticeleri Arkeoloji, Antropoloji ve Etnoloji gibi tarihin diğer yardımcı ilimlerinin vereceği neticelerle mukayese etmek ve birbirini neyf ve ispat eden delillerden bir sentez yapmak suretiyledir ki prehistorik tarihiğ binasını sıhhatla kurmak ve tamamlamak mümkün olur” denilmektedir. Bu girişten sonra dil çalışmalarının hangi yönde gelişmesi vurgulanmaktadır: “Türk diliyle Endo-Öropeen diller arasında akrabalık bulunduğunu garp lengüstleri kabul ediyorlarsa da şimdilik bunun daha ötesine geçemiyorlar. Buna mukâbil Atatürk'ün derin ilmiğ tetkikleri aradaki münasebetin yalnız bir akrabalıktan ibaret kalmadığını, o bilâkis Türk dilinin Endo-Öropeen dillere ve bütün dünya dillerine ana kaynak olduğunu ispat etmektedir. Büyük Türk âlimi tarihin mütalaasında Endo-Öropeen dil prensiplerinin değı, bilâkis

⁶⁵⁵ Viyana.Türkiye Elçiliğine. Ankara. 4/4/ 1936 No 196, www.tdk.gov.tr.Erişim: 12.10.2010

Türk dilinin hâkim kılınması zarurî olduğunu ve ancak bu ilmiğ yoldan gidilmek şartile tarihe sadık bir bina kurulabileceğini göstermiştir” denilmektedir⁶⁵⁶.

“Avanprojesi”nde dil araştırmalarının amacı şu şekilde belirlenmektedir: “Türk dilinin, Sumerlerin, Etilerin ve diğer Anadolu kavimlerinin, Mısırlıların, Yunan medeniyetini doğuran Giritlilerin ve Egelilerin ve Roma kültürünü doğuran Etrüsklerin ana dilleri olduğunu ispat ederek, bu günkü modern garp medeniyetine ana kaynak olan bu en eski yüksek medeniyetlerin, Türk kavimlerinin ırkiğ dehasının mahsulü olduğunu göstermek”⁶⁵⁷. Özet olarak Türk araştırmacıları asıl ilgilendiren Türkçenin, Hint-Avrupa dilleri ve Batı Medeniyeti üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır.

Görüldüğü üzere Türk tarafı artık Türkçenin Ural-Altay ailesinin bir parçası sayıldığı ve yalnızca Moğol-Tunguz dilleriyle ilişkilendirilen klasik çalışmalardan tatmin olmamakta Batılı dillerle Türkçe arasında karabet kurulmasını önemsemektedir. Yazışmalardan Kvergiç’ten istenilen tarzda çalışmalar yapması beklentisinin nedenleri de anlaşılmaktadır. Doktor Kvergiç’in tedavisinin ve araştırmaları esansında yaptığı masrafların Türk tarafı tarafından üstlenildiği görülmektedir. 9 Mayıs 1936 tarihli Elçilik raporunda hastalığının tedavisi ve Biritish Museum’a araştırma yapmaya gidebilmesi için, Kvergiç’e için Elçiliğe 2116 şilin gönderildiği bunun 1000 şilinlik kısmının ödendiği aktarılmaktadır.⁶⁵⁸ Kvergiç gibi III. Türk Dili Kurultayı’na dâvet edilen bilim adamlarının harcırahları da Türk tarafı tarafından karşılanmıştır. 9 Temmuz 1936 tarihinde TDK sekreterliği tarafından Londra, Paris, Varşova, Viyana, Budapeşte elçiliklerine çekilen telgraflarda dâvet edilen bilim adamları ve verilecek harcırahlar bildirilmektedir⁶⁵⁹. Dâvete Londra Şark Dilleri Direktörü Sir Denisson Rosa, Hilare Barenton, Nemeth gibi dünyaca ünlü bilim adamları olumlu cevap vermiş ve kurultay katılacaklarını belirtmişlerdir. Bilim adamlarının yol masrafları gibi yeme-içme, kalma giderleri de Türk Devleti tarafından sağlanmıştır⁶⁶⁰.

⁶⁵⁶ İğdemir, *Cumhuriyetin 50 Yılında...*s.30

⁶⁵⁷ İğdemir, *Cumhuriyetin 50 Yılında...* s.31.

⁶⁵⁸ TC Viyana Elçiliği. No: 5818. 9 Mayıs 1936, www.tdk.gov.tr.Erişim: 12.10.2010

⁶⁵⁹ N. Dilmen: Londra (578) , Varşova (579), Viyana (580), Budapeşte (581), Paris (582) Elçiliklerine. 9/7/1936, www.tdk.gov.tr.Erişim: 12.10.2010

⁶⁶⁰ N. Dilmen, “Dış Bakanlığı Yüce Onuruna- Ankara. 19/ 5/ 1936 (340), www.tdk.gov.tr.Erişim: 12.10.2010

Tarih Tezi'nin ilk duyuruluşunda olduğu gibi Güneş-Dil teorisinin de ilânın da Afet İnan'ı ön planda görmekteyiz. Afet İnan'a göre "Asırlık işleri yıllara sığdıran Türk İnkılâbı, kendi mihrabının bizzat Güneş olduğunu bulmuştur. Tarih yolculuğunda Güneş'in ilhâm izlerine, en çok biz Türklerde tesadüf ediyoruz. Türk ırkı kültürünü öyle bir yerde buldu ki, orada Güneş ona en verimli oldu. İlk yurttan ayrılmaya mecbur olan Türkler, başlıca göç yolları için yine Güneşin kılavuzluğundan istifade ettiler...Öz yurdumuz olan Anadolu'nun ilk kültürünü kuran cetlerimiz Etiler de Güneşi sembolize ettiler....Türk Tarih Kurumu'nun Alaca Höyük'te yaptığı hafriyatta bulunmuş olan muhtelif güneş kursları bu hakikatin inkar kabul etmez vesikalarıdır. Afet İnan "Bize her hususta Güneş olan Büyük Türkün, zekâ ışıkları karşısında tazimle eğirim" ⁶⁶¹ diyerek sözlerini sona erdirir. Afet İnan'ın tebliğinde dikkati çeken bir husus dilin bir ırkı tanımlamasında yeterli bir unsur kabul edilmesidir. İnan "Bugünkü ilim dünyası içinde dili, ırk için esas kabul etmeyen âlimler yok değildir. Bu esas belki bazı camialar için doğru olabilir. Fakat Türk için asla" ⁶⁶² demektedir. Türk araştırmacılar çeşitli yazılarında Hint-Avrupa dilleri konuşanların bir ırk oluşturmadıklarını sürekli olarak savunmuşlardır⁶⁶³. Buna karşın Türkçe konuşan toplulukların tek bir ırk oluşturdukları tekrar iddia edilmektedir.

Afet İnan'dan sonra söz alan Necmi Dilmen Türk Tarih Tezi'nin Orta Asya'daki brakisefal uruğun malı olduğunu, bu kültürün tüm dünyaya yayıldığını kanıtladığını kendilerine düşen görevinde bu göçlerin dilsel kanıtlarını bulmak olduğunu belirtir. Türk Tarih Tezi çalışmalardan alınan ilhâmıla Türk Dil Kurumu'nun da millete onur verecek yeni bir buluşla akademik dil çalışmaları sahasına atıldığını belirten Necmi Dilmen: "Bu yeni buluşa 'Güneş-Dil Teorisi' diyoruz" ⁶⁶⁴ diye ekler. Türk dilinin yaygınlığının Çuvaşça ve Yakutça sözlükler oluşturulması sayesinde anlaşıldığını belirten Dilmen, "Güneş'e tapan" İnka Kralı Atahualpa'nın ismini "Ata Alp"ten geldiğini, Amerika kıtasının ise Amerigo Vespucci'den değil Yakutça "Emerik" kelimesinden türediğini iddia etmektedir⁶⁶⁵. Güneş-Dil teorisinin asıl amacının

⁶⁶¹ III. Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakereler ve Zabıtlar. 1937, s.7.

⁶⁶² III. Türk Dil Kurultayı, s.7.

⁶⁶³ Örneğin Reşit Galip'in "Türk tarih İnkılâbı ve Yabancı Tezler" Ülkü Birinci teşrin 1933 tarihli yazısı.

⁶⁶⁴ III. Türk Dil Kurultayı, s.10.

⁶⁶⁵ III. Türk Dil Kurultayı, s.11.

Türkçeye yabancı dillerden girdiği sanılan kelimelerin aslında Türkçe kökenli olduklarını kanıtlamak olduğunu söyleyen Necmi Dilmen artık dilde sadeleşme adına bazı kelimelerin atılmasına gerek kalmadığını sözlerine ekler.

Gerçekten de Arapça kelimelere Türkçe kökenler bulmak için senelerce çalışan ve çalışmalarını Türk Dili Dergisiyle Kurultay tebliğlerinde yayınlayan Naim Hazım Onat yüzlerce Arapça kelimeyi Türkçe köklerle açıklamıştır. Anadolu Türkçesi, Yakutça, Çuvaşça gibi kelimelerle Arapça sözcükleri karşılaştıran Onat bunların yeterli olmadığı durumlarda Sümerceden de yardım almıştır. Onat’a göre ezan Türkçe “ozan”dan gelmektedir. Arapça “nevr”

hazine-i hakikattir... Onun dimağında bir ateş vardır: Volkanlar gibi yanan, tutuşan, feveran bir ateş...⁶⁶⁸.

Necmi Dilmen “Güneş-Dil Teorisinin Anahatları” adlı tebliğinde ilkel insanını gözünde en önemli totemin Güneş olduğunu belirtmektedir. İnsanoğlunu ısıtan ve etrafını görmesini sağlayan en mühim kaynağın Güneş olması insan şuurunda en önemli varlığın Güneş olmasına eden olmuştur. İlk dikkat çeken varlık Güneşken ilkel insanın çıkarabildiği ilk sesin de “a” veya “ağ” hecesi olduğuna “kuşku yoktur”⁶⁶⁹. “Kültürce üstün olan brakisefallerin Avrupa’ya kendi kelimelerini taşımamış olmaları mümkün değildir.” Türkçe “ağ” ,”iğ” “öğ” hecelerinden Yunanca Tanrı demek olan “Theos”, Latince Tanrı “Deus” vb türemiştir. Nuri Dilmen bu dönüşümleri uzun formüllerle izâh etmektedir⁶⁷⁰. Kurultay esnasında söz alan Hasan Reşit Tankut “ağ” hecesinin Türk vokal sistemine tamamen uyduğunu “İşte anadil olan Türk dilinin kökü bu “ğ” kelimesidir. Ve ilk insanın Güneşe verdiği ilk isim de budur” cümlesiyle Güneş-Dil Teorisini özetlemiştir⁶⁷¹.

Nuri Dilmen’den sonra söz alan Afet İnan “Ata” sözcüğünün kökenleri üzerine bir tebliğ sunmuştur. Afet İnan bütün Türk lehçelerinde bu kelimeye rastlandığını sözcüğün Sumerce “adda”, Etice de de” atta” olarak bulunduğunu aktarmaktadır. Devamla Afet İnan Avrupa dillerinde de Türkçe olarak kabul ettiği “Ata” hecesinin izlerine rastlandığını örneklerle verir. İnan’a göre bütün dillerde bu kelimeye ratlanması çocuk seslerinin ortaklığı sonucu değil Türklerin tesirinin neticesidir. Nuri Dilmen’in savunduğu gibi bu “ata” kelimesinin kökeninin “ağ” hecesi olduğunu savunan Afet İnan “ağ” hecesinin zamanla “at” olduğunu iddia etmektedir. “Ağ” Yakutça’da sahip “ağ-a” anlamındadır. Ağ-mak yükseklik manasında Türkçede hâlen yaşamaktadır⁶⁷². Ata sözcüğünün kökeni üzerinde bu kadar durulmasının sebebi doğal olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusunun bu kelimeyi soyadı olarak seçmesiydi.

⁶⁶⁸ Özer, agm, s. 44–48.

⁶⁶⁹ III. *Türk Dil Kurultayı*, s.58–60.

⁶⁷⁰ İbrahim Necmi Dilmen, “Güneş-Dil Teorisinin Anahatları” , III. *Türk Dil Kurultayı*. 1937 s.64–84.

⁶⁷¹ V. Kılıçoğlu (Hatiboğlu): “Ata Sözcüğü ‘Lallwort’ Çocuk sözcüğü Değildir” III. TDK, 1937, s.102.

⁶⁷² Vecihe Kılıçoğlu (Hatiboğlu), agm, s.85–86.

Nitekim Kurultay’da söz alan Vecihe Hatiboğlu, Mustafa Kemal’in Atatürk soyadını almasından sonra “sanki ata Türkçe mi” şeklinde eleştiriler olduğunu aktarmaktadır⁶⁷³.

Bütün dillerde rastlanılan bu kelime de bir çok dilci tarafından “çocuk lisanı” kabul edildiğini yukarıda belirtmiştik. Ancak III. Dil Kurultay’ında bu sözcüğün Etice, Sümerce ve Türkçe olduğu kabul edildi. Hatta katılımcılardan Barenteon “Atatürk” adının da Sümerce hem “Türklerin atası” hem de “Türklerin kalesi” anlamına geldiğini ve her iki anlamın da Atatürk’e yakıştığını belirtmiştir⁶⁷⁴. 26 Ağustos tarihli gazeteler Kurultay haberleri arasında “Ata kelimesi Türklük kadar eskidir ve Atatürk kadar bizimdir”⁶⁷⁵ başlıklarıyla çıkmışlardır.

DİN VE MEDENİYET BAKIMINDAN GÜNEŞ

Yusuf Ziya Bey

Resim 19: Henüz Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ortaya atılmadan önce de benzer tezleriyle tanınan Yusuf Ziya Özer’in III. Türk Dil Kurultay’ında Sümer tanrıları ile Apollon ve Adon gibi tanrıları Türk kültürüne bağladığı tebliğinin başlığı. III. Türk Dil Kurultayı, s.41.

Kurultay’da DTCF öğrencilerinden Sabahat Türkân da Halikarnassos isminin kökeni ile ilgili bir tebliğ sunmuştur. Türkân’a göre Sümerce su anlamına gelen “a” veya “al” Türklerin yerleştikleri pek çok yerde akarsulara isim olmuştur. Kızılırmak’ın

⁶⁷³ Vecihe Hatiboğlu, *Ölümsüz Atatürk...* s.52–54.

⁶⁷⁴ III. Türk Dil Kurultayı, 1937, s.304–305, 309.

⁶⁷⁵ Cumhuriyet 26 Ağustos 1936; Hatiboğlu, *Ölümsüz Atatürk...*, s.54.

insanlığın, evrimleşerek hayvanlıktan çıkıp insan sayılabilecek bir bilinç kazandığı anda kâinata şuurla bakmaya başladığını ve ilk olarak Güneş'e bir isim verdiğini savunmaktadır. Bu teoriye göre insanlığın bilinç kazandığı Paleolitik çağdan beri dilin ve özelde de Türkçenin varolduğu neticesi çıkmaktadır. Dönemin Antropolojisi insanlığın hayvanlıktan çıkışında genellikle dil yerine alet yapımına-el becerisine önem vermektedir. Güneş-Dil teorisi'nde ise dilin daha doğrusu Türkçenin evrimde başat olduğu savunulmuştur. Dilmen şuurlu insanın ilk kez Orta Asya'daki iç denizlerin kıyısında yaşayan brakisefal Türkler olduklarını da ekleyerek Türk dilinin alt paleolitik çağlarda oluştuğu vurgusunu yinelemektedir. Bu teoriye göre insanlığın şuurlu kazanması ilk aletlerin yapılmasına değil ilk kelimelerin ortaya çıkışın bağlanmaktadır ki birincisini bilimsel olarak kanıtlamak mümkünken ikincisi tamamen farazî bir çözümlerdir. Neticede tüm Hint-Avrupa dilleri Semitik diller, Sumer ve Hitit (Eti yerine Hitit yazılmış) lisanları, hatta Maya, Nahbati, Keşuha, Toltek gibi Amerikan yerli dilleri Türkçe ana dilin uzantıdır⁶⁸¹. İnsanlığın ilk dili Orta Asya'da doğan Türkçe ise diğer dillerin ondan türemesi teorisinin mantıksal neticesidir.

Güneş-Dil teorisi her ne kadar ilk bakışta dil bilim alanının konusu gibi gözükse de dönemim ilmî çalışmalarında arkeoloji ve bilhassa Sümeroloji-Hititoloji ile paralel gelişmiştir. Teorinin oluşmaya başladığı 1934–1935 yılları aynı zamanda Hatti-Hitit arkeolojisini de parlak keşiflerinin olduğu dönemdir ve Alacahöyük'te ele geçen disklerin “Güneş Kursu” olarak yorumlanmaları bu ortamın sonucu olarak görülmektedir⁶⁸². Modern araştırmalar bu disklerin evreni veya gökyüzünü temsil ettiği iddiası da yer almıştır⁶⁸³. Buna karşın Afet İnan'ın yukarıda yer alan açılış konuşmasında Alacahöyük disklerinin Güneşi temsil ettiği kesin olarak karara bağlanmaktadır. Güneş Kursları âdeta o dönemin sembolü olmuş, *Belleten*'in ilk sayılarının kapaklarında bu figürler yer almış, Ankara'nın resmî simgesi Güneş Kursu olmuştur. Ancak Türk araştırmacıların güneş kurslarıyla birlikte bulunan svastikayı bir sembol olarak ise kullanmadıkları görülmektedir. Svastika Uygur sanatında da, Hitit ve

⁶⁸¹Dilmen, “Güneş-Dil Teorisi Üzerine Birkaç Sual ve Cevapları *Ülkü* Mayıs 1936, *Ülkü Seçmeler* (1933–1941) s 262.

⁶⁸² Shaw, “Eti Güneşi Neyi Temsil Ediyor” (Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?) Derleyenler Oğuz Erdur & Güneş Duru. Ege Yayınları. İstanbul, 2003, s.38.

⁶⁸³ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s.23.

Hint sanatında da kullanılan bir sembol olmasına karşın, dönemin siyasî koşulları göz önüne alınarak bu simgeden yararlanma yoluna gidilmemiştir⁶⁸⁴.

Resim 20: Belleten'in ilk sayısında yer alan çengelli haçlı (svastika) “Güneş Kursu” fotoğrafı

Cumhuriyet Gazetesinde yer alan “Hitler’in Arması Nereden Alınmış” başlıklı haberde “Hitler’in Almanya’da günden güne taammüm eden “çengelli put” armasından bahsedilmekte ve Schlieman’ın bu sembole dayanarak buna dayanarak Hititleri Alman ilân etmesi eleştirilmektedir⁶⁸⁵.

⁶⁸⁴ Shaw, *agm*, s.39

⁶⁸⁵ *Cumhuriyet* 20 Nisan 1933

Resim 21: Basım hatasıyla Hintler yazılmış olan “Hitler’in Arması Nereden Alınmış” başlıklı haberde svastikanın Hitit ve Etrüsklere ait olduğu savunuluyor. *Cumhuriyet* 20 Nisan 1933.s.4.

1.4. Hasan Reşit Tankut’un Çalışmaları

Hasan Reşit Tankut (1891–1980) dönemin dil çalışmalarında ve Güneş Dil teorisinin oluşturulup tanıtılmasında en fazla çaba gösteren kişilerden biridir. TDK’nun kurucuları arasında yer almış, 1935–1950 arasında kurumda ikinci başkan, Etimolojik ve Lingüistik Filoloji Kolları Başkanı ve Genel Sekreteri olarak çalışmıştır. Kendisi Sümerce ve Hititçe ile özellikle ilgilenmiştir; ancak çalışmaları meslekten dilbilimci olmayan birçok çağdaşı gibi daha ziyâde romantik bir çizgide kalmıştır. Bu alanla ilgili yayınlanan ilk yazılarından birinde Reşit Tankut, Sümerce ile Hindistan’daki Mohencodaro medeniyetini karşılaştıran G. R. Hunter’in *The Script of Harappa and Mohancodaro and its Connection with other Schipts* (London 1934) adlı kitabını

tanıtmaktadır. Bu kitaba bir önsöz yazmış olan Langdon, Sümercenin gramerini hazırlayan ilk kişidir. Her iki bilim insanı da Mohencodaro mühürleri ve işaretleri ile Sümer yazısı arasında bir bağlantı olduğunu savunmaktadırlar. Her iki dil de bitişken ve heceli yapılıdır. Tankut’a göre Sümer ve Harappa yazıları ortak bir kökenden gelmektedir ve Harappa yazısı ile Orhon alfabesi arasında da bir benzerlik söz konusudur. Hatta Tankut’a göre araştırmalar daha nice bilinmeyen Türk yurtları ortaya çıkaracaktır. Güney Amerika’daki Paskalya Adası’nın yazısının da Harappa yazısıyla aynı kaynaktan geldiğinin 1934’te Langdon tarafından ispat edildiğini belirten yazar, tüm bu dillerin ana kaynağının ancak Sibirya’da tüm dış etkenlerden münhez kalmayı başarmış Yakutçanın araştırılmasıyla ortaya çıkacağını savunmaktadır⁶⁸⁶.

Reşit Tankut, Atatürk’ün öncüsü ve isim babası olmasına rağmen ancak birkaç sayısını inceleyebildiği *Belleten* Dergisi’nin ilk sayılarında da Tarih Tezi kapsamında Sümer ve Hititler üzerine makaleler kaleme almıştır. Bu makalelerin birinde Reşit Tankut alp ırkının Türkler olduğunu savunmakta ve Türk lehçelerinde Alp kelimesinin anlamlarını belirleyerek teorisini kanıtlamaya çalışmaktadır⁶⁸⁷. Tankut, Arapçanın ilk harfi olan Elif’in Batı âlimlerince alef (öküz) şemasından geldiğini savunduklarını, ancak aslında Elif harfinin ışık anlamına geldiğini iddia etmektedir. Tankut’a göre Sumer Türkleri bu vasıftaki ışık ve beyazlığı öküz başıyla sembolleştirmişlerdir. Elif kelimesinin kökeninin Türk Alplerinin ülkesinde aramak lazımdır. Tankut madenlerinde eski Türkler tarafından kullanılmaya başlandığını savunarak Türkçesi “möngün”, Buryatçası “möngün” Moğolcası “menggun” Sümercesi ise “min” maden demektir⁶⁸⁸. Moğolca üzerine örnekler verilmesi o dönem için ilginç bir durumdur.

H. Reşit Tankut’un bu minvaldeki yazıları henüz III. Türk Dil Kurultay toplanmadan önce öncü bazı yazılar basında görülmeye başlanmıştır. Hasan Reşit Tankut’un Cumhuriyet Gazetesi’nde yayınlanan seri yazısı Güneş Dil Teorisi’ni tanıtmaya yöneliktir. Bu seri içinde “Türk En Eski Millet ve Türkdili Anadildir”⁶⁸⁹, “Dil Üzerine Çalışmalar, Güneş Dil Teorisine Göre Toponomik Tahlil” başlıklı

⁶⁸⁶ Hasan Reşit Tankut, “Sümer, Mohencodaro, Harappa ve Anadil”, *Ülkü* Birinci Teşrin 1935, s.91–92.

⁶⁸⁷ Tankut, “Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu” *Belleten* Cilt I. Sayı 1. II. Kânun. 1937, s.26.

⁶⁸⁸ Tankut, agm, s.34–37.

⁶⁸⁹ *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1936.

yazılarda Sümerlerin Güneşe “ut/uttu” dedikleri Çuvaşçada da vut=ateş, kuto= Ateş Allahı kelimelerinin Türk-Sümer akrabalığını gösterdiği belirtilmektedir⁶⁹⁰. Tankut ertesi gün (9 Ocak 1936) yayınlanan yazısında ise Sümerce “od, ud” sözcüğünün ocak fırın anlamına geldiğini, Sümerce güneş demek olan “ut” un Anadolu Tanrılarında Attis’in ve Anadolu’daki “at” hecesiyle başalayan köylerin isminin bu kelimedenden kaynaklandığını savunmuştur. Maraş’taki At-izi, Attis ile doğrudan bağlantılıdır. Atik (Elazığ), Atis (Van) vb. de⁶⁹¹. Yazının devamında Afrika’daki Berberîlerin Sümerce parlamak anlamına gelen “bar”dan geldikleri ve Türk oldukları, Hitit adının da iğ (efendi) ana köküne ih+it eklenerek oluştuğu Türkçe anlamında “kendinde büyüklük olan şey-subje” olduğu iddia edilmektedir⁶⁹².

Hasan Reşit Tankut’un yazı dizisinin ileriki kısımlarında Amazonların Türk kabilesi oldukları, “İstiklâl Harbinde kadınların rolüyle kanıtlanmakta”, Ankara adının Sümer tanrısı Enki’de türediği iddia edilmektedir. Sümerce ank=kuvvetli demektir. Ankara ismi “ağ+an+ağ+ak” tan evrilmiştir ve “ağanak” su, nehir, göl anlamındadır. Bu durumda bir zamanlar Ankara civarında bir göl olduğu kesindir. Çünkü Anadolu’da Angüran, Ank (Birecik) Ankliya (Artvin) hep su kenarında kurulmuştur. Orta Asya’da da Angora nehri olması bir diğer kanıttır. Yunan Kralı Agememnon=Ağammemnun’dur. Troia adı Tur-ova’dan gelmektedir ve bütün “tur”la başlayan isimler Türklere aittir,⁶⁹³ Tankut’a göre “tr” sesi taşıyan tüm kavimler, şehirler, yer isimleri de Türktür, Türklere aittir: Roma’yı zapteden Tarayan, Turfan bölgesi, Torlar (Dorlar) vb.Torlar ve Etiler birleşerek Orta Asya’ya kadar gitmişler ve sonra da geri dönmüşlerdir. Bu iki halkın Uralları geçtiklerinin delili ise Dinyestr Irmağı kenarındaki, Tiras, Troizk yerleşimleridir. Tirebolu, Terme, Tarsus, Trablus, Terma (Selânik), Tiryste, Tir (Lübnan) da bu listeye eklenmektedir⁶⁹⁴.

Şemsettin Günaltay’la birlikte hazırladıkları *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar* adlı Kitabın ikinci kısmını kaleme alan Reşit Tankut, Güneş-Dil teorisinin bir özetini sunduktan sonra, Sümerce ile Türkçe arasındaki benzerlikler

⁶⁹⁰ *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1936.

⁶⁹¹ *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1936.

⁶⁹² *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1936.

⁶⁹³ *Cumhuriyet*, 21- 26 Ocak ve 27 Şubat 1936.

⁶⁹⁴ *Cumhuriyet* 4 Mart 1936.

üzerinde durmuştur. Çeşitli Avrupalı bilim adamlarının Sümerce üzerine çalışmalarını özetleyen Tankut, önce bu dilin “İskitik” veya “Turanik” adıyla anıldığını araştırmalar arttıkça artık bu dile “Türkik” denilmeye başlandığını belirtmektedir. Hommel, Conder gibi araştırmacıların eserlerinden yapılan alıntılar burada da karşımıza çıkmaktadır. Sümer-Türkçe mukayesesine başlarken Tankut, Sümercede yer alan bazı kelimelerin aynlarına Eski Türkçe ve Moğolcada rastlandığını belirtir. Ancak Moğolca benzerliklerin Moğol-Türk akrabalığına delil olamayacağını sadece kelime alış verişine bağlanabileceğini savunmaktadır. Böylece teorinin kanıtlanması adına bir kere daha çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Diğer uluslarda rastlanılan Türkçe kelimeler, onların Türk olmasını kanıtlarken, Moğolcada rastlanılan benzerlikler sadece kelime alışverişi indirgenmektedir.

Tankut’un Sümerce-Türkçe karşılaştırması fonetik olarak iki dilin ortak yanlarıyla başlar. İki dilde de “ng” sesi zamanla “n” veya “m” sesine dönüşmüştür. Sümercede ön ek olduğunu kabul etmeyen yazar tıpkı Ahmet Cevat Emre’nin çalışmasını andıran misaller vermektedir. Sümercede ön eklerin kendi başına anlam taşımayan ekler olmadığını dolayısıyla ön ek sayılamayacaklarını belirtmektedir.⁶⁹⁵ Cümle dizilişinde öğelerin sıralanması, iyelik eklerinin geldiği yerlerin ortaklığı gibi birçok benzeşen noktanın altını çizen yazar daha sonra “Eticenin” Türkçe ile olan münasebeti üzerinde durmaya başlar. Tankut, Eticeyi Proto Hatti ve klasik Etice olarak ikiye ayırmaktadır. Biz bunu Hattice ve Hititçe olarak tanımlayabiliriz. Tankut Klasik Eticede yer alan bazı bükülgen unsurların bu dili Türkçeden uzaklaştırmayacağını savunmaktadır. Bazı dilbilimcilerin bükülgen dillerin iltisakî dillerden türediklerini savunduklarını belirten yazar bu karışıklığı da dilin tekâmülü yoluyla bir çözüm getirmektedir. Sümercede olduğu gibi Eticede de prefixlerin aslında müstakil elimler olduğunu savunan yazar bu dilin Kafkas dilleriyle akrabalığı iddiasını kabul etmemektedir⁶⁹⁶. Yazarın Hititçeyi, Hatticenin tekâmülü olarak kabul etmesinden dolayı bu iki farklı dilin kurallarını da Türkçeyle açıklamaya çalışmaktadır.

⁶⁹⁵ Günlaltay – Tankut, *age*, s.42–46.

⁶⁹⁶ Günlaltay – Tankut, *age*, s. 53–56.

1.5. Güneş Kültü, Mu Kıtası ve Sümerler

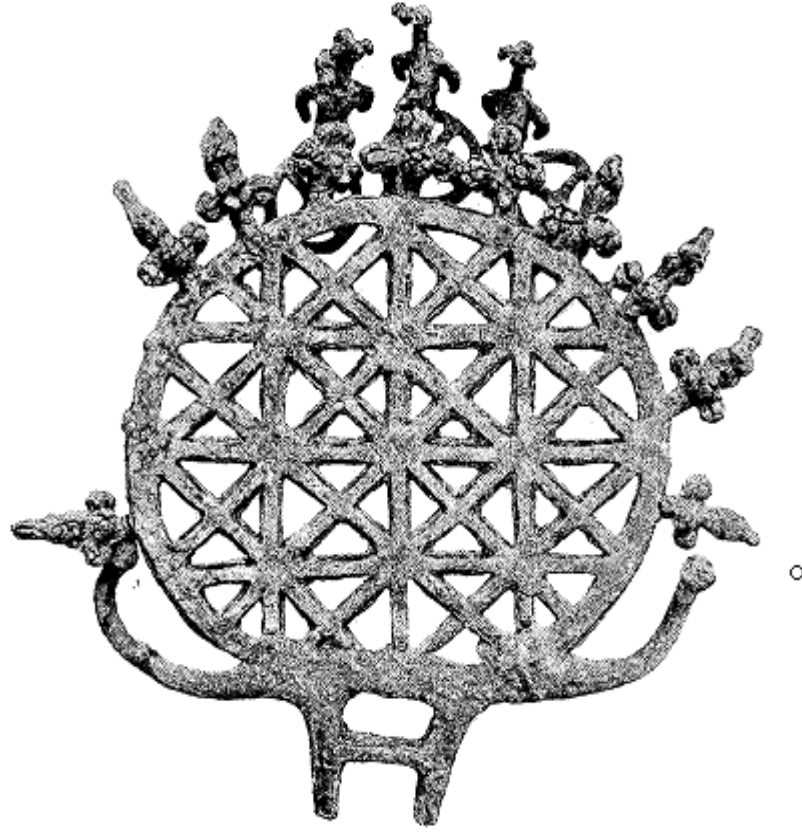
Arkeoloji, Hitoloji, Etnoloji ve dilbilim gibi farklı branşlarda yapılan çalışmaların 1930'lar Türkiye'sinde ilginç bir Güneş Kültü oluşturduğu görülmektedir. Cumhuriyet öncesinde Eski Türk kültürü üzerine çalışmalarda Güneş'e önem verilmemekteydi. Ziya Gökalp'in *Türk Medeniyeti Tarihi*'nde Gün Ana adlı Güneş Tanrıçası Altay panteonunun ikincil tanrılarında biri olarak sayılmaktadır⁶⁹⁷. Gökalp'in kitabında Türk mitolojisinde Güneş'e diğer yıldızlardan, gezegenlerden ve Ay'dan daha fazla önem verildiğine dair bir izlenim oluşmamaktadır. Bu kültürün asıl dikkat çektiği dönemin Alacahöyük'te yapılan kazılar neticesi Güneş kursu" olarak yorumlanan nesnelerin bulunmasıyla başladığı söylenebilir. Bu keşiflerle birlikte Eski Türklerdeki güneş tapımı ve inancı üzerine araştırmalar başlamış ve Eski Türklerin Güneş'e taptıkları kabul edilmiştir. Bu kabulden yola çıkılarakve tüm dünya dillerinin kaynağı olan bir kadim Orta Asya dilinin mevcudiyetine inanılarak "Güneş-Dil" teorisi oluşturulmuştur. İşin daha ilginç yanı genellikle Türk Tarih Tezi'ne sıcak bakmayan Turancı araştırmacılar da bu Güneş kültürünü sahiplenmişlerdir. Kimi Türkçüler için Güneş Kur'an surelerinden daha önemli hâle gelmiştir. Örneğin Hamza Sadi Özbek *Bozkurt Dergisi*'nde Güneş'e beş vakit namazdan daha fazla önem verdiğini, Güneş'in Kuran'dan daha eski ve ezeli olduğunu yazmıştır⁶⁹⁸.

Güneş kültürünün Türkler için önemi hakkındaki araştırmalar günümüzde de ilgi uyandırmaya devam eden bir dizi fantastik eserin incelenmesine neden olmuştur. Colonel James Churchward adlı Amerikalı bir maceraperest'in büyük ölçüde kendi muhayyilesinden doğan "Mu Kıtası" olgusu Türk araştırmacılar arasında belli bir etki bırakmıştır. C. J. Churchward 1868'de gittiği Hindistan'da kendi anlatımına göre Tibetli rahiplerden bir takım tabletler almış ve onlardan "Mu Kıtası" efsanesini öğrenmiştir. Pasifik Okyanusu'ndaki büyük bir ada olan Mu Kıtası'nda MÖ 70000 (Yetmiş bin) sene önce büyük bir medeniyet kurulmuş, Mayalar, Eski Mısırlılar,

⁶⁹⁷ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 2007. s.53. Türk Mitolojisi üzerine daha sonra yayınlanan eserler de ise Güneş'e daha fazla önem verildiği görülmektedir. Bkz. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s.47-51.

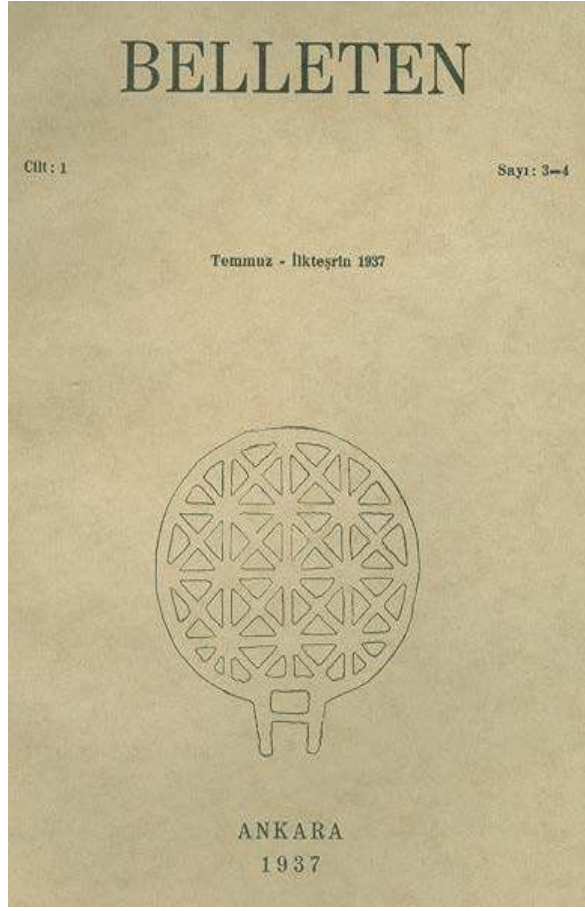
⁶⁹⁸ Özdoğan, *age*, s.246.

Sümerler, Uygurlar bu kıtadan ayrılarak yeryüzüne yayılıp çeşitli alanlara dağılmışlardır. Mu'dan ayrılan birinci kol Asya kıyılarına ulaşarak Uygur adını almış Hindistan'a yerleşen ikinci grup ise 20000 yıl boyunca burada kalarak "Naga-Maya" adında bir devlet kurmuşlar sonra da Mezopotamya'ya yerleşmişlerdir. Bunlar Sümer ve Akkadlar olarak orada ikiye ayrılmışlardır. Sümer Naga-Mya dilinde düz arazi anlamına gelirken Akada ise bu dilde bataklık anlamına gelmektedir.⁶⁹⁹

Resim 22: Belleten'in 1937 tarihli ilk sayısında yer alan "Eti Güneş Kursu" fotoğrafı.

⁶⁹⁹ Kemal Şenoğlu, *Mayatepek Raporları, Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006. S.61-64.

Resim 23: Hitit “Güneş Kurslarından” birinin kapakta kullanıldığı Belleten’in 3/4. Sayısı. (1937)

Mu Kıtası ise günümüzden 11.500 sene önce “24 saatte 64 milyon nüfusuyla birlikte batmıştır”.⁷⁰⁰ Churchward yeryüzünün birbirinden çok uzak bölgelerinde benzer sembollerin bulunmasını, Meksika’da ve Mısır’da birbirine benzeyen piramitler inşa edilmesini bu yolla açıklamaktadır. Churchward’ın Tibette bulduğunu iddia ettiği ve 25 bin senelik olduğunu ileri sürdüğü bir tablette Güney Amerika kıtasının ortasında bir deniz bulunmaktadır. Semitik halklar Mu’dan ayrılıp bu kanal yoluyla Yukatan Yarım Adasına yerleşip burada Zahia adlı bir şehir inşa etmiş oradan da Atlantis üzerinden Karadeniz ve Kafkaslara ve nihayet Mısır’a ulaşmışlardır. Eski

⁷⁰⁰ Şenoğlu, *age*, s.48

Mısırlıların Kafkasya'ya Zahia adını vermeleri Churchward'a göre bu ilişkiyi kanıtlamaktadır.⁷⁰¹

Churchward iddialarını dört kitapta toplayarak yayınlamıştır⁷⁰². Bu kitapları Türkiye'de tanıtan kişi Meksika Büyükelçisi Tahsin Mayatepek'tir. Kızılderili dilleri ile Türkçe arasında bağ olup olmadığını araştıran Mayatepek'e bu soyadını Atatürk vermişti⁷⁰³. 1936 yılında Türk Dil Kurumu'na gönderdiği raporlarda yalnız Churchward'ın eserlerini tanıtmakla kalmamış, Churchward'ı “Türklerin en eski ecdatları olan Uygur, Akkad ve Sümerlerin 70.000 senelik şanlı mazi ve yüksek medeniyetlerini cihana ilân ve ispat eden” kişi olarak tanımlamıştır. Mayatepek'e göre Hindistan'da hâlen rahipler tarafından kullanılan Mu kökenli “Naga-Maya” dili DTCF'de okutulması ve bu konuda uzmanlaşacak öğrenciler yetiştirilmeli ve Churchward'ın kendisi de Ankara'ya davet edilmelidir⁷⁰⁴. Churchward'ın teorilerinin ancak Atatürk'ün onayıyla kabullenileceğinin farkında olan Mayatepek 7. raporunu şu sözlerle bitirmektedir. “Bunların (bu eserlerin) tarihi hakayikle muvafık olup olmadıklarının takdiri Ulu önderimiz Atatürk'e ait ve râcidir”⁷⁰⁵. Atatürk'ün Churchward'ın kitaplarını Türkçeye çevirttiği ve bu kitaplar üzerine notlar aldığı görülmektedir. Ancak Churchward'ın teorilerinin ilgi uyandırmakla birlikte resmî düzeyde kabullendiği söylenemez. Mu Kıtasıyla ilgili kitaplar hiçbir ders kitabında ve resmi yayında kaynak olarak kullanılmamışlardır. Genel olarak Churchward'ın tezlerinin sahiplenildiği de söylenemez. Orta Asya'yı temel alan bir göç teorisi yerine bilinmeyen bir kıtadan yayılım tezi rağbet görmemiştir. Afet İnan'ın çeşitli yazılarında gamalı haçın (kruva game) eski Türklere ait bir sembol olduğunu iddia ederken Churchward'a gönderme yapmıştır. Afet İnan gamalı haçı tabiatın dört temel gücünü temsil ettiğini ileri süren Churchward'a karşı bu işaretin Türkler tarafından rüzgârın ve Güneş'in sembolü olarak kullanıldığını savunur⁷⁰⁶.

⁷⁰¹ Şenoğlu, *age*, s.67–76.

⁷⁰² *Mu'nun Çocukları* (1931), *Kaybolmuş Mu Kıtası* (1931) *Mu'nun Mukaddes Rumuzları* (1933) *Mu'nun Felâki Kuvvetleri* (1934).

⁷⁰³ Türkçe *tepe* sözcüğü ile Maya dilinde aynı anlama gelen *tepek* sözcüğünün benzerliği Atatürk'ün de dikkatini çekmişti. Atatürk'ün okuduğu kitaplar arasında *Mayaca Sözlük* de bulunmaktadır.

⁷⁰⁴ Şenoğlu, *age*, s.99.

⁷⁰⁵ Şenoğlu, *age*, s.72.

⁷⁰⁶ *Belleten* Cilt II. Sayı 6 Haberler.1938.

Tahsin Mayatepek, Churchward'ın eserlerinden derlediği bilgilerle Güneş Kültü'ne katkı yapmaya çalışmıştır. Mu'nun diğer adının "Güneş İmparatorluğu" olduğunu belirten Mayatepek Mu dilinde Güneş'in "kin" olarak geçtiğini ekler ve Mu dilinin incelenmesinin "Ulu önderin keşfettiği Güneş-Dil teorisinin teyidinde kullanılabileceğini"⁷⁰⁷ savunmaktadır. Mesaisini çeşitli Kızılderili dilleri ile Sümerce-Türkçe arasında bağlar aramaya ayıran Mayatepek'in gönderdiği raporlarda Kışua, Aymara dilleri ile Sümerce -Türkçe arasında rastladığı benzer kelimeler yer almaktadır. Bunlar tıpkı Yusuf Ziya Özer'in keşiflerinde olduğu gibi hiçbir dil kuralına göre tasnif edilmemiş ses benzerlikleridir. Örneğin Türkçede kapı-kapu Aymaraca =pumku, Türkçe kuş, Sümerce= gu, Kışuaca Pisku, Türkçe balık, Sümerce= ha, Kışuaca= çalhua, Aymaraca= çallua vb⁷⁰⁸ Tahsin Mayatepek'in Birincikanun 1937'de Atatürk'e gönderdiği XIV. Raporu tamamen Amerikan yerlilerinin Güneş Kültüne ayrılmıştır. Bu raporda Mevlevî dervişlerinin, Müslümanların ibâdetlerinin ve Budhistlerin merasimlerinin insanlığın evrensel güneş kültüründen doğduğu savunulmaktadır⁷⁰⁹.

Güneş vurgunsunun dönemin edebiyatçılarınca sahiplenildiği ve Atatürk'le de birleştirildiği de görülmektedir. III. Dil Kurultayının başında Afet İnan Atatürk'ü kastederek "Bize her hususta Güneş olan Büyük Türkün, zekâ ışıkları karşısında tazimle eğirim"⁷¹⁰ demiştir. Onu tâkip eden sayısız şair ve yazarın eserlerinde Atatürk ile güneş arasında paralellikler kurulmuştur. "Bir güneş tesiri var o ilâhi başının, Karanlıklara düşmüş ümitsizler üstüne" (Orhan Seyfi Orhon). "Ey karanlık günleri nura çeviren, Ey yanında güneşler hasta renklerle solan" (Muhtar Kumral). "Onu tarihe sorun, yoktur eminim bir eşi, O güneş yüzlü, güneş sözlü, güneşler güneşi" (Yusuf Ziya Ortaç). "O mavi gözlerin bol güneşinden Feyz aldı dünyanın toprağı taşı" (Rıza Polat Akkoyunlu). "Gözüm gönlüm ışıldar o som altın başının, Işığını gördükçe karşımda güneş gibi" (Necdet Rüştü Efe). Bir güneş gibi yalnız, Sensin ülkü tanrımız Ey Türklüğün bütünü" (Ömer Bedrettin Uşaklı). Ey güneşin yeryüzündeki bir eşi (...)

⁷⁰⁷ Şenoğlu, *age*, s.87.

⁷⁰⁸ Şenoğlu, *age*, s.106-108.

⁷⁰⁹ Şenoğlu, *age*, s.125-165.

⁷¹⁰ III. Türk Dil Kurultayı. *Tezler Müzakereler ve Zabıtlar*, 1937, s.7.

Her sözünle yaratırsın bir cihan” (Şükrü Şenozan). “Güneş hiçbir yurdu bu kadar ısıtmamış, hiçbir yurda bu türlü feyiz ve bereket vermemiştir” (Ekrem Talu) vb⁷¹¹.

1.6. Yer, İnsan ve Kurum İsimlerinde Sümerce ve Hititçe Kelimelerin Kullanılması

1930’ları takip eden yıllarda Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nden etkilenen birçok kişi çocuklarına Çağatayca, Moğolca ve Eski Türkçe isimler vermiş kendileri de 1934’te bu dillerde soyadı seçmişlerdir. Cengiz, Atilla, Tomris, Teoman, Mete gibi İslâm öncesi ve Türk olduğu kabul edilen tarihsel kişiliklerin isimleri çocuklarda sıklıkla görülmeye başlanır. Türk mitolojisinden alınan isimler, Oğuz, Asena, Bayülgen, Çolpan, Günhan, Dağhan, Ergenekon vb örnekler ve Orta Asya coğrafyasından esinlenilen, Turan, Baykal, Kırım vb de bu listeye eklenebilir. Hamit Zübeyir kendisine efsanevî Türk kahramanlarından Koşay’ın adını soyadı olarak seçmiştir⁷¹².

Orta Asya sözcüklerinin yansıra Sümer, Eti soyadları alanlar da görülmeye başlanmıştır. Tarihçi Faruk Sümer, dönemin ünlü ressamlarından Ayetullah Sümer, Antalya mebusu ve Sümerbank’ın ilk genel müdürü Nurullah Esat Sümer, Dönemin Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili, Bolu mebusu Tahir Hitit gibi örneklerle bu liste uzatılabilir. Yukarıdaki örneklerden daha da ilginç binlerce sene önce unutulmuş olan Sümerce kelimelerin yeniden canlanmasıdır. Türk Tarih Kurumu tarafından da eserleri yayınlanan ünlü şark dilleri uzmanı, Şahname’yi Türkçeye tercüme eden Necati Lugal (Lugal, Sümerce Kral veya büyük adam anlamına gelmektedir)⁷¹³, Arkeolog Ekrem Akurgal ise Sümerce soyadları alan kişilere örnek verilebilir.

⁷¹¹ Asım Aslan, *Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük*, Aslan Yayınları, Ankara 1991. s.67–71.

⁷¹² Prof. Dr. Hamit Zübeyir Koşay’ın *Hatırasına Armağan*. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü. Ankara. 1986.s.7.

⁷¹³ Esad Çoşan, *Hocam Necati Lugal*, TTK Yayınları 1969. www.dervisan.com makale. Erişim 20.04.2011.

Akurgal hatıralarında bu soyadını nasıl aldığını anlatmaktadır. “Babamın soyadı ‘Dizdar’ idi. Nüfus kâğıdında Dizdarzâde Salih Sabri olarak yazılı idi. 1935’te⁷¹⁴ soyadı kanunu çıkınca, “Sen tarihçi olduğuna göre Sümerce bir ad seçelim” dedi. Ben de Sümerce dört isim seçtim. Babam Akurgal adını uygun buldu. Akurgal 3. bin başlarında yaşamış bir Sümer kralı olup A= Su, kur= ülke ve gal= büyük olmak üzere “Büyük su ülkesi anlamına gelmektedir. Böylece Dizdar adı Akurgal’a dönüştü”⁷¹⁵. Hatta Müştak Mayakon, Tahsin Mayatepek örneklerinde olduğu gibi Kolomb öncesi Amerika medeniyetlerini isim olarak almış kişilerde bulunmaktadır.

Atatürk’ün Sümer ve Eti adını toplumsallaştırmak için başvurduğu yöntem dönemin sanayi ve madencilik yatırımlarını gerçekleştiren iki önemli bankaya Sümerbank ve Etibank adını vermek olmuştur. Afet İnan, Atatürk’ün Sümerbank adını seçmesini şu şekilde açıklamaktadır: “Sümer medeniyeti ile bilhassa dil birliğimiz bakımından ilgilenmemiz pek tabî idi... Dil Tarih Coğrafya Fakültesi programında bu konu, ilmî araştırmalarını ve öğretimini yapacak bir kürsüde toplanmıştır. Bu bir tarih meselesi idi; fakat Atatürk kitlelerin bellemesini ve kullanmasını istediği bu tarihî adı yurdumuzun her köşesinde ekonomik bakımdan hizmeti olan Sümerbank’a vermediği uygun buldu”.⁷¹⁶ Enver Behnan Şapolyo ise Atatürk’ün Sümerbank isminin seçimine değinirken “Sümer Medeniyetinin bir Türk Medeniyeti olduğunu bütün ilim âlemi kabul etmişti. Cihan medeniyetinin en büyük santrali Sümer Medeniyeti idi. Atalarıyla iftihar eden Atatürk bu medeniyeti hatırlatmak ve yeniden canlandırmak üzere kurduğu yeni bankanın Sümerbank olarak kabul etti”⁷¹⁷ demektedir. Bu olay Cumhuriyet Gazetesi’nde “Sanayi Bankası’nın adı Sümer Bankası oldu” başlığı altında verilmiş; “Sanayi ve Kredi Bankası bu suretle dedelerimizin 70 asır evvel kurduğu büyük medeniyetin ismini taşıyacağı şeklinde yer almıştır”⁷¹⁸. Gene gazete ilânları, reklamları ve haberlerinden gördüğümüz kadarıyla Sümer adı birçok kamu ve özel kuruluşta

⁷¹⁴ Orijinal metinde 1935 olarak geçiyor.

⁷¹⁵ Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, NET Yayınları. İstanbul, 1995, s.641.

⁷¹⁶ *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi Atatürk Özel Sayısı IV-41* 1963.s139. Atatürk zamanında ve sonrasında birçok yerleşime Sümer adı verilmeye devam edilmiştir. Günümüz Türkiye’sinde Rize ve Mardin’de iki Sümer Köyü, Nazilli’de Sümer Mahallesi, Sümer İlkokulu, Sümer Spor kulübü, Kayseri ve Malatya’da Sümer Liseleri bulunmaktadır.

⁷¹⁷ Şapolyo, “Atatürk Sümerbank’ı Niçin Kurdu?” *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi Atatürk Özel Sayısı*, IV-41 1963, s.209.

⁷¹⁸ *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1932.

kullanılmaya başlanmıştır. Sümer Sineması, Sümer Palas, Sümer Futbol Takımı, Beşiktaş Sümer Tiyatrosu gibi...⁷¹⁹ Bu mantığa göre Türkiye’de gelişecek yeni sanayi projelerinde Sümer uygarlığının yaratıcı gücünden ilhâm alınacaktır. Aynı şekilde tarih kitaplarında sürekli olarak madencilikte oldukça ileri oldukları vurgulanan Hititlerin Etibank’a isim babaları olmaları da benzer bir göndermedir.

Dönemin yayın organlarında Sümerler ve Hititler, Türk tarihinde madenleri ilk kullnana ve dünyaya öğreten kavimler olarak anılmaktadırlar. Ankara Müzesi müdürü Hikmet Turhan Dağlıoğlu’nun bir yazısında “madenleri ilk kez kullanma şerefî” Sümerlere verilirken “hat” sözünün “gümüş” anlamına geldiği ve Hatti’nin anlamının “gümüş ülkesi” olduğu iddia edilmektedir⁷²⁰. Başka bir yazıda da Etilerin mermercilik alanındaki başarılarından bahsedilmekte, Zonguldak kömür havzalarının Etiler devrinde de işletildiği iddia edilmektedir⁷²¹. Hitit (Eti) ismi de bilindiği üzere Eti Maden, Eti Bor, Eti Bisküvileri gibi birçok sanayi ve ticari kuruluşa verilmiş ayrıca Etimesgut, Etiler, Etiyokuşu gibi birçok yerleşim adında da yer almıştır. Eti’nin, “Hatay” versiyonu ise hem Antakya ilinin hem de İzmir’de Hatay ilçesinin adı olmuştur. 2 Ağustos 1930’da eski adı Ahi Mesut olan ve sonradan Eti Mesut’a dönüştürülen yerleşim birimi Cumhuriyetin örnek köy projesi olmuştur. 1930–1937 arası Eti Mesut olarak anılan yer 1937’de Atatürk tarafından Etimesgut olarak değiştirilerek son halini almıştır⁷²². Bu isim değişikliği dönemin Ahi=Eti tezine de uygundur. Yunus Nadi bir yazısında Etilerin Anadolu’da Ahiler olarak yaşamaya devam ettiklerini, İbn Batuta’nın karşılaştığı Ahilerin, Ehi-Etilerin devamı olduklarını ileri sürmüştür⁷²³.

Sümerbank ve Etibank isimlerine itiraz edilen tek nokta bu isimlerin Türkçe tamlama kurallarına uygun olmadığı yönündedir. Etibank’ın kurulduğu esnada mebus olan Sadri Maksudi Arsal, “Etibankası” isminin daha doğru olduğunu savunmuştur.

⁷¹⁹ *Cumhuriyet*, Sümer Sineması (Eski adı Artistik) açılış ilânı (14 Mart 1934), Sümer Palas açılış ilânı (4 Mayıs 1934), Sümer Futbol Takımı haberleri (7 Haziran 1934), Beşiktaş Sümer Tiyatrosu reklamı (15 Kasım 1934).

⁷²⁰ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Sümerlerde Gemicilik” *Cumhuriyet* 24 Mart 1924.

⁷²¹ *Cumhuriyet* 8 Şubat 1936 ve 24 Ocak 1948.

⁷²² www.isteataturk.com. Erişim: 20.07.2011. Âhi Mesut adının Etimesgut’a çevrilmesi Osmanlı’dan Cumhuriyete geçişteki ideolojik dönüşüme ilginç bir örnektir. Mesut ismi de Arapça olduğundan “mesgut” yapılmış olabilir.

⁷²³ Yunus Nadi, “Yeni Türkiye ve M. Klod Farer” *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1932.

Arsal bu çıkışının neticesinde bir zamanlar Zeki Velidi Togan'ın I. Türk Tarih Kongresi'nde uğradığı ve kendisinin de destek verdiği hışmın aynısını yaşamış ve şiddetli tenkitlere maruz kalmıştır. Şapolyo bu konuya değinirken Atatürk'ün bu tartışmalara çok üzüldüğünü ve onun koyduğu bu isimlerin asla değiştirilemeyeceğini belirtmektedir. Meclis'teki bu tartışmanın hemen ertesi günü dilbilimciler "sıra ile radyo konuşmaları yaparak Sadri Maksudî Arsal'a cevap vermişlerdir"⁷²⁴.

Buna rağmen "Sümerbank" mı "Sümerbankası" mı tartışmasının daha senelerce devam ettiği görülmektedir. 1949'da toplanan VI. Türk Dil Kurultayı'nda hâlen bu mevzu tartışılmaktadır. Kurultayda bazı gazetelerin TDK'nun bulduğu kelimelerle alay ettiği ve Denizbank, Sümerbank, Etibank kelimelerinin Türkçe olmadığı yazıldığı belirtilmekte, nasıl ki "Çementepe" "Adatepe" Türkçeyse Sümerbank ve Etibank'ında Türkçe olduğu savunulmaktadır⁷²⁵.

1.7. Ahmet Cevat (Emre) nin Sümerce Üzerine Çalışmaları

Ahmet Cevat Emre Türk Dili Tetkik Cemiyeti üyelerindendir ve Cumhuriyet dönemi Sümer araştırmalarında ilk akla gelen isimlerden birdir. Türk Dil Kurultaylarındaki tebliğlerinde bu konuyla ilgilenmeye başlayan Ahmet Cevat Emre Sümerce-Türkçe bağlantısı üzerine eğilmiştir.

Ahmet Cevat'ın *Türklerin yazıyı İcat Etmekle Medeniyete Hizmetleri, Alfabenin de menşei Sumer Türk Yazısıdır* adlı 1932 tarihli çalışması başlığından da anlaşıldığı üzere yazı ve alfabenin Türklerin icadı olduğunu savunmaktadır. Müsvedde önce çiviyazısının keşfi ve okunuşu aşamalarını özetledikten sonra Sümercenin yapısıyla ilgilenmektedir. Bu arada Hititçe hakkında da bilgi veren yazar çağdaşı olan birçok araştırmacının aksine Proto Hatti dilini asıl Etice olarak kabul edip Hititçeden

⁷²⁴ Şapolyo, *age.* s.209.

⁷²⁵ VI. Türk Dil Kurultayı, 1950, s. 70.

ayırmaktadır⁷²⁶. Müsveddede Sümercenin neden Türkçe olarak kabul edildiğine dair bir kanıtlama bölümü bulunmamaktadır sadece “Sümer Türklerinin” dilinin Eski Yakındoğu’nun Latincesi olduğu vurgulanmıştır. İkinci kısımda Fenike alfabesinin de kökeninin Sümer çivi yazısı olduğunu savunan yazar, Fenike alfabesinin Mısır hiyerogliflerinden türediği tezini çürütmeye çalışmaktadır⁷²⁷. Ayrıca Ahmet Cevat’a göre Fenike alfabesinin Mısır kökenli olması da sonucu değiştirmemektedir. Zira maden, seramik, mimari gibi unsurları Sümerlerden almışken yazılarını kendi kendilerine icat etmiş olamazlar⁷²⁸. Bu mantığa göre maden ve teknolojiyi bir başka toplumdaki bir halk yazısını kendi icat etmiş olamaz. Kanımızca bu türden bir genelleme yapılması bilimsel değildir. Örneğin Minoslular teknik anlamda Mısırlıların etkisinde kalmalarına rağmen kendi yazılarını geliştirmişlerdir. Tersinden de Germanler metalurjide hiçbir şey borçlu olmadıkları Romalıların yazılarını almışlardır. Ahmet Cevat Emre’ye göre ise Mısır hiyeroglifleri Sümer ideogramlarından türemiştir. Bu durumda Fenike alfabesi de ister Sümer ister Mısır kökenli olsun eski Türk-Sümer yazısından doğmuştur. Ahmet Cevat bu ilk adımından sonra Sümerce konusuna eğilecek ve hem dil kurultaylarında hem de yayınlanan çeşitli eserlerinde Sümerce-Türkçe ilişkisini inceleyecektir.

1933’te yayınlanan *Alfabenin menşei En Eski Türk Yazısıdır* adlı eseri daha önce TDTC için hazırladığı benzer isimli müsveddinin geliştirilmiş hâlidir. Kitap basıldığında TDTC Umumî Merkez Heyetinden olan yazar, “eserin başlangıcında “İki üç sene evveline kadar, bizde en eski Türk yazısı denilince Orhun ve Yenisey kitabelerindeki yazı anlaşılıyordu.... Bu gün ise Türk Tarihi tetkik Cemiyetinin metot altındaki çalışmaları ile, Türk medeniyetinin ve Türk yazısının eskiliğine birkaç bin sene katmış bulunuyoruz, yine de başlangıç tarihini tayin edemiyoruz. Şimdi artık en eski Türk yazısı denilince en aşağı 7000 sene evvel başlayan... çivi yazısı ve buna kaynak olan Türk yazısı anlaşılmalıdır”⁷²⁹ demektedir.

⁷²⁶ Ahmet Cevat (Emre), Türklerin yazıyı İcat Etmekle Medeniyete Hizmetleri, *Alfabenin de Menşei Sumer Türk Yazısıdır*, TTAH Eserinin Müsveddeleri. No 11. Akşam Matbaası, 1932, s.7.

⁷²⁷ Ahmet Cevat (Emre), *age*, s.8–9,11.

⁷²⁸ Ahmet Cevat (Emre), *age*, s.17.

⁷²⁹ Ahmet Cevat (Emre), *Alfabenin Menşei En Eski Türk Yazısıdır*, Marifet Matbaası, İstanbul, 1933, s.9.

“Sumer Türklerinin dehasından doğan çivi yazısı Mezopotamya’dan Kafkas’a İran’dan ve Hindin şimalinden Ege Denizi’ne ve Mısır’a kadar yirmiden fazla isimle anılan millet ve memlekete yayılmış medeniyetlerin ifadesine vasıta olmuş (tur)” Bu yazıdan Ahmet Cevat’a göre İbranî Hind, Uygur “ve dünkü medeniyetin yazısı olan Arap, Garpta Grek, Etrüsk ve nihayet bu günkü medeniyetin yazısı olan Latin alfabesi doğmuştur⁷³⁰. Yani bair bakıma Türkler Latin alfabesini dışarıdan almamış sayılmazlar. Ahmet Cevat Sümerler ve çiviyazısının keşfi hakkında bilgi verdikten sonra Sümerce ile Türkçe dil benzerlikleri üzerinde durmaktadır. Her iki dilin de söz dizimi aynıdır. Örneğin Türkçe koca+sı+na kelimesinin kök ve ek dizilimi ile Sümerce kocasına yâni Dam (koca) +na (sı)+ ra (ne-na) aynı sıralamayla yazılmaktadır⁷³¹. Sümerce Türkçe bağlantısının ardından yazar, modern alfabenin kökeni olan Fenike yazısının Sümer çiviyazısından türediğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Ancak bunun yazınsal kanıtları bulunmadığını Ahmet Cevat’ın kendisi de kabul etmektedir ve Sümer-Bâbil uygarlığının Mısır üzerindeki kültürel etkisini dolaylı bir kanıt olarak öne sürmektedir.

“Sümerliler Türktür” başlıklı netice kısmında Ahmet Cevat, Anav kazıları neticesinde Sümerler ile Orta Asya Anav medeniyeti arasında bir bağlantı olduğunun kanıtlandığını belirtmektedir. Ancak Anav’da yazı bulunmaması Ahmet Cevat’a göre Sümerlerin Mezopotamya’ya doğrudan bu bölgeden gelmediklerini göstermektedir. Kuruma nedeniyle Orta Asya’yı terk eden Sümerler başka bir bölgede yazıyı icat edip daha sonra Mezopotamya’ya yerleşmiş olmalıdırlar. Kendisinin de ifade ettiği bütün boşluklara rağmen kitap “Orta Asya’dan, Türkistan’dan merhaleli göçlerle gelen bu kavimlerin, hususile eski bir Türkçe konuştukları isbat olunan Sümerlilerin “Türk” ırkından olduğuna artık bir şüphe kalabilir mi?” cümlesiyle sona ermektedir⁷³².

Ahmet Cevat Emre’nin *Eski Türk yazısının Menşei* adlı eseri önceki çalışmalarının oldukça geliştirilmiş bir devamıdır. Kitap Türk yazısı hakkındaki bazı genel yargıların eleştirisiyle başlamaktadır. Eski Türk yazısı yâni Orhon yazısı batılı

⁷³⁰ A. Cevat (Emre), *age*, s.9–10. Sümer çiviyazısının etkisi hakkında verilen bilgiler yazarın şahsî yorumudur. Hint (Harappa) veya Ege yazılarının Sümer yazısı ile bir bağı olduğu üzerine bir kanıt bulunmamaktadır.

⁷³¹ A. Cevat (Emre) , *age*, s.32.

⁷³² A. Cevat (Emre) , *age*, s. 54–55, 62–64.

araştırmacılar tarafından yarı semitik ve yarı özgün harflerden oluşturulmuş bir alfabe olarak kabul edilmekteydi⁷³³. Özellikle W. Thomsen, Hans Jensen gibi araştırmacılar Orhun yazıtlarındaki semitik harflerin etkisi üzerinde durmuşlardır. Ahmet Cevat Emre bu “semitik harflerin” de Türk kökenli olduğunu iddia etmektedir. Sogdlardan alındığı iddia edilen harflerin gene burada yerleşmiş Türkler tarafından icat edildiğini belirtmektedir. Bu çalışmayı ilginç kılan özellik, Orhun yazısı ile Sümer ideogramları arasında kurduğu bağlantılardır. Emre’ye göre vulva şeklindeki Sümer kadın ve ya kız ideogramı Orhun yazısındaki “kı” hecesine dönüşmüştür. Sümercedeki baş şeklindeki insan ideogramı Orhun yazısında “ba” hecesini karşılamaktadır. Ancak Emre’nin de dikkat çektiği üzere benzer ideogram Çin yazısında bulunmaktadır. Hatta Minos yazısında da baş benzer bir biçimdedir. Yine de “dağ” ideogramı örneğinde olduğu gibi genellikle Emre Eski Türk yazısı ile Sümer ideogramları arasındaki bağları ön plana almaktadır. Bu açıdan bakıldığında tüm şekil yazıların “baş” ideogramını benzer şekillerde göstermesi illâki bu yazılar arasında bir bağlantı kurulabileceği anlamına gelmemektedir.

Her dildeki piktografik işaret kendi dilindeki ses karşılığını vermektedir. Örneğin Sümer baş ideogramı aynı zamanda Sümerce baş demek olan “sag” sesini karşılarken Eski Türkçedeki baş ideogramı doğal olarak “ba” sesini karşılamaktadır. Bu nedenle Emre Pehlevi yazısındaki “ba” sesi veren ideogramın Türkçe kökenli olması gerektiğini savunmaktadır. Orhun-Yenisey yazıtlarında yer alan “b” veya “m” harfinin ise çadır şekli olarak değil ev şekli olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir ki bu iddia Eski Türklerin göçebe değil yerleşik yaşam sürdürdükleri teorisine daha uygundur⁷³⁴. Nitekim kitabın ileriki kısımlarında yazar “Türk piktografisini geliştirenler ve yazı sistemini tekâmül ettirenler asla göçebe bir cemaat değildi” demektedir⁷³⁵. Bu teorisine dayanarak yazar çeşitli geometrik harfleri, ev, kemer kapı vb mimarî şekiller olarak yorumlamaktadır.

⁷³³ A. Cevat Emre, *Eski Türk Yazısının Menşei*, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.s.7–8.

⁷³⁴ Emre, *age*, s.20–26.

⁷³⁵ Emre, *age*, s.39.

Ahmet Cevat Emre bu kitabı o esnada hastalığının ağır evresinde olan Atatürk’e göstermiş, Atatürk kitabı inceledikten sonra kapağına “Eyi” (iyi) yazarak günün tarihini (1–9–1938) atmıştır⁷³⁶. Kitabın Atatürk imzalı orijinal nüshası bu gün TTK kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.8. Modern Çalışmalar Işığında Sümerce ve Hititçenin Türkçe İle Bağları üzerine

Atatürk döneminde birçok dilbilimci Türkçe ile Sümercenin aynı menşeden geldiğini hatta Sümercenin bir çeşit Ön-Türkçe olduğunu savunmuştur. Bu tür teoriler İnönü döneminde de devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Türk Tarih Kurumu tarafından 2008 yılında basılan bir sempozyum kitabında yer alan makaleler bu teoriyi kanıtlama çabasında olanlara resmî kuruluşların hâlen destek verdiğini de göstermektedir⁷³⁷.

2007’de Bodrum’da toplanan *Tarihten Bir Kesit Etrüskler* isimli sempozyumda Ünal Mutlu, “Sümerce ve Etrüskçe Arkaik Türk Dilleridir” başlıklı makalesinde Sümercenin Arkaik bir Türk dili olduğunu tıpkı 1930’lardaki birçok dil bilimci gibi sadece kelime ve ses benzerliklerine dayanarak savunmaktadır. Mutlu’ya göre Paris şehrini kuranlar “Parisi” halkıdır. “Parisi” yâni Sümerce “parlayan prens” demek olan bu kelime Türkçe parlamak anlamındaki “börü”den gelmiştir. Vatikan ve Ötüken kelimeleri, Kenger Türkçesi diğer bir deyişle Sümerce kökenlidir. Napolyon, Napoli, Apollon da gene Türkçeden türemiş kelimelerdir vb⁷³⁸.

Bu türden çabaların hiç sona ermemiş olmasına rağmen genel olarak dilbilimciler Sümerce ile Türkçe arasında kurulmak istenen bağlantılara daha temkinli yaklaşmışlardır. Sümercenin agglutativ bir dil olarak Türkçeyle aynı büyük ailede yer

⁷³⁶ Emre, *Atatürk’ün İnkılâp...*, s.63.

⁷³⁷ Ünal Mutlu, “Sümerce ve Etrüskçe Arkaik Türk Dilleridir” *Tarihten Bir Kesit: Etrüskler Sempozyum Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara 2008.

⁷³⁸ Mutlu, *age*, s.123–124.

aldığı kabul edilmiş ancak her iki dilin aynı menşeden doğmuş oldukları veya akraba sayılmaları gerektiği tezi kabul edilmemiştir. Sümerce ile ilgili son araştırmalar bu dilin Türkçeye yakın bir söz dizilimi (nahiv) olduğunu kanıtlamaktadır. Mesela “oğul babasına” yazarken Sümercede aynı sıralama kurulmaktadır⁷³⁹.

TÜRKÇE	oğul	baba	sı	na
SÜMERCE	dumu	adda	na	ra

Tablo 3: Sümerce ve Türkçe de söz dizimi, Süleyman Eratalay, *Sümer Dilinin Biçimbilimsel ve Sözdizimsel Yapısı* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. SBE. Van 2007

Buna karşın Sümercede Türkçede var olmayan birçok kural da bulunmaktadır. Sümercede de Türkçede olduğu gibi kelimeler ekler alarak türetilmekle birlikte bu ekler kelimenin sonuna ve Hurrice de görüldüğü üzere başına da gelebilir. Fiillerde Türkçede olduğu gibi sondan ekleme görülmektedir. Türkçede “susuz”, “evsiz” gibi kelimeler türeten “sız”, “suz” “sız” ekinin Sümerce karşılığı olan “nanna” aynı şekilde kelimelerin sonuna gelmektedir⁷⁴⁰. Ancak türeme eklerinden bazıları kelimelerin başına gelmektedir. Örneğin isim türetme eklerinden nam=lık,luk eki kelime başına gelir: nam+lugal (kral) birleşmesiyle namlugal=krallık elde edilir⁷⁴¹. Halbûki bu kelimenin Akkadça karşılığı olan “Şarrutum” kelimesinde -lık ekinin karşılığı olan -utum tıpkı Türkçede olduğu gibi kelimenin sonuna gelmektedir. Böylece Türkçede varolan bir özellik Sümerce de değil Samî bir dil olan Akkadçada karşımıza çıkmış olmaktadır.

Kelimelerin başına ek gelmesi Türkçe ile Sümerce arasındaki temel ayrımlardan biridir ve Ahmet Cevat Emre’nin iddiasının aksine⁷⁴² -nam eki tıpkı Türkçe -lık eki gibi tek başına anlamı olmayan bir türetme ekidir. “Namlugal” de yine Emre’nin iddiasının aksine birleşik bir kelime değil bâriz türemiş bir kelimedir⁷⁴³. Benzeri ön

⁷³⁹ Süleyman Eratalay, “Sümer Dilinin Biçimbilimsel ve Sözdizimsel Yapısı”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. SBE. Van 2007.s.38.

⁷⁴⁰ Dietz Otto Edzard, *Sumerian Grammar*, s.80–83, 159 vd.

⁷⁴¹ Edzard, *age*, s.177.

⁷⁴² *I.Türk Dil Kurultayı*, s.85-86.

⁷⁴³ Edzard, *age*, s.177.

türetme ekleri (prefix) Hatticede de bulunmaktadır. Hattice “şapu” tanrı anlamına gelirken prefix çoğulaştırıcı -wa ekiyle “Wa-şapu” =tanrılar kelimesi elde edilmektedir.⁷⁴⁴ Cumhuriyet devri araştırmacıları genellikle Sümercede kelimenin baştan türetme eki alabildiğini görmezden gelmiş veya farklı şekilde yorumlamayı tercih etmişlerdir.

Sümercede ve Türkçede kelimeler Türk araştırmacılarında sıklıkla bahsettikleri üzere dişil-eril ekleri almaz; ancak Sümercede Türkçenin aksine canlı-cansız ayrımına rastlanmaktadır. Yönelme ekleri insanlar için kullanılırken insan olmayan varlıklar için yönelme ekleri kullanılmaz. Bu ayrımlar genel olarak Türk araştırmacılarca görmezden gelinmiştir. Fiillere Türkçede olduğu gibi ekler gelmekle birlikte bu ekler fiilin sonuna ve Hurice de görüldüğü üzere başına da gelebilir. Fiilerin başına ek gelmesi Türkçe ile Sümerce arasındaki temel ayrımlardan biridir. Belirtili nesne kullanılan cümlelerde örneğin “Kral duvarı yıktı” cümlesinde işi yapan şahsa Türkçede ek gelmezken Sümerce de “e” eki gelir ve cümle edilgen hâle dönüşür. Türkçede nesneye ek gelirken Sümercede nesne yalın hâlde kalır. Bu son özellik Türkçede rastlanmayan anca, Baskça, Kafkas dilleri, Tibet-Burma dilleri, Sibiry dilleri, Eskimo dilleri, Maya dili ile birçok Papua ve Avustralya dilinde bulunan bir durumdur.⁷⁴⁵

Türkçe	Kral (özne yalın)	duvarı (nesneye ek geliyor)	yıktı
Sümerce	Lugale (özneye ek geliyor)	bad (nesneye ek gelmiyor)	insig

Tablo 4: Sümerce ve Türkçede özne-nesne ilişkisi, Kaynak: Süleyman Eratalay, *Sümer Dilinin Biçimbilimsel ve Sözdizimsel Yapısı* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. SBE. Van 2007

Osman Nedim Tuna ise 1947’de başladığı araştırmalarının sonucunda Sümerce ile Eski Türkçe arasında kelime alışverişinin kesin olduğunu savunmuş ve Eski Türkçeden Sümerceye geçen 165 dolayında kelime üzerine yaptığı incelemeleri yayınlamıştır. Osman Nedim Tuna’nın verdiği örneklerde Sümerce “g” sesi ile

⁷⁴⁴ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s.16.

⁷⁴⁵ Eratalay, *agt*, s.32–35, 65.

“Olmasaydı halk mahcub u kesif,
Hem gelûlar olmasa teng ü zaif,
Medhini şartınca eyledim edâ,
Gayrı nutk ile olurum leb-küşa”⁷⁵⁰

Yalnızca fiillerin dış etkilere direnerek Türkçe kaldığı fark edilir. Farsçada da aynı şekilde yoğun Arapça etkisine rağmen fiiller öz yapısını korumayı başarmıştır.⁷⁵¹ Diğer bütün dünya dillerinden de benzer örnekler verilebilir. Bu kural Hititçenin çözülmesinin anahtarı olmuştur. Hititler o dönemde evrensel din, bilim ve edebiyat dili olan Sümerce ve Akadcadan, dinî, edebî ve siyâsî kelimeler almışken fiilleri kendi dillerinde kullanmışlardır. Nitekim Çek bilim adamı Hrozny Hititçeyi fiillerine bakarak çözmüştür. Hititçe bir metinde geçen “Nu ninda-a nezzatteni” cümlesinde “ninda” Sümerce ekmek anlamına gelmektedir. Hrozny ekmek kelimesini tâkip edenin “yemek” fiili olabileceğini tahmin etmiş ve “ezzatteni” fiiline Hint-Avrupa lisanlarında (Latince=edo, İngilizce=eat, Eski Almanca=ezzan) şeklinde rastlamıştır⁷⁵². Hrozny’nin keşfinin doğruluğu sonraki çalışmalarla pekişecektir. Hititçe metinlerde sıfat, zamir ve isimler yabancı kökenliken, fiiller Hitit dilindedir.

Örneğin, “Ták-ku Lû.ulûlu El-lum, Qa.az.zu Na-aş-ma Gír-şu Ku-iş-ki Tu-wa-ar-ni-iz-zi Nu-uş-še. 20 Gín Kubabbar pa-a-i” şeklinde Hititçe bir cümleyi ele alalım. Türkçesi “Eğer bir kimse hür bir adamın kolunu veya bacağını kırarsa (ceza olarak) ona 20 şekel gümüş versin”dir. Burada adamın karşılığı Sümerce “Lû.ulûlu”dur. “hür” Akadca “El-lum” “onun eli yine Akaddca “Qa.az.zu” onun ayağı “Gír-şu” ise Sümerce ayak demek olan “Gír” ile Akadca aidiyet bildiren “şu” ekinin birleşmesiyle yazılmıştır. Tıpkı Osmanlıcada, Arapça sözcüklere Farsça son ekler eklenerek oluşturulan “tâlimgâh”, “dershane”, “muhafazakâr” sözcükleri gibi. “20 Gín

⁷⁵⁰ Halk perde ardında ve görünmez ve boğazlar dar ve zayıf olmasaydı. Senin medhini gereğince edâ eyle, bir başka türlü konuşurdum. *Mesnevî* Cilt V, Nahif Tercümesi MEB Yayınları, İstanbul, 2000. s.22–23.

⁷⁵¹ Örneğin “Be medrese mirevem” (Okula gidiyorum), “kitab mihanem” (kitap okuyorum) “ çay mihorem” (çay içiyorum) vb cümlelerde fiiller Farsça, tümleçler ve nesneler Arapçadır.

⁷⁵² Ceram, *Tanrılar Mezarlar ve Bilginler*, s.66–67.

Kubabbar” yâni 20 gümüş şekel Sümerce şekliyle yazılmıştır. Metinde “Tu-wa-ar-ni-iz-zi” (kırarsa), “pa-a-i” (versin) fiileri ise Hititçedir⁷⁵³.

Başka bir örnek: “Dumu É.gal A.na Lugal Sal. lugal Me. e Qa. ti pí-e-da-an-zi Lugal Sal. lugal Šumeš-Šu. nu ar-ra-an-zi” cümlesinin tercümesi “sarayın iki hizmetçisi kral ve kraliçeye elleri için su sunarlar, kral ve kraliçe ellerini yıkarlar”dır. Burada kral (Lugal) kraliçe (sal. lugal), Dumu É.gal (saray hizmetçisi) Me.e Qa.ti (elleri için su) Sümercedir. Aitlik ekleri yine Akadcadan alınarak bileşik kelimeler elde edilmiştir. (Šumeš-Šu. nu= onların elleri) Fiiler ise yine Hititçedir “pedanzi” (sunarlar) “arranzi” (yıkarlar)⁷⁵⁴.

Bunlara ek olarak Hititçedeki ses değişimlerinin de diğer Hint-Avrupa dilleri arasındaki benzerlikler Güterbock, H. Otten gibi bilim adamlarının çalışmalarıyla ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan en ilginç Hititlerin “Kneš” isimli şehri “Neša” olarak okumaları yani “k” sesinin düşüşü ile Latince “gnosco” nun “nosca” ya dönüşümü ve İngilizcedeki “knife” (bıçak) “knight” (şövalye) kelimelerindeki “k” sesinin düşüşü arasında paralellik kurulmasıdır⁷⁵⁵.

Henüz 1930’ların başında yani Türk Tarih tezi’nin oluşmaya başladığı dönemde dâhi Hititçenin yapısı büyük ölçüde çözülmüş⁷⁵⁶ ve Hint-Avrupa dili olduğu kabul edilmiştir. Ancak daha öncede belirtildiği üzere Türk araştırmacılar bu durumu uzun süre kabul etmemiş Hattice ile Hititçe arasındaki farkları da görmezden gelerek en azından bir onyıl kadar daha Hititçeyi “Turanî”, veya Türk dili olarak kabul etmişlerdir. Zamanla Hititçe üzerindeki bu iddialar azalarak yerini Hurrice, Hattice gibi agglutinatif dillerin ön plana alınmasına bırakmıştır. XX. Asır başlarında ve günümüzde bilim dünyasının büyük kısmının Hatti-Hurri dillerini Kafkas dilleriyle yakın gördüğüne çeşitli yerlerde değinmiştik. Bu dillerin Türkçeye ortak yanları olmasına karşın prefix (ön ek) almaları bu dillerin Türkçeden ziyâde Kafkas dilleriyle ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Ayrıca coğrafya olarak Kafkasya’nın Anadolu ile

⁷⁵³ Friedrich, *age*, s.95.

⁷⁵⁴ Friedrich, *age*, s.97.

⁷⁵⁵ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s.36.

⁷⁵⁶ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s.52–53.

olan yakınlığı ve Maikop kültürü ile Anadolu Kalkolitik Çağı arasındaki benzerlikler de bu Kafkas-Hurri-Hatti ilişkisinin kanıtları olarak görülmektedir.

2.Türkiye’de Antropolojinin Gelişimi ve Hitit Çalışmalarına Etkisi

Antropoloji Osmanlı Devleti’nde önem verilen bir bilim dalı değildi ve çoğu yerde etnografya ile karıştırılmaktaydı. Şevket Aziz Kansu’ya göre bu bilim dalından ilk kez bahseden Türk aydını Şemsettin Sami’dir. Yine Mekteb-i Mülkiye’de Satı Bey tarafından verilen etnografya dersinde antropolojiyle ilgili kısımlar bulunmaktaydı. Satı Bey 1911 senesinde Antropolojiyle ilgili bir kitap da yazmıştır. Birinci Dünya Savaşının hemen öncesinde Macar bilim adamlarıyla başlayan ilişkiler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile ittifak kurulması ile daha da gelişecek ve Macar bilim adamı Mesaroş, İstanbul Darülfunu Edebiyat Fakültesinde etnoloji dersleri vermeye başlayacaktır. Mesaroş, Hamdullah Suphi Bey’in girişimiyle kurulan Etnografya Müzesi’nin teşekkülünde de rol almış ve bu müzenin ilk müdürü olan Hamit Zübeyir’e danışmanlık yapmıştır⁷⁵⁷. Bu çalışmalar fizikî antropolojiden ziyâde sosyal antropolojiye yakındır. Nitekim fizik antropolojinin gelişmesi Cumhuriyet devrinde başlayacaktır.

Cumhuriyet devri antropoloji çalışmaları 1925 yılında İstanbul Darülfünun’un Tıp Fakültesine bağlı olarak kurulan Türk Antropoloji Tetkikat Merkezi ile ilk adımını atmıştır. 1929’da bu kurum “Türk Antropoloji Enstitüsü” (TAE) adını almıştır. DTCF kurulduğu zaman bu enstitü Antropoloji bölümünün ilk nüvesini oluşturacaktır. Enstitü 1925–1939 yılları arasında 22 sayılı bir *Türk Antropoloji Mecmuası* da yayınlamıştır. TAE bünyesinde Şemsettin Günaltay, Fuad Köprülü, Hamdullah Suphi Tanrıöver, gibi araştırmacılar bulunmaktaydı. Kitapları yakından takip edilen Eugene Pittard da enstitünün üyesiydi. Türk Antropoloji Mecmuası’nın ilk sayısı Mustafa Kemal’e gönderilmiş ve onun takdirini kazanmıştı⁷⁵⁸. Atatürk başlangıçtan itibaren antropoloji

⁷⁵⁷ Kansu, “Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Türk Antropolojisi” *Atatürk Konferansları* VIII 1976. s.7-8.

⁷⁵⁸ Kansu, *agm*, s.3-4,

çalışmalarının en önemli destekçisi olmuştur. Pittard “Atatürk’ün Türk milletinin menşeinin kabil olduğu kadar iyi tanımak hususundaki şiddetli arzusu, milletin şefini etnik ve ırkî meselelerle alâkadar olmaya süratle teşvik etti” diyerek Türkiye’de antropoloji çalışmalarının temel gâyesini de vurgulamış olur. Türk Antropoloji Mecmuası’nın ilk sayısında Türk antropolojisinin amacının öncelikle dünyada bu disiplin adına Türkleri ilgilendiren çalışmaların derlenmesi, ikinci olarak da bu birikimin genç kuşaklara öğretilerek antropologlar yetiştirilmesi olarak vurgulanmıştır.

Türk antropolojisinin ilk çalışma dönemimin 1925–1930 yılları arasını kapsadığını belirten Şevket Aziz Kansu, bu dönemin numune toplamakla geçtiğini ve önemli koleksiyonlar oluşturulduğunu aktarmaktadır. İkinci dönemde 1930’lu yılları kapsamaktadır ve Avrupa’ya birçok genç antropoloji eğitimi almak için gönderilmiş ve artık kazı alanlarında pratik çalışmalar başlamıştır ki Kansu’ya göre Atatürk dönemi Türk antropolojisinin “altın yıllarıdır”⁷⁵⁹. 1932’de ilk kez Darülfünun tarih öğrencilerine prehistorya ve antropoloji konferansları verilmeye başlanmıştır.⁷⁶⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere 1930’ların başı tarih çalışmalarında olduğu gibi antropoloji faaliyetleri için de bir milât noktası olmuştur.

Türkiye’de bu çalışmalar başladığında antropoloji neredeyse 150 yıllık oldukça sistemleşmiş bir bilim dalıydı. Ancak bu 150 yıllık geçmiş aynı zamanda tartışmaya açık bir geçmiştir. Antropoloji Avrupa-Amerika kökenli bir bilim dalı olarak doğduğu dönemden XX. asrın ikinci yarısına kadar ırkçı fikirlerle iç içe geçmişti ve âdeta ırkçı tezlerin doğruluğunu kanıtlamaya yönelik bir tutum içindeydi. XIX. Asır boyunca basılmış antropoloji kitaplarında beyaz olmayan ırklara karşı her türlü aşağılama yer almakta, insanların primatlardan başlayan evrim ağaçlarında zenciler maymunlarla aynı dalda gösterilmekteydi. Antropolojinin bu tutumunun kökenleri coğrafi keşifler döneminden itibaren oluşan, beyaz derililerin üstünlüğü düşüncesine kadar geri götürülebilir. Batı Dünyasında ister tutucu olsun ister reformcu bütün kurum ve düşünürler de insanlığın geneline karşı bu ön yargılar oldukça güçlü konumdaydılar. 1512 yılına kadar İspanya Kilisesi, Amerikan yerlilerini insan olarak kabul

⁷⁵⁹ Kansu, *agm*, s.6–10.

⁷⁶⁰ Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek*, Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Cephesi 1925–1939, Metis Yayınları, İstanbul, 2007 s.90.

etmemekteydi. Bazı din adamlarının uğraşları sonucu 1517’de toplanan bir konsül “yerlilerin insan olduklarını; ancak yoz ve aşağı bir ırktan” geldiklerini karara bağlaması “ileri” bir adım sağladı⁷⁶¹. Kutsal Kitapların metinlerine tamamen aykırı olan bu fikirler Kilise tarafından yüzlerce yıl hâretle savunuldu. Montesquieu Yasaların Ruhu adlı eserinde “Tanrı’nın iyi bir ruhu siyah bir bedene yerleştirebileceğini sanmıyorum” demişti. Amerikan Devriminin öncülerinden Benjamin Franklin’e göre zenciler “doğuştan eksik akıllı az çalışkan hayvanlardı.” Amerikan Devriminin diğer önderlerinden ve İnsan Hakları Bildirgesi’nin yazarlarından Thomas Jefferson ise zenciler için “sevgi kapasiteleri eksik... Zekâda beyaz ırktan çok geri pis kokan kimseler”⁷⁶² tanımını yapmaktaydı.

Aydınlanma Çağı’nda bilimsel gelişmelerin hız kazanması ile biyoloji, anatomi, antropoloji gibi disiplinler de Avrupa merkezci akımın hizmetine girmiş oldu. 1735’de ünlü botanikçi Linnaeus insan ırklarını siyah, kızıl, beyaz ve kahverengi (Asyalı) olmak üzere dört başlık altında toplayarak antropolojinin temelini atmış oldu. Daha bu ilk ayırmada bile Linnaeus beyazları “aktif becerikli”, kızılıarı “tembel”, Asyalıları “cimri” olarak tanımlıyordu. Irkçılık düşüncesinin öncülerinden kabul edilen Meiners XVIII..Asır sonu ve XIX. Asır başlarında kaleme aldığı eserlerinde halkları beyaz-cesur-özgür, kara-çirkin vb tabakalara ayırırken, tabakaların en altında maymunlar ve Afrikalıları, en üst kesim Keltler ve Almanları yerleştirmişti⁷⁶³.

Alman anatomist Petrus Camper’in (1722–1789) ön ayak olmasıyla renklere dayalı klasik ırk tanımlarının yerini kafatası ölçüleri almaya başlaması da sâbit yargıları değiştirmede. Camper insan yüzünün ileriye doğru çıkıntısını ölçerek Avrupalıların 80°lik bir çıkıntıya sahip olduklarını keşfetti. Zencilerin ortalaması ise 70° çıkmıştı “bu da onları 58°lik ortalamaları olan maymunlara yaklaştırmaktaydı.” Bir diğer bilim adamı C. White 1799’da “zencilerin küçük beyinleriyle maymunla insan arasında bir tür olduklarını” açıkladı. Baron Cuvier ise “Yüzün alt kısmının dışa doğru çıkık ve dudakların kalın olması, zencileri gözle görülür bir şekilde maymun

⁷⁶¹ Şenel, *age*, s.59–66.

⁷⁶² Şenel, *age*, s. 61, 111.

⁷⁶³ Şenel, *age*, s.14; Bernal, *age*, s.317.

soyuna yaklaştırmaktadır” ⁷⁶⁴ demişti. “Zencilerin maymun türlerine yakınlığı” ⁷⁶⁵ XIX. Asır boyunca yayınlanan düzinelerce eserde tekrar edildi.

XIX. Asır’da kafatası araştırmalarında bir devrim başlatan Antres Retzius beyin kutusunu kumpasla ölçerek 100 ilâ 80° olanları “brakisefal” (yuvarlak kafalılar) 80° altında olanları da “dolikisefal” (uzun kafalılar) olarak ikiye ayırmıştı. Kendisi her ne kadar bu keşiflerinden ırkçı bir sonuca varmamışsa da öğrencileri ırkçı teorilerini onun çalışmalarına dayandırdılar. Otto Amon tarafından geliştirilen teoriye göre (Ammon Yasası) Dolikesafaller “kentli yaşama düşkün, girişimci ve yenilikçi insanlardı.” Brakisefaller ise toprağa bağlı, tutucu, içe kapanıktılar. Kafatası teorisinin ilgi görmesinin bir nedeni de; renge dayalı teorilerin ancak yaşanan çağa yanıt verebilmesiydi. Oysa kafatasları sayesinde geçmişteki kaybolmuş medeniyetleri kuranların da soyları anlaşılabilir, üstünlük, aşağılık gibi iddialar geçmişe doğru da sürdürebilirdi.

Nitekim Ammon’un hayranı olan Fransız bilim adamı V. De Lapauge L’ Aryen (1899) adlı eserinde Ammon’un teorilerini kanıtlayabilmek için Paris mezarlıklarından kafatasları topladı. Yüksek sınıfların mezarlıklarında Nordik ırk kafatası, “aşağı” fakir mahallelerde brakisefal kafatasları bulmayı bekliyordu⁷⁶⁶. De Lapauge kitabında “Nordik Aryan başa geçer brakisefalde yerini seve seve ona bırakır” diye yazmıştı. Brakisefal-dolikosefal kavgası dönemin siyâset, diplomasi gibi bilim dışı alanlarında bile belirleyici hâle gelmişti. 1883’te Epiros bölgesindeki karışıklık üzerine hazırlanan bir raporda, Arnavutlar ile Yunanlıların asla anlaşamayacakları, çünkü Arnavutların dolikosefal Yunanlıların ise brakisefal oldukları vurgulanıyordu⁷⁶⁷.

⁷⁶⁴ Şenel, *age*, s.16,74; Bernal, *age*, s. 343.

⁷⁶⁵ Şenel, *age*, s.77.

⁷⁶⁶ Bu çalışmalar genel olarak akim kaldı. Hatta henüz Lapauge hayattayken R. Livi, Napoli’de yaptığı araştırmalar neticesinde şehir halkının çevredeki köylülerden daha brakisefal kafaya sahip olduğunu kanıtlayarak “Ammon Yasası”nı çökertti. Daha ileriki yıllarda, Zenciler arasında da dolikesafal kafataslarının yaygın olduğunun anlaşılması; kafatası şekline dayalı üstün ırk teorisini zor durumda bırakacaktı. Ancak bütün hatalı savlarına rağmen Lapauge’un bir kehâneti ne yazık ki doğru çıkmıştır. “İleriki yıllarda insanlar birbirlerini, kafatasları yuvarlak ya da sivridir diye boğazlayacaklar” demişti. Şenel, *age*, s.72–73.

⁷⁶⁷ Maksudyan, *age*, s.34.

Başlangıçta Avrupalılar hâricindekilere yönelik bu ırkçı antropoloji kuramları zamanla Latinleri ve Slavları da hedef almıştır. Âri-Germen ırkçılığının öncüsü olan Kont Gobineau'ya göre Nuh'un oğullarından Hâm soyundan gelenler, aşağı kara ırklarla melezleşerek kanlarını kirletmişler, Sâmiler de Hâmilerle kaynaştıkları için yozlaşmışlardır. Safliklarını korumayı başaranlar sadece kuzeyde kalan Yafetoğulları yani Âriler'di⁷⁶⁸.

Resim 24: Belleten'in XII. Cildinin 18. sayısında yer alan Şevket Aziz Kansu ve Semiha Tunakan'ın "Eti, Frik ve Klasik Dönem İskeletlerinin Antropolojik İncelemesi" adlı makalelerinde Karaoğlan Höyüğü'nde ele geçen Hitit ve Phryg dönemlerinden kalma kafataslarının çizimleri. (Levha CLII)

Sâmi-Hâmi halkları, zenci ve sarıları gözden çıkarmak Gobineau'ya yeterli gelmemektedir. Latinlerin güneyli Sâmi ve Zencilerle melezleşip soysuzlaştığını, aynı şekilde Slavlarında da Moğollarla karışarak yozlaştığını savunarak geriye saf özelliklerini korumayı başarmış Germen-Frank ırkının kaldığını savunuyordu. Gobineau'ya göre beyaz ırkın görevi dünyayı yönetmektir, aşağı ırklar olan sarılar ve

⁷⁶⁸ Bernal, *age*, s. 471–472.

siyahlar da onlara itaat etmeliydiler⁷⁶⁹. Böylece beyazların, siyah ve sarı derili insanlara karşı yüceltilmesiyle başlayan süreç, Avrupa’da artık derinin beyaz olması veya Avrupa dillerinden birini konuşmanın da yeterli olmadığı bir aşamaya varmış durumdadır. 1870’lerde Almanya’da sayıları giderek artan Gobineau Dernekleri 1914’te Londra’da Pan-Germen Kongresi’ni toplamışlardı. Yayınları Alman İmparatoru tarafından finanse edilmekteydi⁷⁷⁰.

Böylesi bir “bilimsel ortamda” antropolojinin Türklere bakış açısı da doğal olarak olumsuzdu. Türkler brakisefal, Sarı derili ve Mongoloid bir ırk olarak kabul edilmekteydiler. Bu durum da onları “Avrupalılardan aşağı bir konuma” sürüklemekteydi. Bu nedenle Türk antropolojisi kuruluş döneminde kendisine iki temel hedef edinmişti. Bunlardan ilk Türklerin sarı değil, beyaz ırka mensup olduğunu kanıtlamak, ikincisi brakisefallerin medeniyetin gerçek yaratıcıları olduğunu ve Anadolu’nun kadim medeniyetlerini brakisefal Türklerin kurduğunu ispat etmek. Brakisefallerin medeniyetin gerçek kurucuları oldukları teorisinin izlerini Avrupa’daki bazı eski antropoloji çalışmalarına dek sürebiliriz. “üstün dolikosefal ırk” nazariyesine karşı, İtalyan bilim adamı G. Sergi gerçek Ârîlerin brakisefal kafatasına sahip, esmer ve kısa boylu olduklarını savunmuştur.

Alp adamı olarak bilinen bu Avrupalı brakisefallerin beyinlerinin daha büyük olduğunu savunan E. Huntington’ın çalışmaları da bu minvaldedir. Nitekim Türk Antropoloji Mecmuası, “brakisefalci” Avrupalı bilim adamlarının makâlelerini düzenli olarak yayınlamıştır. Örneğin 1934’te yayınlanan Jules Guiard’ın “Galatlar” adlı makâlesi Türk Tarih Tezi’nin özeti gibidir. Guiard’a göre Asya’dan gelen kısa boylu esmer brakisefaller, Avrupa’ya tarım ve hayvancılığı, çanak-çömlek yapımını da getirmişlerdir. Reşit Gâlip Bey *Çığır* dergisinde bu makaleyi değerlendirmiş ve Fransız kökenli “Galat-Kelt” teorileriyle Türk Tarih Tezi arasında hiçbir tezat bulunmadığını belirtmiştir⁷⁷¹. Robert Broom Alp-brakisefallerin “en mükemmel ırk” olduğunu savunmaktadır. Broom ve H.F. Osborn brakisefallerin bitkisel besinleri çiğnerken çenelerinin küçüldüğünü, kafalarının yuvarlaklaştığını ve bunun neticesinde de

⁷⁶⁹ Şenel, *age*, s.92–95.

⁷⁷⁰ Şenel, *age*, s.106.

⁷⁷¹ Maksudyan, *age*, s.152–153.

zekâlarının ilerlediğini iddia etmişlerdir. Rudolf Wirchow medeniyet ilerledikçe dolikosefallerin azalacağını ileri sürmüştür⁷⁷².

Ancak Türk antropolojisini gerçek anlamda etkileyen bilim adamı Fransız Eugene Pittard olacaktır. Pittard'ın eserleri daha önceden de söz edildiği üzere Türk araştırmacıların birçok argümanının temel kaynağı olmuştur. Pittard Avrupa'da Neolitik uygarlığın brakisefallerce kurulduğundan emindi. Onun brakisefalleri kesinlikle sarı ırktan olmayan Alp adamları veyahut da Keltlerin ataları diyebileceğimiz insanlardı ve Asya'dan gelmişlerdi⁷⁷³. Hâlen Fransa'da, İsviçre'de ve Kuzey İtalya'da bu insanların torunları yaygın olarak bulunmaktaydı ve İtalyan birliğine önderlik eden Garibaldi, Cavour gibi askerî ve politik önderler brakisefal-Alp ırkından gelmekteydi⁷⁷⁴. Pittard'ın söylemlerinde döneminin öznel yaklaşımları da yansımıştı. Mesela Hindistan'daki Mamogi kabilesinin fizikî nitelikleriyle eski Aryanları andıran “en güzel beyaz ırkı hatırlattığını” meslektaş Quatrefages'ten aktarmaktadır. Kendisi de Türkler için “Avrasya'nın gerçekten güzel ırklarından biridir” demektedir⁷⁷⁵. Bu dönemde antropologlar henüz bilimsel yayınlarda “güzel” veya “çirkin” ırklar olduklarını savunabilmektedirler.

Yabancı kaynaklardan büyük ölçüde etkilenen Türk antropolojisi ne yazık ki kuruluş aşamasında Avrupalıların mevcut önyargılı kalıplarını tersine çevirerek sahiplenmiştir. Brakisefallerin doğuştan zeki oldukları iddia eden Türk antropolojisinin öncüleri yuvarlak kafalı olmayı insanlığın evriminde ileri bir aşama olarak görmüşlerdir. Şevket Aziz Kansu “Daha az gelişmiş insanların kafaları bâriz bir dolicocephalie gösterir (...) Yuvarlak şekil mütekâmil bir şekildir. İnsanda dolikosefali, iptidai, aslî bir şekildir (...)”⁷⁷⁶ demektedir ve bu günkü insanların en aşağılarından olan (dolikosefal) Avustralya yerlilerinin burunlarıyla alınlarının birleştiği noktada bir çukur olmasının onların geriliğinin kanıtı olduğunu iddia etmektedir. Şevket Aziz Kansu başka bir yazısında da Türklerin kısa bacaklı (brakiskel) olmasının onların ileri aşamada olduğunu kanıtladığını, uzun bacaklıların

⁷⁷² Dilaçar, “Güneş-Dil Antropolojisi” III. *Türk Dil Kurultayı*, 1937, s.238–239.

⁷⁷³ AOK Cilt XXII, 2001, s.244, 274, 294–296, 315.

⁷⁷⁴ AOK Cilt XXII, 2001, s.309. Atatürk bu satırların yanına “Çok Dikkat” yazmıştır.

⁷⁷⁵ AOK Cilt XXII, 2001, s.404–453.

⁷⁷⁶ Maksudyan, *age*, s. 113, 137. Türk Antropoloji Mecmuası no 9 s.21–23, no 15 s. 75.

(makroskel) “merdivenin alt basamaklarında yer alan zenciler arasında yaygın olan namütekâmil bir özellik olduğunu iddia etmektedir⁷⁷⁷. Brakisefaller doğuştan zekiydiler bunun en önemli kanıtı gittikleri her yerde medeniyetin taşıyıcısı olmalarıydı. Birinci Türk Tarih Kongresi’nde Reşit Gâlip Mısır’da geometri, astronomi gibi bilimlerin kurucusu olan ruhban sınıfının brakisefal olduğunu vurgulanması bu iddianın kanıtlanması içindir.⁷⁷⁸ Gene Reşit Gâlip’in aynı Kongre’de Avrupa’nın ilk ırklarının negroit (zenci) olduklarını, Türklerin Avrupa’ya yerleşmesi ile Avrupalıları bu günkü görünümüne kavuştuklarını iddia etmesi ve “onları bu neticeye erdirebilmenin Türkler için pek zahmetli bir iş teşkil etmiş olduğunu söylemesi⁷⁷⁹ ırkçı yorumlarına örnek olarak verilebilir.

Farklı ırklar hakkında küçümseyici yorumlara 1930’larda yazılmış birçok metinde rastlanabilmektedir. Örneğin III. Türk Dil Kurultayı’nda söz alan “Kırklareli Kültür Direktörü” Kemal Emin Bara “Birmanyalıları gördükten sonra insan orangutan memleketinde bulunduğu pekâlâ emin olabilir. Gözleri saçları, sakalları tamamen bir orangutan hâlinedir. Demek ki bunlar unsur itibarıyla iptidailiklerini henüz kaybetmemişlerdir”⁷⁸⁰ diyebilmektedir. Afet İnan da çeşitli yazılarında sıklıkla bahsettiği kendi başından geçen bir olayda; Fransa’da okurken ders kitaplarında Türklerin Mongoloid-ikinci sınıf bir ırk olarak tasnif edilmesine sinirlenmiş ve hocasıyla tartışarak “Ne münasebet niçin ikinci derecede bir ırk olalım” demiştir⁷⁸¹. Afet İnan’ın itirazı yeryüzünde ırkların, birinci derece- ikinci derece olarak ayrılması değil Türklerin ikinci derecede kabul edilmesidir. Türk antropologları ve tarihçileri 1930’lar boyunca hemen her çalışmada Türklerle Moğollar arasına mesafe koymaya önem vermişlerdir. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında bu duruma tekrar tekrar değineceğiz.

⁷⁷⁷ Maksudyan, *age*, s.118, Türk Antropoloji Mecmuası. No 12 s 103

⁷⁷⁸ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.120–121.

⁷⁷⁹ *I. Türk Tarih Kongresi*, 1932, s.159.

⁷⁸⁰ *III. Türk Dil Kurultayı*, s.89.

⁷⁸¹ Utkan Kocatürk, “Prof Dr. Afet İnan’la Bir Konuşma” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt I. Sayı 3. Temmuz 1985, s.715.

Benzer bir yaklaşımda Antik uygarlıklardan bahsedilen hemen her metinde Sâmî halklara yapılan olumsuz göndermelerdir. Türk Tarih Tezi kuramcılarının Araplara karşı olan düşüncelerini, Hititlerin, Sümerlerin çağdaşı olan Samî Assurlara, Akkadalara, yönelttikleri görülmektedir. Hemen her durumda Türk ırkından olan Sümerler, Hititler devlet kurarken Samî Akkad ve Assurlar sinsice bu devletlerin yıkılmasına yol açmaktadırlar. Türk tarihçilerinin bir kısmı Sümerlerin yıkılmasından sorumlu tuttıkları Akkadlar ile Arapların Osmanlılara isyanları aynı olaylar olarak görmüşler ve bu tavırlarını her daim devam etmişlerdir. Muhtemelen Öztürkçeci tavrından dolayı sonradan Arın Engin adını kullanmaya başlayan Türk Tarih Kurumunun ilk üyelerinden Saffet Engin 1960’larda yayınlanan *Sümer Türkleri* adlı kitabında şu satırları yazmaktadır: “Sümer atalarımızın şu Sâmî-Arap azınlıklar yüzünden çektiklerini biz de bu gün bile çekmekteyiz. Henüz kanser gibi bu azınlık çıbanından kurtulamadık. Devlet işlerinde bütün engellemeler büyük ölçüde Sümer çağında olduğu gibi bu günde bu azınlıklardan geliyor.”⁷⁸² Engin bir başka pasajda Sümerlerin, Gimil-Sin döneminde Samî Amurruların saldırısına uğradıklarını ama onlara “ağzının payını verdiklerini” zaten Sami-Arapların hem sürekli böbürlendiklerini hem de sıkışınca papuçlarını bırakıp kaçtıklarını belirtmektedir. “Son İsrail savaşında da (1967’deki 6 Gün Harbi kastediliyor) Mısır erlerinin böyle pabuçlarını bırakıp kaçtıklarını görmedik mi?”⁷⁸³ diyerek geçmiş ile kendi çağı arasında paralellik kurmaktadır.

Türk antropolojisinin öncülerinin hepsi Türk Tarih Tezi’ni hararetle desteklemelerine rağmen aralarında birçok temel noktada ayrımlar bulunduğu da görülmektedir. Bunların başında “ırk” tanımı yer almaktadır. Irklar biyolojik farklılıklarla açıklanabildikleri gibi, antropolojinin ilk dönemlerinde dil gruplarıyla da betimlenebilmekteydiler. Samî diller konuşanlar ile Hint-Avrupa dilleri konuşanlar müstakil ırklar olarak görülebilmekteydi⁷⁸⁴. Bu kuramla, insanların birbirine hiç karışmadığı ve birbirlerinin dillerinden etkilenmedikleri bir dünya hâyâl edilmekteydi.

⁷⁸² Arın Engin (Saffet Engin), *Sümer Türkleri*, Atatürkçülük Kültür Yayınları. Atatürkent (İstanbul-Ankara ?) –Tarih yok- s.112

⁷⁸³ Engin, *age*, s.98.

⁷⁸⁴ Şenel, *age*, s.80.

Türk antropolojisinin ırkı biyolojik temelde açıklayan kuramlarla dil temelinde açıklayan kuramlar yan yana var olmuşlar bazen de birbirlerine karışmışlardır.

Resim 25: Belleten'nin 1937 Tarihli ilk sayısında yer alan Şevket Aziz Kansu'nun "Alacahöyük'te Bulunan İskeletlerin Antropolojik Tetkiki" adlı makalesinden fotoğraflar

Birinci Türk Tarih Kongresi'nde, Afet Hanım ve Reşit Gâlip Bey, Türk ırkını biyolojik özellikleriyle tanımlamışlar ve bugün Hint-Avrupa dilleri konuşan Orta kuşak Avrupalıların, Anadolu Rum ve Ermenilerinin brakisefal kafataslarına sahip olmalarından yola çıkarak Türk kökenli olduklarına kanaat getirmişlerdir⁷⁸⁵. Oysa Türk Antropoloji Mecmuası'nda üç sayı boyunca yayınlanan "Türk Irkı İle İstanbul'da Yaşayan Diğer Irkların Mukâyasevi Tetkiki" isimli müşterek imzalı araştırmada Türkler, Rumlar, Ermeniler farklı diller konuştukları için ayrı ırklar olarak kabul edilmişlerdir. Yazarlara göre bu gruplar, aralarında âdet ve din farklılıkları olduğundan herhangi bir karışıma mâruz kalmamış, müstakil özelliklerini korumayı başarmışlardır. İstanbul'da Vapur yolculuğu yapan herhangi biri kimin Rum kimin Ermeni veya Yahudi olduğunu hemen anlayabilmektedir. Türkler, Rumlar, Ermenilerin çoğunluğu brakisefal kafaya sahip olduklarından Türk Antropoloji Mecmuası yazarları, başka noktalarda fizikî ayrımlar aramışlar, örneğin Türk çocuklarının Rum çocuklarından 5 cm daha uzun olduklarını vurgulamışlardır⁷⁸⁶. Yazarların Osmanlı Türkleri ile Rumları arasında hiç karışma olmadığı savunmaları da hayret vericidir. Selçuklu ve Osmanlı Devletinin kuruluşu esnasında Müslümanlığa geçen Rumlar, Orhan Bey'den itibaren Rumlarla yapılan evlilikler, devşirme sistemiyle Türk-Müslüman nüfusa katılanlar tamamen unutulmuş gibidir. Aynı şekilde Hristiyanlaşan ve Rum nüfusa karışan Karaman Türkleri, Kıpçak Kuman gibi unsurlar da es geçilmiştir.

Antropoloji çalışmalarında Rum ve Ermenileri ayrı ırklardan kabul eden çalışmalar mevcutsa da Türk antropologları ekseriyetle brakisefal kafatasına sahip olan tüm kavimleri ve şahısları Türk olarak kabul etmişlerdir. Bunların bir kısmı sonradan anadilini yitirmiş olabilir ama bu onların Türk kökenli oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim onların dillerinde Türk izleri bir şekilde varlığını sürdürdüğü düşünülmüştür. Aksi durumda da kişilerin Türkçeyi unutmuş olmaları onların Türk olmadığını göstermez. Örneğin Hatay'da Arapça konuşan kesim aslında Alpin ırkından öz Türkler olmakla birlikte zamanla dillerini unutmuş kişilerdir. Böylece Türk tarihçileri ve antropologları, bir yandan, Türkçe konuşan ve Türk kültürüne uyum sağlamış insanları hangi ırktan gelirlerse gelsin Türk kabul eden Ziya Gökalp'in çizgisini tâkip edelerken biryandan da Alman ekolüne benzer şekilde

⁷⁸⁵ *I. Türk Tarih Kongresi*, s.34, 134.

⁷⁸⁶ Maksudyan, *age*, s.143, 61-164.

Türklüğünden haberi olmasa da ırksal kanıtlarla birçok topluluğun Türk olduklarını savunmuşlardır. Agop Dilaçar bu konuya değinirken Ziya Gökalp'in sadece kültür birliğiyle kurduğu Türk kimliğinin yetersiz kaldığını, kendisini Türk hissetmeyen ama özünde Türk olanları kaçınılmaz olarak dışladığını savunmakta ve Kemalizmin bu konudaki eksikliği tamamladığını iddia etmektedir⁷⁸⁷. Böylece de ruhen kendini Türk hissetmeyen vatandaşların “yeniden Türk kimliğine döndürülmelerinin” önü de açılmış olmaktadır.

Bütün brakisefal-Alpinlerin Türk olduğu iddia edilmesine paralel olarak bütün Türklerinde brakisefal olması gerekmektedir. Bu durumda kafatası brakisefal olmayan ama Türkçe konuşan kişi veya kavimlerin kökenlerinin ne olduğu sorusuna Türk Tarih Tezi kuramcıları muhatap olmuşlar ve Türkmenistan'da yaygın olan dolikosefallere bir açıklama getirmeleri beklenmiştir. Bu iddiaya cevaben Şemsettin Günaltay, Türkmenler arasında dolikosefallerin değil mezitosefallerin (75 ilâ 80° arası orta kafa) yaygın olarak görüldüğünü bunun da doğuştan gelen bir özellik olmadığını, bebeklerin kafalarının demorfe edilerek yapıldığını savunmaktadır⁷⁸⁸. Benzer şekilde Denizli Yörükleri arasında yapılan tetkikler neticesinde deneklerin büyük çoğunluğu dolikosefal çıkmış, araştırmayı yapan Kemal Güngör, Yörüklerde doğan çocuğun başının sımsıkı sarılması neticesinde başta deformasyon oluştuğunu söyleyerek soruna çözüm getirmiştir⁷⁸⁹. 1929'da E. Pittard gibi Türk Tarih Tezi'ne en yakın duran bir bilim adamı bile Anadolu Türklerinin %76,2'sinin brakisefal, % 11,9'unun dolikosefal olduğunu belirtip bu oranın Türklerin özünün brakisefalliğini kanıtlamaya yettiğine kâni olmuştur. Ancak bu oran yeterli gelmemiş olacak ki sonradan yapılan araştırmalar neticesinde brakisefal oranının %93 oranında olduğu açıklanmıştır⁷⁹⁰. Her halükarda Türk vatandaşlarının bir kısmı dolikosefal olduğu görülmektedir.

Aslında Anav kazılarının henüz XX. Asır başlarında ortaya koyduğu üzere Orta Asya'da yapılan arkeolojik kazılar neticesi bulunan mezarların hiçbirisi %100'ü

⁷⁸⁷ Dilaçar, Alpin Irk, Türk Etnisi ve Hatay Halkı, CHP Konferanslar Dizisi 1940, Suavi Aydın, “Cumhuriyetin İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü, Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü” *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, Cilt II-Kemalizm, 2001, s.363–364

⁷⁸⁸ Günaltay, “Türk Tarih Tezi... s.354,358.

⁷⁸⁹ Maksudyan, *age*, s.128.

⁷⁹⁰ Kandemir, *age*, s.211–212.

brakisefal kafatasları vermemiştir. Yan yana gömülen bu insanlar, brakisefal, dolikosefal ve mezotisefal kafataslarına sahiptirler⁷⁹¹. Bu şahısların aynı dili konuşan insanlar olup olmadıkları veya her bir kafatası şeklinin ayrı bir kavmi temsil ettiğini bilebilmek mümkün değildir. Nitekim R. Virchow zencilerde de her türlü kafatasına rastlandığını vurgulayarak bu yöntemle ırk tasnif etmenin imkânsız olduğunu belirtmiştir⁷⁹². Franz Boas ise 1912 gibi erken bir tarihte Amerika’daki göçmenler üzerinde yaptığı araştırmalarda birkaç nesil içinde bile kafatası karinesinin değişebildiğini kanıtlamıştır. Jacques Barzun da her antropologun kafatasını istediği bir noktadan ölçmek suretiyle dolikosefal veya brakisefal neticelere varabileceğini belirtmiştir.⁷⁹³

Ayrıca binlerce yıl boyunca kavimlerin birbirine hiç karışmadıkları ve bütün Türkleri veya bütün Rumları kapsayan genel fizikî özellikler bulunduğu bunların da değişmeden kaldığı teorileri yoğun eleştirilere mahzar olmuştur. Modern antropoloji homojen genler taşıyan bir ırk olmadığını, herhangi bir bireyin kendi ailesiyle bile uyuşmayan kan, doku, organ özellikleri başka ırklardan insanlarla özdeşleşebildiğini savunmaktadır. Kan, ilik ve organ nakilleri bunun en açık kanıtıdır. Brakisefallerin veya dolikosefallerin doğuştan zeki oldukları gibi 1940’lara kadar yaygın olan teoriler günümüzde büyük ölçüde terk edilmiş, zekânın büyük ölçüde çevre ve ekonomik şartlar altında geliştiği kabul görmüştür⁷⁹⁴.

Antropolojinin Türkiye’de önce teorisinin oluştuğu sonradan pratiğe yöneldiği söylenebilir. Çalışmaların pratiğe dökülebilmesi ancak devletin desteklediği arkeolojik kazılar ve antropometrik anketlerle mümkün olabilmiştir. Devletin desteği de doğal olarak Antropoloji faaliyetlerini resmî Tarih Tezi doğrultusunda yönlendirmektedir. Önceden oluşan teori Türklerin Anadolu’da binlerce yıl önce yaşadıkları varsayılan atalarının izlerinin bulunmasını hedefliyordu. Bir başka deyişle Arkeolog gibi Antropolog için de materyalden çıkan bir neticeye ulaşmaktan ziyâde hedeflenen materyalleri bulmak önemliydi. Belleten’in ilk sayısında “Alacahöyük’te Bulunan

⁷⁹¹ Kuban, *age*, s.91.

⁷⁹² Şenel, *age*, s.78.

⁷⁹³ Maksudyan, *age*, s.26,127.

⁷⁹⁴ Şenel, *age*, s.29–35, 88.

iskeletlerin Antropolojik Tetkiki” adlı makâlesinde Şevket Aziz Kansu henüz yeni başlamış olan Alacahöyük hafriyatının ulusal kültürümüzün eski hazinelerini saklayan yerleşimlerden biri olduğunu söylemektedir. Makâlede, Afet İnan’ın Ankara ve Cenova’da 1936 yılında verdiği konferanstan alıntılar yapan Kansu Alacahöyük’te, Eti dönemine ait geyik heykelleri, güneş kursları yanı sıra üç iskelet de bulunduğunu aktarmaktadır. Bunlardan biri kadın diğeri erkek iki tanesinin kafatasının ölçümünü alan Afet İnan, erkeğin 82.12 karine, kadının ise 83.43 karinede brakisefal olduğunu belirtmiştir⁷⁹⁵. Brakisefal kafatasları o dönemde iskeletlerin Türk ırkından sayılması için kâfi görülmekteydi.

3. Sümer ve Hitit Eserleriyle İlgili Arkeoloji ve Müzecilik Faaliyetleri

3.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Arkeoloji ve Müzecilik Faaliyetleri

Türk arkeolojisinin temellerinin Osman Hamdi ve Theodor Makridi Beyler tarafından atıldığı genelde kabul edilmekle birlikte; Ahmet Ünal, Osman Hamdi Bey ve kuşağının arkeolojiye bilimsel bir disiplin olarak yaklaşmadıklarını, Türk arkeolojisinin Cumhuriyetle birlikte doğduğunu savunmaktadır⁷⁹⁶. Guterbock da Makridi Bey’in kazı yöntemlerini eleştirmiş Boğazköy’den elde edilen binlerce tabletin hiçbir envanter tutulmadan rast gele toplandığını vurgulamıştır⁷⁹⁷. Gerçekten de Türkiye’de sistemli yerli arkeolojik kazıların ancak 1930’larda başladığı görülmektedir. Bunun en bâriz göstergesi Birinci Türk Tarih Kongresi’nde antropoloji, dil bilim hatta jeoloji konularında hararetli tartışmalar yapılırken, arkeoloji hususunda hemen hiçbir münakaşa yaşanmamasıdır. Hint-Avrupa, Turan lisanları veya brakisefal kafatasları üzerine derin bilgileri olan katılımcılar arkeoloji konusunda hemen hiçbir

⁷⁹⁵ Kansu, “Alacahöyük’te Bulunan İskeletlerin Antropolojik Tetkiki” *Belleten* Cilt I Sayı III, 1937, s.181–183.

⁷⁹⁶ Ahmet Ünal, *age*, s.42

⁷⁹⁷ Güterbock, “Hititoloji’nin...” AÜ DTCF Dergisi Cilt II. Sayı 4 s.622.

şey söylememişlerdir. Bu durum arkeoloji konusunda Osmanlı'dan alınan mirasın yetersizliğini göstermektedir.

Türkiye’de müzecilik ve arkeolojinin gelişiminde de Mustafa Kemal Atatürk’ün büyük bir etkisi olmuştur. Henüz Millî Mücadelenin devam ettiği dönemde, 9 Mayıs 1920’de işe başlayan ilk hükümette, Maarif Vekâletine bağlı olarak bir Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü kurulmasını emretmiştir⁷⁹⁸. O zamanlar, Maarif Vekâleti merkez örgütünün, Bakan dışında, ancak 20 kişilik bir kadrosu olduğu düşünülürse bir müdür ve kâtip kadrolu Asar-ı Atika Müdürlüğü’ne, eğitimin çeşitli hizmetleri arasında ne kadar önem verildiği daha iyi anlaşılır.

Bir yıl sonra 26 Temmuz 1341 (1922) tarihli bir kararnameyle Asar-ı Atika Müdürlüğü, TBMM Maarif Vekâleti’ne bağlı olarak bir Hars Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. Asar-ı Atika-Hars müdürlüğü Maarif Vekillğine bağlı beş daireden biridir⁷⁹⁹. Hars Müdürlüğünün kurulması ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki her türlü, tarihi eserin yurt dışına çıkarılması kesinlikle yasaklanmış, müze ve kütüphaneler tarafından satın alınması için Maarif Vekâleti görevlendirilmiştir⁸⁰⁰. 1925–1926 yıllarında gelecekte arkeoloji alanına yönelecek olan Hamit Zübeyir (Koşay) Hars müdürlüğü yapmıştır⁸⁰¹.

Millî Mücadelenin en zorlu yıllarında dâhi Mustafa Kemal müzelerle ve eski eselerle yakından ilgilenmiş 1 Nisan 1922 tarihinde, yanında Sovyet Sefiri Aralov ve Azerbaycan Sefiri Abilov olduğu halde Konya’ya gelmiş konuklarıyla birlikte Mevlâna Dergâhını, Müze-i Hümâyûn Konya Şubesini, Konya’daki Selçuklu ve Osmanlı devri mimarî eserlerini ziyaret etmiştir. Konya’da Karatay Medresesi’ni ziyaret etmiş, medresenin dökülmekte olan çinilerini işaret ederek: “Bu binanın tamiri lâzım. Bu muhteşem bir sanat eseri. Ne güzel çini müzesi olur” demiştir⁸⁰².

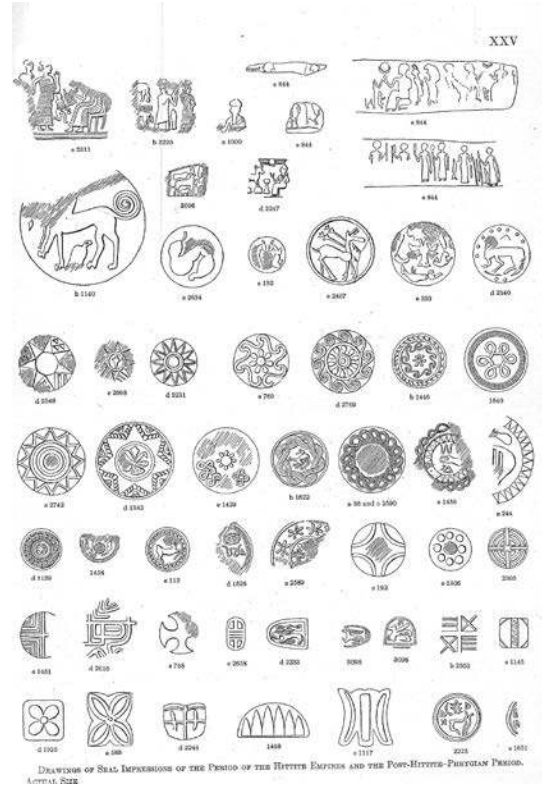
⁷⁹⁸Kâzım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları s. 15, Ankara www.kulturturizm.gov.tr. Erişim 20.5.2011

⁷⁹⁹ Gerçek, *age*, s.138.

⁸⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Hars Dairesi, No: 6348/1736. R. Oğuz Arık, “Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Klavuzu”. CHP Halkevleri Yayınları. Ankara 1947.

⁸⁰¹ Gerçek, *age*, s.147.

⁸⁰² 4 Nisan 1922 tarihli Babalık (Konya) Gazetesi. www.kulturturizm.gov.tr. Erişim 20.5.2011

Resim 26: H. Von der Osten'in *Explorations in Hittite Asia Minor* (1927) adlı eserinde Hitit damga mühürlerini gösteren levha

Müze kuruluşlarına verilen destek neticesinde Ankara Arkeoloji Müzesi (1923) ve Ankara Etnografya Müzesi (1924) açılmıştır. Anadolu'da da hızla müze yapımına başlanmış ve 1923–1930 arasında Bursa'da (1923), Adana'da (1924), Antalya'da (1924), Bergama'da (1924), İzmir'de (1926), Sivas'da (1927), Tokat'ta (1929) müzeler kurulmuştur⁸⁰³. Cumhuriyetin hükümetinin arkeolojik eserlerin kurtarılması hususunda ilk faaliyeti Amerikalıların İzmir'e Türk ordusu girmek üzereyken alelacele kaçırdıkları Sardes hazinelerinin geri alınması mücadelesidir. Halil Edhem Bey'in ve Maarif Vekilliğinin çabalarıyla 25 Haziran 1924'te 20 tonu bulan 53 sandıklık arkeolojik eser Türkiye'ye iade edilmiştir⁸⁰⁴.

⁸⁰³ Tahsin Öz, "Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler" *TTAE Dergisi* Sayı V.1949, s.12.

⁸⁰⁴ Gerçek, *age*, s.71–72

1924 gibi erken bir tarihte Cumhuriyet hükümeti arkeoloji çalışmalarına da destek vermeye başlamıştır. Bu tarihte Alman bilim adamı E. Unger Müze-yi Hûmayun da şark eserlerinin teşhir ve korunmasıyla görevlendirilmiş ancak çok kısa bir süre sonra Müzeden ayrılmıştır. 1925 yılında Hrozny yönetiminde Kültepe kazıları yapılmış⁸⁰⁵ ve burada bulunan tabletler Müze-yi Humayun’a bağlanan Sanayii Nefise Mektebi’ne taşınmıştır. Kültepe’den elde edilen 171 Assurca tabletin 148’i Müze-yi Hûmayun’un girişimiyle yayınlatılmıştır⁸⁰⁶.

Yabancı bilim adamlarının ise Anadolu arkeolojisinde Hititlere ait yerleşimlerde kazı ve gezi raporları yayınlanmaya devam etmektedir. 1920’li yıllarda Hitit arkeolojisinde öne çıkan isimlerin başında Alman kökenli olmakla birlikte Chicago Üniversitesi adına çalışmalar yürüten H. Von Der Osten gelmektedir. Osten’in 1926 yılında Anadolu’da yaptığı ilk keşifleri 1929’da yayınlamıştır⁸⁰⁷. Osten’in 1927’de yayınlanan *Explorations in Hittite Asia Minor* adlı çalışmasında yazar uzun bir seyahatle birlikte Anadolu’da gözlemlediği Hitit yerleşimleri ve Hititlerden kalan izleri ayrıntılı bir rapor halinde sunmuştur. Raporuna otuz sene öncesine kadar Hititler hakkında Kutsal Kitap’ta yazanlardan başka hiçbir şey bilinmediği cümlesiyle başlayan Osten devamla Hititler hakkındaki keşiflere ve Küçük Asya’nın tarihteki önemine değinmektedir⁸⁰⁸. Harf inkılâbından önce yazıldığı için raporda Türkçe isimler dönemin Latin kullanımlarıyla yazılmışlardır. “Küzül Irmak”, “Konia” “Kaisariyeh”, “Kirshehir” vb. Osten yolculuğuna Mudanya’ya adım atarak başlamış, eşi gezinin fotoğrafçılığını üstlenirken, Robert Koleji’nden genç bir mühendis olarak tanıttığı Şefket Hilmi Bey ve yol mühendisi Necmettin Kadri Bey de ekip içindedir. Ekip, Bozüyük üzerinden “Angora” (Ankara) oradan Yozgat’a varmıştır. Kürigin Kale’de inceleme yapan heyet burada küçük bir Mısır heykelciliği de bulmuşlardır⁸⁰⁹. Boğazköy’ü ziyaret eden ekip, çevredeki bütün Hitit eserlerini fotoğraflamıştır. Seyahat Kayseri ve Niğde civarındaki yerlerin taranmasıyla sona ermiştir.

⁸⁰⁵ T.Özgüç, “Kurs Vücutlu Kültepe Figürleri” *AÜDTCF Yıllık Araştırma Dergisi* Sayı 1,1943, s.854. Özgüç, Hrozny’nin Kültepe kazılarını çok kötü yönettiğini, tabakları birbirine karıştırdığını belirtmektedir.

⁸⁰⁶ Lewy, *Die altassyrischen Texte vom Kültepe bei Kaisarije Konstantinopel* 1926; Çığ age, s.10.

⁸⁰⁷ H.Von Der Osten, *Explorations in Central Anatolia Saeson of 1926*, The University of Chicago Press, Chicago Illinois. 1929.

⁸⁰⁸ Osten, *Explorations in Hittite Asia Minor*, *The American Journal of Semitici Languages And Literatres*. Volume XLIII. Number 2. 1927, s.73–78.

⁸⁰⁹ Osten, age, s.88, 100.

Osten bu keşif hareketlerini tâkiben Alishar Höyükte kazı yapmaya karar vermiştir. Remzi Oğuz Arık bu yerin seçiminde Alishar'ın Boğazköy ile Kuşşara arasında yer almasının etkili olduğunu belirtmektedir⁸¹⁰. Hititlerin başkentleri ile Suriye'ye uzanan yolları üzerinde yer alan Alishar'ın önemli bir stratejik konumda olduğu doğru olarak tahmin edilmiştir. Chicago Üniversitesi'nden gerekli parayı temin eden Osten Türk hükümetinin de yardımıyla 1927'de Alishar kazılarına başlamıştır⁸¹¹. Osten'in Alishar Höyük'te yaptığı kazılar Amerika'da III cilt halinde oldukça lüks bir kitap olarak basılmıştır. I. Cild Alishar Höyük'ün Kalkolitik ve Erken Bronz çağına ayrılmış olup 279+X sayfadır. II. Cild Hitit dönemine ayrılmıştır ve eserin en ayrıntılı kısmını oluşturur. (477+XXV sayfa) III. Cild Hititlerin yıkılışından sonra Phryglerden, Helenistik Roma dönemlerine kadar uzanan uzun bir dönemi kapsar.(430 sayfa)⁸¹² J. Lewy ise o dönemde "Kapadokya Tabletleri" de denilen Assur ticaret kolonilerine ait çiviyazılı belgeler üzerine bir çalışma yayınlamıştır⁸¹³.

1923–1930 yılları arasında Sümer-Hitit ve Orta Asya prehistoryası üzerine yapılan araştırmaların genel bir profili çizilecek olursa, tüm bu alanlardaki çalışmaların henüz emekleme aşamasında olduğu söylenebilir. Hatta "emekleme" terimi bile fazla iyimser kalabilir. Türkiye'de henüz Sümer-Hitit çiviyazısını okuyabilen tek bir yerli araştırmacı yoktur ve 1940'lara kadar da olmayacaktır. Arkeoloji mezunu tek bir uzman bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgilenen ve 1930'lardaki kazıları yönetecek öncüler olan Hamit Zübeyir aslında bir etnologtur, Remzi Oğuz ise sanat tarihçisidir. Henüz Türk Tarih Kurumu gibi resmî düzeyde arkeolojiyi destekleyen bir kurum oluşmamıştır. Tüm bu manzara ancak 1930'lardan itibaren atılan bir dizi adımla Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu, Üniversite Reformu ve bir dizi tesadüf eseri seçkin Alman bilim adamlarının Türkiye'ye gelişi ile değişecektir.

⁸¹⁰ Arık, "Alishar Hafriyatı" ,*TTAE Dergisi* Sayı 1, 1933, s.23.

⁸¹¹ Arık, *agm*, s.23–25.

⁸¹² Osten, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930–32*, Cambridge University Press. London 1933.

⁸¹³ Lewy, *İstanbul Asarı Atika Müzelerinde Hattu Mihî Metinleri, Kayseriye civarında "Kültepe'de zuhur eden Kadîm Asûri Metinleri*, İstanbul 1926.

3.2. Atatürk Döneminde Hitit Arkeolojisi ve Müzelere Getirilen Hitit Eserleri

Müzeler kurulması olumlu bir gelişme olmakla birlikte arkeolojinin gelişmediği bir yerde müzeciliğin de ilerlemeyeceği âşikâr olduğundan ikinci aşama olarak Cumhuriyet rejimi arkeoloji üzerinde durmaya başlamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'ten sonra ilk olarak ziyaret ettiği arkeolojik sit alanı Efes olmuştur. Söke'de Türk Ocağını hizmete açmak üzere 9 Şubat 1924 günü, yolu üzerindeki Ayasuluğ'a (Efes) gelen Mustafa Kemal, burada birkaç saat kalmış ve harabeleri gezmiştir⁸¹⁴. Burada yıllardan beri Avusturyalıların arkeolojik kazılar yaptığını, Türkiye'nin bu gibi kazıları yapacak yerlibilim adamlarından yoksun olduğunu o zaman öğrenmiştir. 11 Ağustos 1925 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi (Ankara) nin bir haberine göre de Mustafa Kemal, Ankara garı yakınındaki bir tümülüste yapılan kazıları yerinde incelemiştir⁸¹⁵. Arkeolojiye ilgi duyan ve bu disiplinin eksikliğinin farkında olan Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya çektiği 22 Mart 1931 tarihli bir telgrafta, “Memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılacak ilmî bir surette muhafaza ve tasniflerive geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap hale gelmiş olan âbidelerin muhafazaları için daha fazla ihtimam gösterilmesi, arkeoloji işleri için daha fazla talebe yetiştirilmesi”⁸¹⁶ isteğinde bulunmuştur.

Afet İnan, TTTC'nin kuruluşu esnasında arkeolojinin kurum çalışmalarında yer alması için nasıl uğraş verdiğini hatıralarında aktarmaktadır. TTTC'nin ilk nizamnâmesinin 4. maddesinin c fıkrası “Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri ve keşif heyetleri göndermek”⁸¹⁷ şeklinde düzenlenerek arkeoloji çalışmalarının önü açılmış olur demektedir. Afet

⁸¹⁴ 10 Şubat 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye (Ankara) Gazetesi. www.kulturturizm.gov.tr. Erişim 20.5.2011.

⁸¹⁵ www.kulturturizm.gov.tr. Erişim 20.5.2011.

⁸¹⁶ *TTAE Dergisi* I. Sayı. 1933, s.3.

⁸¹⁷ İnan, *Atatürk Hakkında*....s.201. Nizamnâmedeki bu cümle Uluğ İğdemir'de “Türk ve Türkiye tarihini aydınlatmaya yarayacak.” şeklinde geçmektedir. Neticede kurum Türk olduğu iddia edilmeyen

İnan'ın anlattıklarına göre, o yıllara kadar arkeolojinin yabancı hafirlerin işi olduğuna, Türklerin bu alanda başarılı olamayacaklarına dair yaygın bir kanaat vardır. Afet İnan, TTTC'nin kazılar organize etmesi ve arkeolog yetiştirmesi düşüncesini açıklayınca, Yusuf Akçura “Böyle bir fikri koyalım, biz belki göremeyiz amma sizler görürsünüz”⁸¹⁸ diyerek umutsuzluğunu belli etmiş, dönemin Müzeler Umum Müdürü Halil Ethem (Eldem) de “Bu iş mütehassıs ekipler ister, bizde ise henüz bu sahada yetişmiş kimseler olmadığı için arkeolojik hafriyat yapmak mümkün değildir” demiştir. Ancak Afet Hanım'ın ısrarı üzerine nizamnâmeye yukarıda zikredilen 4-c bendi eklenir.⁸¹⁹ Ancak Afet İnan arkeolojiye önem verilmesi mücadelesinde yalnız değildir. Bizzat Mustafa Kemal Atatürk arkeolojinin, tarihin en önemli yardımcısı olduğunu ve arkeoloji olmadan bilimsel tarih çalışmaları yürütülemeyeceğini çeşitli konuşmalarında vurgulamıştır.

TTTC arkeoloji disiplindeki eksikliği gidermek üzere 1932'den itibaren harekete geçmiştir. TTTC arkeoloji çalışmalarına başladığında Türkiye'de arkeoloji eğitimi almış Türk bilim adamları bulunmamaktaydı. Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Osmanlı Döneminde bir arkeoloji okulunun kurulması yönündeki bütün çabalar akim kalmıştır. Türkiye'nin İlk arkeologları, Hamit Zübeyir (Koşay), Remzi Oğuz (Arık) gibi müzeci veya sanat tarihi eğitimi almış kişilerden ve daha önce de bahsedildiği üzere Alman uzmanlardan ibaretken, Cumhuriyet Döneminin ilk millî kazılarına arkeologlardan ziyâde siyasî liderler ön ayak olmak zorunda kalmışlardır. Yetişmiş eleman eksikliği, Maarif Bakanı Reşit Gâlip'in 1933 baharında Ankara-Dikmen çevresinde höyüklerle rastlayınca “Eğer Gazi müsaade ederse bir grup askerle bu işe başlayabiliriz”⁸²⁰ demesinden anlaşılmaktadır.

Phryg-Bizans, Roma arkeolojisiyle de ilgilenmeyi amaç edinmişti. Uluğ İğdemir: Cumhuriyetin 50... s.37.

⁸¹⁸ İnan, *Atatürk Hakkında...* s.205.

⁸¹⁹ İnan, *Atatürk Hakkında...* s.205,229.

⁸²⁰ İnan, *Atatürk Hakkında...* s.209.

Resim 27: Atatürk'ün Gavurkale Kazılarını ziyareti ve von der Osten tarafından karşılanması. Uluğ İğdemir, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu, TTK Yayınları. Ankara, 1973.

Reşit Galip'in keşfettiği bu yerin taş ocağı olduğu kısa bir süre sonra anlaşılmış; ancak aynı çevrede Ahlatlıbel keşfedilmiştir. Afet İnan'ın "ilk millî arkeolojik hafriyat"⁸²¹ olarak tanımladığı Ahlatlıbel kazıları bizzat bölgeyi gezen Mustafa Kemal'in tâlimatıyla başlamıştır. Kazıların yürütülmesi amacıyla 1934 yılında kurulan "Türk Arkeoloji Enstitüsü'nün başına Reşit Gâlip'in direktifiyle Th Bossert atanmıştır"⁸²². Önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere Alman bilim adamları Türkiye'de arkeolojinin gelişmesi için oldukça başarılı adımlar atmışlar ve kısa sürede çekirdekten Türk arkeologları yetiştirmeye başlamıştır. 1935'te yeniden düzenlenen "Türk Tarih Kurumu Çalışma Programı-Avanprojesi"nde arkeoloji artık kendisine çok daha fazla yer bulmaktadır. Programın 6. Maddesinde memleketteki her türlü tarihî âbide, malzeme ve vesikanın toplanması, restore edilmesi ve bunların ışığı altında Türk Tarihinin Ana Hatları'nın yeniden yazılması dikte edilmiştir. 7. Maddede ise Memleket içinde dağınık ve açıkta bulunan tarihi eserlerin çalınmasına, tahrip edilmesine karşı önlemler alınmasından bahsedilmektedir. Bu faaliyetin mesuliyeti

⁸²¹ İnan, Atatürk Hakkında... s.209. Ahlatlıbel kazılarının ilk millî hafriyat olduğu tartışmaya açık bir iddiadır ve kanımızca Theodor Makridi Bey ve Osman Hamdi Bey'in çalışmalarına haksızlıktır.

⁸²² Özdemir, *age*, s.16.

sadece Müzeler Umum Müdürlüğü'ne bırakılmamakta, Hükümet otoriteleri, CHP teşkilâtları, Halkevleri de tüm tarihi eserler ve ören yerlerinin korunmasında sorumlu kabul edilmekteydiler⁸²³. Nitekim daha 1932'de Hamit Zübeyir tarafından kaleme alınan *Tarihî Abidelerimizi Koruyalım* isimli risale CHF neşriyatından basılmıştır⁸²⁴. Tıpkı o dönem Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Türkiye'de tarihi ve arkeolojik eserlerin korunması bir parti politikası ve siyâsî bir görev olarak görülmektedir⁸²⁵.

Hamit Zübeyir bu broşüründe, Türkiye'den geçmişte kaçırılan İhtar Kapısı, Bergama atları gibi yitirilen eserler hakkında bilgi vermektedir. İtalya, Mısır ve Yunanistan gibi ülkeler gibi Türkiye'nin de büyük bir tarihî miras taşıdığından ve bu mirasın turizm sektörünün gelişmesinde kullanılabileceğinden bahsetmekte, ayrıca iç turizm sayesinde Türk ulusun da kendi ülkesini daha iyi tanıyabileceğini savunmaktadır⁸²⁶. Bu sayede Türk çocukları “vatanı” metafizik bir şekilde değil görerek seveceklerdir. Broşür şu cümlelerle sona ermektedir: “ Eski sanat eserlerini kurtararak bütün vatanı eşsiz bir müze haline koymak için sürekli telkinlerle halkta vazife ve mesu'liyet duygularını uyandırmak, yüksek gaye uğruna müşterek çalışmanın zevkli heyecanını tattırmak lâzımdır. Bu yapıldığı takdirde milletin her anlayışlı ferdi millî hazinenin fahri bekçisi olur. Tesadüfün meydana çıkardığı eserleri kırmaz ve kırdırmaz... Asar-ı atika kaçakçılarının amansız takipçisi olur. Müzelerin yüksek seviyeye çıkarılması, eski sanat ve medeniyet eserlerinin iyi muhafaza ve tamirleri Reisi Cumhur Hazretleri ve Başvekâlet taraflarından katıyitle emir buyrulmuştur”⁸²⁷.

Hamit Zübeyir'in bu broşürünün kapağında “Halkevleri Müze grupları mesaisine yardım için hazırlanmıştır” ibaresi vardır. Nitekim o döneme ait çeşitli metin ve haberlerde Halkevlerinin müze olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Tahsin Özgüç'ün bir makalesinde Isparta Halkevi'nin başkanı ve Tarih-Müze kolunun civarda buldukları arkeolojik nesneleri Isparta Halkevi'nde koruduklarından söz

⁸²³ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında*. s.27-28.

⁸²⁴ Abdülhak Şinasi, “Bizde Müzeciliğin Başlangıçları” *Ülkü* Eylül 1933 (Seçmeler 1933–1941) s.135.

⁸²⁵ Gorshenina – Rapin, age, s.52.

⁸²⁶ Koşay, “Tarihî Abidelerimizi Koruyalım” CHF Neşriyatından. 1932, s.4–7, 16–17.

⁸²⁷ Koşay, age, s.34–35.

etmektedir⁸²⁸. Reşit Galip'in aktardığına göre 19 Şubat 1932'de kurulan halkevlerinin programlarında 9 şube içinde birinin müze ve sergi şubesi olarak tasarlandığı belirtilmektedir. Bu programda "A-Halkevi, mıntıkasındaki tarihî eser ve âbidelerin iyi muhafazası hususunda alâkadar resmî makamları tenvir eder. Bu eserlerin muhafazası maksadı ile teşekkül eden hususî cemiyetlere muzaheret eyler. B- Halkevinin bulunduğu yerde resmî müzeler varsa onları zenginleştirmeğe, eksiklerini tamamlamağa, yoksa bunların kurulmasına çalışır. Tarihi âbidelerin fotoğrafların alma, mümkün olan yerlerde alçıdan küçük modellerini yaptırmak, üzerlerindeki yazıların fotoğraf veya kopyelerini almak suretile hizmet eder"⁸²⁹.

Benzeri yazılara *Ülkü Dergisi*'nde de rastlanmaktadır. "Eski Eserleri Niçin Ve Nasıl Korumalıyız" adlı yazısında Prf. Milliner, Cumhuriyetin en önemli başarıları arasında Padişahların hiçbir zaman değer vermediği tarihi eserlere sahip çıkılmasını saymaktadır. Milliner kimi çevrelerin Türkiye gibi genç ve savaştan yeni çıkmış bir ülkede tarihi eserlerin korunmasına güç harcamak yerine demiryolları ve sanayiye önem verilmesi gerektiğini savunduklarını, ancak bu fikrin yanlış olduğunu söylemektedir. Milliner'e göre bu eserlerin turizm sayesinde getireceği gelir bunlara harcanacak masrafın dört katı kadardır. Bu sayede genç Cumhuriyet önemli bir kazanç kapısı da sağlayacaktır⁸³⁰.

1935 Avanprojesi'nde tarihi eserlerin fotoğraflanarak müsait fiyatlarla halkın alabileceği kitaplarda basılması direktifini de bulunmaktadır. 7. Maddenin IX. ve X.fıkralarında ise şöyle denilmektedir: "Ecneblerin büyük sermayelerle başardıkları hafirleri, ileride maliğ⁸³¹ kudretimizin vüsatlı zamanında yapmak üzere, şimdilik, küçük mikyasta hafirler tertibile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşifler yapmak; (Müzeler Umum Müdürlüğünün Reisliğinde bir mtehassıs komisyon buna ait teklif projesini hazırlayacaktır.) Memleket içinde ve dışındaki mühim hafir ve keşf

⁸²⁸ T. Özgüç, "Ön Tarihte Isparta Ovası Kültürü" *AÜDTCF Dergisi* Cilt II Sayı 3 Mart-Nisan 1944 s.409.

⁸²⁹ *TTAE Dergisi* Sayı 1, s.4.

⁸³⁰ Milliner, "Eski Eserleri Niçin ve Nasıl Korumalıyız" *Ülkü* İkinci Teşrin 1933, s.299-301.

⁸³¹ Dönemin imlâsında millî, malî, umumî yerine milliğ, maliğ, umumîğ, yazılması tercih edilmiştir. Bunun nedeni muhtemelen dildeki Arapça etkisinin silinmesi olmalıdır. Güneş-Dil teorisine göre her kelimenin son hecesinde bir "ağ", "iğ" "eğe" seslerinden biri olmalıydı. Örneğin "theos" kelimesinin kökeni "eteğ", "Dieus"un kökeni "idiğ" idi vb.

yerlerine seyahatler tartip ederek, bulunan tarihiğ eserler ve âbideler üzerinde ilmiğ tektiller yapmak”⁸³² yer almaktadır.

Arkeoloji diğr çalışma alanlarına göre en pahalı ve meşakkatli uğraştır. Neticede dil bilim çalışmaları için kitabelerin ve sözlüklerin taranması ve alan araştırması yeterliyen Arkeolojinin malzemesi yerin derinliklerinde bulunmayı beklemektedir ve hafriyatlarda onlarca kişi çalışmak zorundadır. Ekonomik zorluklara rağmen genç Cumhuriyetin birçok önemli kazı projesi başlattığı görölmektedir. Türk arkeologlarının sayesinde Eski çağ çalışmaları tercüme eserlere bağı kalınmaktan kurtulunmuştur. Bu nedenle Cumhuriyetin arkeoloji konusundaki çabası, dönemin maddi zorlukları göz önüne alınırsa bilimi teoriden pratiğe geçirme hususunda gerçekten önemli bir girişimdir. Henüz bir Kültür Bakanlığı mevcut olmadığı için kazılar Maarif Vekâleti ve TTTC tarafından finanse edilmiştir. Bu hafriyatlar da Thraklar, Galatlar, Phrygler ve Hititler gibi farklı medeniyetlere ait yerleşimler kazılmakla birlikte en önemli başarılar Hatti-Hitit Dönemine ait olan yerleşimlerde sağlanmıştır.

Anadolu’nun Klasik Dönem yerleşimleri de araştırılmakla beraber Cumhuriyet rejimi Ankara ve civarına özel bir önem atfetmiştir. Afet İnan Orta Anadolu için: “Toroslar’ın kuzey yamaçlarında Kızıl ırmağın menbaından mansabına kadar olan bu bölgeler, Anadolu tarihinin en önemli olaylarına sahne olmuştur”⁸³³ demiştir. Birinci Türk Tarih Kongresi ve Dil Kongresi’nden sonra Anadolu’daki Hitit medeniyeti kalıntılarına daha çok önem vermeye başlayan Atatürk ise Ankara’da bir Eti (Hitit) Müzesi’nin kurulmasını emir vermiştir.

Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM’nin yeni çalışma dönemini açarken verdiği nutukta: “Alacahöyükte yapılan kazılar sonucunda meydana çıkarılan beşbin yıllık, maddi Türk tarihi belgeleri, cihan kültür tarihini yeniden tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir”⁸³⁴ demiştir. Aynı yıl Ankara’daki Mahmut Paşa Bedesteni,

⁸³² İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında...* s.29.

⁸³³ İnan, “Ankara-Samsun Arasında Tarih Gezisi, 26 Mayıs–11 Haziran 1946”. *AÜDTCF Dergisi*. Cilt V. Sayı 1,1947.

⁸³⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 5, cilt: 13.21. www.kulturturizm.gov.tr. Erişim 20.5.2011

bitişindeki Kurşunlu Han'da birlikte onarılması, burada Hitit Müzesi açılması kararı alınmıştır.⁸³⁵ Böylece dünyadaki tek “Hitit Müzesi” Ankara’da açılmıştır. Ankara’da Hitit Müzesi açıldıktan sonra İstanbul’daki Hitit eserleri de bu müzeye taşınmıştır. Eserler Hitit kronolojik sıraya göre dizilmemiş Erken ve Geç Hititlere ait eserler bir arada yerleştirilmişlerdir. Bu tavır o dönemde Hattiler, Hititler ve Geç Hititler arasındaki ayrımların önemsenmeyip hepsine birden Eti denmesini yansıtan bir yaklaşımdır. Ekrem Akurgal’a göre “o kadar da önemli olmayan” kronolojik bir tertipleme mevcut hâlin estetik görüntüsünü de bozacaktır⁸³⁶.

Arkeolojik kazı projelerinin de ekserisinin Hatti-Hitit ülkesinde yapılmıştır. Atatürk’ün sağlığında Maarif Vekâleti ve TTTC-TTK tarihi Hatti-Hitit bölgesinde şu kazı ve yüzey araştırmalarını yönetmiştir⁸³⁷:

1-Ahlatlıbel:1933 tarihinde Maarif Vekâleti tarafından görevlendirilen Hamit Zübeyir Ankara’nın 16 km uzağında bulunan Ahlatlıbel’de Bakır Çağı ve Hititler dönemine ait buluntular elde etti.

2-Alacahöyük–1935–1937.TTK tarafından organize edilen bu önemli kazıda Hititlerin en önemli şehirlerinden birinde ilk dönem kazılar yapıldı. Burada bir Eti mabedi ve kral mezarları bulundu.

3-Etiyokuşu: 1937.O dönemki Ankara’nın 5 km uzağında bulunan Etiyokuşu’nda TTK Şevket Aziz Kansu’yu görevlendirdi.

4-Pazarlı: 1937 Alacahöyük civarındaki Pazarlı’da Phrygler aranırken Kalkolitikte kadar uzanan eserler ortaya çıkmıştır. Maarif Vekâleti’ne bağlı Müzeler ve Antikitelere Direktörü Hamit Zübeyir Koşay yönetimindeki kazıda Eti eserleri de bulunmuştur.

⁸³⁵ www.kulturturizm.gov.tr. Erişim 20.5.2011.

⁸³⁶ Akurgal, “Yayınlar Üzerinde” *AÜDTCF Dergisi* Cilt V. Sayı 3, Ankara, 1947, s.348.

⁸³⁷ İnan, *Türk tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti*, İkinci Türk Tarih Kongresi (Ayrı basım) Devlet Basımevi. İstanbul 1937; “Haberler, TTK’nun Hafriyat ve İstikşafı”, *Belleten* Cilt II. Sayı 7/8 Temmuz-I. Teşrin 1938, s.491.

5-Çankırıkapı: 1937. Remzi Oğuz Arık yönetimindeki kazıda post Eti keramikleri elde edilmiştir. 1938 Temmuz’unda bu kazının yönetimini H. Von der Osten üstlenmiştir. Neticede burada Hitit eserlerine rastlanmamıştır.

Türk kazı heyetleri haricinde Hitit arkeolojisi açısından iki önemli kazı projesinden biri Alman Arkeoloji Enstitüsünün Boğazköy’de 1931’de başlayan hafriyatı ile 1932’de Amerikalıların Alişar’daki hafriyatlarıdır. Alişar’daki Amerikan heyetinde görevli olan aslen Polonyalı İgnace Gelb, 1935 ‘de Ankara, Kayseri, Karaman, Mersin, Aksaray gibi illeri kapsayan büyük bir yüzey araştırması da yapmıştır.⁸³⁸ Atatürk döneminde Anadolu’da henüz inilebilen en eski yerleşimler Hitit ve Bakır Çağı ve Kalkolitik idi. Afet İnan’ın 1937’de belirttiği üzere henüz Anadolu’nun Mezolitik ve Neolitikini aydınlatacak yerleşimlere rastlanmamıştı.⁸³⁹ Çatalhöyük, Hacılar, Hallan Çemi gibi Neolitik ve öncesi yerleşimlerin keşfine daha yıllar vardı. Bu nedenle eldeki Bakır Çağı ve Hitit yerleşimleri ve parça parça bulunan prehistorik iskeletler veya taş aletler oldukça önem taşımaktaydılar.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki arkeoloji çalışmaları o dönemde bütün dünyada olduğu gibi daha önceden belirlenmiş bir hedefe yöneliktir. Arkeoloji (Hafriyat) çalışmalarının temel TTTC nizamnâmesinde açık şekilde belirtildiği gibi, Türklerin Anadolu’ya binlerce yıl önce yerleştiklerinin delillerini bulmaktır. Uluğ İğdemir’in tanımlamasıyla “TTK’nun ve kazı ve araştırmalarda güttüğü amaçlardan ilki, Anadolu kültürünün eskiliğini ve bunu Orta Asya’ya bağlayan yolları ve belgeleri ortaya çıkarmaktır”⁸⁴⁰. Alacahöyük Kazısı hakkında yaptığı bir sunumda Afet İnan tarihin en eski çağlarından beri bir Türk yurdu olan Anadolu’da yer altının Türk tarihini aydınlatacak eserlerle dolu olduğunu belirtmektedir ⁸⁴¹. Bir bakıma toprak altında saklı olan prehistorik ve protohistorik eserlerin Türklere ait olduğu bir ön kabul olarak belirlenmiştir.

⁸³⁸ Arık, “1935’te Türkiye’de Yapılan Hafriyatlar”; “1936’da Yapılan Sondajlar” *TTAE Dergisi* Sayı 4. Maarif Matbaası İstanbul 1940.s.228, 237–238.

⁸³⁹ İnan, “Türk tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti” s.4–7.

⁸⁴⁰ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*, s.29.

⁸⁴¹ İnan, “Alacahöyük Kazımı Hakkında Söylev” *Ülkü* Mayıs 1936.

Nitekim TTTC henüz pratik anlamda arkeoloji çalışmalarına başlamadan önce Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Samih Rıfat, Sus (Susa-Batı İran), Elam, Çin ve Orta Asya'daki keramiklerin biçim ve desenlerinin müşterek olmasından yola çıkarak bun eserlerin ortak bir kültürün üretimi olduğunu savunmaktaydı. Samih Rıfat, bütün bu eserlerin Türklere ait olduğunu kanıtlamak için “Kablelmilât IX. Asırdan kalmış bir Türk san'atkârını getirip de Elam'daki vazoları gördünüz mü? İşte onları vücuda getiren san'atkâr benim. Ano'da (Anav), Merv'de, Altaylarda ve Çin'deki vazoları da ben yaptım. Mısır'da bulduğunuz kaplar benim çıkırığımdan çıktı. Darülfünun Şark Akvamı tarihi Müderrisi Beyefendi⁸⁴² inansınlar mı dedireceğiz” sözleriyle görüşünü özetlemektedir⁸⁴³.

Aslında bir eserin kime ait olduğunu tespit edebilmek için tam da Samih Rıfat'ın hayal ettiği gibi ustasının ona sahip çıkması gerekir. Eğer Sümerler, Mısırlılar, Hititler ve başkaları eserleri üzerinde imzalarını-yazılarını bırakmamış olsalardı bu ürünlerin kimler ait olduğu asla bilinmeyecekti. Tarih öncesi dönemler de yaşanan sıkıntının temel nedeni de budur. Arkeolojinin romantik dönemlerinde yazı öncesi medeniyetlerin etnik yapıları seramik, mimârî, ölü gömme gelenekleri veya heykel sanatlarına bakılarak tahmin edilmeye çalışılmaktaydı ki bu günde hâlâ benzer çalışmalara rastlanabilmektedir. Örneğin Ghirshman, Habur çanak-çömleği adı verilen MÖ II. binyıl boyalı seramiğinin Hurrilerin yayılım alanıyla çakıştığını ileri sürmüştür⁸⁴⁴.

Benzer şekilde Mezolitik Dönemde Güney Rusya'da kullanılan küçük geometrik taşların ön Hint-Avrupalıların elinden çıktığı, MÖ II. Binyıl ortalarında İran'da ortaya çıkan gri-siyah keramiğin Hint-İran kavimleri tarafından getirildiği iddia edilmiştir. Böylece bu seramik türünün görüldüğü her yer İran kavimlerinin yayılım alanı olarak kabul edilebilmektedir. Benzer şekilde gri-siyah seramik gibi, içinde at iskeletleri ve demirden silahlar bulunan mezarlar birçok arkeolog tarafından Hint-Avrupalılara mâl edilmiştir. Arkeologların önemli bir kısmı günümüzde bu türden genellemelere karşı çıkmaktadırlar. Herhangi bir seramik kültürünün tek bir halka özdeşleştirilmesi veya

⁸⁴² Avram Galanti kastediliyor.

⁸⁴³ *I. Türk Tarih Kongresi* s.458-460.

⁸⁴⁴ Mallory, *age*, s.49.

belli bir ölü gömme âdetinin, mimârî bir geleneğin tek bir kavme mâl edilmesi çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Seramiğin dolaşımı bir halk hareketi yerine sadece zanaatkâr sınıfın dolaşımı anlamına gelebilir. Seramikler ticaret yoluyla yayılmış veyahut da moda olan bir tarzın taklidiyle genelleşmiş de olabilir⁸⁴⁵.

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt: II

1938

ANKARA

Resim 28: Belleten Dergisi'nin Alacahöyük Hatti geyik figürlerini kullandığı II. Cildinin kapağı

⁸⁴⁵ Mallory, *age*, s. 51–70; Ahmet Ünal, *age*, s.25 Örneğin Ortadoğu'nun birçok ülkesinde farklı diller konuşan köy kadınları benzer kilim motiflerini kullanmaktadırlar. Veyahut da gününüz Türkiye'sinde Amerika veya Japonya kökenli endüstri ürünlerinin, otomobillerin, silahların vb yaygın olarak kullanılması bir kolonizasyon işareti değildir. Bu durum binlerce sene sonra günümüzü araştırarak olan bir arkeologun karşılaştığı Japon otomobillerine bakarak Anadolu'da Japonların yaşadığını savunmasına benzer.

Ölü gömme gelenekleri ilk bakışta bir kültürün en ayırt edici özelliğiymiş gibi durmasına karşın aslında sağlam bir fikir vermemektedirler. Zira yeryüzünde birbirlerinden farklı diller konuşan birçok halk ölülerini dinsel ve kültürel nedenlerden veyahut da coğrafi şartlardan ötürü benzer şekilde gömmektedirler. Örneğin Göçebe toplumların hayat şartları her yerde birbirine benzemektedir ve at kuşkusuz hepsi için önemlidir. Bu nedenle atlarıyla gömülen her kadim şahsın Türk, Sarmat, Rus Kazağı veya Moğol olduğunu iddia etmek yazılı metin bulunmadıkça çok zordur. Benzer şekilde Neolitik yerleşimlerin en ünlülerinden biri olan Çatalhöyük'te tıpkı Zerdüş dininde olduğu gibi ölülerin dağlarda akbabalara bırakılarak etlerinden arındırıldığı ve sonra da kemiklerinin gömüldüğü duvar resimlerinde görülmektedir⁸⁴⁶.

Bu benzerlikten ötürü Çatalhöyük halkının Hint-Avrupalı oldukları iddia edilmiştir. Oysa bu prehistorik insanların hastalıklara karşı aldıkları bir önlem olabilir. Ayrıca Hint-Avrupalı kavimlerin ölülerini yaktıkları da bilinmektedir. Eğer Kafkasya ve Güney Rusya'da ki ölüleri cenin pozisyonunda (hoker) gömüldüğü Kurganlar, bazı arkeologların iddia ettiği gibi Hint-Avrupalılara aitse o halde Hint-Avrupalıların en azından üç gömü tarzı olduğu savunulabilir. Netice olarak tıpkı seramik kültürlerinde olduğu gibi mezar gelenekleri de ne tek başına bir etnik kökeni vurgulamakta ne de bir etnik unsur tek bir gömü tarzıyla yetinmektedir. Bu duruma rağmen Birinci Türk tarih Kongresi'ni tâkiben yapılan arkeoloji faaliyetlerinin yorumlanması Samih Rifat'ın teorisine kanıtlamaya yönelik olmuştur. Anadolu'daki hafriyatlardan ele geçen seramikler ile Bulgaristan-Tuna ve Güney Rusya arasında benzerlikler bulunmasına önem verilmiştir⁸⁴⁷.

3.3. İlk Türk Arkeologları Kuşağından Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyir Koşay'ın Hitit Arkeolojisi Üzerine Faaliyetleri

1930'lar boyunca Türk arkeolojisinde Alman bilim adamlarının yanı sıra iki genç isim dikkat çekmektedir. Bunlar Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyir Koşay'dır.

⁸⁴⁶ Michael Roaf, *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, İletişim Yayınları. İstanbul, 1996,s.45.

⁸⁴⁷ İnan, "Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti", s.4

Genellikle Almanya’da eğitim gören ilk kuşak Türk arkeologlarının aksine Remzi Oğuz Arık eğitimini Fransa’da almıştır. Bilinen ene seki çalışması da Fransa’dayken hazırladığı ve 1929’da *Türk Yurdu* dergisinde yayınlanan *Bir Turan Sanatı Var mıdır?* isimli makalesidir. Türkiye’ye döndükten sonra İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde Klasik Arkeoloji mütehassısı olarak görevlendirilmiştir. Aynı zamanda da tarih profesörü de olan Arık’ın Hitit arkeolojisine ilk katkıları arasında Niğde Güllüdağ’da keşfettiği Hitit yerleşimi başta gelir. Buradan çıkan neticeleri *Güllüdağ Hafriyatı Üzerine İlk Rapor* adıyla yayınlamıştır. 1935’te Alacahöyük kazılarını yönetmiştir. Çeşitli uluslararası Arkeoloji ve tarih konferanslarına katılan Arık 1939–1942 arasında DTCF Arkeoloji profesörü olarak görev yapmış ancak Hasan Âli Yücel’le yaşadığı anlaşmazlık neticesinde görevinden ayrılmıştır⁸⁴⁸. Çeşitli dergilerde Türk milliyetçiliği çizgisinde makaleler kaleme alan Arık, Demokrat Parti’den milletvekili de seçilmiştir.

1897’de Çarlık Rusya’sının Ufa eyaletinde doğan Hamit Zübeyir Koşay ise İttihad Terkakkî’nin sağladığı bir bursla 1906’da İstanbul’a gelmiş, 1916’da Macar bilim adamı Meszaroş ile çalışmaya başlamıştır. Macaristan ve Almanya’da etnofrafya üzerine kendini yetiştiren Koşay, 1925’te Türkiye’ye döndükten sonra Maarif vekâleti Müzeler Dairesi müdürlüğüne getirilmiştir. Etnografya Müzesi’nin kurucusu olan Koşay, 1929,1949 arasında Maarif Vekâleti Müzeler Genel Müdürü olarak görev yapmıştır⁸⁴⁹. Cumhuriyetin 1930’lu yıllarında Koşay ve Arık büyük kazı projelerini yürüten ve arkeolojik yayınları hazırlayan iki önemli isim olmuşlardır.

Her ikisi de Türk milliyetçiliğini desteklemelerine rağmen Arık ve Koşay’ın Türk Tarih Tezi’ne yaklaşımları tamamen farklıdır. *Belleten*’nin birinci sayısında Alacahöyük kazıları ile ilgili ilk raporu sunan Remzi Oğuz Arık’ın yorumları temkinli bir çizgideyken, Hamit Zübeyir Koşay’ın Alacahöyük hafriyatlarında elde ettiği bulguları yorumlama şekli Türk Tarih Tezi kapsamındadır. Arık, Alacahöyük ile Türkler arasında doğrudan bir bağlantı kurmamakta, Alacahöyük eserlerinde Akdeniz, Orta Asya ve Mezopotamya gibi farklı bölgelerden gelen etkiler üzerinde durmaktadır.

⁸⁴⁸ Sezer, *age*, s.33–42.

⁸⁴⁹ *Türk Kültürü Araştırmaları- Hamit Zübeyir Koşay’ın Anısına* s.3–7.

⁸⁵⁰ Bu fikirleri Arık, “Alacahöyük Hafriyatı” adlı Avrupa’da basılan arkeolojik raporların kalitesindeki eserinde de tekrar etmektedir. Kâğıt kalitesi ve fotoğraf, çizim, harita gibi görsel malzemenin kullanımı açısından Türkiye arkeolojisindeki gelişimi yansıtan bu kitapta Arık, elde ettiği “proto- Hatti” malzemesini doğrudan Türklere bağlamamakta, ancak geyik figürinlerinin Kuzey ve Orta Asya kökenli olduğunu vurgulamaktadır. Svastika ve Güneş Kursları ise Güney Asya’dan gelmiş olabileceğini savunmuştur. Proto-Hattilerin mezarların ahşaptan yapılmış olması Arık’a göre Dağıstan ve Güney Rusya’daki kurganlarını hatırlatmakta ve bu halkın Asya’dan göç ettiği ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak Arık, tüm bunların izahı için henüz beklemek gerektiğini belirtmektedir⁸⁵¹.

Koşay ise kesin bir dille konuşmaktadır. “(Alacahöyük’teki) kertikli çanaklara Cenubî Rusya’da, Urallar’da mebzulen rasgelinekmektedir. Ve şarktan gelen göçmenler ta Avrupa içerlerine kadar (bu çanakları) götürmüşlerdir. Buna nazaran Alaca Höyük Bakır Devri kültürüne şimali şarkiden gelen bir kültürün kuvvetli tesirini kabul etmek zaruridir. Altın ziynet eşyası ve plastik eserlerin Koban kültürü ile ilgisi de bunu teyit etmektedir. Diğer taraftan Ur’daki Kral Mezarlarından ve Mari’de bulunan tezyinat eşyası, Hazer Denizi cenubundaki Gümüştepe’de bulunan eserlerle bâriz münasebet ve benzerlikler mevcuttur... Şüphesiz bu “primer” kültürün asıl ana yurdu şimdiye kadar yapılan tespite göre orta Asya’dır. Bu kültür Çin’den İskandinavya’ya kadar derin izler bırakmış ve insanlığın tekâmülünün mühim bir kademesini teşkil etmiştir. Alföldi, Menghin ve bilhassa Koppers’e göre bu kültürün baş mümessilleri Altaylılar, belki de kısmen Ural-Altaylılardır... Bu hükümlerin birinci derecede Türklere şumulü olduğu şüphesizdir”⁸⁵².

⁸⁵⁰ Arık, “Alaca-Höyük hafriyatının İlk Neticeleri” *Belleten* Cilt I. Sayı 1. II. Kânun 1937, s.218. Geyik motiflerinin Orta ve Kuzey Asya’dan Güneş motifinin ise Mezopotamya ve Güney Asya-Hindistan kökenli olduğu söylenmekte ve bu iki figürün ilk kez Anadolu’da birleştirildiği vurgulanmaktadır. s.220–221.

⁸⁵¹ Arık, *TTK Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı 1935’teki Çalışmalar ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, TTK Yayınları. Ankara 1937s.8.

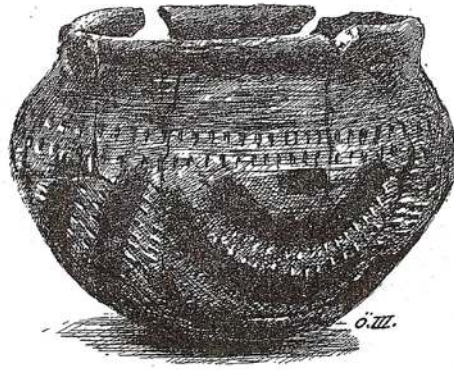
⁸⁵² Koşay, “Türk Tarih Kurumu Tarafından Alaca Höyük’te 1936 Yazında Yaptırılan Hafriyatta Elde Edilen Neticeler” *Belleten* Cilt I.Sayı 2.Nisan 1937.Ankara s.528–532. Bu yorum farkı belki de H. Zübeyir Koşay’ın Alacahöyük kazılarının sorumluluğuna getirilmesinde etkili olmuştur.

ANKARA HALKEVİ NEŞRİYATI
BÜYÜK BOY No. 20

MÜZE VE SERGİ ŞUBESİ

TÜRKİYEDE 1936 YILINDAKİ
ARKEOLOJİ İŞLERİ

Remzi Oğuz Arık

İNAN BASIMEVİ VE KLİŞE FABRİKASI, İSTANBUL
1 9 3 8

Resim 29: Remzi Oğuz Arık'ın "Türkiye'de 1936 Yılında Arkeoloji İşleri" adlı kitabının kapağı

Zübeyir Koşay teorisini ispatlamak için Alacahöyük'te bulunan geyik heykelleriyle, Türk mitolojisinde ve halk edebiyatında geyiklere verilen önem arasında paralellik kurmaktadır⁸⁵³. Koşay'ın yorumu, atların Hint-Avrupalıların dinlerinde kutsal sayıldıklarını, Ârilerin dinî törenlerde at kurban ettiklerini ve bu nedenle Güney Rusya ve Orta Asya'da at iskeleti, at heykelcikleri bulunan her prehistorik mezarın Hint-Avrupalılara ait olduğunu iddia eden Avrupalı arkeologlarınkini andırmaktadır⁸⁵⁴.

⁸⁵³ Koşay, *age*, s.532.

⁸⁵⁴ Mallory, *age*, s. 237,254–262.

XIX. Asır sonlarından itibâren Avrupa’da gelişmeye başlayan Germenci akımlar arkeolojide de karşılığını bulmuş, başını Gustav Kossina (1858-1931) nın çektiği Alman arkeologları, Geç Neolitik Çağ’dan kalma çakmaktaşı hançerleri ve Tunç Çağı baltalarını soylu Germanlerin sembolü olarak kabul edilmişlerdir⁸⁵⁵.

1930’larda Türk arkeolojisinde öne çıkan iki ismin Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyir Koşay’ın aynı malzemelerden yola çıkarak vardıkları farklı sonuçlar, arkeolojik materyalin nasıl farklı şekilde yorumlanabileceğini göstermektedir. Remzi Oğuz Arık’ın kaleme aldığı bir dizi makale ve kitapta Türk Tarih Tezi’nin izlerine hemen hiç rastlanmamaktadır. *Türkiye’de 1935 Yılındaki Arkeoloji İşleri* broşüründe Arık, Boğazköy, Alacahöyük gibi kazılar hakkında teknik bilgiler vermekte Alman kazı heyetini isim isim saymakta ancak Tarih Tezi ile ilişkilendirebilecek bir yorumda bulunmamaktadır⁸⁵⁶. Aynı şekilde Arık’ın “Türkiye’de 1936 Yılındaki Arkeoloji İşleri” çalışmasında da Alacahöyük’teki keşifler ayrıntılarıyla aktarılmış, Hitit-Suriye ilişkilerinin aydınlatılmasındaki aşamalara değinilmiş, okunulması tamamlanan Hitit hiyeroglifleri hakkında bilgi verilmiştir⁸⁵⁷. Buna karşın Koşay hemen her çalışmasında Alacahöyük’te yaşayanların Türk veya Türklerin ataları olduğunu iddia etmektedir. *Varlık* dergisinde yayınlanan bir yazısında da Koşay, Alacahöyük kültürünü Orta Asya kaynaklı kabul etmekte, geyik figürlerinin tarihte Türkler tarafından kullanıldığını, Hun mitolojisinde geyiklerin çok önemli olduğunu belirtmektedir⁸⁵⁸. Yıllar sonra Ekrem Akurgal aynı geyik motiflerinin Hint-Avrupalı Hititlere ait olduğunu savunacaktır. Hattilerin, Hititlerden daha ileri bir kültüre sahip olduğunu savunan Akurgal, Hattilerin insan biçimli tanrılara taparken onlardan geri olan Hititlerin ise hâlen geyik ve diğer hayvan biçimli tanrılara tapındıklarını belirtmektedir⁸⁵⁹. Bu da aynı arkeolojik materyalin farklı kişiler ve dönemler de nasıl değişik açıdan yorumlanabileceğini göstermektedir.

⁸⁵⁵ Özdemir, *agm*, s.10.

⁸⁵⁶ Arık, *Türkiye’de 1935 Yılındaki Arkeoloji İşleri, Hafriyat, Sondaj, Gezi*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

⁸⁵⁷ Arık, *Türkiye’de 1936 Yılındaki Arkeoloji İşleri*, Ankara Halkevi Neşriyatı. Kenan Basımevi Matbaası, İstanbul, 1938, s.12–13.

⁸⁵⁸ Koşay, “Alacahöyük 1936 Kazısı” *Varlık*, nr.88. 1 Mart 1937 s.243.

⁸⁵⁹ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s.23, 28.

Resim 30-33: H. Zübeyir Koşay'ın *Alacahöyük Hafriyatı 1937-39 Raporunda* (1951) Türk sanatı motifleri ile Sümer sanatı motiflerinin karşılaştırılması. Sol üst Samarra'da (Orta Mezopotamya) bulunan bir Sümer veya pre Sümer sermayiği, Sağ Üst: İzmir mezarlığından bir Osmanlı mezar taşı, Sol alt Moğol alemleri, Sağ alt Hitit Güneş Kurslarına benzediği belirtilen bir Türk alemleri.

Türkçülük akımına bağlı olduğu bilinen Remzi Oğuz Arık'ın Hatti ve Hititler hakkında, Koşay kadar net yorumlarda bulunmamasının sebebi, Türk tarihini başlangıçlarını farklı algılamasıdır. Nitekim Arık'ın Demokrat Parti döneminde kaleme aldığı eserlerde Türk Tarih Tezi'nin bazı temel unsurlarını kabullenmediği açıkça görülmektedir. 1951 yılında radyodan yaptığı bir dizi konuşmasında Arık, Türklüğe 2600 yıllık bir geçmiş addederek, Hattilerden hiç bahsetmeden Anadolu'daki Türk varlığını Oğuzlarla başlatmıştır.⁸⁶⁰

⁸⁶⁰ Arık, *Türk İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz*, Remzi Oğuz Arık'ın Eserlerini Yayma ve Anıtını Yaptırma Derneği Yayınları, Ankara, 1958, s.58. Ayrıca Remzi Oğuz Arık'ın siyasal düşünceleri için bkz. Özlem Bülbül, "Remzi Oğuz Arık and Cultural Nationalism in Turkey" *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Master of Arts degree at the Atatürk Institute for Modern Turkish History. Boğaziçi University, 2006.

Osman Ferit Sağlam Beyefendisi,

Türk sanatını mektepte değil
yuvasında ve gönlünde tanıyan
ulu dosta.

Remzi O. Arık
21-I-1933

TÜRKİYEDE 1935 YILINDAKİ ARKEOLOJİ İŞLERİ

Hafriyat, Sondaj, Gezi

Resim 35: Remzi Oğuz Arık'ın Ferit Sağlam'a hediye ettiği *Türkiye'de 1935 Yılındaki Arkeoloji İşleri* adlı eserinin ilk sayfası.

“Coğrafya’dan Vatana” adlı makalesinde Arık, Anadolu hiçbir zaman Türklerin elindeki yekpareliği bulmamıştır, Bizans, Roma, Yunan İran Assur, hatta Hititler Anadolu’yu sadece işlerine gelecek biçimde işletmiş, müstemlekeleştirmişlerdir”⁸⁶¹ demektedir ve Antakya’da Demirköprü isminin “Hitit köprüsü olarak değiştirilmesine de karşı çıkmıştır.

3.4. Türk Arkeologya Ve Etnografya Dergisi (TTAED)

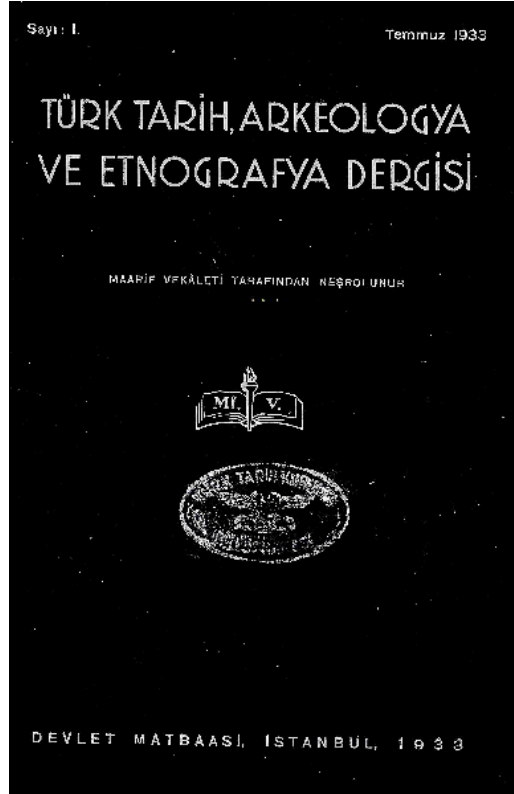
Atatürk’ün arkeolojiye verdiği önemin en önemli göstergelerinden biri Temmuz 1933’te ilk sayısı yayınlanan “Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi”dir.

⁸⁶¹ Arık, *Türk İnkılâbı...* s.70-71.

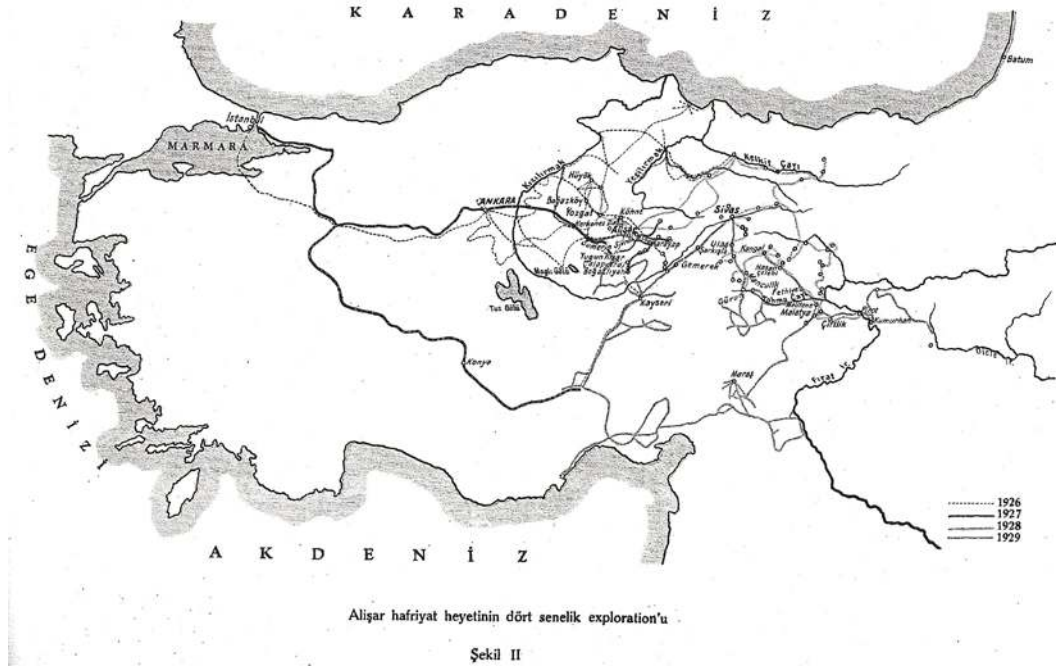
İsmindeki konu zenginliğine rağmen derginin tarih ve etnografyadan ziyâde arkeolojiye ayrıldığı görülmektedir. Derginin I. Sayısında “Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi Niçin Çıkıyor? Adlı giriş yazısında Reşit Galip, Osmanlı Devleti’nin tarih ve arkeoloji konusundaki duyarsızlığını eleştirmektedir. “Osmanlı imparatorluğunun devlet olarak en büyük cürümlerinden biri de Arkeologya çalışmalarına ve onlardan doğacak müzecilik işlerine ve bunlara dayanacak millî tarih tetkiklerine gösterdiği duygusuzca ihmaldir” demektedir. Reşit Galip Osman Hamdi Bey ve kardeşi Halil Edhem Bey’in çabaları bir yanan bırakılırsa “Osmanlı imparatorluğunun bu sahadaki alâkasının hemen daima müspet olmaktan ziyâde menfi olduğu herkesçe bilinir”⁸⁶² diye eklemektedir. Cumhuriyet idaresi kötü mirasların tasfiyesi sırasında hep bu vaziyette bulunduğu atikiyat, tarih, etnografya işlerine de gereği gibi ehemmiyet vermiş ve maddî imkânlarının elverdiği nispette bu ehemmiyeti tatbik sahasında da göstermiştir.” CHF’nın programında müzeler ve eski eserlerin îtinâ ile korunmasını buyuran V. Kısımın dördüncü maddesinden söz eden Reşit Galip Cumhuriyet hükümetlerinin artık bu alana ne kadar önem verdiğini de belirtmektedir. Reşit Galip bu faaliyetin bizzat Büyük Gazi hazretleri tarafından da desteklendiğini söylemekte Mustafa Kemal’in İsmet Paşa’ya yukarı da değindiğimiz telgrafını alıntılarlamaktadır. Zaten ilk sayfada Mustafa Kemal’in, Ahlatlıbel kazılarını ziyareti esnasında Şevket Aziz Bey tarafından çekilmiş bir fotoğrafı da yer almaktadır.

TTAE Dergisi, Anadolu’da Klasik dönem ve öncesi ile Selçuklu ve Osmanlı ayrımı yapmadan bütün tarihi ve arkeolojik eserlerle ilgilenmiştir. Derginin ilk sayısında Remzi Oğuz’un “Anadolu Arkeologya Tarihinde Alishar Hafriyatı” adlı uzun bir makalesi yayınlanmıştır. Bu makalede Remzi Oğuz, von der Osten’in Chicago Üniversitesi adına yaptığı Alishar kazıları hakkında genel bilgi vermektedir. 1931’e kadarki çalışmalarında daha önce değindiğimiz şekilde yalnız çalışan Osten’e bu tarihten itibaren Kurt Bittel, Amerikalı arkeolog Mc Ewah, Mimar Kurt Stein gibi isimler de katılacaktır. Ekip Alishar’ın kronolojisini 1930’da net olarak tamamlamış “Eski ve Yeni Hitit” dönemi duvarlar açığa çıkarılmış, Hititlerin üst üste yerleşmiş üç mimârî katı keşfedilmiştir.

⁸⁶² Reşit Gâlip, “Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi Niçin Çıkıyor? *TTAE Dergisi* Sayı I, 1933, s.3.

Resim 36-37: Üstte: Türk Tarih Arkeologya ve Etnogrfya Dergisinin ilk sayısının kapağı. Bu dergi sadece beş sayı yayınlanmış ve 1949'da yayımına son verilmiştir. Atatürk'ün Türk Tarih Arkeologya ve Etnogrfya Dergisinin ilk sayısında yer alan Şevket Aziz Kansu tarafından Ahlatlıbel kazısı esnasında çekilmiş fotoğrafı

Resim 38: Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisinin ilk sayısında yer alan Anadolu'da Hitit araştırmalarının gösterildiği harita

Çalışmalar 1932'de Kurt Bittel'in Boğazköy'e yönelmesi ve Osten'in Türkiye'den ayrılması ile kesintiye uğramıştır.⁸⁶³ Alışar'daki kültür katlarının tanımlanmasında Osten ve çalışma arkadaşı F. Schmidt arasında bir ihtilaf yaşanmıştır. 1929'da Osten Anadolu'da keşif gezilerindeyken kazının yönetimini devralan Schmidt, Alışar II tabakasında yerleşik halkın değiştiğini ve Kültepe tabletlerini üreten insanların (Assurlar) şehre hâkim olduğunu iddia etmiştir. Osten ise bu türden bir kültürel kesilme teorisine RHA dergisinde yayınlanan makalesinde karşı çıkmıştır. Ölü gömme gelenekleri, çanak çömlek kültürü vb unsurlarda bir değişiklik yaşanmadığını vurgulamıştır. Devamla Hititlerin çömlekçi tornasını icat etmeleri ile Yunanlıların, Friglerin ve diğer komşularının önünü açtıkları vurgulanmaktadır.

⁸⁶³ Arık, "Anadolu Arkeologya Tarihinde Alışar Hafriyatı", 1933, s.28-33 *TTAE Dergisi* Sayı 1, 1933.

Sonuç olarak Remzi Oğuz'da Osten'i desteklemekte ve dışarıdan gelen etkilere rağmen Alişar'ın yerli halkının sabit kaldığını savunmaktadır.⁸⁶⁴ Makalenin sonunda Remzi Oğuz, Osten'e yönelik kazısının uzun sürdüğü şeklindeki eleştiriye karşı çıkarak, 6 senelik kazının henüz başlangıç olduğunu, altı senesini Anadolu tarihin harcayan Osten'in her türlü samimî tebriğe lâyık olduğunu belirtir.⁸⁶⁵ Derginin haberler kısmında Von Der Osten ve K. Bittel, Mc Ewan tarafından Alişar'da bulunan seramikler katalog olarak da verilmiştir.

Temmuz 1934'te yayınlanan TTAED'nin II. Sayısında artık dildeki öztürkçeleşme faaliyetinin etkisi hissedilmektedir. Derginin ilk sayfasında Atatürk'ü Bergama harabeleri arasında bir fotoğrafı vardır ve fotoğrafın altında "Türk budununun büyük önderi Uluğ Cumhurbaşkanı Kamâl Atatürk'ün tarihsel anıtlarımıza karşı gösterdiği yüksek ilginin yeni bir gösterisi" ⁸⁶⁶ yazmaktadır. TTAE ikinci sayısında Zübeyir Koşay'ın Ahlatlıbel Hafriyatı hakkında raporu yayınlanmıştır. Koşay bu yazısında Ahlatlıbel'in nasıl keşfedildiği hakkında da bilgi vermektedir. Yazıdan bu höyüğün bizzat Atatürk'ün buyruğuyla bölgede keşif yapan Reşit Gâlip tarafından fark edildiği belirtilmektedir⁸⁶⁷. Burada zayıf da olsa bir Eti katmanı ve seramikleri ele geçmiştir. Derginin Hititlerle ilgili ikinci makalesi Unger'in "Yazılıkaya Kabartmalarının İzahı" isimli olanıdır. Makalesinde Unger, Bossert'in okuduğu bazı hiyeroglif kelimeleri farklı yorumlamaktadır. Unger'in yazısının ne Tarih Teziyle nede Türklük izleriyle hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır⁸⁶⁸. Derginin Müzecilik Haberleri kısmında Malatya, Boğazköy'de ve Adana'da bulunan bazı Hitit eserleri hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır⁸⁶⁹. Aynı şekilde "Komşu Memleketlerde Hafriyat Çalışmaları" başlıklı kısımda Ur, Kiş, Nuzi, Lagaş gibi Sümer kentlerinde yapılan kazılar hakkında kısaca bilgiler verilmektedir⁸⁷⁰.

⁸⁶⁴ Arık, *agm*, s.43-44.

⁸⁶⁵ Arık, *agm*, s.63.

⁸⁶⁶ TTAE Sayı II, 1934.

⁸⁶⁷ Koşay, "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletince Yaptırılan Ahlatlıbel Hafriyatı" TTAE Dergisi Sayı II, 1934, s.3-4.

⁸⁶⁸ Eckhard Unger, "Yazılıkaya Kabartmalarının İzahı" TTAE Dergisi. Sayı II, 1934.

⁸⁶⁹ TTAE Dergisi Sayı II, 1934, s.286.

⁸⁷⁰ TTAE Dergisi Sayı II, 1934, s.302.

1936'da yayınlanan TTAE Dergisi'nin III. Sayısında Remzi Oğuz Arık'ın daha önce de değindiğimiz “Göllüdağ Hafriyatı” adlı raporu yayınlanmıştır. Buradaki Hitit heykellerinin 1933 yılında Civan Ali adlı bir Türkmen çocuğu tarafından keşfedildiğini belirten Arık, Civan Ali'nin bu türden tarihi eserlerin devlet tarafından arandığını bildiğinden hemen hükümet görevlilerine haber verdiğini aktarır. Avni Candar'ın bu eserlerden haberi olmuş o da Asar-ı Atika Müdürlüğüne haber vermiş ve Maarif Vekâleti'de bölgeye Hamit Zübeyir'i göndermiştir⁸⁷¹. Sonradan burasının kazısını üstlenen Arık'ın raporunda Hitit sanatına mesai arkadaşları kadar hayran olmadığı görülmektedir. Göllüdağ'da bulunan aslan heykellerin “Assurların akıllara hayret veren ince tam realizminin Hitit aslanlarında bulunmadığını bunların Etilere özgü primitif özellikler taşıdığını”⁸⁷² aktarmaktadır ki dönemin birçok yayınında tam aksine Hititlerin sanatta Assurlardan ilerde olduğu iddia edilmiştir. TTAE'nin III. sayısı Atatürk'ün sağlığında yayınlanan son sayıdır.

3.6. Atatürk ve Revue Hittite Et Asianique (RHA) Dergisi

Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu arkeolojisi ve Hititoloji'ye verdiği desteğin özel bir göstergesi de Fransa'da yayınlanan Revue Hittite et Asianique dergisini koruması altına almasıdır. Derginin ilk sayfasında soyadı kanundan önce “Sous le haut Patronage de Moustapha Kemal”⁸⁷³ sonradan da “Kamal Ataturk-Président de la République Turque” ibaresi yer almıştır. 4. Fasikülde “Mustafa Kemal'in Portresi” başlıklı bir makaleyle derginin koruyucusu tanıtılmıştır⁸⁷⁴. Dergide araştırmaları Türkiye'de de tanınan Cavaignac, Delaporte, L. Oppenheim, K. Bittel, A. Sayce gibi ünlü bilim adamlarının makaleleri yer almaktaydı⁸⁷⁵.

RHA Hititler üzerine yapılan tüm araştırmalardan Avrupalı bilim kamuoyunun haberdar olmasını sağlamıştır. Kültepe, Alişar vb yerleşimlerde tyapılan kazılar ve

⁸⁷¹ Arık, “Göllüdağ Hafriyatı” TTAE Dergisi Sayı III, 1936, s.7.

⁸⁷² Arık, *age*, s.16.

⁸⁷³ RHA Tome II Fascicule 9–16 1933.

⁸⁷⁴ RHA Tome I Fascicules 4 Juliet 1931.

⁸⁷⁵ RHA Tome I Fascicules 1–8, Tome IV, Fascicules 25–32 Octobre 1936-Juliet 1938.

keşifler *TTAE Dergisi*'nde yer alan haberler *RHA*'da özetlenerek yer almışlardır.⁸⁷⁶ Ayrıca Mehmet Turancı, Kemaleddin Karamete gibi Türk araştırmacılar da Avrupa'da bu dergi sayesinde tanınmışlardır⁸⁷⁷. Delaporte'nin *RHA* Fasikül 3 (1931) de yayınlanan bir bibliyografya Hititlerle direkt ve dolaylı ilgili olan 1926–1931 arasında yayınlanan tüm eserlerin listelenmesi açısından oldukça önemlidir.⁸⁷⁸ Bu listede Tarih Tezi'nin oluşturulmasında kaynaklık eden bir dizi kitap da yer almaktadır. Friedrich, Goetze, Cavaignac, Ramsay gibi birçok tanınmış aştırmacının onlarca eserinin yer aldığı bu listede hiçbir Türkçe eser bulunmaması 1930–1931 tarihi itibâriyle Türk eskiçağ yazımının durumunu gösteren bir ölçüdür.

Derginin Türkiye'den aldığı desteğe rağmen Türk Tarih Tezi ile bir ilgisi olmadığı da belirtilmelidir. Çeşitli makalelerde Hititlerin bir Hint-Avrupa dili konuştukları açıklanmıştır⁸⁷⁹. Ancak derginin yazarları Atatürk'e olan saygılarını daima sürdürmüşlerdir. *RHA*'nın 34. Fasikülü Ocak 1939'da yayınlandığına derginin ilk sayfaları Atatürk'ün anısına ayrılmıştır. “Ataturk” başlıklı bu yazıda *RHA*'nın ilk sayısı 13 Aralık 1930'da yayınlanmasından hemen sonra Ocak 1931'de Paris Türk Büyük Elçiliğinin dergi ile temasa geçtiği ve Gazi'nin dergiyi himayesi altına alarak desteklemek istediği belirtilmektedir. Reşit Galip ve Yusuf Akçura'nın dergi yazarlarından Cavaignac ile buluşmaları ve Türk Ocaklarıyla birlikte yapılan ortak çalışmalara da değinilen yazı Atatürk'ün anısına minnettarlıkla sona ermektedir⁸⁸⁰.

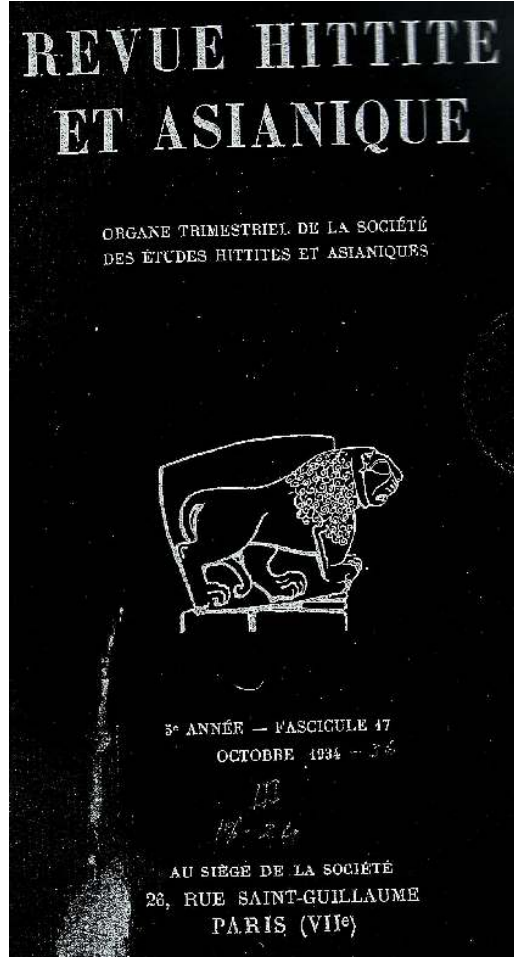
⁸⁷⁶ *RHA* Tome III Fascicule 17 Octobre 1934.

⁸⁷⁷ *RHA* Tome III Fascicule 24 Jullet 1936.

⁸⁷⁸ *RHA* Tome I Fascicule 3 Avril 1931, s.90–100.

⁸⁷⁹ *RHA* Tome III Fascicule 24 Jullet 1936.

⁸⁸⁰ *RHA* Fascicule 34 Janvier 1939.

Resim 39: Atatürk'ün himayesi altına aldığı
“Revue Hittite et Asianique” dergisinin 17. Fasikülünün kapağı (1934)

4. DTCF'nin ve Sümeroloji ve Hititoloji Bölümlerinin Kuruluşu

4.1. Alman Bilim İnsanlarının Türkiye'ye Gelişi

Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları neticesinde Avrupa'nın belli başlı ülkelerinden tıp, askeriye ve fen alanları başta olmak üzere çeşitli bilim adamları ülkeye çağırılmış ve bunlar Türkiye'deki birçok enstitü ve akademik bölümün temellerini atmışlardır. Ancak yabancı bilim adamları arasında Almanca konuşanlar Osmanlı Devleti'nin siyâsal ittifakları neticesinde giderek daha baskın hâle gelmişler ve Arkeoloji-tarih disiplinlerinde hissedilir bir Alman etkisi görülmeye başlanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı esnasında 19 Alman profesörü İstanbul Darülfünunu'nda ders

vermeye başlamış, bunlar arasında Dr. Bergstässer, Semtik Diller, Dr Giese Ural-Altay Dilleri, Dr Lehmann-Haupt Eski Çağ Tarihi ve Dr Unger Arkeoloji ve Nümizmatik” alanında Türk Arkeoloji ve Eski Çağ disiplinlerinde “bir Alman ekolünün” oluşmasında ilk adımı oluşturmuştur⁸⁸¹. Tarih ve Arkeoloji konusunda Türk tarafının da Alman ekolüne önem verdiği görülmektedir. Cumhuriyet dönemi Türk hükümetleri de yurt dışına öğrenci gönderirken, bilhassa Alman üniversitelerini tercih etmiştir. Cumhuriyet dönemi Türk arkeolojisinin ilk kuşağı, Sedat Alp, Ekrem Akurgal, Mevrure Tosun, Ârif Müfid Mansel, Afif Erzen, Jale İnan, Halil Demircioğlu gibi isimler Alman üniversitelerinde eğitim görmüşlerdir⁸⁸². Bu ilk kuşak arasında Remzi Oğuz Arık ve Halet Çambel gibi Fransa’da eğitim görenler azınlık olarak kalmışlardır⁸⁸³.

Yurtdışına ve özellikle de Almanya’ya öğrenciler gönderilirken; seçilenlerin Türk Tarih Tezi’ne hizmet etmesi gerektiği düşüncesi hâkimdir. Nitekim Ekrem Akurgal hatıralarında söz ettiği veçhile kendisine Almanya yollarını açan imtihanı kazanmasını “Atatürk’ün tarih tezini iyi bilmesine bağlamıştır.”⁸⁸⁴ Akurgal’ın Almanya’ya gönderilmesini sağlayan imtihanın soruları o günlerin Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanmıştır. “Avrupa’ya gidecek talebelerin imtihanları bitti” başlıklı haberde, sınavın ilk sorusu “Sumer ve Ege medeniyetlerin üzerinde hangi medeniyet müessir olmuştur?” şeklindedir⁸⁸⁵.

Almanya’dan gelen bilim insanları veya Almanya’ya gönderilen Türk öğrenciler Cumhuriyetin epeydir düşündüğü Üniversite reformu sürecinde etkin bir rol oynayacaklardır. Türkiye’de her alanda reformlar yapılırken 20’li yıllar boyunca, İstanbul Darülfünun’u kendisini bu değişimden uzak tutabilmiştir. Reşit Gâlip’in sözleriyle “Memlekette büyük politik ve toplumsal dalgalanmalar olmaktadır. Üniversite (Darülfünun) bunun karşısında tarafsız bir seyirci rolünü sürdürdü. İktisat

⁸⁸¹ Horst Widmann, Atatürk ve Üniversite Reformu, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000, s.60–63.

⁸⁸² Recep Yıldırım, "Atatürk'ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6–7, 1997. s.36–37.

⁸⁸³ Halet Çambel Paris’te eğitim görmesine rağmen aslında babası Hasan Cemil Çambel’in Berlin ataşeliği sırasında Almanya’da doğmuş ve Türkçeyi Almancadan sonra öğrenmişti. 1942’de Çambel Almanya’da Saarbrücken Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştı. Türkiye de Bossetle birlikte Karatepe kazılarına katılmıştır. www.wikipedia.org. Halet Çambel maddesi. Erişim: 20.8.2012.

⁸⁸⁴ Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları* NET Yayınları. İstanbul, 1995, s.641.

⁸⁸⁵ *Cumhuriyet*, 9 Eylül, 1932.

alanında önemli değişimler olmaktadır. Darülfünun bunlarla tamamen ilgisiz görünüyordu. Hukukta köktenci değişiklikler yapıldı. Darülfünun yalnızca yeni kanunları ders programına almakla yetindi. Yazı reformu yapılmış, dilin özleştirilmesi hareketi başlamıştı. Darülfünun bununla hiçbir sûretle ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirmesi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarsmıştı. Darülfünun'un buna karşı ilgisini uyandırmak için üç yıl beklemek ve çabalar sarf etmek gerekti. İstanbul Darülfünunu en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve adeta bir ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan tamamen koptu”⁸⁸⁶. Falih Rıfkı ise Temmuz 1932 tarihli bir yazısında “Darülfünun 10 seneden beri Türk inkılâbı hakkında tek bir sayfa telif etmemiştir....Biz ne bitarafılığı ne kifayetsizliği kabul ederiz” demektedir. Türk inkılâbı hakkında eser verene 2000 lira ödöl konması bile ‘canından bezmiş müderrisleri’ özgür düşünme ve araştırmaya teşvik edememiş, kimse bu konuda araştırma kaleme almamıştır”⁸⁸⁷.

Mustafa Kemal 15 Aralık 1930’da önceden haber verilmeden Darülfünun’u ziyâret etmiş, Dr Mehmet Reşat’ın (Yasal) aktarımına göre tarihçilere ve Fuad Köprülü’ye “Eti, Ege Aka’lardan bahsedelim bunlar üzerine kim konuşacak? Siz, Fuad Köprülü Bey? diye sormuştur. Köprülü de “Mazur görmenizi istirham ederim Bendeniz Türk edebiyatı ile meşgulüm” diyerek cevap vermekten kaçınmıştır. Grek müderrisi Fadıl Nazmi Bey Ege konusu ile ilgili bir efsane anlatınca. Mustafa Kemal, “Tarih arkeolojik, paleografik filolojik delillere dayanmalıdır efsanelere değil” der. “Bence tarih Egelerin Orta Asya kökenli olduğunu gösteriyor gösterecek” diye ekler. Mehmet Reşit’ göre Atatürk bir süre tavana bakarak düşünceli ve üzgün görünür, sonra “gençlerimiz bu konulara yöneltilmelidir”⁸⁸⁸ der. Nitekim Darülfünun’a yönelik eleştiriler Birinci Türk Tarih Kongresi’nde su yüzüne çıkmıştır. Bu kongrede Türk Tarih Tezi’ne karşı ileri sürülen bütün görüşler Darülfünun müderrislerine aittir ve en ağır eleştirilere onlar uğramışlardır.

Darülfünun’un modernize edilmesi için 1931’de ünlü İsviçreli pedagog Albert Malche’ye teklif götürölmüş, teklifi kabul eden Malche 1932 başlarında Türkiye’ye

⁸⁸⁶ Widmann, *age*, s.72.

⁸⁸⁷ Özata, *age*, s.111.

⁸⁸⁸ Özata, *age*, s.121.

gelerek 29 Mayıs 1932’de hazırladığı raporu hükümete sunmuştur. Mayıs 1933 de ikinci kez Türkiye’ye gelen Malche, bir yıl daha kalarak reformun idareciliğini yapmıştır. Reform programı içersinde Üniversite hocalarının en az bir yabancı dersi iyi bilmesi gerektiği, Latincenin mümkünse Liseler de okutulması ve Lise hocalarının arkeolojik gezilere katılması gibi eğitimin genelini ilgilendiren maddeler vardır. Ancak Malche bir süre sonra kişisel bir yorgunluk yaşamış ve görevi bırakmıştır⁸⁸⁹. 1933 senesinde gerçekleşen reform neticesinde Darülfünunu’nun 240 hocasından 157’si görevlerinden alınmış, Malche’nin de itirazlarına rağmen başarılı olarak kabul edilen bazı müderrislerin de işlerine son verilmiştir. Ortaya çıkan boşluğun hızla doldurulması gerekmiştir. Enver Ziya Karal hatıralarında Fransa’dan döndüğünde en fazla bir lisede tarih öğretmeni olabileceğini umarken kendisini doçent olarak bulduğunu aktarır⁸⁹⁰. Ancak asıl boşluk tarihin bir tesadüfı neticesinde Almanya’dan gelen hocalarla doldurulmuştur. Türkiye’de Üniversite reformunun planlandığı dönemde Almanya’da Ocak 1933’te Nasyonal-Sosyalistler iktidara gelmişlerdir. Nasyonal-Sosyalistlerin 1933’de kurduğu resmî kültür odası (Reichskulturkammer) ve yeni kültür politikaları “Germen ırkını yabancı kültürel unsurlardan temizleme” gâyesi gütmektedir. Kısa bir süre içinde sayıları binleri bulan Yahudi kökenli veya eşleri Yahudi olan sanatkar, yazar, bilim adamı işlerinden atılmışlar ve⁸⁹¹ bu insanlardan bazıları Almanya’yı terk etmenin yollarını aramaya başlamışlardır. İşinden olan bilim insaslarının Türkiye’de çalışabilmesi için Albert Einstein da devreye girmiş ve Atatürk’e 40 Alman-Yahudi bilim insanının Türkiye’de çalışabilmesi için ricada bulunan bir mektup göndermiştir⁸⁹².

Zürih’de, sürgündeki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti temsilcilerinden Prof Schwartz, Türkiye’deki Üniversite reformu girişiminden haberdar olunca Malche ile temasa geçmiş ve Türkiye’ye gelerek Türk yetkilileri ile görüşmelerde bulunmuştur. Schwartz hatıralarında başlangıçta üç Alman bilim adamı arkadaşını

⁸⁸⁹ Widmann, *age*, s.76–81.

⁸⁹⁰ Özata, *age*, s.164; Widmann, *age*, s.85.

⁸⁹¹ Alan Steinweis, “Nazilerin Alman Sanat ve Kültür yaşamını Temizlemesi”, *Nazi Almanya’sında Toplumdan Dışlananlar*, Phoneix. Ankara, 2001, s.135–154. Bu dönemde Almanya’da devlet memurlarının ve eşlerinin Âri ırktan olup olmadıkları inceleniyor, ataları içinde Yahudi olanlar veya eşi Yahudi olanlar devlet memurluğu ve doğal olarak Üniversite görevlerini bırakmak zorunda kalıyordu. Bkz: Klaus-Detlev Grothusen, “1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ye Göçü, Kemal Atatürk Dönemi’nde Alman-Türk İlişkileri” *Belleten* Cilt XLV/2. Sayı 178–180, 1981, s.549.

⁸⁹² Mektubun tam metni için: <http://www.cankaya.edu.tr/duyuru/einstein.php>. Erişim 20.8.2012.

Türk yetkililere tavsiye etmeyi düşünürken bu sayının görüşmelere neticesinde 30'a çıkmasından duyduğu sevinçli belirtir⁸⁹³. Alman bilim adamlarının büyük çoğunluğu tıp fakültesi ve fen dallarında görevlendirilmelerine rağmen, O dönemde Edebiyat fakültesi içinde yer alan ve ilk kez müstakil bir kürsü olarak ortaya çıkan Arkeoloji'de Kurt Bittel ve Th. Bossert, Şarkiyat Kürsüsünde H. Ritter, Cl. Bosch, K. Süssheim, Klasik Filoloji'de W. Kranz ve yine Cl. Bosch, Asya Dilleri'nde de yine H. Ritter ve H. Bossert görev almışlardır⁸⁹⁴. İstanbul'a ilk geldiğinde Müzey-i Hümayun'da nümizmat olarak çalışan sonrada Üniversitede Arkeoloji ve İlk çağ tarihi dersleri veren Clemens Bosch, Yahudi eşinden dolayı Türkiye'ye iltica etmek zorunda kalmıştır⁸⁹⁵. Assurolog Fritz Kraus da aynı şekilde mülteci'dir. Karl Süssheim görece geç bir tarihte 1940'ta mülteci olarak gelmiştir.⁸⁹⁶ Helmuth Th Bossert resmen mülteci olmasa da, Almanya'da yayınladığı anti-militarist kitapları Nasyonal-Sosyalistler tarafından yakılmış kendisi için çemberin daraldığı bir arkeologdur. 20'li yıllardan beri Anadolu'da çalışmalarını yürüten bir diğer ünlü arkeolog Bossert ise 1933'te Boğazköy kazıları için Türkiye'ye geldiğinde direkt olarak Reşit Galip ile temasa geçerek İstanbul Üniversitesindeki görevine başlamıştır⁸⁹⁷.

Edebiyat fakültesinde yer alan Alman bilim adamlarının hepsinin mülteci olduğu söylenemez. Bazıları daha önceki yıllarda Türkiye'nin dâvetiyle gelmişlerdi. 1929'da İstanbul'da kurulan Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün organizasyonunda yer alan Hellmut Ritter ve diğer enstitü üyeleri İstanbul Üniversitesi'nin arkeoloji bölümüyle sıkı ilişki içindeydiler ve bazı mülteci uzmanların üniversitede ders vermelerinde aracı olmuşlardı. Örneğin Bosch'un Türkiye'ye dâvet edilmesinde Alman Arkeoloji Enstitüsü müdürü M. Schede'nin ön ayak olduğu sanılmaktadır⁸⁹⁸.

⁸⁹³ Widmann, *age*, s.91-92.

⁸⁹⁴ Widmann, *age*, s.163. Türkiye'ye gelen Alman bilim adamları hakkında Türkiye'de ve Almanya'da yayınlanan araştırmaların fazla olmadığını, K.D. Grothusen'nin "1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye Göçü" adlı makalesinden öğrenmekteyiz. 1980'lerin başına kadar bu konuda yayınlanan eserler bizim de kaynakçamızda yer alan Horst Widman'ın kitabı ve konuyla ilgili yayınlanmış iki adet hatırat (Fritz Neumak'ın ve Prof Nissen'in hatıralarından) ibârettir. Bkz *Belleten* Cilt XLV/2 Sayı 178-180 s.538,541.

⁸⁹⁵ Oğuz Tekin, "Mülteci ve Mühtedi Bir Bilim Adamının Türkiye Günleri, Clemens Emin Bosch (1899-1955).*Toplumsal Tarih Dergisi*.s166.Ekim 2007.

⁸⁹⁶ Widmann, *age*, s.183.

⁸⁹⁷ Emine Çaykara, *Arkeolojinin Delikanlısı, Muhibbe Darga Kitabı*, İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2002, s.134.

⁸⁹⁸ Oğuz Tekin, *age*, s.46.

Mülteci olsunlar veya olmasınlar Alman bilim insanlarının Türkiye’de Arkeoloji, Hititoloji, Sümeroloji bölümlerinin kuruluşu ve gelişiminde çok büyük katkıları olmuştur. 1933’de Türkiye’ye gelen Hititolog Helmuth Bossert İstanbul Üniversitesi’nde Eski Diller ve Ön Asya Arkeolojisi Bölümünü kurarak, en önemli Hitit yerleşimlerinden biri olan Karatepe’yi keşfetmiştir. Karatepe kazılarına katılan Ceram adıyla bilinen Alman yazar Kurt Marek’in kaleme aldığı ve Türkçeye *Tanrıların Vatanı Anadolu* olarak çevrilen *Enge Schlucht un Schawarzer Berg* (Darboğaz ve Karatepe)⁸⁹⁹ isimli kitap, Hitit-Anadolu arkeolojisinin tüm dünyada tanınmasını sağlayacaktır. Alman bilim adamları Eti Yokuşu gibi kazılara katılarak Türk arkeologlarına destek olmuşlardır⁹⁰⁰. Hitit metinlerinin okunmasında Franz Steinherr gibi uzmanların önemli katkıları olmuştur⁹⁰¹. 1931–1939 arasında Boğazköy kazılarını yöneten Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürü olan Kurt Bittel aynı zamanda Üniversite’de dersler vermiştir.⁹⁰² Alman arkeolog ve dil bilimcilerin Türkiye’de yaptıkları çalışmalar ileride değineceğimiz çalışmaları toplam olarak geniş bir külliyat oluşturmaktadır.

4.2. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kuruluşu

Ankara’daki atılımlar ise bir süre sonra İstanbul’u da geride bırakacaktır. Ankara’nın yeni ülkenin kültür merkezi olması istenmektedir. Maarif vekâleti Yüksekokullar Bölümü Müdürü Cevat Dursunoğlu’nun girişimiyle ve Atatürk’ün desteğiyle Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi (DTCF) resmen 14 Haziran 1935’de kurulmuş ve o zamanki koşullarda Ankara Halkevi’nde 10 Aralık 1935’de Atatürk hazır bulunduğu bir törende açılışı yapılmıştır. İlk adı Tarih-Coğrafya Fakültesi olan üniversite Atatürk’ün talimatıyla “Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi” adını alacaktır. DTCF’nin kurulduğu gün olan 14 Haziran 1935 günü TBMM toplantısında Maarif Vekili Saffet Arıkan “Atatürk’ün yüksek dehasından doğan ve kendi kutlu eliyle

⁸⁹⁹ Çaykara, *age*, s.174.

⁹⁰⁰ Kansu, “Ankara Civarının Prehistoryasında Yeni Buluşlar”, İkinci Türk Tarih Kongresi (Ayrı basım) Devlet Basımevi. İstanbul 1937, s.9.

⁹⁰¹ Ünal, “Franz Steinherr” *Belleten* Cilt XL. No 158. 1976.

⁹⁰² Güterbock, “Hititoloji’nin Bugünkü Durumu” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt II. Sayı 4 Mayıs-Haziran 1944, s.622, Widmann, *age*, s.184.

yaratılan tarih ve dil hareketi; bunlara bağılı olan arkeoloji ve coğrafya bilgileri için Ankara’da bir fakülte açılacaktır” diyerek DTCF’nin kuruluş amacını bir şekilde özetlemiştir.⁹⁰³ Nitekim Fakültede açılan kürsüler Türk tarihini aydınlatacağı düşünülen diller seçilerek hazırlanmıştır. “Çin, İran, Hind, Rus, Macar, Hitit, Sümer, Latin ve Yunan dilleri kürsülerinin açılmasının temel hedefi budur”⁹⁰⁴.

DTCF’nin açılış konuşmaları da fakülteden beklenenleri ve dönemin Tarih anlayışını doğrudan yansıtmaktadır. 9 Ocak 1936’daki açılış konuşmasında Afet İnan, öğrencilere Türk Tarih Tezi’ni tanıtmış ve Tezi şu cümlelerle özetlemiştir. “Türklerin Anayurdu Orta Asya’dır. Oradaki Türkler iklim müsait olduğu devirlerde cilalı taş ve maden kültürlerini inkişaf ettirmişlerdir. Fakat iklim değişikliği neticesi dünyanın diğer kıta ve bölgelerinde çeşitli tarihlerde göç etmeğe mecbur olan cedlerimiz bu kültür bilgilerini başka yerlere de götürmüşlerdir” ...“Sümerlerin dil grubu ve kültürleri Hititlerin ırkî karakterlerine medeniyetleri bakımından doğuda inkişaf etmiş bir kökten Mezopotamya’ya Anadolu’ya geldikleri kabul edilmektedir. Ancak doğuda Asya’da olan bu yerlerin tam merkezleri henüz tespit edilmemiştir”⁹⁰⁵. Anadolu, ecdadımız Etilerden bugüne kadar, türlü siyâsî şekiller ve adlar almıştır. Fakat daima memlekete sahip kalan ve kültür hayatında yapıcılığını koruyan unsur bu ilk gelen kabileler olmuştur. Bu gün Türkiye’de yaşayan halk bu eski kültür sahiplerinin torunlarıdır.” Kültür Bakanı Saffet Arıkan da “Orta Asya’da kültür kurmuş ve bunu dünyanın beş bucağına yaymış bir ulus çok tabiidir ki, yarattığı kültür eserlerinin adını ve bu eserlere bağılı fikir sistemlerini birlikte götürmüş ve içlerine girdikleri uluslara da yaymıştır”⁹⁰⁶ diyerek Tarih Tezi’nin Güneş Dil teorisi ile bağlantısını kurmuştur. Bu konuşmalar DTCF’den beklenen çalışmaların hattını çizmesi açısından da önemlidir.

Afet İnan DTCF’nin kürsüleri hazırlanırken hangi hususlara dikkat edildiğini şu şekilde belirtmektedir. Evvelâ Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin öğretimi ve tetkik merkezleri Fakültede kurulmalı ve bu maksatla yabancı uzmanlar kendi memleketimizde, Türk talebelerini bu çeşitli kollarda yetiştirmeli idi.

⁹⁰³ İnan, *Atatürk Hakkında...* s.212, 227.

⁹⁰⁴ Çığ, “Cumhuriyet Devrinde Çiviyazılı Belgeler... s.4; Afet İnan, *Atatürk Hakkında...* s.230.

⁹⁰⁵ İnan, “Tarihe Giriş, Tarihe Başlarken Metot Bilgisi” DTCF’nin ilk açılış dersi. 9.1.1936. İnan, “Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler” Akın Matbaası. Ankara 1960. s.89.

⁹⁰⁶ *III. Türk Dil Kurultayı, Tezler Müzakere Zabıtları*, s.240.

Bunun için Orta-Asya Türk Tarihi ile ilgili *Çinceden* başlayarak, *Sinoloji*, *Hindoloji*, *Sümeroloji*, *Hititoloji*, *Hungaroloji*'den gayri klâsik dillerden *Lâtince*, *Yunanca*, *Arapça* ve *Farsça* kürsüleri, Fakülte kuruluş programında yer almışbulunuyordu. En eski dillerden Sumerce'nin Türkçe ile akrabalığı umumiyetle bu dili bilenler tarafından kabul edildiğine göre, bizde de bu sahada incelemeler yapılması gerekiyordu. Aynı zamanda, bu eski dillerin incelenmesi ile Türk Tarihi kaynaklarından, bizzat Türklerin faydalanması sağlanacak ve bu dillerin eski ve yeni Türkçe ile mukayeseleri ilmî metodlarla tespit edilme imkânı olacaktı. Bu esaslara göre kurulacak kürsülerde, bir taraftan filolojik öğretim yapılırken, diğer taraftan da asıl tarihimizin ana kaynaklarını bugünkü dilimize salâhiyetle çevirebilecek gençlerin yetişmesi lâzımdı. Tarih'in araştırma metodlarını tetkik ederken sentez yapabilmesi için, filolojik belgelerin asıl mütehassısları tarafından hazırlanması lâzımdı.

Çünkü bu binlerce yılın ötesinde evvelâ yazıları tamamen unutulmuş ve yeniden okunabilmiş (çivi yazısı) ve bazıları da henüz okunamamış (Eti hiyeroglifleri) yazısistemlerini öğrenmek ve sonra da bunlarla yapılan, yine tamamen ölü diller olan Sumerce, Akatça, Etice metinleri tarihe yardımcı malzeme olarak, Türk filologların tetkik etmesi ve ortaya koymaları icab ediyordu. Atatürk bu meselelere bilhassa çok önem verdiği için, Fakülte kuruluş programında bütün bu dillerin ayrı ayrı yeri olmuştur⁹⁰⁷. Evrak deposundan bozma kiralık bir binada ilk derslerin başladığı⁹⁰⁸ DTCF'de ilk zamanlarda yaşanan zorluklara Klasik Filoloji Bölümü'nün kuruluşu koşullarını örnek vermek yeterlidir.

DTCF'nin Klasik Filoloji Kürsüsü Georg Rohde'nin yönetimine bırakılmıştır⁹⁰⁹. Rohde'nin yakın çevresi klasik Filoloji bölümünü âdeta yoktan var ettiğini anlatmaktadır. Profesör Türkiye'ye geldiğinde ne bir Eski Yunanca-Latince kütüphane, ne ders kitapları ne de bu dillere âşina öğrenciler bulunmaktaydı. Tüm bu zorluklara rağmen Rohde'nin yakın dostu Paul Moraux, dönemin idealist atmosferini çok iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Moraux: “Şans eseri o zamanki şartlar hümanist düşünme

⁹⁰⁷ İnan, “Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* Sayı: 1, 1957. s.8–9.

⁹⁰⁸ Widmann *age*, s.234–235.

⁹⁰⁹ Rohde mülteci sayılmazdı ancak çalışmaları Nasyonal-Sosyalistler tarafından çeşitli engellemelere mâruz kalıyordu. Bu nedenle Türkiye'ye gönüllü olarak gelmiştir.

tarzını yaratmak için son derece uygundu. Fikir dünyası, Atatürk'ün bütün sahalarda aynı şekilde etkili atılımlarıyla sarsılarak harekete geçmişti ve onun cömert ve tamamen Batı'ya yönelik kültür programında, özellikle kültür bakanı Hasan Âli Yücel sayesinde, Antik Devir öncelik tanınan bir yer almıştı⁹¹⁰. Türkiye'deki akademik ortamın Avrupa'da yükselen faşist hareketin karşısında hümanist çizgisini korumayı başardığı görüşü dönemin Batılı bilim adamlarınca da paylaşılmaktaydı. Alman bilim adamlarının Türkiye'ye gelmesinde önemli payı olan Schwartz hatıralarında Türkiye'den “Batı'nın pisliğinin bulaşmadığı harika bir ülke” olarak bahsetmektedir⁹¹¹. Türk hükümetinin dâvet ettiği bilim adamlarının bir kısmını Alman hapisanelerinde tutuklu durumdaydılar. Bu kişiler karşılıklı görüşmelerle serbest bırakılmışlardır⁹¹².

4.3. Sümeroloji ve Hititoloji Kürsülerinin Kuruluşu

Sümeroloji Kürsüsü Benno Landsberger tarafından 1935'de kuruldu. 1835'den beri Assuroloji olarak bilinen bu branş, Atatürk'ün tâlimatıyla Türkiye'de Sümeroloji ismiyle kurulmuştur. Hans G. Güterbock bu ismin bizzat Atatürk tarafından verildiğini, Atatürk'ün Assuroloji teriminin daha çok Samî milletleri çağrıştırdığı için tercih etmediğini aktarmaktadır⁹¹³. Muazzez İlmiye Çığ'a göre Atatürk bölümün adının Assuroloji olması gerektiğini söyleyenlere “Bırakın şu Samîleri bölümün adı Sümeroloji olacaktır” demiştir⁹¹⁴. Yeryüzündeki Sümeroloji ismi taşıyan yegâne kürsünün başkanlığını yürüten Landsberger de Nasyonal-Sosyalist rejimin hedefindeydi ve politik nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalmıştı. Landsberger sadece Sümeroloji Kürsüsünün de değil DTCF'nin kuruluş çalışmalarının tamamında aktif görev almıştır. Güterbock meslektaşının Türkiye'de kaldığı dönemde kendi kişisel çalışmalarını bir yana bırakarak zamanının çoğunu Türk öğrencilerinin yetiştirilmesine adanmıştı. Gerçekten o döneme ait tanıklıklar, bütün dil,

⁹¹⁰ Widmann, *age*, s.238.

⁹¹¹ Widmann, *age*, s. 92.

⁹¹² Widmann: *age*, s.283–284.

⁹¹³ Çığ, *age*, s.4-5.

⁹¹⁴ Çığ, Atatürk ve Sumerliler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s.79.

kültür problemlerine Alman hocaların yaşadığı şahsî yıkımlara⁹¹⁵ rağmen Türk öğrencilerin hocalarına gösterdikleri ilgi ve saygının bütün zorlukların aşılmasında en önemli faktör olduğunu göstermektedir. Bosset'in öğrencilerinden Muhibbe Darga, Alman hocaların disiplinine ve öğrencilerini yetiştirmedeki ciddiyetlerine saygısını dile getirmektedir⁹¹⁶.

Hititoloji Kürsüsü ise Hans Güterbock tarafından kurulmuştur. Güterbock 1933–35 döneminde Türkiye’de kazılarda bulunmuş ülkeyi iyi tanıyan bir arkeologdu. Gene onun gibi daha önceleri Türkiye’de kazılarda görev almış Hans-Henning von der Osten DTCF’nin Arkeoloji Kürsüsünün kuruculuğunu üstlendi⁹¹⁷. Kuşkusuz maddî sıkıntılara rağmen Türkiye, yabancı Arkeologlara kendi ülkelerinde asla ulaşamayacakları imkânlar da sunmaktaydı. Bilhassa Şarkiyat, Hititoloji, Sümeroloji kürsüleri için Müze-yi Hümayûn’daki tablet koleksiyonu ve bir “açık hava müzesi olan” Anadolu’nun sağlayacağı imkânlar sınırsızdı.

Arkeolojinin yanı sıra Sümer-Hitit araştırmaları için en önemli çalışma alanını çiviyazılı belgelerin çözümü oluşturmaktaydı. Türkiye’de çivi yazılı tabletlerin korunma ve deşifre edilme faaliyetleri 1931’den itibaren ciddi şekilde başlamıştır. 1924 yılında çok kısa bir süre bu görevi yürüten Dr. E. Unger 1931’de yeniden Türkiye’ye gelerek 1935’e kadar Müzede tabletlerin tasnifi için çalıştı. 1937’de Türkiye’ye dâvet edilen F.R. Kraus artık ismi İstanbul Arkeoloji Müzesi olan Müze-yi Hümayun’un içinde çivi yazılarının konservasyonu için bir laboratuvar kurmuştur. Konservasyon tekniğinin öğrenilmesi için kimyager Nurettin Akbulut ise Almanya’ya eğitime gönderilmiştir. Kraus geldiğinde tabletler Sanayii Nefise Mektebi’nde oldukça dar bir alana yığılmış durumdaydı. Kraus “tavana kadar yükselen raflarda” saklanan binlerce tablet içinde çalışmak zorunda kalmıştır ki bu iş ancak 1968 yılında tamamlanabilmiştir⁹¹⁸.

⁹¹⁵ Toplama kamplarında tüm ailesini yitirenler olmuştur. Widmann, *age*, s.290–291.

⁹¹⁶ Çaykara, *age*, s.120.

⁹¹⁷ Widmann, *age*, s.242–245.

⁹¹⁸ Çığ, “Cumhuriyet Devrinde Çiviyazılı Belgeler...”s.5–9.

Faaliyetin sonuçları 1972’de derlendiği zaman 74 bini iyi durumda 84 bin tablet üzerinde çalışıldığı netleşmiştir. Bu çalışma neticesinde tüm çiviyazılı metinler konularına, tarihlerine göre ayrılmış envanterleri çıkarılmış ve kimyasal koruma işlemlerinden geçirilmişlerdir. Envanterin bu kadar zor olmasının önemli nedenlerinden biri Güterbock’un belirttiği üzere Makridi Bey ve Hugo Winckler’in Boğazköy’de 1907, 1911–1912 kazılarında hangi tabletin hangi katmandan, nereden çıktığına bakılmaksızın karıştırılmasıdır⁹¹⁹. Tabletlerin tasnif edilmesine rağmen E. Unger’in makaleleri hâricinde Türkiye’de 1943 yılında kadar tabletlerle ilgili yayınlar yapılmamıştır. 1937’de resmen görevlendirilmemesine rağmen Philadelphia Üniversitesinden Samuel Noah Kramer’e Müzede çalışması için izin verilmiş ve Kramer kopyasını çıkardığı 167 tableti yayınlamıştır⁹²⁰.

Her ne kadar Sümeroloji-Hititoloji bölümleri Atatürk’ün sağlığında kurulmuş ise de gerek teknik yetersizliklerin tamamlanması, gerekse Alman hocaların dil ve kültürel uyum sorunlarını aşarak, kendi öğrencilerini yetiştirip ekiplerini kurmaları seneler sürdüğünden⁹²¹, bu bölümler ancak 1940’lı yıllarda verimli hâle gelmişlerdir. Bu nedenle Sümeroloji-Hititoloji bölümlerinin faaliyetlerine ileriki kısımlarda ayrıntıyla verilecektir.

4. 4. Alman Bilim İnsanlarının Türk Tarih Tezi’ne Yaklaşımları

Alman bilim insanlarının Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil teorisi karşısında tutumlarına göz atarsak ortak bir tavırları olmadığını görürüz. Sümerolog Landsberger hâlihazırda Sümerleri Türklere yakın gören güçlü bir geleneğin minvalinde çalışma yürütmekteydi. Ancak Bossert, Güterbock, von Osten gibi Hititologlar, Almanya’da Hititlerin İndo-Germen oldukları yönünde bir eğitimin geçmişlerdi. Dolayısıyla Landsberger’in Türk Tarih Tezi’ne uyum sağlaması bir bakıma daha kolay olmuştur. Nitekim Landsberger II. Tarih Kongresi’ne sunduğu “Ön Asya Tarihi’nin Esas Meseleleri” isimli tebliğinde “Sumer dili yalnız hadisevî bakımdan değil aynı

⁹¹⁹ Güterbock, *age*, s.622.

⁹²⁰ Çığ, “Cumhuriyet Devrinde Çiviyazılı Belgeler... s.11.

⁹²¹ Grothusen Klaus-Detlev, “1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ye Göçü, Kemal Atatürk Dönemi’nde Alman-Türk İlişkileri” *Belleten* Cilt XLV/2. Sayı 178–180. Ankara 1981, s.548.

zamanda tarihî bakımdan dahi, bütün Orta Asya boyunca uzanan dağlık havalide konuşulan dil gruplarına ait bulunuyor. Bu neviden olup bugün konuşulmakta olan biricik dil ailesi Türk dilleridir”⁹²² demektedir. Landsberger mezkûr makalesinde Sümerlerden ziyâde Akadlara son vererek Sümerlerin bölgede yeniden güçlenmesini sağlayan Gutilerdeki Türklük izleri üzerinde durmuştur. Gutî Krallarının isimlerinin seda olarak Türkçeye çok yakın olduğunu ve bu isimlerin Türkçeye açıklanabileceğini savunmaktadır. İlk Gutî Kralı “Yarlagan” ona göre Orhon yazıtlarında geçen “Yargan” ismini hatırlatmaktadır. Tirigan, Çarlak veya Şarlak, Elulumeş gibi Gutî Krallarının isimleri de Landsberger’e göre çeşitli Türk lehçeleriyle açıklanabilmektedir. Landsberger Sümer kültürünün Anadolu’yu da etkilediğini belirtmektedir. Ancak Şemsettin Günaltay’ın aynı yıllarda yayınladığı çalışmaların aksine Landsberger Hititlerin Assur-Bâbil vasıtasıyla çiviyazısını ve Sümer kültürünü öğrendiklerini kabul etmektedir⁹²³.

Güterbock ise II. Tarih Kongresi’nde sunduğu “Etiler de Tarih Yazıcılığı” adlı makalesinde Hitit tarihçiliğinin Assur ve Bâbil üzerindeki etkileri ve dindışı tarih yazımının öncüsü olduğu aktarmakta ancak Türk Tarih Tezi’ni hatırlatacak herhangi bir yorum yapmamaktadır. Halbûki aynı kongre de Şükrü Akkaya Eti hakanlarının emriyle “Beşerin hakikî ve ilmî tarih yazıcılığını yaratanların Türkler olduğunu” savunmaktadır⁹²⁴. Güterbock, tebliğinin başında Eti Devleti’nin bu günkü Türkiye’nin üç buçuk binyıl önceki selefi olduğu vurgulanmış; ancak bu bağlılığın millî bir anlamda mı yoksa coğrafi manada mı kullanıldığı belirsiz kamıştır⁹²⁵. Her ne kadar çalışmaları Türkçeye çevrilirken Hititler yerine “Eti” terimi kullanılmışsa da Güterbock’un kendisi daima “Hethitische” lafzını tercih etmiştir. Hititlerin çiviyazısını Bâbil’den aldıklarını farklı çalışmalarında da savunan Güterbock’un Hitit tarihi yorumları TTK’na bastırılan kitaplardakinden farklıdır. “Hititolojinin Bugünkü Durumu” adlı 1944 tarihli makâlesinde Güterbock Hititçenin bir Hint-Avrupa dili olduğunu doğrudan söylememekle birlikte imâ etmektedir. Hititçedeki dil kurallarının

⁹²² Benno Landsberger, “Ön Asya Tarihi’nin Esas Meseleleri” II Türk Tarih Kongresi’nden ayrı basım. Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.5.

⁹²³ Landsberger, “Ön Asya Tarihi’nin Esas Meseleleri”, s.7–9.

⁹²⁴ Şükrü Akaya, “Tarih İlmî ve Tezimiz” II Türk Tarih Kongresi’nden ayrı basım. Devlet Basımevi İstanbul, 1937,s.1.

⁹²⁵ Güterbock, “Etilerde Tarih Yazıcılığı”, II Türk Tarih Kongresi’nden ayrı basım. Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.1.

Almancaya benzemesinden dolayı Hititçe-Almanca sözlüklerin ve dilbilgisi kitaplarının hazırlanmasının daha kolay olduğunu, hazırlanacak olan Türkçe-Hititçe kitaplarda daha farklı metotlar izlenmesi gerektiğini savunmaktadır⁹²⁶.

Hititlerin veya Sümerlerin Türk olduğunu savunup savunmamaktan bağımsız olarak Alman bilim adamları yeni Türk devletinin kadim Anadolu medeniyetlerine sahip çıkmasını hararetle desteklemiştir. Theodor Bossert'in sadece ilk cildi yayınlanan *Etice Formlar Bilgisi* (1935) adlı çalışmasında Hititçeyle Türkçe arasında hiçbir bağlantı kurmamasına, hatta Hititçeyi, Latince ve Yunanca gibi Hint-Avrupa dillerine yakın görmesine rağmen⁹²⁷ "Türkiye'de Eticeyi öğrenmek ulusal bir ödevdir. Memleket eski kültürünü kosarmakta gayet haklıdır....Türkiye bu hazineleri açarak uğraşmayı ve bu yurdun eski kültürünü açığa çıkarmayı, bu yönden de bir araştırma noktasını meydana getirmeyi kendine düşen bir onör ödevi biliyor" demektedir⁹²⁸. Bossert'in bu eserindeki yaklaşımı da Güterbock'un ki gibi Hititlerin Türk olmasından ziyâde yeni Türk devletinin Anadolu'nun geçmişine önem vermesine dikkat çekmekte ve bu politikaya değer vermektedir. Bossert "Eti Kırallığı" adlı konferansında ise Türk Tarih Tezi'nin en güçlü olduğu bir dönemde dâhi Hititlerle Türkler arasında hiçbir etnik bağ kurmamaktadır⁹²⁹. Hatta bu konferansında Hitit yasalarının Samî ve Sümer yasalarından üstün ve insancıl olduğunu belirterek Sümer-Hitit kültür birliğini de reddetmektedir⁹³⁰. Buna karşın Bossert tebliğini, "Eti mirasını seve seve hatırlayan yeni Türkiye bu büyük tradisyonu şuurlu bir suretle kabul ediyor ve hal ile maziyi birleştirerek istikbale yol açıyor" cümlesiyle bitirmektedir⁹³¹.

⁹²⁶ Güterbock, "Hititolojinin...." s.628.

⁹²⁷ Bossert, *Etice Formlar Bilgisinin Örnek Derlemesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları. Devlet Basımevi, İstanbul, 1935, s.120-121.

⁹²⁸ Bossert, *age*, s.VI.

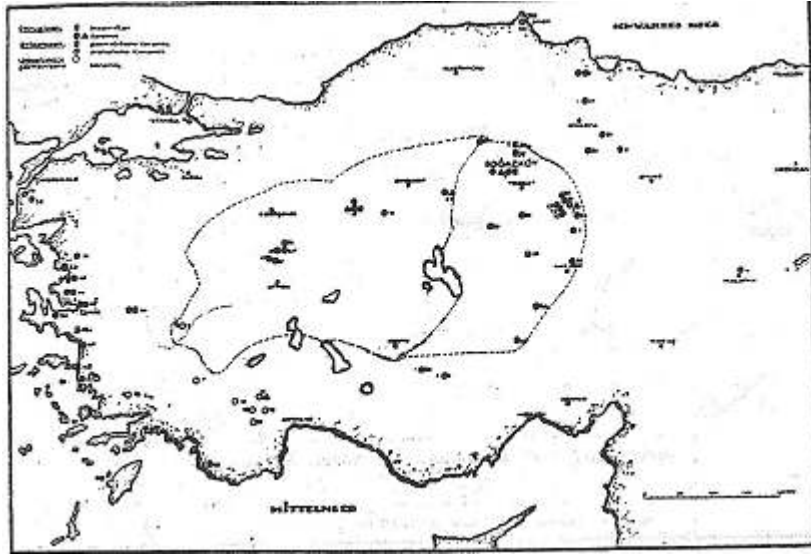
⁹²⁹ Bossert "Eti Kırallığı" *Üniversite Konferansları 1935-1936*, İÜ Yayınları. Ülkü Basımevi İstanbul 1937, s.145-165.

⁹³⁰ Bossert, "Eti Kırallığı" s.154.

⁹³¹ Bossert, "Eti Kırallığı" s.164.

5. II. Türk Tarih Kongresi'nde, Orta Asya Prehistoryası, Sümer ve Hititler Üzerine Tebliğler

Birinci Tarih Kongresi dil ve antropoloji konulu tebliğlerin ağırlığı altındaydı ve arkeoloji oldukça geri planda kalmıştı. İkinci Tarih Kongresi ise arkeoloji ve Eski Çağ tarihi tebliğlerinin ön planda olduğu görülmektedir. 75 tebliğden 34'ü Anadolu Arkeolojisi ve Prehistoryası, Eski Ön Asya tarihi, Hitit, Sümer, Yunan-Roma araştırmalarıyla ilgilidir. Irk ve dil çalışmaları üzerine ise 6 tebliğ sunulmuştur.

Resim 40: Bossert'in *Altanatolien* (1942) adlı eserinde Kurt Bittel ve H. Güterbock'un *Boğazköy* (1935) adlı çalışmalarından aldığı Phryg-Hittit yerleşimlerini gösteren harita.

İslâm öncesi Türk tarihiyle ilgili 9 tebliğ varken Osmanlı öncesi Türk-İslâm tarih ve medeniyeti (Selçuklular, Beylikler Dönemi, Bizans) üzerine 13 tebliğ sunulmuştur. Bunlar arasında Şevket Aziz Kansu'nun "Selçuk Türkleri hakkında Antropolojik Bir Tetkik" isimli sentez konulu olanları da saymak gerekir. Osmanlılarla ilgili sadece iki tebliğ sunulmuştur. İkinci Türk Tarih Kongresi'nin Birincisinden diğer önemli bir farkı da çok sayıda yabancı katılımcı olmasıdır. 51 Türk bilim adamına karşılık 46 yabancı bilim adamı tebliğ sunmuştur. Bu yabancı bilim adamların bir kısmı (Bossert, Bosch, Güterbock, Landsberger gibi) bir süredir Türkiye'de bulunan kişilerken büyük çoğunluğu kongre dolayısıyla dâvet edilmişlerdir.

İkinci Türk Tarih Kongresi'nde I. Türk Tarih Kongresi'nin aksine karşılıklı münakâşalar olmamış ve sadece tebliğler okunmuştur. Ancak İkinci Türk Tarih Kongresi'nde münâkaşaların olmaması bazı araştırmacıların iddiasının aksine⁹³² bu kongrede katılımcıların hemfikir olduğu ve her katılımcının Türk Tarih Tezi'ne göre bir sunum yaptığı anlamına gelmemektedir. Yabancı katılımcıların ekseriyeti Türk tarih Tezi'nin ne aleyhine ne de lehine yorumlar yapmadan teknik bilgiler vermişlerdir⁹³³. Örneğin “Truva Hafriyatı” adlı tebliğinde Dörpfeld höyük hakkında teknik bilgiler verdikten sonra Troia'da bulunan seramiklerin ve binaların onların milliyetini ispat için yeterli olmadığını ileriki çalışmaların bu sorunu çözeceğini ümit ettiğini belirtir.⁹³⁴ Blegen'in “Truva Hafriyatı 1932–1937” başlıklı sunumu da benzer şekilde Türk Tarih Tezi ile ilgili hiçbir iddia taşımayan teknik arkeolojik bir içeriğe sahiptir⁹³⁵.

Bazı katılımcılar ise Türk Tarih Tezi'ne aykırı düşen yorumlar yapmışlardır. Ünlü tarihçi Louis Delaporte kongreye sunduğu tebliğinde Hititlerin tarihte ilk Hint-Avrupa dili konuşan imparatorluk olduğu, Kaneş'te bulunan belgelerin de bunu kesin olarak kanıtladığını savunmaktadır. Hitit dinî üzerinde Bâbil'in oldukça büyük bir etkisi olduğunu belirten Delaporte Hititlerin çivi yazısını Sümerlerden değil Bâbillilerden öğrendiklerini iddia etmektedir⁹³⁶. Marinatos “Beşeriyetin beşiği Asya'dır fakat kültürün beşiği Anadolu'dur” demektedir fakat bu yorumunu her hangi bir ırkla eşleştirmeden coğrafi bir gönderme olarak kullanmaktadır. Türk Tarih Tezine'ne göre Türk oldukları iddia edilen Girit medeniyeti kurucularının ise Hint-Avrupalı olduklarını ve Hitit mimârisinin Girit'ten etkilendiğini savunmaktadır⁹³⁷. Oysa Türk

⁹³² Örneğin Büşra Ersanlı II. Tarih Kongresi'nde tartışmanın tamamen yokolduğunu belirtmektedir. İlk kongredekî gibi ateşli münazaralar olmasa da II. Kongre de de T.J. Arne, Delaporte, Marinatos gibi katılımcılar Türk Tarih Tezi'ne aykırı tebliğler sunmuşlardır.

⁹³³ Örneğin, Andrae, “Sumerlerin Monumental Sanatları”, II Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım. Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

⁹³⁴ Dörpfeld, “Truva Hafriyatı”, II. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s. 10.

⁹³⁵ Blegen, “Truva Hafriyatı 1932–1937”, II. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

⁹³⁶ Louis Delaporte, “Eti (Hatti) nin Aşağı Mezopotamya İle Siyâsî ve Kültürel Münasebetleri”, II. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.3–15.

⁹³⁷ Marinatos, “İkinci Bin Yılda Girit Adası ve Girit-Anadolu Dünyası”, II. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937 s. 2–3,10–11.

Tarih Tezine'ne göre Girit medeniyeti Anadolu'dan etkilenmiştir. Alacahöyük ile Hisarlık II buluntularını karşılaştıran Przeworski ise “Beynelmilel münasebetler modayı doğurduğundan muayyen ziynet eşyası her tarafta görülmeye başlar ve umumîleşmiş olur” diyerek dönemin arkeologlarının belli nesnelerin tek bir kavimle eşleştirilmesi geleneğine karşı gelmektedir⁹³⁸. Bu görüş doğal olarak Türk Tarih Tezine'ne bağlı olarak gerçekleştirilen arkeoloji faaliyetlerine de yönelik eleştirel bir tutumdur.

Resim 41: II. Türk Tarih Kongresi'nde Mezopotamya, Anadolu ve Suriye eserleri bölümü. Uluğ İğdemir Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu

Ture Johnsson Arne ise tebliğinde, Ur ve El'Ubeyt mezarlarında bulunan brakisefal kafataslarını Türkî-Turanî ırka bağlamak isteyen Prof. Carl Füst'ü eleştirerek Türkmenistan halkının Türkçe konuşmasına rağmen dolikosefal olduğunu buna mukabil Tâcık-Türk melezi Özbeklerin ise brakisefal özellikler gösterdiğini savunarak brakisefallerin Türk kabul edilmesi tezini tenkit etmektedir⁹³⁹. T.J. Arne 25 Ekim 1937'de ülkesine döndükten sonra Türk Tarih Tezine'ni eleştiren bir yazı

⁹³⁸ Przeworski, “Anadolu Bronz Buluntularının Ehemmiyeti”, II. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.2.

⁹³⁹ Arne, “Türkmen Stepinin Kabettarih Nüfusu ve Bunun Anadolu İle Münasebetleri”, II. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.5.

yazmıştır. “Atatürk’ün Dil ve Tarih Teorisi” adlı bir makale yazmış bu makale hemen Türkçeye çevrilmiştir. Arne bu makalesinde henüz Orta Asya’da yeterli arkeolojik keşifler olmadığını savunmaktaydı. Atatürk, kendisine makale okununca sinirlenip masasını yumruğa vurmuş, ”Yani demek istiyor ki Orta Asya’nın altı bomboştur” demiştir⁹⁴⁰. Nitekim Şemseddin Günaltay, Arne’nin tezlerine cevap vermiş ve daha önce de değindiğimiz üzere Türkmenlerin dolikosefalliğinin bebekken yapılan müdahalelerden kaynaklandığını belirtmiştir⁹⁴¹.

Yabancı katılımcıların tebliğlerinin bazıları ise Türk Tarih Tezi’ni doğrudan desteklemektedir. Türk Tarih Tezi’nin esin kaynaklarından olan Eugene Pittard kongreye sunduğu tebliğinde kitaplarındaki teorisini bir kez daha yenilemiştir. Pittard’a göre eğer Çin Seddi gibi bir engel Avrupa’yı Asya’dan ayırsaydı, ileri brakisefaller Avrupa’ya yerleşemeyecek ve Avrupa hâlen göçebe bir hayat yaşamaya devam edecekti. Hititler de Asya’dan göç eden ilk brakisefallerdendir 1071’de Anadolu’ya gelen Türkmenler burada binlerce yıldan beri yaşamakta olan ırkdaşlarını bulmuşlardır. Hititler aynı ırktan olmaları dolayısıyla Türklerin cedleri kabul edilebilirler. Anadolu’nun brakisefalleri tarih boyunca farklı isimler almışlardır son isimleri ise Selçuk, Osmanlı ve Türktür. Herhangi bir devlet isminin değişmesi ırkın değiştiği anlamına gelmez. Burada Pittard, Delaporte’un tebliğine cevap verir gibidir. Hititlerin Hint-Avrupa dili konuşmaları onları Türklerden uzaklaştırmamaktadır. Pittard tersinden bir örnek vererek teorisini kanıtlamaya çalışmaktadır. İsviçre Valaisleri eskiden Keltçe sonra Latince konuşmuşlar, Germanleşmişler ve sonuçta Fransızca konuşur hâle gelmişler ancak her zaman dolikosefal olarak kalmışlardır.⁹⁴² Bu açıdan bakıldığında Pittard’a göre Hititçe, Türkçe ile benzeşmemesi durumu bile iki halkın aynı ırktan olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Pittard dilden ziyâde ırka önem vermektedir. Nitekim Pittard Anadolu’da yaşayan Kürt, Ermeni, Laz vb halkların hepsinin ana brakisefal kütleden koptuğunu savunmaktadır⁹⁴³.

⁹⁴⁰ Özata, *age*, s.42.

⁹⁴¹ Günaltay, “Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatlara mahiyeti ve Tez’in Kat’i Zaferi”. *Belleten* s7/8.Temmuz-I. Teşrin 1938.

⁹⁴² Pittard, “Neolitik Devirde Küçük Asya İle Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler”, II. Türk Tarih Kongresi’nden ayrı basım, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937,s. 5,9–11.

⁹⁴³ Pittard, *age*, s.16.

“Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında” isimli tebliğinde Hasan Reşit Tankut, Pittard’a destekler şekilde günümüzde farklı diller konuşan brakisefal halkların geçmişte tek bir dil konuştuklarının muhtemel olduğunu belirtmektedir⁹⁴⁴. Hattilerin Türkistan’dan geldiklerini çeşitli kereler savunmuş olan Garstang ise gönderdiği tebliğinde her ne kadar Hititlerle Türkler arasında ırkî bir bağlılıktan söz etmese de Hitit Kralı Murşil’in o anda yalnızca Türklerin şefinde (Atatürk) görülen askerî bir dehaya sahip olduğunu vurgulayarak iki tarihsel karakter arasında bir bağ kurmuştur⁹⁴⁵.

Yusuf Ziya Özer “Son Arkeolojik Nazariyeler ve Subarlar” adlı tebliğinde kendi yazın geleneğine göre hareket ederek Sümerlerden önce Mezopotamya ve Batı İran’da yaşamış Subar kavminin Orta Asya’daki “Suvar” Türkleri olduğunu iddia etmektedir. İtalya’daki “Sybari” kenti de bu kavim tarafından kurulmuştur⁹⁴⁶. Sümerlerden önce Mezopotamya’da yaşamış olan bu halka ait Ur mezarlıklarında insanların da kurban edildiği anlaşılmış, Sümerler de asla rastlanmayan insan kurbanı geleneğinin “Presumerien” de denilen Subarların işi olabileceği düşünülmüştür. Ziya Özer hizmetçileriyle, binek hayvanlarıyla (Ur mezarındaki hayvanlar eşeklerdir) gömülmenin eski Türkler de görüldüğünü Çin kaynaklarına dayanarak vurgulamakta ve bunu Subarların Türk olduğunun delili olarak kabul etmektedir⁹⁴⁷. Clemens Bosch “Tarihte Anadolu Mahsusatı” adlı tebliğinde Türk Dil Kurultaylarında çok daha önceden ortaya atılan Hititçe “mama”, “nanna” “attis” gibi kelimeler ile Türkçe “ata” “ana” sözcüklerinin münasebattar olduğu iddiasını yinelemektedir⁹⁴⁸.

İkinci Tarih Kongresi’nde yer alan dikkat çekici sunumlardan biri de farklı çevirileri olan Wilhelm Koppers’in Öz Türklük ve Öz Hindü-Cermenlik” başlıklı

⁹⁴⁴ Tankut, “Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında”, II. Türk Tarih Kongresi’nden ayrı basım Devlet Basımevi, İstanbul, 1937s.5.

⁹⁴⁵ Garstang, “Muharip Eti Krallarının Stratejisi” II. Türk Tarih Kongresi. Kongre’nin Çalışmaları ve Kongre’ye Sunulan Tebliğler, TTK Yayınları, 1943, s.51.

⁹⁴⁶ Özer, “Son Arkeolojik Nazariyeler ve Subarlar”, II. Türk Tarih Kongresi’nden ayrı basım Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.4–5.

⁹⁴⁷ Özer, agm, s.7.

⁹⁴⁸ Bosch, “Tarihte Anadolu Mahsusatı” ,1937, II. Türk Tarih Kongresi’nden ayrı basım Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.9.

makalesidir⁹⁴⁹. Genel olarak Koppers Türk Tarih Tezi'ni desteklemektedir. Ayrıca Sümerlerin de mezarlarına binek hayvanları ve insan kurbanlarının bulunmasını ve Dingü=Tangere benzeşmesinin bunu kanıtladığını savunmaktadır. Örneğin Sümer Gök tanrısı Amu, Samoyedlerin Num'unu hatırlatmaktadır⁹⁵⁰. Evcil ata ait ilk izlerin Anav'da bulunduğunu aktaran Koppers, atın evcilleştirilmesinin MÖ 4000'e kadar geriye gittiğini vurgulamaktadır. Anav'ın Türklere mi İndo-Germenlere mi at olduğunu söylemenin henüz mümkün olmadığını belirten yazar yine de atın Anav'a Türklerle kurulan ilişki sonucu girdiği kanaatindedir⁹⁵¹. Koppers'e göre Orta Asya İndo-Germenlerin de vatanıdır ve yazar en azından Neolitik devrinde bölgede bir İndo-Germen kavimler topluluğunun varlığından emindir Koppers atın Türkler tarafından evcilleştirildiğinin ancak ata binme ve atın arabalara koşulmasında İndo-Germenlerin önplana çıktığını iddia etmektedir. Çinliler ise ata binmeyi muhtemelen Türkler öğretmiştir. Koppers bu gün de yaygın olarak kabul edildiği üzere Hint-Avrupalıların kökeninin Orta Asya'dan biraz daha batıda Karadeniz-Hazar kuzeyinde aranması gerektiği kanaatindedir. Zira İndo-Germenlerin ekonomik hayatı atlı Türk kavimleri ile atı tanımayan, boynuzlu hayvan yetiştiricisi Samî topluluklarının bir sentezi durumundadır. Yani İndo-Germenler de her iki hayvan grubuna dayalı bir ekonomi vardır ve buda onların Samî dünyası ile Türk dünyası arasına yerleştirmektedir Devamla Koppers atı Türklerin evcilleştirdiğini ancak bilinçli süvariciliğin Ön Asya'nın yüksek medeniyetlerinde (Hitit, Mitanni, Asur vb) ortaya çıktığını savunmaktadır⁹⁵².

Saffet Engin ise, Kongre'ye Hititler üzerine *Ülkü* Dergisi'nde seri hâlinde yayınlamış olduğu makalelerin derlemesi niteliğinde sayılabilecek bir tebliğ sunmuştur. "Eti ve Grek Dini Sistemlerinin Mukayesesi" adlı tebliğinde Anadolu'nun Paleolitik devrin sonundan itibaren bir Türk yurdu olduğunu ve en eski Türk kültürü için en az Orta Asya kadar kadim bir anayurt olarak kabul edilmesi gerektiğini

⁹⁴⁹ Koppers, "Halk Bilgisi ve Cihanşümül Tarih Tetkiki Karşısında Öz Türklük ve Öz Hindü-Cermenlik" (1937) Şevket Aziz Kansu çevirisi. Aynı makale "Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığı Altında İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik" adıyla daha sade bir Türkçeyle yeniden tercüme edilerek Belleten'in I. Teşrin 1941 tarihli 20. Sayısı'nda da yayınlanmıştır. Biz bu makalenin Türkler Ansiklopedisi Birinci cildinde de yer alan Belleten versiyonunu" temel aldık.

⁹⁵⁰ Koppers, *agm*, s.318.

⁹⁵¹ Koppers, *agm*, s.331.

⁹⁵² Koppers, *agm*, s.326-331.

savunmaktadır⁹⁵³. Sumer ve Etilerin en önemli tanrılarının Güneş tanrıçası Arinna-İştar olduğunu savunan yazar⁹⁵⁴ Arinna isminin Güneş-Dil teorisine dayandırarak “ağ+ar+in+ağ” hecelemeinden doğduğunu, bunun da Güneşe bakan ilk insanların “ağ” sesini kullanmalarından ileri geldiğini belirtmektedir. Devamla Engin, Yunan mitolojisinin Eti Türklerinin tanrılarını taklit ederek kurulduğunu iddia etmekte Eti ve Grek dinlerinin itikat ve âyinlerini Orta Asya’daki en eski en az on bin yıllık Türk medeniyetine dayandığını savunmaktadır. Arinna’yı da Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınan bir tanrıça olarak kabul eden müellif, Arinna’yı Hera ile mukayese etmekte ve Hera’nın da sembolünün Güneş olduğunu belirtmektedir⁹⁵⁵. Devamla yazar Teşub’un diğer adı olan “Tarku”nun Türk ismiyle yakınlığına dikkat çekmektedir⁹⁵⁶. Yunan tanrılarında Okeanos’un da Eti su âlemi tanrısı “İştanus”dan geldiğini belirten yazar daha önceden ileri sürülen Okeanos’un Orta Asya tanrılarında “Ogan”dan türediği teorisinden farklı bir yorum yapmıştır⁹⁵⁷.

Engin, Hitit mitolojisindeki bir dizi unsuru da Orta Asya’ya ve Türk Tarih Tezi teorilerine bağlamaktadır. Mesela Hititlerde Telepinu efsanesi, tabiatın yeniden dirilmesi için yapılan törenler Orta Asya’da yaşanan kuraklığın hatıralarından kaynaklanmışlardır. Sumer ve Hitit mitolojisinin kaynaklarının Orta Asya’da olduğundan emin olan yazar, daha önce makalelerinde de sık sık kaynak gösterdiği Conder ve Clarke’ın araştırmalarına yeniden başvurmakta ve bu bilim adamlarının, Hititlerin Turanlı bir halk olduklarına dair inançlarında hiçbir tereddüt göstermediklerini söylemektedir. Bir bilim adamının henüz kuruluş aşamasında bir disiplinde tereddütsüz davranmasını olumlu bir olay olarak kabul eden yazar, Conder’a katılmayan bilim adamlarının Türklerden hoşlanmayan “menfi zihniyete sahip, hakikati örtmek için elinden geleni yapan” kişiler olarak görmektedir. Buna karşın yazara göre şimdiye kadar yapılan araştırmalar, Etilerin Türk ırkına ait antropolojik,

⁹⁵³Engin, “Eti ve Grek Dinî Sistemlerinin Mukayesesi”, İkinci Türk Tarih Kongresi, Kongre’nin Çalışmaları ve Kongre’ye Sunulan Tebliğler 1943,TTK Yayınları, Ankara, s.775.

⁹⁵⁴ Engin, *agm*, s.776. Bu tamamen yazarın şahsî yorumudur Sumer ve Hitit mitolojisinde en büyük Tanrı olarak Gök Tanrısı Anu ve Fırtına Tanrısı Teşub’un kabul edildiği o dönemde de bilinmekteydi.

⁹⁵⁵ Engin, *agm*, s.776–782. Burada da yazarın şahsî yorumları ön plana çıkmaktadır. Zira Yunan mitolojisinde Güneş Hera ile değil, Apollon veya Helios’la özdeşleştirilmektedir. Engin teorisini desteklemek için Arinna=Hera bağlantısı kurmak adına Hera’yı bir Güneş Ana-ilâhe gibi göstermeye çalışmaktadır.

⁹⁵⁶ Engin, “Eti ve Grek Dinî Sistemlerinin Mukayesesi” İkinci Türk Tarih Kongresi, 1943,s.783.

⁹⁵⁷ Engin, *agm*, s.785.

lengüistik vasıflar taşıdıklarını göstermiştir. Bu kanıtlar içinde yazar, Garstang'tan ve Conder'dan alıntı yaparak Etilerin tipoloji olarak Tatar-Yunan karışımı bir ırk olduklarını, Sakçagözü'de bulunan seramiklerin aynalarına Türkistan'da da rastlandığını, Etilerin kullandığı evcil atın atalarının Türkistan'da yaşadığını aktarmaktadır. Gene Etilerin icat ettiği çift başlı kartalın Selçuklularda da kullanılması, hatta ay yıldızlı bayrağın Eti ve Sümerler de rastlanması gibi örnekleri saymaktadır. Netice olarak Engin'e göre Türkistan'da yapılan çeşitli kazılar neticesinde Girit, Eti, Sümer dinî törenlerinin müşterek kökeninin Orta Asya eski Türkleri olduğu anlaşılmıştır⁹⁵⁸.

II. Tarih Kongresi farklı bir görsel düzenlemeyle de dikkat çekmektedir. Kongre'nin düzenlendiği sırada Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede salonunda küçük bir müze oluşturulmuş, Türkiye'de veya dünya müzelerinde bulunan çeşitli eserler burada sergilenmiştir. Bu eserler rastgele seçilmemiş, Türk tarihinin evrimsel gelişimini yansıtacak şekilde dizayn edilmişlerdir. Türklerin ataları olarak görülen Anadolu Bakır Çağ (Alacahöyük) yerleşimlerinden başlanarak, Hitit devrine, Selçuklulara, Osmanlılara ve Cumhuriyete uzanan bir düzenlemeyle Türklerin binlerce yıldır kesintisiz bir şekilde Anadolu'da bulundukları vurgusu sağlanmıştır. Irak Hükümeti'nden rica edilerek Elâmlara ait bir vazo sergi için getirttirilmiştir. Almanya'da yapılmış bir Atatürk büstü de aynı şekilde sergiye taşınmış ve girişe konulmuştur.⁹⁵⁹ Bütün eserler bulundukları bölgelerin haritaları ile birlikte sergilenmişlerdir. Son Eti devrine ait eserlerin Hatay haritası ile sergilenmesi Türkiye'nin bu topraklar üzerindeki hak iddiasını güçlendirmek maksadını taşımaktadır. Nitekim serginin propagandif yönünü TTK Başkanı Hasan Cemil 24 Mayıs 1937'de Atatürk'e gönderdiği bir yazıda şu şekilde özetlemektedir: “Sergi, Kurultaya davetli ecnebî âlimlerin ve Kurultay azasının gözleri önüne davamızı isabet ve hakikatını canlı olarak serdikten başka, Tarih öğretmenlerimizin kısa ve amelî kurslarla esaslı bir surette tedris ve tenvirlerine de yarayacaktır”⁹⁶⁰. Sergiyi beğenen

⁹⁵⁸ Engin, agm, s.783–792.

⁹⁵⁹ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*s.45.

⁹⁶⁰ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*s.43–45.

Atatürk bunun bozulmamasını okulların ve halkın yararına açık bulundurulmasını emreder.⁹⁶¹

6. Anadolu’da Sümerler ve Hititler Üzerine Yapılan Yerel Çalışmalar

Cumhuriyetin tarih ve arkeoloji politikaları yeni rejiminin taşradaki destekçileri tarafından coşkuyla karşılanmış ve hemen her siyasal sorumlu kişi bulunduğu bölgede veya kendi memleketinde Tarih Tezi’ne bağlı olarak kadim uygarlıklarla ilgili araştırmalar yapmıştır. Meslekten tarihçi veya arkeolog olmayan bu kişilerin yapıtları resmî tezlerin yeniden üretilmesi hatta daha da romantik bir çizgiye çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu tür yazarlarca hazırlanan memleket tanıtım kitapları ve Halkevlerinin yerel broşürlerinde hemen her ilde Tarih Tezi’ne bağlı olarak Sümerler, Hititler, Mitanniler vb. üzerine bilgiler verilmekte, bu medeniyetlerin varlığı mezkûr vilâyetin eskiden beri Türk yurdu olduğuna delil olarak gösterilmektedir.

Kütüphanelerde yapılacak olan yüzeysel bir araştırma sonucunda bile 1930’lar ve 1940’lar boyunca yayınlanmış, kimisi tanınmış kimisi ise unutulmuş çeşitli yazarların elinden çıkma olan bu broşür ve kitaplardan onlarcasına rastlanabilir. Genelde bu kitaplarda aktarılan bilgiler Tarih Kongrelerde altı çizilen bazı temel cümlelerin tekrarından ibarettir. Ancak bazı yerli yazarların en az Kongrelere katılanlar kadar “yaratıcı” oldukları ve çeşitli keşiflerde bulundukları da görülmektedir. İlginç olarak, Türk Tarih Tezi’nin etkisi resmî tarih yazımında azalırken yerel yayınlarda daha uzun süre devam etmiştir. Birçok yerel yayın, tartışmalı isimlerin Türkçeden geldiğini kanıtlamak ve yayınladıkları bölgelerin en eski Türk yurdu olduğunu kanıtlamak için âdeta yarış etmişlerdir. Bu durumun nedeni daha öncede bahsedildiği üzere Anadolu’daki hemen her ilin birden fazla ulus tarafından anayurt olarak görülmesidir. Bu nedenle Karadeniz illerinin Pontus Rumlarından evvel Hititlerin yurdu olduğu, Ege’nin Hititlere, Trakya’nın “Türk Traklara”, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin de Sümer Türklerine ait olduğu vurgulanmıştır. Bihassa yoğun sorunların

⁹⁶¹ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*s.45.

yaşandığı Dersim (Tunceli) ve ayrı bir başlık altında inceleyeceğimiz Antakya-İskenderun (Hatay) illeriyle ilgili tartışmalarda Sümer-Hitit tezleri ön plana çıkmaktadır.

Örneğin Mardin Halkevi tarafından 1938 de basılan *Mardin, Cumhuriyetten Önce ve Sonra* adlı broşürde “Yukarı Mezopotamya’da milattan yüzlerce yıl evvel (...) geniş bir Türk ülkesi, muhteşem bir Türk Medeniyeti vardı” denilmekte ve Komuk Türklerinin⁹⁶² kurduğu bu medeniyetin 600 yıl Asurlar tarafından yıkıldığı anlatılmaktadır. Hasankeyf’in de MÖ 800 yılında Komuk Türkleri tarafından kurulduğu iddia edilen kitapta, Mer ve Mar ile başlayan yer isimlerinin Süryânice olmadığı Türkçe “Mert” kelimesinden türediği savunulmaktadır. Mardin’in “Mertlerin ini” anlamına geldiği “iki kere ikinin dört etmesi gibi, Güneş’in güneş olması gibi mutlak bir hakikât ifadesi”⁹⁶³ olduğu belirtilmektedir. Kamuoyu tarafından tanınan yazarlardan Ömer Kemal Ağar’ın 1937 baskılı *Maden İli* adlı çalışmasında da, “Maden halkı tabiat zorlukları dolayısıyla anayurtları olan Orta Asya’dan muhaceret mecburiyetinde kalan Türklerdir” denilmekte ve göçün en az 7 bin sene evvel gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Maden ilindeki metalurji faaliyetlerinin Orta Asya’dan göç eden Türklerle başladığını savunan yazar, “Etilerin bakır işlemede ileri olduklarını, Asurların bakır kullanmayı Sümerlerden öğrendiği, Hunların demire tapınması gibi kanıtlarla” Türklerin madenlere verdiği önemi göstermek istenmiştir⁹⁶⁴. Diyarbakırın da geçmişte bir Sümer kolonisi olduğu Anadolu’ya sonradan gelen Oğuz boylarının burada yabancılarla karşılaşmadığı savunulmuştur⁹⁶⁵.

Tunceli ile ilgili tartışma ve yazılar tek başına yüklü bir yekûn oluşturmaktadır. Tunceli mebusu Bahri Turgud Okaygün, “Tunceli’nin İçyüzü” adlı yazısında ise bu memlekette kıyafetlerin tamamen Sümer giysileri olduğunu”⁹⁶⁶ iddia etmektedir. Bir yıl kadar sonra “Şarki Anadolu’da Köyler ve Köylüler-Büyük Memleket Röportajı”

⁹⁶² Komuk Türkleri daha öncede değinildiği üzere herhalde Assur yazıtlarındaki Kummuhiler.

⁹⁶³ Mardin, *Cumhuriyetten Önce, Sonra*-Yazar Yok-, 1938, s.36-37, 49-50. Hâlbuki “mert” kelimesi Farsçadır.

⁹⁶⁴ Ömer Kemal Ağar, *Maden İli*, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1938, s.7-8, 42, Kitapta ayrıca Dağ Türkçesi konuşan insanların Kürt olarak isimlendirilmesinin hatalı olduğu Kürt diye bir millet olmadığı da vurgulanmaktadır. (s.21).

⁹⁶⁵ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, *Cumhuriyet*, 9 Mart 1935.

⁹⁶⁶ Bahri Turgud Okaygün, “Tunceli’nin İç Yüzü” *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1936.

başlıklı yazı dizisi kaleme alan Bahri Turgud Okaygün, Doğu Anadolu’da genel olarak 6 Türk kavmine ait tipler bulunduğunu, bunların da Sümerler, Etiler, Moğollar⁹⁶⁷, Harzimler, Selçuklular ve Osmanlılar olduğunu söylemektedir⁹⁶⁸. Okaygün aynı serideki yazılarından birinin başlığı “Şark Köylerinde Sümer Tipleri”dir. Bu yazısında Okaygün “Yurdun bu havalisini hangi nokta-i nazardan tetkik edersek edelim mütecanis bir Türk ırkının mevcudiyetini canlı bir surette mutallî oluruz...bu havalininköylü tiplerinde Sümerin, Akatın, Alasin, Etilerin bütün tarihi çizgilerini, tekmil karakteristik taraflarını görürüz” demektedir⁹⁶⁹.

Okaygün “Tunceli’nin Yalnız Adı Değil Tarihi de Türktür, Türkündür” başlıklı yazısında ise en eski Türk âdetlerinin Dersimde yaşadığını, kadınların hâlâ değerli bir “hatun” olduklarını, Dersimlilerin Güneşe ve ışığa Şamanî Türkler gibi hâlâ kutsallık atfettiklerini yazmaktadır⁹⁷⁰. İşin tuhafı, Okaygün 11 Ekim 1936 tarihli Cumhuriyet’teki yazısında da “Cumhuriyetin kurtarıcı faaliyetleri ile bu havali de pek yakında Ankara medeniyetine kavuşacak, bedeviyet-gerilik bitecektir” demektedir. Böylece Dersimlilerin Türklüklüklerini kanıtlayan kadim unsurlar bir yandan da onların ortadan kaldırılması gereken gerilikleri olmaktadır. Dil çalışmalarını ileride ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz Güneş-Dil teorisinin öncülerinden Hasan Reşit Tankut da Dersimle ilgilenmiştir. Tankut Dersim’in Hozad ilçesindeki Ağdad Tepesinin fırtına toplayan yüksek bir nokta olduğunu ve Sümer Fırtına Tanrısı Adad ile Mançuca yağmur anlamına gelen “ağdada”yı çağrıştırdığını söylemektedir. Muş ve Elaziz’de ki Ağdad isimli yerler de bu listeye eklenmektedir⁹⁷¹.

Hitit izlerine Doğu Anadolu kadar önem verilen başka bir yer de başkent Ankara’dır. Avni Candar’ın *Anadolu Coğrafya Lugatı Sınaçları I-Ankara* adlı çalışmasında Ankara tarihi hakkında şunlar yazılmaktadır. “Şurası muhakkaktır ki en eski zamanlardan beri Ortaasyadan gelen ve Eti-Skit genel adı altında tanınan Turanlı ve bir çok bölüklere ayrılmış insanlar Anadolu’yu olduğu gibi Ankara çevresini de yurt

⁹⁶⁷ Dönemin genel eğilimin aksine Moğollar Türk kabul edilmiş.

⁹⁶⁸ Okaygün, “Şarki Anadolu’da Köyler ve Köylüler Büyük Memleket Röportajı” *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1937.

⁹⁶⁹ Okaygün, “Şark Köylerinde Sümer Tipleri” *Cumhuriyet* 3 Temmuz 1937.”Alaslar” hakkında bilgi bulamadık.

⁹⁷⁰ Okaygün, “Tunceli’nin Yalnız Adı Değil Tarihi de Türktür, Türkündür” *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1936.

⁹⁷¹ Tankut, “Güneş Dil Teorisine Göre Toponomik Tahlil” *Cumhuriyet* 6 Ocak 1936.

edinmişlerdir. Ankara tarih devrine Etilerle girmektedir....Bu babta hiçbir mütalâa dermeyan etmeksizin, sadece bulunan eserlere bakarak Ankara'nın Eti devrinde insan oturan bir yer olduğunu kabul etmek zarurî bulunmakla iktifa edeceğim” Eti imparatorluğu dağılınca Ankara civarı Komanların (Commagene) eline geçmiştir ve Ayaş ilçesinin Kamanlar Köyü'nün adı da bu kavimden gelmektedir⁹⁷². Bugünkü modern Ankara'nın işgal ettiği alanda Hititlere ait izler bulunmamasına karşın yazar kente bir zamanlar Hititlerin oturmuş olduğunu kabulünü zarurî görmektedir.

Resim 42: Tunceli mebusu Bahri Okaygün'ün "Şark Köylerinde Sümer Tipleri" başlıklı yazısı Cumhuriyet 3 Temmuz 1937, s.2.

⁹⁷² Candar, *Anadolu Coğrafya Lugatı Sınaçları I-Ankara* -Tarih yok-s.15.

Hikmet Turhan Dağlıoğlu da çeşitli yazılarında Ankara'nın Yunan ve Romalılarından çok evvel Eti Türklerinin yerleşim merkezi olduğunu savunmuştur. Ankara Hititlerin Ankuvası'dır, Zaten ileride göreceğimiz başka çalışmalarda Orta Asya'daki Angora Irmağı ile Ankara adı arasında bağ kurulacaktır⁹⁷³. Ankara'nın Etilerden Cumhuriyete uzanan tarihinin vurgulanması yabancılarında dikkatini çekmiştir. Şehri ziyaret eden Sovyet edebiyatçısı L. Nikolin Ankara'yı şu şekilde tarif etmiştir: “Bir Hitit heykeline motosikletini parkederek Romalılarından kalma bir duvarın dibinde Ulus gazetesini okuyan bir genç ve minarelerle yarışan apartmanlar”⁹⁷⁴.

Tarik Ziya Işıtman adlı yazarın kaleme aldığı 1938 baskılı Bolu *Coğrafyası* adlı eserde, Bolu'daki Eti tarihinin henüz tam olarak aydınlatılamadığı, “Hâlbuki Bolu'da eskiden beri devam edip gelen Hitit adlı bir ailenin olduğu, Yığılca'da bir Etiler köyü olduğu belirtilmektedir⁹⁷⁵. Yazarının isminin yer almadığı 1938 baskılı *İçel* adlı bir kitapta Kilikya tâbirinin Orta Asya'lı kahramanlardan Akenor oğlu Cilix'ten geldiği, İçel'in ilk halkının Orta Asya'dan gelen ve “Hitit olarak tanıtılmış” Hata Türkleri olduğu savunulmaktadır. Etililer, Elam ve Sümer Türkleri ile akrabadırlar. Kilikya'nın Hitiler dönemindeki adı olan Arzawa ise Arzaova şeklinde yazılmıştır⁹⁷⁶. Kazım Dılcimen'in, Türk Tarih Tezi'nin artık geri çekilmeye başladığı 1947'de Samsun Halkevi tarafından yayınlanan *Samsun Tarihinde Önemli Olaylar* adlı çalışması Orta Asya'daki kuraklıkla başlamakta ve kuraklık neticesi Anadolu'ya gelen Hatti, Leleg, Arzava, Asuva, Kaska Türklerinin bütün Anadolu'ya ve Samsun'a yerleştikleri, yeni gelenlerin oldukça zeki insanlar olduklarından yerlileri itaat altına aldıkları gibi standart bazı tezler tekrar edilmektedir⁹⁷⁷.

Yerel yazarlar arasında oldukça üretken olanlarda vardır. Örneğin, Gaffar Totaysalgır isimli yazarın Konya çevresindeki Hitit eserleri hakkında bir seri hazırladığı görülmektedir. Yazarın 1936'da yayınlanan *Gargara İkizin Eti tapınağı* adlı kitabında Konya'da binlerce yıllık Türk izleri bulunduğunu belirtmekte ve çeşitli

⁹⁷³ Dağlıoğlu, “Anadolu'da Hitit Şehirleri” *Cumhuriyet* 24–26 Haziran 1933.

⁹⁷⁴ *Cumhuriyet* 24 Ağustos 1936. Herhalde Cumhuriyetin yaratmak istediği manzara bu kadar güzel özetlenemezdi.

⁹⁷⁵ Tarık Ziya Işıtman, *Bolu Coğrafyası*, Bolu Halkevi Dil, Tarih Edebiyat Kolu Yayınlarından, Bolu, 1938, s.55

⁹⁷⁶ *İçel* 1938, -Yazar Yok- Cumhuriyetin 15. Yıldönümü Ansına, Tarsus Halkevi, Mersin, 1938, s.13–14.

⁹⁷⁷ Kazım Dılcimen, *Samsun tarihinde Önemli Olaylar*, Samsun Halkevi, Samsun, 1947, s.5–7.

yerel köy, nehir dağ vb isimleri Etice Türkçe bağlamında açıklamaktadır⁹⁷⁸. Aynı yazarın *Konya'da Siella Eti Tapınağı* adlı çalışması bölgede yer alan ve bir kısmı antik çağdan kalma Rumcadan bozulmuş veya Farsça-Arapça kökenli sayısız kelimeyi Türkçe köklerle açıklama gayretiyle doludur. Yazara göre “Allah” kelimesi Arapça değildir Eticesi “Ella”dır. Gevallah yerleşiminin adı Etice-Türkçe “gev+ella” (Öküz Allah/Tanrı) kelimesinden türemiştir.

Siella ise Etice-Türkçe “sığır/boğa Allah/Tanrı” demektir. Zengibar Kalesi- ki bu kelimenin Arapça olduğu ortadadır- yazara göre Türkçe “su-in-ka-bar” hecelerinden türemiştir⁹⁷⁹. Tüm bu isimler Türkçenin anadil olduğunun kanıtlarıdır. Totaysalgır’a göre bu hakikatleri ilk kez Büyük Şef Atatürk “bir tanrı gibi yanılmayan bir doğrulukla ortaya koymuştur”. Totaysalgır “Ata” kelimesinin kökenleriyle de ilgilenmektedir. Farsça ateş Türkçe “otsa”dan türemiştir. Ataş’a sonradan “Atta” denmiştir. Güneşe Türkler “ata” demektedir. Türkler hem güneşe hemde atalarına taptıkları için her ikisine de aynı ismi vermişlerdir. Atilla adı “Ata-allah” tan türemiştir vb⁹⁸⁰. Aynı yazarın 1944’te basılan *Karaman Lârende* adlı eserinde ise Tarih Tezi’ni çağrıştıracak hiçbir yorum bulunmamaktadır. Bu eser sanki başka bir yazar tarafından kaleme alınmış gibi Yazar, Lârende’nin tarihinde ne Etilere ne de Orta Asya göçlerine değinmemektedir⁹⁸¹.

M. Aysel imzalı “Konya Ovasında Saklı Hitit Âbide ve Eserleri” adlı haber-yazıda Büyük Şefin açtığı yolda iştihakla hareket eden Konya Valisi Cemal Bardakçı’nın Hitit eserlerine verdiği önem anlatılmaktadır. Metinde Afet İnân’ın yorumları kendini hissettirmektedir. Yazar Selçuklular ile Hititler arasında bir fark görmemekte, siyasal ve dinî değişimlere rağmen Konya Türklerinin asırlar boyunca mevcudiyetlerini devam ettirdiklerini savunmaktadır. Yazar göre Mevlevî külahları ile Hitit başlıklarının benzemesi bunun göstergelerinden biridir⁹⁸².

⁹⁷⁸ Gaffar Totaysalgır, *Gargara İkizin Eti Tapınağı*, Haşim Basımevi Konya, 1936 s.35, 50–58.

⁹⁷⁹ Totaysalgır, *Konya'da Eti Tapınaklarında Siella Eti Tapınağı*, Haşim Basımevi Konya, 1937, s.7–12, 27. Bu durumda Doğu Afrika’daki Zengibar şehri de Türklerin kurduğu bir yerleşim olarak kabul edilebilir.

⁹⁸⁰ Totaysalgır, *age*, s.66–68, 94.

⁹⁸¹ Totaysalgır, *Karaman Lârende*” Yeni Kitab Basımevi, Konya, 1944.

⁹⁸² M. Aysel, “Konya Ovasında Saklı Hitit Âbide ve Eserleri” *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1932.

Halkın kadim Anadolu medeniyetlerine dikkatini çekmek sadece siyasî ve sosyal amaçlar açısından değil ekonomik kalkınma açısından da önem kazanmaktadır. Reşit Saffet 1933'te kaleme aldığı bir yazısında "Turizm" kelimesinin memlekette yeni duyulmaya başlandığını belirttikten sonra insanları görgü ve bilgilerini arttırmak için turizmin ne kadar önemli olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca Reşit Saffet'e göre gençlerin memleket sevgisi kazanmasının yolu da bilinçli seyahatlerden geçmektedir. Nitekim yabancıların Çanakkale harp mevkiilerini ziyaret etmesi Türk gençlerine de örnek olmalı onlarda İngiliz ve Fransızlar gibi tarihi önem taşıyan yerleri görmelidirler. Bu bakımdan Reşit Saffet Anadolu'da yer alan Hitit, Parth, Yunan-Roma ve Osmanlı-Türk eserlerini ve yerleşimlerinin gezilip görülmesini tavsiye etmektedir⁹⁸³.

8. Hatay Meselesi ve Hititler

Eski adıyla İskenderun-Antakya meselesi daha sonraki ismiyle "Hatay meselesi" Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatında özel bir önem taşımaktaydı. Her şeyden önce Hatay bölgesi Birinci Dünya Savaşı'nda Yıldırım Orduları Komutanı olan Mustafa Kemal'in son görev yeri idi ve İstanbul'dan gelen bir emirle İskenderun-Antakya'yı işgal ordularına bırakıp çekilmek zorunda kalmanın yarattığı hissiyatı hiçbir zaman unutmamıştı⁹⁸⁴. İskenderun-Antakya meselesinin hararetle tartışıldığı 1923 senesinde ise Ankara'da kendisini siyah bayraklarla karşılayan İskenderunlulara "40 Asırlık Türk Yurdu yabancı eline bırakılmaz"⁹⁸⁵ diye seslenmişti.

Bu cümleden Mustafa Kemal'in henüz o tarihte İskenderun bölgesinde çeşitli kent devletleri kurmuş olan Hititlerin Türk olduklarını düşündüğü çıkarılabilir⁹⁸⁶. Mustafa Kemal, aynı cümleyi 1923 yılında Adana'yı ziyaretinde de tekrar etmiş, sonraki yıllarda Reşit Gâlip gibi yazarlar bu cümleyi Türk tarihçiliğinin milâdı olarak

⁹⁸³ Reşit Saffet, "Turizm" *Ülkü* Cilt I Sayı 1. Şubat 1933.

⁹⁸⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, Remzi Kitabevi. İstanbul, 1966, s.419.

⁹⁸⁵ Aybars, *age*, s.270.

⁹⁸⁶ Hititlerin tam olarak bugünkü Antakya ve İskenderun'un bulunduğu yerde bir kentleri bulunmamaktır. Ancak genel olarak bu bölge Ugarit, Sam'al, Halpa, Karkamış gibi önemli geç Hitit kent devletlerinin tam ortasındaki araziye ihtiva etmektedir. Harita için bkz. Akurgal: *The Hattian an Hittite Civilisations*, Publications of the Republic of Turkey Ministry of Culture, Ankara, 2001, s.111

kabullenmişlerdir⁹⁸⁷. Atatürk'ün o dönemde bu kanıya nerden varmış olabileceği üzerinde Birinci Bölüm'de durmuştuk. Neticede 1936 yılına kadar İskenderun-Antakya sancağı olarak anılan bölge, bu tarihten itibaren “Hatay” olarak adlandırılmaya başlanacaktır. Afet İnan bir röportajda Montrö Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonraki Temmuz günlerinde Florya’da bir akşam, Atatürk ve yanındakilerin İskenderun-Antakya sancağından ilk olarak “Hatay” olarak bahsettiğini “o vilâyette artık Hatay diyeceğiz” dediklerini aktarmaktadır⁹⁸⁸.

Resim 43: Mustafa Kemal’in Antakya-İskenderun Sancağı’nın “40 asırlık Türk Yurdu olduğunu” söylediği sırada çekilen fotoğrafı. Cumhuriyet, 30 Aralık 1936

Atatürk, Hatay meselesi ile ilgili 6 makale yazmış ancak bunlar farklı imzalarla yayınlanmışlardır. Atatürk'ün İsmail Müştak Mayakon’a imzalatırdığı ve Cumhuriyet gazetesinin 10.10.1936 tarihli sayısında yayınlanan makalede, Hatay adının neden tercih edildiği açıklanmıştır. Diğer makaleler Vakıf (Kurun) gazetesinde Asım Us imzasıyla çıkmıştır⁹⁸⁹. Mayakon imzasıyla Cumhuriyet gazetesinin 10.10.1936 tarihli sayısında çıkan yazı Türk Tarih Tezi’nin siyasal hedeflere nasıl kaynak oluşturabildiğini de göstermektedir. Yazıda şunlar savunulmuştur: “...Antakya, İskenderun ve havalisinin sahibi olan bu Türkler, Orta Asya ve Altaylardan kalkarak

⁹⁸⁷ Reşit Gâlip, “Türk Tarih İnkılâbı ve Yabancı Tezler” *Ülkü* Birinci Teşrin 1933 Seçmeler (1933–1941) s.141

⁹⁸⁸ Utkan Kocatürk, “Prof Dr. Afet İnan’la Bir Konuşma” s.728

⁹⁸⁹ Kocatürk, *age*, s.729.

ilk önce Asya'ya ve ondan sonra bütün yeryüzüne yayılıp, genişleyen Türklerin bir parçasıdır.

Bunların bir kısmı Çin'in şimaline gidip orada yerleşmişler ve o havaliye kendi isimlerini vermişlerdir. Çin'in Şimalindeki memleketler tarih kitaplarında hala "Hatay" diye zikrolunmaktadır. Bu Hatay Türkleri bütün Anadolu'ya yayıldıkları gibi Antakya, İskenderun ve havalisine de gelip yerleşmişlerdir. İşte bugün Antakya, İskenderun ve havalisinde yaşayan Türkler o Hatay Türklerinin çocuklarıdır....Evet Antakya, İskenderun ve havalisinin coğrafya ismi Hatay'dır. Burada yaşayan Türkler, Türk atalarının mümessili olan "Hata"lardır, "Ata"lardır. Büyük bir varlığı, yüksek bir sahipliği, daima hür yaşamış bir efendiliği hiçbir kelime "Ata" sözünden daha doğru ve daha canlı ifade edemez. Antakya, İskenderun ve havalisi Türkleri en aşağı kırk asırlık...dört bin senelik cetlerinden tevarüs ettikleri şerefi ancak bu "Hatay" kelimesinin güçlü omzuna tevdi ederek müstakbel nesillere isal edebilirler"⁹⁹⁰.

Mayakon imzalı yazıya bazı tepkiler geldiğini yazının devamından öğrenmekteyiz. 22 Ekim 1936'da yayınlanan "Hata ve Hatay ve Orante-Ura-tube" adlı başka bir yazıda Mayakon, Ort Asya haritaları ile Antakya bölgesinin haritalarını karşılaştırmakta ve yer isimlerinin benzerliğini savunmaktadır. G.N. Saykes'in 1921'de yayınladığı bir Çin haritasında hem Hatay adı hemde Asi ırmağının eski adı olan Orontes'e tekâbül eden Ura-tube ırmağı yer almaktadır⁹⁹¹. Ahmed Faik Türkmen ise bir ay süren bir yazı dizisi ile, Antakya Alevilerinin aslında Türk oldukları ve ancak XVI Asırdan sonra Arapça konuşmaya başladıkları, Şimalı Suriye'nin aslında Anadolu'nun bir parçası olduğunu savunmuş Eti Türklerinin MÖ 2000'lerde bölgeye geldiklerini ispatlamaya çalışmıştır. Türkmen'e göre Asi Nehrinin adı Arapça isyan eden anlamındaki "asi"den gelmez. Çünkü bölgedeki Türkler bu nehre "ası" demektedirler. Bu bölgedeki bir kasabanın adı "Hetiye" yöresel bir tatlının adı da "Haytalı" dır. Bütün bunlar 40 bin km uzaklıktaki anayurt olan Ura-tube ile bağları

⁹⁹⁰ Müştak Mayakon, "Tarihten Bir yaprak-Bir Türk Camiasının Adı" *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1936.

⁹⁹¹ Mayakon, "Hata ve Hatay ve Orante-Ura-tube" *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1936.

hâlbukî Ermenilerin de aslında Türk olduklarını söylemektedir. Yunus Nadi'nin Ermenilerin Türk olduğunu kanıtlama tarzı hâkikaten ilginçtir. Eğer bestekâr Bimen Şen aslen Türk olmasa Türk ruhuna bu kadar yakın eserler besteler yapabilmesi mümkün olamayacaktır⁹⁹⁴.

Ancak bu türden tarihsel formülasyonlar, Antakya-İskenderun bölgesinde önemli bir nüfusa sahip anadili Türkçe olmayan vatandaşların Türk olduklarının iddia edilmesi için yeterli olmamıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'ye katılan Hatay halkı içinde Türkçe konuşmayan ve kendini Türk hissetmeyen gruplar için tarihsel değil antropolojik formüller devreye girmiştir. Agop Dilaçar 1939'da İskenderun Halkevi'nde verdiği bir konferansta ve broşürde: “Bu gün Arapça konuşan Hatay Türklerinin, Sâmilikle hiçbir alâkaları yoktur. Onların kafası endisi vasatî olarak 85 olduğundan, bunlar eski brakisefal Alpinlerin öz ahfadıdır... Bu gün Hatay'da Arapça konuşan halk, aslen Türk olup zamanın icabı olarak Arapça yazmış birer küçük Farabi ve İbn Sina'dırlar. Kemalizm Türkçülüğü bugün onlara kendi öz benliklerini, öz menşelerini bildirmiş ve Türk etnisitesinden olduklarını göstermiştir. Bizdeki rasizm işte bundan ibarettir”⁹⁹⁵ demektedir. Böylece Hatay Araplarının Türklüğü, Ziya Gökalp'in tanımlamalarının tersine bir kez daha antropolojik özelliklere dayandırılarak ölçülmüştür. İşin ilgin yanı Hatay üzerinde hak iddia eden Suriyeli milliyetçilerin de tıpkı Türk tarafı gibi Hititlere sahip çıkmalardır. 1932'de kurulan Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'nin lideri Antun Sa'ada, “Suriyelilerin Kenanlıların, Keldanilerin ve Hititlerin soyundan gelen benzersiz bir millet olduğunu” savunmaktadır. Sa'ada'ya göre modern Suriye, Antakya, Lübnan, Ürdün hatta Kıbrıs üzerinde tarihsel haklara sahiptir⁹⁹⁶. Nitekim Suriyeliler de Antakya'da sayıları 60 bini bulan Türkçe konuşan havalinin aslında Arap kökenli olduğunu iddia etmişlerdir⁹⁹⁷.

⁹⁹⁴ Yunus Nadi, “Tarih Önünde Türkler ve Ermeniler” *Cumhuriyet* 2 Haziran 1938.

⁹⁹⁵ Dilaçar, Alpin Irk, Türk Etnisi ve Hatay Halkı, CHP Konferanslar Dizisi 1940, Aydın, Suavi: “Cumhuriyetin İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü, Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü” *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Cilt II-Kemalizm*, 2001, s.364.

⁹⁹⁶ Davışa, *age*, s.89.

⁹⁹⁷ *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1936.

8. Atatürk Dönemi Güzel Sanatlarında Orta Asyalılar ve Sümerler

Bu ilginç başlıklı konuyu Atatürk ve İnönü dönemi ile birlikte ele almayı uygun gördük. Türk Tarih Tezi ile birlikte Sümer ve Hititlerin Türk tarihinin bir parçası olarak addedilmesi, o güne kadar dar bir kesim tarafından tanınan bu medeniyetlerin halka tanıtılmasını zorunlu kılmıştır. Önceden belirtildiği üzere yer ve kuruluş isimleriyle bu medeniyetlerin isimleri günlük söz kullanımının doğal bir parçası hâline getirilmişti. Bu çaba, müzik, tiyatro ve görsel sanatlardaki bir dizi çalışmayla tamamlanmaya çalışılmıştır.

Tarih Tezi'nin tanıtımında tiyatro önemli bir rol oynamıştır. Atatürk'ün tiyatroya büyük önem verdiği hatta bazı oyunların onun emriyle yazıldığı ve oyunlar üzerinde çeşitli düzeltmeler yaptığı bilinmektedir. Bizim tezimizle ilgili oyunların bazılarının da Atatürk tarafından yazdırıldığı görülmektedir. Bu türden oyunların öncüsü sayılabilecek eser Yaşar Nabi'nin *Mete* (1932) adlı oynudur. Eserde geleceği gösteren bir büyücü sayesinde Mete, Osmanlıların çöküşünü ve Anadolu'da Gazi'nin mücadelesini görebilmektedir. Böylece Türk Tarihi bir bütünlük kazanmaktadır. Türklerin Orta Asya'dan kuraklık nedeniyle göçünü ve bu esnada geçtikleri her yere medeniyetlerini yayışını ele alan Faruk Nafiz Çamlıbel'in oyunu *Akın* ise Türk Tarih Tezi'ni doğrudan yansıtan, Atatürk'ün isteği üzerine kaleme alınmış bir oyundur. *Akın*, 4 Ocak 1932'de Ankara Halkevi'nde Atatürk'ün huzurunda temsil edilmiş ve büyük takdir toplamıştır⁹⁹⁸.

Akın oyununun devamı olan *Özyurt*'da ise Orta Asya'dan ayrılan 40 bin atlının yeni bir ülkeye yerleşmesi anlatılmaktadır. Türkler, zorlu tabiat şartları ile mücadele ede ede vardığı her yerde medeniyeti başlatmışlar, ulaştığı her yerde hayvan gibi yaşayan, dili, töresi, evi barkı, yolu olmayan yerlilere insanlığı öğretmişler, şehirler kurmuşlar, yollar açmışlardır. Rehber olsun diye kendi bilgiçlerini ve ozanlarını geçtikleri yerlerde bırakmışlardır. Ancak yerleştikleri yeni yerde medeniyetin hiçbir izinin olmaması onları üzmektedir. Yerli halka mağaralarda yaşayan ilkelere

⁹⁹⁸ Müzeyyen Buttanrı, "Atatürk'ün Tarih Tezinin, Devrindeki Tarihî Tiyatro Eserlerine Yansıması" Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 3 Sayı: 2 Aralık 2002, s.33.

oluşmaktadır. Oyunun baş karakteri olan Hakan'ın oğlu Akın annesi Suna'ya şöyle yakınır:

“Adam demek bu yaban kısmına doğru mudur?

Atlar gibi otlayan sürüye insan deme

Duygusu dört olanların, lisanı kırk kelime.

Nasıl lisan denilir kırk heceli bir dile,

..

Düşünüşte, duyuştta, yurdu sevişte geri,

Ne yapsın bu ellere akın eden Türk eri

Ne yapsın kırk bin yiğit milyonların içinde?”

Daha sonra Anayurttan gelen diğer Türklerle birlikte Anadolu'da ilk yerleşimler kurulur ve burası yurt haline getirilir⁹⁹⁹.

Behçet Kemal Çağlar'ın oyunu Çoban ise 1933'te yazılmıştır. Tarihin kendisi bir karakter olarak oyunda yer almakta ve ders çalışmak istmeyen bir çocuğa şunları söyler:

İşte haykırıyorum: Daha büyük Türk benden;

Türk'ü gördüm ilk önce dünyaya gelince ben

(...)

Türk'ün güneşleriyle dünya ufku ağardı;

Türk olmasa tarihe yazılacak ne vardı?”¹⁰⁰⁰

Ankara Halkevinde sergilenen bir tiyatro oyununda okunan ve *Ülkü Dergisi*'nin ilk sayısında yayınlanan Behçet Kemal'in *Ergenekon* şiiri de Türk Tarih Tezi'nin özeti gibidir. Bu şiir Türklerin çobanlıktan tarımcılığa geçişin öncüleri olduklarını, ilk inanç ve yazı sitemlerinin kâşifleri olduklarını belirtmektedir

(...)

⁹⁹⁹ Buttanrı, *age*, s.41–43.

¹⁰⁰⁰ Buttanrı, *age*, s.44.

Türk örnektir Tanrı'nın her pürüzsüz huyuna;
Dünya yaratılmıştır Türk'ün yüzü suyuna.
Biz seninle geçmişe dalalım gel kopuzum...
Yelelerinden tutup tarih denilen aslanı;
Türk kalbinden geçti ilk tanrıların kanları;
Öbür ırklar sürüyken Türklerdi çobanları!
Dünyayı tarla gibi sürdü, uçtan uca Türk;
İmrenerek taptığı Tanrılardan yüce Türk.
Güngörmezken öteki insanların inleri,
Kafalarında güneş, Türklerin bilginleri,
(...)
Türk gönlü, Türk kafası tam otuz bin senedir,
İnsanlara gösterdi sevmek inanmak nedir...
Ne çok gecikecekti insan olmakta insan
Olmasa Türk: İlk seven, ilk inanan, ilk yazan!¹⁰⁰¹

8 Ağustos 1933 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde İstanbul mebusu Alaâttin Cemil'in kaleme aldığı "Gençlik Neye İnansın" başlıklı yazıda "Türkiye'yi uçurumdan kurtaran Mustafa Kemal, dört bin sene evvel Sümer Türklerini ecnebi istilasından kurtaran" Utu Kegal'e ¹⁰⁰²benzetilmiştir. Alaâttin Cemil yazının devamında, Muallim İsmet Bey'in (Ulukut) bu Türk reisine (Utu Kegal) dair bir piyes yazacağını duyurmaktadır¹⁰⁰³. Alaâttin Cemil diğer bir yazısında, Türk medeniyetinin diğer bütün medeniyetlerin anası olduğuna inanmayan vatandaşlar ile Sümerleri bir türlü Türk kabul etmeyen Leonard Wolley'i eleştirdikten ve Sümerler hakkında bilgi verdikten sonra mezkûr piyese de değinmektedir. İsmet Bey'in "Sümer Uyanıyor- Utu Kegal" piyesi Türk Millî Mücadelesini andırmaktadır." O vakitlerde Sümer ülkesi Guti isminde şimalden gelen semitik vahşi bir kavmin tecavüzüne uğramış durumdadır, 125 sene süren bu istilâ döneminde memleket idaresinde çok aciz olan bu vahşi kavim

¹⁰⁰¹ Behçet Kemal Çağlar, "Ergenekon" *Ülkü Halkevleri Mecmuası* Cilt I Sayı 1 Şubat 1933 s.14–15.

¹⁰⁰² Günümüz transkripsiyonunda Utu-Hegal veya Utu Khegal, Gutilerle savaşan Uruk Kralı (MÖ 2116–2110).

¹⁰⁰³ Alaâttin Cemil, "Gençlik Neye İnansın" *Cumhuriyet* 8 Ağustos 1933.

zamanla Sümerlerden vali ve kumandan almaya başlamıştır. İşte Utu Kegal o kumandanlar arasından çıkmıştır. Piyesten bir alıntıyla yazı devam eder:

“Türkün güçlü elidir yaşamağı yaratan
Bilgiler tohumunu ilkin toprağa atan
Yeni doğan Sümere yeni ışık gerektir
O tohumdan filizler daha bol yeşerecektir
(...)
Demeliler ki işte Sümer Turan usu¹⁰⁰⁴
Türk soyu her bir soyun kutlusu-ulusu”

İsmet Ulukut’un yazdığı oyun daha sonra *Sümer Ülkerleri* adını almıştır.. Eserin girişinde yazar “Türk tarihinin üç perdelik görünüşü.” diye not koymuştur. Eserin dayandığı temel görüş şudur: “Sümerler, Türklerin atasıdır. Altaylardan getirdikleri tuğu bu ellere diken ve büyük şehirler kuran Türkler, medenî bir millettir, asla esir yaşayamazlar.” Sümer gençleri Gutilerin esiri olmaktan büyük utanç duymaktadır. Hâlbuki yüz bin yıldan daha uzun bir geçmişe sahip olan ve büyük şehirler kuran medenî bir millet, dağlı, gayri medenî bir ulusun boyunduruğu altına girmiştir. Sırtlarında bir kırbaç, başlarında bir ökçe Gutilerin ayağı altında sürünmektedirler. Bunun üzüntüsünü duyan Ninan adlı karakter:

“İlerde, kovuklarda yılan gibi sürünen
Uğrular sürüsünü andıran Gutilerden
Kişilik mi bekledin? Ey ulu Sümer, yazık!
Bir devlet kurmasını bilmeyen kalabalık..
Çin’i, Hint’i geçerek Altayların tuğunu
Bırakmayan büyük soy, atanın buyruğunu,
Pars’ı (İran) yarıp denizden bu ellere getirdin
Bataklığın içinden ne şehirler bitirdin!
Larsa, Uruk, Ur, Lagaş senin yüce işlerin,
Kerpiçlerin içinde tırnakların, dişlerin!

¹⁰⁰⁴ Alaâttin Cemil, “Sümer Tarihine Dair” *Cumhuriyet* 15 Ağustos 1933.

Gerek midir Sümerlerin yüz bin yıllık şanına,
Uşak olmak bu dağların bu soysuz yabanına”

Guti egemenliğine karşı Sümer erkekleri Utu-Kegal’ın önderliğinde isyan için son hazırlıkları tamamlamışlardır. Ninan:

“Yeryüzünün en büyük, en kutlu soyu Sümer!
Yaşamının yolunda gösterdiğin bilgiler
Türklüğün, ululuğun Gutiler ayağında
Bu sana gerek midir? Yüce Altay dağında
Yükselen ataların bıraktığı bu mudur ?” diye yakınmaktadır.

Samî olarak kabul edilen Gutilerin kralı Trigan’ın elçisi ile Utu-Kegal arasında geçen bir konuşma yazarın Türk Tarih Tezinin tüm argümanlarını incelediğini göstermektedir. Utu-Kegal, Trigan’dan elçi olarak gelen Zabüm’e Sümer’in tarihini özetleyerek şöyle der: “Atalarım Orta Asya’nın Turan denilen ana yurdundan çıkarak yaşamak bilgisini yer yer Afgan, Hind, Sind’e saçarak maymun sürüsünü andıran yerlilerin yurtlarını şenlendirmişler. Toprağı demirle kazmışlar. Bu yetmemiş engine saldırmışlar. Binlerce yıl bu toprak deniz iken Tanrı suları birbirinden ayırmış ve ayırdığı sulardan kara çıkmasını emretmiş. Denizde balık, göklerde türlü kuşlardan sonra bataklıktan adamı yaratmış. Çamurların içinde el, ayakla yürüyen o adamlar ne buğdayı, ne ekmeği bilmişler. Giyinmeyi bilmeden yıllarca sürünmüşler. Pars’ı (İran) yarararak denize gem vuran Turanlılar, dalgaları yenerek bu ellere ulaşmıştır. Bataklıkta yaban sürüleri ile karşılaşan atalarım o sürüleri buradan kovarak buraları yurt edinmişlerdir. Bilgi tohumlarını saçan Türk soyu, yollar yapıp, biriken suyu dağıtmış, bataklıkları kurutarak orada arpa, buğday yetiştirmiş, davarını, tohumunu Türk elinden getirmiştir. O bataklıktan nice şehirler çıkarmış, her yere Sümer damgasını vurmuştur. Bu topraklar onların eti, kemiği demektir. Bu gökler benim babam, bu kutlu toprak benim anamdır. Gutî’ye bir karışpayı veremem. Bu yer dede otağıdır.”

Sonunda yapılan savaşı Sümer Türkleri kazanır ve bağımsız olurlar. Oyunun metninde Sümerlerin “ya İstiklâl ya ölüm” sloganı attığı görülmektedir. Zaferi kazanan Utu-Kegal gençlere verdiği öğütte, Türklerin insanlığın atası, bütün soyların en ulusu olduğunu, binlerce yıl sonra geleceklerin, Türklerin yaptıklarını öğrendikten sonra

Türk bilgisine, aklına şaşıp, bunu itiraf edeceklerini ifade etmektedir¹⁰⁰⁵. Bu oyunda bilinçli bir şekilde Utu-Kegal ile Mustafa Kemal arasında bir bağ kurulmuştur. Bu türden bağların kurulmasında İsmet Bey tek başına değildir. 1935–1937 yılları arasında Ankara Müzesinin müdürlüğünü yapmış olan Hikmet Turhan (Dağlıoğlu) Halkevlerinin düzenlediği Kadınlar Birliği Konferansında “Sümerlerim istiklâlini kuran ve onları yüksek bir medeniyete çıkaran Gudea” (MÖ 2144–2124) ile Mustafa Kemal’i mukayese etmektedir. Hikmet Turhan şu soruyu konuşmasına eklemektedir: “Acaba Gudea kendi asil soyundan gelecek ve kendisini bile kıskandıracak olan başka bir kurtarıcının geleceğini hatırına getirmiş midir?”¹⁰⁰⁶.

Sümerlerin dinî törenleri ve müzikleri ile bunların Orta Asya ile bağlantıları da birçok sanatçının ilgisini çekmiştir. Refik Ahmed Sevengil’in aktardığına göre Sümerlerin dinî törenlerinden söz eden ilk kişi tiyatro yazarı Seniha Bedri Göknil’dir. ¹⁰⁰⁷ Göknil’in 1934’te Beyoğlu Halkevi’nde verdiği bir konferans Yeni Türkiye Dergisi Cilt I Sayı 33’(Mayıs 1935) de yayınlanmıştır. Ahmed Refik Sevengil, Türk dram sanatının Sümer ve Hititlere kadar uzandığı ve Yunanlıların da tiyatroyu “Eti Türklerinden” öğrendikleri fikrinin yâni bir bakıma Tarih Tezi’nin sanat alanındaki uzamının güçlü bir destekçisi olmuştur. Çeşitli yazılarında Svengil, Orta Asya şaman törenlerinin Sümer-Hitit yoluyla Yunanlılara aktarıldığını iddia etmiştir¹⁰⁰⁸. 7 Şubat 1941 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde “Enteresan Bir Konferans” başlığı altında Sümerlerle ilgili farklı bir boyutta yapılan araştırmalara değinilmektedir. Beyoğlu Halkevi’nde, “Beşbin sene evvelki Sümer musikisinin Türk musikisiyle yakın âlâkasının izah edildiği” bu konferansta ünlü bestekâr Hüseyin Sadeddin Arel Sümerlerin Türk olduklarını müzik yoluyla kanıtlamaya çalışmıştır¹⁰⁰⁹.

Hüseyin Sadeddin Arel yıllar sonra bu konferansı şöyle anlatmaktadır: “1941 senesinde, Sümer musikisine ve bu musikinin şimdiki Türk musikisiyle bağına ilişkin Beyoğlu Halkevi’nde bir konferans vermiştim. O zaman birçok dostum, hattâ hiç

¹⁰⁰⁵ Buttanrı, *age*, s.48–49.

¹⁰⁰⁶ *Cumhuriyet* 9 Mart 1934.

¹⁰⁰⁷ Refik Ahmed Sevengil, “Eski Türklerde Dram Sanatı”, Türk Tiyatrosu Tarihi, Maarif Basımevi, İstanbul 1959, <http://www.halksahnesi.org/> Erişim: 02.05. 2012.

¹⁰⁰⁸ Sevengil, “Türk Dram Sanatının Eskiliği Hakkında” *Cumhuriyet* 12 Ağustos 1947, “Yunan Tiyatrosunun Kaynağı Anadolu’dur” *Cumhuriyet* 24 Ağustos 1947.

¹⁰⁰⁹ *Cumhuriyet* 7 Şubat 1941.

tanımadığım bazı kişiler, konferansta bahsettiğim hususlara ilgi göstererek, bu hakikatlerin sınırlı bir dinleyici kitlesine özgü bırakılmamasını ve mümkünse konferansın tekrarlanarak ve ayrıca makale hâlinde de yayınlanmasını ısrarla benden istediler. Milli bir konuya karşı, tanıdığım, tanımadığım bu ortak ve samimi ilgiden çok duygulandım. Bu nedenle her iki isteği de yerine getirmek sözü ağzımda çıkıverdi”. Hüseyin Sadeddin Arel’in konferansına İsmail Hami Danişmend ve Salih Murad Uzdilek’de iştirak etmiştir. Arel’den Uzdilek’in Sümerler hakkında TDK isteğiyle iki ciltlik bir eser hazırladığını ancak kurumun bunu basmadığını da öğrenmekteyiz. Hüseyin Sadeddin Arel bu konferansta İtrî’nin bir nâtı ile Sümer ilâhileri arasındaki benzerliğe değinmektedir. Arel’in Sümer müziği ile ilgili yazıları Musiki Mecmuası’nın dört sayısında yayınlanmıştır¹⁰¹⁰.

¹⁰¹⁰ Hüseyin Sadet Arel, “Sümerliler ve Sümer Musikisi I-IV” Musiki Mecmuası Sayı 13-16, İstanbul 1949. www.smtemizel.net/sumerler. Erişim: 10.02.2012

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİNDE TÜRK TARİH TEZİ VE SÜMER-HİTİT, ORTA ASYA PREHİSTORYASI ARAŞTIRMALARI

1.Türk Tarih Tezi'nin Aşamalı Olarak Terk Edilmesi ve Bu Durumun Sümer-Hitit Araştırmalarına Etkisi

1. Türk Tarih Tezi'nden Uzaklaşılması

Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla Türk tarihçiliğinde yeni bir dönem başlamıştır. İsmet İnönü, kişisel olarak tarih ve arkeolojiye Atatürk kadar ilgili olmasa da, Atatürk'ün değer verdiği her kuruma karşı sorumluluk beslemiş ve bu kurumları yaşatmaya çalışmıştır. Atatürk'ün koruyucu politikasını devam ettiren İnönü'nün devrinde II. Dünya Savaşı'nın ağır koşullarına rağmen Türk Tarih Kurumu'na her yıl 118.000 TL devlet yardımı yapılmış, ayrıca 1940–1950 arasında Atatürk'ün vasiyeti üzerine 850.000 TL kadar pay ayrılmıştır¹⁰¹¹. Arkeoloji ve müzeciliğin resmî olarak desteklenmesine İnönü döneminde de devam edilmiştir. CHP'nin 29 Mayıs 1939 V. Büyük Kurultayı'nda kabul edilen 47.maddesinde “Müzelerimizi zenginleştirecek kıymetteki tarihî eserlerin toplanmasına ve bu maksatla hafriyat yapılmasına ehemmiyet verilecek ve umumiyetle eski eserlerin tasnifine ve icap edenlerin yerlerinde iyi muhafazasına itina olunacaktır”¹⁰¹²denilmektedir. İnönü de Atatürk gibi Tarih Kongrelerine ve Dil Kurultaylarına katılmış, destek vermiştir. Ancak hiçbir vakit Atatürk gibi bu konularla bir araştırmacı boyutuyla ilgilenmemiştir.

İnönü, dönemi kültür politikası genel olarak iki kısma ayrılabilir. 1939–1946 yılları arasında etkin olan kültürel ideoloji “Türk Hümanizmi” adı verilen akımdır. Hasan Âli Yücel'in Maarif vekili olduğu bu yıllarda Türk Tarih Tezi tamamen terk

¹⁰¹¹ Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle TTK'na yapılan Devlet yardımı hızla gerileyecektir. 1951'de 50000 TL, 1952'de bir defaya mahsus 130.000 TL ve sonrasında enflasyona rağmen sâbit şekilde 90.000 TL. DP'nin iktidardaki son senesinde 200.000 TL. Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*156–157.

¹⁰¹² Arık, *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Klavuzu*, CHP Halkevleri Yayınları. Ankara 1947, s.111.

edilmemekle birlikte Eski Yunan ve Roma medeniyetine duyulan ilginin arttığı bir süreç yaşanmıştır. Hasan Âli Yücel'in bakanlık görevini bıraktığı ve artık parlamentoda muhalif bir partinin var olduğu 1946–1950 arasında ise hem Türk Tarih Tezi'nin hem de Hümanizm akımının yavaş yavaş geri plana itildiği ve “Türk-İslâm” sentezinin ağırlık kazanmaya başladığı yeni bir döneme geçilir. Atatürk'ün aksine İnönü'nün herhangi bir teorinin direkt taraftarı veya karşıtı olmaması, zamanın akışına göre farklı fikirlerin kuvvetlenip etkisini yitirmesini de kolaylaştırmıştır. Aslında bu durum bilimsel alanda farklı düşüncelerin daha rahat savunulabilmesine de yol açan bir gelişmedir. Zira Atatürk'ün sağlığında birçok araştırmacı Gazi'nin hoşuna gidecek çalışmalar yapmayı ön plana almış, dönemin siyasal hedefleri tarih kitaplarına egemen olmuştur.

İnönü'nün bu konularda yetkin olmaması ve Atatürk kadar direkt müdahalelerde bulunmaması 1940'lı yılların araştırmalarında daha nesnel ve mutedil eserlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bir bakıma araştırmalar daha az siyasî maksat taşımaya başlamışlardır. İnönü devrinde Türk Tarih Tezi'nden resmen vazgeçilmemiş ancak içeriği daha evrensel, daha temkinli hâle gelmiştir. Tez'e yönelik eleştirilerin çeşitli resmî yayınlarda ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Örneğin ilk baskısı 1940'ta yapılan Barthold'un *İslâm Medeniyeti Tarihi* adlı esere Fuad Köprülü'nün yazdığı önsöz bu yeni yaklaşımın habercilerinden biridir. Köprülü bilim insanlarını objektif çalışmalar üretmeye davet ettiği yazısında “Millî tarih telakkisinin romantik devrini, Türk nasyonalizmi de tabiyetiyle görmüştür; Avrupa tarihçiliğinin Türkler hakkında hiçbir esasa dayanmayan çok haksız, menfî telâkkıyleri karşısında bizim romantik tarihçiliğimiz aksül'ameli de ister istemez çok müfrit ve mübalâgalı olacaktı ve hakikaten de öyle oldu” demektedir. Köprülüye göre artık dünyada romantik tarihçilik devride kapanmalıdır ve kapanacaktır¹⁰¹³. 1940 gibi erken bir tarihte Köprülü Türk Tarih Tezi'nin artık devrinin geçtiğini naif bir dille dile getirmektedir. Bu metinlerin daha birkaç yıl önce “aforoz” edilmiş Barthold'un bir eserinde yer alması da manidardır.

¹⁰¹³ Köprülü -Vasili Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, TTK Yayınevi, Ankara 1973, s.XXIII.

Bir diğ er sembolik geliş mede Zeki Velidi Togan'ın 1939 yılında Maarif vekâleti'nin davetiyle Türkiye'ye geri dönmesidir. Togan, İstanbul Üniversitesi'nde Umumî Türk Tarihi Kürsüsü'nü kurdu. 1941'den itibaren verdiği Türk Tarihi otlarından oluşan *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş* adlı eserinde Togan'ın Tarih Tezi'ne bakış açısı da net şekilde yer almaktadır. Togan' a göre Türklerin Anadolu ve Ön Asya mıntikasına ilk taaruzu MÖ VII. Asırda olmuş ancak bu harekât Medlerin engellemesiyle durdurulmuştur. Ort a Asya Türkleri halen bu acı yenilginin hatıralarını yaşatmaktadırlar¹⁰¹⁴. Togan'a göre Türklerin en eski kültürünün Anav olması muhtemeldir. Burası Sümer, Sus, Harappa ve Çin medeniyetlerinin kayanağı ve brakisefal insanların vatanıdır. Ancak, Anav'ın Türklerin ataları tarafından kurulduğ unun kanıtları yeterli değildir¹⁰¹⁵. Nitekim Anavalıları Aryanların ataları olarak kabul edenler de çoktur. Togan'a göre Türklerin asıl anavatanı Moğolistan civarı değil, Aral Gölü çevresidir. Göçebelik Türklerin önemli bir meziyetidir ve bu özllik onların çiftçi toplulukları yönetimleri altına almalarını kolaylaştırmıştır. MÖ 2000 dolaylarında Mısır'ı istila eden göçebe kabilelerin Orta Asyalı Türkler olması ihtimali yüksektir. Germenlere de biniciliği Türkler öğretmişlerdir¹⁰¹⁶.

Sümer, Huri, Elâm gibi Ön Asya medeniyetlerinin ise tek bir millî zümreden oluşmadıkları görülmektedir. Atlı göçebe Türklerde bu medeniyetlere katılan unsurlar arasındadır. Togan'a göre Hommel'in Sümerleri Türk kabul etmesi mübalağ lı bir yaklaşım olmakla beraber Sümerlerin Türklerle münasabet kurdukları kesindir. Togan burada ileride değ ineceğ imiz Landsberger'in çalışmalarına atıfta bulunmaktadır. Sümercede rastlanan Türkçe kelimler, Hurilerin at kültüründeki Türk izleri, ve dillerinin Türkçeyi andırması, bu toplumların içinde Orta Asyalı göçebe Türklerin de yer aldığını göstermektedir¹⁰¹⁷. Özetle 1940'ların başından itibaren İstanbul Üniversitesinde verilen Eski Türk Tarih derslerinde artık Sümerler doğrudan Türk kabul edilmemekte ancak Türklerle münsebet hâlinde oldukları savunulmaktadır. Böylece Togan Sümerlerin Türk olduğunu iddia etmeden, Eski Türklerin Sümerlerle çağdaş olduğunu belirterek, Türk tarihinin de eskiliğini vurgulamış olmaktadır

¹⁰¹⁴ Z. V. Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, s.V.

¹⁰¹⁵ Togan, age, s.7-8.

¹⁰¹⁶ Togan, age, s.10-11.

¹⁰¹⁷ Togan, age, s.11-12.

Bu gelişmelere ek olarak 1930’larda temelleri atılan kürsülerin ilk mezunlarını vermeye başlaması ve meslekten tarihçi-arkeolog olmayan yazarların yerini, işin daha ehli kişilerin alması da önemli bir etkidir. Nitekim önceki bölümlerde sıklıkla üzerinde durulduğu üzere 1930’ların entelektüel çevresinde tarihsel eserleri kalem alanların ekseriyeti siyâsi kişiliklerdir ve onlar için tarihsel çalışmalar siyasal hedeflerin tamamlayıcı unsurlarıdır. Tabiyatıyla meslekten arkeolog, tarihçi ve dilbilimcilerin yetişmeye başlamasıyla daha disiplinli eserlerin çoğalmaya başlaması da kaçınılmazdır.

Türk Tarih Tezi’nden tamamen olmasa da belli ölçüde uzaklaşılması, Sümer, Hitit ve Orta Asya prehistoryasına yaklaşımlarda da görülebilir. Bu değişimin daha iyi anlaşılması için İnönü döneminin ilk yıllarında basılmış bazı kitapların Atatürk döneminde basılmış olanlarla karşılaştırılması gereklidir.

1.2. Ders Kitaplarında Yaşanan Değişim

İnönü döneminde yaşanan ilk ve önemli değişim ders kitaplarında olmuştur. 1932’de hazırlanan IV ciltlik Liseler İçin Tarih Ders kitabının ilk cildi Şemsettin Günaltay tarafından yeniden yazılmıştır. Önceki bölümlerde görüldüğü üzere Günaltay Türk Tarih Tezi’ni kabul etmeyenleri oldukça ağır sözlerle itham etmesine rağmen kendisi de 1939 senesinde liseler için kaleme aldığı *Tarih I* ders kitabında, önceki *Tarih I*’e göre oldukça farklı bir yol izlemektedir¹⁰¹⁸. Başlangıç kısımlarında iki kitap arasında fazla farklılık göze çarpmaz¹⁰¹⁹. Sadece *Tarih I* (1931)’deki Dünya’nın oluşumu, canlıların evrimi gibi bölümler *Tarih I* (1939) da yer almamakta yeni ders kitabı İnsanlığın prehistoryasıyla başlamaktadır. *Tarih I* (1939) Türk Tarih Tezi’ne uygun olarak Orta Asya brakisefallerini Türklerin ataları olarak kabul etmekte, tarımın Orta Asya’da aşıldığını bildirmektedir. Atın Orta Asya’da evcilleştirildiği ve bu

¹⁰¹⁸ İki kitabın karışmaması için *Tarih I* (1931) ve *Tarih I* (1939) şeklinde yazılmıştır.

¹⁰¹⁹ Büşra Ersanlı bu kitabın daha önce basılan Orta Mektepler İçin Tarih I ile hemen hemen aynı olduğunu savunmaktadır. Bkz: Ersanlı, *İktidar ve Tarih* s.108–11. E. Copeaux da Ersanlı’yı kaynak göstererek aynı iddiayı yinelemektedir. Bkz: Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, s.81.

sayede Orta Asyalıların dünyanın her bölgesine göç edebilmesinin ve Neolitik medeniyeti yaymalarının kolaylaştığı vurgulanmaktadır. Yazının da Çin ve Mezopotamya'ya Türk Anayurdu'ndan getirildiği iddiası tekrar edilmekte ve yine Çin ve Mezopotamya yazıları arasında neden bir benzerlik bulunmadığı hakkında bir açıklama yapılmamaktadır. Sadece Türklerin zaman zaman farklı yazılar kullandıklarından bahsedilmekte, nitekim MS VII. Asırdan sonra “tarihî sebepler” neticesi Türkler arasında Uygur yazısının yayıldığı aktarılmakta; ancak bu tarihi sebepler açıklanmamaktadır¹⁰²⁰.

Bu benzer noktalara rağmen Tarihsel çağlara gelindiğinde değişiklikler yapıldığı görülmektedir. *Tarih I* (1939) Sümerlerin Türk olduklarına dair direkt bir iddia sahibi değildir. Sümerlerin ve Hititlerin Orta Asya kökenli oldukları vurgulanmakta ve Asyanik halklar arasında sayılmaktadırlar. Günaltay “Asyanik” teriminin Hint-Avrupalı ve Samî olmayan uluslar için kullanıldığını “Sumerler, Elâmlar, Gutîler, Hititler, Urartuların hep “Azyanik” kavimlerden olduğunu, bunlara Sovyet bilim adamı Marr tarafından “Yafesîler” denildiğini belirtmektedir. Bir başka yer de de Proto-Hititlerin (Hatti) Azyanik yâni Turanî bir lehçe konuştukları dip not olarak verilmektedir¹⁰²¹. Bu yorumlara bakılınca ders kitaplarındaki Sümer-Hitit yorumlarının tekrar Ali Reşat çizgisine döndüğü göze çarpmaktadır. Sümer ve Hititlerin Türk olduğu söylenmemekte “Yafesî, Asiyanik veya Turanî” oldukları belirtilmektedir. Bir diğer değişim “Eti” yerine Günaltay’ın “Hitit” terimini kullanmasıdır. Metinlerin hiçbir yerinde Sümerce veya Hititçe bir kelimeye Türkçe bir kök bulunmadığı görülmektedir. Sadece Hititlerde Kral’ın en önemli karısının lâkâbı olan “Tavanana” “Tavan ana” şeklinde yazılarak Türkçe bir kelimeye benzetilmiştir¹⁰²².

Metinlerde de önemli bir değişiklikler olmuş, Hitit lafzının Hata Türklerinden geldiğine dair önceki iddia kaldırılmıştır. Metinler içindeki birçok Türklük vurgusunun da kaldırıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin *Tarih I* (1931) deki “(Mısır Firavun’un) Dul karısı Etilerin kralına müracaat etti. Koca olarak Etilerden bir prens istedi. (Prens)

¹⁰²⁰ Günaltay, *Tarih I*, 1939, s.11–12, 34, 39–40.

¹⁰²¹ Günaltay, *Tarih I*, 1939, s.142, 160.

¹⁰²² Günaltay, *Tarih I*, 1939, s.154. Benzeri şekilde Yunan tarihi kısmında önceki kitaplarda yer alan İlerili, Atık, gibi Türkçeleştirilmiş isimnler bulunmamaktadır. Yazar sadece Ege adının Türkçe “aga” ile aynı olduğunu savunmaktadır. *Tarih I*, 1939 s.229.

gönderildi. Fakat bu Türk prensi Mısır yöneticileri tarafından suikasta uğradı”¹⁰²³ kısmı şu şekli almıştır. “Mısır ümerasından biriyle evlenmek istemeyen kraliçe, büyük Hitit imparatorundan oğullarından birinin kendisine koca ve Mısır’a firavun olmak üzere Nil boylarına gönderilmesini rica ediyordu. Fakat Subbiluliyuma’nın gönderdiği oğlu kraliçeye koca ve Mısır’a sultan olamadı. Kargaşalıklar içinde esrarengiz bir surette kayboldu”¹⁰²⁴. Birinci yorumda “Türk prensi” Mısırlılar tarafından katledilirken ikinci yorumda Hitit kralının oğlu kargaşalık içinde kaybolmuş ve Mısır’a “sultan” olmamıştır

Aile bahsinde Sümer ve Hitit kısımları önceki ders kitabından daha az idealist niteliktedir. Hem Sümerler de hem de Hititler de tek eşlilik olduğu belirtilmekle birlikte güçlü sınıfların birden fazla kadına evlenebildikleri ve cariye alabildikleri ve mirasın erkeklere kaldığı aktarılmaktadır. Günaltay ders kitabında, önceki çalışmalarının aksine Hititlerin kültürel olarak Akad ve Aramîlerin etkisi altında kaldıklarını teslim etmektedir. “Hititler erkenden Mezopotamya ile siyâsi, içtimaî ve iktisadî münasebette bulunmağa başladıklarından onlardan çivi yazıyı aldıkları gibi kültür itibarıyla da pek çok istifade etmişlerdir. En eski Hitit vesikaları Akadça kopyalardır. Subbiluliyuma zamanına ait fermanlar ve vakayi Akat dili ve çivi yazı ile yazılmışlardır”¹⁰²⁵. Böylece Günaltay, Hititlerin yazıyı Bâbil istilâsı esnasında Sümerlerden öğrendiklerine dair iddiayı da değiştirmiş olmaktadır.

1942–1943 yıllarında Şemsettin Günaltay’ın yazdığı *Liseler için Tarih I*’in yerini Arif Müfid Mansel, Cavid Baysun ve Enver Ziya Karal’ın yazdığı Tarih Ders kitapları almıştır. İnönü dönemi boyunca okutulan bu ders kitabında Türk Tarih Tezi’ne şeklen bir bağlılık göze çarpsa da içerik olarak tamamen farklı bir üslup kullanılmıştır. Kitabın ilk bölümünde İlk Çağ uygarlığının Ortaasya’dan doğup yayıldığı ileri sürülmektedir. İlk Çağ Sümerlerin yazıyı kullanmasıyla başlamıştır ve Sümerler de Orta Asyalı kabul edildikleri için İlk Çağ medeniyeti Orta Asya kökenli olmaktadır¹⁰²⁶. Kitabın ırk tasniflerine ayrılan kısmında Mısır ve Mezopotamya’da

¹⁰²³ *Liseler İçin Tarih I*, 1931, s.129.

¹⁰²⁴ Günaltay, *Tarih I*, 1939, s.147

¹⁰²⁵ Günaltay, *Tarih I*, 1939, s. 81, 159–160

¹⁰²⁶ Mansel, Baysun ve Karal, *İlk Çağ Tarihi*, Rıza Çoşkun Matbaası, İstanbul, 1945, (İlk Baskı 1942) s.3.

Neolitik uygarlığın dolikosefal Akdeniz ırkı tarafından getirildiği günümüz Araplarının ve diğer Samî halklarının bu ırdan türediği vurgulanmaktadır. Âri de denilen Kuzeyli sarışın dolikosefallerin ise demirin eski dünyaya yayılmasında önemli bir rol oynadığı söylenmektedir. Alpli Brakisefal ırk ise Sümer, Hurri, proto-Hitit ve Hitit medeniyetini oluşturmuş ve birçok yerde Akdenizli ırkla karışmıştır. Böylece Mezopotamya’da Neolitik medeniyetin Brakisefallerle ilişkisi kesilmiş ve brakisefallerin de Âri oldukları iddiasından vazgeçilmiştir.

Türklerin göçlerine yine öncelik verilerek II. Bölüm “Türklerin Anayurdu ve göçlere” ayrılmıştır. Türklerle ilgili kısmın başlangıcında Türklerin Alpli ırk ailesinden oldukları, Anav’da Türklere ait eski bir medeniyetin izlerinin bulunduğu dünyanın başka yerlerinde pek iptidai bir hayat varken Türklerin medeniyet alanında ilerlemiş oldukları söylenmektedir. Türk Tarih Tezi’ne bağlı kalan bu cümlelerin yer aldığı sayfanın yanındaki Türk göçleri için kullanılan harita ise eski haritalara göre oldukça mütevazıdır. Bu yeni haritada artık İrlanda, İngiltere, Cebelitarık, Endonezya, Bering Boğazı ve Etiyopya gibi yerlere oklar uzanmamaktadır. Bu harita 1980’den sonra kullanılan haritalara göre de daha iddiasızdır. Yine de yeryüzünün taş devrinden maden geçmesinde Orta Asya göçmenlerinin rol oynadığı ve bu göçlerle Anadolu’nun ikinci bir Türk anayurdu olduğu belirtilmektedir. “Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu” bölümü İskit ve Hunlara ayrılmıştır ve yalnızca 6 sayfadır¹⁰²⁷.

Sümerlere ayrılan kısımda bu halkın Orta Asya’dan geldiği ve bataklıkları kurutup, surla çevrili saraylar inşa ederek kuvvetli bir medeniyet kurdukları aktarılmaktadır. Sümerlerin Mezopotamya’ya gelmeden önce bu teknikleri bildiklerine dair bir bilgi verilmemiştir. Resimlerle birlikte Sümerlerin siyasi tarihlerine ve medeniyetlerine 6 sayfa ayrılmıştır¹⁰²⁸. Sümerlerin Alp ırkından oldukları giriş kısmında belirtilmiş dillerinin ise Türk dilleri gibi “ön ekler ve son ekler kullandıkları¹⁰²⁹ Türkçe kelimelere benzeyen sözcüklere sahip oldukları belirtilmektedir. “Dingir= Tanrı” karşılaştırması yeniden karşımıza çıkmaktadır.

¹⁰²⁷ Mansel, Baysun ve Karal, *age*, s.5–17.

¹⁰²⁸ Mansel, Baysun ve Karal, *age*, s. 31–35, 43–46.

¹⁰²⁹ Türkçede ön ekler bulunmamaktadır. Birleşik kelimeler ön ek sayılmaz.

Sümerlerin de tıpkı diğer Türkler gibi ilâhlarını yeryüzü ve yeraltı ilâhları olarak ikiye ayırdığı iddia edilmektedir¹⁰³⁰. Oysa Sümer inancında Tanrılar bu şekilde ikiye ayrılmazlar. En önemli üç Tanrı Gök (Anu) hava ve yer (Enlil) ve yeraltı (Enki) tanrılarıdır¹⁰³¹. Eski Türklerde Tanrıların yeryüzü ve yeraltı olarak ikiye ayrıldığına dair iddia da tartışmalıdır. Ziya Gökalp'ın aktarımına göre Eski Türkler gökyüzünde tanrıların, yerde “yer-suların” yeraltında da kötülük tanrıları ve cinlerin yaşadığına inanmışlardır¹⁰³². Gök Tanrı'nın yanında önemli bazı “yer-su” ruhları varsa da bunların Tanrı kabul edilip edilmeyeceği kesin değildir¹⁰³³. Çeşitli Türk kavimlerinde yeraltında yaşayan bir tür cin veya ifrit olan Erlik inancı vardır. Ancak Erlik ile Sümer yeraltı tanrısı Enki arasında bir paralellik kurulması mümkün değildir. Enki insanlığın yaratıcısı ve ona uygarlığın nimetlerini bahşeden tanrıdır.¹⁰³⁴ Erlik ise Ziya Gökalp'ın de belirttiği üzere kötülüklerin kaynağıdır¹⁰³⁵. İlk Çağ Tarihi yazarların kendi dönemlerinde de oldukça iyi bilinen bu farklara rağmen Sümer-Türk dinlerinin yakınlaştırmak amacıyla bu türden bir yönetime başvurmuşlardır.

İlk Çağ Tarihi'nde kullanılan kronoloji o dönemde hiçbir ülkede kullanılmayan tarihleri daha geriye çeken bir kronolojidir. 1916–1917 öğretim yıllarında Darülfünun'da okutulan Bergsträsser'in Samî Dilleri ders kitabında Akkad Kralı Sargon MÖ 2500 yılına Hammurabi ise MÖ 1948-1906'ya yerleştirilmişken¹⁰³⁶ “İlk Çağ Tarihi”nde Sargon MÖ 2750'de Hammurabi ise MÖ 2100 yılına konulmaktadır¹⁰³⁷. 1935'te ilk baskısı yapılan ve 1946'da Türk Tarih Kurumu tarafından Türkçe baskısı yapılan Gordon Childe'in *Doğunun Prehistoryası* adlı kitabında da Sargon, Bergsträsser'in kitabında olduğu gibi MÖ 2525 sonrasına yerleştirilmiştir¹⁰³⁸. Bu bilgilere rağmen İlk Çağ Tarih Yazarlarının neden eski bir

¹⁰³⁰ Mansel, Baysun ve Karal: *age*, s. 44.

¹⁰³¹ Kramer, *Sümerler*, s.159–164.

¹⁰³² Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, s.64.

¹⁰³³ Bu konu için Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁰³⁴ Bu konu için S. N. Kramer, *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2000, J. Black - Green, “Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü” Enki Maddesi s.71–72.

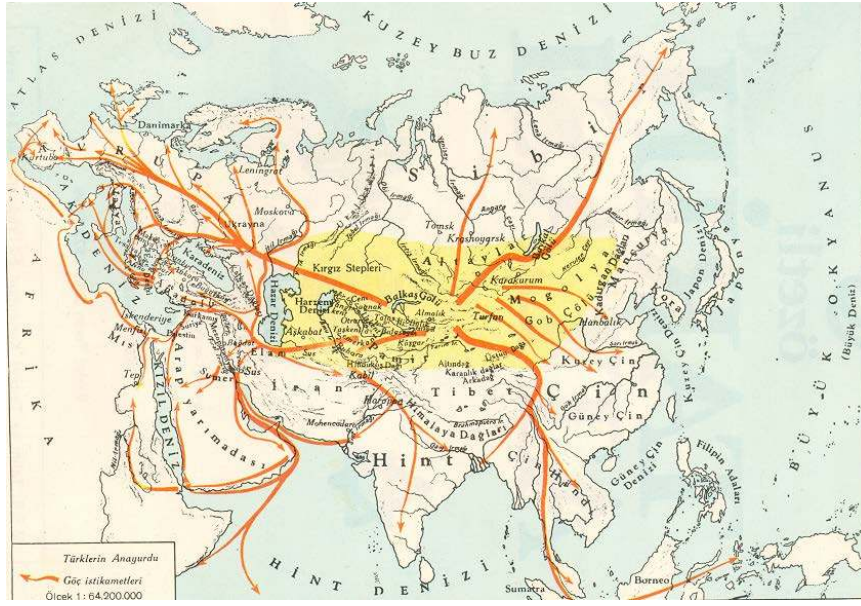
¹⁰³⁵ Ziya Gökalp, *age*, s.64, Yaşar Çoruhlu, *age*, s.54–57.

¹⁰³⁶ Bergsträsser, *Sâmî Dilleri Tarihi*, Anka Yayınları. İstanbul 2006. (ilk Baskı 1916) s.22.

¹⁰³⁷ Mansel, Baysun ve Karal, *age*, s. 35, 37.

¹⁰³⁸ Childe, *Doğunun Prehistoryası*, TTK Yayınları, Ankara 2010. (Türkçede İlk Baskı 1946), s.12. Bu kronoloji de sonradan terk edilmiş Childe'in yeniden gözden geçirilen kitaplarında Sargon MÖ 2350'ye Hammurabi MÖ 1800 dolaylarına çekilmişlerdir. Bkz: Childe, *Kendini Yaratan İnsan* Varlık Yayınevi. Ankara 1978, s.194.

kronoloji tercih ettikleri belli değildir. Bu durum Sümer medeniyetini daha eski göstermek veya Neolitik dönemde olduğu iddia edilen Türk göçleriyle Sümer medeniyetinin teşekkülü arasındaki zaman farkının azaltılma kaygısından kaynaklanıyor olabilir.

Resim 45-46: Üstte 1930’larda Orta Mektep Kitaplarında ve Şemsettin Günaltay’ın Yakın Şark I eserinde kullanılan Türklerin Göç Yolları haritası. Altta ilk defa Arif Müfid Mansel’in hazırladığı ders kitaplarında (1942) kullanılan “revize edilmiş” Türklerin Göç Yolları haritası.

Kitabın Anadolu medeniyetleri kısmında henüz Anadolu’da Neolitik yerleşimler bulunmadığı MÖ 3000 dolayında Anadolu’da taş devrinden maden devrine geçildiği belirtilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Mansel, Baysun ve Karal’ın ders kitabı III. Tarih Kongre’sinde prehistorik Anadolu’ların Paleolitik çağdan bir anda maden devirlerine geçtiğini ileri süren Afet İnan’ın yaklaşımının tam aksi ve bilimsel bir muhtevada yazılmıştır. Hitit güneş kurslarından bahsedilirken terim tırnak içine alınmış ve önceden güneş kursu kabul edilen bu nesneler için “ ‘güneş kursu’ diye gösterilen ve içerleri kafes şeklinde oyulmuş yuvarlak levhalar”¹⁰³⁹ ifadesi kullanılmıştır ki bu ifade güneş kursu olarak kabul edilen nesnelerin aslında yoruma açık şekiller olabileceğinin kabul edilmesidir. Hititlerin doğudan mı yoksa batıdan mı Anadolu’ya geldikleri belli değil yorumu yapılmakta ancak Hurilerle olan ilişkilere dayanılarak doğudan geldikleri kanaatine varılmaktadır. Hititlere kitapta önemli bir yer ayrılmıştır. (resim ve haritalarla 12 sayfa) Hititlerin, Assurlardan daha ılımlı bir hukukî sisteme sahip oldukları, ceza olarak insanların uzuvlarını kesmedikleri burada da belirtilmektedir. Hititler ile Mezopotamya uygarlığı arasındaki bağlara önem verilmiş ve Hititlerin “Mezopotamya yazı ve dillerini benimsedikleri” iddia edilmiştir¹⁰⁴⁰. Yazı konusu kesinse de Hititlerin herhangi bir Mezopotamya dilini benimsedikleri söylenemez. Bu çalışma içinde çeşitli yerlerde belirtildiği üzere Hititler sadece Mezopotamyalılardan yazı ve terim almışlardır. Bu bilgiler haricinde, Hititlerin, Hattilerin ve Hurilerin Türklükle hiçbir ilişkisi kurulmamıştır. Kitabın 5. sayfasındaki ırklar listesinde bu halkların geniş kafalılar (brakisefal) ailesinden sayılmaları dışında Türklük vurgusu çağrıştıracak hiçbir yorum bulunmamaktadır.

Mansel, Baysun ve Karal’ın ders kitabının asıl önem verdiği kısım Yunan ve Roma’dır. Türklerin Anayurdu, göçleri ve Hunlara 10 sayfa ayrılan kitapta, Ön Asya ve Mısır uygarlıklarına 67 sayfa ayrılmış, Ege ve Yunan medeniyeti ile Roma’ya 122 sayfa ayrılmıştır. Bu değişim genel olarak 1940’ların başında yükselmeye başlayan “Türk Hümanizmi” akımının müfredata olan etkisini göstermektedir.

1949 yılında gelindiğinde Hüseyin Namık Orkun, Cumhuriyet Gazetesinde genel olarak Türk Tarih Tezini ve okullardaki tarih öğretimini eleştiren bir yazı kaleme

¹⁰³⁹ Mansel, Baysun ve Karal, *age*, s.49.

¹⁰⁴⁰ Mansel, Baysun ve Karal, *age*, s.58.

almıştır. Bu türden bir yazının Cumhuriyet'te yayınlanması manidardır. 1930'lar boyunca Türk Tarih Tezi'ne bağlı yazıların sürekli yayınlandığı Cumhuriyet Gazetes'inin arşivi incelendiğinde 1939'dan itibaren Sümer ve Hititleri konu alan teorik yazıların hemen hemen sona erdiği görülmektedir. Kısa kazı ve arkeolojik buluntular haberleri haricinde 1940'lar boyunca bu medeniyetlerle ilgili hiçbir araştırma yazısı yayınlanmamıştır. Her ne kadar Namık Orkun eleştirilerinin bakanlık tarafından dikkate alınmadığını belirtse de Demokrat Parti'nin iktidarının hemen arifesinde Gazete'de Namık Orkun'un yazısına yer verilmesi Türkiye'de siyasal iklimin ne ölçüde değiştiğinin göstergelerinden biridir.

Hüseyin Namık Orkun ders kitaplarını eleştirirken, Türk Tarih Tezi'nden arta kalan son birkaç unsuru ele almaktadır. İlk eleştirdiği konu coğrafyanın tarihî olayların sebebi olarak gösterilmesidir. Aynı sene (1949) Halil Demircioğlu da ileride değineceğimiz bir yazısında coğrafyaya verilen önemi eleştirmiştir. Orkun'a göre hem Türklerle Moğolların ayrı ırklar oldukları iddia edilmesi hem de Türk-Moğol imparatorluğundan bahsedilmesi çocukların kafasını karıştırmaktadır. Artık Moğollar hakkındaki ilmî gerçekler Türk çocuklarına olduğu gibi verilmelidir. Asya'daki halklar göçebedir. Hayvancılıkla uğraştıkları için göçebe olmaları da doğaldır. Göçebelik gayr-i medenilik anlamına gelmemektedir ve Türk tarihinde utanılacak sıkılanacak bir durum bulunmamaktadır. Türk tarihini MÖ XIII. Asra kadar dayandıran Çin tarihleri orijinal değildir ve sonradan yazılmışlardır. Türklerin Çin kaynaklarında görünmesi Milâdi 110 yılından başlar. İskitlerin Türk olup olmadığı belli değildir. Hunların ise madencilikle uğraştıklarında dair bir kanıt bulunmamaktadır. Etilerin Anadolu'ya verdikleri Hata adıyla Çin'in kuzeyindeki Hitay bölgesinin isim benzerliğinin tesadüfidir. Brakisefal kafatasları Fenikelilerin veya diğer toplumların Türk olduğu nalamına gelmemektedir. Orta Asya'daki Anav uygarlığının Türk olduğunu kendisinin de ispata çalıştığını belirten Orkun, henüz bu iddayı kanıtlayacak verilere ulaşamadığını yazmıştır¹⁰⁴¹.

¹⁰⁴¹ Hüseyin Namık Orkun, "Mekteplerimizin Tarih Kitapları" *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1949.

1.3. Türk Tarih Kurumu Kitaplarında Yaşanan Değişim

İnönü dönemindeki tarihsel-arkeolojik söylemdeki değişim yalnız ders kitaplarından ibaret değildir. Türk Tarih Kurumu tarafından basılan ve Şemsettin Günaltay'ın en kapsamlı eseri olan *Yakın Şark*'ın 1946'da baskısı yapılan Anadolu'ya ayrılan II. Cildi de bu değişimi yansıtmaktadır. Bu kitapta artık Eti lafzına rastlanmamakta Hatti ve proto Hattilerden bahsedilmektedir.

Günaltay bu çalışmasında “Hatti” terimini Hititler için kullanmış gerçek Hattileri ise proto-Hatti olarak tanımlamıştır. Hattilere Batılıların Neşalılar da dediğini anımsatan yazar yinede Hatti-Neşa (Hitit) ayrımı yerine proto Hatti-Hatti ayrımını kabullenmiştir¹⁰⁴². Yazar, neden Hitit-Hatti yerine böyle bir terminoloji kullandığı hakkında bir bilgi vermemektedir. Kitapta genel olarak nesnel bir dil vardır ve Hitit-Türk bağlantısına az bir kısımda (s.171–179) değinilmiştir. Hatti ülkesinde kullanılan diller hakkında bilgi verirken Günaltay, Hatti ve Neşa (Hitit) dilleri arasında büyük bir fark görmemektedir. Bu kitapta proto-Hattiler Türkçe değil “Asyanik” bir dil konuşmaktadırlar. Türkçeden farklı olarak Hatticede çoğullaştırma ve ismin hal eklerinin kelimenin başına gelmekte olduğu belirtilmiştir. (binu= oğul, lebinu= oğullar, vil= ev, bevil= evde gibi) Ancak sıfatlaştırma ekleri Türkçedeki gibi sona gelmekte olduğu vurgulanarak benzerliğin de altı çizilmiştir¹⁰⁴³.

Günaltay, Neşa (Hitit) dilinin ise Avrupa dil ailesine katılmak istendiğini aktarmakta ve bu teze karşı çıkmaktadır. Günaltay her ne kadar Neşa dilinin Latinceye yakın bir lehçe olduğunun savunulmasına karşı dursa da Latince-Hititçe benzerliklerine tablolar vererek değinmiştir. Neşaca Ug=ben Latince eg=ben, Latince kuis= kim, Neşaca= Quis=kim vb. Gene Hititçe metinlerin çözümünde Saksonca, Eski Almanca'dan faydalanılması hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ancak Günaltay bunları kanıt olarak kabul etmemekte ve Hititçenin Hint-Avrupa dili olduğu iddiasının çürük bir tez olduğunu ileri sürmektedir.

¹⁰⁴² Günaltay, *Yakın Şark II Anadolu, En Eski Çağlardan Ahamenişler İstilâsına Kadar*, TTK Yayınları, Ankara, 1987 (İlk baskı 1946) s.XIV.

¹⁰⁴³ Günaltay, *Yakın Şark II*...172.

Günaltay henüz eski Anadolu dilleri üzerindeki çalışmalar yeni olduğu için kesin neticeler çıkarılmaması gerektiğini, üstelik Hitit dilinde Hint-Avrupai unsurlar olduğu gibi Latinceye hiç uymayan kuralların da bulunduğunu belirtmektedir.

Günaltay’a göre Neşalılar hiçbir aileye mâl edilemeyecek karışık bir dil kullanmaktadırlar. Devamla Günaltay, Amerikalı araştırmacıların keşfettiği Çin Türkistanı’ndaki Tokhar dili ile Neşaca arasındaki paralellige değinerek aynı kökenden gelen Tokhar ve Neşa dillerinin komşu Hint-Avrupa kavimlerinden bir ölçüde etkilenmelerinin normal olduğunu belirtmektedir. Böylece kimileri için Orta Asya’nın Hint-Avrupalıların anavatanı olduğunun en önemli kanıtı olan Tokharca, Günaltay’ın yorumuyla Hititlerin Türk olduklarının ve Türkistan’dan Anadolu’ya geldikleri iddiasının bir kanıtına dönüşmektedir. Her ne kadar bu iddia açıkça belirtilmemiş ve Hititlerin Türk olduğu söylenmemişse de, Günaltay’a göre Neşaca kelimelerde dişil-eril ayrımının ve canlı cansız farkları bulunmaması bu dili Türkçeye yakın olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan Günaltay Neşalıların da proto-Hattiler gibi brakisefal olduklarını hatırlatarak aralarındaki ırk birliğini de vurgulamaktadır.

Günaltay bazı Hititçe kelimelerin de okunuşlarına yeni yorum getirmektedir. Örneğin “Tarrik” olarak okunan kral unvanının “tarku” olarak okunması daha uygun görünmektedir demektir¹⁰⁴⁴. Bu türden farklı okumaların yapılabilmesinin sebebi Assur-Bâbil yazısında Arapçada da olduğu gibi sesli harflerin yer almamasıdır. Adı geçen kelimenin yazılışı “tark” olduğundan değişik yorumlar yapılabilir. Tıpkı adı “srnsrpl” olarak yazılan Asur Kralının önceleri Asurnasirpal, günümüzde ise Asurnasir-apli şeklinde okunması, “şrkn”nun, önceleri Sargon bugün ise Şarrukin şeklinde okunması gibi.

Yakın Şark Serisinin III. kitabı olan *Suriye ve Filistin* kısmı yayınlandığında (1947) Günaltay artık Türk Tarih Kurumu başkanıdır ve bu nedenle onun metinleri resmî tarih yazımının ilk elden örneği olarak kabul edilebilir. “Yakın Şark III-Suriye Filistin” kitabı Türk tarihçiliği literatüründe pek alışık olunmadık şekilde Samî halklara daha doğrusu İsrailoğullarına bir övgüyle başlamaktadır. Kitabının önsözünde

¹⁰⁴⁴ Günaltay, *Yakın Şark II...* s.172-179.

Günaltay, birçok kadim halkın tarihin karanlığında kaybolduğunu ancak İsrailoğullarının Titus katliamlarıyla dağıtılmalarına rağmen “sönmez bir heyecan kaynağı olan bir ruhun verdiği can ve inan sayesinde millî hususiyetlerini korudukları” ve yeniden güçlendikleri vurgulanmakta bu bakımdan İbrani tarihinin aydın Türk gençlerine intibah ve ibret levhası olduğu söylenmektedir. I. Dünya Savaşı’nda “hudutsuz bir hırs” ile Filistin’i ele geçiren İngilizlerin şimdi Siyonistlerin mücadelesi karşısında bu toprakları terk etmeye zorlandıkları, Orta doğu’da müstakil bir Yahudi devleti kurmaları hâlinde Ortadoğu’da çok önemli gelişmeler yaşanacağı belirtilmektedir¹⁰⁴⁵. Gerçekten de 1948 yılında Günaltay’ın bahsettiği İsrail Devleti kurulacak ve Türkiye bu devleti tanıyan ilk ülkelerden biri olacaktır.

Yakın Şark III’ün içeriğine gelinecek olursa Türk Tarih Tezi’nin belli ölçüde ılımlılaştırılmış şekliyle karşılaşılmaktadır. Ön Asya’da 1908–1922 arasında keşfedilen Halaf kültürünü keramiklerinin Türkistan-Belucistan keramikleriyle benzerlikleri Orta Asya-Ön Asya kültür birliğinin devamlılığı olarak görülmüştür. Filistin- Fenike’de ve Mısır’da yaşayan ilk halkın brakisefal oldukları vurgulanmaktadır. Hommel’in Mısır kültürünün ve yazısının kökenini Mezopotamya’da olduğunu kabul eden yarım asır öncesine ait teorisi Günaltay tarafından hâlen savunulmaktadır. Mısır, Suriye, İran ve Çin’de Neolitik devrimi başlatan halkın Orta Asyalı brakisefaller olduğu kitabın birçok yerinde zikredilmektedir¹⁰⁴⁶. Buradaki terminolojik farklılık “Türkler” yerine “Orta Asyalı brakisefaller” denilmesidir. Böylece hem önceki kitaplara göre daha “nesnel-antropolojik” bir terim kullanılmış olunmakta hem de genç okuyucular için “Orta Asyalı brakisefaller” Türklerle eş anlamlı olduğundan Türk Tarih Tezi’ne sâdik kalınmaktadır. Zaten Günaltay, Samîlerin kökenlerini Orta Asya’da arayan teorilere karşı çıkarak Orta Asya üzerindeki alternatif iddaları kesin birr dille reddetmektedir. Yakın Şark III’te Hititler “Ĥatti” (Khatti) olarak yazılmışlardır. Burada da “asıl Hattiler Proto-Hattiler olarak kabul edilmektedir. Ĥattilerin, Ĥurilerin ve Kaslar menşeleri Orta Asya olan halklar olarak gösterilmektedirler¹⁰⁴⁷. Günaltay burada da Türkülk vurgusu yerine “Orta Asyalı” terimini kullanmayı tercih etmiştir.

¹⁰⁴⁵ Günaltay, *Yakın Şark III Suriye-Filistin*, TTK Yayınları, Ankara, 1947, s.XII-XIII.

¹⁰⁴⁶ Günaltay, *Yakın Şark III* s.24–25, 28–31,33.

¹⁰⁴⁷ Günaltay, *Yakın Şark III*, s.34, 66–67.

1.4. DTCF'nin Orta Asya Prehistoryası ve Sümer-Hitit Çalışmalarına Bakış Açısı

Belleten'i takiben doğan ve günümüze kadar yayın hayatını sürdüren *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, İnönü dönemindeki değişimin birinci elden göstergesidir. Sümerler, Hititler ve diğer protohistorik medeniyetler hakkında sayısız makalenin yayınlandığı bu derginin tavrı *Belleten*'in bir dönem taşıdığı idealist tavra karşın büyük oranda nesnel ve teknik olmuştur. *AÜDTCF Dergisi*'nde yayınlanan makalelerde genel olarak politik tavır bulunmamaktadır. Kimi zaman ise geçmiş dönemin anlayışına tamamen zıt olan makalelerin yayınlandığı ve eski anlayışın tenkit edildiği görülmektedir.

Dilbilimci Necip Üçok'un *AÜDTCF Dergisi*'nin 4. sayısında (1943) yayınlanan "Filoloji Bakımından Türkler ve Komşuları" adlı yazısı, artık 1930'lardan çıkıldığının habercisidir. Üçok eski Türklerin tarım yaptıklarını reddetmemektedir. Hatta İndo Germenlere tarımı Türklerin öğrettiğine inanmaktadır¹⁰⁴⁸. Buna rağmen Üçok Türklerin göçebe geçmişini de kabullenmekte "Türklerin ilk çağlarda Orta Asya'nın isteklerinde hayat süren atlı kavimler oldukları bu gün için aşağı yukarı tesbit edilmiş bir gerçektir" diyerek, Türklerin göçebe geçmişinden rahatsız olmadığını göstermektedir. Cümlelerin devamında "Atalarımız at yetiştiren bir kültüre sahip kimselerdi. Türkler dil birliği yönünden Moğollarla akrabadırlar; bunun için Türk, Moğol, Mançu vs dillerinin hepsine birden toplu olarak Altay dilleri adı takılmıştır. Demek ki Altaylılar dediğimiz zaman aklımıza Moğolların ve bazı başka milletlerin de gelmesi gerekmektedir." diye eklemektedir. Böylece her ne kadar Moğollarla Türkler arasında ırksal bir bağ olduğu söylenmese de dil birliği kabul edilmekte ve Altay

¹⁰⁴⁸ Necip Üçok, "Filoloji Bakımından Türkler ve Komşuları" *AÜDTCF Dergisi*, Cilt I Sayı 4, 1943, s.17. Yazar, Türkçede tarım sözcüklerinin kökeni olan toprağı sürmek anlamındaki "dar" fiilinden Türkçede "tarım" "darı", İngilizcede "tare" (başak) Felemenkçe "tarwe" (buğday) gibi kelimelerin türediğini savunmaktadır.

medeniyeti Afet İnan'ın aksine sadece Türklere mal edilmemektedir. Üçok, “at denilen asil hayvanı evcilleştiren Türkler veya daha doğrusu geniş manada Altaylılar olmuştur demek ve Türkçe koşmak fiili olan “yaq” kelimesinin Latince “equus” (at) kökeni olduğunu savunmaktadır.

Üçok, Türk Sümer ilişkisine de yeni bir pencereden bakmaktadır. Üçok, Sümerce ile Türkçenin akrabalığı hakkında yorum yapmamakta ancak tıpkı kaynak olarak kullandığı Macar bilim adamı Gyula Németh'in de yaptığı gibi Sümerce-Türkçe arasındaki benzer kelimelerden yola çıkarak, Türklerin MÖ 3500 dolayında Sümerlerle temasa geçmiş olduğunu iddia etmektedir. Ancak ona göre bu ortak kelimeleri Türkler Sümerlerden değil, Sümerler Türklerin ataları olan Altaylılardan almışlardır. Örneğin Eski Türkçe “pılak” (balta) Kırgızca “balqa” Moğolcada “aluqa” Sümer-Akkad lisanındaki “pılakku” nun kökeni olmalıdır¹⁰⁴⁹. Üçok'a göre mezkûr kelimenin Türkçeyle akraba olan dillerdeki varlığı Sümerceye bu dillerden geçtiğinin kanıtı kabul edilmelidir. Böylece uzun bir aradan sonra Sümerce ile Türkçe arasındaki karşılaştırmalarda Moğolca yeniden anahtar rol kazanmıştır. Bu kelime benzerlikleri MÖ 3500 dolayında Sümerler ile Altay dilleri konuşanların yakın bir coğrafyada yaşadıklarını gösterir. Üçok, Macar bilim adamlarından Rásonyi'nin Türklerin Anayurdunu Orta Asya'nın batısı ve bugünkü Kazakistan'a yerleştirdiğini kendisinin ise bunu daha güney batıda Hazar Denizi civarında olduğuna inandığını belirtmektedir.¹⁰⁵⁰ Bu bakış açısı Sümerleri Orta Asya'ya yakıştıran 1930'ların anlayışının tersine Türkleri Ön Asya'ya yerleştirme eğilimindedir.

“Birinci Truva'yı Kim Kurdu” adlı makalesinde Tahsin Özgüç ilk bakışta Troia'yı kuran halkın menşeyini açıklayacak gibi durmaktadır. Bu makalede Troia keramiği ile Orta Asya –Anav keramikleri arasında benzerlik hatırlatılmakta ve bu keramiğin tek bir merkezden yayıldığı iddia edilmekle birlikte, Türklüğe bir gönderme yapılmamakta ve yayılımın Orta Asya'dan başladığı iddia edilmemektedir. “Anav'dan Truva'ya kadar geniş coğrafya ve kültür bölgelerinde belli bir kap şeklinin takriben aynı çağda kullanıldığı görülmektedir. Önasyâ örnekleri biçim, süs ve malzemenin nevi bakımından daha yüksek bir kıymettedir. Geniş teşkilâtlı mabet, şehir ve zengin

¹⁰⁴⁹ Üçok, *agm*, s.10–15.

¹⁰⁵⁰ Üçok, *agm*, s.17.

mezar buluntuları ile ilgili olan Önasyâ kaplarının teknik, süs ve üstündeki tasvirleri incelenecek olursa bulundukları yerde yapıldıkları ve dışardan gelen örneklerle göre taklid edilmedikleri anlaşılır. Truva da dâhil bütün önasya ve Orta Asya'ya dışardan gelen bir modelin girmediğini anlamak için. Adı geçen kapların buluntu, durumunu ve diğer kültür eşyasına olan münasebetini incelemek kâfidir.(...) Anadolu, Suriye, Mezopotamya ve Anav'da eski çağlardan beri kullanılan bu çanak tipinin, Ortaasya'dan Truva'ya kadar yayılması, Ön ve Ortaasya buluntularının bir birine bağlanmasını ve tek merkezden doğduğunu, hakikate yakın bir ihtimal haline getirmektedir”¹⁰⁵¹. Özgüç'e göre henüz Anadolu'da saf Neolitik yerleşimler bulunmadığından Troia kültürünün Anadolu'nun yerli neolitik kültürünün bir devamı mı olduğunu yoksa göçlerle mi taşındığını belirlemek mümkün değildir.

1.5. Dil Bilim Alanında Yaşanan Değişim

1940'larda artık kimi yazarların Sümerceyi değerlendirme tarzında farklılıklar olduğunu yukarıda gördük. 1940'lar boyunca, Sümerce ve Hititçe ile Türkçe arasında var olduğuna inanılan bağlarla ilgili teorilerin tıpkı tarih çalışmalarında olduğu gibi dil çalışmalarında da geriye çekilmeye başladığı gözlemlenmektedir. Örneğin TDK'nun tüzüğüne göre 1939'da toplanması gerekirken ancak 10 Ağustos 1942'de toparlanabilen¹⁰⁵² IV. Türk Dili Kurultayı önceki kurultaylardan oldukça farklı bir yapıdadır.

Türk dilinin geçmişiyle ilgili hemen hiçbir tartışmanın olmadığı IV. Kurultayda yoğunlaşılacak temel tartışma başlıkları Türk dilinin geleceği, Arapça, Farsça ve Fransızca etkilerden nasıl temizleneceği, halk diliyle aydınlar arasındaki uçurumun nasıl kaldırılacağı ve İstanbul Türkçesinin nasıl yaygınlaştırılacağı gibi güncel konulardır.¹⁰⁵³ Sümerce veya Hititçe ile ilgili bir tebliğin sunulmadığı kurultayda sadece bu iki dil üzerine TDK'nun basıma hazırladığı bir dizi çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Mezkûr çalışmalar hakkında şu bilgiler verilmektedir: “Sturtevant'ın Eti

¹⁰⁵¹ T. Özgüç, “Birinci Truva'yı Kim Kurdu” *AÜDTCF Dergisi* Cilt II Sayı 5. 1944, s.707–716.

¹⁰⁵² IV. *Türk Dili Kurultay Belgeleri*, Toplantı Tutanakları Tezler. TDK Yayınları. Ankara 1943, s.III

¹⁰⁵³ IV. *Türk Dili Kurultay Belgeleri*, s.65–130 vd.

sözlüğü de İstanbul Üniversitesi asistanlarından Bayan Münire Karacalarlı (Çelebi) tarafından Türkçeye çevrilmiş ve sayın Profesör Güterbuk (Güterbock) tarafından kontrol edilmekte bulunulmuştur. İsmail Hami Danişment, üzerinde uzun çalışma yılları harcadığı *Türk-Sumer dil birliği* eserini sona erdirmiş gibidir. Son fişleri tamamladıktan sonra bu değerli eseri de ortaya koymak durumundayız...Hommel'in *Sumercenin hısımlığı* Von Heldem'in *Cermen dillerinde Hint-Avrupa aslından olmayan unsurlar* (kitap isimleri orijinal metinde küçük harfli) gibi eserleri de dilimize çevrilmiştir....Değerli ve yorulmaz arkadaşımız Ahmet Cevat Emre, bir başka yönden yine Türkçe ve Fransızca olarak *Eski Türk Yazısının Menşei* adlı bir araştırma ortaya koymuş ve bundan Orhun ve Yenisey anıtlarında kullanılan yazıda şimdiye kadar sanıldığı gibi Aram ve Arsakit alfabelerinin değil, Sumer yazılarına da kaynaklık etmiş pek eski ve bugün kaybolmuş bir Türk ideografisinin izleri bulunduğunu ortaya çıkarmıştır”¹⁰⁵⁴.

26 Kasım 1945 tarihinde toplanan V. Türk Dil Kurultayı’nda da durum aynıdır. Kurultayda Afet İnan, Şemsettin Günaltay, gibi geçmişte Güneş-Dil teorisinin hararetli savunucularının da bulunmasına rağmen ne bu teoriyi anımsatan ne de Türk Dili’nin kökenleriyle ilgilenen bir tebliğ bulunmamaktadır. Tartışmalar genel olarak Anayasa’daki Osmanlıca terimlerin temizlenmesi, yeni imlâ kurallarının getirilmesi, Fransızca etkisinin önlenmesi vb güncel konulardan oluşmaktadır¹⁰⁵⁵. Kurultayda “Anadolunun en eski kültür dili olan Eticeden Sturtevant’ın *Eti Dili Sözlüğü* dilimize çevrilerek basılmıştır”¹⁰⁵⁶ haber cümlesi Etilerden bahsedilen yegâne yerdir. Burada da artık Etice, eski bir Türkçe değil eski bir kültür dili olmuştur. Sümerceyle ilgili bir haber yoktur. Sadece Anton Deimel’in *Akkad Dili Sözlüğü*’nün çevrildiği haberi verilmektedir.

Türk Dili’nin geçmişine inilen tebliğlerden birinde Tahsin Banguoğlu şunları yazmaktadır: “Devlet kurucusu olarak tanınmış olan Türk milleti çok eski zamanlardan beri Orta Asya’da aşiret topluluğu nizamını aşan ve birçok birlikleri, geniş ülkeleri

¹⁰⁵⁴ IV. Türk Dili Kurultay Belgeleri, s.11. Son cümledeki anlam karışıklığı orijinal metinden kaynaklanmaktadır.

¹⁰⁵⁵ V. Türk Dil Kurultayı, Birleşimler, Tutanaklar, Tezler. Cumhuriyet Basımevi. İstanbul, 1945.

¹⁰⁵⁶ V. Türk Dil Kurultayı, ...s.20.

içine alan gerçek devlet kuruluşları meydana getirmiştir. Tabiatıyla bu millet kendi dilini devlet dili olarak kullanmıştır. Netekim Türk dilinden bize kalan en eski metinler devlet dilinden örneklerdir. VIII. Yüzyılda Göktürk devletinin Hakanları ve büyükleri Kuzey Moğolistan’da anıtlar diktirmişler taş üzerine bitikler yazdırmışlardır”¹⁰⁵⁷. Böylece Eski Türkçeden artık Göktürk dönemi kastedildiği anlaşılmaktadır.

Aralık 1949’da toplanan CHP iktidarının son Türk Dil Kurultay’ında da tartışılan meseleler yine Arapça-Farsça kelimelerin temizlenmesi minvalindedir. Hititler bu Kurultay’da Ahmet Muhtar isimli bir öğretmenin yazdığı şiirde anılmaktadırlar. “Adımın Ahmet Muhtar olmasından üzülyorum babam bunun yerine dağ, kaya gibi Türk’ün asil ve kahraman isimlerinden alsaydı” diyen öğretmen, *Dilimiz* başlıklı şu şiiri okur:

“Dünyaya ferman veren kahramanların dili.
Bu dil tarih dilidir onun soyu Etili.
Ayağa kalkar cihan, hemen denilince Türk,
İnkılâbın yürüyor, rahat uyu Atatürk”¹⁰⁵⁸

Başka bir yerde de “Etibank” ve “Sümerbank” kelimelerinin Türkçe kabul edilmesi gerektiği savunulmaktadır¹⁰⁵⁹. Bunların haricinde Hattice ve Hititçe ile ilgili bir tebliğ sunan tek kişi Hititçede yer alan “ler” “ lar” eklerinin Türkçe olduğunu savunan Mustafa Selçuk Ar olmuştur¹⁰⁶⁰. Metnin yayınlanmamış olmasına karşın Ar’ın tezlerine diğer yayınlardan ulaşılabilinmektedir. Bütün Kurultay boyunca Sümer ve Hititlerin anıldıkları yerle Mustafa Selçuk Ar’ın sadece adından bahsedilen neşredilmemiş tebliği ile öğretmen Ahmet Muhtar’ın şiirinden ibarettir. Kurultay’ın ilgilendiği konular “maksad” yerine “amaç” denmesi, “Ahmed yerine Ahmet yazılması” “Churchill mi Çörçil mi yazılmasının doğru olduğu” vb konulardan oluşmaktadır. Böylece dil çalışmalarında bir dönemin sona erdiği ve Sümer-Hititlerin

¹⁰⁵⁷ Tahsin Banguoğlu: “Devlet Dili Türkçe” *V. Türk Dil Kurultayı*,...s.44.

¹⁰⁵⁸ *VI. Türk Dil Kurultayı*, TDK Yayınları. Ankara, 1950, s.53, 56.

¹⁰⁵⁹ *VI. Türk Dil Kurultayı*, s.70.

¹⁰⁶⁰ *VI. Türk Dil Kurultayı*, s.141.

devlet tarafından dil çalışmalarına verilen desteğin en önemli simgesi olan Dil Kurultaylarında artık kendilerine yer bulamadıkları söylenebilir.

1.6. Antropolojik Yaklaşımlarda Yaşanan Değişim

1940’lardan itibaren Türk antropolojisinde de daha ılımlı bir yaklaşımın geliştiği gözlemlenebilmektedir. III. Tarih Kongresi’ndeki (1943) antropoloji tebliğlerine bakıldığında daha az politik olan ve ırk vurgusuna daha az başvuran bir dil kullanıldığı görülmektedir. Örneğin III. Tarih Kongresi’nde söz alan Nermin Aygen “Memleketimizde yapılmış olan kan grupları incelemelerinde yerli ve yabancı bütün araştırmacıların şu amacı göz önüne almış oldukları görülür: Türklerin kan strüktürü ve kan tipleri bakımından milletler ve etniler arasında alacağı ırkî mevki ve bilhassa Avrupalı etnilere yakınlığı ve akrabalığını tâyin etmek”. Ancak Aygün bu düşüncenin hatalı olduğunu kan gruplarından yola çıkılarak ırk tasnifi yapılmayacağını belirtmektedir.¹⁰⁶¹ Aygün ayrıca Sadi Irmak’ın II. Tarih Kongresi’nde (1937) Türklerin kan grubu olarak kabul ettiği ve Yörüklerde yaygın olarak rastladığını söylediği “0” kan grubunun her hangi bir ırk safiyetinin göstergesi olarak kabul edilemeyeceğini savunmuştur¹⁰⁶². III. Tarih Kongre’sinde söz alan bir diğer antropolog Muzaffer Şenyürek ise üzerinde daha ileride daha geniş olarak duracağımız tebliğinde brakisefal kafataslarına sahip her insanın Türk olarak kabul edilmesi tezine karşı çıkmıştır¹⁰⁶³.

DTCF’nin Sinoloji Profesörü W. Eberhard ise, DTCF Dergisi’nde Wilhelm Schmidt’in 1946’da yayınlanan bir kitabını tanıttığı yazısında Schmidt’in ve modern antropolojinin artık dolikosefal ve brakisefal ırk kavramlarından uzaklaştıklarını aktarmaktadır. Schmidt’e göre dolikosefallerin kafatasları son üç bin yıldır değişmekte ve giderek brakisefalleşmektedir. Bu durum bir ırk kaynaşmasından kaynaklanmamakta ve sebebi de bilinmemektedir. Eberhard “Ön Asya tarihi için de bu

¹⁰⁶¹ Nermin Aygen, “Türklerin Antropolojik Tarihleri Bakımından Kan Grupları Hakkında” III. Türk Tarih Kongresi, TTK Yayınları, Ankara 1948, s.283–284.

¹⁰⁶² Aygen, age, s.286.

¹⁰⁶³ Muzaffer Şenyürek, “En Eski Anadolu Halkının Kraniyolojik Tetkiki” III. Türk Tarih Kongresi, TTK Yayınları, Ankara 1948.

yeni netice çok enteresandır, çünkü Ön Asya'nın en eski sâkinlerinin kafalarının uzun oldukları ve ancak sonradan yuvarlak kafalı bir ırk(ın) burada hâkim olduğunu biliriz. Şimdiye kadar umumiyetle, bir göçün neticesiyle buraya yuvarlak kafalı bir ırk geldiğini kabul ediyorduk. Yeni tetkiklerin ışığında bu teori acaba tutunabilir mi?" demektedir¹⁰⁶⁴. DTCF'nin bir profesörü artık kafataslarındaki değişimin farklı ırkların göçlerine işaret edemeyebileceğini savunmaktadır. Bu bakış açısı da doğal olarak brakisefal göçler üzerine kurulmuş olan Türk Tarih Tezi'nin terki anlamına gelmektedir.

"1940'ların ruhunun" 1930'lardan farkını anlamak için Halil Demircioğlu'nun *AÜDTCF Dergisi*'nde 1948 tarihinde yayınlanan "Antropoloji ve Tarih"¹⁰⁶⁵ adlı makalesini daha doğrusu kitap eleştirisini ve Afet İnan'ın bu makaleye cevabını¹⁰⁶⁶ incelemek faydalı olacaktır. CHP iktidarının sonlarına yaklaşıldığı ve Türkiye'nin büyük bir değişime hazırlandığı bir dönemde Halil Demircioğlu bu makale-eleştirisinde Afet İnan'ın 1939'da Fransa'da, Fransızca olarak basılan meşhur eserinin *L'Anatolie, le pays de la "Race Turquie (Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri 64.000 Kişi Üzerinde Anket)* Türkçeye çevrilmiş ve eklemeler yapılarak değiştirilmiş versiyonunun eleştirisini yapmaktadır. Türkçe olarak yayınlanan eserdeki isim değişikliğine dikkat çeken Demircioğlu¹⁰⁶⁷ başlangıç olarak böylesi büyük bir antropoloji çalışmasının Atatürk'ün desteğiyle gerçekleşebilmesinden dolayı Atatürk'ü şükranla anar. Demircioğlu çalışmanın antropolojik değerinin yüksek olduğunu; ancak Fransızca orijinalinde yer almayan kitabın Türkçe baskısına eklenen Türkiye Tarihi kısmının büyük hatalar içerdiğini savunmaktadır. Demircioğlu'nun eleştirisi hâlen 1930'ların bakış açısını yansıtan Afet İnan'ın tezlerine, 1940'ların sonundaki bir Eskiçağ tarihçisinin nasıl yaklaştığını anlamak açısından önemlidir.

Demircioğlu, o günkü Türkiye halkının antropolojik özelliklerini yansıtan bölümler üzerinde özetle durmaktadır. Afet İnan'ın çalışması neticesinde şu sonuçlar çıkmaktadır: "Türkiye'de yaşayan halkın çoğunluğu orta boyludur. Kafa karineleri

¹⁰⁶⁴ Eberhard, "Yayınlar Üzerinde" *AÜDTCF Dergisi*. Cilt V, Sayı 3, 1947, s.345.

¹⁰⁶⁵ Halil Demircioğlu, "Antropoloji ve Tarih". *AÜDTCF Dergisi* Cilt VI. Sayı 1-2. 1948.

¹⁰⁶⁶ İnan, "Türkiye Tarihi ve Antropolojisi Üzerine" *AÜDTCF Dergisi*. Cilt VII. Sayı 1, 1949.

¹⁰⁶⁷ Türkçe versiyon "Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri ve Türkiye Tarihi-Türk Irkının Vatanı Anadolu, 64.000 Kişi Üzerinde Anket" adıyla basılmıştır.

bakımından ekseriyet kısa (brakisefal) kafalıdır; gözler muntazamdır; mongoloit tesir pek azdır. Burunlar düzdür. Cilt nadiren çok esmerdir. Gözler ise açık ve hatta ekseriyetle çok açıktır. Saçların da çoğunluğu orta, yani kestane rengindedir. Şu halde Türkiye halkı umumiyetle “homo Alpinus” denilen Avrupa'nın büyük beyaz ırkına mensuptur.” Demircioğlu'nun itiraz ettiği nokta “Türk ırkının” özelliklerini yansıtan bu niteliklerin Anadolu'nun geçmişinde de aynen görüldüğünün iddia edilmesidir. Demircioğlu'na göre Afet İnan “iş bu kadarla bırakmağa razı olmamış görünmemektedir. Filhakika anket ile bugün Türkiye'de yaşayan halkın ırkî karakterlerini tesbit eden müellifin, bir de bugünkü halk ile şimdiye kadar bu topraklar üzerinde yaşamış insanlar arasındaki ırkî karabeti ve bağlılığı da ortaya koymak istediği anlaşılmaktadır.” Hatta Önsözde “ bugünkü yaşayanların ölçülerek bilinmesi, eski çağlardaki cetlerimize olan bağlılığımızı göstermek için esastır demekle, anketin istihdaf ettiği gayelerden birinin bu bağlılığın tesbiti olduğunu anlatmak istemiştir.”¹⁰⁶⁸

Demircioğlu, İnan'ın kitabında bahsedilen ırkî özelliklerin Anadolu'nun kadim halkları arasında da görüldüğünü kanıtlayacak yeterli bir bilgi bulunmadığını savunmaktadır. Neticede Afet İnan çalışmasında Neolitik devirden bir, “proto Eti”¹⁰⁶⁹ devrinden iki, Hitit devrinden 6, Selçuklular devrinden 10 ve Osmanlı devrinden ise 375 iskeletin ölçüsünü vermektedir. Bunlar da Neolitikten “ırk birliğinin” kanıtlanması için yeterli örnekler değildir. Üstelik benzer ırksal özellikler bulunsa da bu halkların Türk olduğunu kanıtlamasına yetmeyeceği de açıktır. Afet İnan'ın şu cümleleri ırk, halk, etnisite gibi birbirinden tamamen farklı kavramları keyfî biçimde birbirleri yerine kullanabildiğini göstermektedir. “Türkiye toprakları Bakır devrinden beri aynı ırkî vasıfları taşıyan ve Orta Asya'dan türlü devirlerde gelen bir halk ile meskûn bulunmaktadır. Siyasî isimler değişmiş fakat etnik karakter, ufak farklarla... aynı kalmıştır”¹⁰⁷⁰ Böylece Afet İnan, Bakır devrinden (yani Alacahöyük'le çağdaş olan MÖ IV. Bin) günümüze aynı ırkın farklı isimlerle Anadolu'da yaşadığını tekrarlamaktadır.

¹⁰⁶⁸ Demircioğlu, *agm*, s.51-.52.

¹⁰⁶⁹ Tırnağa alan Demircioğlu.

¹⁰⁷⁰ Demircioğlu, *agm*, s.53. Oysa farklı etnik gruplar aynı ırktan olabildikleri gibi, aynı etnik kimliği taşıyan insanlar bambaşka ırklardan gelebilir. “Halk” ise etnisiteden ve ırktan bağımsız tamamen nötür bir terimdir.

Demircioğlu, “Anadolu’daki ırk birliği” iddiasına değinmeden evvel, antropolojinin, tarihe yardımcı bir bilim dalı olduğu düşüncesini eleştirmekle yazısına devam etmektedir. İnsan ırklarının fiziki yapılarında tarihi neticeler çıkarmak ona göre manasızdır, buna karşın insanın maddi üretimi yani arkeolojik ve prehistorik kalıntıları tarihe yardımcı olabilir. Zira tarihin konusu toplumsallaşan insandır ve toplumsal birliği temsil eden nitelik ırksal özellikler değil “kimlik” veya “gruplaşma hissi”dir. “Gruplaşma-kimlik hissi” ise ırksal özellikleri aşan farklı bir kategoridir. Nitekim antropolojinin aksine prehistorya ve arkeoloji insanın maddi üretiminden yola çıktığı için onun kimlik geliştirme sürecinin aynaları olabilirler. Bu nedenle prehistoryacılar ve arkeologlar tarih öncesi toplumları “brakisefal-dolikosefal kültürler” olarak ayırt edip incelememekte, ürettikleri teknoloji ve yaşam biçimlerine göre ayırmaktadırlar. Eski taş kültürü, Tell-Halaf kültürü gibi¹⁰⁷¹.

Demircioğlu’ Anadolu’nun en eski sahiplerinin de “Proto-Hattiler” olduğu iddiasına da karşı çıkmaktadır. Bunun yerine Anadolu’nun Hattilerin de yaşadığı; Hurri, Luvi gibi farklı halkların da bulunduğu bir bölge olduğunu belirtmektedir. Demircioğlu, Asurluların Afet İnân’ın tanımladığı üzere Anadolu’da “ziyaretçi” konumda olmadıklarını 8’den fazla Anadolu kentinde tıpkı Orta Çağ’ın Ceneviz ve Venediklileri gibi yerleşik bir durumda bulunduklarını da eklemektedir.

Afet İnân kitabında “Prehistorik iskeletler henüz ele geçirmemiş olmakla beraber Neolitik-Kalkolitiklerin ahfadı (torunu) olup proto-Eti ve Eti denilen insanlara ait kemikler elde etmiş bulunuyoruz” demektedir. Böylece daha önce Bakır devrinden itibaren Anadolu’da bir ırk birliği olduğu yorumunu yapan Afet İnân bu cümleyle ırk birliğini Neolitik döneme kadar çekmiş olmaktadır. Demircioğlu, Hititlerin, Neolitik devirden gelen insanların ahfadı olamayacağını, Hititlerin Afet İnân’ında belirttiği

¹⁰⁷¹ Demircioğlu, *agm*, s.55–57. Zaten tarihte de aynı dili konuşup aynı inanca sahip olan insanların bile ekonomik geçim araçlarının ve teknolojik düzeylerinin farklı olması temel bir çatışma sebebi olmuş, farklı milletlerden köleler, serfler vb birleşerek yine farklı milletlerden oluşan toprak sahipleri ittifaklarıyla çatışmışlardır.

üzere MÖ 2000’lerde Anadolu’ya gelen farklı bir kavim olduğunu,¹⁰⁷² ayrıca Hititlerin, İnan’ın savunduğu gibi Anadolu’ya bir akınla gelmediklerini söyleyerek eleştirmektedir. Demircioğlu Hititlerin Asur tabletlerinde yavaş yavaş ortaya çıktıklarını ve Anadolu’ya gelişlerinin muhtemelen tedrici olduğunu savunmaktadır. Afet İnan’ın, Hititlerin Assur hücumuyla yıkıldıklarını iddia etmesinin de hatalı olduğunu söyleyen Demircioğlu, Assur’un Hititlerin çöküşünden çok daha sonra güçlenerek, Hititlerden arta kalan küçük beylikleri ele geçirdiğini eklemektedir¹⁰⁷³.

Demircioğlu’nun bu eleştirisine Afet İnan yine aynı dergide uzun bir cevap vermiştir. Demircioğlu’nu kitabını iyi okumadığını ve cümlelerini çarpıttığını savunan İnan, antropolojinin tarih için önemini dünyadan birçok bilim kuruluşu ve bilim adamının kabul ettiğini aktarmaktadır¹⁰⁷⁴. Antropoloji ve prehistoryanın birbirlerinden ayrılamayacağını ve coğrafyasız tarih çalışması yapılmayacağını belirtir. Hatta Demircioğlu’nun da 1945 yılında verdiği bir konferansta¹⁰⁷⁵ mekânın insanlık tarihindeki önemine atıf yaptığını hatırlatır. İnan’a göre Demircioğlu’nun verdiği “tarımdan denizcilığe geçen Britanyalılar” örneğinde olduğu gibi insan zekâsı zamanla coğrafyadan farklı şekillerde yararlanmaya yönelebilir. Ancak burada da Demircioğlu’nun söz etmediği “ırkî zekâ” yine ön plana çıkmaktadır. Demircioğlu’nun da belirttiği üzere bazı halkların deniz kıyısında oturup da gemicilikte ilerleyememeleri Afet İnan tarafından bir kez daha “ırkî zekânın” varlığına bağlanmıştır.

Afet İnan “proto-Hattiler” meselesine gelince kendisinin bu tabirle Anadolu halklarını birleştiren kavmi betimlediğini, diğer halkları yok saymadığını ancak Anadolu’da siyasi birliği sağlayan proto-Etilere önem verdiğini belirtir. Assurlu tüccarlar hakkında tek bir kelimesinden (ziyaret) yola çıkarak yorumlar yapıldığını kendisini daha önceki birçok makalesinde Assurlu tüccarların Anadolu’da ne kadar etkin olduğunu açıkladığını hatırlatır¹⁰⁷⁶. Ayrıca Hititlerin Asurlar tarafından yıkıldığını kastetmediğini belirten Afet İnan “Demircioğlu benim burada koyduğum

¹⁰⁷² Demircioğlu, *agm*, s.60–62. Afet İnan Hititleri Neolitik Anadolu’ların “ahfadı” kabul ederken elbette tüm bu halkların aynı kaynaktan yani Orta Asya’dan beslendiğini göstermeye çalışmaktadır.

¹⁰⁷³ Demircioğlu, *agm*, s.62, 65.

¹⁰⁷⁴ İnan, “Türkiye Tarihi Ve Antropolojisi Üzerine” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt VII. Sayı 1949 s.210–212

¹⁰⁷⁵ Ankara Üniversitesi Hatay Haftası 1945.

¹⁰⁷⁶ İnan, “Türkiye Tarihi ve Antropolojisi...”s. 215–219.

"Anadolu'daki Etiler hâkimiyeti Asurun da doğudan hücumıyla parçalanır, (s. 45) demem pek tabiidir ki daha önce kronolojik bir sıra ile bahsettiğim güney-doğu Eti beylikleri üzerine olan hücumdur. Yoksa Etiler hâkimiyeti tabiriyle asıl Eti imparatorluğu devrinin kastedilmeyeceği pek aşikâr olarak bellidir." demektedir. Ancak bu savunmaya rağmen yukarıdaki cümleyi okuyan herhangi bir okuyucun Asurların hangi Hitit devletini yıktığını anlaması mümkün değildir. "Anadolu'daki Eti hâkimiyeti" gibi muğlâk bir kavram kullanılması metodolojik açıdan tam bir karışıklığa yol açmaktadır. Buradan sanki Asurlar Kargamış, Halpa, Sam'al gibi geç Hitit kent devletlerine son verdiklerinde Hititlerin hâlâ Anadolu'ya hâkim oldukları gibi yanlış bir sonuç çıkabilmektedir. Oysa Asurların son verdiği Hitit kent devletlerinin önemli bir kısmı zaten Anadolu'da değil Suriye ve Filistin'de yer aldığı gibi Anadolu'da o esnada asıl güç batıda Phrygler doğuda Urartulardır. Bir devletin sona erışı gibi temel bir konuda tarihçi yorumlarının ne anlam geldiğinin nasıl olsa anlaşılacağı rahatlığıyla hareket etmemelidir. Afet İnan'ın bu cümlesi 1930'ların tipik genelleştirmeci yaklaşımlarının ve olayların tarih belirtmeden aktarılması alışkanlığının bir yansımasıdır. Ayrıca bu yorum 1930'larda yaygın olan her türlü "felaketten" Samî halkları sorumlu tutma (Sümerlere de Akatlar son vermiştir) alışkanlığından da kaynaklanıyor gibidir.

Afet İnan, "proto-Eti" devri olarak Anadolu'nun Bakır çağını kastettiğini vurguladıktan sonra Demircioğlu'nun eleştirdiği "Prehistorik iskeletler henüz ele geçirmemiş olmakla beraber Neolitik-Kalkolitiklerin ahfadı (torunu) olup proto-Eti ve Eti denilen insanlara ait kemikler elde etmiş bulunuyoruz" cümlesine açıklık getirmektedir. Afet İnan: "Buradaki ilk ahfad tabiri, Anadolu'ya Etiler gelmeden önce yaşamış olan etnik manada proto-Etiler demektir. Bu hal ifadeyi kısaltma kaygısından dolayı böyle yazılmıştır" cevabını vermektedir¹⁰⁷⁷. Cümledeki anlam karışıklığına rağmen Afet İnan'ın "Anadolu'daki Türk ırk birliğini" Neolitik devirden değil proto-Eti devrinden başlattığı sonucuna varılabilir. Zira diğer yazılarında da Türklerin atalarının "proto-Eti" devrinde Anadolu'ya geldiklerini savunmuş bu tarihi Neolitik devre kadar geri indirmemiştir¹⁰⁷⁸.

¹⁰⁷⁷ İnan, "Türkiye Tarihi ve Antropolojisi..." s. 222–224.

¹⁰⁷⁸ Örneğin 1937 Bükreş'te toplanan XVII. Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi'ndeki konferansında Afet İnan "Türklerin bu ülkeye (Türkiye) sahip oluşu ise tarihin en eski devirlerinde

Demircioğlu'nun makalesi hem 1939'dan sonraki 10 yıl içinde yaşanan bir zihniyet değişimini göstermesi açısından önemlidir. Afet İnan'ın Anadolu'daki varlıklarını pek önemsemediği Asurlar yeniden önem kazanmaktadır. Hititlerin yıkılışından artık onlar “sorumlu” tutulmamaktadır. Anadolu'nun en eski halkının proto-Hattiler olduğu yargısı değişmektedir ve Neolitikten günümüze devam eden ırk, kültür, etnisite birliği sorgulanmaktadır. Bunların yansısı Demircioğlu, Afet İnan'ın aksine coğrafyanın insan yaşamı üzerindeki etkisini de abarttığını düşünmektedir. İnsanların yaşamının coğrafyaya “sıkı sıkıya bağlı olduğunu savunan” Afet İnan'ın aksine Demircioğlu, tarihsel gelişimde insan iradesi ve zekâsının coğrafyadan daha baskın olduğu iddiasındadır. Zira zaman içerisinde çobanlık yapan İngilizler dünyanın en iyi denizcilerine dönüşürken deniz kıyısında yaşayan birçok kavim gemici olamamışlardır. Burada bir bakıma insan kültürünün temelinde coğrafi koşulları arayan Fransız ekolü ile idealist Alman ekolünün karşılaşması gözlemlenmektedir. Afet İnan ve kuşağı Fransız pozitivistlerden etkilenmeleri neticesinde coğrafyaya özel bir önem atfetmekteydiler. Ayrıca Türk Tarih Tezi'nin savunulması da coğrafyaya önem vermeyi gerektirmekteydi. Zira Türklerin Orta Asya'dan göçünün veya “göçebe olmak zorunda” kalmalarının temel açıklaması coğrafi şartlardı. Demircioğlu, coğrafyayı ikinci plan iterken ve tarih kitaplarının giriş kısmındaki coğrafi fasılların uzunluğundan şikâyet ederken¹⁰⁷⁹ aslında Türk Tarih Tezi'nin temel argümanlarından birini de tenkit etmektedir.

2.Türk Tarih Tezi'ne Bağlı Kalan Mustafa Selçuk Ar ve Hamit Zübeyir Koşay'n Sümerce ve Hititçe Üzerine Çalışmaları

Kurultayların Sümerce ve Hititçe üzerine çalışmalardan vazgeçmesi elbette bütün dil bilimcilerin bu konu hakkında çalışmaktan vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. Mustafa Selçuk Ar ve Hamit Zübeyir Koşay 1930'ların tezlerini tâkip eden bir dizi makale yazmaya devam etmişlerdir. Ancak Ar'ın çalışmalarına ulaşılması hayli zordur.

başlar. Proto-Hitit ve Hitit bu sahipliğin başında gelir Ondan sonraki göç dalgaları yine aynı menşedendir: Orta Asya” demektedir.

¹⁰⁷⁹ Demircioğlu, *agm*, s.57.

Zira Belleten’de yayınlanan makalesi haricinde az önce bahsedilen VI. Türk Dil Kurultayı’nda sadece sunduğu tebliğden bahsedilmiş, içerik verilmemiştir.

Benzer şekilde 1948’de toplanan IV. Türk Tarih Kongresi’ne sunduğu “Çivi Yazılı Kaynaklarda Geçmekte Olan Türk Adının İzahı” adlı yazısı da “Bu tebliğ genişletilmiş olarak kitap halinde çıkacaktır” notu düşülerek yayınlanmamıştır¹⁰⁸⁰.

Selçuk Ar’ın III. Tarih Kongresi’nde yakında *Belleten*’de yayınlanacağı bildirilen “Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Türkçe-Etice-Hurice Arasındaki Bağlar” başlıklı 32 sayfalık uzun ve romantik-milliyetçi bir hava taşıyan makalesinde Eti ve Hurri dilleriyle Türkçe arasındaki bağların “Türk olmanın gururunu daha çok tattırdığı” söylenmektedir¹⁰⁸¹. Selçuk Ar’ın teorisi Hurice ve Etice de kelimeleri çoğullaştıran “ar” ekinin Türkçedeki çoğul eki “lar” ile aynı olduğu üzerine kurulmuştur. Etilerin başkenti olan “Kuş-ar”ın günümüz Türkçesindeki karşılığı “Kuşlar”dır. Buradaki “Kuş-Kaş” lafzı bir Türk kabilesidir ve ismini çeşitli coğrafi bölgelere yaymıştır. “Kaş-mir, Hindi-kuş, Kuş-ana, Kaf-kas” gibi¹⁰⁸². Ar, daha öncede savunulan Hurice ve Etice (Hattice) “li” lu” ekinin de Türkçe olduğunu belirtmektedir. Türkçede nasıl “Ankara-lı” deniliyorsa Etice de Hur-li” denilmektedir.

Romantik bir üslupta yazıldığını belirttiğimiz makalede bu iki ek benzerliğinin Türkçe ile Etice-Hurice arasındaki bağı kabul etmemiz için yeterli olduğuna kanaat getirilmektedir. Selçuk Ar’a göre bu deliller karşısında “hangi adam çıkıp ta ‘hayır Eti dili ile Türk Dili arasında hiçbir münasebet yoktur’ diyebilir. Herhangi bir kötü maksat ve zihniyet tesiri altında kalınarak gözler ve kalpler karartılabilir. Fakat bu canlı misaller ile yazılı vesikalar arasındaki birlik hiçbir zaman red ve inkâr edilemez”. Böylece Hurice-Etice ve Türkçe dil birliğini kabul etmeyenler kötü maksatlı insanlar olmaktadır. Selçuk Ar kendi konusuyla hiç alâkası olmayan bazı tarihî olayların benzerliğinden yola çıkarak Hatti-Türk birliğini pekiştirmeye çalışmaktadır. Örneğin Hatti devletinin kuruluşu ile Osmanlı Devleti’nin kuruluşu birbirine benzemektedir.

¹⁰⁸⁰ IV. Türk Tarih Kongresi, 1943, s.229.

¹⁰⁸¹ Mustafa Selçuk Ar, “Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Türkçe-Etice-Hurice Arasındaki Bağlar” *Belleten* Cilt VIII. Sayı 32. I. Teşrin 1944. s.516.

¹⁰⁸² Ar, *agm*, s.520–521. Mustafa Selçuk Ar’ın soyadını özel olarak ilgilendiği bu Etice ekten almış olması mümkün.

“Hattililer” sırsıyla Kuşar, Neşa, Hattuş” şehirlerini başkent yapmışlardır. Osmanlılar da aynı şekilde sırsıyla Bursa, Edirne ve İstanbul’u başkent yapmışlardır.

Bu şekilde birbirlerinden hiçbir şekilde haberdar olamamış iki devletin tamamen stratejik kaygılardan kaynaklanan başkent seçimleri sanki Türk kültüründe bu türden bir başkent değiştirme geleneği kendini tekrar etmekteymiş gibi gösterilmiştir. Benzer örnekler tarihteki her toplum için verilebilir. Romalılar, Roma, Nikomedia (İzmit) ve Byzantion’u (İstanbul) başkent yapmışlardır. İslâm Halifeliğinde Mekke, Şam, Bağdat başkentlik yapmıştır, vb. Dil birliğinin tartışıldığı bir makalede bu konuya neden geçildiği bu benzerliğin ne gibi bir dilbilimsel kanıtı yol açacağı da ayrıca tartışma konusudur.

“1930’ların ruhunu” yansıttığını belirttiğimiz bu makale ikna ediş yöntemiyle de 1930’ların çizgisindedir. Örneğin Hititler Arinna şehrinde yaşayan birini “Arinna-el” diye çağırırmaktadırlar. “Arinna-el’in Türkçemizdeki Arinna-lı dan dan farklı olduğunu hiç kimse iddia edemez.” Gene Selçuk Ar, Hitit krallarından Muvattalli’nin adının “kuvvetli, kudretli” anlamına geldiği belirttikten sonra “Bu adların Türk gibi düşünen ve Türk Dili duygusunu ve yapısını kafasına iyice yerleştirmiş olan insanlar tarafından verilmiş ve kullanılmış olduğunu hiç kimse inkâr edemez” demektedir¹⁰⁸³. Bu dil 1930’ların kitaplarında sıklıkla yer alan “şüphe yoktur” “başka türlü olabilir mi” vb yönlendirmelerin bir devamıdır. “Kuvvetli” güçlü” olarak çevrilebilecek bir Kral adının neden sadece Türk gibi düşünenler tarafından kullanılmış olacağı da tartışmaya açık bir konudur. Yeniden yazarın dilbilimsel kanıtlarına dönersek maniplatif yöntemlerin devam ettiğini görürüz. Örneğin Hurrice üçüncü şahıs ekinin tıpkı Türkçede olduğu gibi çekildiğini belirten yazar tek farkın Türkçe çekimde sonradan giren bir “s” sesi olduğunu söylemektedir. Hurrice aşı-en=ver-sin, haşı-en=işit-sin, paşşı-en= gönder-sin vb. Ar’a göre bu fazladan “s” sesi Türkçeye sonradan girmiştir. Nitekim Çuvaşça’ya da sonradan giren”s” sesleri vardır. Çuvaşlar “atım demek için “utsam”ı kullanmaktadırlar. Selçuk Ar Türkçeyi Hurriceye yaklaştırabilmek için geçmişte bu “s” sesinin olmadığını hem de Çuvaşça örneği vererek kanıtlamaya çalışmaktadır. Hâlbuki Çuvaşça bilinen en arkaik Türk lehçelerinden biridir ve

¹⁰⁸³ Mustafa Selçuk Ar, *agm*, s.528–537.

Çuvaşça örnek alınacaksa bu “s” sesinin sonradan Türkçeye girmesinden değil sonradan kaybolmasından bahsedilebilir.

Biz Ar’ın teorisini tersine çevirerek Çuvaşçada ve eski Türkçede kullanılan “s” seslerinin Oğuz Türkçesinde kısmen kaybolduğunu “utsam”ın “atım”a dönüştüğünü ancak “al-sın” ver-sin” eklerinde korunduğunu da pekâlâ savunabiliriz. Ancak bu durumda da kurulmak istenen Türkçe-Hurricce bağı darbe yemiş olur.

Selçuk Ar makalesinin sonlarında Eti (Hitit) hükümdarlarının İndo-Germen aslından olmadıklarını belirtmektedir. Selçuk Ar, Hitit sarayında kullanılan resmî dilin Hint-Avrupa unsurlar içermesine karşın ne sarayda ne de halk içinde bir Hint-Avrupalı zümre var olmadığından kesinlikle emindir. Ona göre Hitit dilindeki bu Hint-Avrupa unsurları tıpkı Anadolu Selçuklularının Farsçayı devlet dili tıpkı gibi kendi günlük hayatlarında kullanmadıkları bir saray kullandıklarını bu dilin asla halk tarafından konuşulmadığını iddia etmektedir¹⁰⁸⁴. Selçuk Ar bir kez daha manipülatif bir yöntemle Hitit saray dilini Selçukluların saray dili olarak kullandıkları Farsçayla karşılaştırmaktadır. Oysa Hitit saray dilinin muadili Farsça değil Osmanlıcadır. Selçuklular sarıh bir Farsçayı resmî dil olarak kullanmışlardır. Oysa Hitit saray dili Osmanlıca gibi farklı dillerin bir sentezidir. Buradaki temel fark önceki bölümlerde de üzerinde durduğumuz üzere, nasıl ki tüm karışık yapısına rağmen Osmanlıcanın fiillerine bakılarak aslında Türkçe olduğu anlaşılıyorsa Hitit saray dilinin de tüm yabancı etkilere rağmen fiilleri bu dilin Hint-Avrupa kökünü ele vermektedir. Bu durum da otomatik olarak Hitit sarayında ve ülkesinde Hint-Avrupalıların yaşadığına bir kanıttır. Selçuk Ar yazı dili konuşma dili meselesinde yanlış bir örnek vererek durumu lehine döndürmeye çalışmıştır.

Ar’ın Hitit yazı dilinin bir konuşma dili olmadığına dair verdiği kanıt “DİNGİRLİM-iş kişşat” “o tanrı oldu” cümlesidir. DİNGİR=Sümerce Tanrı demektir. LİM=Akkadca Tanrı’nın kısaltılmış hâlidir. “iş”=Eti dilinde Tanrının kısaltılmış versiyonudur. Yâni üç dilde Tanrı adı yan yana yazılmış ve “kişşat” (oldu) fiili gelmiştir. Ar, fiille hiç ilgilenmeden üç dilde Tanrıyı anmanın konuşma dilinde

¹⁰⁸⁴ Ar, *agm*, s.551, 561–562.

mümkün olamayacağından yola çıkarak bu dilin sadece yazıda kalan ölü bir dil olduğunu kanaat getirmektedir. Selçuk Ar'a göre Üç dilde Tanrı adının yan yana geldiği “böyle bir dili konuşan bir insanın dünyada yaşadığını düşünmek bile imkânsız olduğu gibi böyle bir inansın yaşamış olduğu kabul edilse bile onun bu şekilde konuşmasından hiç kimse hiçbir kelime anlamayacaktır.”¹⁰⁸⁵ Oysa farklı dillerde eş ve benzer anlamlı kelimelerin sürekli yan yana getirilip halk tarafından da konuşulduğunu da her dilbilimci bilmektedir. Helenistik Dönem’de farklı tanrıların karıştırılmasıyla örneğin Zeus ve Ahuramazda’nın birleştirilmesiyle Zeus-Oramasdes tapımı başlamıştır. Türkçede günlük dilde “sağlık sıhhat” sorulmaktadır vb. Bütün bu eleştirimiz bir yana “DİNGİRLİM-iş” kelimesinin üç dilde okunup okunmadığı da bilinmemektedir¹⁰⁸⁶. Hititler üç farklı dilin ideogramlarıyla yazdıkları bu kelimeyi sadece kendi dillerine ait tek bir kelimeyle de okumuş olabilirler. Neticede Sümerceden alınan ideogramların Sümerce seslerle mi okunduğu yoksa yerli dillerde mi okunduğu bilinmemektedir.

Hamit Zübeyir Koşay’ın 1939’da *Belleten*’de yayınlanan “Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Mevkii” adlı makalesi ise uzun bir süredir Elâmca-Sümerce üzerine eğilmiş olan yazarın çalışmalarındaki son aşamayı yansıtmaktadır. Yazar makalesinde, Türkçenin Moğol, Mançu ve Tunguz dilleriyle akrabalığını kabullenmekte hatta tezlerini kanıtlamak maksadı ile bu dillerden de yararlanmaktadır. Ancak sadece Türkçe-Moğol akrabalığının vurgulanmasının ve Türkçeni yazılı kaynaklarının Orhon âbideleriyle başlatılmasının, Atatürk’ü tatmin etmediğini belirten yazar “Ebedî Şef”in¹⁰⁸⁷ Türk dilinin kökenlerinin çok daha gerilere uzandığına inandığını aktarır. Koşay “bizler de bu görüşün esas itibâriyle doğruluğuna kâni bulunuyoruz” demekte ve Sumerlerin dilindeki Türkçe ile müşterek sözler ve Elâm dilindeki Türkçe unsurlar

¹⁰⁸⁵ Ar, *agm*, s.561.

¹⁰⁸⁶ Hititçe tanrı ideogramlarının farklı yazım biçimleri için Bkz: Alwin Kloekhorst: *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series” Brill. Leiden & Boston 2008. s.19–20.

¹⁰⁸⁷ Koşay, “Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Mevkii” *Belleten* Cilt III. Sayı 10. Nisan 1939 s.364. Atatürk için artık “Ebedî Şef” tâbiri kullanılmaya başlanmıştır. Metnin Almancasında “Führer Atatürk” denilmektedir.

çok erken Orta Asya'dan cenuba doğru kuvvetli akınların bulunduğunu göstermektedir” diye eklemektedir¹⁰⁸⁸.

SÜMERCE	TÜRKÇE	MODERN TÜRKÇE ¹⁰⁸⁹
gen	kün	köle
er-eri	er,ır	er- kahraman
a-ad	ata	baba
Anu-an	ana	anne
din, tin	tin	ruh-canlı
di	de-di, di	Demek, söylemek
giş, gi iş	yiş	ağaç-ahşap
bir	buragu-buzagi	buzağı
gud	ut-ud	inek
pi-ri-rig	börü	kurt
ara	arığ	arı-saf
kiş-kişi	kössü	kötebek
zi-bi-in	çibin	uçmak
kur	kur	koşum-kayış
gu-tu	küç	güç
mal	mul-mol	çok-tam
su-u-tu	savut	gemi
tibira	temir	demir
kaz	kes	gözyaşı
sag-sig	suk	dövmek
su-un (yıkma)	sın	kırılmak
tuku	toku-doku	dokuma
te-en-	tın	durdurma-dinlenme

¹⁰⁸⁸ Koşay, age, s.364. Bu satırlardan Sümerce ile Türkçenin akraba mı olduğu yoksa yalnızca kelime alışverişinde mi bulundukların mı kastedildiği anlaşılmamaktadır.

¹⁰⁸⁹ Koşay kelimelerin modern Türkçe karşılıklarını vermemiş karşılıklarına Almancalarını yazmıştır. Almanca kelimelerin çevrilmesinde “google çeviri” kaynak alınmıştır.

Koşay Eti-Nezit (Neşa) dili ile Türkçe arasında şu kelimeleri ortak görmüştür.

ETİ-NEZİTÇE (HİTİTÇE)	TÜRKÇE	MODERN TÜRKÇE
uwa	ogul	oğul
atta	ata	baba
tezzi	te-di	demek (fiil)
iştamaş-anlamlı söz	işit	dinlemek
walita (Eti-Hiyeorglif)	ölüt	öldür
Si-la-ma-s (Eti-Hiyeorglif)	sula	yulaf
arija	arığ	orman
ia	yag-yau	cesur
zahhija	yagi	düşman
araha (Eti-Hiyeorglif)	erk	güçlü
piran	burun	önce

Tablo 5–6: Koşay’ın Sümerce-Hititçe ile Türkçe arasında yaptığı karşılaştırmalar

3.Orta Asya Prehistoryası ve Sümer-Hititler Üzerine Bağımsız Çalışmaların Başlaması

1940’lardan itibaren Türk Tarih Tezi’nden etkilenmeyen farklı teoriler de seslerini duyurmaya başlamışlardır. Anaerkillik ve göçebeler üzerine alternatif çalışmalar yapılmış veya yayınlanmıştır.

3.1. Anaerkillik Teorisi

Antropoloji, Arkeoloji disiplinlerinin temellerinin atıldığı XIX. Asırda “İndo-Germen”, “üstün ırk”, “savaşçı-fatih Aryanlar” teorileriyle aynı anda bir diğer kuram da doğmaktaydı. Amerikan Kızılderilileri, Avustralya yerlileri gibi topluluklar üzerinde araştırma yapan antropologlar bu toplulukların çoğunda soyun anne tarafından aktarıldığı anayanlı-anaerkil bir aile sistemi olduğunu fark etmişler ve insanlığın ilk aşamasında tüm toplumların anaerkil bir aile sistemine sahip olduklarını savunmuşlardır. Anaerkil sistemde baba ile çocuklar arasındaki akrabalık kabul edilmiyor veya önemsenmiyor, çocuklar annelerinin klanına ait addediliyordu.¹⁰⁹⁰ Bachofen, 1861’de yayınlanan *Das Mutterrecht* adlı kitabında Herodotos’un anlatımlarına dayanarak Anadolu’nun eski halklarından Likyalıların, Pelasgların, Kariyalıların da anaerkil olduklarını ileri sürmüştür. Bachofen Eski Yunanlıların da ilk zamanlarda babaların bilinmediği sadece annelerini tanıdıkları için soyun da anneden aktarıldığını vurgulamış ancak Kekrops’un reformlarıyla tek eşliliğe geçilerek ataerkillik aşamasına geçildiğini belirtmiştir¹⁰⁹¹.

L. H. Morgan da 1877’de basılan ünlü eseri *Eski Toplum*’da anaerkil sistemin özel mülkiyetin ortaya çıkması ve bu mülkiyeti oğullarına aktarmak isteyen erkeklerin artık tek eşli evlilik sistemini dayatmalarıyla başladığını savunmuştur. Morgan’a göre özel mülkiyetin ilk adımları hayvanların evcilleştirilmesiyle atılmış, hayvanları da ilk olarak Âriler ve Sâmil’er evcilleştirdiği için tek eşli veya sadece erkeğin çok eşli olabildiği evlilik biçimi bu toplumlarda doğmuştur¹⁰⁹². Bu tarihten sonra yapılan araştırmalarda genellikle Ârilerin ataerkil bir yapıda oldukları ve gittikleri yerlerde karşılaştıkları anaerkil toplumların sosyal yapısını da değiştirdikleri genellikle kabul görmüştür¹⁰⁹³. G. Thomson ise bu gelişmeyi herhangi bir ırkî özelliğe bağlamamış, tarımla uğraşan toplumlarda anaerkilliğin, göçebe ve hayvancılıkla uğraşan

¹⁰⁹⁰ George Thomson, *Tarih Öncesi Ege, Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler*, Payel Yayınları, İstanbul, 1995, s. 170.

¹⁰⁹¹ Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum II*, Payel Yayınları, İstanbul, 1987, s.86–90.

¹⁰⁹² Morgan, *age*, s.290-291

¹⁰⁹³ Hatta 1970’lerde etkinlik kazanan “Feminist arkeoloji” akımıyla Hint-Avrupalılar “gittiklere yere uygarlık götüren fatihlerden ziyâde barışçıl anaerkil toplumları yıkıntıya sürükleyen barbar işgalciler olarak” görülmeye başlanmışlardır. Bkz: David Anthony, “Nazi ve Eko-Feminist Prehistoryalar, Hint-Avrupa Arkeolojisinde İdeoloji ve Ampirizm” *Cogito* Sayı 28. 2001, s164.

toplumlarda da ataerkilliğin hâkim olmasını kadının ve erkeğin toplumsal işbölümündeki yeriyle açıklamıştır. Bu açıdan göçebe Türk veya Aryan kavimlerin ataerkil olması oğlan bir durum olmaktadır.

Bilim dünyası, Eski Mısır, Girit, Anadolu'da Leleg, Pelasg halklarının tarihi çağlarda bile anaerkillik sisteminde oldukları genel kabul görmüştür. Örneğin Mısır'da bir erkek ancak karısı Firavun soyundansa tahta çıkabilmektedir. Hükümdar ailesinden bir kadının bütün çocukları babaları kim olursa olsun tahta çıkabilme hakkına sahipken, Firavun'un başka kadınlardan çocuklarının bu hakkı yoktur. Mısır'da erkek ve kız kardeşlerin evlendirilmesinin sebebi de erkeğin yönetim hakkını ancak kız kardeşi sayesinde elde edebilmesidir¹⁰⁹⁴.

Anadolu ve Mısır'ın yerli halkları anaerkil bir düzendeysen sonradan buraya gelen Hint-Avrupalı istilâcıların ataerkil bir sistemi dayattıklarının en bâriz göstergelerinden biri dinsel değişimde kadın tarım ve tabiat tanrıçalarının (Kybele, Manga Mater, Demeter vb) yerini erkek Gök Tanrısı (Zeus, Teşup vb) nın almasıdır. Ancak Hint-Avrupalı Hitit-Yunan istilâlarına rağmen Anadolu'nun yerli anatanrıçaları ve anaerkil bazı âdetleri de unutulmamış ve yeni gelenlerin kültürlerine karışmıştır. Bu karışıma ilk dikkat çekenlerden biri E. Cavaignac'dır. Cavaignac 1936'da yayınlanan *Le probleme hittite* adlı eserinde Hititlerin ataerkil, çok eşli ve hükümdarlık hakkını babadan oğula devreden bir sisteme sahip olmalarına rağmen yine de Kraliçeye de sarayda önemli bir yer verdiklerini ve ana tanrıçalara saygı duymaya devam ettiklerini belirtmiştir. G. Thomson da ilk baskısı 1949'da yapılan *Tarih Öncesi Ege* adlı eserinde Amazonlar efsanesinin Anadolu'daki anaerkil topluluklardan kalan bir hatıra olarak nitelendirmiştir¹⁰⁹⁵.

Anaerkillik-ataerkillik kuramlarıyla Türkçe literatürde ilk ilgilenenlerden biri Ziya Gökalp'tir. Yukarıdaki sınıflandırmalara göre göçebe toplumlarda hâkim olan aile modelinin ataerkillik olmasına uygun şekilde Türk boylarında da ataerkil bir düzenin varlığı bilinmektedir. Ancak Gökalp diğer halklarda olduğu gibi Türklerin de bir

¹⁰⁹⁴ Thomson, *age*, s. 168–199.

¹⁰⁹⁵ Thomson, *age*, s. 199–204.

zamanlar anaerkil bir sisteme sahip olduklarını savunmuştur.¹⁰⁹⁶ Türk ailesinin zamanla anasoyluluktan babasoyluluğa doğru değiştiğini belirten Gökalp, pederşâhi (ataerkil) aile ile pederî (babasoylu) ailenin karıştırılmaması gerektiğini de ileri sürmektedir. Gökalp'e göre Türkler pederşahî (ataerkil-babaüstün) değil pederî (babasoylu) aileye sahiptirler. Kadın ve erkek ailede eşittir. Gökalp, Romalılarda ve Çinlilerde ailenin reisi olan erkeğin, karısı üzerinde her türlü baskıyı kurma hakkı varken Türk ailesinde kadınların geniş haklara sahip olduğunu aktarmaktadır¹⁰⁹⁷. Bu nedenle Gökalp'e göre Türk ailesi ne tam anlamıyla anaerkil ne de ataerkil mahiyettedir.

Gerçi Gökalp'in bu ayrımı anaerkillik tartışması için bazı eksiklikleri olduğu belirtilmelidir. Zira anaerkil veya ataerkil aile biçimleri kadın-erkek eşitliğine göre değil soyun ve kanunî hakların kimden geçtiğine göre ayrılan sistemlerdir. Anaerkillik, gene erkeklerin hâkim olduğu ancak erkek çocuğun bu hâkimiyet hakkını babasından değil anasının akrabalarından aldığı bir toplumsal biçimdir¹⁰⁹⁸. Örneğin Anaerkil bir kabilede babası şef olan bir erkek çocuğu şef olamazken, dayısı şef olan biri bu hakkı devralabilmektedir. Şef olan biri yönetim hakkını kendi çocuklarına bırakamaz fakat kız kardeşinin erkek çocuklarına bırakabilir¹⁰⁹⁹. Bu açıdan bakıldığında anaerkil bir sistemde de kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olmayabilir. Tersinden de kadınların haklarının fazla olmasına rağmen toplum ataerkil olabilir.

Yine de kadınların durumunun anaerkil toplumlarda ataerkillere göre daha iyi olduğu da muhakkaktır. Çünkü anaerkil toplumda kadınların daha fazla cinsel özgürlüğü, eş seçme, değiştirme ve daha geniş mülkiyet hakları olduğu görülmektedir. Eski Türklerde kadının durumunun sonraki asırlara göre daha iyi olması da anaerkil

¹⁰⁹⁶ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 2007, s.281–282. Çeşitli dilbilimsel kanıtlar Ziya Gökalp'in iddiasını desteklemektedir. Yunan toplumunda anaerkilliğin izlerini arayan G. Thomson Yunancadaki kardeş kelimesinin “adelphos-adelphi” sözcüklerinin “aynı dölyatağından doğmuş” anlamına geldiğini belirtmektedir. Yani kardeşlikte babanın bir olması önemli değilken annenin aynı olması şarttır. Anne aynı olduktan sonra babanın farklı olması önemsizdir. Bkz: Thomson, *Tarih Öncesi Ege, Eski Yunan Toplumuna Üzerine İncelemeler*, 1995, s. 163. Bu durum Türkçe “kardeş” (karındaş) kelimesindeki vurguyla aynıdır.

¹⁰⁹⁷ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, s.252

¹⁰⁹⁸ Thomson, *age*, s. 168.

¹⁰⁹⁹ Morgan, *age*, s.90–91.

mirastan kaynaklanıyor olabilir. Buna rağmen Türk Tarih Tezi araştırmalarında anaerkillik üzerinde fazlaca durulmamıştır. Yalnızca kadınlara Eski Türkler de olduğu gibi Sümerlerde ve Hititlerde değer verildiği vurgulanmış,¹¹⁰⁰ Anadolu’da bir anatanrıça tapımı olduğuna daima dikkat çekilmiştir¹¹⁰¹. Tarihsel dönemlerdeki Türk kalıt sistemi babayanlı olduğundan Anadolu’daki en eski yerli halkların anayanlı kalıt sistemi arasında bir bağ kurulması da zor olacaktır. Bu ilgisizlik Türklerin de bir zamanlar anaerkil olduklarına dair bazı kanıtların varlığına rağmen yaşanmıştır. Türkiye’de sosyal antropoloji fiziki antropolojiden daha geç geliştiğinden iskelet ve kafatasları üzerine tartışmalar ön plan çıkmış aile-klan araştırmaları üzerinde fazlaca durulmamıştır.

Genel ilgisizliğe rağmen Anadolu’da anaerkillik ve anarkillikle doğrudan bağlantılı olan anatanrıça figürleri üzerine 1940’lardan itibaren bir literatür de oluşmaya başlamıştır. Örneğin Franz Hançar “Bakırçağı Küçük Asya’ında Büyük Ana Kültü” başlıklı makalesinde Alacahöyük’te ele geçen ve o günlerde Güneş Kursları kadar ilgi uyandırmayan kadın heykelciklerini “büyük dişi uluhiyeti”nin timsalleri olabileceğini savunmuştur. Hançar’a göre “pederşahi” göçebe-çoban kabileler mâderşâhi ziraatçi topluluklara hâkim olarak kendi erkek tanrılarını yerel kadın tanrıçalara üstün kılmışlar, ancak bazı tanrıçalar bir şekilde önemini korumaya da devam etmişlerdir. Burada Hançar’ın kastettiği ataerkil göçebeler Hititlerdir. Hançar’a göre Eti güneş tanrıçası Arinna Anadolu’ya Hititler gelmeden önce de var olan “Anatanrıça” tapımının bir devamı olabilir. Hançar o güne kadar genellikle Türklük simgesi olarak görülen Alacahöyük geyik motiflerini de “doğaya hâkim olan Anatanrıça”nın simgesi olabileceğini de savunmaktadır. Nitekim sonraki asırlarda Artemis, Kybele gibi yabancı hayatın hâkimi olan Tanrıçalarında çevreleri hayvanlarla kuşatılmışlardır¹¹⁰². Böylece ilk olarak Alacahöyük buluntuları etnik bir vurgu olamadan sosyo-kültürel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

¹¹⁰⁰ Bu “değer verilme” tartışılır.

¹¹⁰¹ Kandemir, *age*, s.113. Yazarın terimiyle (Ana-Allah).

¹¹⁰² Hançar, “Bakırçağı Küçük Asya’ında Büyük Ana Kültü” *Belleten* Cilt IX. Sayı 34. Nisan 1945, s.271–275. Hançar ayrıca “Güneş Kurslarının” gökyüzünü temsil ettiğini savunmaktadır. Hançar, *agm*, s.267.

Bu konuyla ilgilenen ilk arkeologlardan olan Tahsin Özgüç Anadolu’da sıkça bulunmaya başlanan anatanrıça idollerinin Mohencodaro’dan Balkanlara kadar ortak özellikler gösterdiklerini kaydetmektedir. Büyük ana tanrıça kültü Mohencodaro - Harappa'dan Truva'ya kadar uzayan geniş sahayı aşan ve Cenubu Şarkî Avrupa - Balkanları da ihtiva eden bir din birliğini temsil etmektedir. Bir ilahenin çeşitli tezahürleri halinde tecelli eden ve “tenasül + tekessür + inbatı” (üreme+çoğalma+sona erme) temsil eden bu ilk figürinler, daha muahhar çağların bilhassa Anadolu'da tekâmül eden Kübele "Ana tanrıçasının, prototipini temsil etmektedir. Malzeme ve tipleri bakımından en bol örnekleri- veren Anadolu idolleri, derin anlamlarını da daha sonraki çağlara en kuvvetli bir şekilde intikal ettiren yegâne kültür belgesidir. Protohistorik Anadolu idolleri vaktinden önce tekâmül eden bir antropomorfizmi ve matriarkhal aile sistemini en kuvvetli bir şekilde hissettiren bir kültür sahasına aittir”¹¹⁰³.

Bir diğer makalesinde Tahsin Özgüç Kalkolitik Dönemden kalma ana tanrıça idollerinin bir zamanlar hatalı bir laik yorumla oyuncak olarak düşünüldüğünü bu fikrin yanlış olduğunu belirtmektedir. Özgüç bu prehistorik kadın figürlerini klasik çağların Kybelesi’nin kaynağı olarak kabul etmektedir.(...) “aynı zamanda mezarların Hâmisi olan Kübeleyi, birçok, fakat bilhassa annelik ve kadınlık hususiyetiyle protohistorik çağların figürinlerine yaklaştırmak kabildir. Firikya ve Lidyanın daha muahhar çağlara ait bu tanrıçasının Eti, Mitanni, Babil ve Asur kitabelerinde geçen Kubaba ve Gubaba ile irtibatı meselesi, filologlara düşen bir vazifedir. Yalnız bu iştirak meselesi üstünde uzun zamandan beri durulmaktadır. Yalnız Eti metinlerinde çoğunlukla Kupapa adını alan kadın tanrı, Kübele ve kübebe'nin aksine tâli kıymeti haiz bir tanrıça olarak görünmektedir. Fakat aynı tanrıçanın Kargamış'da oynadığı büyük rolü Profesör Güterbock belirtmiştir. Bundan başka klâsik çağların Potnia Teron tasvirlerine müşabih bir kalıbın Boğazköyde k/20 nin sekizinci hücreinde, yâni takriben 2000 yıllarına ait bir kültür katında bulunuşu bilhassa zikredilmelidir. Klâsik çağların hayvanlar ilahesi Kübele ile yeni Boğazköy kalıbının benzerliği bir tesadüf değildir”¹¹⁰⁴.

¹¹⁰³ T. Özgüç, *agm*, s.67–71.

¹¹⁰⁴ Özgüç, “Ön Tarihte Anadolu İdollerinin Anlamı” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt II Sayı 1, 1943, s.70.

Anaerkillik etkilerinin hukuki uzantılarıyla ilgili olarak Sedat Alp'in Hitit kanunları üzerine yaptığı incelemeler örnek verilebilir. Hitit kanunlarını realistçe yansıtan Sedat Alp'in makalesi ders kitaplarında hümanist olarak yansıtılan Hititlerin medenî yasalarını olduğu gibi vermektedir: "Hitit medeni hukukunun en mühim kısmını aile hukuku teşkil ediyor. Hitit ailesi, eski Anadolu'da ve Akdeniz kültürlerinde hâkim olan maderşahî ailenin aksine pederşahîdir. Kanunun anne tarafından kovulan oğul hakkındaki 171. maddesinde, maderşahî ailenin bakiyeleri görmek istenildi ise de, bu maddenin anlaşılması henüz güçtür. Kadın kocasına sadakatsizlik ettiği takdirde kanun, kocaya hem karısını hem de onu baştan çıkararı öldürme hakkını tanıyor (madde 197). Baba, çocuklarına tamamen sahiptir ve icabında onları satabiliyor (madde 48) ve ölümüne sebep olduğu bir kimsenin yerine tazminat olarak verebiliyor (madde 44) Karı kocanın ayrılması halinde bir çocuk müstesna, diğer çocuklar babaya veriliyor. Bütün bunlar Hitit'lerde pederşahî ailenin carî olduğunu eyice gösterir." Evlenme akideleri ise Mısır ve Ön Asya geleneklerinden oldukça farklıdır. "Eski Önasya'da geniş bir yayılma sahası bulan bir erkeğin kız kardeş, anne veya kızı ile evlenmesi Hititlerde âdet değildir. Kanun bu gibi yakın akraba arasında cinsî münasebeti ölümle cezalandırıyor. Şuppiluliuma'nın, Hayaşa - Azzi beyi Huqqana ile akdettiği muahedenin 29. ve 30. maddelerinde Hatti memleketinde erkek ve kız kardeş arasında olduğu gibi kardeş çocukları arasında da cinsî münasebetin ölümle cezalandırıldığını bildirmesi⁴¹, Hititler'in nesillerin soysuzlaşmaktan korunmasına ne kadar ehemmiyet verdiklerini açıkça gösterir." Pederşahî kültüre rağmen Hititlerde tek eşlilik yaygındır. Meşru olarak yalnız bir zevce tanınıyordu. Sarayda esas zevce yanında kırala ve prenlere tahsis edilen diğer kadın sınıfları da mevcuttu. Telepinu, yukarıda bahsi geçen fermanında kıral için esas zevce yanında ikinci bir kadın kabul edilmiştir¹¹⁰⁵. Görüldüğü üzere Hititler Anadolu'nun anaerkil sistemini tahrip eden bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

¹¹⁰⁵ Alp, *agm*, s.471–473.

3.2. Hümanizma Akımının Tarih ve Dil Çalışmaları Üzerindeki Etkisi

“Türk Hümanizmi”, Yunan-Latin klasiklerinin Türkçeye kazandırılmasını, Yunanca ve Latince’nin eğitim sistemine girmesini ve Türk gençlerinin evrensel kabul edilen, Yunan-Latin kültürünü temel alan Batı anlayışıyla yetiştirilmesini amaçlayan bir akımdır. “Türk Hümanizmi”nin kökenleri 1912’de “Nev-Yunanilik” denilen Yahya Kemal ve Yakup Kadri’nin öncülük ettiği akımına dayandırılabilir. Yahya Kemal 1949 senesinde Hasan Âli Yücel’le yaptığı bir sohbette o günkü düşüncelerini şöyle özetlemiştir. “Eski Edebiyatımızın mihrakı İran’dı. Geç olmakla birlikte İran’dan Yunan’a dönecektik... Bütün Avrupa’yı anlamak için ancak Yunanlılardan başlamak lazımdı. Biz coğrafyaca, kısmen de medeniyetçe Yunanlıların varisiyiz. Bu verasete din mani olmuştur... Hâsılı Renaissance’da bütün Avrupa milletlerinin ve Fransızların *néo-classique* şiirini vücuda getireceğiz. Felsefede Sokrat ve Platona’da açılan hatta geleceğiz. Şark felsefesini bırakacağız. Velhasıl bir nevi Nev-Yunanî edebiyat vücuda getireceğiz.”¹¹⁰⁶ Yahya Kemal ve Yakup Kadri’nin fikirleri Yunanlılarla Balkan Harbinin başladığı bir döneme denk gelmiş, nitekim Ömer Seyfeddin *Tanin* gazetesinde onları Yunan emperyal çıkarlarına hizmet etmekle suçlayan bir yazı kaleme almıştır¹¹⁰⁷.

Ziya Gökalp ise Eski Yunan ve Roma’nın Batı uygarlığının temeli olduğunu kabul etmekle birlikte Eski Yunan ve Roma uygarlığını “Turani Mezopotamya ve Hitit medeniyetinin tesiri altında kalan, şarktan öğrendiklerini Avrupa’ya aktaran bir aracı olarak” görmüştür. Yeni Gün Gazetesi’nde Ziya Gökalp: “...bu günün ilimleri ve hikmetleri ‘Garp Medeniyeti’ dediğimiz şeyden ibarettir. Garp medeniyeti kadîm ‘Akdeniz Medeniyeti’nin devamıdır. İlk müessisleri Sümerler, Alanlar, Vanikler (Urartu), Komuklar, Hititler, İskitler, Hiksoslar, Komanlar gibi Turanî milletlerdir”¹¹⁰⁸.demektedir. Ziya Gökalp evrensel medeniyeti sahiplenmekte ancak evrensel medeniyetin oluşumunda büyük rol oynamış olan “Akdeniz uygarlığını” (Yani Mısır, Yunan ve Roma’yı) Turanî kaynaklara bağlamaktadır. 1930’lar boyunca

¹¹⁰⁶ Hasan Âli Yücel, “Edebiyat Tarihimizden” İletişim Yayınları İstanbul, 1989, s.225–226; Suat Sinanoğlu, *Türk Hümanizmi*, TTK yayınları, Ankara, 1988, s.92.

¹¹⁰⁷ Yücel, *age*, s.226.

¹¹⁰⁸ Önen, *agt*, s.298.

Türk araştırmacılar ekseriyetle Ziya Gökalp'in çizgisini benimsemişlerdir. Nitekim 1935'te DTCF'nde Eski Yunan ve Latin dilleri kürsüleri kurulduğunda asıl amaç bu kültürleri incelemekten ziyâde bu kültürlerin Türklerle olan ilişkilerini ortaya çıkarmak idi. Bu yıllarda Yunan uygarlığının arkasında Hitit medeniyetinin olduğu, Yunan mitolojisinin Sümer ve Hititlerden alındığı, Yunanca kelimelerin Türkçe kökenli olduğu iddialarına sayısız makale, kitap ve broşürde, okul kitaplarında rastlanabilir.

Buna karşın Nurullah Ataç, Suat Sinanoğlu gibi isimler Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Yunan klasiklerinin Türk öğrencilerine öğretilmesini savunmuşlardır. 1930 yılının başından itibaren bu konu ile ilgili bir yayın faaliyetine başlanmıştır. Ruşen Eşref Ünaydın, Vergilus'un, Eklolarını, Yakup Kadri Karaosmaoğlu, Horatius'un şiirlerini Türkçe'ye çevirmişlerdir¹¹⁰⁹. 1938'lerin sonunda Nurullah Ataç: "Eski Yunan ve Latin yapıtlarının çevrilmeleri gerekir. Çünkü onlar uygarlık tarihini, kavramamız için zorunludur. Bugünkü dilimiz, Batı kültürünün birçok kavramlarını düşünmeye elverişli değildir. Avrupa ulusları bu kavramların hemen hepsini Yunan-Latin sözcükleri ile düşünmüşlerdir. Bizim de o yola girmemiz iyi olacaktır" demektedir. *Ülkü Halkevleri Dergisi*'nin bazı yazılarında, 1939'dan itibaren *Yücel* Dergisinde, 1939'da yayına başlayan *İnsan* dergisi ve 1943'te yayınlanmaya başlayan *Adımlar*'da Batılılaşmanın ancak Yunan-Roma medeniyeti ve Rönesans eserlerini öğrenmekle gerçekleşeceğini savunan ve "Hümanist akım" olarak adlandırılan yazılar ortaya çıkmıştır.

Hasan Âli Yücel, 1938 yılında Akşam gazetesine yazdığı "Klâsikler Nasıl Doğar?" başlıklı yazısında "Latinler Eski Yunan'ı örnek aldı. Yunanlıların kültür bakımından hangi milletle temas ettikleri ve o milletlerin eski Grek Edebiyatına hangi noktalardan üstün olduğu hala müphem bir mevzuudur" demekte ve Homeros, Odysseia ve İlyada'dan, Dante'den, Goethe'den geniş olarak bahsetmektedir. "Klâsik eser bu bakımından şaraba benzer. Güzel üzümünden yapılmış bir şarap, istikbâlinden ne kadarını maziye mal ederse, kıymetinden o kadar kâr eder" diyen Hasan Âli Yücel

¹¹⁰⁹ Elbir – Karakaş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007. s 383.

ileride gerçekleştireceği tercüme politikasının ilk sinyallerini de vermektedir.¹¹¹⁰ Hasan Âli Yücel'in Maarif vekili olmasından sonra 1940–1941 ders yılından itibaren bazı liselerde Latince ve Yunanca dersleri de öğretilmeye başlanmıştır. Liselerde “hümanist kültür” anlayışını verecek olan Klâsik Şubelerin tarih dersi müfredatı da yeniden düzenlemiştir. Liselerin üçüncü sınıf müfredat programı aynen takip olunmakla beraber ders yılının üçte biri ilk bahislere, üçte ikisi Ege, Yunan ve Roma devirlerine tahsis olunacak bu devirlerin bilhassa fikir ve sanat hareketleri ile toplumsal olaylarına önem verileceği gibi Yunan Roma mitolojisi bahisleri genişletilerek okutulacaktır¹¹¹¹.

Atatürk'ün Türk Tarih Tezi'ne katkısı kadar olmasa da İnönü'nün “Hümanist akıma” destek olduğu görülmektedir. Yunanca tercüme için İnönü: “Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek, tabî yoldur. Bu sebeple tercüme külliyyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz”¹¹¹².

Sadece liselerde değil, aynı zamanda ortaokullarda da özellikle tarih ders programlarında değişiklikler yapılmıştır. Mesela, 1943 yılında, 1.2.3. sınıflarda okuyan öğrencinin müfredat programı için bir tarih kitabı yazılması kararlaştırılmış ve yazarlar arasında yarışma açılmıştır. Ortaokul I. sınıf öğrencileri için öngörülen müfredat programı şöyledir: Giriş: Tarihin başlangıcı, Tarihten önceki devirler, Tarih Devirleri ve Eskiçağ 1. Türklerin Anayurdu ve Göçler 2. Göçlerden sonra ana yurdun durumu Büyük Hun Devleti 3. Çinliler, Hintliler, ve İskitler 4. Ön Asya ve Mısır 5. Ege Bölgesi, Ege Bölgesi'nde ilk uygarlıklar: Yunanistan, mitoloji devri, Solon ve Likurg kanunları, sebepleri ve neticeleri Yunan Sömürgeleri: Medya ve Pelaponez Savaşları; Makedonya: Filip ve İskender, İskender İmparatorluğunun parçalanması. Yunan

¹¹¹⁰ Elbir – Karakaş, *agm*, s.383.

¹¹¹¹ T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, c.5, S. 197, 9 İkinci Teşrin (Kasım) 1942, s. 58, Elbir - Karakaş, *age*, s.385–386.

¹¹¹² *Ülkü*, s.51, I. İkinci Teşrin (Kasım) 1943, s.3.

Kültür ve Uygarlığı; Din, sosyal ve siyasal hayat, kültür. 6. Roma imparatorluğu, İtalya Yarımadası: İlk ahâli ve durum, Etrüskler, Roma'nın kuruluşu ve krallık, Cumhuriyet Devri, Pön savaşları ve fetihleri, İç karışıklar, Julius Sezar ve Cumhuriyetin sonu, İmparatorluk Devri: bu devirde devletin siyasal durumu, savaşları ve fetihleri, kültür ve uygarlık, İmparatorluğun parçalanması ve neticeleri, Hristiyanlığın çıkması ve yayılması.

Mansel'in diğer eserlerinin satır aralarında da hümanist akımın etkisi sezilmektedir. Örneğin *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Anahatları* (1945) adlı eseri Hümanizma akımının etkisinde olduğu görülmektedir. Mansel hâlen medeniyetin temel beşiğinin Orta Asya olduğunu savunarak eski tezlere bağlı kaldığını belli etmekle birlikte¹¹¹³ Orta Asya kökenli medeniyetin gelişmek için en uygun ortamı Ön Asya ve Mısır'da bulduğunu savunmaktadır. Ön Asya ve Mısır'ın yaratıcı kudreti, Milattan sonraki asırlarda sönmüş, ancak bu mirâs Romalılar, Bizanslılar, Germanler, Araplar ve Türkler tarafından sahiplenilmiş ve günümüze taşınmıştır. Uygarlık bu eserde sadece brakisefal-Türklerin eseri olmaktan çıkmıştır. Örneğin demirin eski dünyaya yayılmasında Ârilerin önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir¹¹¹⁴.

Sümerlerin Orta Asya'dan geldikleri ve Türk diline yakın bir dil konuştukları tekrar edilmektedir. Sümer giysilerinin soğuk iklime uygun olması, dağlara benzer zigguratlar inşa etmeleri, Kafkasya Kuban kültürüne benzer ölü gömme âdetlerine sahip olmaları gibi eskiden beri kullanılagelen kanıtlar bu kitapta da öne sürülmektedir¹¹¹⁵. Buna karşın Sümerler hakkında daha önceki eserlerde yer almayan yeni yaklaşımlarda bulunmaktadır. Örneğin 1930'lardaki kitaplarda daha Orta Asya'da sulama kanallarına sahip oldukları savunulan Sümerler, Mansel'in eserinde sulama teknolojisini Mezopotamya'ya yerleştikten sonra adım adım öğrenmektedirler. Ur Kral mezarlarındaki ölü gömme tarzının Sümer geleneklerinden farklı olduğu belirtilmekte: “önceki Mezopotamya mezarları ile tam bir tezat teşkil eden ve Mezopotamya'da o

¹¹¹³ Bakır ve boyalı keramik kültürünün kaynağı olarak Mansel'in eserinde hâlen Anav kabul edilmektedir. Bkz: Ârif Müfid Mansel, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Anahatları*, Rıza Çoşkun Matbaası, İstanbul, 1945, s.20.

¹¹¹⁴ Mansel, *age*, s.1–3, Mansel Ârilerin Orta Asya kökenli olduğu teorisinin yerine Rus bozkırlarının Âri anavatanı olduğu fikrinin önem kazandığını belirtmektedir.

¹¹¹⁵ Mansel, *age*, s.12–13.

zamana kadar bilinmeyen defnetme ve insan kurban etme âdetlerini gösteren bu (Ur) mezarları bazı âlimler Orta Asya'dan gelen atlı bir kavime yahut İskitlere ve yahut Nil vâdisinden firar edip Sumer ülkesini istilâ eden bir hanedana atfetmektedirler” denilmektedir¹¹¹⁶. Ur mezarları Sümer ölü gömme âdetleri ile Orta Asya'daki gömüt farklılıklarını ortaya koyması bakımından her daim bir tartışma konusu olmuştur.

Mansel'in kitabında tıpkı XIX. Asır tarih kitaplarında olduğu gibi Mısırlılarla başlamaktadır. Mısırlılar ile Hititler arasında cereyan eden Kadeş savaşını Mansel Mısırlıların kazandığını savunmakta bu yorumu eleştiren Füzûzan Kınal ise Kadeş Savaşı'nın neticesini, Hititolog ve Egiptologların farklı değerlendirdiğini, Mansel'in “Mısıriyatçılığı ağır bastığı için böyle bir yorum yaptığını belirtmektedir. Kınal “Biz de daha ziyâde Eti kültürünü benimsediğimiz için bunu (Mısır Zaferini) benimsemiyoruz. Muhakkak olan bu konuda kaynakların yetersizliğidir” demektedir.¹¹¹⁷ Eğer bu yaygın bir tavır ise Kadeş Savaşı'nın sonucunu derlendirme tarzı ile kişilerin “Etici mi” Mısırcı mı olduğu ortaya çıkacaktır¹¹¹⁸. Yine de bu kitap Türk Tarih Tezi'nden bazı izler taşımaktadır. Sümerlerin Orta Asya'dan gelmesi, Alacahöyük'te ele geçen kafataslarının brakisefal olduğunun belirtilmesi gibi.¹¹¹⁹ Hititlerin de doğudan Anadolu'ya geldikleri vurgulanmaktadır.

1949 yılında, İnönü döneminin son zamanlarında “Liselerin birinci sınıflarında okutulan tarih kitabının, yalnız 8 sayfası Türk tarihini incelemektedir. Geriye kalan 215 sayfalık kısım ise Türkler haricindeki ulusların tarihine ayrılmıştır. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devleti olan Hun İmparatorluğu tarihi üç sayfada anlatılırken, Yunan tarihi bütün teferruatıyla işlenmiş ve 54 sayfa, Roma tarihine ise 52 sayfalık yer

¹¹¹⁶ Mansel, *age*, s.36,47.

¹¹¹⁷ Füzûzan Kınal, “Yayınlar Üzerinde” *AÜDTCF Dergisi* Cilt V. Sayı 3, Ankara, 1947, s.218.

¹¹¹⁸ 1931'deki Liseler İçin Tarih I'de Kadeş Savaşı sonuçsuz kalmış Mısırlılar Etilerle barış yapmayı tercih etmişlerdir. Neticede Mısırlılar Asya'da sınırlarını genişletememişlerdir. Bkz: *Liseler İçin Tarih I*. 1931, s.116. Sonraki bütün çalışmalarda da bu savaşın sonuçsuz kaldığı ve her iki devletinde savaştan önceki sınırlarına çekildiği yorumu hâkimdir. Bkz: Günaltay, *Yakın Şark III Suriye-Filistin*, 1947, s.111, İnönü, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, TTK Yayınları 1992, s.137-138.

¹¹¹⁹ Mansel, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Anahatları*, 1945. s Bu kitabın tanıtımını ve eleştirisini yapan Füzûzan Kınal Alacahöyük'te ele geçen kafataslarının sadece üçünün brakisefal diğerlerinin dolikosefal olduğunu hatırlatmaktadır. Bkz: Kınal, *age*, s216.

ayrılmıştır. Eski Türk Medeniyeti'nden bahsedilmeyen bu kitapta Yunan, Roma ve Mısır en küçük teferruatlarına kadar anlatılmıştır¹¹²⁰.

Eski Yunanca ve Latince öğretimi salt “dil-kültür meselesi” olarak görülmemiş bir medeniyet projesi olarak kabul edilmiştir. Bu hareketi doğal olarak hararetle savunan Klasik Filologlar, Klasik Dönemle ilgilenen arkeologlar ve Eski Çağ tarihçileri olmuştur. Halil Demircioğlu: “Filhakika eski garp kültür çevresinin klasik dilleri olan Lâtince ve Hellenceyi öğrenme, başka bir yazımızda belirttiğimiz gibi bizde hakiki bir Renaissance ve Humanizma'nın başlıca şartıdır ve bu itibarla da Türk inkılâp hareketinin önemli davalarından biridir. Gerçekten inkılâbımızın, geniş manâda, belki yegâne gayesi olan bugünkü Avrupa medeniyetinin ileri ya şamını tümü ile kavramak ve hattâ onun dahi üstüne çıkmak ülküsüne gidiş yolunda zaruri bir ilerleme merhalesi olan ve bu medeniyetin kaynağı ile karşılaşmak, bu kaynaktan içip içimize sindirmek ve benimsemek, eski Hellen-Roma kültür dünyasının yarattığı "humanitasın" şuuruna varmak demek olan Humanizma, bu dünyanın bütün tezahürleri ile yoğrulmayı zaruri kıldığı için her şeyden evvel bu lisanların öğrenilmesi ve bunun da geniş ölçüde ele alınması lazımdır¹¹²¹.

Hümanist akım 1946'ya kadar etkisini çeşitli alanlarda güçlü biçimde sürdürmüştür. Liselerde Latince öğretmenliği yaptıktan sonra DTCTF'nde Klasik Filoloji Doçenti olan Suat Yakup Baydur, Ulus Gazetesinde Eski Yunan ve Roma kültürünün Türkler üzerindeki etkileri üzerine bir dizi makale kaleme almıştır. Baydur'a göre Türkler Doğu Medeniyeti içindeyken Arapça ve Farsçaya önem verdikleri gibi eğer Batı Medeniyetine dâhil olacaklarsa Helence ve Latince öğrenmek zorundadırlar¹¹²². Türkçede yaşayan Eski Yunanca ve Latince sözcüklere değinen Baydur, liman, körfez, mendil, iskemle, masa, kuruş, kandil, kiremit gibi Türkçede yaygın olarak kullanılan onlarca kelimenin Yunanca ve Latince kökenli olduklarını belirtmiştir¹¹²³. Bu şekilde Yunan-Roma kültürünün aslında Türklere yabancı olmadığını Bizans etkisinin hâlen kelimelerde devam ettiğini de vurgulamaktadır.

¹¹²⁰ Elbir – Karakaş, *agm*, s.386–387.

¹¹²¹ Halil Demircioğlu, “Bizde Latince Öğrenimi ve Öğretimi Hakkında ” *AÜDTCTF Dergisi*, Cilt VII, Sayı 1, 1949, s. 179–180.

¹¹²² Suat Yakup Baydur, *Ulus* 24. VIII.1949, Dil ve Kültür, Cumhuriyet Kitapları 1999, s.51.

¹¹²³ Baydur, *Ulus* 30. XII.1949, age, s 65–72, 85–89.

Burada ilginç olan nokta 1930’larda Yunanca kelimelerin Türkçe kökenleri aranırken artık tam tersinin revaçta olmasıdır. Bu yazıların *Ulus* gibi yarı resmi bir parti gazetesinde yayınlanması onlara bir ölçüde resmiyet de kazandırmaktadır.

Türk Hürmanizminin 1946 yılında sona erdiği savunulabilir. Çok Parti hayata geçişe ülkenin henüz hazır olmadığını savunan Hasan Âli Yücel Maarif Vekilliğinden bu senenin Ağustos ayında istifa etmiştir. Ardından Mecliste oluşan Demokrat Parti grubu ve Demokrat Parti yandaşı gazetecilerin ağır eleştirilerine maruz kalır. Hasan Âli Yücel bakanlığı döneminde “komünistleri korumak ve çeşitli görevlere getirmekle” suçlanmaktadır. Ayrıca “Hürmanizm “akımının aslında gizlenmiş bir komünizm hareketi olduğu sağ basın tarafından savunulmuştur. Gazeteler Tercüme Bürosunun “Türk harsına aykırı eserler çevirdiğini de iddia etmektedirler”. Tercüme Bürosunun Sovyetlerden emir aldığı çevrilen kitapların Stalin tarafından belirlendiği vb. iddialar sağ basının günlük yayın politikası hâline gelir. Neticede 1950 seçimlerine hazırlanan CHP, Demokrat Parti tabanının hoşuna gidecek kararlar alarak Tercüme Bürosunu’nun Klasik kolunu dağıtır¹¹²⁴. Tercüme bürosu zaten uzun bir süredir sadece Yunan-Latin kitaplarının çevirisini yapmakla ve Şark Klasiklerine önem vermemekle eleştirilmektedir¹¹²⁵.

1949–1950 yıllarındaki geri çekilişe rağmen Hürmanizm akımı Türkiye’de arkeoloji ve tarihçilik üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Özellikle arkeoloji ve Eski çağ tarihçiliğinde 1940’lardan itibaren üretilen eserler de artık hâkim duygunun Türk Tarih Tezi değil Hürmanist-evrensel düşünce olduğu söylenebilir. Türkiye’de hâlen bir başyapıt olarak kabul edilen Mansel’in “Ege ve Yunan Tarihi” Türk Tarih Tezi’nin hiç hissedilmediği bir çalışmadır. Arkeoloji dünyasında Türk Hürmanizmasının diğer disiplinlere göre daha fazla yerleştiği Türk olsun veya olmasın Anadolu kadim medeniyetlerine sahip çıkıldığı gözlemlenmektedir.

¹¹²⁴ Burcu Korucu, “Türk Hürmanizminin” Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940–1946), *Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi*. Yıldız Teknik Üniversitesi. İstanbul 2007. s.145–146. s.194–151.

¹¹²⁵ Korucu, *ag,t* s.145–146; Suat Sinanoğlu., *age*, s.93.

Başka bir deyişle Hititlere, Lidyalılara veya İonlara sahip çıkılması için illâki bu halkların Türk olması gerekmediği düşüncesi hâkim olmuştur. Gene Hümanizm akımının etkisinde kalanlar Türklerin Anadolu'yu değil Anadolu'nun Türkleri "ilerlettiği" düşüncesini geliştirmişlerdir. Bu bakış açısına göre modern Türk ulusu, Orta Asya'dan gelen göçebe Türklerle Anadolu'da binlerce yıldır yaşamakta olan farklı milletlerin bir karışımından oluşmuştur. Bu nedenle Hititler Türk olmasalar da Türkler biraz Hitit'tir. Türkiye'nin "ilk yerli Hititolog"u kabul edilen Sedat Alp'in "Hititler Türk müdür Değil midir?" adlı makalesinde "Hititler Türk değilse de Türkler kan bakımından ve kültür bakımından Hitit uygarlığı ile eski Anadolu uygarlıklarının en doğal mirasçılarıdır" ¹¹²⁶demektedir. Ekrem Akurgal'ın da olgunluk dönemi çalışmalarında benzer bir bakış açısını savunduğu gözlemlenmektedir. Akurgal, "Bu günkü Türkiye yerli halkı Hattilerle birlikte, çeşitli Avrupa kökenli boyların ve Orta Asya'dan gelen Selçuk ile Oğuz topluluklarının oluşturduğu etnik bir mozaiktir" demektedir ¹¹²⁷.

4. DTCF'de Görev Alan Alman ve Macar Bilim İnsanlarının Orta Asya, Sümer ve Hitit Medeniyetleri Üzerine Çalışmaları

Alman ve Macar arkeolog ve tarihçilerinin Türkiye'de kaldıkları sürede oldukça verimli bir çalışma dönemi geçirdiklerini ekonomik sorunlara ve teknik imkânsızlıklara rağmen Dünya Savaşı'nın dışında kalabilmenin verdiği avantajla birçok eser hazırlayabildiklerine önceki bölümlerde kısaca değinmiştik. Bilhassa Almanlar Hitit araştırmalarının başlangıç yıllarından beri bu Hitit medeniyetine özel bir önem vermekteydiler. Hititler bilinen en eski Hint-Avrupa dili konuşan topluluk olduklarından Almanların dikkatini çekmiş ve Hititçe üzerine ilk çözümlemeler daha önce de belirtildiği üzere Orta Çağ Almancası ve değişik Alman lehçeleriyle karşılaştırma yoluyla yapılmıştı. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği koşulların Alman arkeologlarını Türkiye'ye taşıması onların meslekî gelişimleri açısından da aslında

¹¹²⁶ Alp, "Hititler Türk müdür Değil midir?" *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*. Ankara 2002. s.434. Benzeri bir ılımlı yaklaşım da ünlü Sovyet tarihçisi Diakonov tarafından Ermeniler için önerilmiştir. Bu nazariyeye göre Ermeniler Hint-Avrupalı kavimlerle Anadolu'nun yerlisi olan Hurri, Urartu, Luwi halklarının karışımından oluşmaktadırlar. Hurrice konuşan bir dedenin hem Hurrice hem Eski Ermenice konuşan biroğlunun ve yalnızca eski Ermenice konuşan bir torunun yaşadığı bir zaman dilimi yaşanmış olmalıdır. Bkz: Kohl - Tsetskladze, *agm*, s.195.

¹¹²⁷ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*... s.112

oldukça önemli bir fırsattı. Anadolu bu insanlar için henüz yeni keşfedilmeye başlanılan bir açık hava müzesi konumundaydı. Böylesi bir uygun ortamın oluşmasıyla kısa sayılabilecek bir zaman zarfında Alman bilim adamlarının Anadolu tarihi ve arkeolojisi üzerine oldukça geniş bir literatür oluşturdıkları görüldü. Çalışmamızın bir bölümünü bu değerli bilim adamlarının Sümer-Hitit çalışmalarına katkıları üzerine ayırmayı uygun gördük.

4. 1. Macar Bilim İnsanlarının Gözüyle Sümerler ve Türkler

Necip Üçok'un makalesinde bazı fikirlerine katılmasa da genel olarak Macar bilim adamlarını tâkip ettiği söylenebilir. Özellikle Türklerin atlı kültürüne vurgusu ve Sümerce-Türkçe karabetini açıklama biçimi Németh'i hatırlatmaktadır. Zaten Macar bilim insanlarının Türk tarihi hakkında çalışmaları günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir. Türkiye'de Cumhuriyet devrinde etkin olan Macar bilim adamlarının başında Gyula Németh (1890–1976) ve László Rásonyi (1899–1984) gelmektedir. Her iki bilim insanının eserleri de günümüzde kaynak olarak kullanılmaktadırlar. Macar araştırmacılar daha ziyâde Türklerin Orta Çağ tarihleriyle ilgilenmekle birlikte Türk Tarih Tezi'ne kayıtsız kalmamışlar ve Türkler ile kadim medeniyetler arasında doğrudan veya dolaylı yollardan bağlantılar kurmuşlardır¹¹²⁸. Ancak Macar tarihçileri Türk meslektaşlarından ayıran bazı temel farklılıklar da vardır. Örneğin Macar tarihçiler göçebelik vurgusundan asla vazgeçmemişler ve bu olguyu övünülecek bir özellik olarak görmüşlerdir. Hatta zamanla yeni kuşak Türk tarihçiler de göçebelerin dinamik yapısını yerleşik medeniyetlerin “uyuşuk” niteliklerine tercih etmeye başlayacaklardır. Macar tarihçilerinin kitaplarının Türkiye'de defalarca basılması ve hâlen yaygın kaynaklar olarak kullanılmaları bu eserlerdeki bakış açısının Türk araştırmacılar tarafından desteklendiğinin bir göstergesidir.

Gyula Németh (1890–1976) ise Budapeşte Üniversitesi'nde okumuş, yine burada Doğu Dilleri Kürsüsü'nde profesör olmuştur. Macaristan'da Türk Filoloji Enstitüsü'nü kuran (1930) Németh, aynı zamanda TDK'nun şeref üyesidir. Németh “Türklüğün Eski Çağı” adlı makalesinde henüz 1917'de Macaristan'da Turan Cemiyeti'nde verdiği

¹¹²⁸ Macarların Türklerle Sümerler arasındaki bağlar üzerine daha Birinci Dünya Savaşı esnasında da eğildiklerini ilk bölümde görmüştük.

bir konferansta, Türklüğün en eski yurdunun Çin'in kuzeyi veya Orta Asya değil, Batı Asya olduğunu savunduğunu belirtmektedir¹¹²⁹. Németh, Sümerce ile Türkçenin akraba olduğu tezine karşı çıkmakta ancak Sümerce ve Türkçede ortak kelimeler bulunduğunu, bu durumun da Türkçenin oldukça eski bir dil olduğunun kanıtı olarak kabul etmektedir. Ayrıca Németh, Eski Türkçe ile Sümerce ve Aramice arasındaki benzerliklerin Türklerin anayurdunun sanılandan daha batıda, Altay-Ural arasında olduğunun bir kanıtı olarak da görmektedir. Németh'in Sümerce ile Türkçe arasında bağ kurduğu bazı kelimeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

SÜMERCE	ESKİ TÜRKÇE	MODERN TÜRKÇE
balag (balta)	balqa	çekiç, balta
agar (tarla)	äk	ek, ekin
agarin (tarla)	qarın	karın, dölyatağı
dag	taş	Taş
din-til	tiri	diri canlı
dir, dirig	tol	Karanlık
dir	tol	Doldurmak

Tablo 6: Németh'in Türkçe-Sümerce karşılaştırması

Németh'e göre bu tür kelime yakınlıkları örneğin Türkçe "bez" kelimesinin Çuvaşça= böz, Aramice= büş olarak karşımıza çıkması Sümerler devrinden buyan kurulan ilişkilerin ve Türklerin Mezopotamya'da yazının ortaya çıktığı zamanlarda bu bölgeye yakın bir yerde oturduğunun kanıtlarıdır. Ayrıca Németh "tengri" sözcüğünün de Sümerceden Türkçeye geçtiği iddiasına karşı çıkmakta tam tersine Türkçeden Sümerceye nakledildiğini savunmaktadır¹¹³⁰.

László Rásonyi ise Budapeşte ve Berlin Üniversitelerinde Türkoloji ve Hungaroloji öğrenimi gördükten sonra 1933-1934 arasında İstanbul Üniversitesi Türk

¹¹²⁹ Gyula Németh, "Türklüğün Eski Çağı" *Ülkü Halkevleri Dergisi*. XV. 1940. Türkler Ansiklopedisi. Cilt I. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara 2002, s.379.

¹¹³⁰ Németh, *age*, s.380–381.

Araştırmaları Enstitüsü 'nde çalışmalar yapmış, 1935-1942 arasında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde profesör olarak çalışmıştır. Türkiye'den ayrıldıktan sonra Macaristan'da Kolozsvar Üniversitesi'nde Türkoloji profesörlüğüne atanmış ve 1942-1944 arasında bu üniversitede Türkoloji Kürsüsü 'nün kurulmasına ön ayak olmuştur. 1961'de emekli olduktan sonra yeniden Türkiye'ye dönerek bir süre Ankara Üniversitesi'nde ders vermiştir. Rásonyi 1937'de Ankara Halkevi'nde verdiği *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar* adlı konferansının başında, Orta Asyalı atlı kavimlerin MÖ 2–3 bin yıl önce Anadolu'ya geldiklerine inandığını ve Alacahöyük'te bulunan eserlerin de bu iddiayı desteklendiğini belirtmektedir.

Ancak Rásonyi, Türk Tarih Tezi taraftarlarının aksine eski Türklerin göçebe olduğu iddiasına karşı çıkmamakta tam tersine nomad (göçebe) kültürün çoğu zaman yerleşik kültürden üstün olduğunu savunmaktadır. Rásonyi'ye göre göçebe-atlı toplumlar sürürleri idare etmekte uzmanlaşmaları sayesinde “devlet kurma yeteneği kazanmakta” ve yerleşik toplumlar üzerinde üstünlük kurabilmektedirler”¹¹³¹.

Rásonyi en ünlü yapıtlarından biri olan *Tarihte Türklük* (1942) kitabında da bu fikrine sadık kalmıştır. Türklüğün ana yurdunun Ural-Altay dağları arasında XX. Asrın Kazakistan'ında olduğuna inanan Rásonyi, Türklerin ve Macarlar, Moğollar gibi diğer Ural-Altay halklarının “kemik kültürü” adını verdiği bir medeniyet çevresi meydana getirdiklerini ve insanlar arasında ilk hayvancılığa geçenlerin bu topluluklar olduğunu savunmaktadır. Samoyedler ve Fin-ugorların ataları rengeyiğini evcilleştirirken, Altay boylarında Türklerin ve kısmen de Ugorların ataları atı evcilleştirmişlerdir. Türk tarihçilerin “göçebe Türk” imajından hoşlanmadıklarını bilen Rásonyi “Tabîdir ki Türklüğün ecdadı ziraati de biliyorlardı, fakat muharib hayvan besleyicilerinin kültürü Türklerin bir buluğu olduğu için, onlara kısaca atlı nomadlar (atlı göçebeler) yahut atlı kavimler diyelim” cümlesiyle bir ara formül bulmuş gibidir. Bu cümleye rağmen Rásonyi'nin asıl olarak ziraat kültürüne önem vermediği atlı göçebeliği yerleşik medeniyete yeğ tuttuğu da görülmektedir. Zira daha önceki çalışmalarında olduğu gibi bu kitapta da Rásonyi, göçebelerin devlet kurma kâbiliyetinin yerleşiklerden çok daha

¹¹³¹ Rásonyi, *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar, Ankara Halkevi Neşriyatı-Müze ve Sergi Şubesi*. İstanbul 1938, s.1–6.

ilerde olduğunu tekrarlamaktadır. Yazara göre Hint-Avrupalı kavimler hayvancılığı ve at kullanımını Altaylılardan-Türklerden öğrenmişlerdir¹¹³².

Rásonyi, ırk mefhumunun en şiddetli tartışmalar yol açtığı bir dönemde yayınlanan *Tarihte Türklük* adlı eserinde Türklüğü ırkla açıklamanın yanlış olduğu kanaatindedir. Türklerin ırk olarak üç temel ırk grubu (europid, mongoloid, negroid) arasında “europid” arasına yerleştirmekle birlikte Anadolu Türklüğü içinde önemli bir Moğol kanı olduğunu da belirtmektedir ki Macarlar arasında bile %4 oranında “mongoloid” bulunduğunu eklemektedir. Bazı antropologların Türkleri beyaz-alpin veya “Turanid” olarak isimlendirdiklerini ancak Türkler arasında “dinarid” “Akdenizli” gibi dolikosefallerinde yer aldığını aktaran Rásonyi “Demek ki ırk fazla bir şey ifade etmez, kat’î ehemmiyeti haiz olan mesele şuur yani Türklük şuurudur” yorumunda bulunmaktadır.

Rásonyi zaman zaman bu satırlarda değindiğimiz bazı hatalı tasnifleri eleştirmekte ırk ve kavmin farklı olduğunu, ırk ve dilin de birbirine bağlı olmadığını belirtmektedir. Farklı ırklardan insanların aynı dili konuşarak tek bir millet oluşturabildiklerini savunan yazar Almanların ve Macarların da farklı ırkların karışımından oluştuklarını eklemektedir¹¹³³. Rásonyi’nin yalnızca atlı kültür üzerine yorumları değil “millet şuru” üzerine çıkarımları da Türk tarihçiler tarafından genellikle kabul görmüş, Türk tarihçiler millî birliği, ırksal niteliklerde değil, millî şuurda arama eğiliminde olmuşlardır. 1940’lardan itibaren 1930’lara damgasını vuran “brakisefal” dolikosefal” tartışmaları sona ererek “Türklük şuru” önem kazanacaktır.

İlk baskısı 1946’da yapılan ve daha sonra da Türk Dil Kurumu tarafından basılmaya devam edilen Ligeti’nin *Bilinmeyen İç Asya* adlı kitabında da Macar tarihçisi “Asyalı göçebelerin kendilerinden daha yüksek Çin ve İran gibi medeniyetlerle yaptıkları mücadelelerden” bahsetmekte ve göçebeliği herhangi bir kuraklık teorinse bağlamamaktadır. Ligeti’ye göre Macarlar Hristiyanlığı kabul

¹¹³² Rásonyi, *Dünya Tarihinde Türklük*, İdeal Matbaa. Ankara, 1942, s.11–15.

¹¹³³ Rásonyi, *Dünya Tarihinde...* s.16–19.

etmeden önce İç Asya'nın atlı-göçebe ve askerî kültürüne bağlı bir halktırlar.¹¹³⁴ Bu nedenle tarihine meraklı her Macar İç Asya'nın göçebe kültürleriyle ilgilenmeleridir.

Bu bölümü bitirmeden önce Türkiye'de Türk tarihinin aydınlatılmasında Çin kaynaklarını kullanan ilk kişi olan Alman bilim adamı Wolfram Eberhard'dan (1909–1989) da bahsetmek gereklidir. Eberhard da Türklerin göçebeliği hususunda tıpkı Macar bilim adamları gibi düşünmektedir. Genellikle Ortaçağ Türk tarihi üzerine eğilmekle birlikte Eberhard, eski Türk kültürünün sonraki zamanlar Türk kültüründen çok farklı olmadığını, biraz ziraatla meşgul olan Türklerin temel ekonomik geçim kaynaklarının at sürüleri olduğunu belirtmektedir¹¹³⁵. Bu satırlardan da 1940'lı yıllarda Türklerin göçebe geçmişinin artık reddedilmesi gereken bir unsur olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Eberhard, Çin uygarlığını Türklerin kurduğu iddiasının gerçeği yansıtmadığını savunmakta ancak Türkler olmasa Çin uygarlığı da olmazdı demek ve böylece ara ve ılımlı bir formül bulmaktadır. Eberhard Türklerin göçebe olduğunu iddia ederken bu konuya her zaman olumlu anlamda yaklaşmıştır.

Ona göre Türkler atı evcilleştiren, tekerleği ve atlı arabaları ilk kez kullanan ve bu bilgileri dünyaya öğreten bir halktırlar¹¹³⁶. Eberhard, *Çin Tarihi*'nde MÖ 1050'de Çin'de yönetimi ele geçiren Chou Hanedanının Türk kökenli olduğunu, bronz madeninin Çin'e Türkler tarafından getirildiğini savunmuştur¹¹³⁷. Ancak yazarın eserlerinde Orta Asya Türkleriyle Sümerle, Hititler vb. arasında bir bağ kurulmamaktadır. Eberhard'ın Türklerin göçebeliğine yaptığı vurgular ve bu durumu olumlama, Sümerlerin Türklerle ilişkisinin kanıtlanması çabalarının karşısındaki en önemli zorluklardan biri olan insan kurban meselesini ortaya çıkarmaktadır. Ur kral mezarlarında Sümerlerin insan kurban ettiğine dair kanıtlar ile Türk dininde bu türden bir fiilin olmadığı yolundaki yargılar belli bir zıtlık oluşturmaktadır. Her ne kadar bazı Çin kaynakları Hunların insan kurban ettiklerini yazmaktaysa da Wolfram Eberhard, insan kurbanının özünde bozkır kültürünün değil, ziraat kültürünün geleneği olduğunu,

¹¹³⁴ Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları. Ankara 1998, s.11–17.

¹¹³⁵ Wolfram Eberhard, “Eski Çin Kültürü ve Türkler” *AÜDTCF Dergisi* Cilt I. Sayı 4, 1943 *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*, 2002, s.538.

¹¹³⁶ Eberhard, “Yayınlar Üzerinde” *AÜDTCF Dergisi* Cilt V, Sayı 3, 1947.

¹¹³⁷ Eberhard, *Çin Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s.24, 39.

yer ve bereket tanrılarıyla bağlantılı olduğunu savunmuştur. Eberhard’a göre Türkler insan kurban etmedikleri gibi bu eylemi yasaklamışlardır.¹¹³⁸ Bu yorum elbette Türkleri insan kurban etme eyleminden münezzeh kılarken bir yandan da Türklerin yerleşik yaşam geleneklerinin zayıflığı gibi bir intibaya yol açmaktadır.

4. 2. Hans Gustav Güterbock (1908–2000) ve Hitit Araştırmaları

Hititoloji ve Anadolu arkeolojisi denilince kuşkusuz ilk akla gelen isimlerden biri Güterbock’tur. Önceki bölümlerde Hititoloji bölümünün kuruluşu esansındaki çabalarına değindiğimiz Güterbock Yahudi kökenli Alman bir ailenin oğlu olarak 1908’de Berlin’de dünyaya geldi. Leipzig Üniversitesi’nde Hititçe eğitimi aldı. Boğazköy’deki metinler üzerine çalışmakta olan Güterbock 1936–1948 arasında Ankara Üniversitesi Hititoloji Bölümü’nün başında bulundu ve birçok araştırmada faal görev aldı. 1948’de Türkiye’den ayrılarak Chicago Üniversitesi’nde çalışmaya başlayan Güterbock’un Türkiye’de kaldığı dönemde Hititler üzerine birçok kitap ve makale yazmıştır. İlk çalışmalarının önemli bir kısmı AÜDTCF dergisinde yayınlanan makaleleridir. Bunlar genellikle Boğazköy arşivi haricinde tesadüfen ele geçen¹¹³⁹ kitabe ve tabletlerin çözümlemeleridir. Bu makalelerinden birinde Güterbock, bir öğretmen tarafından Zile civarında bulunan Hitit mektubunun çözümlemesini yapmıştır.¹¹⁴⁰ Güterbock tarafından yayını yapılan bir diğer keşif MTA’da çalışan bir Alman mühendisin 1937’de Landsberger’e sözünü ettiği Hiyeroglif bir Hitit kitabesidir¹¹⁴¹.

1946’da Güterbock, Landsberger, Ekrem Akurgal, Emin Bilgiç ve Sedat Alp’ten oluşan bir ekip bu kitabenin yerini tespit ederler. Güterbock bu kitabenin fotoğraflarını yayınlamakla birlikte çözümlenmesinin zor olduğunu belirtmiştir. Güterbock’un AÜDTCF Dergisi’nde yayınlanan makaleleri içinde en kapsamlısı

¹¹³⁸İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1980,s 53–54; W. Eberhard,“Eski Çin Kültür ve Türkler” *AÜDTCF Dergisi* Cilt I. Sayı 4. 1944, Ayrıca *Çin Tarihi*, s. 35.

¹¹³⁹ Güterbock,“Kırşehir Civarında Bulunan Bir Eti Kitabesi” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt V. Sayı 4. 1947.

¹¹⁴⁰ Güterbock, “Zile Yakınında Maşat’tan Gelme Bir Eti Mektubu”. *AÜDTCF Dergisi*. Cilt II. Sayı 3,1944.

¹¹⁴¹ Güterbock - Alp, “Şırzı’da Bulunan Hitit Hieroglif Kitabesi” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt V.Sayı 2,1947.

“Hititolojinin Bugünkü Durumu ve Ödevleri” isimli 1944’te yayınlanan çalışmasıdır¹¹⁴². Makalesinde o güne kadar Hititoloji çalışmalarını özetleyen yazar, Eti hiyeroglifleri henüz çözülemediğinden Hititolojinin sadece çivi yazılı belgelere dayandığını belirtmektedir. Yalnız Boğazköy’de ele geçen çiviyazılı belgelerin bile hemen hemen 15.000 civarında olduğunu aktarmaktadır.¹¹⁴³ 15.000 tabletin henüz cüzî bir kısmı neşredilmiştir.

Resim 47: Ortada H.G. Güterbock, hemen solunda Benno Landsberger, önde ortada Muazzez İlmiye Çığ, <http://www.arkeolojidunyasi.com>.

Almanya’da Deutsche Orient-Gesellschaft 6 ciltlik, Berlin Müzesi ise 33 ciltlik yayınlar yapmışlardır. Londra Müzesi de elinde fazla belge olmamasına karşın mevcut tabletleri yayınlamışlardır¹¹⁴⁴. Güterbock benzeri bir neşriyat çalışmasının artık Türkiye’de de başladığını ve yakında İstanbul Müzesi’ndeki tabletlerin

¹¹⁴² Güterbock, “Hititolojinin Bugünkü Durumu ve Ödevleri” *AÜDTCF Dergisi* Cilt II Sayı 4 Mayıs-Haziran 1944.

¹¹⁴³ Güterbock, “Hititolojinin...” s.621.

¹¹⁴⁴ *Keilschrifttexte aus Boghazköi 1-6, Keilschrifturkunden aus Boghazköi 1-33, Hitite Texts in the Cuneiform*. Character from Tablets in the British Museum London 1920. Güterbock, “Hititolojinin Bugünkü Durumu ve Ödevleri” s.622.

yayınlanacağını müjdeler¹¹⁴⁵. Bu makale tüm dünyada Hitit kanunları, edebiyat metinleri vb kaynakların tercüme ve yayınlamasının genel bir listesini vermekte ve 1944 senesi itibâriyle Hititolojinin ulaştığı aşamayı özetlemektedir. *AÜDTCF Dergisi*'nde Güterbock'un Almanya'da yayınlanan kitaplarının tanıtımları da yapılmıştır¹¹⁴⁶.

Resim 48: Muazzez İlmiye Çığ bir tablet üzerinde çalışırken. <http://www.arkeolojidunyasi.com>

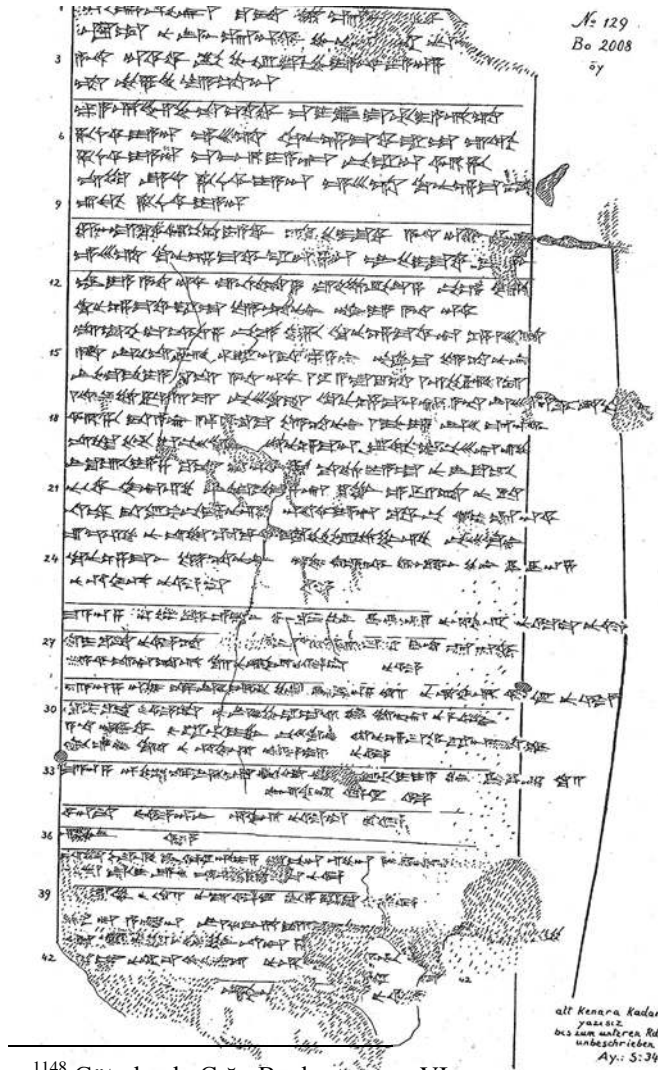
1944 yılında Güterbock'un yukarıdaki makalede sözünü ettiği, Boğazköy tabletleri üzerine çalışması öğrencileri Muazzez İlmiye Çığ ve Hatice Bozkurt (Kızılyay)'un katkılarıyla hazırlanarak basılır.¹¹⁴⁷ Bu eser Türkiye'de Türkçe olarak yayınlanan ilk çivi yazısı deşifresi çalışmasıdır. Kitap dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in önsözünü de içermektedir. Kitapta yer alan Hititçe belgeler içinde mektuplar, tâlimatnâmeler, şahıs listeleri, fal metinleri gibi çeşitli konular yer

¹¹⁴⁵ Güterbock, "Hititolojinin... s.623.

¹¹⁴⁶ Örneğin Nimet Dinçer tarafından kaleme alınmış olan Güterbock'un "Siegel aus Boğazköy" (Boğazköy Mühürleri-Berlin 1938) adlı kitabının tanıtımı için bkz: *AÜDTCF Dergisi* Cilt II Sayı 5. 1944.

¹¹⁴⁷ Güterbock, Çığ, Bozkurt, *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler*, Maarif vekilliği Yayınları. Seri III Sayı 1. Maarif Matbaası. İstanbul 1944. Bu kitabın Sedat Alp tarafından keleme alınan tanıtımı için bkz. "Yayınlar". *AÜDTCF Dergisi*. Cilt II Sayı 5 1944.

almaktadır. Bunlar Winckler-Makridi bey'in Boğazköy kazılarından elde edilip Almanya'ya götürülmemiş parçalardır. Metinler daha önce yayınlanmış bazı eksik metinleri de tamamlar niteliktedir. Örneğin Goetze'nin *The Hitite Ritual of Tunnawi* adlı kitabındaki metinlerle karşılaştırma yapılmıştır.¹¹⁴⁸ Kitaptan, aslında Güterbock'un bazı metinlerin deşifresine henüz Türkiye'ye geldiği ilk senelerde 1934–1935 yıllarından itibaren başladığını görmekteyiz. Bu kitabın ikinci cildi 1947'de yayınlanmıştır.¹¹⁴⁹ III. Cild ise Güterbock artık Türkiye'den ayrıldıktan sonra, öğrencileri Muazzez İ. Çığ ve Hatice Kızılay tarafından yayınlanacaktır. Hititçe birçok yer ve kişi adı, temel bazı kanunlar ve olaylar bu seri sayesinde netleşmiş ve Türkçe, Hititoloji literatürüne önemli bir katkı sağlanmıştır.

Resim 49: Güterbock, Muazzez Çığ, Hatice Bozkurt: İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler, (1944) adlı eserden bir sayfa.

¹¹⁴⁸ Güterbock, Çığ, Bozkurt, age. sVI.

¹¹⁴⁹ Güterbock, Muazzez Çığ, Hatice Bozkurt, *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri II*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Seri III Sayı 2. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul 1947.

Halil Edhem Bey'in anısına hazırlanan kitapta yayınlanan “Eski ve Yeni Eti Âbidleri” adlı makalesi Güterbock’un Türkiye’den ayrılmadan önce yayınlanan son çalışmalarındandır. Bu makalesinde Güterbock şahsen Anadolu’da gezdiği ve keşfettiği Hitit âbidelerinin bir dökümünü yapmıştır. Bunlar arasında 1939’da gittiği Eflâtun Pınar’daki havuzun Hititlere ait olduğunu savunmaktadır¹¹⁵⁰. Gene 1939’da ziyaret ettiği Kızıldağ’da, Ransay, Gelb ve Hrozny’nin eserlerinde de anılan yazıtları gözlemlemiştir. Göksu Nehri yakınındaki Hanyeri’de 1939’da keşfedilen yeni bir Hitit kitabesi hakkında bilgi vermektedir¹¹⁵¹.

H. G. Güterbock’un *Kumarbi Efsanesi* adlı kitabı 1945’te Sedat Alp tarafından tercüme edilerek Türk tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Aslında Alman bilim adamı Hans Ehelof’un projesi olan bu eseri onun erken ölümüyle Güterbock tercümelerini tamamlayıp yayınlamıştır¹¹⁵². Kitabın giriş kısmında Güterbock Hitit mitolojisi hakkında o güne kadar yapılan çalışmalar hakkında geneli bilgiler vermektedir. Bu bölümden H. Ehelof’un öğrencisi H. Otten’in Telepinu efsanesi hakkındaki çivi yazılı tabletleri derlediğini ve yayınladığını öğrenmekteyiz. Gene Ehelof’un derlediği çiviyazılı Kumarbi destanının orijinalini de yayınlayan Otten’dir. Güterbock destanı Almancaya Sedat Alp’te çiviyazılı metni de göze alarak Türkçeye çevirmiştir.

Kumarbi efsanesi birçok dünya dilinden önce Türkçeye kazandırılmıştır¹¹⁵³. Kumarbi efsanesinin tercümesiyle Yunan mitolojisi üzerindeki o güne kadar büyük ölçüde gizli kalmış Hitit etkisi de açığa çıkmıştır. Kumarbi efsanesi metinleri ile Hesiodos’un Thegonie’si Uranos ve Kronos’un çocuklarıyla mücadeleleri gibi birçok unsurun aslında Hititlerde de var olduğu kesinlik kazanmıştır. Güterbock büyük çoğunluğu Bâbilliler kadar geri götürülebilecek olan yaratılış ve Tanrılar kuşağının

¹¹⁵⁰ Güterbock, “Eski ve Yeni Eti Âbideleri”. *Halil Edhem Hatıra Kitabı Cilt I*. TTK. Yayınları. Ankara 1947s.50–51.

¹¹⁵¹ Güterbock, “Eski...” s.56–57.

¹¹⁵² Güterbock, *Kumarbi Efsanesi*, TTK Yayınları. Ankara 1945, s.III.

¹¹⁵³ Güterbock, *Kumarbi...* s.III ve 2.

kendileri arasında ve ejderlerle olan mücadelelerini kapsayan bu anlatımın Hurriler vasıtasıyla Hititlere oradan da Yunanlılar geçtiği kanaatindedir¹¹⁵⁴.

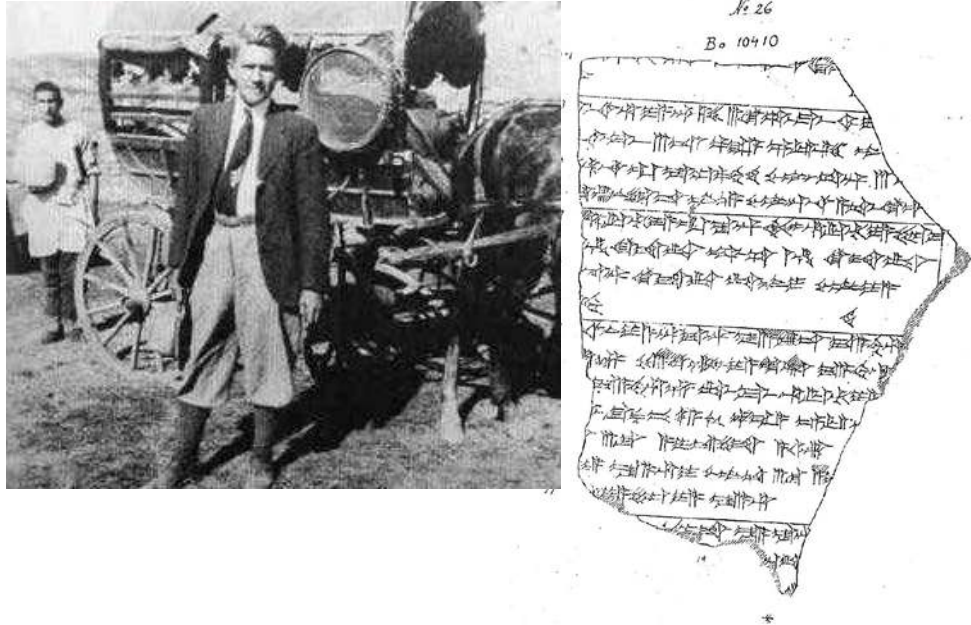
1946'da da bu kitabın devamı ve tamamlayıcısı niteliğinde olan *Kumarbi Efsanesi Etice metnin Transkripsiyonu* (*Kumarbi Mythen vom churritischen Kronos aus den hethitischen Fragmenten zusammengestellt, übersetzt und erklärt*) yayınlanmıştır. Kitap genel olarak Hitit dini üzerindeki Yakın Doğu etkileri ve bilhassa Hurri tesiri üzerine yoğunlaşmaktadır. Hurriler Sümer-Bâbil edebiyatının en önemli unsurlarını kendilerine has yorumlar katarak Anadolu'ya taşımışlardır. Hurrilerin baş tanrısı Kumarbi için Hititçe yazılan parçalar Güterbock tarafından tercüme edilerek, günümüz okuyucusunun anlayabileceği bir bütünlükle derlenmiştir. Fenikelilere ve onların aracılığıyla Yunanlılara da geçen Kumarbi miti Yakın Doğu'da âşına olunan bir “genç tanrı ihtiyar tanrı mücadelesini” anlatmaktadır. “Eser üç kırık parçadan (1 a, 1 b, 1 c) tertip edilmiştir. Bunlara göre (1 a I. sütun) gökte kiral olan tanrı Alalu hâkimiyetinin dokuzuncu yılında hizmetindeki tanrı Anu tarafından açılan mücadelede yenilir kirallık Anu'ya geçer. Ona da, egemenliğinin dokuzuncu yılında, hizmetindeki tanrı Kumarbi isyan eder. Anu yenilerek göğe kaçmakta iken Kumarbi onu yakalayarak aşağı çeker, erkeklik uzvunu ısırır ve yutar. Kumarbi bu zafere çok sevinirse de Anu'dan, yuttuğu uzuv dolayısıyla Fırtına tanrısı(?), Aranzah (Dicle nehri) ve tanrı Taşmışu gibi üç korkunç varlığa gebe kaldığını duyunca yuttuklarını derhal tükürür”¹¹⁵⁵. Bazı kısımlar kırıktır ve olaylar tahmin edilmekte veya komşu ülkelerdeki hikâyelerden tamamlanmaktadır.

Güterbock bu kitabında Kumarbi efsanesi için bir tarihlendirmeye gitmemekte ancak başka bir makalesinde Kumarbi mitinin MÖ 1400–1200 tarihleri arasında oluştuğunu belirtmektedir. Hitit metinlerinde tanınmış bazı yazarların imzaları bulunmaktadır ve bu imzalar sayesinde tarihlendirme kolaylaşmaktadır. Ancak Kumarbi metninin yazarı Aş-ha-p(ax) ismine ilk kez rastlanılan biridir ve babasının adının yer aldığı kısım da kırılmıştır. Kemal Balkan tabletin Lu isimli daha ünlü bir yazıcının huzurunda yazıldığına dikkat çekerek, kesin bir tarih vermemekle birlikte

¹¹⁵⁴ Güterbock, *Kumarbi...* s 52–57.

¹¹⁵⁵ Kemal Balkan, “Yayınlar Üzerinde, Kumarbi Efsanesi” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt V. Sayı 5. 1947, s.661.

yazıtın Şuppiluliuma'nın ilk yıllarına tekâbül etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu efsanenin Yunan mitolojisindeki çocuklarıyla mücadele hâlinde olan Kronos mitinin kökeni olduğu hususunda yaygın bir kanaat vardır. *Theogonie*'de Kronos'un çocuklarını yutması, hile ile kurtarılan Zeus'un Kronos ile savaşı, yuttuklarını tükürtmesi temalarına Kumarbi'nin birşey yemesi, fırtına tanrısının anılması bir çocuk, feryad gibi kelimelerin korunduğu (II, sütun 38–54) kırık satır münasebetleri içinde bir paralel bulunabileceği ilk defa burada ortaya atılmıştır. Bu mukayeselerden Anu'nun Uranos'a, Kumarbinin Kronos'a, Fırtına tanrısının Zeus'a uyduğu tesbit edilmiştir.”¹¹⁵⁶

Resim 50: Solda Güterbock 1936 yılında Boğazköy kazısında sağda Güterbock'un Çığ ve Kızılay'la tercüme ettiği tabletlerden bir örnek. <http://www.arkeolojidunyasi.com>

Güterbock bu eserinde Hititçeye geçmiş, Hurri destanlarının da bir listesini vererek, Hurrilerin Hititler üzerindeki kültürel etkilerini de açıklamaktadır. Ancak daha önce de söz edildiği üzere bunlar genellikle Sümer-Bâbil yaratımlarıdır ve Hurriler ancak taşıyıcı konumdadırlar. Güterbock 4 Nisan 1942 tarihinde TTK toplantısında “Eti Tanrı Tasvirleri İle Tanrı Adları” adlı bir konferans vermiştir. Konferansında Güterbock, Hitit tanrılarının, hiyeroglif Hitiçesi okunamadığı için isimlerinin

¹¹⁵⁶ Balkan, *age*, s. 665.

tanımlanamadığını belirtmektedir. Yazılıkaya’da adı okunabilen istisna tanrıçalardan biri “he-pa-tu”dur. Bu isim de doğal olarak adı daha önceden bilinen Hurri tanrıçası Hepat’ı akla getirmektedir ve Güterbock, zaten Hitit panteon’unun Hurri tanrılarından etkilendiğini kabul etmektedir¹¹⁵⁷. Yazar, diğer tanrı tasvirlerini ise genellikle etraflarındaki sembollerle tanımlamaya çalışmaktadır. Örneğin başının üzerinde hilâl taşıyan bir figürü ay tanrısı olarak kabul etmektedir. Bu makalede Güterbock, Güneş ve Ay’ın Hitit dinindeki önemi üzerinde özellikle durmaktadır. Güneş Kursu tartışmalarında daha öncede değindiğimiz üzere Hitit kralları “güneş”i bir unvan olarak taşımaktaydılar. Müellif, fırtına tanrısı olduğunu düşündüğü bir diğer figürü elindeki şimşek ve balta ile üstünde durduğu boğayı temel alarak tanımlamaktadır. Bilindiği üzere şimşek ve boğa Zeus’un da sembolleriydi. Fırtına tanrısı Assur yazısı yerine yerel Hitit hiyeroglifiyle yazıldığından çözümlenememektedir ancak Güterbock bu figürün de Hurri fırtına tanrısı Teşup’un muadili olduğuna emindir. Alacahöyükte bulunan boğa figürlerinin de fırtına tanrısını sembolize edebileceğini düşünen Güterbock, bu tanrının yalnızca boğa ile birlikte gösterilmesine mukabil diğer tanrıların hepsi aslan veya panter ile birlikte resmedildiğini belirtmektedir¹¹⁵⁸.

Güterbock’un tanımladığı tanrıçalardan biri Kybele ve İştâr’la eş gördüğü anatanrıça figürüdür. Yazar bu tanrıçanın klasik çağlarda da aslanla birlikte gösterildiğini belirtmektedir¹¹⁵⁹. Hititlerin kullandığı geyik, pars, aslan gibi hayvan figürlerini genellikle Hurri ve Assur örnekleriyle mukayese eden yazar, Alacahöyük’le ilgili geçmiş yorumların aksine Orta Asya ile herhangi bir bağlantı kurmamaktadır.

4.3. Theodor Bossert’in (1889–1961) Eserleri

Strasburg ve Münih üniversitelerini bitiren Bossert I. Dünya Savaşı öncesinden itibaren Hitit hiyeroglifleriyle ilgilenmeye başladı. Berlin Üniversitesi’nde 1934’e

¹¹⁵⁷ Güterbock, “Eti Tanrı Tasvirleri İle Tanrı Adları” *Belleten* Cilt VII Sayı 26. Nisan 1943, s..274–275.

¹¹⁵⁸ Güterbock, “Eti Tanrı Tasvirleri... s.275-287.

¹¹⁵⁹ Güterbock, “Eti Tanrı Tasvirleri... s.286–287.

kadar Yakın Doğu dilleri dersleri verdi. 1934'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine profesör olarak atandı ve Arkeoloji Enstitüsü müdürü oldu.

İkinci Dünya Savaşı çıkınca Almanya'ya dönmedi ve 1947'de Türk vatandaşlığına geçti. Bossert'in Anadolu-Hitit arkeolojisiyle ilgili en ünlü eseri 1942'de Berlin'de basılan *Altanatolien*'dir¹¹⁶⁰. Bu kitap özellikle o güne kadar keşfedilmiş Hitit yerleşimleri hakkında ayrıntılı bilgiler veren harita ve resimlerle dolu kapsamlı bir eserdir.

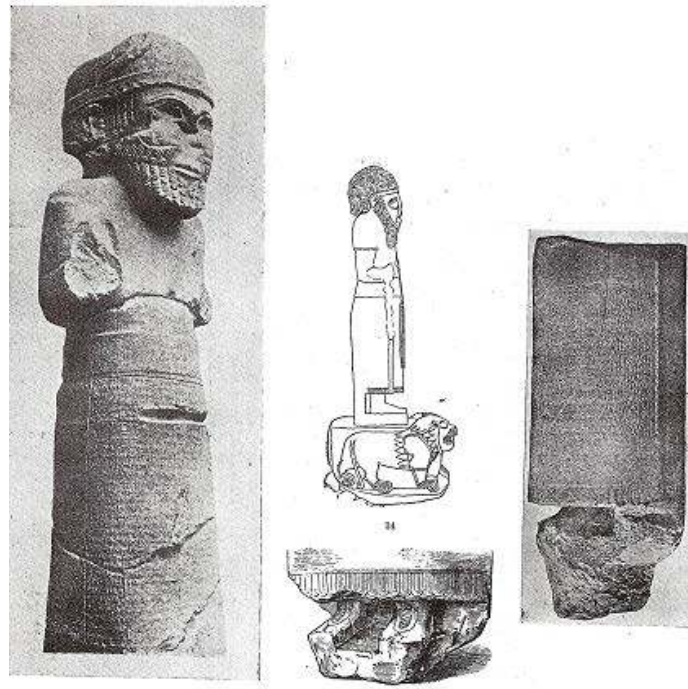
Resim 51: Bossert (ayakta en sağda) ve ekibinin Bossert'in Karatepe kazıları esnasında.
Bossert Karatepe 1946.

Bossert'in Anadolu arkeolojisi ve Hititoloji açısından en önemli keşfi Ceyhan Nehri batı kıyısında yer alan Karatepe'deki bilinguis yazıtlar olmuştur. Karatepe'den ilk bahseden kişi Adana-Kadirli'de öğretmenlik yapan Ekrem Kuşçu olmuştur. 15 Nisan 1939 tarihli *Türk Sözü* gazetesi bu keşfin haberini yapmıştır. Bossert ve Halet Çambel 1946 Şubat'ında burayı ziyâret etmişler ve 1947 Eylül'ünde ilk kazılar başlatmışlardır. Kazılar neticesinde Karatepe'nin, Sam'al, Sakçagözü gibi Fenikeliler ve Aramîlerle irtibat hâlinde olan bir Hitit şehri olduğu kesinleşmiştir. Buradaki kabartmaların ekseriyetinin MÖ IX.-VIII. Asırlara ait "Aramîleşmiş Hitit" eserleri

¹¹⁶⁰ Bossert, *Altanatolien*, Verlag Enst. Berlin 1942.

olduğu tespit edilmiştir¹¹⁶¹. Ancak buradaki tarihî keşif Hitit hiyeroglifiyle ve Fenikece yazılmış bilinguis yazıtlar olmuştur.

Üç Fenikece yazıttan en az ikisinin hiyeroglif Hititçe karşılığı elde edilmiş ve ilk olarak “Asitawandas” adı okunabilmiştir¹¹⁶². Fenikece yazıtlarda 1400 kadar işaret vardır ki Bossert bu yazıtların hiyeroglif Hititçesinin çözümünde yeterli olacağını belirtmektedir¹¹⁶³. Gerçekten de bu keşif tüm dünyada ilk kez hiyeroglif Hititçesi’nin anahtarını bilim insanlarının eline geçmesini sağlamış ve keşfin yankıları hemen uluslararası alanda duyulmuştur. Bossert Karatepe’deki yazıtlarla ilgili hem Türk Tarih Kurumu’na hem de Academié des Inscriptions et Belles-Letters’e birer tebliğ sunmuş ikincisi 11 Haziran 1948’de Dupont-Sommer tarafından okunmuştur¹¹⁶⁴.

Resim 52: Bossert ve Halet Çambel'in Karatepe (1946) adlı eserinde, üzerinde Aramice yazı bulunan Hadad heykelinin fotoğrafı ve çiziminin bulunduğu sayfası.

¹¹⁶¹ Bahadır Alkım, “Karatepe Kazısının Arkeolojik Sonuçları *Belleten* Cilt XII. Sayı 47 Temmuz 1948,s.533–534,545.

¹¹⁶² Bossert, “Karatepe’de Bulunan Fenike-Eti Bilinguis’leri” *Belleten* Cilt XII. Sayı 47 Temmuz 1948 s.516–518.

¹¹⁶³ Bossert, “Karatepe’de... s.519.

¹¹⁶⁴ Alkım, “Karatepe... s.546.

Karatepe'deki keşifleri Bossert ve Halet Çambel ortak hazırladıkları bir kitapta rapor olarak sunmuşlardır. Bu kitapta Bossert 1945 sezonundan başlayarak Karatepe'ye yapılan keşif gezileri hakkında bilgi vermektedir. Daha ilk gezilerinde Karatepe'deki kabartmaların Etilere ait olduğundan emin olduğunu belirten Bossert, Aramî ve hiyeroglif yazıların fotoğraflarını çekmiştir. İlk raporlarında höyüğün tarihlendirmesini tam olarak yapamayan grup, yine de Aramî yazısı ile hiyerogliflerin çağdaş olduğunu tespit edebilmiştir. Zincirli baz alınarak yapılan tarihlendirmeye Karatepe'nin de MÖ IX-VIII. Asırlara ait bir yerleşim olduğu Bossert tarafından ilk raporda beyan edilmiştir.¹¹⁶⁵ Karatepe kazıları Kurt Valey'in (Ceram) *Tanrılarının Vatanı Anadolu* adıyla Türkçeye çevrilen ve dünyada o dönemde oldukça yankı uyandıran, Hitit uygarlığının bütün dünyada tanınmasını sağlayan kitabın da yazılmasını sağlamıştır.

Resim 53: Karatepe (1946) Kitabında Bossert ve ekibinin araştırma alanını gösteren harita.

4. 4. Benno Landsberger (1890–1968) ve Sümerler

Landsberger 1929'dan itibaren Leipzig'te Assuroloji ve Semitistik profesörü olarak görev yapmaktaydı. 1933–1948 arasında Türkiye'de kalan Landsberger Sümeroloji bölümünün kurucusu ve başkanı olarak görev yapmıştır. Kemal Balkan,

¹¹⁶⁵ Bossert - Halet Çambel: Karatepe, Yeni Bir Eti Harebası-İlk Rapor, İÜEF Eski Ön Asya Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Yayınları. İstanbul, 1946, s.4–5.

Mebrure Tosun, Füzûzan Kınal, Emin Bilgiç, Mustafa Kalaç gibi ünlü Sümerolog, Hititolog ve Arkeologların hocasıdır¹¹⁶⁶. *AÜDTCF Dergisi*’nde Sümerler hakkında bir dizi makalesi Almanca ve Türkçe olarak yayınlanmış ve bu makaleler Sümerler hakkında Türkçe literatüre çok önemli bir katkı sağlamıştır. Bunun hâricinde Landsberger’in Türkiye’de kaldığı esnada yayınladığı Sam’al ve Ras Şamra üzerine eserleri ve Gılgamesh Destanının Türkçe tercümesinin yayınlanmasına katkıları da hatırlanmalıdır.

AÜDTCF Dergisi Sümerler ve Hititler üzerine Türkiye’de zayıf bir literatür olduğu bir dönemde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Belleten genellikle arkeolojik kazı raporları hakkında bilgi verirken *AÜDTCF Dergisi* daha teorik makaleler ve bilhassa Sümerce, Hititçe belgeler yayınlarak tamamlayıcı bir rol oynamıştır. Landsberger dergide Sümerler üzerine birbirine bağlı üç önemli makale yayınlamıştır. Birinci makalede Sümerler hakkında genel bilgiler verilmektedir. Nereden geldikleri üzerinde durulmaz; ancak sadece Güney Mezopotamya’da var oldukları ve Kuzey Mezopotamya’ya hiç ulaşmadıkları belirtilmektedir. Güçlü bir devlet teşkilatı oluşturan Sümerlerin hamalları bile kayıt altında tutan ileri bir bürokrasiye sahip oldukları, astroloji ve astronominin temellerini attıkları vurgulanmaktadır. Landsberger Sümerce ile Türkçe arasında özellikle kompleksiv cümle kuruluş kuralı hususunda bir yakınlık olduğunu kabul etmekte; ancak bunu gevşek ve uzak bir karabet olarak görmektedir. Ayrıca Sümercenin sadece Türkçeyle değil Asya ve Kafkasya’daki başka dillerle de ortak yanları olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin daha öncede bahsedildiği üzere Sümercede aktif değil pasif cümlelerin kullanılması mesela “baba oğlunu dövdü” yerine “oğul baba tarafından dövüldü” denilmesi Landsberger’e göre Kafkas dillerine ve bilhassa Hurricede rastlanılan bir durumdur. Sümercede Türkçe de var olmayan bir diğer özellik de Tanrı ve İnsan isimlerinin diğer kelimelerden farklı çekim kurallarına sahip olmalarıdır ki Landsberger bu kuralın Dravid dillerinde de olduğunu belirtir. “Sümerce dünya dillerinin veya dil guruplarının hemen her biri ile mukayese edilmiştir. Bu denemelerin en ciddisi Türkçe ile olan mukayesedir. İzahlarımdan anlaşılacağı gibi, kompleksiv hususiyet, zincirleme ibare teşkili, Sümerce ile Türkçeyi,

¹¹⁶⁶ Widman, *age*, s.460–461.

Asya çevresinin daha başka dillerini de ilâve etmek mecburiyetinde olduğumuz büyük bir dil gurubuna bağlar. Saydığım diğer hususiyetler Türkçede yoktur”¹¹⁶⁷.

Bu farklılıklara rağmen Landsberger Türkçe ile Sümerce arasında daha fazla araştırma yapılması taraftarıdır: “Türkçe “ev-de” yerine Sümerce “e-ta” gibi benzerlikler de gevşek bir akrabalık ifade eder. Yine bu gevşek akrabalığın diğer bir delili daha, Sümercede olsun, Türkçede olsun birinci şahsın *M* ikinci şahsın *S* ile gösterilmesidir. Mukayese edilen diğer dillerle Sümerce, belki bünye bakımından daha yakın benzerlikler gösterir. Landsberger’e göre bütün bu benzerlikler o kadar umumidir ki, tam bir dil akrabalığına delâlet edemez. Hele lûgat bakımından Türkçe müstesna olmak üzere, hiç bir dille kanaat verici etimolojik tek bir kelime müsavâtı bulmağa muvaffak olunamamıştır. Türkçe, Sümerce karabetinin başta gelen müdafilerinden olan Alman Hommel, Türkçe ile etimolojik müsavat gösteren 350 kelime sayar. Bu benzerlikler gayet tabii olarak yeniden incelenmek zorundadır. Çünkü Hommel’in devrinden beri Sümeroloji çok ilerlemiştir. Diğer taraftan mukayese için ele alınan Türkçe kelimelerin de en eski şekilleri göz önünde tutulması gerektir. Hommel’in yaptığı mukayeseler içinde en cazibi Sümerce dingir ile, eski Türkçedeki tñri kelimesidir. Burada bir tesadüfe inanmak pek zordur. Fakat aynı zamanda şunu da nazarı itibara almak gerektir ki, bu dingir kelimesi gelecek makalemizde izah edeceğimiz Sümerlerden evvelki kavimlere ait "substrat,, dillerden birine ait olabilir”¹¹⁶⁸. Bu açıdan bakıldığında “Dingir” kelimesinin tıpkı “Allah” gibi ulusları aşan bir yaygınlığı mevcut olabilir.

İkinci makalesinde Landsberger Sümer medeniyetinin doğuşunun izlerini sürmektedir. Landsberger Sümer ülkesindeki en eski medeniyetin Tel-Ubeyid (MÖ 3300) olduğunu ancak Assur bölgesindeki Tel-Halaf’ın, Ubeyid kültüründen daha eski olabileceğini söylemektedir ki daha ileriki yıllarda arkeoloji bunun doğruluğunu kanıtlamıştır. Landsberger’e göre “Tel-Halaf kültürü yalnız daha eski değil, aynı zamanda daha mütakâmil ve daha zengindir. Bilhassa kullandığı malzeme içinde obsidian (obsidyen) Tel-Halaf kültüründe başlıca bir yer işgal eder. Hububat yetiştirme, çanak çömlekçilik, şehir iskânı, ziynet eşyasının zenginliği gibi yeni taş

¹¹⁶⁷ Landsberger, “Sümerler” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt I. Sayı 5, 1943, s.95.

¹¹⁶⁸ Landsberger, “Sümerler” s.95–96.

devrinden sonraki ilk büyük medeniyet hamlesi, medeniyetin nehir vadilerinde değil de, dağ eteklerinden doğduğunu isbat eder. İşte bu medeniyet dağ eteklerinden nehir kenarlarına inmiştir. Ancak nehir kenarlarındaki topraklarda, dağ kavimlerinin ellerinde bulunan maden ve taşla mübadele edilecek maddeler yetiştirildikten sonradır ki, nehir vadilerinde yeni ve büyük medeniyet başarıları ortaya çıkabilmiştir.” Tel-Ubeyid kültürünü Uruk ve Cemdet Nasr dönemi (MÖ 3300–2800) tâkip etmiştir. Sümerler ancak bu devirden sonra bölgeye gelmişlerdir. Onların gelişi mühürlerin, elbise modellerinin, keramiklerin farklılaşmasından anlaşılabilmektedir¹¹⁶⁹.

Landsberger Sümerler öncesi Mezopotamya’da yaşayan halkın Sümer kültürünü büyük ölçüde etkilendiğini savunmaktadır. Landsberger bu udurmu şu şekilde anlatmaktadır: “Bütün kült mahallerinin Sumerler tarafından kurulmadığını, Sümerce olmıyan isimlerden de isbat etmek pek âlâ kabildir. Meselâ: Urim, Uruk, Larsam, Adab, Lagaş, Zimbir ve diğer şehir isimleri bize Sumerce'nin aksine olarak, ekseriya iki heceli kelimelerden ibaret olan ve bunlardan belki biri kök biri de ek olarak ayrılabilir olan başka bir dilin mevcudiyetini gösterir. Bu dili daha yakından, tetkik edecek olursak, Sümercede bulunan ve kültür kelimeleri dediğimiz kelimelerden büyük bir kısmının, meselâ âlet isimleri, meslek isimleri ve bilhassa Mezopotamya medeniyeti ile ilgili kelimelerin hemen hepsi doğrudan doğruya bu substrat dile aittir. İstidlal yoluyla mevcudiyetine vardığımız bu dile Proto-Fırat dili diyoruz”¹¹⁷⁰.

Landsberger’in makalesi uzun süre medeniyetin ilk kurucuları olarak Sümerleri kabul etmiş Tarih Tezi ile çelişmektedir. Bu durumda Sümerlerden daha eski olan bu “Proto Fırat” halkının kimliği önem kazanmaktadır. Ancak Landsberger’e göre Bu Substrat (Proto-Fırat) dillere ait kelimelerin Sumerce içinden ayırt edilebilmesi hem zor, hem de çok cazip filolojik bir iştir. Bu iş bilhassa, Sümercenin genellikle tek heceli kelimelere, pek az da iki heceli kelimelere malik bulunmasıyla daha büyük bir zorluk gösterir. Örneğin dingir kelimesinin Proto-Fıratca mı yoksa Sümerce mi olduğunu katıyetle söylenmesi zordur. Dingir, Kelime teşkili bakımından Proto-Fıratcaya benzer. Zira bu şekildeki kelimeler bu dilde oldukça boldur. Landsberger Sümercede zanaat ve tarım alanında kullanılan hemen hemen tüm kelimelerin Proto-

¹¹⁶⁹ Landsberger, “Mezopotamya’da Medeniyetin Doğuşu” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt II Sayı 3, s.420–421

¹¹⁷⁰ Landsberger, agm, s.421.

Fıratca olduğunu belirtmektedir. “İkinci kültür devrinin sonundan itibaren belki de daha eski zamanlara icra edilen çiftçi=engar, bahçıvan=nukarib, muhtelif nevi çoban=sipad, kabar, nagad, udul, balıkçı=sukadak ve bunlardan başka: aşçı=nuhadim, demirci=simuğ, marangoz=nangar, çilingir=tibira, berber=kinda, çamaşırcı=aslak, dokumacı=ispar, saraç ve kunduracı=askap, kamış örücü=addap, çanak çömlekçi=pahar, duvarcı= gidim gibi meslek erbabı da görülür. Sayılan bütün bu meslek isimleri Proto-Fıratçadır”¹¹⁷¹. Sümerler bu meslek gruplarına yenilerini eklemişlerdir. Bunlar Sümerceyle açıklanabilen kelimelerdir ve daha ileri karmaşık mesleklere denk düşmektedirler. Örneğin gemici “mal-ah” (ma=gemi, lâh yürütmek), kâtip=dup-sar (dup=tablet, sar=yazmak), heykeltıraş=alangu (alan=heykel, gu=yontmak), mücevherci=za-dim (za=kıymetli taş, dim=işlemek) gümüş ustası= ku-dim (ku=gümüş) vb

Mezopotamya’ya tarımsal-zanaatsal medeniyetin Sümerler tarafından getirilmeyip büyük ölçüde hazır bulunması teorisi her ne kadar Türk Tarih Tezi’nin aleyhine gibi gözüксе de bu durum Proto-Fıratların da Türklerle ilişkilendirilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Nitekim Landsberger bu dilin de Türkçe fonetiğini andırdığından bahsetmektedir. Proto-Fırat kökenli Kingir kelimesi, veya Zimbir, şehir ismi, nîmgir "dellâl (...) gibi kelimeler bize Türkçedeki incir, kambur, suntur, tenbel, sungur gibi kelimeleri hatırlatır”¹¹⁷². Netice olarak Landsberger kelimelerden kesin çıkarımlarda bulunmanın yararsız olduğu görüşündedir. Bu durumun en önemli nedeni kelimelerin gezici özelliğidir. Örneğin Sümercede ve Proto-Fıratca yer alan bakır anlamındaki “urudu” ne Sümerce ne de Proto-Fıratca olamaz. Bu bölgede bakır bulunmadığı için bu kelime mutlaka dışarıdan gelmiştir. Ancak Landsberger çiviyazısının Sümerler tarafından oluşturulduğuna emindir. Zirâ yazıda Proto-Fıratlara ait bir ize rastlanmamıştır. Aksi hâlde Akkadların Sümer yazısını kullanımlarında yaşadıkları zorluk ve uyumsuzluklara Sümerce de rastlanması gerekirdi. Sümer yazısının Mezopotamya’da icat edilmediğini savunan Landsberger çiviyazısının Sümer göçleriyle birlikte taşındığı görüşündedir. Ancak Landsberger,

¹¹⁷¹ Landsberger, *agm*, s.422-426,

¹¹⁷² Landsberger, *agm*, s.426, Landsberger’in bu örnekleri verirken Türkçeyi yeterli derecede incelemeyeceği görülmektedir. TDK sözlüğünde “suntur” diye bir sözcük bulunmamaktadır. “İncir” ve “tenbel-tembel” Farsçadan Türkçeye geçmiştir.

Sümerlerin Orta Asya'dan geldiklerini düşünmemektedir. “Sumerler acaba nereden gelmişlerdir? Belki de Basra körfezi üzerinden. Çünkü Sumerler'in iskân izleri, kesafetten de anlaşılacağı üzere, cenuptan şimale doğru bir istikamet gösterir. Babil iline, şarktan, şimalden, garptan hudut olan dil ve kültürlerle hiç bir yakınlık gösteremez. Sumer efsanesine göre, cennetin bulunduğu bugünkü Elbahreyn eski ismiyle Tilmun adası tanrı En-zak ve zevcesi Me-skil-ak'a tapılan eski bir Sumer kült yeri idi. Bu tanrılara bundan başka hiç bir yerde tapılmaz. İşte bu sebepten dolayıdır ki kolonisasyon yoluyla buralara gelmiş olmaları uzak bir ihtimaldir”.¹¹⁷³

“Sumerlerin menşei meselesine gelince, Pencap ve İndus vadilerindeki eski kültür tanındıktan sonra bu mesele, yeni bir renk alır. (...) Bunun sebebi İndus ili ile Mezopotamya arasındaki müteaddit ticaret münasebetleridir.(...) Bu sahanın (İndus) pek mütecanis olan kültürü, medenî müktesebat cihetinden hiç aşağı kalmadığı gibi meselâ şehirlerin yapısı bakımından ve diğer bazı noktalardan da Sumer kültüründen üstündür. Belki Sumerlerin Meluhha ismini verdikleri ülke İndus topraklarıdır. Meluhha, Sumerlerce altın, kerestelik değeri yüksek hasep ve bilhassa karneol taşı ithalinden dolayı tanınmıştır. Arkeologlar hem Mezopotamya'da hem İndus vadisinde bulunan ve kendisine mahsus tezyin motifleri olan karneol boncuklarının yalnız İndus vadisinde yapılabilecekleri kanaatındadırlar. IV. kültür, devrimizde (Sümerlerin MÖ 2800- 2450 arasındaki dönemi kastediliyor) Meluhha ile olan ticaret münasebetleri en sıkı bir safhadaydı.

Bilhassa bu devrin hükümdarı olan büyük Sargon Meluhhadan gelen gemilerin tâ bir iç liman olan Fırat boyundaki payitahta kadar yanaştıklarını söylemekle iftihar eder. Birbiri ile sıkı yakınlığı olan Fırat ve İndus kültürünün aynı menşeden mi geldikleri veyahut bu kültür mümessillerinin aynı menşeden mi oldukları, Sumerler ile Meluhhalılar arasında bir ırk yakınlığı olup olmadığı, Sumerlerin İndus vadisinden mi buralara geldiği suallerine, ilmin bugünkü durumu ile ne evet ne de hayır ile cevap verilebilir. Bilhassa her iki yazı sisteminin tamamıyla başka başka oluşu, bir de ev yapısı, alet şekilleri ve plâstik, san'atın tamamıyla başka oluşları bu suale müsbet bir cevap vermemize mânidir. İndus vadisinin plastiği serbest şekil verme hususunda

¹¹⁷³ Landsberger *agm*, s.423.

Yunan plastigini hatırlatır. Hâlbuki bu vaziyet Sumerlerin kalıplaşmış nizam fikirleri altında meydana gelen plastikleriyle tamamiyle zıt bir hal gösterir. Diğer taraftan ise İndus vadisinde Sumerlerin zengin fantazi mahsullerine, çeşitli şekiller bulma kabiliyetine rast gelinmiyor. Binaenaleyh, şayet Meluhha'larla Sumerler arasında ırk bakımından bir menşe birliği mevcutsa müstesna ve yaratıcı bir dehâya malik olan bu ırk ayrı ayrı yerlerde değişik inkişaf lar göstermiş demektir”¹¹⁷⁴.

Landsberger üçüncü makalesinde Sümer dininin tekâmülünü incelemiştir. Proto-Fıratların basit totemlerinin yerini Sümer devrinde gelişmiş bir dinin aldığını belirten Landsberger, Tanrıların insan biçimini almasının ve kompleks tapınakların inşa edilmesini de bu döneme bağlamaktadır.¹¹⁷⁵ Sümer dininin komşu kavimlerin diniyle hiçbir ortak noktası bulunmadığını belirten yazar, Mısır ve Sâmilerin aksine Sümerlerde hayvan şeklinde Tanrılara tapınılmadığını veya boğa gibi kutsal hayvanlar bulunmadığını, tüm Tanrıların insan biçiminde telakki edildiğini aktarmaktadır. Sümer dininde yer alan hayvan biçimli varlıklar, demonlar veya ana pantheonda yer almayan ikincil tanrılardır.¹¹⁷⁶ İnsan biçimli tanrılara tapınmanın Sümer yoluyla Hititlere geçmiş olabileceğini iddia eden müellif, Yunanlıların da insan biçimli tanrıları Anadolu vasıtasıyla öğrendiklerini, tüm bu gelişmenin özünde Sümerlere dayandığını savunmaktadır. Nitekim Hitit yazısında da Hurri yazısında da Tanrı ideogramları Sümerceyle aynıdır ve bu halklara da Akkadlardan geçmiştir.

Landsbeger Sümerlerin gelişmiş bir edebiyata ve hayâl gücüne sahip olduklarını naklettikten sonra, sanat alanında edebiyatta olduğu kadar verimli olmadıklarını söylemektedir.” (...) edebiyattaki motif zenginliğini san'atta göremiyoruz. San'attâki motifler edebî motiflere denk olacak derecede bol değildirler. Yalnız V.devrede, yani kültür Akkadlaşdıktan sonra, sanat Sumerlerin efsanevî motifler hazinesini tamamiyle istimsar edip, sonradan bir daha hiçbir zaman erişilemeyen bir seviyeye yükselmiştir. Sanattaki bu gelişme, mühürlerdeki mitolojik sahnelerin zenginliğinde de kendini gösterir. Daha sonraki devirler bu Akkad devrinin zengin motiflerini taklit etmekle

¹¹⁷⁴ Landsberger, *agm*, s.423-424

¹¹⁷⁵ Landsberger, “Sümerlerin Kültür Sahasındaki Başarıları” AÜDTCF Dergisi Cilt III. Sayı 2. Ocak-Şubat 1945, s.138.

¹¹⁷⁶ Landsberger, “Sümerlerin...”,s.139.

iktifa etmişlerdir. Sumerlerin kabiliyeti bilhassa lirik sahadadır”¹¹⁷⁷. Ancak Landsberger, şiirde bile Akkadların, Sümerleri geride bıraktığını ve Gılgamış destanını bile Sümer versiyonundan daha etkili hâle getirerek, Sümer orijinalinde var olmayan didaktik unsurları Sâmilelerin eklediğini belirtmektedir.

Landsberger, Sümer kültürünün dünyaya yayılmasını Sâmilelerin bu kültürü sahiplenip sadeleştirmesine bağlamaktadır. “Sumerlerin bu üstün manevî kuvvetlerinin, bilhassa batıya olmak üzere, yayılmasının mahiyetini araştırarak olursak, şimdiye kadar söylediklerimize dayanıp şu neticeyi çıkarabiliriz: Sumerce, öğrenmesi o kadar zor bir dildir ve Sumer fikirleri Sumer topraklarında o kadar kökleşmiş ve başlıca Sumer mefhumları o derece kendilerine has bir mahiyet kesbetmişlerdi ki, bizzat Sumerlerin komşu kavimler üzerinde büyük bir tesir icra etmeleri pek de umulacak bir şey değildi. Filvaki daha III. devrenin sonunda (MÖ 3100–2800 arası kastediliyor) Sumer sanatının izlerini Mısır'da da görmekteyiz. Fakat aslında bu ehemmiyetsiz bir vakiadır. Eğer Sumerce Akkad diline tercüme edilmemiş ve böylece Sumer fikirleri sadeleştirilmemiş olsaydı, Sumerlilik tıpkı Mısır maneviyat ve fikriyatında olduğu gibi, dünyaya kapalı bir ada halinde kalmağa mahkûm olacaktı”¹¹⁷⁸. Bu farktan dolayı Mısır yazısı sadece kendi ülkelerinde kullanılan kapalı ve “millî” bir yazı hâline gelirken, Sümer yazısı Sâmi fetihleri ve etkisiyle Anadolu ve İran’a da yayılarak evrensel bir nitelik kazanmıştır.

Landsberger’in makalelerine genel olarak bakıldığında bunların her hangi bir romantizm taşımayan, objektif, kesin çıkarımlardan genel olarak kaçınan yazılar olduğu görülmektedir. Sümerler idealize edilmeden oldukları gibi yansıtılmış ve Sâmilelerin Sümer kültürünün yayılmasındaki rolü vurgulanmıştır. Makalelerde artık Türk Tarih Tezi’nin etkisinin hissedilir derecede azaldığı da göze çarpmaktadır. Zira Landsberger, Sümerlerin Güney Asya’dan deniz yoluyla Mezopotamya’ya geldikleri teorisini tartışmakta, Orta Asya’dan ise bahsetmemektedir¹¹⁷⁹. Sümerlerin tarım ve zanaatta kendilerinden önceki bir kültürden etkilendikleri ve medeniyetlerini bunun üzerine kurduklarını savunmaktadır. Buna rağmen Sümercenin Türkçe ile münasebeti

¹¹⁷⁷ Landsberger, “Sümerlerin....,”s.145,147.

¹¹⁷⁸ Landsberger, “Sümerlerin...” s.145–146.

¹¹⁷⁹ Landsberger, “Mezopotamya...”s.428–429.

bir ihtimal olarak hâlen tartışma değerini korumaktadır. Netice itibariyle makaleler Türkiye’de bilimsel çalışmaların artık sistemleştığının ve objektif hâle geldiğinin göstergesidirler.

Landsberger Sümerlerin meşhur Gılgamesh Destanı’nı Almancaya çevirmiştir. Landsberger’in Almanca çevirisinden de destan Muzaffer Ramazanoğlu tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Landsberger bu çalışmaya da destek olmuştur. Ramazanoğlu’nun tercümesi Landsberger’in önsözü ve şerhleriyle zenginleşmiş biçimde hazırlanmıştır. Ancak Landsberger ilginç olarak önsüzünde Gılgamesh Destanı’nı Sümer değil Bâbil eseri olarak kabul etmektedir. Landsberger’e göre her ne kadar Gılgamesh Destanı’nın yaratıcıları Sümerler olmakla birlikte, ona son şeklini veren ve gerçekten şiiri bir destan konumuna getiren Sin-lekke-ununi adlı bir şairdir. Nitekim defalarca değiştirilen destan, Sümerce aslından oldukça farklı bir hâle gelmiş ve Türkçe çevirisinde de en son versiyonu MÖ 1250’de yazılan Assurcası, yeni ele geçen Hititçe metinler de eklenerek hazırlanmıştır.

Gılgamesh insanın ölümsüzlük arayışını, arzularını, zayıflıklarını, dostluğun gücünü anlatan uzun bir şiirdir. Uruk şehrinin kralı olan Gılgamesh yarı insan yarı tanrı bir varlıktır ve halkını hep zor işlere sokmaktadır. Gılgamesh’in yönetiminden bıkan halk Tanrılara yalvarır ve onlardan Gılgamesh’i yenebilecek güçte bir rakip yaratmalarını isterler. Tanrılar da Enkidu’yu yaratır. Sümerce metinlerde Gılgamesh’in dengi ve yoldaşı olarak görülen Enkidu daha sonraki Sâmi versiyonlarda onun kölesi olarak gösterilecektir¹¹⁸⁰. Neticede iki kahraman dövüşürler ve Enkidu Gılgamesh’i yener. Fakat bu kavga bir dostluğa dönüşecek ve ikili kendilerine bir dizi macera arayacaklar ve çeşitli rakiplerle karşılaşacaklardır. Kitabın Türkçesi’nde o dönem diğer dünya dillerinde bile rastlanmayan kısımlara da yer verilmiştir. Örneğin Landsberger’in düştüğü şerhlere göre Schott’un tercümesinde değiştirdiği eşcinsellik çağrıştıran kimi özgün destan metinleri Türkçe basımda yer almaktadır¹¹⁸¹. Kitabın *AÜDTF Dergisi’ndeki* itanıtımında da bu türden metinler atlanmış ve orijinal metinde yer alan “fahişe, orospu” gibi kelimeler yerine “kötü kadın” terimi kullanılmıştır¹¹⁸².

¹¹⁸⁰ Muzaffer Ramazanoğlu, *Gılgamesh Destanı*, Maarif Matbaası. Ankara 1944, s.3–9.

¹¹⁸¹ Ramazanoğlu, *age*, s.21.

¹¹⁸² Ar. “Gılgamesh Destanı-Yayınlar Üzerine” *AÜDTCF Dergisi* Cilt I Sayı 3 s.125–130.

Ramazanoğlu-Landsberger'in hazırladığı Gılgameş destanı orijinal metne sadakat açısından o dönemde Avrupa'da bile cesaret edilemeyen bir çalışma olmuş ve ilk olarak destanın eksik kısımları Hitit metinleri tarafından tamamlanarak o güne kadarki en eksiksiz Gılgameş Destanı metni ortaya çıkarılmıştır.

Landsberger'in 1948'de yayınlanan *Sam'al Karatepe Üzerine Harabelerinin Keşfiyle İlgili Araştırmalar* adlı eseri birçok bilim adamı tarafından bir Hitit kenti olarak kabul edilen Karatepe'nin gerçektende Hitit kenti olup olmadığını tartışmaktadır. Ancak Landsberger, Hitit sınırlarını oldukça geniş çizen Bossert'in bile Karatepe'yi bir Hitit kenti olarak nitilemekte duraksadığını belirtmektedir¹¹⁸³. Landsberger, seramik parçalarının, mühürlerin, duvar kabartmalarının sanatsal tarzına bakılarak bu eserleri belirli bir kavimle eşleştirmenin ve bu eserlerin yayılımıyla herhangi bir kavmin sınırlarını çizmenin doğru olmayacağı kanaatindedir. Almanya'da nasyonal-Sosyalist dönemde böylesi hatalar yapıldığını prehistorik bazı malzemelerin hiçbir kanıt olmadan Germen ırkına mâl edilerek "ırk ruhu" ve "neve ırk bakımından has" eserler olarak görüldüğü belirtmektedir. Karatepe civarında hâkim olan dilin Luvice ve Hurrice olduğunu belirten Landsberger, Hititlerin öz ülkesinin Fırat Nehri ve Kaneş (Kayseri) civarında sona erdiğini ve Karatepe'nin de içinde yer aldığı Kizzuwatna (Çukurova civarı) 'nın ancak Hitit ülkesinin Luvice konuşulan siyasal bir parçası olduğunu belirtmektedir¹¹⁸⁴.

Kitabın can alıcı noktası Hiyeroglif Hititçesi olarak bilinen yazının aslında Hitit icadı olmadığını, Luviler tarafından üretildiğinin belirtilmesidir. Bu iddianın kanıtı olarak Landsberger, Yazılıkaya ve başka alanlarda öz Hitit tanrılarının isimlerinin asla hiyeroglif yazıyla yazılmaması buna mukabil, Luvilerden Hititlere geçen Şarumma, Kubaba gibi tanrıların isimlerinin hiyeroglif yazıyla yazılmasını göstermektedir. Arinna gibi öz Hitit tanrılarının ise ideogramları bulunmamaktadır. Ayrıca hiyeroglif yazının genel dağılımına bakılınca Öz Hitit ülkesi değil, Akdeniz kıyıları, Kıbrıs ve

¹¹⁸³ Landsberger, *Sam'al, Karatepe Harabelerinin Keşfiyle İlgili Araştırmalar*, TTK Basımevi. Ankara 1948 s.78-80.

¹¹⁸⁴ Landsberger, *Sam'al...*, s.81-82, 93.

civarı ön plana çıkmaktadır¹¹⁸⁵. Nitekim sonraki çalışmalar yazarı haklı çıkarmış ve o dönemde Hiti hiyeroglifi olarak anılan yazınınaslında Luvi yazısı olduğu görülmüştür.

Landsberger, Sam'al kitabında bir zamanlar Türk araştırmacılar arasında da yaygın olan tarihî isimlere keyfî kökler türetme tarzını “çocukça bir etimoloji” olarak görmektedir. Hrozny'nin *Peuple hittite hiéroglyphique* (Hiti Hiyeroglif Kavmi) eseri Landsberger'e göre bu türden etimolojilerle doludur. Mesela tanrı Apollo'nun adı Akadça “abullu”dan gelmektedir. Hrozny, Almanca “Sandale”yi tanrı “Santas”dan, “die Kuschiten” kelimesini Kuşşar şehrinden çıkarmaktadır vb¹¹⁸⁶.

4.5. A. Goetze ve K. Bittel'in Çalışmaları

Albrecht Goetze (1897–1971) Nasyonal-Sosyalistler iktidara geldiğinde Marburg Üniversitesi'nde Semitik Diller profesörü olan Hititler üzerine *Das Hethiter Reich* (Leipzig 1929), *Verstreute Boghazköi-Texte* (Marburg 1930) *Die Annalen des Mursilis* (Leipzig 1933) gibi çalışmalar yayınlamıştı¹¹⁸⁷. Goetze'nin Anadolu arkeolojisi üzerine araştırmaları Tarsus'da 1936 senesinde başlamış ve burada keşfettiği bazı Hititçe yazıtların incelemesini yayınlamıştır¹¹⁸⁸.

Göçmen olmayan Alman bilim insanlarından Kurt Bittel'in (1907–1991) Anadolu arkeolojisi üzerine önemli eserlerinin başında 1934'te İstanbul'da basılan *Prähistorische Forschung in Kleinasien* (kısaca *Kleinasien* olarak bilinir) gelmektedir. Bittel'in direkt Hititlerle ilgili olmamakla birlikte Hitit coğrafyasını da ilgilendiren *Ön Asya Tarih Öncesi Çağları* adlı eseri Halet Çambel tarafından tercüme edilmiştir¹¹⁸⁹. Kurt Bittel nerdeyse bütün ömrünü Boğazköy ve Hitit aearştırmalarına adanmış ve Alman bilim insanlarının büyük kısmı Türkiye'yi terk ettiği dönemlerde de Boğazköy

¹¹⁸⁵ Landsberger, *Sam'al*,..., s. 101-102.

¹¹⁸⁶ Landsberger, *Sam'al*,... s 79

¹¹⁸⁷ Goetze, *Das Hethiter-Reich*, Leipzig, 1929, *Die Annalen des Mursilis* Leipzig, 1933. www.wikipedia.org. Erişim Ocak 2011–01–31, Güterbock: “Hititolojinin...”, s. 622

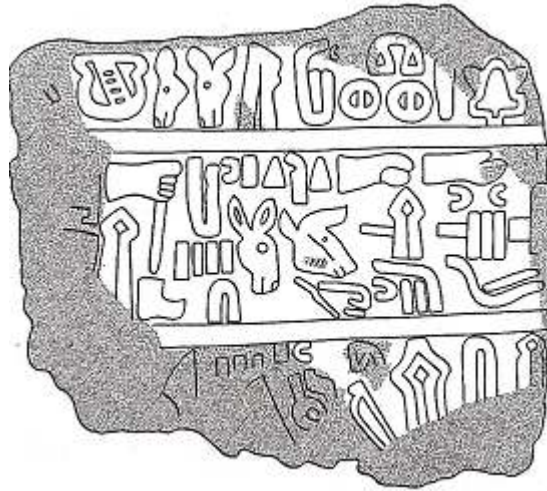
¹¹⁸⁸ Goetze: “Remarks on the Epigraphic Material Found at Tarsus in 1936” *The American Journal of Archaeology*. Vol. XLI (1937) No 2.

¹¹⁸⁹ Bittel, *Ön Asya Tarih Öncesi Çağları*, Mısır-Suriye-Filistin, İstanbul Üniversitesi Yayınları. İstanbul, 1945.

alışmalarına devam etmiştir. 1951 yılında İstanbul Edebiyat Fakóltesi Eski Ön Asya Dilleri ve Kóltureleri Kúrsüsü'nde ordinaryüs profesörlüğüne atanıp, Boğazköy kazılarını 1952'de yeniden başlatmıştır.

4. 6. J. Garstang ve I. Gelb'in Hititler Üzerine alışmaları

Türkiye'de Hitit çalışmalarına katkıda bulunan az sayıdaki İngiliz bilim insanlarından ilk akla gelenlerden biri John Garstang'tır. 1876 yılında Beyrut'da dünyaya gelen John Garstang (1876–1957) Britanya'nın Yakın Doğu, Anadolu ve Akdeniz tarihi ve arkeolojisi ile ilgili çalışmalarıyla tanınmış sayılı bilim adamları arasındadır¹¹⁹⁰. 1908 öncesinde Anadolu'da da araştırmalarda bulunan Garstang, 1910'da *The Land of the Hittites* adlı kitabını yayınlamıştır¹¹⁹¹.

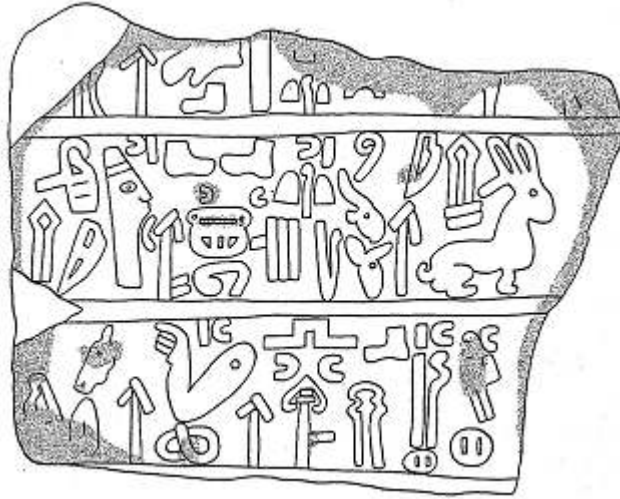
Resim 54: Gelb'in çözümlemeye çalıştığı Hitit (Luvi) Hiyerogliflerinden örnekler (XVLII)

Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında uzun yıllar diğ er İngiliz arkeologlar gibi Garstang da Anadolu'da çalışma fırsatı bulamadı. Bu yılları Sudan-Meroe ve Filistin bölgelerindeki araştırmalarıyla geçirdi. Savaştan sonra 1929'da yeniden Hititlerle ilgili *The Hittite Empire* adlı kitabını yayınladı. Filistin-İsrail arekolojisi üzerine yoğunlaştığı senelerden sonra yeni Türk Devletiyle ilişkilerini

¹¹⁹⁰ www.wikipedia.org. Erişim: 5.01.2011.

¹¹⁹¹ Garstang, *The Land of the Hittites*, London, Constable and Company, Ltd.1910.

geliştiren Garstang, II. Türk Tarih Kongresi'ne "Eti Muhrip Krallarının Stratejisi" adlı tebliğini sunmuştur. 1937 senesinden itibaren Türk hükümetinde Mersin-Kilikya bölgesinde kazı ve yüzey araştırması izni almıştır. 1937-38 yıllarında bu bölgede araştırmalarına devam eden Garstang, Troia ile Kargamış arasında uzanan ve Mersin civarından geçen ticaret yolları üzerindeki Hitit yerleşimlerini, kalelerini ve istasyonları hakkında önemli keşiflerde bulunmuştur¹¹⁹². Çeşitli ülkelerden bilim adamlarının Türkiye'de düzenlenen Tarih Kongreleri ve Dil kurultaylarına davet edildiği dönemde Türkiye'de çalışmaları yayınlanan arkeologlardan biri de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda dünyaya gelmiş Leh kökenli Amerikalı Ignace Jay Gelb (1907-1985) tir. Chicago Üniversitesinde Assuroloji eğitimi alan Gelb, Hititler ve Assur-Hitit ilişkileri üzerinde de çalışmıştır. Anadolu ve Kuzey Suriye'de mevcut olan Hitit hiyeroglifleri üzerine birçok çalışması yayınlanmıştır¹¹⁹³.

Resim 55: Gelb'in çözümlemeye çalıştığı Hitit (Luvi) Hiyerogliflerinden örnekler (XLIX)

Hitite Hieroglyphs II adlı kitabında Gelb, 1935 tarihine kadar Hitit hiyeroglifleri üzerine yayınlanmış tüm eserlerin bir listesini sunmaktadır. Bu liste içinde anılan tek Türkçe eser Avni Candar'ın *Eti Hiyeroglifi Üzerine Tetkikler* (Ankara? 1933?) adlı

¹¹⁹² Garstang, "Mersin Kazısı". *Halil Edhem Hapura Kitabı Cilt I*. TTK. Yayınları. Ankara 1947, s.1-3.

¹¹⁹³ Gelb, *Hitite Hieroglyphs I-II, Hitite Hieroglyphic Monuments*, The University of Chicago Press. Chicago-Illinois. 1935-1939

kitabıdır¹¹⁹⁴. Gelb'in "Kapadokya Tabletleri" makalesi *Ülkü Dergisi*'nin Ağustos 1937 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Gelb, makalesinde Kapadokya adının sadece bölgeden kaynaklanan bir isimlendirme olduğunu yoksa bu tabletlerin Assurca kaleme alındığının Delitzsch tarafından kanıtlandığını belirtmektedir.¹¹⁹⁵ Ancak Gelb, Kapadokya'da Assurluların işgâlcisi olarak değil sadece tüccar olarak faaliyet içinde olduklarını savunmakta ve yayılım alanlarının da bu günkü Kayseri civarıyla sınırlı olduğunu kabul etmektedir. Aksi halde Alacahöyük ve Alişar gibi yerleşimlerde de Assur izlerine rastlanılması gerektiğini belirtmektedir

5. İnönü Döneminde Hitit-Sümer Arkeolojisi, Antropolojisi ve Tarih Kongreleri

5.1.1940'larda Hitit Arkeolojisi

İnönü döneminde, Atatürk döneminde olduğu gibi Arkeolojiye resmî düzeyde destek verilmiş ve arkeoloji faaliyetlerinin geliştirilmesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında yer almaya devam etmiştir. CHP'nin 1945'te çıkardığı "Halkevleri ve Halkodaları 1944" adlı broşürde "tarih ve medeniyetimizi öğrenme yolu ile memleketin kabiliyet ve kudretini, özüne güvenme duygusunu sağlamağa, tarihî eserlerin toplanmasına, eski eserlerin tasnifine ve korunmalarına önem verileceği belirtilmiştir"¹¹⁹⁶. Halkevleri de geniş halk kitlelerine tarihî eserleri koruma bilinci aşılamakla vazifelendirilmişlerdir. 1944 yılı itibariyle 405 Halkevinin 90'ında "Tarih ve Müze Şubesi kurulmuş", "CHP Halkevleri Tâlimatnâmesi (1940)" ile her Halkevi'nin bulundukları yerdeki müzeleri zenginleştirmekle ve bu konuda halkı bilinçlendirmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir¹¹⁹⁷. 1940'lı yıllar Klasik Dönem ve Hitit arkeolojisi için oldukça parlak keşiflerin yapıldığı bir dönem olmuştur.

¹¹⁹⁴ Gelb, *age*, s. XVII

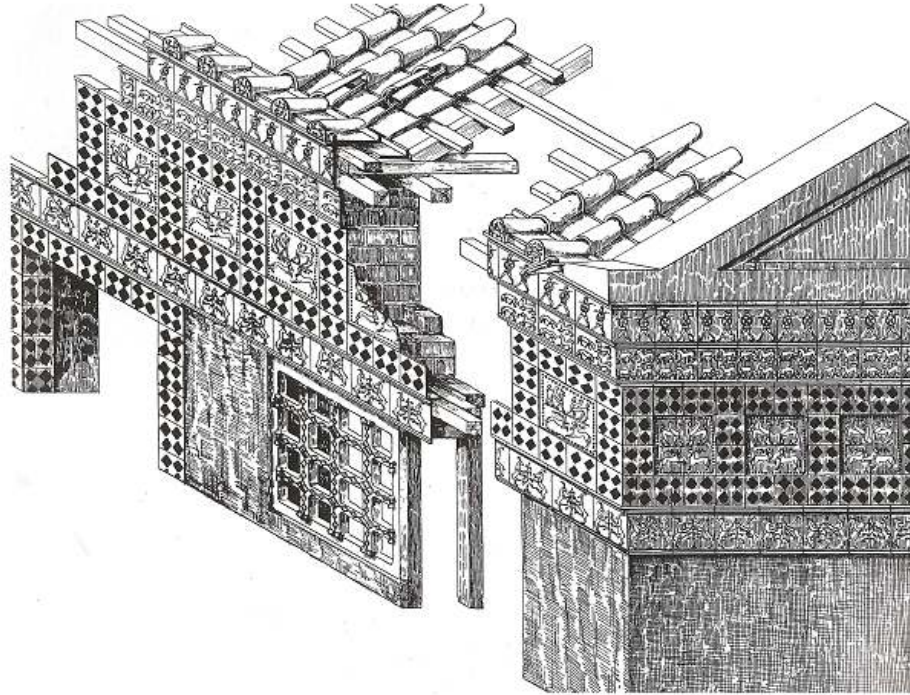
¹¹⁹⁵ Gelb, "Kapadokya Tabletleri" *Ülkü* Ağustos 1937, s.456.

¹¹⁹⁶ Remzi Oğuz Arık, *Arkeoloji Araştırmaları-1940-1941*, Cumhuriyet Matbaası İstanbul 1941, s.112.

¹¹⁹⁷ Arık, *age*, s.115-117.

1938–1950 arasındaki dönemde ilk Türk Hititologları ve Arkeologları yetişerek Batılı bilim insanlarının bu alandaki tekelleri yavaş yavaş kırmaya başlayacaklardır. 1938’den sonra da arkeoloji çalışmaları savaş ortamının yarattığı zorluklara rağmen devam etmiş ve yeni yerleşimler keşfedilmiştir. Bunlar arasında Hititoloji’yi ilgilendiren yerler arasında Karaoğlan, Karatepe ve Pazarlı başta gelmektedir.

1937’de Afet İnan tarafından keşfedilen Karaoğlan Höyüğü, Ankara’nın 25 km. güneyinde yer almaktadır. Remzi Oğuz Arık tarafından kazılan Karaoğlan’ın Ahlatlıbel ve Etiyokuşu’nun Bakır çağı ile irtibatlı olduğu görülmektedir. Hitit eserleri de bulunan höyük genellikle Phryg seramikleri vermiştir¹¹⁹⁸. Phryg (Frig) dönemi eserlerinde Hitit etkisi olduğu görülmektedir. Karaoğlan’ın önemi Anadolu’da o güne kadar bulunan en batı “Eti” yerleşimi olmasıdır. Arık’a göre bu kadar batı da ilk kez Etilere ait izler çıkması bu halkın Anadolu’ya doğudan veya güneyden geldikleri yolundaki teorileri yeniden gözden geçirilmesine neden olacaktır¹¹⁹⁹.

Resim 56: H. Zübeyir Koşay’ın 1941 baskılı Pazarlı Hafriyatı Raporundaki rekonstrüksiyonlardan biri.

¹¹⁹⁸ Arık, “Anadolu’nun En Garp Eti İstasyonu, Karaoğlan Höyüğü” *Belleten* Cilt III. Sa. 9. II. Kânun 1939, s.37.

¹¹⁹⁹ Arık, *age*, s.41.

1937’de keşfedilen Çorum-Alaca’ya bağlı Pazarlı höyüğünde ise H. Z. Koşay yönetiminde 1938 Mayıs’ında kazılar başlamıştır. Burada da tıpkı Karaoğlan’daki gibi zayıf bir Eti tabakasıyla zengin Frig eserleri ele geçmiştir¹²⁰⁰.

Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere Türk arkeologları Hatti-Hitit ayrımı yapmadan bu iki medeniyeti de Eti olarak adlandırdıklarından “Eti tabakası”, “Eti eserleri” dedikleri zaman kimlerden bahsettikleri belli olmamaktadır. Zübeyir Koşay hem Alacahöyük’te bulunan eserler gibi Phryglerin yıktığı imparatorluğu da “Eti” olarak adlandırmaktadır. Her ne kadar Pazarlı daha ziyâde Phryg eserleri vermişse de H. Zübeyir Koşay burada bulunan hayat ağacı keçi figürinlerinin Ön Asya kökenli olduğunu ve Phryg sanatının Sümer-Eti sanatından yoğun olarak etkilendiğini belirtmektedir. Koşay’a göre Hitit yerleşimlerinde yapılan kazılarda Phryglere ait eserlerde rastlanması Phryglerin Anadolu’ya batıdan değil, doğudan geldiklerine kanıt olarak görülmelidir. Aksi halde Trakya’da da Phryg izlerine rastlanması gerekirdi¹²⁰¹. Zübeyir Koşay’ın Pazarlı raporu VIII. Beynelmîlel Tarih Kongresi’ne de sunulması açısından önemlidir. Koşay’ın genel olarak 1940’lar boyunca “1930’ların ruhuna” sâdik kaldığı söylenebilir. Alacahöyük hafriyatı sonuçlarını özetlediği 1939 tarihli raporunda Koşay, Moğolistan ve Osmanlı alemleriyle Hitit kursları arasında paralellik olduğunu, Samarra seramiklerinde rastlanan desenlerin Osmanlılarda da kullanıldığını vurgulayarak bu kültürlerin birbirlerinin devamı olduğu sonucuna ulaşmaktadır¹²⁰². Koşay bu tezini IV. Türk Tarih Kongresi’nde de (1948) tekrar savunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’nın zorlu koşullarına rağmen Anadolu ve Trakya’da arkeoloji faaliyetleri devam etmiş ve yeni höyükler keşfedilmiştir. Çalışmaların üzerinde henüz Türk Tarih Tezi’nin etkisi güçlü olarak hissedilmektedir. Örneğin Afet İnan’ın 1944’te hazırladığı bir raporda Anadolu’daki Paleolitik-Mezolitik çağlardan bir anda Kalkolitik döneme atlandığı iddia edilmektedir. Afet İnan, Avrupa prehistoryasında Neolitik adı verilen dönemin Anadolu’da yaşanmadığını çünkü

¹²⁰⁰ Koşay: “Türk Tarih Kurumu Tarafından yapılan Pazarlı Hafriyatı” *Belleten* Cilt III. Sa. 9. II. Kânun 1939, s.7. Ayrıca Bkz: Koşay, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı Raporu*, TTK Yayınları, Ankara 1941.

¹²⁰¹ Koşay, “Pazarlı Hafriyatı”, s.13–14.

¹²⁰² Koşay, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1937–1939’daki Çalışmalar ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, TTK Yayınları, Ankara 1951.

Anadolu’da en erken tarımla madenciliğin aynı anda başladığını savunmaktadır¹²⁰³. Prehistorik dönemde teknik olarak pek mümkün olmayan bu türden bir sıçramanın Anadolu’da henüz saf Neolitik yerleşimlerin keşfedilmemiş olmamasıyla değil de madenciliğin tarihini geriye çekerek çözülmeye çalışılması Arkeoloji de hâlen Türk Tarih Tezi’nin etkin olduğunu göstermektedir. Nitekim daha sonraki yıllarda Anadolu’da keşfedilen Neolitik yerleşimler hemen her yerde olduğu gibi Anadolu’da da insanlığın Mezolitik’ten Neolitiğe ve Kalkolitiğe adım adım geçtiğini gösterecektir.

Afet İnan’ın raporuna göre Hitit dönemi ile bağlantılı yerleşimlere 1937–1943 arasında Kırşehir-Hashöyük, Bolu-Orman Mektebi Höyüğü (1942), Ankara-Bitik (1942) Mogan-Hacılar (1940) Samsun civarındaki, Dündartepe (1940), Kalenderoğlu (1942), Höyük Tepe, Alevi Tepe, Kurnaz Tepe, Kilise Tepe, Ani harabeleri çevresi, eklenmiştir. Afet İnan’ın bu raporunun son cümleleri hocası Pittard’ın II. Tarih Kongresi ve başka yerlerde tekrar ede geldiği çözümlemeleriyle tıpatıp aynıdır. “Biz şuna kaniiz ki yurdumuz, tarihî çağlardan itibâren bu gün Türkiye’de yaşayan Türk halkının cetlerine yurt olmuştur. Siyasî hâkimiyet zaman zaman değişikler göstermiş olabilir ve devlet isimleri ayrı ayrı namlarla da anılmış olabilir, fakat esas olan halk daima aynı karakteri taşımıştır. Selçuk Türkleri, Farişî yazmalarına rağmen ne kadar Türk idi iseler, Etiler de o kadar Türk aslındandırlar”¹²⁰⁴.

Alacahöyük kazıları artık daha fazla teknik imkânla sürdürülmektedir. 1940 sezonunda Höyük’te 70 işçi çalışırken, oldukça fazla eser elde edildiği için bunların bir kısmının Ankara’ya gönderilmeyip, kazı alanında yapılan müzeye yerleştirilmesine karar verilmiştir. Oluşturulan müzede eserler büyük camekânlar, içinde bulundukları anı gösteren fotoğraflar ve dönemlerinin anlatan haritalarla desteklenen modern bir anlayışla sergilenmişlerdir.¹²⁰⁵ 1940 raporunda Alacahöyük’te 13 katman tespit edildiği, bunlardan en üstekinin Phryg, üçünün Eti, dördünün Bakır Çağı, beşinin ise Kalkolitik döneme ait olduğu tespit edilmiştir. Boğazköy’de olduğu gibi Alacahöyükte’de MÖ 2000’lerden 1200’e kadar uzanan bir Eti tabakası olduğunu

¹²⁰³ İnan, “Türk Tarih Kurumunun 1937’den 1943’e Kadar Arkeolojik çalışmaları Hakkında” *Belleten* Cilt VIII, s.41.

¹²⁰⁴ İnan, *age*, s. 41–51.

¹²⁰⁵ Koşay, Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri” *Belleten* Cilt V. II Kânun-Nisan 1941 Sayı 17–18, s.1–2.

belirten Koşay zamanın terminolojisine bağlı olarak bu periyodu “Eski” “Orta” ve “Yeni” Eti dönemleri olarak ayırmaktadır. Doğal olarak bunların hangisinin Hatti hangisinin Hitit tabakası olduğu anlaşılmamaktadır. Kazıda bulunan mühürler üzerindeki hiyeroglifleri Guterbock okumaya çalışmış ancak kati bir netice elde edememiştir¹²⁰⁶. 1937’de ilk sondajların başladığı Ulus-Çankırıkapı’da ise ilk önce Phryg dönemine rastlanmış ve burada da bir Hitit yerleşimi olabileceği düşünülerek ertesi yıl Von Der Osten idaresinde asıl kazılara girişilmiştir. Burası ayrıca şehir merkezine yakın olması sayesinde DTCF öğrencilerinin staj yeri olarak da kullanılmıştır.

Kazılarda görev alan Necati Dolunay 1938’de hafriyatın “Ankara içinde henüz rastlanmayan Eti tabakasını bulmak ve DTCF arkeoloji şubesi talebelerine staj gördürmek maksadı” ile başladığını belirtmektedir¹²⁰⁷. Kuşkusuz Ankara’nın Hitit dönemin de var olan bir kent olduğunun kanıtlanması Cumhuriyet için anlamlı olacaktı. Ancak bu kazıda 1941 itibarıyla Phryg tabakasından daha eski bir ize rastlanmamıştır.

1946’da yayınladığı bir makalede Tahsin Özgüç, Anadolu’da o güne kadar gerçekleştirilen arkeoloji çalışmalarını özetlemektedir. Büyük kısmı Phryg keşiflerine ayrılmış olan makalede Hititlerle ilgili az da olsa yeni gelişmeler olduğu hakkında bilgi alınmaktadır. Hititlerin Batı Anadolu yayılımlarının sınırları üzerine yeni kanıtlar elde edilmiştir. Kurt Bittel’in Anadolu’da yaptığı keşiflerin ayrıntılar öğrenilmektedir. Bittel 1939 senesinde Yortan-Tavşanlı yöresinde ve Manisa bölgesinde uzun süre höyük olmadığı düşünülen alanlarda başta Demirci Höyük olmak üzere bir dizi yerleşim tespit etmiştir¹²⁰⁸. Demirci Höyük MÖ 2000 civarında terk edildiği için buradan Hitit malzemesi ele geçmemiştir. Fakat yakın bölgede Bolvadin ve Kusura’da Hitit keramiklerinin bulunması Hitit kültürünün etki alanının batıda İnegöl-Eskişehir-

¹²⁰⁶ Koşay: *age*, s.2,7.

¹²⁰⁷ Necati Dolunay, “Türk Tarih Kurumu Adına yapılan Çankırıkapı Hafriyatı” *Belleten* Cilt V. Sayı 19. Temmuz 1941, s.261.

¹²⁰⁸ Tahsin Özgüç, “Anadolu’da Arkeoloji Araştırmaları” *Belleten* Cilt X. Sayı 40. Ekim 1946, s.557–558.

Afyon hattına kadar uzandığını göstermektedir¹²⁰⁹. Kurt Bittel ve Heinz Otto bu keşiflerini *Demirci-Hüyük (Eine vorgeschichtliche Siedlung anderphrygisch-bithynischen Grenze Berlin-1939)* isimli kitapta toplamışlardır. Kitabın Tahsin Özgüç tarafından yazılan ayrıntılı bir tanıtımı ve eleştirisi de AÜDTCF Dergisi'nde basılmıştır¹²¹⁰.

Yüzey araştırmalarına ne kadar önem verildiği dönemin yayınlarındaki “haberler” başlıklı sayfalarından anlaşılabılır. Örneğin AÜDTCF Dergisinin tek bir sayısında şu haberleri okuruz: “Hititoloji Profesörü Güterbock, mayıs ayı içinde, Hatay'da, İngiliz Profesörü Sir Leonard Woolley'in idaresindeki Telaçan kazısını; Süveydiye'de El-Mînâ kazı yerini; Tarsus'ta Amerikalı Profesör Goldman'ın idaresindeki kazıyı ve Silifke dolaylarındaki tarihî Korykos mağaralarını ziyaret etmiş, ayrıca Antakya ve Adana müzelerinde de incelemelerde bulunmuştur. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ın, Doç. Dr. Halil Demircioğlu ve Doç. Halil Dr. İnalcık'ın idaresindeki bir öğrenci gurupu, Haziran ayı sonunda Konya, Beyşehir, Karaman, Ulukışla, Kayseri ve Ürgüç'e giderek, Hitit ve Selçuk eserleri üzerinde incelemeler yapmışlardır. (...)Doç. Ekrem Akurgal ve Doç.Sedat Alp, Eylül ayı içinde Tarih Kurumu adına Kızılırmak kavsi güneyindeki Hitit âbideleri üzerinde araştırmalar yapmışlar ve Aksaray dolaylarındaki Acem Höyüğünde açılacak olan kazı için ihzârı çalışmalarında bulunmuşlardır. Ord. Prof. Landsberger ve Asis. K. Balkan, Ekim ayı içinde Gaziantep, Maraş, Malatya, Elâzığ, Urfa ve Diyarbakır'a giderek incelemeler yapmışlardır”¹²¹¹.

Hititlerin batıdaki yayılım sınırları gibi doğudaki sınırları da merak edilmekteydi. Kılıç Kökten Doğu Anadolu Prehistoryası üzerine yayınladığı yazılarda de doğudaki yayılımları sorununa değinmektedir¹²¹². Kökten Aradahan-Hanak'ta ele

¹²⁰⁹ T. Özgüç, *age*, s.568–569 Bu keramiklerin varlığı nın bir Hitit kolonisine mi işaret ettiğini yoksa ticârî ilişkileri mi yansıttığını tam olarak söylemek zordur.

¹²¹⁰ T. Özgüç, “Yayınlar, Kurt Bittel ve Heinz Otto “Demirci-Hüyük (Eine vorgeschichtliche Siedlung anderphrygisch-bithynischen Grenze Berlin-1939)”*AÜDTCF Dergisi* Cilt III. Sayı 1. 1944

¹²¹¹ *AÜDTCF Dergisi* Cilt V. Sayı 4,1947.

¹²¹² Kılıç Kökten, 1940-1945 arasında Doğu Anadolu'da dört sezon boyunca yüzey araştırması yapmıştır. Bunlardan ilki *Ülkü Halkevleri Dergisi* 89/98. Sayılarında yayınlanmış, İkincisi ve Üçüncüsü *Belleten*'in 27/32.sayılarında yayınlanmıştır. Kökten, “Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoyasında Bayburt Çevresinin Yeri” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt III Sayı 5. 1945.

geçen bazı keramiklerin Hitit ürünlerini andırdığını belirtmektedir. “(Hanak’taki) Eti eşyalarına benzerlik gösteren parçalar büyük bir ehemmiyeti haizdir. Etilerin kuzeyde Dündartepe, batıda Kusura, cenupta Tarsus ve Yümüktepe’ye kadar eriştiği bilindiğine ve son gezilerimle çanak çömleklerinin Kangal çevresine kadar yayıldığını da bildirdiğime göre, doğu Anadolu ve onu orta Anadolu’ya bağlayan tabii yolun üzerinde de izlerini ve serpintilerini aramak gerekmektedir. Kars’ın Dündartepe höyüğünde, Ani harebesinde bulunan birçok Eti çanak çömleğiyle Eti hâkimiyetinin veya yerleşmesinin buralara kadar geliştiğini bildirmeğe kalkışmak zamansız, yorum yapmak yerinde olur kanaatindeyim”¹²¹³. Kökten’in belirttiği üzere bu tür yayılımlar kolonizasyon anlamına gelmeyip ticarî dolaşımdan kaynaklanmış da olabilir.

Bu türden bir gezi Mayıs-Haziran 1946’da düzenlenmiş, Afet İnan, Nimet Özgüç, Fûruzan Kınal, Kılıç Kökten gibi araştırmacılar Kültepe ve civarı da dâhil olmak üzere geniş bir coğrafyayı dolaşmışlardır. Bu gezi sadece Hitit izlerine yönelik yapılmıştır. “Biz bu gezimizde sadece Eti medeniyetinin yayıldığı sahalardaki yerleşme merkezlerini gördük ve onlara ait çanak-çömlekleri topladık. Bunlar coğrafi bölge itibariyle şöyledir: Kayseri çevresinde, Kültepe, Hazar - höyük, Kara-İn ve Kayseri müzesinde çok değerli eserler. Sivas kalesinde bizim seyahatimizden sonra yapılan sondajda Eti devri eserlerine tesadüf edilmiştir. Samsun bölgesine gelince orada, Dünder - tepe, Tekeköy, Çirlek, İkiz ve Sivri tepelerde de, Orta - Anadolu Eti medeniyetiyle müşterek vasıflı eserler bulunmaktadır”¹²¹⁴.

Akşehir civarında keşfedilen 12 höyükteki yüzey araştırmalarında ise Hitit keramikleri ele geçmiştir. Tokat Müzesi’nde korunan ve muhtemelen Erbaa kökenli olan bir Hitit keramiği hakkında bilgi verilmekte, bu keramiğin Acemhöyükte ele geçen ve Bittel tarafından MÖ 2000–1700 arasına tarihlendirilen çanak çömleklere benzediği vurgulanmaktadır.¹²¹⁵ Tahsin Özgüç son senelerde Niğde, Aksaray ve Kültepe’de de eski-Hitit keramikleri bulunduğunu aktarmaktadır. Makaleden Kayseri Müzesi’ne korunan Acemhöyük’te buluntularıyla birlikte, Niğde’de keşfedilen Hitit

¹²¹³ Kökten, “Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoyasında Bayburt Çevresinin Yeri” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt III Sayı 5. 1945, s.472

¹²¹⁴ İnan, “Ankara-Samsun Arasında Tarih Gezisi, 26 Mayıs–11 Haziran 1946”. *AÜDTCF Dergisi*. Cilt V. Sayı 1, 1947, s.128.

¹²¹⁵ T. Özgüç, “Anadolu’da...” s.572–594.

eserlerin yayınlandıklarını öğrenmekteyiz¹²¹⁶. Özgüç henüz Toroslar'da hiçbir höyüğün araştırılmadığını, Toroslar, Niğde-Kayseri ve Elbistan bölgesinin gerçekten Hitit arkeolojisi adına zengin bir bölge olduğunu ve mutlaka incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Nenaşsa, Kurşanra gibi yerleri tespit edilememiş kentlerin muhtemelen Aksaray civarında oldukları savunulmaktadır¹²¹⁷.

Tahsin Özgüç'ün makalesi Türkiye'de artık arkeoloji literatürünün tarihçilikten ayrıldığı ve kendisini olgunlaştırmaya başladığının bir göstergesidir. Özgüç tarihsel yorumlar yerine malzemelerin teknik tanımlamalarını yapmaktadır. Genellemelerden kaçınmakta ve boşluk olan konularda kesin yoruma gitmemektedir. Makalenin genellikle arkeoloji yazınında hâkim olan politika dışı dili de hissedilmektedir. Özgüç hiçbir yerde araştırılan medeniyetlerin etnik kökenleri hakkında yorum yapmamaktadır. Bir diğer yazın özelliği de müellifin Eti yerine Hitit terimini kullanması ve Turova¹²¹⁸ yerine Troia yazmasıdır¹²¹⁹.

Hitit arkeolojisine meslekten arkeolog olamayan araştırmacıların katkısı 1940'larda da devam etmiştir. Muzaffer Ramazanoğlu'nun 1941'de yayınlanan *Eti Mimarisi* bunlar arasında sayılabilir. Bu kitap 1940'ların sonuna kadar kabul gören kronolojiye göre yazılmış yani Hitit devletini eski, orta ve yeni olarak üç safhaya ayırmıştır. Etilerin mabedlerinde ağaçtan sütunlar diktiklerine ve bunlara Sümerceden alınma bir tabir olan “Ē-gal” dediklerini belriten Ramazanoğlu, “Akkadların aynı kelimeyi “Ekallu” olarak kabullendiklerinin ve Arapçadaki heykel sözcüğünün de buradan geldiğini aktarır. Yazar, Etilerin mimârî geleneğinde Samîlerin tercih ettiği “Hofhaus” tekniği yerine “Einzelhus” tekniğini benimsediklerini savunmaktadır. “Hofhaus” tipi Samîlerin karakteristik mimârî tarzıdır. Bu tipte yerleşimlerde avlu merkezde olacak şekilde dairelerle çevrilir ve dışarıya bakan pencereler bulunmaz. “Einzelhus” tipinde ise avlunun çevresindeki daireler dağınıktır ve evlerin dışarıdan girişleri bulunur. Ramazanoğlu “Einzelhus” tekniğinin Anadolu'daki Hurriler,

¹²¹⁶ Goetze, *Klaeniasien*, München MCMLII, s.42; Tahsin Özgüç: “Anadolu'da... s.595.

¹²¹⁷ T. Özgüç: “Anadolu'da... s.595.

¹²¹⁸ Kansu – T. Özgüç: “DTCF Antropoloji Enstitüsünde Muhafaza Edilmekte Bulunan Bazı Prehistorik Arkeoloji Eşyası” *Belleten* Cilt V. Sayı 19. Temmuz 1941.

¹²¹⁹ T. Özgüç, “Anadolu'da...s.562, 572.

Mitanniler gibi Samî olmayan halklar tarafından tercih edildiğini belirterek bunun Etileri Samîlerden ayıran bir nitelik olduğunu savunmaktadır¹²²⁰.

5.2. Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi

Atatürk döneminde değer gören *TTAE Dergisi*'nin, İnönü zamanında gözden düştüğü rahatlıkla söylenebilir. Atatürk'ün sağlığında 1934–1938 arasında üç sayı yayınlanan dergi, 1938–1950 arasında sadece iki sayı yayınlanmıştır. 1940'da yayınlanan IV. Sayı incelendiğinde makale ve haberlerin çoğunun zaten 1937-1938'de hazırlandığı görülmektedir. Uzun bir aradan sonra 1949'da yayınlanan V. Sayı ise ilk sayıların kağıt ve basım kalitesinin tam aksine oldukça kalitesiz bir kağıda basılmıştır.

Genellikle Ortaçağ eserleri üzerine yoğunlaşmış olan 1940 tarihli IV. Sayıda Hititlerle ilgili tek makale Landsberger'in "Vier Urkunden vom Kültepe" isimli çalışmasıdır. Bu makalede Hititlerden ziyade Asurlu tüccarlar üzerindedir¹²²¹. E. B. Reilly'nin "Tilkitepedeki İlk Kazılar (1937)" başlıklı makalesi Türkçe literatürde Urartularla ilgili yazılmış ilk kaynaklardan biridir¹²²². Maarif Vekilliği tarafından 1937'de Doğu Anadolu'da kazı yapmakla görevlendirilen Reilly, Doğu Anadolu kazılarının Hititlerin doğudaki yayılım alanlarının sınırlarının keşfedilmesi açısından da önemli olduğunu belirtmektedir. Reilly'e göre Alacahöyük ile Kafkasya'daki Maikop kültürü arasındaki ortak noktaların daha iyi anlaşılması için Doğu Anadolu'da yeni keşifler gereklidir.¹²²³

TTAE Dergisi'nin 1949'da yayınlanan V. ve son sayısı Sümer-Hitit araştırmaları açısından oldukça zengin makaleler içermektedir. Dünyaca ünlü Sümerolog Samuel Noah Kramer'in "Sumer Edebiyatının Yeniden İnşası" başlıklı yazısı Sümer

¹²²⁰ Muzaffer Ramazanoğlu, *Eti Mimarisi*, Uzluk Basımevi, Ankara 1941. s.19. Gerçekten de bu gelenek Ortaçağ ve sonrasında da devam etmiş, Arap mimârisinde evlerin dışarı bakan pencereleri bulunmazken; Anadolu-Türk mimarisinde pencereler sokağa bakmaya devam etmiştir. Ancak iç avlu merkezli, sokağa kapalı ev modelinin sadece Samî kültüründe olduğu söylenemez. Antik Yunan ve Roma mimarisinde de benzer yapılar bulunmaktadır.

¹²²¹ Landsberger, "Vier Urkunden vom Kültepe" *TTAED*. Sayı IV. 1940, s.30–31.

¹²²² Bu makale yazıldığında henüz Urartu ülkesinin yeri tartışılmaktadır.

¹²²³ Reilly, "Tilki Tepedeki İlk Kazılar (1937)" *TTAED*. Sayı IV, s. 146.

mitolojisinde Uruk kralı Enmerkar'ın maceraları ile ilgilidir¹²²⁴. Muazzez İlmiye Çığ, Hatice Bozkurt ve F.R. Kraus'un birlikte hazırladıkları “İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonu” başlıklı makalede Osmanlı devrinden Cumhuriyete çiviyazılı belgelerin keşfi, kimisinin yurtdışına kaçırılışı korunanların nasıl tasnif edildiği hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir¹²²⁵. Nimet Özgüç “Dövk Köyünden (Şarkışla İlçesi) Getirilen Eti Heykelciği” adlı makalesinde kazılar neticesinde artık Etilerin kuzeyde Samsun, batıda Afyon, Güneyde de Akdeniz kıyılarına kadar yayıldıklarının anlaşıldığı ancak doğu sınırlarının net olmadığını aktarmaktadır. Kayseri ve Yozgat'da Eti izlerine rastlanırken, von der 1937'de Sivas civarını Eti kültür alanına dâhil etmemiştir. Nimet Özgüç, Sivas-Şarkışla Dövk köyünde bulunduğu kesin olarak inandığı bir heykelciliğe dayanarak Hitit sınırlarını bu bölgeye kadar çekilebileceğini savunmaktadır¹²²⁶. Heykelciğin fotoğraflarına bakıldığında bu eserin Yazılıkaya'daki tanrı tasvirlerini andırdığı görülmektedir.

Kemaleddin Karamete'nin “Kayseri Müzesinde Eti Hieroglifini Havi İki Yazıt” adlı makalesinde 1939'da Kayseri yakınlarında Sultanhanı'nda bir köylü tarafından bulunan bir yazıt ile, Alevkışla'da bir köy evinden sökülüp 1940'ta Kayseri Müzesi'ne getirilen ikinci bir yazıt hakkında bilgi vermektedir¹²²⁷. Güterbock da “Sultanhanı ve Alevkışla Eti yazıtları Hakkında” makalesinde ve “Yeni Eti Hieroglif Yazıtları ve Mühürleri” ve da bu alandaki son keşiflere değinilmektedir¹²²⁸.

5.3. 1940'larda Hitit Antropolojisi

Hitit yerleşimlerindeki ilk kazılardan itibaren Antropolojinin de kazılarda elde edilen iskeletler üzerinde inceleme yürüttüklerine önceki bölümlerde değinmiştik. Antropologların amacının mümkün olduğu kadar Tarih Tezi'nin haklılığını

¹²²⁴ Kramer, “Sumer Edebiyatının Yeniden İhyası”, *TTAED*. Sayı V, s.32–36.

¹²²⁵ Bozkurt, Çığ, Kraus, “İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonu” *TTAE Dergisi* Sayı V.1949, s.221–229.

¹²²⁶ T. Özgüç, “Dövk Köyünden (Şarkışla İlçesi) Getirilen Eti Heykelciği” Kramer, S.N: “Sumer Edebiyatının Yeniden İhyası” Çeviren Semiha Moralı. *TTAE Dergisi*. Sayı V, s.45.

¹²²⁷ Kemaleddin Karamete, “Kayseri Müzesinde Eti Hieroglifini Havi İki Yazıt” *TTAE Dergisi*. Sayı V.1949, s.67–71.

¹²²⁸ Güterbock, “Yeni Eti Hieroglif Yazıtları ve Mühürleri”. “Sultanhanı ve Alevkışla Eti yazıtları Hakkında” *TTAE Dergisi*. Sayı V.1949.

kanıtlamaya yönelik olduğunu da aktarmıştık. Bu konuda Antropolojinin en önemli amacı Anadolu’da yaşayan eski insanların Orta Asya Türk halklarıyla ve modern Anadolullularla benzer fizikî özellikler gösterdiğini ve etnolojik olarak ortak bazı semboller, kültür nesneleri kullandıklarını kanıtlamaktı. Nitekim Kansu ilk antropolojik incelemelerinden biri olan, Troia civarındaki Kumtepe’de Neolitik dönemden kalma iskeletlerin brakisefal olduklarını vurgulamıştır¹²²⁹. Ancak 1936–1944 yılları arasında Alacahöyük’te ele geçen kafatasları üzerine yapılan tetkiklerde Bakır Çağ’ında ve Kalkolitik’ten itibaren Anadolu’da dolikosefallerin ve brakisefallerin birlikte yaşadığı tespit olunmuştur. Alacahöyük’te bu senelerde ele geçen 7 kafatasından üçü brakisefal diğerleri dolikosefal ve mesotisefaldir. Kansu pekâlâ aynı halka ait olduğu da ileri sürülebilecek bu iskeletlerden brakisefal olanlarının muhtemelen kalkolitik Çağ’da göçle geldiklerini savunmaktadır¹²³⁰. Kafataslarının bulunmadığı Alishar gibi örneklerde iskeletlerin boyları ve kemik yapıları karşılaştırılarak Hititler ile Selçuk ve Osmanlı Türklerinin benzerlikleri vurgulanmıştır¹²³¹.

M. Süleyman Şenyürek’in “Anadolu Bakır Çağı ve Eti Sekenesinin Kraniyolojik Tetkiki” isimli makalesinde Anadolu’da Kalkolitik ve Bakırçağı zamanından kalan kafataslarının dolikosefal olduğu vurgulandıktan sonra bunların bir kısmının Akdeniz tipi dolikosefal diğer kısmının ise Afrika kökenli kaş kemerleri bâriz, alnın geriye çıkık olduğu iptidaî tipte¹²³² olduğu söylenmektedir¹²³³. Elde edilen Kalkolitik ve Bakırçağı kafataslarının adedi 32’dir ve bunların yalnızca 5’i (%16) brakisefaldir. Şenyürek Anadolu’nun Kalkolitik ve Bakır çağı dönemlerinde brakisefallerin sayıca az olduğunu kabul etmektedir. Ancak bulunan az sayıda brakisefal kafatasının da “Alacahöyük’teki “Kral mezarlarından” elde edilmesi Şenyürek’e göre muhtemelen brakisefallerin

¹²²⁹ Kansu, “Kumtepe Neolitik Kemikleri Üzerine Antropolojik Tetkik” *Belleten* Cilt I Sayı 2.Nisan 1937.

¹²³⁰ Kansu- S.Tunakan, “Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Kazılarında (1936–1944) Bakırçağı yerleşim Katlarından Çıkarılan İskeletlerin Antropolojik İncelenmesi. *Belleten* Cilt IX Sayı 33–36 Ekim 1945, s.415.

¹²³¹ Kansu, “Anadolu’nun Irk Tarihi Üzerine Antropolojik Bir Tetkik” *Belleten* Cilt III. Sayı 9 II. Kânun 1939.

¹²³² Ne yazık ki bu türden ırkçı terimler önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere Türk Antropoloji literatürüne de sızmıştır.

¹²³³ Şenyürek, “Anadolu Bakır Çağı ve Eti Sekenesinin Kraniyolojik Tetkiki” *Belleten* Cilt V Sayı 19 Temmuz 1941, s.220–221.

Anadolu’da aristokrat ve müstevlilere hâkim sınıfı teşkil ettiklerini göstermektedir. Bronz devri başladığında brakisefallerin oranı Eti yerleşimlerinde %42’ye ulaşmaktadır ki bu durum da Anadolu’ya yoğun bir brakisefal göç yaşandığını göstermektedir.

Şenyürek Anadolu’da ırkların birbirine karıştıklarını belirtmektedir. Örneğin bir Eti kafatasında hem brakisefal nitelikler hem de negroid özellikle aynı anda görülebilmektedir. Şenyürek bu durumu Etilerin temas hâlinde bulundukları Mısırlılar vasıtasıyla zenci köle satın almalarından kaynaklanmaktadır. Boğazköy tabletlerinde zenci köle kullanıldığına dair ifadeler vardır. Nitekim Mısır’dan zenci köle alındığına dair ifadeler Tel Amarna mektuplarında da geçmektedir. Şenyürek negroid etkiyi bu şekilde açıkladıktan sonra Eti brakisefallerinin Armenoid (Ermeni) ırkından olmadıklarını kanıtlamaya yönelmektedir. Daha öncede belirttiğimiz üzere brakisefal kafatasına sahip olmak Türk “ırkına” mahsus bir durum değildi. Ermeniler de brakisefal olduğu Antropologlar tarafından daha önceden tespit edilmiş hatta brakisefal ırka “Armenoid” tip de denile gelmiştir. Von Luschan Hititleri de Armenoid tip içinde kabul etmiştir. Şenyürek bu görüşe itiraz etmekte ve Armenoidlerin “hiper brakisefal” olduklarını ve kafalarının arkasının da yassı olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen Eti sekenesindeki brakisefaller ise mutedil brakisefallerdir ve kafaları occiput yuvarlaktır, enseleri yassı değildir. Bu tipler Armenoid değil Alpin özellikler göstermektedirler. Bu nedenle Eti kafaları Armenoid tip içinde kabul edilemezler¹²³⁴.

Şenyürek, Armenoid tipin bir ırk adı olarak kullanıldığı ve Ermenice konuşan halkla eşitlenmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu tür bir eşitlemenin tüm bu insanların Ermeni olarak adlandırılması gibi bir yanılsa sebep olduğunu belirten yazar, Dr. Krogman’ın Alişar’daki Osmanlı devri sekenesinin kafataslarının bile “Armenoid” tipte olduğunu söyleyip bu insanları hatalı biçimde Ermeni ilân etmesini eleştirmektedir. Şenyürek “Burada şuna işaret etmek isterim ki bir kafanın Armenoid tipte olması o şahsın Ermeni milletinden olduğunu göstermez, çünkü bu tip Yakın brakisefalleri veya Alpinleri Türk olarak kabul etmeleri de bu tür hatalı tutumların yaygınlığını göstermektedir. Şenyürek Armenoid tezini eleştirirken Alpin-Türk tezi

¹²³⁴ Şenyürek, *agm*, s.223–225

hakkında sessiz kalmaktadır. Şark'ta birkaç millet arasında mevcuttur" demektedir¹²³⁵. Bu tamamen bilimsel ve doğru bir yaklaşım olmakla birlikte Türk antropologlarının da o dönem de tüm

Resim 57: Belleten'in 49. Sayısında (1949) Muzaffer Şenyürek'in "Karahöyük Kazısında Çıkarılan kafataslarının Tetkiki" adlı makalesinin çizimleri. (Levha V)

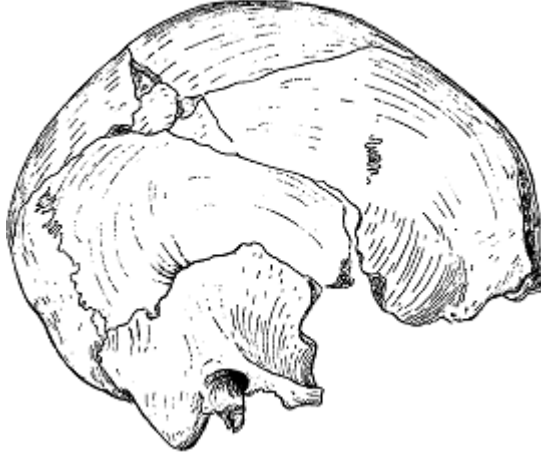

İleriki yıllarda yapılan kraniyolojik çalışmalarda da Anadolu'nun en eski halklarının dolikosefal olduğu netlik kazanmıştır. 1945'te Ekrem Akurgal ve Tahsin Özgüç tarafından kazılan Hitit-Frig yerleşimi Zile-Maşat Höyük'ten elde edilen kafataslarından sağlam olan bir örneği incelenmiş ve bununda dolikosefal olduğunu vurgulanmıştır. Şenyürek'e göre Kalkolitik dönemde Anadolu'nun ekseriyeti hâlen dolikosefaldir.¹²³⁶ 1938 Karaoğlan kazılarında Hitit tabakasında ele geçen bir iskelet

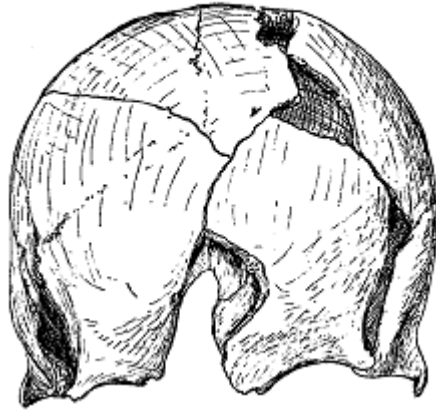
¹²³⁵ Şenyürek, *agm*, s.225

¹²³⁶ Şenyürek, "Maşat Höyük kazısından Çıkarılan Kafataslarının Tetkiki" *Belleten* Cilt X Sayı 38 Nisan 1946, s.238.

diğerleriyle birlikte Ş. Aziz Kansu tarafından tetkik edilmiştir. Kansu 20–25 yaşlarında bir erkeğe ait olan kafatasının hiper-brakisefal olduğunu söylemektedir. Karaoğlan'da bulunan bir diğer iskelet ise Frig devrine tarihlendirilmiş ve dolikosefal çıkmıştır.

Resim 58: Belleten'in 49. Sayısında (1949) Muzaffer Şenyürek'in "Karahöyük Kazısında Çıkarılan kafataslarının Tetkiki" adlı makalesinin çizimlerinden diğer bir örnek (Levha V)

Kansu, hafirlerin, bu iskeletin yanında da hem Eti hem de Frig seramikleri bulduklarını ancak Frig seramiklerinin ağır bastığını söylediklerini aktarmaktadır. Alishar ve Karaoğlan'da ele geçen Frig kafataslarının Anadolu'nun Kalkolitik Çağı kafataslarıyla paralel olduğu söylenmektedir¹²³⁷.

¹²³⁷ Kansu - Tunakan, "Eti, Frik, Klasik Devir İskeletlerinin Antropolojik İncelenmesi" Belleten Cilt XII. Ekim 1948 Sayı 48, s.-761–763,770.

Muzaffer Süleyman Şenyürek tarafından 1949'da incelenen Maraş Elbistan-Karahöyük kafataslarının yorumlanmasında yazarın artık Eti yerine Hitit terimi kullandığı görülmektedir¹²³⁸. Şenyürek post-Hitit (MÖ 1200 sonrası) çağına ait olduğunu aktardığı Karahöyük kafataslarından birinin, yüzünün genişliğinden ötürü mongoloid tipi andırdığını söylemekte; ancak bu geniş kafalara Avrupa'da da rastlandığını belirtmektedir. Örneğin Rudolph Martin'in araştırmalarına göre aynı hacimdeki kafataslarının Bavyera'da da bulunduğu görülmektedir. Bu durumda Karahöyük'te yaşayan halkın dağılımı Avrupa'yı da kapsamaktadır. Ancak Şenyürek tüm Mongoloid yapısına karşı, mongoloid ırkın bâriz özelliği olan çıkık elmacık kemikleri bulunamadığı için kesin bir yorum yapmamaktadır. Müellife göre Elbistan'ın mongoloidlerin anavatanından oldukça uzak olması da bu tiplerin Akdeniz Alpin adamı olmaları ihtimalini güçlendirmektedir. Hâlbuki Tarih Tezi'ne göre Orta Asya göçleri İzlanda Adası'na kadar ulaşmış durumdaydı. Bu durumda mongoloidlerin de Elbistan'a gelmesi Türklerin gelmesinden daha inanılmaz bir varsayım değildir. Buna rağmen Şenyürek Malatya-Aslantepe kazısında bulunan brakisefal bir kafatasını da Alpin ırktan kabul etmektedir.

Şenyürek 1941'de de savunduğu teorisini tekrar etmekte ve Kalkolitik döneme kadar Anadolu'da dolikosefallerin hâkim olduğunu, Kalkolitik ve Hitit çağlarında brakisefal ırkın geldiğini ve bundan sonra iki ırkın bir arada yaşadığını söylemektedir. Nitekim Karahöyük'te birbirine yakın katmanlardan elde edilen iki kafatasından birinin brakisefal, diğerinin dolikosefal olması da bunu kanıtlamaktadır¹²³⁹. Şenyürek'in tüm çalışmalarında Anadolu'daki brakisefalleri bir şekilde diğer brakisefallerden "Armenoid" ve ya "Mongoloid" olanlardan ayırmaya çalıştığı görülmekte ve Anadolu'da bir tek brakisefal tipin yani Alpin tipinin bulunduğunu kanıtlamaya yöneldiği görülmektedir. Kendisi hiçbir dönem Alpinlerin Türk olduğunu açık bir şekilde beyan etmemişse de o dönemin literatüründe Alpin zaten Türk anlamına gelmektedir.

¹²³⁸ Şenyürek, "Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karahöyük Kazısından Çıkarılan Kafataslarının Tetkiki" *Belleten* Cilt XIII Sayı 49. Ocak 1949, s.1.

¹²³⁹ Şenyürek, *agm*, s. 5-9.

1940'ların başında tamamlanan ve günümüzde de hâlen tartışılmaya devam edilen önemli bir antropoloji çalışması da Afet İnan'ın (o dönemde Afet Uzmay) *L'Anatolie, le pays de la "Race Turquie* adlı Fransa'da basılan doktora tezidir. Bu tezin bir özeti Afet İnan tarafından Belleten'in II. Kânun 1940 tarihli 13. sayısında yayınlanmıştır. Tezin tamamı ise bazı ek bölümlerle birlikte ancak 1948'de yayınlanacaktır. Bu büyük araştırma projesi kapsamında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde 64000 kişinin antropolojik özellikleri ölçülmüştür. Tetkik neticesinde Türkiye'de yaşayan insanların Mongoloid ve sarı ırk özellikler göstermeyen, brakisefal-Alpin olduklarının kanıtlandığı savunulmaktadır¹²⁴⁰. Bu çalışma her ne kadar XX. Asır Türkiye'si insanların fiziki özellikleri ortaya çıkarmak maksatlı görünmekteyse de Afet İnan'ın da belirttiği üzere antropolojik çalışmaların başlatılmasının temel sebebi "Türk milletinin tarihinin derin köklerinin" ortaya çıkarılmasıdır. "1931 de kurulan Türk Tarih Kurumunun büyük ve geniş çalışma programlarından biri de, tezini ırkî karaktere bağlamaktır. Tarihteki göçleri ve buna dayanan kültür hareketlerini ırkî karakterler en iyi izah ederler"¹²⁴¹. Nitekim Afet İnan doktora tezinin tamamını Türkçeye çevirip yayınlattığı zaman Fransızca aslında yer almayan bölümler de ekleyerek, Neolitik dönemden Hitit çağına ve oradan da XX. Asra kadar "Anadolu'nun bozulamamış ırk ve kültür bütünlüğünü" savunacak derecede tezini genişletmiştir.

5.4. DTCF'de Sümerleri ve Hititleri Konu Alan İlk Doktoralar

Hititoloji-Sümeroloji Bölümleri Üniversite Reformunun hemen ardından kurulmasına rağmen gerek Alman hocaların uyum sorunları gerekse öğrencilerin yetiştirilmesinin zaman alması nedeniyle bu bölümler ancak 1940'lı yıllarda etkin olmaya başlamıştır. 1943 yılından itibaren çıkarılmaya başlanılan Dil, Tarih-Coğrafya Dergisi, DTCF'de yapılan bilimsel araştırmaların yansıtıldığı ve diğer ülkelerdeki benzer çalışmalardan okuyucunun haberdar edildiği önemli bir yayın olmuştur. Yazım kadrosunun büyük bölümü DTCF Hocalarından oluşan derginin ilginç bir çizgisi de

¹²⁴⁰ Afet İnan (Uzmay), "Türkiye halkının Antropolojik Karakterleri Üzerinde Büyük Anket ve Umumî Neticeleri" *Belleten* Cilt IV. Sayı 13. II. Kânun 1940, s.50-51.

¹²⁴¹ Afet İnan (Uzmay), *agm*, s.43.

vardır. Sosyal bilimlerin hemen her alanında makaleler yayınlanan dergi DTCF'nin zengin çalışma yapısını yansıtmaktadır.

Dergideki çeşitli makaleler ve haberlerde o dönemde DTCF öğrencilerinin nasıl bir muhtevayla yetiştirildiğini öğrenmekteyiz. Hangi bölümden mezun olursa olsun talebeler diğer branşlarla ilişki içinde ve diğer branşlara da duyarlı olarak mezun olmaktadır. DTCF'nin çeşitli bölümlerinden mezun olan kimselerin de gönüllü bir şekilde arkeoloji faaliyetlerine destek oldukları ve gittikleri yerlerde tarihî-arkeolojik eserleri tespit ederek fakülteye haber vermektedirler. Örneğin DTCF'nin Türk Dili Edebiyatı Bölümü'nden mezun olup, Samsun'a Türkçe öğretmeni olarak atanan Cahit Öztelli Maşathöyük'te bulduğu bir Hititçe tabletini DTCF'ye ulaştırmıştır. Cahit Öztelli'nin keşfi o kadar önemlidir ki bulduğu tablet o güne kadar Boğazköy hâricinde tüm dünyada bulunan 6 Hititçe tableten biridir¹²⁴². Guterbock tarafından tercümesi yapılan mektubun bir özelliği de resmî bir yazışma olmayıp, çok ender rastlanan şahıslar arasında bir mektuplaşma olmasıdır¹²⁴³.

1940'lardan itibaren Hititoloji ve Sümeroloji bölümlerinde okuyan ilk öğrenciler doktoralarını verip uzmanlaşmaya başlamışlardır. Doktora tezleri Guterbock veya Landsberger'in gözetiminde hazırlanmıştır. Ancak her iki hocanın da çivi yazısı uzmanı olarak birbirlerinin öğrencilerine destek olduğu ve bir ekip olarak çalıştıkları metinlerde görülmektedir. Landsberger de Hititlerle ilgili tezleri yönetirken, Bâbil-Sümer konulu tezlere de Guterbock yardımcı olabilmektedir. Doktora tezleri genellikle DTCF dergisinde bir makale şeklinde özetlenerek yayınlanmıştır. DTCF'nde H. G. Güterbock'un öğrencilerinden Selçuk Ar "Etilerde Bahar Bayramı" adlı tez çalışmasıyla doktor olmuştur. Hititlerin Tanrı Zambaba'ya adadıkları Bahar Bayramı'nın ayrıntılarıyla inceleyen Ar'ın bu çalışmasında kullandığı dil, dönemin terminolojisini yansıtmaktadır: "Törene, hakanın yanında hatunda iştirak etmektedir. Fakat tören esnasında hatunun hemen hiç bir aktif rolü yoktur. O sadece hakan tarafından yapılan işleri seyretmek ve hakana refakat etmekle iktifa ediyor. Bundan

¹²⁴² Diğerleri Mısır Tell Amarna'da bulunan iki diplomatik mektup, Tarsus'da bulunan bir bağış belgesi, Hatay'da ele geçen bir mektup ve Alacahöyük'te keşfedilen bir mektuptur. Hitit başkenti hâricinde ele geçen metinler o dönemde bunlardan ibârettir. Guterbock, *AÜDTCF Dergisi* Cilt II Sayı 3, s.389.

¹²⁴³ Guterbock, *AÜDTCF Dergisi* Cilt II Sayı 3, s.389.

maada hatunun törenin her safhasında hakanla birlikte bulunmadığını, bazı anlarda hakandan ayrıldığını gösteren kayıtlar da vardır”¹²⁴⁴. Olaylar sanki Ortaçağ Orta Asya’sında geçiyor gibi anlatılmaktadır.

Füruzan Kinal ise, Benno Landsberger’in gözetiminde hazırladığı “ Amarna Çağında Mısır’ın Ön Asya Münasebetleri” isimli doktora tezini hazırlamıştır. Amarna Çağı’ndan kasıt Mısır’da yayılmacı Firauvnlrın hüküm sürdüğü XVIII. Sülale’nin, Hititlerde ise Şuppiluliyuma’nın hükümdar olduğu MÖ XIV. Asırdır. Kinal, “Amarna Çağı”nın oldukça çekişmeli bir dönem olduğunu Mısır’ın yayılmacı politikalarına karşı Anadolu’da Mitannilerin zayıflamaya başladığını belirttikten sonra Hititlerin vaziyetine değinir. “Hatti’de de Şuppiluliyuma ile bir yükselme devri başlar. Burada da eskiden beri cari olan bir feodalizm görülür. Mitanni feodalizminden farklıdır. Fakat başlıca başlıkları araştırılmamıştır. Etiler daha eski devlet zamanında Akadcayı almışlar ve edebiyat alanında hemen tamamen Babilin tesirinde kalmışlardır. Din bakımından ise Etilerin temasa geldikleri hemen her kavmin tanrısı Eti panteonunda yer almıştır. Buna mukabil mağlup prensliklerle muahede akdetmek Etilerin dünya kültür tarihine mal ettikleri bir hususiyettir”¹²⁴⁵. Landsberger’in gözetiminde hazırlanan bir diğer tez Kemal Balkan’ın “Bâbil’de Feodalizm Araştırmaları, Kaslar Devrinde Bâbil” isimlidir. Kemal Balkan tezinde Bâbil, Hitit, Mitanni gibi Krallıklarda tımar sisteminin teşekkülü, Sümerden mirâs alınan bürokratik devlet yapısının Bâbil’deki evrimini incelemektedir.¹²⁴⁶

Emin Bilgiç ise Landsberger yönetiminde “Kapadokya Tabletlerine Göre Anadolu Kavimleri Üzerine Araştırmalar” isimli tez çalışmasını yapmıştır. Burada Kapadokya tabletleri denilenler Assur tüccarlarının Kültepe’de bıraktıkları yazıtlardır. Aslında Kapadokya bölgeye asırlar sonra verilen bir isim olduğundan terim yanlıştır ancak Bilgiç’in deyimiyle “bu ad hakikati ifade etmemekle beraber bilim dünyasında yerleştiği için kullanılmaya devam edilmektedir. Bilgiç o tarihe kadar 2500 tabletin yayının yapıldığını vurgulamaktadır. Bu tabletlerin MÖ 1950–1800 yılları arasına ait

¹²⁴⁴ Ar, “Etilerde Bahar Bayramı” *AÜDTCF Dergisi* Cilt II Sayı 1, 1943, s.58.

¹²⁴⁵ Kinal, “Amarna Çağında Mısır’ın Ön Asya Münasebetleri” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt II Sayı 1, 1943. s100

¹²⁴⁶ Balkan, “Bâbil’de Feodalizm Araştırmaları, Kaslar Devrinde Bâbil” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt II. Sayı 1, 1943.

olduğunu belirten müellif, bu yazışmalar sayesinde Etilerden önce Anadolu’da yaşayan halkın dili hakkında bilgi edinilebileceğini söylemektedir. Burada şahıs ve şehir isimlerine eklenen ve bir kısmına Hitit isimlerinde de rastlanan –anta, –aşa, ve –urna eklerine dikkat çekilmektedir: “Bu ekleri ihtiva eden şehir adları Puruşhanta, Paranta, Nenaşa, Lipurna, Tikurna, Tişmurna’dır. Bu şehirlerin çoğu ve aynı ekleri taşıyan diğer birçok şehir adları Eti metinlerinde görüldüğü gibi Lidya, Likya, Kilikyâ v.s. gibi cenubî ve cenubu garbî Anadolu kavimlerinin dillerine ait kitabelerde de bu eski ekleri muhafaza eden birçok şehir, tanrı ve şahıs adları mevcuttur. (...) -anta, -aşa ile- urna ve şahıs adları münasebetiyle zikredilen -uman veya -umna ve -ala ejderi gerek mezkûr Anadolu dillerinde gerekse Yunanistan’ın Hint-Avrupalılardan önceki sekenesine ait dil bakiyelerinde, hatta Etrüsk kitabelerinde dahi ortaya çıkmaktadır. Kapadokya metinlerinde görülen Tarhu-ala adıyla Eti metinlerinde görülen Tarhunza tanrı ve Tarhunt-aşa şehir adlarında bulunan Tarhuköku de Etrüskçe’deki Tarquinius’ta tekrar tezahür etmektedir”¹²⁴⁷.

Bilgiç Luvi ve Hitit dillerinde rastlanan bir dizi ekin Hint-Avrupa lisanlarıyla açıklanamayacağını savunmaktadır. “-uman, -şar, -aşa eklerinin ve bunların birleştikleri köklerin Luvi diline has olmadıkları ve meselâ hakiki bir Luvi elemanı olan-muva ekinin Kapadokya metinlerinde bulunmadığı fark edilmektedir. Mezkûr eklerin Hint - Avrupa dilleriyle mukayeseleri de ikna edici bir netice vermemiş, bilginlerin öz Etice saymak istedikleri, adı geçen eklerle birleşen haşşu- (kıral), “şalli- (büyük), şüni- (tanrı) gibi kelimelerin Hint - Avrupa dillerinden müştak olmadıkları anlaşılmıştır. Bu sebeple, Eticede ye kısmen Luvicede rastlanan ek ve köklerin bunlara daha eski bir dilden geçtiğini kabul etmek lâzımdır. İşte biz bu dile ait eklerin muahhar Luvi sahasında yayılmış olduklarını göz önünde tutarak Proto-luvi adını kullanıyoruz”¹²⁴⁸. Bazı kelimeler ise Proto-Luvi kelimelere Ön Eti ekler eklenerek oluşturulmuştur. Örneğin “Proto- Etice” olduğu anlaşılan (Hattice) ve Hititçede de varlığını koruyan “nakki” (mühim, ağır) kelimesi Proto –Luvicede –ahşu ekiyle birleşerek Nakki-ahşu şahıs adı oluşturabilmektedir. Başka bir şahıs adında ise Proto-Luviceden Hititçeye geçen “şuppi” (temiz) ile Hattice –anişka ekiyle birleşerek

¹²⁴⁷ Emin Bilgiç, “Kapadokya Tabletlerine Göre Anadolu Kavimleri Üzerinde Araştırmalar” *AÜDTCF Dergisi* Cilt II. Sayı 1. 1943, s.37.

¹²⁴⁸ Bilgiç, *agm*, s. 40.

Şuppi-anika ismi oluşmuştur¹²⁴⁹. Bilgiç'in makalesinde Hititçenin bir Hint-Avrupa dili olarak kabul edildiği görülmektedir.

Arkeoloji kürsüsü öğrencilerinde Nimet Dinçer ise “Anadolu’da Damga mühürleri” adlı doktora çalışmasını Remzi Oğuz Arı gözetiminde yapmıştır. Kalkolitik’ten Hitit Krallığının yıkıldığı MÖ 1200 tarihine kadarki Anadolu’da bulunan mühürleri tetkik etmektedir. Mühürler Antik çağ için birinci derecede kaynaktırlar ve yazının bulunmasından sonra kullanılanlar Kralların isimlerinin, Krallıkların sınırlarının belirlenmesinde önemlidirler. Dinçer henüz Troia’da mühür yokken dâhi Orta Anadolu’da mühür bulunduğunu aktarmaktadır. “Kalkolitik Çağ mühürleri yalnız Orta Anadolu’da elde edilmiştir. Buna mukabil, çağdaşı olarak kabul edilen I. Truva kültüründe, bu çağa atfedilebilecek misâl yoktur. Bu durum, Orta Anadolu’nun Batı ile olan zıtlığını mühürlerin de kuvvetlendirdiğini gösterir. Çünkü bu çağda Batı Anadolu’da mührün hiç görülmemesi, bundan sonraki çağda da Orta Anadolu’daki üstün bolluğa rağmen burada bir kaç numuneye inhisar etmesi, bizce tesadüften ziyade bir kültür tezahürüdür. Mühür Doğu Avrupa’da olduğu gibi, burada da - Önasya memleketlerinin aksine - revaç bulmamaktadır. Orta Anadolu’da Kalkolitik çağ araştırmaları pek mahdut olduğu için, mühür yalnız Alişar’da elde edilmiştir. Bunlar dört orijinal, bir de baskıdan ibrettir”¹²⁵⁰. Kalkolitik mühürlerin Tel-Halaf’takileri fakat daha ziyâde İran’daki örneklerle benzediği vurgulanmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç Troia’nın kültürel olarak Orta Anadolu’dan farklı bir gelişim göstermesi ve Orta Anadolu’da bürokratik geleneğin daha erken gelişmiş olması olabilir. Müellif, Turova yerine bu gün de kullanılan “Truva” terimini benimsemektedir.

Bakır Çağı mühürleri ise Teselya’dan Mohencadaro’ya kadar birbirine benzeyen bir tarzda üretilmişlerdir. Genelde haç ve hayvan motifleri kullanılmıştır. Yazar incelediği dönemlerden en fazla “eski Eti Çağı”na önem verdiğini belirtmektedir. Bu mühürlerin yeniden tarhlendirilmesi gerektiğini savunan yazar, Assurlu tüccarların tarihleri belirlenmiş bazı tabletlerde kullandıkları mühürlerin aynalarına Alişar’da da

¹²⁴⁹ Bilgiç, *agm*, s. 41 Bu çok uluslu toplumlarda sıkça rastlanan bir durumdur. Keresteciyan, Demirciyan, Hacıdakıs, Köprülüzâde gibi.

¹²⁵⁰ Nimet Dinçer, “Anadolu Damga Mühürleri” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt II Sayı 1. 1943, s.73.

rastlandığını ve bu gelişmenin tarihlendirmeyi kolaylaştırdığını belirtmektedir. Mühürlerde yer alan grotesk yaratıkların mesela grifon'un Anadolu'da üretildiğini iddia eden Dinçer, mühürlerde yer alan bazı sembollerin Güneş olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir: “Semboller. astraldır. Bunların arasında en önemlisi güneş olmak üzere, ay ve yıldız vardır. Güneşin tabî ve üslûba sokulmuş örneklerinin tasvirinde büyük bir başarı gösterilmiştir. Üslûba sokulmuş şekli bir güneş olarak kabul eden Bittel'in görüşü, Kültepe silindir mühür baskılarında var olan güneş kurslarının arasında aynı şeklin tespît edilmesi ile kuvvetlenmiştir”¹²⁵¹. Dinçer en iyi aydınlatılan çağın Yeni Eti Dönemi olduğunu ve bu konuda Güterbock'un eserlerinin yol göstericilik yaptığını aktarmaktadır. Mühürlerin evriminden çıkarılan netice Kalkolitik'ten Bakır çağına geçilirken bir değişim yaşanmadığı; ancak tunç çağında önemli değişimler yaşandığıdır. Bu da Hititlerin geldiği tahmin edilen tarihle örtüşmekte ve bir istilâyı kanıtlamaktadır: “Hülâsa: Anadolu damga mühürlerinin incelenmesi ile, Kalkolitik çağ ile Bakır çağı arasında bir kesilme olmadığı, Orta ve Batı Anadolu ikiliğinin kuvvetlendiği, Eski Tunç çağının yeni bir kültür olduğu ve Alişar Eti tabakalarının tarihinin daha kesin bir hal aldığı anlaşılmaktadır”¹²⁵².

Hititoloji çalışmaları zamanla salt dil çözümlemelerini aşarak Hitit toplumunun hemen her noktasında değinen gerçek bir sosyal inceleme alanına dönüşmüştür. İlk Türk Hititologlardan Sedat Alp 1947'de *AÜDTCF Dergisi*'nde Hitit kanunları ve hukuku üzerine iki makale neşretmiştir. Aslında Sedat Alp'in de belirttiği gibi Boğazköy'de bulunan tabletlerin okunması neticesinde daha 1920'lerde yılında Almanya'da Hitit yasaları hakkında eserler basılmış ve çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiştir¹²⁵³. Tabletlerin bir kısmı kırık ve eksik olduğundan Hitit kanunlarının muhtevasını toparlamak oldukça zordur. Farklı katmanlarda iç içe karışmış tabletler değişik zamanların yorumlarının birbirine karışmasına neden olmaktadır. Alp'in aktarımıyla: “Goetze 3 ve 2'nolu tabletlerde öldürülen bir köle için ceza olarak iki insanla tazmine hükmedildiği halde 4'te bunun paraya tahvil edilmesinde bir terakki

¹²⁵¹ Dinçer, *agm*, s.78.

¹²⁵² Dinçer, *agm*, s.74-80.

¹²⁵³ H. Zimmern. und J. Friedrich, *Hethitische Gesetze aus dem Staatsarchiv von Boghazköi* (Alter Orient 23, 2), ayrıca Nachträge [1923] Fransızca olarak: Fr. Hrozný, *Code Hittite provenant de l'Asie Mineure* (Hethitica 1). İngilizce olarak: A. Walther, *The Hittite Code*, J. M. P. Smith, *The Origin and History of Hebrew Law*, The University of Chicago Press, 1931.

görmekte ve 4'ün daha yeni olduğuna inanmaktadır. 3, 2 ve 5 numaralı metinlerde bir reformdan bahsedilmekte, bazı suçlar için eskiden verilen cezalarla yeni cezalar karşılaştırılmakta ve cezalar eskiye nazaran yarıya indirilmektedir.

Bu redaksiyonlarda eskiden saray için alınan hissenin affedildiği de bildiriliyor. 3, 2 ve 5'te bildirilen cezaların eski miktarları ile 4'te tayin edilen cezalar birbirine uymuyor vb”¹²⁵⁴. Bu uyumsuzlukların bir nedeni de Hititli yazmanların hatalarından kaynaklanmaktadır. Sedat Alp yazmanların bazen kanunları eksik veya hatalı naklettiklerini savunmaktadır. Meselâ madde XII'de hür bir insanın burnunu ısırana karşı 30 mine, ve madde XIII'te bir kölenin burnunu ısırana karşı 15 mine gümüş, yani aşağı yukarı 15 veya 7,5 kilo gümüş ceza olarak kesilmektedir ki bunun doğru olabileceği çok şüphelidir.”¹²⁵⁵ Esas zevceden erkek çocuk olmayınca ikinci kadından doğan erkek çocuğun kiral olacağı söyleniyor”¹²⁵⁶. Kölelerin durumu ise diğer Ön Asya devletlerine göre daha iyi olmakla birlikte yine de dramatiktir. “Hititler'de köle, diğer eski milletlerin hukukuna nazaran daha müsait durumda olmasına ve hukuk kabiliyeti tanınmasına rağmen, hürlerle nazaran hukuku daha az olan bir unsurdur. Kölelere karşı işlenilen suçlar, hürlerle karşı işlenilen suçlara nazaran daha az ve umumiyetle yarı yarıya ceza görmektedir. Suçlu olarak köleye, umumiyetle hür bir kimseye aynı suç için hükmedilen cezanın yarısı kesilmektedir. Bunu, ya kanun vazının kölelere karşı bir taraflı hareket etmemek arzusu ile veya kölelerin ödeme kudretinin nazarı itibara alınması ile izah edebiliriz. Fakat bazı hallerde kölelere kulak ve burun kesme gibi vücut sakatlayıcı cezalar yükletildiği de vakidir”¹²⁵⁷. Uzuvarların kesilmesi, genelde Sâmi toplumlarında yaygın olan bu uygulamanın Hititlere de yansdığını göstermektedir.

Mebrure Tosun, Landsberger gözetimindeki “Sumer-Babil Sanatının Bazı Önemli Mitolojik Tipleri Üzerinde Yeni Arkeolojik ve Filolojik Araştırmalar” isimli tez çalışmasıyla doktor olmuştur. Bu tezi oldukça olumlu bulan Güterbock Sümer ve Hitit medeniyetleri hakkındaki incelemelerin birbirine paralele gelişmesi gerektiğini

¹²⁵⁴ Alp, “Hitit Kanunları Hakkında” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt V Sayı 5. 1947. s.467.

¹²⁵⁵ Alp, *agm*, s.468.

¹²⁵⁶ Alp, *agm*, s.471–475.

¹²⁵⁷ Alp, *agm*, s.477.

zirâ Eti uygarlığının Mezopotamya etkisi altında olduğunu vurgulamaktadır. Bu tezde Mebrure Tosun öncelikle yazının olmadığı dönemde dinî yapının anlaşılmasında mühürlerde yer alan sembollerin öneminden söz etmektedir. Ardından “Sümer dininin daha ziyâde toprağa bağlı tanrılara dayandığını, sonradan Mezopotamya’ya yerleşen Sâmililerin ise Güneş merkezli bir tapımı getirdikleri” teorisinin yanlış olduğunu savunmaktadır. Mebrure Tosun Ay, Güneş, Yıldız tapımlarının Sâmililer geldikten çok daha sonra, Sargon döneminde sistemleştiğini iddia etmektedir. Tosun boğa kültürünün Sümer’de ikinci planda kaldığını ve hiçbir zaman Yakın Doğu’daki diğer kültürlerde olduğu gibi boğa tapımının yaygınlaşmadığını vurgulamaktadır¹²⁵⁸.

5.5. İnönü Döneminde Müzeler

Remzi Oğuz Arık’ın 1947’de yayınlanan *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Klavuzu* isimli çalışması bu dönemde müzelere ne ölçüde değer verildiğinin doğrudan kanıtıdır. R. Oğuz Arık’ın sözleriyle: “...İnsanlığın vicdanını yumuşatan, zıt kitlelerin aydınlarını çekinmeden içine çağırıp aynı sevgi çevresinde toplayabilen tek modern tapınak müzedir....müze bu günün ideal topluluğuna (yâni millete) temel olan yurt gerçeğini de, dünüve bugünün ile aksettiren tek modern kuruldur”. Bu küçük kitap Türkiye’de yaşanan bütün siyasal değişimlere rağmen CHP’nin arkeoloji ve müzecilik faaliyetlerine hâlen ne ölçüde önem verdiğini de göstermektedir. Arık, müzecilik faaliyetlerinin iktidar partisinin programında yer almasından sitayişle bahsetmektedir¹²⁵⁹.

Hititçe metinlerin çözümü müze çalışmalarıyla birlikte ilerlemiştir. Bu çalışmalar arasında 1945’te hazırlanıp 1948’de Kemal Balkan tarafından yayınlanan “Ankara Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri” anılmaya değer. Bu çalışmada Balkan, Ankara Arkeoloji Müzesi’nde köylüler tarafından bulunup getirilen

¹²⁵⁸ Mebrure Tosun, “Sumer-Babil San’atının Bazı Önemli Mitolojik Tipleri Üzerinde Yeni Arkeolojik ve Filolojik Araştırmalar”, s.15–21.

¹²⁵⁹ Arık, *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Klavuzu*. CHP Halkevleri Yayınları. Ankara 1947, s.5–7.

150 kadar tabletten neşredilmeye değer olanların yayınlandığını aktarmaktadır¹²⁶⁰. İnönü Döneminde Hititleri doğrudan ilgilendiren eserlerin yer aldığı Gaziantep Arkeoloji Müzesi (1944) ve Hatay Müzesi (1948) faaliyete geçmiştir.

5.6. Üçüncü ve Dördüncü Türk Tarih Kongrelerinde Sümer ve Hititler

15 Kasım 1943 tarihinde toplanan III. Türk Tarih Kongresi İnönü döneminde tarih ve arkeoloji faaliyetlerindeki genel değişimi yansıtmaktadır. II. Tarih Kongresi'ndeki tebliğlerin büyük çoğunluğu Prehistorya ve Eskiçağ Tarihi muhtevalıyken; III. Kongrede Ortaçağ, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini konu alan tebliğlerin sayısı (46) arkeoloji, antropoloji ve Eskiçağ tarihi ile ilgili olanları (41) geçmektedir. III. Tarih Kongresi resmî olarak Türk Tarih Tezi'nden uzaklaşmış değildir. Kongrenin açılışını yapan Şemsettin Günaltay, Alacahöyük'ten çıkarılan arkeolojik nesneleri “eski atalarımızın kıymet biçilemeyen medeniyet eserleri” olarak nitelemektedir¹²⁶¹. Dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel de benzer şekilde “Orta Asya'yı kaynak ve bu günkü Türkiye'yi öz yurt alan tarih tezi, Cumhuriyet nesillerine, ilk ağızda, yanlışları silen bir hâkikat ışığı getirdi” diyerek tezi sahiplenmektedir¹²⁶².

Türk Tarih Kurumu başkanı Muzaffer Göker TTK'nun II. Kongre'den sonraki 6 yıllık çalışmalarını özetlerken, R. Pumpelly'nin Anav Hafriyatları Raporunun, Goetze'nin *Eski Şarkın Medeniyet Tarihi* adlı eserinin, Hrozní'nin *Ön Asya'nın En Eski Tarihi* adlı çalışmasının tercüme edildiğini Gordon Childe'in *Şarkın Kablettarihi*'nin (Doğu'nun Prehistoryası) de çevrilmekte olduğunu haber vermektedir¹²⁶³. Ayrıca Türk yazarların da Hitit kültürü üzerine yaptıkları aştırmaların yakında yayınlanacağı haber verilmektedir. Muzaffer Göker'in yakında basılacak dediği albümlerden biri olan fakat 1967'ye kadar neşredilemeyen Zehra Örnek'in “Alacahöyük Motifleri”nde Hitit motifleri ile Alacahöyük'te modern çağda yaşayan

¹²⁶⁰ Balkan, Ankara Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Boğazköy Tabletleri, MEB Yayınları, İstanbul 1948

¹²⁶¹ III. Tarih Kongresi Açılış Konuşmaları. *III. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi. Ankara, 1948 s.4.

¹²⁶² III. Tarih Kongresi Açılış Konuşmaları, s.8

¹²⁶³ Muzaffer Göker, “Türk Tarih Kurumu'nun Altı Yıllık Çalışmaları” *III. Türk Tarih Kongresi*. s.16. Bu tercüme kitaplar arasında sadece G. Childe'in ki *Doğunun Prehistoryası* Adı ile basılmış diğerleri neşredilmemiştir.

köylülerin kilim motifleri karşılaştırılmaktadır. Zehra Örnek, Alacahöyükte'ki Türk köylerindeki motiflerin Orta Asya ve Hititlerdeki motifleri andırmasından yola çıkarak Orta Asya, Türk ve Hitit kültür birliğini gösterme amacını taşımaktadır¹²⁶⁴. Muzaffer Göker'in yaklaşımındaki ton farkı ise şu cümleden anlaşılmaktadır: “Geçmişteki ve bu günkü Türk kültürünün bir bütün olduğunu göz önünde bulunduran kurumumuz, etnografik tetkiklere önem vermektedir. Bu günkü maddi ve manevi medeniyetimiz Orta Asya'daki babalarımızın ve Asya tesiri altında kalan eski Ön Asya kavimlerinin bıraktıkları kültür mirasının bir muhassalasıdır”¹²⁶⁵ Böylece Eski Ön Asyalılar Türk değil Asya'dan etkilenen kavimler olmakta ve Türklere belli bir kültür mirası ulaştırır hâle gelmektedirler.

Muzaffer Göker'den sonra söz alan Afet İnan 1937–1943 arasındaki arkeolojik faaliyetler hakkında bilgi vermektedir. Ancak Afet İnan bu tebliğinde bilinçli olarak Anadolu prehistoryasının ve genel olarak arkeoloji ve prehistoryanın bütün evrensel cetvellerini alt üst etmiştir. Anadolu'nun Paleolitik ve Mezolitik istasyonlarını saydıktan sonra Afet İnan “henüz Anadolu'da Neolitik bir yerleşim bulunamamıştır” demek yerine birdenbire Kalkolitik Çağa atlayıvermektedir. Afet İnan Kalkolitik Çağ'ı maden kullanımının yanı sıra çanak çömlek üretilmeye ve hayvanların evcilleştirilmeye başlanıldığı dönem olarak tanımlar. Hâlbuki keramik üretimi ve hayvanların evcilleştirilmesi Neolitik Çağ'ın özellikleridir ve maden kullanımı ancak Neolitik devirden sonra gelen aşamadır. Nitekim Afet İnan da bunu bilmekte ve “Avrupa prehistoryasında bu devreye Neolitik denir, çünkü orada çanak çömlek ve cilâlı taş işçiliği vardır; maden hiç yoktur. Şarkın hususiyeti, insanların pek erkenden madenleri işlemeğe ve kullanmaya başlamasıdır”¹²⁶⁶ diyerek kendi terminolojisini temellendirmeye çalışmaktadır.

Böylece Afet İnan'ın kronolojisine göre Anadolu Neolitik dönemi hiç yaşamadan bir anda hayvanların evcilleştirildiği, keramik üretildiği ve maden işlendiği bir döneme atlamış Avrupa ise madenlerin tanınmadığı Neolitik teknolojide takılıp

¹²⁶⁴ Zehra Örnek, “Alacahöyük ve Civarı Örne ve Dokuma Motifleri” *Türk Etnografya Dergisi* Sayı IX. TTK Basımevi Ankara 1967.

¹²⁶⁵ Göker, *age*, s.25

¹²⁶⁶ İnan, “Türk Tarih Kurumu'nun 1937'den 1943'e kadar Arkeolojik Çalışmaları” *III. Türk Tarih Kongresi*, s.36.

kalmıştır. Bu tablo Orta Asyalı Türklerin büyük bir medeniyete sahip oldukları bir dönemde Avrupalı mağara adamını taş yontarken gösteren tarih haritalarıyla uyusmaktadır. Buna rağmen Anadolu'daki arkeolojik keşifler neticesinde maden eşyalar ancak MÖ IV. Bine aiten Afet İnan'ın hangi kanıtlara dayanarak Anadolu'da maden kullanımını hayvanların evcilleştirildiği Neolitik Çağ'a kadar geri götürdüğü belli değildir. Nitekim kendisi de sık sık başvurduğu şekilde belli bir tarih ve yer vermeden “Şarkta madenlerin pek erkenden kullanıldığı”nı savunarak iddiasını geçiştirmektedir.

Alacahöyük kral mezarları ve Tekeköy Mezarlığı gibi alanlardan elde edilen oldukça az sayıda iskeletlere dayanarak Afet İnan MÖ III. binde Anadolu'nun ekseriyetle dolikosefal ve mezosefal insanların yaşadığını ancak hâkim unsurun brakisefallerden oluştuğunu iddia etmektedir. Afet İnan'ın verdiği bilgilerden 1937–1943 arasında Samsun'da Dündartepe, Tepeköy, Kaledoruğu, Höyüktepe, Alevitepe, Kurnaztepe, Kilisetepe, Kırşehir'de Hashöyük, Ankara'da Hacılar, Bitik, Bolu'da Orman Mektebi Höyüğü ve Ani Harabelerinde Eti eserleri ele geçmiştir. Yazar “Eti” terimini kullandığı için bunların Hatti veya Hitit devrine mi ait oldukları net değildir. Sadece Dünder tepesi'deki III katmanında verilen tarihlerden Hititlere ait olduğu anlaşılmaktadır¹²⁶⁷.

Karaoğlan Höyüğündeki Hitit mimarisi hakkında bilgi veren Remzi Oğuz Arık'ın tebliği nesnel ve teknik bir içeriğe sahiptir¹²⁶⁸. Bir diğer tebliğinde Remzi Oğuz Arık Anadolu'da bulunan son Hitit yerleşimleri hakkında detaylı bilgi vermektedir. Ankara, Hacılar, Konya civarından yapılan araştırmaların Hititlerin güney yayılımının sınırlarının anlaşılmasındaki öneminden bahsetmektedir.¹²⁶⁹ Bossert ise Hitit sanatındaki boşlukların Mısır sanatı sayesinde doldurulabileceğini zira Mısırlıların Hitit mabetlerini yağmalayarak birçok eseri kendi ülkelerine götürmüş olduklarını belirtmektedir¹²⁷⁰. Nimet Dinçer Hitit damga mühürleriyle ilgili bir tebliğ

¹²⁶⁷ İnan, agm, s.339–41.

¹²⁶⁸ Arık, “Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığının Özellikleri” *III. Türk Tarih Kongresi*.

¹²⁶⁹ Arık, “Anadolu'da Yeni Yerleşme Yerleri” *III. Türk Tarih Kongresi*, s.342–352.

¹²⁷⁰ Bossert, “Mısır Panteonunda Hitit Tanrıları” *III. Türk Tarih Kongresi*, s.65.

sunmuş¹²⁷¹ Emin Bilgiç de Hititlerin gelişi esnasında Anadolu'daki etnik yapıyı masaya yatırmıştır.

Her iki makale de ve bunların yanı sıra Kemal Balkan'ın Kongreye yetiştirmeyen “Ön Asya’da MÖ 1600–1200 Devri İçin Feodalizmin Tesmiyesi Doğru mudur?” başlıklı olanı da *AÜDTCF Dergisi*’nde basılmışlardır. Bu tebliğler DTCF’nin daha az politik ve daha teknik çizgisini yansıtmaktadırlar. Başka bir yazarın elinde muhtemelen çok daha farklı kaleme alınacak olan Emin Bilgiç’in tebliği bu nesnel yaklaşımın kanıtıdır. Assurlara ait Kaneş yazıtlarına (Kapadokya Tabletleri) dayanarak yazar MÖ 2000 dolaylarında Anadolu’da Hititlerin henüz sayıca az olduklarını, Luvi ve proto-Etiler ile karıştıklarını belirtmektedir. Öyleki ana-babası proto-Eti adı taşıyan bir çocuğun adı Luvice olabilmektedir. Bu durumun tersi de sıklıkla görülebilir.¹²⁷²

Arkeolojik kayıtlar Hititler ile Assurlu tüccarlar arasında bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak Boğazköy ve Alışar’ın Hitit tabakalarında Assur yazıtlarına rastlanmasına karşın yazıtlarda çok az Hititçe kelime yer alması ilginçtir. Buna karşın bol miktarda proto-Eti (Hatti) ve Luvice isim ve kelime rastlamaktadır. Bilgiç’e göre Assur tabletlerinde Hititçe isim ve kelimelerin azlığı Hititlerin henüz bu çağda Anadolu’da seyrek bir nüfusa sahip olduklarını göstermektedir¹²⁷³. Dilbilimsel kanıtlarla Antropolojik kanıtların her zaman birbirini desteklediğine inanılan 1930’lardaki durumun aksine Bilgiç’in makalesinden Hititlerin Anadolu’ya antropologların düşündüğü gibi birden bire değil¹²⁷⁴ tedrici olarak geldikleri düşüncesi doğmaktadır. Nitekim Hititlerin Anadolu’ya geliş yönleri ve tarzları daha uzun yıllar tartışılmaya devam edilecektir. Türk Tarih Tezi yanlıları Hititlerin ani akınlarla Anadolu’ya geldikleri teorisine daha yakın dururken, Tarih Tezi’ni benimsemeyenler aşamalı göç yanlısı olmuşlardır. Emin Bilgiç’in diğer tebliği de aşağı yukarı aynı konuyu temel almıştır¹²⁷⁵.

¹²⁷¹ Dinçer, “Anadolu Gliptiğinin MÖ 1200 Yıllarına Kadar Tekâmülü” *III. Türk Tarih Kongresi*, s.380–386.

¹²⁷² Bilgiç, “MÖ 2000 Yıllarında Anadolu kavimleri” *III. Türk Tarih Kongresi*, s.386–393.

¹²⁷³ Bilgiç, *agm*, s.393–393.

¹²⁷⁴ Aynı Kongrede Ş. Aziz Kansu, Demir devrinde birdenbire artan brakisefallere dayanarak Hititlerin Anadolu’ya müstevli olarak bir anda geldikleri kanaatindedir. Bkz: *III. Tarih Kongresi* s.313.

¹²⁷⁵ Bilgiç, “MÖ Takriben 1950–1850 Yıllarında Yazılmış Vesikalardan Anadolu’nun İlk Tarihi çağı hakkında Elde Edilen bazı Mühim Neticeler” *III. Türk Tarih Kongresi*, s.563–569.

Mebrure Tosun'un "Mezopotamya'da Boğa Kültü" başlıklı tebliğinde, Türk araştırmacıların o güne kadar pek yapmadığı bir tarzda, kültürler arası benzerlikleri tabiatın benzer şekillerde algılanmasına bağlamaktadır. Örneğin boğa kültü hemen her Ön Asya toplumunda mevcuttur ve gene her kültürde boğa ile gökyüzü arasında bir bağ kurulmaktadır. "Sümerler hava tanrılarına aslan ünvanı verdikleri gibi bilhassa boğa hatta kudurmuş boğa ünvanını verirler". Mebrure Tosun: "Hava tanrısının göklerden kükreyip böğürmesi pek akla yakın bir şey olduğu için Etilerin, Fenikelilerin, Yahudilerin ve Yunanlıların tanrılarına bu ünvanı vermelerinde, kültürel bir münasebet aramağa zannederseniz lüzum yoktur"¹²⁷⁶ demektedir böylece benzer kült ve törenlerden etnik birlik ve etki arama alışkanlığını terk etmektedir. Bu tebliği Firuzan Kınal'ın Tarih Teziyle bir ilişkisi olmayan Amarna Mektupları üzerine tebliği takip eder¹²⁷⁷. Bahadır Alkım'ın Hitit Kaya anıtları üzerine tebliğinde de net bir etnik vurgu yapılmadan Hitit kaya anıtlarının Sümer ve Orta Asya kökenli olduğunu savunulmaktadır. Alkım, Orta Asya'dan göçen Bulgar kavimlerinin benzer kaya anıtları dikmesini de bu tezinin kanıtları arasında saymaktadır¹²⁷⁸.

Tahsin Özgüç tebliğinde Hititlerin kuzey sınırlarını tartışmaya açmış ve Samsun civarındaki keşiflerin Hititlerin Karadeniz'deki etkinliğini kanıtladığını savunmuştur¹²⁷⁹. Kemal Turfan Hititler ile ilgili mevcut kronolojinin değiştirilmesi gerektiğini, 1938 sonrası yapılan bazı keşiflerle Hititlerin Bâbil'i istilasının MÖ 1600 hatta MÖ 1530'lara çekildiğini aktarmaktadır. Hititçe tabletlerin kalın bir yangın tabakasının üzerinde bulunmasından yola çıkan Turfan, Hititlerin Anadolu'ya hızlı bir istila sonucu yerleştiklerine inanmaktadır.¹²⁸⁰ R. Davies ise Hititlerin batı sınırlarıyla ilgilendiği tebliğinde İzmir civarında zayıf da olsa bir Hitit etkisinin mevcut olduğunu, İzmir'den daha güneyde ve Troya'da, Hititlerin doğrudan hâkim olmadıklarını; ancak buradaki yerli halkların Hititlere tâbi olma olasılıklarını yüksek olduğunu

¹²⁷⁶ Mebrure Tosun, "Mezopotamya'da Boğa Kültü" *III. Türk Tarih Kongresi*, s. 70.

¹²⁷⁷ Kınal, "Amarna Mektupları Üzerine Yeni Araştırmalar" *III. Türk Tarih Kongresi*.

¹²⁷⁸ Alkım, "Ön Asya Sanatında Hitit Kaya Rölyeflerinin Hususiyeti" *III. Türk Tarih Kongresi*, s.612–622.

¹²⁷⁹ T. Özgüç, "Samsun Hafriyatının 1941–1942 Neticeleri" *III. Türk Tarih Kongresi*, s.395.

¹²⁸⁰ Kemal Turfan, "Eski Anadolu Kronolojisi Üzerine Yeni Araştırmalar" *III. Türk Tarih Kongresi*, s.420–424.

savunmaktadır¹²⁸¹. R. Kraus ise İstanbul Arkeoloji Müzesinde yer alan çiviyazılı tabletler hakkında bilgi vermiş, 80000 tabletlik koleksiyonuyla Müzenin dünyanın en önemli çiviyazılı arşivlerinden birine sahip olduğunu belirtmiştir.

1 Kasım 1943 itibariyle mezkûr 80000 tablettten 49.815 konservasyonunun yapıldığını, 10.681'nin ise envanterinin çıkarıldığını aktarmaktadır¹²⁸². Tüm bu tebliğlerde salt teknik meseleler işlenmiş Türk Tarih Tezi karşıtı veya yanlısı herhangi bir yorum yer almamıştır.

Diğer bazı yazarlar ise tıpkı Afet İnan gibi hâlen Türk Tarih Tezi'ne sadıktırlar ve tezin bazı temel argümanlarını kanıtlama gayreti içindedirler. Örneğin Hamit Zübeyir Koşay: "Karaz Sondajı" başlıklı tebliğinde "Doğu Anadolu'da yapılacak kazıların ortaya koyacakları kültür belgeleri Etilerin ve Phryglerin Anadolu'ya batıdan girdikleri yolunda olan tezleri büsbütün alt üst edebilir. Bu düşüncelerledir ki Türk Tarih Kurumu beni Erzurum'un 15 km şimal batısında bulunan Karaz Höyüğünde 1942 yazında bir sondaj yapmağa memur etti"¹²⁸³ demektedir. Türk Tarih Tezi'ne göre Hititler Orta Asya'dan Anadolu'ya Doğu Anadolu yoluyla girdikleri için Koşay mesleki mesaisinin büyük kısmını bu göçe ait izler aramakla geçirmiştir. Ayrıca eğer Hititler Doğu Anadolu'dan geçerek Orta Anadolu'ya yerleşmişlerse her iki bölgenin kültür kalıntılarının da ortak olması gerekmektedir. Nitekim Koşay Karaz'ın Bakır çağı seramiğinin, Alacahöyük, Alişar ve Ahlatlıbel'in seramiklerinin aynısı olduğunu savunmaktadır.¹²⁸⁴ Ancak söz alan Tahsin Özgüç, Koşay'ın iddialarına karşı çıkarak, Orta Anadolu seramiğinin sadece biçimsel (form) olarak Karaz seramiğine benzediğini fakat Karaz seramiğinin en belirgin özelliği olan şerit süslemelere sahip olmadığını belirtir.

¹²⁸¹ Davies, "Batı Anadolu'nun Atikiyatı" *III. Türk Tarih Kongresi*, s.529-530.

¹²⁸² Kraus, "İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonu, Bir Tarih Arşivi" *III. Türk Tarih Kongresi*, s.639-640.

¹²⁸³ Koşay, "Karaz Sondajı" *III. Türk Tarih Kongresi*, s.166.

¹²⁸⁴ Koşay, *age*, s.166

Özgüç, Orta Anadolu’da bu türden bir seramiğin henüz bulunmadığını, Karaz seramiğinin benzerlerinin Kafkasya-Maykop da ele geçtiğini eklemektedir¹²⁸⁵. Tahsin Özgüç ayrıca Koşay’ın Karaz’ın Bakır Çağı’na ait kabul ettiği bir ok ucunun çok mütekâmil olduğunu Bakır Çağı’na ait olamayacağını bölgede hiçbir höyükte Bakır Çağı’na ait bu gelişmişlikte bir ok ucu bulunmadığını da vurgular ve bu objeyi intrusion (dışarıdan karışmış) olarak niteler¹²⁸⁶. Türk Tarih Tezi’ne göre Türkler Neolitik dönemden beri madencilikle uğraştıkları için, Koşay Karaz’da bulunan bu ok ucunu Bakır Çağı’na dâhil etmeyi uygun görmüştür. Tahsin Özgüç’ün eleştirilerine, Koşay “Karaz’da henüz tek bir sondaj yapıldığını birçok meseleye cevap vermek için henüz erken olduğunu söyleyerek cevap verir¹²⁸⁷. Özgüç’ün bu çıkışı artık tarih kongrelerinde bilimsel şüphelerin, teorilerin kanıtlamasından daha önemli görülmeye başlandığının göstergesidir.

Hamit Zübeyir Koşay “Alaca-Höyük Hafriyatının Son Safhası” başlıklı diğer tebliğinde de Türk Tarih Tezi’ne bağlılığını sürdürmektedir. Franz Hançar’ın Troya, Ur ve Alaca Höyük gibi yerleşimlerin “Türk Ön tarihini aydınlattığını” cümlesini aktarmaktadır. Gene Bittel’in Alacahöyük medeniyetini kuranların Anadolu’ya doğudan geldiklerini tahmin ettiğini belirtmektedir. Koşay daha önceki çalışmalarında da olduğu gibi Alacahöyük objeleri ile Çin’deki Ordos yerleşimlerinde bulunan nesnelerle benzerliğe dikkat çekmekte ve Ön Asya’nın bütün kültürlerinde var olan Ana Tanrıça kültünün kaynağının Orta Asya’da aranması gerektiğini eklemektedir. Hitit Anadolu’sunda hâkim sınıfla sıradan halk arasında antropolojik bir ayrım olup olmadığı konusunda ise Afet İnan’ın aksine Koşay henüz bu konuda yeterli bilgi olmadığı ve kesin bir şey söylenemeyeceği kanaatindedir¹²⁸⁸.

III. Türk Tarih Kongresi’nin hem üslup hem de içerik açısından geçmiş tarih kongrelerini en fazla andıran tebliği Sümerce ile ilgili çalışmalarından tanıdığımız Türk Dil Kurumu üyelerinden Ahmet Cevat Emre’ninkidir. Cevat Emre “Dil

¹²⁸⁵ III. Türk Tarih Kongresi, S.168–169. Şahsi olarak 2002 senesinde Erzurum’daki Bulamaç, Karaz, Cinis gibi höyüklerde yüzey araştırması ve sondaj faaliyetine katılıp, bu seramik türünü yakından inceleme fırsatı bulan biri olarak Karaz seramiğinin temel belirleyici özeliğinin süsleme tarzı olduğuna kendim de şahit oldum.

¹²⁸⁶ III. Türk Tarih Kongresi, s.169

¹²⁸⁷ III. Türk Tarih Kongresi s.169

¹²⁸⁸ Koşay, “Alaca-Höyük Hafriyatının Son Safhası” III. Türk Tarih Kongresi. s. 172–176.

Davamızın Morfolojik İspatı Üzerine” isimli tebliğine tıpkı eskiden Atatürk’ü öven sözlerle konuşmalarını başlatan ve sona erdiren geçmiş yılların araştırmacıları gibi İnönü’yü överek başlamaktadır. Bütün kongrede tebliği hâricinde böyle bir övgü yapmayı tercih eden yegâne kişi Ahmet Cevat Emre olmuştur. Orta Asya’nın Türklüğün ve Neolitik medeniyetin beşiği olduğunu, buradan yayılan brakisefallerin uygarlığı dünyaya yaydığını ve bütün dillerin de İlk Türklerden türediğini savunan Emre Türkçe Latince ve diğer Hint-Avrupa dilleri arasındaki benzerlikler kurmaya devam etmektedir. Türkçede “güneş” kelimesi “s-ş” ekini yitirip “gün” olmuş Latince de “globus” Fransızca “globe” Avesta’da at anlamındaki “apas” Farsçada “asp” hâline gelmiştir. Bütün dillerde kelime sonlarındaki “s-ş” seslerinin yitirilmesi ortak kaynağa işaret eder. Emre tebliğini o günlerde yaygın olan “Öztürkçe” bir tarzda yine İnönü’yü överek bitirmektedir. “...dillerin tarihini aydınlatacak olan araştırmaları batı bilginlerinden beklememek öğüdünü Atatürk’ten almıştık; Büyük İnönü’nün duldasında aynı çığırdan yürüyoruz ve bu yolun çın gerçeğe ulaştıracağından emin bulunuyoruz”¹²⁸⁹.

Ahmet Cevat Emre’den sonra söz alan Landsberger “s-ş” seslerinin kaybolmasına proto-Tigrit dili de denilen Subarca, Kaşka vb Eski Çağ dillerinin birçoğunda da rastlandığını ancak bu özelliğin birbirinden farklı olan bu lisanlar arasında bir münasebet bulunduğu anlamına gelmeyeceği söyler. Ahmet Cevat Emre ise bu itiraza cevaben “Landsberger’in itiraz yollu sözlerini bendeniz, kendi davamızı teyid edici mahiyette görüyorum. Sayın profesör s/ş foneminin Sümerceden bile daha eski olan Hurice gibi dillerde dâhi bazı İlâh isimleri sonunda nomativ belgisi olduğunu söylediler. Çok güzel demek ki bizim bulduğumuz morfolojik münasebetlerden biri yalnız Sanskritçe ve Grekçe ile bizim akrabalığımızı değil daha eski diller de menşe birliğimizi ispat eder” demiştir¹²⁹⁰. Böylece iki farklı dilde benzer bir ses düşmesi Landsberger için bir birlik ölçütü değil iken Emre için dilbirliğinin kanıtıdır. Ancak herhangi bir dilde sonradan meydana gelen bir değişimin diller arasındaki köken birliğine nasıl dayanak olduğuna dair net bir açıklama da bulunmamaktadır. İnsanlar her dilde isimlerin son eklerini veya seslerinin atarak kelimeleri ve isimleri kısaltma

¹²⁸⁹ Emre, “Dil Davamızın Morfolojik İspatı Üzerine” *III. Türk Tarih Kongresi*. s.193.

¹²⁹⁰ Emre, *age*, s.181, 193–194.

eğilimi taşırlar. Yunancada Dimitros yerine Dimitri, Aleksandros yerine Aleko gibi. Emre'ye göre bu durum bir köken birliğine işaret etmektedir.

Ahmet Cevat Emre'nin tebliğindeki fikirlere rağmen, Türk dili üzerine bir tebliğ sunan Rahmeti Arat “Türk yazı dilinin ne zaman ve hangi şartlar içinde vücuda geldiği hakkında henüz kat’i bir söz söyleyecek vaziyette değiliz. Bu husus Türk tarihinin eski devirleri aydınlatılınca kadar karanlık kalacaktır. Biz Türk yazı dilini, yazıldıkları tarih belli olan Orhun kitabelerinden (VIII. Asır başları) itibâren takip edebiliyoruz”¹²⁹¹ diyerek, dil çalışmalarında romantik yaklaşımın terk edilmeye başlandığını belli etmektedir.

III. Tarih Kongresi’nde antropoloji muhtevalı tebliğler artık bu bilim dalında da farklı bakış açılarının meydan çıktığını gösterir. Muzaffer Şenyürek o güne kadar bulunan kafataslarına bakılarak Anadolu’nun Bakır Çağı insanların çoğunluğunun dolikosefal ve mezosefal olduklarını savunmaktadır. “Anadolu’nun Kalkolitik ve Bakır devirlerine ait kafataslarının büyük bir ekseriyeti yüzde seksen yedi buçuğu dolikosefal ve mezosefaldir. Brakisefaller açıkça azınlıktadırlar ve mecmuun olarak yüzde on iki buçuğu temsil ederler”¹²⁹². Bu Alpin tipi Brakisefaller daha ziyâde Alacahöyük’te toplanmışlardır ve hâkim sınıfı oluşturma olasılıkları yüksektir. Geri kalan çoğunluk ise dolikosefaldir. Pumpelly’nin Anav’da elde ettiği kafataslarının ölçümünden bunların da dolikosefal oldukları belirlenmiştir. Aynı sonuç İran’da 1931’de Tepe Hisar kazılarında da ortaya çıkmıştır. MÖ 4000–2000 arasında uzanan tabaklardan elde edilen 158 kafatasından sadece üçü brakisefal-alpin özellikler taşımaktadır. Kuzey Hindistan’daki Harappa-Mohencodaro halkının da dolikosefal olduğu anlaşılmıştır. Daha ilginç Şenyürek Sümer kentlerinden Kiş, Ur ve El Ubayid’te bulunan kafataslarının da ekseriyetle dolikosefal olduğunu bildirmektedir. Kiş’te bulunan 36 kafatası içinde sadece dört tanesi brakisefal-armenoid özellik taşımaktadır. Anadolu’nun aslında armenoid brakisefallerin yurdu olduğunu ve dolikosefallerin sonradan gelerek Anadolu’ya yerleştiğini iddia eden Von Luschan’a da karşı çıkmakta ve Anadolu’nun da en eski halkının dolikosefaller olduğunu savunmaktadır.

¹²⁹¹ Rahmeti Arat, “Türk Dilinin İnkışafı” *III. Türk Tarih Kongres*, s.598.

¹²⁹² Şenyürek: “En Eski Anadolu Halkının Kraniyolojik Tetkiki” *III. Türk Tarih Kongresi*, s.206.

Şenyürek özetle “Anadolunun Kalkolitik ve Bakır Çağına tekâbül eden devirde, Anadolu’dan Mezopotamya, İran cenubi Türkistan ve Hindistan’a kadar uzanan arazi şeridinin sakinleri arasında hâkim unsur Akdeniz ve Euroafrican (Habeş) tipte dolikosefaller gibi görünmektedir” demektedir¹²⁹³. Böylece Şenyürek geçmiş tarih tezlerinin tersine Türkistan coğrafyasını prehistorik dönmde dolikosefallere ait olduğunu belirtmektedir. Anadolu’da Eti devrinde ise birden brakisefallerin oranı %50’ye varmaktadır. Meselâ Alişar’da Bakır Devri’nde hiç brakisefal görünmediği halde Eti devrinden büyük sayıda brakisefal kafatası ele geçmiştir. Şenyürek’in Etiler derken “Hititleri” kastettiği görülmektedir. Zira Etiler, Anadolu’ya müstevli olarak geldikleri yerleştikleri şehirlerdeki yangın katmanlarından da anlaşılmaktadır. Şenyürek’in tebliğinde o güne kadar pek görülmeyen bir üslûpla ırk ile milletin aynı kavramlar olmadığını yazmaktadır. Armenoid ırk tipinin Ermeni ulusuyla aynı anlama gelmediğini belirten Şenyürek Prof. Hooton’un Türkler, Suriyeliler ve balkan halkları içinde birçok armeoid tipe rastladığını aktarır. Daha ilginç olarak Şenyürek aynı cümleyi alpinler içinde kullanmaktadır. “Etilerin alpin tipinde olmaları bunların herhangi bir millî gruptan olduğunu göstermez. Zira bu ırk tipi birçok millî hudutları aşarak Fransa’dan Orta Asya’ya kadar uzanmaktadır”¹²⁹⁴. Fransız ulusu ise üç farklı ırkın karışımından ortaya çıkmıştır. Yazar belli bir ırk grubunun belli bir dil ve millî grupla eş tutulmasına karşı çıkmaktadır. Böylece bütün alpinlerde Türk izi aranmasına ve Türk milletini oluşturan insanlarda ırkî homojenlik beklenmesine de üstü kapalı olarak karşı çıkmış olmaktadır.

III. Tarih Kongresi çelişkili tezlerin birbiri ardına sıralanmasıyla devam etmiştir. Muzaffer Şenyürek brakisefal ırkın ancak Bakır Çağı esnasında Anadolu’ya geldiğini ve Türkistan’da en eski halkın dolikosefal olduğunu savunduğu III. Kongrede Şevket Aziz Kansu tam aksine geçmişte olduğu gibi Neolitik medeniyetin Orta Asyalı brakisefallerin eseri olduğunu tekrar etmektedir. Kansu bir yandan da brakisefallerin Anadolu ve Mezopotamya’ya MÖ 2000 dolayında geldiklerini kabul etmektedir. Aslında çelişik olan bu tanım hakkında Kansu bir yorum yapmamaktadır. Kansu ilk kez olarak brakisefal-alpin ırk için “Bunlara biz Proto-Türkler (ön-Türkler) diyoruz” sözleriyle alpin ırk için düşünülen tabiri açıkça belirtmektedir. Alpinlerin, Şenyürek’in

¹²⁹³ Şenyürek, *age*, s.206–209.

¹²⁹⁴ Şenyürek, *age*, s.211.

çalışmalarıyla Kalkolitik dönemde Anadolu’da %12,5 gibi az oranda bulunduğunun anlaşıldığını aktaran Kansu, Demir Çağı’nda ise Etilerin gelişiyile bu oranın %50’ye fırladığını belirtir. Bu ilk akın Oğuz Selçuklularıyla devam eden akınların da öncüsü olmuştur¹²⁹⁵. Böylece dil yapılarıyla Türkçe konuşmadıkları artık belli olan Etiler (Hititler) alpin ırktan olmalarıyla Ön Türk kabul edilebilir hâle gelmektedirler. Kansu açıkça Türk kimliğini dilde değil ırkta aradığını tekrar belirtmektedir.

III. Tarih Kongresi’nde teknik imkânsızlıklar nedeniyle basılmadığı belirtilen Ahmet Cevat Emre’nin “Eski Türk yazınsın Sumer Yazısı İle Menşe Birliği” başlıklı tebliği ile Mustafa Selçuk Ar’ın Belleten’de basılacağı için Kongre kitabında yer almayan “Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Türkçe Etice Hurice Arasındaki Bağlar” başlıklı yazısı da Türk Tarih Tezi’ni destekler muhtevalıdır.

III. Türk Tarih Kongresi’nin Sümer ve Hititlerle ilgili tebliğlere genel olarak bakıldığında her katılımcının konuya kendi açısından yaklaştığı görülmektedir. Bu nedenle Eskiçağ tarihçiliğinde artık resmî bir söylemin bulunmadığı Türk Tarih Tezi’nin hâlen etkili olmakla birlikte bütün araştırmacılardan bu yolda hareket etmeleri beklenmediği söylenebilir. Bu Kongre ayrıca diğer kongrelerde ikinci planda kalmış olan İslâmî dönemi ve Osmanlı tarihine yönelik tebliğlerin yeniden ön plana geçmeye başlamasıyla da dikkat çekicidir.

10–14 Kasım 1948 tarihinde Ankara’da toplanan IV. Tarih Kongresi CHP iktidarı esnasında toplanan son Tarih Kongresidir. Dört sekiyona ayrılan Kongre’de “Eski Anadolu ve Ön Asya” sekiyonda toplam 18 tebliğ sunulmuş, benzer muhtevada 8 tebliğde Genel Toplantı adı altında verilmiştir. “Klasik Çağlar ve Bizans” adı verilen sekiyonda 12 tebliğ, “Orta Asya ve Orta Çağ Türk” sekiyonda 9 tebliğ ve “Osmanlı Tarihi” sekiyonda 21 tebliğ sunulmuştur. Buradan da artık Osmanlı tarihine verilen önemin uzunca bir dönem sonra yeniden canlandığı görülmektedir. Hatta tebliğ sayısındaki yakınlığa rağmen tebliğlerin uzunluğu esas alınırsa Kongre’de en etkin olan kısmın Osmanlılara ayrılanlar olduğu görülecektir. “Genel Toplantılar” dan birinde ise Zeki Velidi Togan bir tebliğ sunarak Tarih Kongrelerine dönüş

¹²⁹⁵ Kansu, “İnsan ve Medeniyet Tekâmül Tarihinde Anadolu’nun Yeri” *III. Türk Tarih Kongresi*, s.313.

yapmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun o günkü başkanı olan Şemseddin Günaltay'ın açılış konuşmasıyla başlayan Kongre artık gelenekselleştiği üzere Afet İnan'ın son Kongre'yi tâkiben gerçekleştirilen arkeolojik faaliyetler hakkında bilgi vermesiyle devam etmiştir. Afet İnan'ın tebliği bir önceki Kongre'den farklı olarak artık Anadolu'da Neolitik dönem yaşanmadan Kalkolitik Çağ'a geçildiğini iddia etmemekte henüz Neolitik bir yerleşim bulunamadığından bahsetmektedir.¹²⁹⁶ Tebliğ'de Etilere atfedilen Maşat Höyük'te, Elbistan-Karahöyük, Aksaray-Acem höyük de Hititlerle ilgili gerçekleştirilen keşifler hakkında özet bilgiler verilmekte ve Acem Höyüğü'nün "Puruşanda" adlı Hitit kenti olabileceği belirtilmektedir. Karatepe'deki keşifler arasında hâlâ Eti hiyeroglif yazısı olarak isimlendirilen Luvi hiyeroglifleri ile Fenike alfabeli bilinguis yazıtlar önemlidir ve bu keşifler Paris'te toplanan XXI. Şarkiyatçılar Kongre'sinde de tanıtılmışlardır¹²⁹⁷. Afet İnan'ı takiben Sedat Alp "Hitit Devletinin İç Bünyesi" adlı tebliğini sunmuştur. Sedat Alp önceki yıllarda askerî yönleri sıklıkla ön plan çıkartılan Hititlerin askerî teşkilatı hakkında "maalesef kolayca elde edilecek malumata sahip değiliz" demektedir¹²⁹⁸.

Ekrem Akurgal ise "Hitit Sanatının Yunan Sanatına Tesirleri" isimli bir tebliğ sunmuştur. Akurgal'ın bu tebliği, Yunan medeniyetinin Hititleri örnek alarak doğduğuna yönelik 1930'larda yaygın olan düşüncenin bir uzantısı sayılabilir. Özetle bu tebliğde Yunanlıların Doğu Akdeniz kıyılarında koloniler kurmaya başladıkları MÖ VIII. Asırda Kargamış, Zincirli, Sakçagözü, Maraş gibi Geç Hitit kent devletleriyle ilişki kurdukları ve onların sanatından etkilendikleri savunulmaktadır. Bu teze göre Yunan sanatında yer alan griffon, sfenks, aslan vb figürler Hitit sanatından adapte edilmişlerdir. Akurgal bu geç Hitit devletlerinin sanatını ise Klasik Hitit sanatından ayırmamakta ve bu sanatta var olan Aramî-Assur etkilerinden kesinlikle bahsetmemektedir. Akurgal'a göre Assurlar bu dönemde kendi içlerine kapanmış durumdadırlar ve Suriye'de etkin değildirler. "Böylece Suriye kıyılarına çıkan ve Fırat sınırlarına kadar gezen Yunanlılar karşılarında Asurluları değil, Hititleri ve onların kabartmalar ve heykellerle süslü saraylarını, onların sanat eserlerini buluyorlardı.

¹²⁹⁶ İnan, Türk Tarih Kurumu'nun 1943'den 1948 Kadar Arkeolojik Çalışmaları Türkiye Tarihine Neler Kazandırmıştır?" *IV. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi, Ankara 1952, s.22.

¹²⁹⁷ İnan, *age*, s.23–30.

¹²⁹⁸ Alp, "Hitit Devletinin İç Bünyesi" *IV. Türk Tarih Kongresi*.. s.41.

Demek oluyor ki tarihî ve coğrafi durum Hititlerin Yunanlılara örnek ve ilham vermesini sağlamıştır”¹²⁹⁹. Hâlbuki Yunanlılar ister doğrudan Assur eserlerini görmüş olsunlar isterse sadece Geç Hitit eserleriyle karşılaşsınlar netice de yine Assur sanatının etkisi altında kalmış olacaklardır. Zira Hitit sanatı Yunanlıların bu eserleri tanıdığı zaman Akurgal’ın iddiasının aksine Assur etkisini yoğun olarak hissetmektedir. İşin tuhafı Akurgal’ın bu etkiyi herkesten daha iyi bilmesidir. 1947’de *AÜDTCF Dergisi*’nde yayınlanan bir kitap tanıtımı yazısında, Havuzköy’de bulunan bir Hitit aslan heykelinin Bittel ve Bossert tarafından MÖ X. Asır ve öncesine tarihlendirilmesine karşı çıkan Akurgal, bu eserin üzerindeki Assur etkisine değinmekte ve heykeli MÖ VIII. Asra yâni tam da Yunanlıların Doğu Akdenizle temasa geçtikleri tarihe yerleştirmektedir¹³⁰⁰.

Akurgal’ın 1947’deki bu yazısına rağmen 1948’deki Türk Tarih Kongresi’nde neden Hitit sanatı üzerindeki Assur etkisine değinmediğini bilememekteyiz. 1930’lar ve 1940’lar boyunca Hititleri ön plan çıkarmak ve Assurları arka plan itmek modasından kaynaklanan bu yanlış yorumları Ekrem Akurgal da sonraki dönemlerde kaleme aldığı çalışmalarında düzeltmiştir. MÖ 850–700 arasında başta Zincirli’de olmak üzere geç Hitit sanatında yoğun bir Assur etkisinin başladığını, Assur etkisi haricinde Aramî-Fenike üslubunun da geç Hitit sanatında baskın hâle geldiğini çeşitli yazılarında belirtmiştir. Akurgal’ın *The Birth of Grek Art* adlı eserinde artık Yunanlıların Hitit eserlerini değil” Aramîleşmiş geç Hitit eserlerini kendilerine örnek aldığı belirtilmektedir¹³⁰¹. Ancak IV. Kongre’de Akurgal ile Bossert arasında geçen – biraz da seviye açısından düşük- tartışmada Akurgal, Yunanlıların “dili dışarı çıkmış aslan figürünü” Hititlerden öğrendiklerine karşı çıkan Bossert’e, bu figürün Assur’da da bulunduğu itirazını yöneltmiştir. Bunun üzerine Akurgal dili dışarıda bir Assur aslan figürü gösterip gösteremeyeceğini Bossert’e sorunca Bossert “böyle bir Mısır veya Assur aslanını ben şimdi cebimden mi çıkarayım?” diye cevap vermiştir. Akurgal ise “böyle bir örneği Prof. Bossert ceblerinden değil hiçbir yerden çıkaramazlar. Çünkü

¹²⁹⁹ Akurgal, “Hitit Sanatının Yunan Sanatına Tesirleri” *IV. Türk Tarih Kongresi*, s.47.

¹³⁰⁰ Akurgal, “Yayınlar Üzerinde” *AÜDTCF Dergisi* Cilt V. Sayı 3, Ankara, 1947, s.350.

¹³⁰¹ Akurgal, *The Hattian and Hittite Civilizations*, Publications of the Ministry of Culture Art Series. Ankara. 2001. 212–219.

mevcut değildir”¹³⁰² cevabını verir. Oysaki “böyle bir örnek” tek başına ne Yunan sanatının Assur’dan etkilenmediğine kanıt olabilir ne de arkeoloji disiplini “böyle bir örneğin” hiçbir zaman bulunamayacağı fikrinden hareket edebilir. Akurgal ise o dönemde henüz Türk araştırmacıların kesin tezler öne sürme alışkanlığını korumaktadır.

1930’larda ve 1940’ların başında hem Türk hem de Alman tarihçileri, Yunan uygarlığının kaynaklarını Hititlerden aldıklarını yaygın olarak kabullenmişlerdir. Türk tarihçiler, Yunan uygarlığının Türk olarak kabul ettikleri Hititlerden kaynaklandığını iddia ederken, Alman bilim insanları da Germen olarak kabul ettikleri Hititlerin Yunan uygarlığı üzerindeki etkisini tekrarlamaktan hoşlanmaktaydılar. Birinci bölümde de belirtildiği üzere Yunanlılar üzerindeki Doğu etkisi reddedilemezdi. Ancak anti-semitist Alman bilim adamları Yunanlılar üzerindeki Assur veya Fenike etkisini görmezden gelip Hitit tesirini ön plana çıkarma eğilimindeydiler¹³⁰³. Akurgal gibi hem Türk Tarih Tezi’nin etkisinde kalmış hem de Almanya’da 1933–1940 arasında eğitim görmüş genç bir arkeologun da Asurların Yunan kültürü üzerindeki etkisini ilk çalışmalarında reddetmesi normaldir. İlk bakışta garip olan “Alman” ekolünden yetişmiş olan Akurgal’a yine bir Alman bilim adamı olan üstelik de Nazilere sempatisi olduğu iddia edilen¹³⁰⁴ Bossert’in tepki göstermesidir. Ancak ikilinin tartışmasının kişisel nedenlere dayalı olduğu da düşünülebilir. Zira, Bossert ile Akurgal arasında kişisel bir problem olduğu Akurgal’ın 1947’de mezkûr kitap tanıtımı yazısından da anlaşılmaktadır. Akurgal, Bossert’in tarihlendirmelerini sürekli değiştirdiğini ve tarihlendirme tekniğinin “şüpheli” olduğunu söylemekte ayrıca Bossert’in “şahsına hücumlarda bulunarak bu hatalarını örtmeye çalıştığını” iddia etmektedir. Bossert’in Karatepe’de bulunan yazıtı “Aramca” olduğunu belirtmesine rağmen diğer filologların bu yazıtı Fenikece kabul ettiklerini de eklemektedir¹³⁰⁵.

¹³⁰² IV. Türk Tarih Kongresi, s51–53.

¹³⁰³ Bernal, *age*, s.499.

¹³⁰⁴ Tarihçinin Mutfağı, “M Ali Dinçol İle Söyleşi, www.tarihvakfi.org, Erişim: 03–04–2010.

¹³⁰⁵ Akurgal, “Yayınlar Üzerinde” *AÜDTCF Dergisi* Cilt V. Sayı 3, Ankara, 1947, 351–352. Bu yazıtın Fenike alfabesiyle yazılmış Aramca bir kitabe olduğu bu gün kesinlik kazanmıştır. Bkz: Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s.53. Zaten her iki dil arasında da çok fark bulunmamaktadır.

Akurgal'dan sonra Türkiye'de çivi yazılı metinlerin okunmasında oldukça emeği geçmiş Alman bilim adamı F.R. Kraus "İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonuna Ait Yeni Çalışmalar ve Metin Neşriyatı" adlı tebliğini sunmuştur¹³⁰⁶. Kraus bizimde başka bölümlerde değindiğimiz Güterbock, Muazzez Çığ ve Hatice Bozkurt'un çalışmaları hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Müzeyi ziyaret eden ve 117 tabletin kopyasını çıkararan Sümerolog Samuel Noah Kramer'in, İstanbul'daki tabletlerden yaptığı seçkilerle 1944'ta ABD'de yayınlanan eserleri hakkında bilgi verilmektedir. Kraus'un tebliğinden bir diğer ünlü bilim adamı Hititolog O. R. Gurney'in de kopyaları çıkartılmış olan tabletleri incelediği bildirilmektedir. Tebliğin bir ilginç yönü Kraus'un Sümer yerine "Şumer" terimini kullanmasıdır. Bu durum hâlen terminolojide yaşanan probleme bir örnektir.

Eski Anadolu ve Önasya Seksiyonun tartışmasız geçen sonraki tebliğlerinde Şevket Aziz Kansu Karaoğlan Höyüğü'nden elde edilen Eti iskeletleri hakkında bilgi vermiş Kılıç Kökten de Anadolu Prehistoryası hakkında bir tebliğ sunmuştur. Mevrure Tosun ise Tahsin Özgüç tarafından kazılan Kültepe'den elde edilen 1500 kadar tabletle birlikte bu güne kadar "Kapadokya Tabletlerinin" sayısının 4500'e ulaştığını aktarmaktadır¹³⁰⁷. Politik hiçbir mesaj taşımayan bu iki tebliği artık eski kuşaktan sayılabilecek Hamit Zübeyir Koşay'ın "Türkiye'de Eski medeniyetlerin Maddi Kültürde Temadisi" adlı tebliği izler. Koşay geçmişe göre biraz daha yumuşattığı tezlerinde Türk kültürünün Orta Asya'dan getirilen geleneklerle Anadolu'nun yerli kadim halklarının mirasının karışımıyla oluştuğunu belirtmektedir. Anadolu'da yaşayan kadim halkların Türk kültürü ile akraba olup olmadığı ise Koşay'a göre ayrı bir meseledir¹³⁰⁸. Böylece ilk kez olarak Koşay Anadolu'daki kadim medeniyetlerin Türk olup olmadığına bakmadan Türk kültürüne etki etmiş olduklarını kabul ederek Türk kültürünü tek bir etnik kaynağa bağlı kalmadan da tanımlanabileceğini vurgulamaktadır. Tebliğine ek olarak gösterdiği slaytlarda Koşay, Kütahya'daki

¹³⁰⁶ Kraus, "İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonuna Ait Yeni Çalışmalar ve Metin Neşriyatı" IV. *Tarih Kongresi*. 53-58.

¹³⁰⁷ Kansu-Tunakan, "Karaoğlan Höyüğü'nden Çıkarılan Eti, Frik ve Klasik Devir İskeletlerinin Antropolojisi" M. Tosun, "Kapadokya Tabletleri Üzerindeki Mühür Baskıları" K. Kökten: "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerleri ve 1944-48 Yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları" IV. *Tarih Kongresi* s190-214

¹³⁰⁸ Koşay, "Türkiye'de Eski Medeniyetlerin Maddi Kültürde Temadisi" IV. *Türk Tarih Kongresi*, s.214.

Türkmen başlıklarıyla Hitit başlıklarını, Hitit sııla Osmanlı mezar taşlarında yer alan “çengelli haç” (gamalı haçı Koşay bu şekilde isimlendirmektedir) motifini karşılaştırmaktadır. Yine Alacahöyük çift başlıklı kartalıyla Selçuk çift başlıklı kartalı arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir¹³⁰⁹. Koşay ayrıca Alacahöyük ve Güllüce’de yapılan kazılarda Anadolu Kalkolitik’i ve Eti Çağları hakkındaki keşifleri de aktarmıştır¹³¹⁰.

Eski Anadolu ve Ön Asya Seksyonunun sonraki tebliğlerinde Karatepe ve Kültepe kazıları damgasını vurmuştur. Nimet Özgüç’ün Karum-Kaniş (Kültepe) Kazısında Bulunan Küçük Eserler” adlı tebliği genel teknik görüntüsünün aksine alt yapısal olarak Türk Tarih Tezi’nin reddi bir bakış açısını yansıtmaktadır. Zira bu tebliğde Kaniş Karum’da yapılan kazılar sonucu elde edilen mühürlerdeki baskı figürlerinin Eski Hitit sanatına yol gösterdiği savunulmaktadır. Hitit sanatının kaynağında Assur-Bâbil etkisi ön plana çıkarılmıştır. Böylece Hitit sanatının kaynaklarını Orta Asya’da arayan geleneğe ters bir durum ortaya çıkmış olmaktadır¹³¹¹. Kongrede Hititlerle ilgili son tebliğ Bossert’in Karatepe’de bulunan bilinguis metinlerin sağlayacağı faydalarla ilgili sunumudur¹³¹².

IV. Türk Tarih Kongresi’nde Afet İnan’ın *Mısır Tarihi* adlı eserinin yayına hazır olduğu bilgisi de verilmektedir. Bu kitap 1956’da *Mısır Tarihi ve Medeniyeti* adıyla basılmıştır. Ayrıca 1956’da basılan kitabın tamamen orijinal haliyle mi neşredildiği yoksa aradan geçen yıllardan sonra gözden geçirilerek mi basıldığı kitabın önsözünde veya başka bir yerinde açıklanmamaktadır. Yinede kitapta belli ölçülerde “gözden geçirme” yaşandığı savunulabilir. Zira 1948’deki Tarih Kongresinde hâlen Eti terimini tercih eden Afet İnan *Mısır Tarihi ve Medeniyeti*’nde artık Etiler yerine Hattiler demeyi tercih etmektedir¹³¹³. Bu sefer de Eti yerine hem Hattilere hem de Hititlere “Hatti” olarak isimlendiren yazar bir kez daha iki farklı medeniyeti tek bir isimde birleştirmektedir. Mısır medeniyetini brakisefal Alp ırkından kimselerin kurduklarını

¹³⁰⁹ IV. Türk Tarih Kongresi Levhalar kısmı

¹³¹⁰ Koşay, “Alacahöyük ve Güllücek Kazılarının Sonuçları” IV. Türk Tarih Kongresi, s.364–367.

¹³¹¹ Nimet Özgüç, Karum-Kaniş (Kültepe) Kazısında Bulunan Küçük Eserler”, IV. Türk Tarih Kongresi.s367–371.

¹³¹² Bossert, “Karatepe Kitabelerinin Ortaya Attığı Tarihî Mesleler” IV. Türk Tarih Kongresi, s.375–379.

¹³¹³ İnan, Mısır Tarihi ve Medeniyeti, Ankara 1992 (1956), s.134–146.

ve bu insanları Asya'dan geldiklerini belirtmekle birlikte doğrudan Mısır medeniyeti ile Türkler arasında da bir bağ kurulmamaktadır¹³¹⁴. Afet İnan'ın *Mısır Medeniyeti ve Tarihi* kitabı Yusuf Ziya Özer'in *Mısır Tarihi*'yle mukayese edilmeyecek kadar bilimsel ve nesnel bire eserdir.

“Orta Asya ve Orta Çağ Türk Tarihi” Seksiyonunda ise adı üzerinde Orta Asya prehistoryası ile ilgili değil geç zamanlara yönelik tebliğler yer almıştır. Ancak burada bir ölçüde bizi ilgilendiren tartışma Sadri Maksudî Arsal'ın uzun başlıklı tebliği üzerinden çıkmıştır. Arsal' tebliğinde Türk ırkını Türkçe konuşan insanlar olarak kabul etmekte ve Türklerin doğuştan devlet kurmaya yetenekli olan bir ırk olduklarını belirtmektedir. Arsal özetle Yunan ve Romalılarda olduğu Eski Türklerde de bir soy örgütlenmesi olduğunu, bu örgütlenmenin en iyi şekilde İslâm'ı hiç tanımamış olan Yakut Türklerinde yaşatıldığını aktarmaktadır¹³¹⁵. Mükrimin Halil Yınaç, Arsal'ın tezine itiraz ederek Tüm Türkleri kapsayan bir soy örgütlenmesinden bahsedilemeyeceğini örneğin Selçuklularda ki boyların örgütlenmesinin çok farklı olduğunu belirtir. Sadri Maksudî Arsal, Yınaç'ın bir “Selçukolog” olduğunu Selçukluların ise “Türk ırkının üç bin senelik senelik tarihinin ancak küçük bir parçası”nı temsil ettiğini söyleyerek bu eleştiriyi yersiz bulduğunu eklemiştir. Burada ilginç olan birkaç sene öncesine kadar Türk Tarih Tezi'nin sağlam bir taraftarı olan Sadri Maksudî Arsal'ın Türk ırkının tarihini 7-5 bin yıllardan üç bine indirmiş olmasıdır¹³¹⁶. Bunun haricinde Ahmed Caferoğlu'nun “Türk Tarihinde Nökerler ve Nöker-zâdeler Müessesesi” adlı tebliği de her ne kadar Ortaçağ muhtevalı bir çalışma da olsa Türk Tarihçiliğinde bir esneklik başladığını göstermesi bakımından bizi ilgilendirmektedir. Caferoğlu tebliğinde Moğol devlet teşkilâtının Türkleri etkilediğinden bahsetmektedir ki bu uzun yıllar sonra Moğollar hakkında ilk olumlu yorumlardan biridir¹³¹⁷.

¹³¹⁴ İnan, *Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, s.12-13.

¹³¹⁵ Sadri Maksudi Arsal, “Eski Türklerdeki Soy-Oymak Teşkilâtının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilâtında ve kadim Romalıların Gens-Curia Teşkilâtında Hâkim Olan Esasların Ayniyetine Dair”, *IV. Türk Tarih Kongresi*, s.109-121.

¹³¹⁶ *IV. Türk Tarih Kongresi*, s.122.

¹³¹⁷ Caferoğlu, “Türk Tarihinde Nökerler ve Nöker-zâdeler Müessesesi” *IV. Türk Tarih Kongresi*. s256.

5.7. 1946–1950 Yılları Arasında Sümer-Hitit Araştırmalarının Muhteviyatına Genel Bir Bakış

1946–1950 arası yılların Tek Parti Dönemine dâhil edilip edilmeyeceği farklı kaynaklarda tartışıla gelmiştir. 1946–1950 arasında çok partili bir hayat var olmakla birlikte önceki yılların yönetim tarzının bir devamlılık arz ettiği ve neticede 1946 öncesi ile sonrası arasında önemli bir değişim yaşanmadığı savunulmaktadır. Bizim konumuz açısından ise bu dönem incelendiğinde artık Atatürk döneminin tarih ve arkeoloji anlayışının büyük ölçüde terk edildiği ileri sürülebilir. Atatürk'ün ölümünden hemen sonra başlayan bu değişimin 1940'ların sonuna doğru tam olarak rayına oturduğunu savunabiliriz. 1946–1950 arasındaki Sümer-Hitit araştırmaları yazımının dil ve tekniğindeki değişim dönemin bütün çalışmalarında izlenebilmektedir. Kendi alanında profesyonelleşen uzmanlar bilimsel çalışmalara hâkim olarak amatör-siyasî kökenli tarihçileri geride bırakmışlardır. Bu dönem tarih ve arkeoloji çalışmalarında genel olarak ideolojik yaklaşımlar geri plan çekilmiş Türk Tarih Tezi'nin izleri büyük ölçüde silinmiştir. Dönemin araştırmalarında “evrensel” bir dilin hâkim olduğu eski medeniyetlerle Türklerle veya herhangi bir başka modern ulusla bağ kurulduğu gözlemlenmektedir.

Hititlerle ilgili 1946 sonrası yayınlanan bir dizi çalışma gözden geçirildiğinde iki özelliğin ön plana çıktığı söylenebilir. Birinci olarak konular daha spesifik hâle gelmiş, ikinci olarak da geçmiş ile günümüz arasında siyâsî-kültürel bağlar kurulma alışkanlığı terk edilmiştir. Örneğin Emin Bilgiç'in *AÜDTCF Dergisi*'nde 1947'de yayınlanan “Çivi Yazılı Belgelerde Geçen Başlıca Borç ve Ödünç Tabirleri”¹³¹⁸, Kemal Balkan'ın 1948'de yayınlanan “Eti Hukukunda İç Güveylik”¹³¹⁹ veyahut da Firuzan Kınal'ın 1949 tarihli “Hitit Hiyerogliflerin Yaşı Meselesi”¹³²⁰ adlı makalelerine bakıldığında spesifik bir konunun oldukça teknik bir dille işlendiği ve ideolojik hiçbir yorum yapılmadığı fark edilmektedir. Aynı şekilde Belleten'de de spesifik konuların işlendiği görülmektedir. Örneğin Sedat Alp'in Nisan 1948'de

¹³¹⁸ Bilgiç, “Çivi Yazılı Kaynaklarda Geçen Başlıca Borç ve Ödünç Tabirleri” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt V. Sayı 4. 1947.

¹³¹⁹ Balkan, “Eti Hukukunda İç Güveylik” *AÜDTCF Dergisi*. Cilt VI. Sayı 3. 1948.

¹³²⁰ Kınal, “Hittit Hieogliflerinin Yaşı Meselesi” *AÜDTCF Dergisi* Cilt VII Sayı 2. 1949.

yayınlanan “Hitit Metinlerinde GIŞkalmuş ‘Lituus’ ve Ħub.bi kupe” başlıklı makalesi sadece Hitit merasimlerinde kralın kullandığı bir müzik aletiyle ilgilidir.¹³²¹ O esnada Sümeroloji doktoru olan Kemal Balkan “Eti” terimini hâlen kullanmaktaysa onun makalesinde de hiçbir Türklük veya Orta Asya göndermesi bulunmamaktadır. Zaten Kemal Balkan gibi “Eti” terimine uzun süre bağlı kalan bir araştırmacının bile yine 1948 yılında yayınlanan “Kas Tarihinin Ana Hatları” adlı bir diğer makalesinde artık Hitit terimi kullandığı görülmektedir¹³²². Yazarın “Kas” olarak andığı kavim Bâbillerin düşmanı olan Kassitlerdir. Bu makalede de yukarıda örneklerde olduğu gibi Türk Tarih Tezi’ni hatırlatan hiçbir nokta bulunmamaktadır.

Emin Bilgiç’in “Çivi Yazılı Belgelerde Geçen Başlıca Borç ve Ödünç Tabirleri” adlı makalesi Asurlu tüccarların Anadolu’da gelip geçici zayıf koloniler kurmadıklarını tam tersine Anadolu halkının güçlü bileşenleri arasında sayılmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Firuzan Kınal’ın “Hitit Hiyerogliflerin Yaşı Meselesi” isimli makalesi günümüzde de kullanılan Hitit kronolojisinin 1949 itibariyle Türkiye’de de kabullenildiğini göstermesi açısından önemlidir. Kınal, Hitit hiyerogliflerini MÖ III. bine tarihleyen Bossert’in aksine bu yazıları MÖ XIII. Asra yerleştiren Güterbock’un teorilerini tartışmaktadır. Kınal yeni keşifler neticesinde Hitit kralı I. Murşil’in Bâbil seferini MÖ 1600 dolayına indirmektedir ki bu da eski ders kitaplarındaki Sümer-Hitit ittifakını düşüncesinin tamamen terkini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca yeni bulunan belgelerle önceden “orta Eti” diye anılan karanlık dönemin artık aydınlatıldığı ve Hiti devletinin sadece “eski” ve “yeni” olarak iki döneme ayrılabilceği savunulmaktadır. Kınal bu yeni düzenlemenin Alacahöyük, Alişar kazı raporlarında kullanılan “Orta Eti” ”Hitit İmperatorlukları” gibi tabirleri artık geçersiz kıldığını ve zamanında Orta Eti olarak kabul edilen Alacahöyük’teki MÖ 1700–1300 arasını yeni düzenlemeye göre eski Hitit mi yoksa yeni Hitit mi olarak kabul edileceği hususunda bir karışıklık olduğunu söylemektedir¹³²³.

¹³²¹ Alp, “Hitit Metinlerinde GIŞkalmuş ‘Lituus’ ve Ħub.bi kupe” *Belleten* Cilt XII, Sayı 46. Nisan 1948.

¹³²² Balkan, “Kas Tarihinin Ana Hatları”, *Belleten* Cilt XII. Sayı 48. Kasım 1948.

¹³²³ Kınal, “Hitit Hiyeogliflerinin Yaşı Meselesi” s.308.

SONUÇ

Tek Parti Döneminde Orta Asya Prehistoryası, Sümer-Hitit çalışmaları üç aşamalı bir gelişim gösterdiği söylenebilir. İlk dönem 1923–1930 yılları arasındır. Bu dönem, Cumhuriyetin hâlen âcil siyasal sorunlarla boğuştuğu ve yeni sistemi oturtmaya çalıştığı yıllardır. 1923–1930 arasında Sümer ve Hititlerle ilgili resmî bir tez oluşmamış, farklı yazarlar kendi fikirlerine göre bu medeniyetleri değerlendirmişlerdir. Sümerlerin ve Hititlerin Orta Asya’dan gelen Türk kavimleri olduklarını savunan yazarlar olmakla birlikte İstanbul Darülfunun’daki müderrislerin çoğu bu iddialara ilgi göstermemiş, dönemin bilimsel yayın organlarından *Türkiyat Mecmuası* bu türden teorileri eleştirmiştir. Ders kitaplarında da bu konu ya hiç ele alınmamış ya da muğlâk bazı ifadelerle geçiştirilmiştir. Bu dönemde Yusuf Ziya (Özer) gibi alternatif kuramlar geliştirenler resmî kurumlardan bir destek görmemişlerdir.

İkinci dönem 1930–1938 yılları arasını kapsamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk’ün, enerjisinin büyük kısmını Tarih, Arkeoloji, dilbilim çalışmalarına vakfettiği bu yıllarda Sümer-Hitit algısında köklü bir değişiklik yaşanmıştır. Türk Tarih Tezi’yle birlikte Sümerler ve Hititler artık kesin olarak Türk tarihinin parçası hatta Türk medeniyetinin öncüleri kabul edilmişlerdir. Bu nazariye yarı bilimsel yarı siyasal özellikler taşımaktadır. Aslında Sümerlerin ve Hititlerin, Türk/Turanî kökenli olduğu Avrupa’da XIX. Asır’dan beri savunulagelen bir iddiadır. Osmanlı döneminde de Mustafa Celaleddin, Rıza Nur gibi aydınların dikkatini çeken bu teorileri Türk kuramcılar daha da işleyerek kendi normlarına göre şekillendirmişler ve belirsiz birtakım noktaları da subjektif yorumlarla tamamlamışlardır. Bu faaliyete verilen önemin arkasında yaklaşan II. Dünya Savaşı’nın atmosferi, çevre ülkelerin Türkiye üzerindeki toprak iddiaları, Anadolu’da Türklerin işgalci konumda bir halk olduğunun savunulması gibi siyasal sebepler de bulunmaktadır. Sümer-Hitit uygarlığının Türk kabul edilmesiyle, Türkiye’de bu medeniyetler hakkında daha önce görülmemiş bir araştırma seferberliği başlatılmış, Anadolu’nun her yanında müzeler açılmış Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu kurularak Sümer-Hitit ve diğer eski Anadolu

medeniyetlerinin eserlerinin ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi için kazılar araştırmalar yapılmıştır. Bu türden çalışmalara halk tabakaları da davet edilmiş, her vatandaş bulunduğu bölgedeki tarihi eserleri bulmak ve korumakla mükellef kılınmıştır. DTCTF’de Sümer-Hitit dilleri kürsüleri açılarak dünyanın sayılı çivi yazı koleksiyonlarından biri oluşturulmuştur.

Dönemin Tarih Kongreleri’nde en fazla önem verilen husus Sümer, Hitit, Mitanni, Etrüsk gibi antik medeniyetlerin Orta Asya ile ilişkisi olmuş, ders kitapları bu minvalde hazırlanmış ve bu ilişki dilbilimsel, antropolojik çalışmalarla da kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu çabanın sonucunda bir dizi romantik kuram da ortaya çıkmış ve çoğu zaman aceleci hükümler üretilerek kanıtların ötesinde kesin sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak bütün eksiklere rağmen farklı disiplinlerin ortak yürüttükleri çalışmalar, Arkeolojide, Antropolojide, Sümeroloji ve Hititoloji de enerjik ve üretken bir genç bilim insanları kuşağının yetişmesini sağlamış, Osmanlı’dan çok az mirâs alabilmiş, savaşlarla harap olmuş genç Türkiye’nin kültür alanındaki başarıları, dış dünyanın da dikkatini çekmiş, Einstein gibi bilim insanları meslekdaşlarının Türkiye’de çalışmasını teşvik etmiştir. Nitekim Nasyonal-Sosyalistler tarafından kovulan Alman arkeologları herhangi bir Anglo-Sakson ülkesine de iltica edebilecekken Türkiye’nin sağladığı avantajları tercih etmişlerdir. Sümerlerin Hititlerin sahiplenilmesi ile Anadolu’nun geçmişinden korkan veya bu geçmişi umursamayan anlayış değişmiş, yurttaşlar tarihi eserleri korumaları yönünde teşvik edilmiş, Osmanlıların Avrupalılara hediye ettikleri eserler geri alınmaya çalışılmış, turizmin de temelleri bu dönemde atılmıştır. İnönü’nün deyiimiyle “toprağın bir köşesinden Bizans’tan veya Roma’dan yeni bir eser bulunacak diye korkan millet, toprağın altından eser çıkması için kendisi çalışmaya başlamıştır”¹³²⁴.

Atatürk’ün ölümüyle üçüncü dönem başlar. 1938–1950 yıllarını kapsayan bu dönem de aslında kendi içinde 1938–1946 ve 1946–1950 olarak ayrımlanabilir. Atatürk’ün ölümünden sonra tarihçilerin, arkeologların, antropologların ve dilbilimcilerin Türk Tarih Tezini büyük ölçüde terk etmeye başladıkları görülmektedir. Her ne kadar resmî ağızlardan Tez’in reddine dair bir beyan olmamış sa da Tez’in

¹³²⁴ Zafer Toprak, *age*, s.447.

içeriği zamanla yumuşatılmış ve daha mâkul bir hâle getirilmiştir. 1939’u tâkip eden yıllarda ders kitaplarının dilinde, tarih kongrelerinde ve üniversite yayınlarında bu değişim açıkça izlenebilmektedir.

Birinci alt dönemde Türk Tarih Tezi bir ölçüde terk edilmesine rağmen Atatürk dönemindeki çalışma enerjisi hız kaybetmeden devam etmiştir. Alman bilim insanlarının katkıları ve meslekten Arkeolog, Sümerolog, Hititolog olarak yetişen yeni kuşağın devreye girmesiyle Sümer-Hitit çalışmaları daha olgun ve teknik bir seviyeye ulaşmıştır. Bu devre damgasını vuran “Hümanizma” akımının etkisiyle Anadolu medeniyetleri Türklüklerinden ziyâde evrensel insanlığa yaptıkları katkılarla ön plana çıkarılmışlardır. Sümer ve Hititlere sahip çıkılması için illâki onların Türk olmasına gerek görülmemiş, “Anadolulu” olmaları yeterli görülmüştür. Ancak ikinci alt dönemde Demokrat Parti’nin kurulmasıyla Sümer-Hitit araştırmalarına bakış açısı yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Çeşitli çevreler antik medeniyetlere gösterilen ilgiyi ve Hümanizma akımını, eleştirmiş, CHP yönetimi de bu rüzgâra uyarak antik dönem klasiklerinin tercüme edilmesi projelerine son vermiştir. 1946’dan itibaren Türk-İslâm tarihi çalışmaları yeniden canlanmasıyla antik uygarlıklara olan ilgi de azalmış, genel atmosferin değişmesiyle Alman bilim insanları Türkiye’den ayrılmaya başlamışlardır. Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle de bu süreç tamamlanmış, Sümer-Hitit, Etrüsk vb uygarlıklar tarih çalışmalarının periferine itilmişlerdir.

1940’ların ortalarından itibaren her ne kadar Türkiye’de Arkeoloji daha sistemli bir disiplin haline gelmişse de Tek Parti Dönemin’deki seferberlik havası ortadan kalkarak “arkeoloji millî bir ödev” olmaktan çıkarak uzmanları ilgilendiren bir alana dönüşmüştür. Bu gelişmenin sonucunda Arkeolojinin toplumsal katmanlardan koparak sadece aydınları ilgilendiren bir disipline dönüştüğü de söylenebilir. Aynı durum Antropoloji için de geçerlidir. Antropoloji de bir daha asla Tek Parti Döneminde olduğu gibi devletten destek göremeyecektir. Sümeroloji ve Hititoloji alanlarında gerçekten dünyaya örnek olacak çeviri ve tasniflerin yapıldığı Türkiye’de bu branşlar sonradan ölüme terk edilmişlerdir.

Sümeroloji Hititoloji gibi disiplinlerin genel olarak gerilemesine rağmen, Türk Tarih Tezi'ni savunan çalışmalar Cumhuriyetin ileriki yıllarında da devam etmiş çeşitli dönemlerde Sümer ve Hititler üzerine 1930'ları andıran eserler üretilmiştir. Ancak bu türden eserlerin genellikle askerî müdahaleler sonrasında yeniden canlandığı ve giderek daha fazla siyasal amaç kazandığı görülmektedir. Örneğin Türk Tarih Kurumu üyelerinden Arın Engin'in 1960'larda yayınladığı *Eti Tarihi* ve *Sümer Türkleri*¹³²⁵ bu eserler arasında sayılabilir. Arın Engin *Sümer Türkleri* kitabında "İrakililerin Sümer Türklerinin torunları olduğunu çünkü Sümerlerin hiçbir yere göçmediklerini, Sümer duvarlarının Çin seddine örnek olduğunu, Çinlilerin duvar yapmayı Sümerlerden öğrendiklerini"¹³²⁶ savunmaya devam etmiştir. 1980 Askerî müdahalesinin ardından da Türk Tarih Tezi'ne atıf yapan yeni kitaplar yazılmış veya eskileri yeniden basılmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun yakın bir tarihte (2007) bastığı, daha önce de sözünü ettiğimiz *Tarihten Bir Kesit, Etrüskler* kitabında Sümerce ve Etrüskçe'nin Ön Türkçe olduğu savunulmuştur. Çeşitli dergi, gazete yazılarında bugün de Sümerlerin ve Hititlerin Türk olduğunu savunan yazılara rastlanabilmektedir¹³²⁷. Buna rağmen genel olarak Türkiye'de tarihçilik Arkeoloji ve Antropolojiden uzaklaşmış ve Antik çağlardan ziyâde Türk-İslâm asırlarına yönelmiştir.

¹³²⁵ Arın Engin (Saffet Engin), *Atatürkçülük Savaşımızda Türk Kültürü Geçmişbilimi Eti Tarihi* İstanbul 1961. *Atatürkçülük Savaşımızda Türk Uygarlığı Tarihi-Sümer Türkleri*, Atatürk Kent? Tarih yok.

¹³²⁶ Engin, *Sümer Türkleri*, s.97-98.

¹³²⁷ Örneğin Kazım Mirşan 1960'lardan beri, Orta Asya'da piktografik yazının MÖ 25000-30000 yıl önce ortaya çıktığını MÖ 15000'e ait Avustralya mağara" yazılarının" ve Sümer, Çin, Mısır, Etrüsk yazılarının Orta Asya Türklerinin 25000 yıllık yazısından türediğini, Türklerin Anadolu'ya MÖ 7000 dolayında geldiklerini savunan çalışmalar yapmaktadır. Bkz: <http://tr.wikipedia.org>. Erişim: 9.12.2012

BİBLİYOGRAFYA

A-SÜRELİ YAYINLAR

Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Ankara Üniversitesi Yıllık Araştırma Dergisi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi

Asırlar Boyunca İstanbul, Eserleri Olayları Kültürü sayı 6 s. 83 Cumhuriyet Gazetesi Ekleri

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Cumhuriyet Gazetesi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,

Hindistan’a Bakış, Hindistan Büyükelçiliği Yayını.

Revue Hittite Et Asanique (RHA)

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi

Türk Dili Dergisi

Türk Etnografya Dergisi

Türkiyat Mecmuası

Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi

Varlık Dergisi

B- KİTAPLAR

Ağar, Ömer Kemal, *Maden İli*, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1938.

Ahmed Hilmi (Şehbenderzâde), *İslâm Tarihi*, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1971.

Akkaya, M. Şükrü, *Eti Tarihi ve Medeniyeti*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1934.

Akurgal, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, NET Yayınları, İstanbul 1995.

Akurgal, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara 1999.

Akurgal, Ekrem, *The Hattian and Hittite Civilizations*, Publications of the Ministry of Culture Art Series, Ankara, 2001

Ali Reşat, *Umumî Tarih*. Maarif Vekâleti, İstanbul Devlet Matbaası, 1929.

Altheim, Franz, *Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği*, Çeviren Emin Türk Eliçin, May Yayınları, İstanbul, 1967.

Altınay, Ahmed Refik, *Büyük Tarih-i Umumî*, Agop Matyosyan Matbaası, İstanbul 1912.

Altıncı Türk Dil Kurultayı. TDK Yayınları, Ankara 1950.

Arık, Remzi Oğuz, *Türkiye’de 1935 Yılındaki Arkeoloji İşleri, Hafriyat, Sondaj, Gezi*, Devlet Basımevi.1936.

Arık, Remzi Oğuz, *Türkiye’de 1936 Yılındaki Arkeoloji İşleri*, Ankara Halkevi Neşriyatı, Kenan Basımevi Matbaası, İstanbul, 1938.

Arık, Remzi Oğuz, *Arkeoloji Araştırmaları 1940–1941*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1941.

Arık, Remzi Oğuz, *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Klavuzu*, CHP Halkevleri Yayınları, Ankara 1947.

Arık, Remzi Oğuz, *Türk İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz*, Remzi Oğuz Arık'ın Eserlerini Yayma ve Anıtını Yaptırma Derneği Yayınları, Ankara, 1958.

Artz, Frederik, *Orta Çağların Tini, Tarihsel Bir Gözlem İS 200–1500*, Çeviren Aziz Yardımlı, İdea Yayınları. İstanbul 1996.

Aslan, Asım, *Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük*, Aslan Yayınları, Ankara 1991.

Ataç, Galip Ata, *Sumerlerde Hekimlik, Eski Mısır’da Hekimlik, İskitlerde Hekimlik*, TTAH Eserinin Müsveddelerinden, 1932.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya IV-V*, Cumhuriyet Kitapları, Basım Yeri Yok,1999.

Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar, Cilt XI, XII, XIII, XIV, XVI, XVII, XIX, XXII, XXIII, XXIV. Koordinatör: Recep Cengiz, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2001.

Atsız, Nihal, *Dalkavuklar Gecesi, (1941)* www.nihalatsiz.com. Erişim: 2.5.2010.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi, Cilt 1*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1999.

Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 (Kuruluş)*. Zeus Kitabevi, İzmir. 2007.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal III. Cilt*. Remzi Kitabevi. İstanbul 1966.

Balkan, Kemal, *Ankara Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Boğazköy Tabletleri*, MEB Yayınları. İstanbul 1948.

Barthold, V.Vasili, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Hazırlayanlar, Kâzım Yaşar Kopraman- İsmâil Aka TTK, Ankara 2006.

Baydur, Suat Yakup, *Dil ve Kültür*, Cumhuriyet Kitapları. Basım Yeri Yok, 1999.

Bayraktar, Zerrin-Alpar, Cem, *Ülkü Seçmeler (1933–1941)* Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara 1982.

Bayur Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt I (Kısım I-II), Cilt II Kısım IV*, TTK Yayınları Ankara 1991.

Bergsträsser, Gotthelf, *Sâmî Dilleri Tarihi*, Hazırlayan: Hulusi Kılıç - Eyüp Tanrıverdi. Anka Yayınları, İstanbul 2006, (ilk Baskı 1916).

Bernal, Martin *Kara Atena, Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? 1785–1985*, Çeviren: Özcan Buze Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

Beşinci Türk Dil Kurultayı, Birleşimler, Tutanaklar, Tezler, Cumhuriyet Basımevi. İstanbul 1945.

Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları. Maarif Vekâleti, Ankara, 1933.

Birinci Türk Tarih Kongresi-Konferanslar, Münakaşalar, Devlet Matbaası, İstanbul 1932.

Bittel, Kurt, *Ön Asya Tarih Öncesi Çağları, Mısır-Suriye-Filistin*, Çeviren: Halet Çambel, İstanbul Üniversitesi Yayınları.İstanbul 1945.

Black, Jeremy - Green Anthony, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü, Tanrılar, İfritler, Semboller*, Hazırlayan: Necdet Hasgöl. Aram Yayıncılık. İstanbul,2003.

Bossert, H. Th, *Etice Formlar Bilgisinin Örnek Derlemesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları. Devlet Basımevi,1935.

Bossert H. Th, *Eti Krallığı* -Üniversite Konferansları 1935–1936- İÜ Yayınları, Ülkü Basımevi İstanbul 1937.

Bossert H. Th, *Altanatolien*, Verlag, Berlin, 1942.

Braidwood, Robert J, *Tarih Öncesi İnsan*, Tercüme M. Glazer, Duygu Arısan Günay. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul 1995.

Bryce, Trevor, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Çeviren Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara 2002.

Candar Avni Ali, *Türk Sociaologi Tetkikleri Sayı 1- Türklüğün Kökleri ve Yayılışı*, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul,1934.

Candar, Avni, *Ege Havalisinde Sardes, Larisse, Yıldıztepe, İzmir, Eski Anadolu Sekenesinin ve Lidyalıların Pelasgların Irkı Etrafında Etüd*, Ulus Basımevi. Ankara 1935.

Candar, Avni Ali, *Eti Hiyeroglifi Üzerinde Tetkikler 534 İdéogramme*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası Tarih Yok.

Candar, Avni, *Anadolu Coğrafya Lugatı Sınaçları I-Ankara*” Ankara Hapishane Matbaası, Tarih Yok.

Caferoğlu, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Yayınları. İstanbul, 2000.

Ceram, C. W, *Tanrılar Mezarlar ve Bilginler Arkeolojinin Romanı*, Remzi Kitabevi. İstanbul, 1994.

Ceram, C.W, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Tercüme: E. Mermi Erendor. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1994.

Childe Gordon, *Kendini Yaratan İnsan-İnsanın Çağlar Boyunca Gelişimi*, Çeviren: Filiz Ofloğlu. Varlık Yayınevi, Ankara 1978.

Childe, Gordon, *The Aryans, A Study of Indo-European Origins*, London, 1926.

Childe, Gordon, *The Bronze Age*, Cambridge At The Univesity Pres MCMXXX.

Childe, Gordon, *Tarihte Neler Oldu? Çevirenler: Mete Tunçay-Alâeddin Şenel*, Odak Yayınları. Ankara 1974.

Childe Gordon: *Doğu'nun Prehistoryası*, Tercüme: Şevket Aziz Kansu” TTK Yayınları, Ankara 2010, (Türkçede İlk Baskı 1946).

Conder C. R, *The Hittites And Their Language*, William Blackwood and Sons, Edinburgh and London. MDCCCXCVIII (1898)

Copeaux, Etienne, *Tarih Ders Kitaplarında, Türk Tarih Tezi'nden Türk İslâm Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çeviren: Ali Berkay, İstanbul, 2000.

Çam, Nusret, “İslâm'da Sanat, Sanatta İslâm” Akçağ Yayıncılık, Ankara 1999.

Çaykara, Emine, *Arkeolojinin Delikanlısı, Muhibbe Darga Kitabı*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Çığ, Muazzez İlmiye, *Atatürk ve Sumerliler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

Çoker, Fahri, *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, TTK Basımevi 1983.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınları. İstanbul 2006.

Daryee, Touraj, *Sasanian Persia-The Rise and Fall of an Empire*, I. B. Tauris. London and Newyork 2009.

Daviş, Adid, *Arap Milliyetçiliği, Zaferden Umutsuzluğa*, Çeviren: Lütfi Şimşek, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004.

Delaporte, Louis *La Mésopotamie, Les Civilisations Babylonienne et Assyrienne*, La Renaissance Du Livre, Paris 1927.

Delaporte, Louis, *Les Hittites*, La Renaissance Du Livre, Paris 1936.

Demir, Remzi, *Osmanlılarda Bilimsel Düşüncenin Yapısı*, Epos Yayınları. Ankara 2001.

Demirkan, Tarık, *Macar Turancıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, 2000.

Dernschwam, Hans, *Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çeviren: Yaşar Önen. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 1988.

Dilcimen, Kazım, *Samsun tarihinde Önemli Olaylar*, Samsun Halkevi, Samsun, 1947.

Dördüncü Türk Dil Kurultayı, Toplantı Tutanakları Tezler, TDK Yayınları. Ankara 1943.

Dördüncü Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1952.

Eberhard, Wolfram, Çin'in Şimal Komşuları-Bir Kaynak Kitabı, Çeviren Nimet Uluğtuğ, Ankara İdeal Matbaası, 1942.

Eberhard, Wolfram, Çin Tarihi, Çeviren: İkbâl Berk, TTK Yayınları, Ankara, 1987 (İlk Baskı 1947).

Edzard, Dietz Otto, *Sumerian Grammar*, Brill Leiden Boston, 2003.

Emre, Ahmet Cevat, *Türklerin Yazıyı İcat Etmekle Medeniyete Hizmetleri, Alfabenin de Menşei Sumer Türk Yazısıdır*. TTAH Eserinin Müsveddeleri. No 11. 1932.

Emre, Ahmet Cevat, *Alfabenin Menşei En Eski Türk Yazısıdır*, Marifet Matbaası, İstanbul 1933.

Emre, Ahmet Cevat, *Eski Türk Yazısının Menşei*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

Emre, Ahmet Cevat, *Atatürk'ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezimiz*, Ekin Basımevi İstanbul 1956.

Engin, Mehmet Saffet, *Eti Medeniyeti*, Akşam Matbaası. İstanbul, 1936.

Engin, Arın (Mehmet Saffet), *Atatürkçülük Savaşımızda Türk Uygarlığı Tarihi-Sümer Türkleri*, Atatürkçülük Kültür Yayınları. Tarih Yok, Atatürkkent ? (İstanbul-Ankara 1967?).

Ersanlı, (Behar) Büşra, *İktidar ve Tarih, Türkiye'de Resmî Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937)* Afa Yayınları. İstanbul, 1996.

Friedell, Egon, *Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi*, Çeviren Ersel Kayaloğlu. Dost Yayınları, 2006.

Friedrich, Johannes, *Kayıp Yazı ve Diller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.

Frye, N. Richard, *Antik Çağlardan Günümüze Orta Asya Mirası*, Çevirenler: Füsün-Tunç Tayanç, Arkadaş Yayınları, Ankara 2009.

Galanti, Avram, *Türklük İncelemeleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

Galanti, Avram, *Üç Sâmi Kanun Koyucu, Hammurabi, Mûsa ve Muhammed-* (Üç Sâmi Vâzı-ı Kânûn Hamurabi, Mûsa ve Muhammed). Hazırlayan Eyüp Tanrıverdi. Anka Yayınları, İstanbul 2002.

Galanti, Avram, *Hitit Kanunu*, Bankalar Matbaası, İstanbul, 1931.

Gaty, Michael & Watkinson, Charles, *Archaeology under Dictatorship*, Kluwer Academic/ Plenum Publisher, New York 2004.

Gelb, Ignace Jay, *Hitite Hieroglyphs II*, The University of Chicago Press. Chicago-Illinois, 1935.

Gelb, Ignace Jay, *Hitite Hieroglyphic Monuments*, The University of Chicago Press. Chicago-Illinois, 1939.

Gerçek, Ferruh, *Türk Müzeciliği*, Kültür bakanlığı Yayınları", Ankara 1999.

Gerey, Begmyrat, *5000 Yıllık Türkmen-Sümer Bağları*, (Tarih, Dil, Kültür Açısından Bir Çalışma) IQ Kültür Sanat Yayınları. İstanbul 2005.

Gimpel, Jean, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, Tübitak Yayınları. Tercüme Nazım Özüaydın. Ankara 1996.

Goetze, Albrecht, *Kleinasien*”, Verlagsbuchhandlung München MCMLII.

Goetze, Albrecht, *The Hitite Ritual of Tunnawi*, American Orental Society, New Haven Connecticut. 1938.

Gorshenina, Svetlana - Rapin, Claude, *Kâbil’den Semerkand’a Arkeologlar Orta Asya’da*, YKY Yayınları İstanbul 2006.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Toker Yayınları. İstanbul 2007.

Gökalp, Ziya, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Eflatun Yayıncılık. İstanbul 2004.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

Gurney, Oliver Robert, *Hititler*, Çeviren Pınar Arpaçay. Dost Yayınları, Ankara, 2001.

Güler, Zeynep, *Süveyş’in Batısında Arap Milliyetçiliği, Mısır ve Nasırcılık*” Yenihayat Kütüphanesi, İstanbul, 2004.

Günaltay, Şemsettin, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Sâdeleştiren: M. Mahfuz Söylemez. Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006 (İlk Baskı 1912).

Günaltay, Şemsettin, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya*, TTK, Ankara, 1987 (İlk Baskı 1937).

Günaltay, Şemseddin, Tankut, Reşit, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, TDK Yayınları, Devlet Basımevi. İstanbul, 1938.

Günaltay, Şemsettin, *Liseler İçin Tarih I*, Maarif Basımevi, Ankara, 1939.

Günaltay, Şemsettin, *Yakın Şark II Anadolu, En Eski Çağlardan Ahamenişler İstilâsına Kadar*, TTK Yayınları Ankara 1987, (İlk Baskı 1946).

Günaltay, Şemsettin, *Yakın Şark III Suriye-Filistin*, TTK Basımevi, Ankara, 1947.

Güterbock, H. G, Muazzez Çığ, Hatice Bozkurt, *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler*, Maarif vekilliği Yayınları, Seri III Sayı 1. Maarif Matbaası, İstanbul, 1944.

Güterbock H. G, *Kumarbi Efsanesi*, Tercüme Eden Sedat Alp, TTK Yayınları, Ankara, 1945.

Güterbock H. G, *Ankara Bedesten'inde Bulunan Eti Müzesi Büyük Salonun'un Klavuzu*, Çeviren Nimet Özgüç, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Güterbock, H. G, Muazzez Çığ, Hatice Bozkurt, *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri II*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Seri III Sayı 2. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1947.

Haddon, A.C, *Kavimler Muhacereti*, Çeviren: Zekiye Eglar, İdeal Basımevi Ankara, 1941.

Hatiboğlu, Vecihe, *Cumhuriyetin 50. Yılında Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi*, TDK Yayınları, Ankara, 1973.

Hayit, Baymirza, *Sovyetler Birliği'nde Türklüğün ve İslâmlığın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987.

Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çeviren: Müntekim Ökmen. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1973.

İşıtman, Tarık Ziya, *Bolu Coğrafyası*, Bolu Halkevi Dil, Tarih Edebiyat Kolu Yayınlarından, Bolu, 1938.

İçel-Yazar Yok- Tarsus Halkevi, Mersin, 1938.

İğdemir, Uluğ, *Cumhuriyetin 50. Kuruluş Yıldönümünde Türk Tarih Kurumu*, TTK Yayınları, Ankara, 1973.

İğdemir, Uluğ, *Yılların İçinden*, TTK Yayınları, Ankara, 1991.

İkinci Türk Dil Kurultayı, Tezler Müzakere Zabıtları, Türk Dil Tetkik Cemiyeti Yayınları. Ankara, 1934.

İkinci Türk Tarih Kongresi, Kongre'nin Çalışmaları ve Kongre'ye Sunulan Tebliğler. Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

İnan, Afet, *Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler*, Akın Matbaası Ankara, 1960.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.

İnan, Afet, *Atatürk'ten Mektuplar*, TTK Basımevi. Ankara, 1989.

İnan, Afet, *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, TTK Basımevi, Ankara, 1992 (İlk Baskı 1956).

İnsel, Ahmet (ed) , *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt II*, İstanbul, 2001.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.

Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980.

Kandemir, Selâhattin, *Etiler (Hititler)*, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1933.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IV. Cilt*, TTK Yayınları II. Basım, Ankara –Tarih Yok.

Kaşgarlı Mahmud, *Divân-ı Lügat-it Türk*, Tercüme: Ali Çiçekli, May Yayınları, İstanbul, 1970.

Kınal, Füzûzan, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara, 1998.

Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2006.

Kloekhorst, Alwin, *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series” Brill. Leiden & Boston, 2008.

Kocatürk, Utkan, *Prof Dr. Afet İnan’la Bir Konuşma*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt I. Sayı, 3.Temmuz 1985.

Kohn, Hans, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, Çeviren: Agâh Oktay Güner, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

Koppers, Wilhelm, *Halk Bilgisi ve Cihanşümûl Tarih Tetkiki Karşısında Öz Türklük ve Öz Hindu-Cermenlik” İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi. İstanbul, 1937.

Koşay, Hamit Zübeyr, *Tarihî Abidelerimizi Koruyalım*, CHF Neşriyatından, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

Koşay, Hamit Zübeyr, *Elamca-Türkçe Dilakrabalığı*, Çankaya Matbaası, Ankara 1937.

Koşay, Hamit Zübeyr, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1941.

Köprülü, Fuad- Barthold, Vasili, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, TTK Yayınevi, Ankara 1973 (İlk Baskı 1940).

Kramer, Samuel Noah, *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*, Çeviren Hamide Koyukan. Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000.

Kramer, Samuel Noah, *Sümer Mitolojisi*, Çeviren Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları. İstanbul, 2001.

Kramer, Samuel Noah, *Sümerler, Tarihleri Kültürleri ve Karakterleri* , Çeviren Özcan Buse Kabalcı, İstanbul ,2002.

Kropotkin, Pyotr, *Karşılıklı Yardımlaşma*, Çevirenler Işık Ergüden - Deniz Güneri, Kaos Yayınları, İstanbul 2001.

Kuban, Doğan, *Batıya Açılışın Sanatsal Evreleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti Çevrisi Ankara 1991.

Kurtoğlu, (Kurdoğlu) Fevzi, *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, TTK Yayınları, Ankara, 1992

Lagerbring, Sven, *İsveççenin Türkçe İle Benzerlikleri, İsveçlilerin Türk Ataları*, Çeviren Abdullah Gürgün, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

Landau, J.M, *Pantürkizm*, Çeviren Mesut Akın. Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

Landsberger, Benno, *Ras Şamra'da Bulunan Çivi Yazısı Vesikalarının Kültür Tarihi bakımından Önemi*, AÜDTCF Dergisi Birinci Sayısından Ayrı Basım, TTK, Basımevi, Ankara 1942.

Landsberger, Benno, *Sam'al, Karatepe Harabelerinin Keşfiyle İlgili Araştırmalar*, TTK Basımevi. Ankara 1948.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kırıtlı, TTK Basımevi, Ankara 1970.

Lewy, J, *İstanbul Asarı Atika Müzelerinde Hattı Mihî Metinleri, Kayseriye civarında Kültepe'de Zuhur eden Kadîm Asûri Metinleri*, İstanbul, 1926.

Ligeti, Louis, *Bilinmeyen İç Asya*, Tercüme Sadrettin Karatay, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Liseler İçin Tarih I, Türk tarih Heyeti, Kaynak Yayınları. İstanbul, 2003, (İlk Baskı 1931).

Llyod, Seton, *Türkiye'nin Tarihi-Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Tübitak Yayınları, Ankara, 2000.

Maksudyan, Nazan, *Türklüğü Ölçmek, Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Cephesi 1925–1939*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Mallory, J.P, *Hint Avrupalıların İzinde, Dil, Arkeoloji ve Mit*, Çev. Müfit Günay, Dost Yayınları, Ankara, 2002.

Mango, Andrew, “Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu” Çeviren Füsun Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

Mansel, Ârif Müfid, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Anahatları*, Rıza Çoşkun Matbaası, İstanbul, 1945.

Mardin, *Cumhuriyetten Önce-Sonra* –Yazar Yok- Mardin Halkevi Yayınları. Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1938.

Mesudî, *Murûc ez-zeheb* (Altın Bozkırlar) Selenge Yayınları, Tercüme Ahsen Batur, İstanbul 2004.

Michalowski, Pictor & Velldhvis, Niek (ed), *Apporachhesto Sumerian Literature*, Brill Leiden Boston, 2006.

Mizancı Mehmed Murad Bey *Tarih-i Umumî*, Günümüz Türkçesine aktaran: Dr. Faruk Yılmaz Berikan Yayınları, İstanbul, 2007.

Morgan, Lewis, Henry, *Eski Toplum I-II*, Çeviren: Ünsal Oskay, Payel Yayınları, İstanbul, 1998.

Mustafa Zühtü, *Sümmerlerde Malî Hayat*, TTAH Eserinin Müsveddelerinden, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1932.

Muşmal, Hüseyin, *Yabancıların İzinde Osmanlı, Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar (1876–1914)*, Mesa Yayınları, Konya, 2009.

Neşr’i, *Neşrî Tarihi (Kitab-ı Cihannûma)I. Cilt*. Hazırlayan Reşit Unat, Mehmed Köymen. TTK Yayınları, Ankara,1987.

Olender, Maurice, *Cennetin Dilleri, Tanrısal Bir Çift Ariler ve Samiler*, Dost Kitabevi, Ankara 1998.

Ortaylı, İlber, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002.

Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu.17–18 Aralık 1992 Yayına Hazırlayan: Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, 1993.

Osten H.H. Von Der, *Explorations in Central Anatolia Saeson of 1926*, The University of Chicago Press, Chicago Ilhoins, 1929.

Osten, H. Von der, *Explorations in Hittite Asia Minor*. The American Journal of Semitici Languages And Literatres, Volume XLIII. Number 2. USA, January 1927.

Osten, H. Von der, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930–32*, Cambridge University Pres, London, 1933.

Ögel, Bahaeddin, *İslâmiyet Öncesi Türk Tarihi, Orta Asya Kaynak Ve Buluntularına Göre*, TTK Yayınları, Ankara, 2003, (İlk Baskı 1962).

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi II*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997.

Özata, Metin, *Atatürk Bilim Ve Üniversite*, Tübitak Yayınları, Ankara, 2006.

Özdoğan, Günay Göksu, *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Özer Yusuf Ziya, *Yunan'dan Evvelki Türk Medeniyeti*, (Eski Yazıyla), Cihan Matbaası, İstanbul, 1928.

Özer, Yusuf Ziyâ, *Dil Tetkiklerinden Samûler-Turanîler, Cilt II. Kısım I*, Marifet Matbaası, İstanbul, 1934.

Özer, Yusuf Ziyâ, *Mısır Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1939.

Öztürk, Serhat, *Çivi Çiviye Söker-Muazzez İlmiye Çığ Kitabı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002.

Pumpplley, R, *Explorations in Turkestan, With an Account of The basin of Eastern Persia and Sistan*, Washington, 1905.

Ramazanoğlu, Muzaffer, *Eti Mimarisi*, Ankara Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.

Ramazanoğlu, Muzaffer, *Gilgameş Destanı*, Maarif Matbaası, Ankara 1944.

Rásonyi, L, *Macar Arkeolojisiinde Hunlar, Avarlar, Macarlar*, Ankara Halkevi Neşriyatı-Müze ve Sergi Şubesi, İstanbul, 1938.

Rásonyi, L, *Dünya Tarihinde Türklük*, İdeal Matbaa, Ankara, 1942.

Reşit Galip -Mehmet Saffet, *Anadolu Eti İmparatorluğu Devrine Kadar*, Türk Tarihinin Anahatları Eseri Müsveddeleri No 22. Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1932.

Reşit Galip - Mehmet Saffet, *Etiler*, Akşam Matbaası, İstanbul, 1934.

Roaf, Michael, *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, Çeviren: Zülal Kılıç, İletişim Yayınları, 1996.

Roux, Jean-Paul, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çeviren: Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006.

Roux, Jean-Paul, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Çevirenler: Aykut Kazancıgil - Lale Arslan. Kabalcı, İstanbul, 2005.

Sayce, A. H, *The Hittites The Story of A Forgotten Empire*, The Religious Tract Society, London. 1925.

Sarınay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.

Sevengil, Refik Ahmed, *Eski Türklerde Dram Sanatı*, Türk Tiyatrosu Tarihi, Maarif Basımevi, İstanbul, 1959.

Sezer, Emin, *Remzi Oğuz Arık*, Toker Yayınları, İstanbul 1976.

Shaw, Wendy M.K, *Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, Çeviren: Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Sinanoğlu, Suat, *Türk Hümanizmi*, TTK Yayınları. Ankara, 1988.

Smirnov, N.A, *Sovyet Rusya'da İslâm İncelemeleri*, Çeviren: Ârif Berberoğlu Evrensel BasımYayın, İstanbul, 2005.

Şenel, Alâeddin, *İrk ve İrkçilik*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1984.

Şenoğlu, Kemal, *Mayatepek Raporları, Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası*, Kaynak Yayınları. İstanbul 2006.

Şeşen, Ramazan, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK Yayınları, Ankara 2001.

Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, Çevirenler: Z.K. Ugan-A. Temir, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

Tacibayev, Raşid, *Kızıl Meydan'dan Taksime Siyasette Kültürde Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri (1925–1945)*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.

Tanyu, Hikmet, *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 5, cilt: 13.21.

Tekinalp, Munis, *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, (ilk Baskı 1936).

Timur, Taner, *Osmanlı Çalışmaları, İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Thomson, George, *Tarih Öncesi Ege Cilt I*, Çeviren Celâl Üster, Payel Yayınları, İstanbul, 1995.

Togan, Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Cild 1-En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, (İlk Baskı 1946)

Toprak, Zafer, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.

Totaysalgır, Gaffar, *Gargara İkizin Eti Tapınağı*, Haşim Basımevi, Konya, 1936.

Totaysalgır, Gaffar, *Konya'da Eti Tapınaklarından Siella Eti Tapınağı*, Haşim Basımevi, Konya, 1937.

Totaysalgır, Gaffar, *Karaman Lârende*, Yeni Kitab Basımevi, Konya, 1944.

Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar-Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

Trigger, Bruce, G, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Pres, New York, Melbourn, 2006.

Turan, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, TTK Yayınları, Ankara, 2006.

Türk Kültürü Araştırmaları, *Prof. Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın Hatırasına Armağan*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1986.

Türk Tarihinin Anahatları, (Türk Tarih Heyeti Azaları), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, İlk Baskı 1931.

Türk Tarihinin Ana Hatları (Medhal Kısım), Hamle Yayınları. İstanbul, Tarih Yok, (İlk Baskı 1931).

Uçar, R. Uğur, *Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'de Türklük Tasavvuru*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Tezler Müzakere Zabıtları. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1937.

Üçüncü Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948.

Ünal, Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.

Widman, Horst, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Çevirenler: Aykut Kazancıgil - Serpil Bozkurt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Wolley, Leonard, *The Sumerians*, Oxford and Clarendon Press, London, MCMXXVIII.

Yusuf İzzet Paşa (Met Çünatiko), *Kafkas Tarihi I*, Adıge Yayınları Ankara 2002
Günümüz Türkçesine Aktaran: Fahri Huvaj, (ilk basım 1914).

Yusuf İzzet Paşa (Met Çünatiko), *Kafkas Tarihi II*, Günümüz Türkçesine Aktaran Doğan Erdiñç Kaf-Dav Yayınları, Ankara 2009.

Yücel, Hasan Âli, *Edebiyat Tarihimizden*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çeviren: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

C-MAKALELER, YAYINLANMAMIŞ ESERLER VE KAZI RAPORLARI

Abalıoğlu, Yunus Nadi, “II. Türk Tarih Kurultayı” *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1937.

Abalıoğlu, Yunus Nadi: “Yeni Türkiye ve M. Klod Farer” *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1932.

Abalıoğlu, Yunus Nadi, “Tarih Önünde Türkler ve Ermeniler” *Cumhuriyet* 2 Haziran 1938.

Abdülhak Şinasi, “Bizde Müzeciliğin Başlangıçları” *Ülkü* Eylül 1933 Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1982.

Afet Hanım, Reşit Gâlip - Sadri Maksudî, “Türk Tarihi Hakkında Mütalalar”, Uluğ İğdemir *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Yayınları, Ankara, 1973.

Ağaoğlu, Ahmet, “İptidai Türk Aile Hukuku İle İptiadî Hindo-Avrupâi Aile Hukuku Arasında Mukayese” *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar ve Müzakere Zabıtları*. Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932.

Akçura, Yusuf, “Birinci Türk Tarih Kongresi”, *Ülkü* Sayı 1 Şubat, 1933.

Akkaya, Şükrü, “Tarih İlmî ve Tezimiz” *İkinci Türk Tarih Kongresi*, (Ayrı Basım) Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

Akurgal, Ekrem, “Tarih İlmî ve Atatürk” *Türkiye’nin Kültür Sorunları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

Akurgal, Ekrem, “Hitit Sanatının Yunan Sanatına Tesirleri” *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1952.

Alkım, Bahadır, “Ön Asya Sanatında Hitit Kaya Rölyeflerinin Hususiyeti” *III. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Alkım, Bahadır, “Karatepe Kazısının Arkeolojik Sonuçları” *Belleten Cilt XII*, Sayı 47 Temmuz, 1948.

Altınay, Ahmed Refik, “Tarih Araştırmaları, Sumerlerin Kurduğu Medeniyet ve Tesirleri” Cumhuriyet 14 Kasım 1935.

Alp, Sedat, “Hitit Kanunları Hakkında” *AÜDTCF Dergisi. Cilt V, Sayı 5*. 1947.

Alp, Sedat, “Hitit Metinlerinde GİŞkalmuş ‘Lituus’ ve Hüb.bi kupe” *Belleten Cilt XII, Sayı 46*, Nisan, 1948.

Alp, Sedat “Hititler Türk müdür Değil midir?” *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*, Ankara, 2002.

Andrae, “Sumerlerin Monumental Sanatları” *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Alp, Sedat, “Hitit Devletinin İç Bünyesi” *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1952.

Anthony, David, “Nazi ve Eko-Feminist Prehistoryalar, Hint-Avrupa Arkeolojisinde İdeoloji ve Ampirizm”, *Cogito Sayı 28*.YKY, İstanbul, 2001.

Ar, Mustafa Selçuk, “Gılgamesh Destanı-Yayınlar Üzerine” *AÜDTCF Dergisi Cilt I Sayı 3*, Mart-Nisan 1943.

Ar, Mustafa Selçuk, “Etilerde Bahar Bayramı”, *AÜDTCF Dergisi Cilt II Sayı 1*,1943.

Ar, Mustafa Selçuk, “Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Türkçe-Etice-Hurricce Arasındaki Bağlar”, *Belleten Cilt VIII. Sayı 32*, I. Teşrin 1944.

Arat, Rahmeti, “Türk Dilinin İnkışafı” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Arık, Remzi Oğuz, “Anadolu Arkeologya Tarihinde Alishar Hafriyatı” *TTAE Dergisi Sayı I*, Devlet Basımevi, 1933.

Arık, Remzi Oğuz, “Göllüdağ Hafriyatı” *TTAE Dergisi Sayı III*, Devlet Basımevi, 1936.

Arık, Remzi Oğuz, “Alaca-Höyük Hafriyatının İlk Neticeleri”, *Belleten Cilt I. Sayı I. II. Kânun* 1937.

Arık, Remzi Oğuz, *TTK Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı 1935'teki Çalışmalar ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, TTK Yayınları, Ankara, 1937.

Arık, Remzi Oğuz: “Anadolu'nun En Garp Eti İstasyonu, Karaoğlan Höyüğü” *Belleten Cilt III. Sa. 9. II. Kânun*, 1939.

Arık, Remzi Oğuz, “1935'te Türkiye'de Yapılan Hafriyatlar” *TTAE Dergisi Sayı 4*. Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.

Arık, Remzi Oğuz, “1936'da Yapılan Sondajlar” *TTAE Dergisi Sayı 4*, Maarif Matbaası İstanbul, 1940.

Arık, Remzi Oğuz, “Anadolu'da Yeni Yerleşme Yerleri” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Arık, Remzi Oğuz, “Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığının Özellikleri” *III. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Arne, “Türkmen Stepinin Kabettarih Nüfusu ve Bunun Anadolu İle Münasebetleri”, *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Arsal, Sadri Maksudi, “Eski Türklerdeki Soy-Oymak Teşkilâtının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilâtında ve Kadim Romalıların Gens-Curia Teşkilâtında Hâkim Olan Esasların Ayniyetine Dair” *IV. Türk Tarih Kongresi*. Ankara 1952.

Atabinen, Reşit Saffet, “Turizm” , *Ülkü Cilt I Sayı 1*, Şubat 1933.

Atabinen, Reşit Saffet, “Türklerin Avrupalılarla Müşterek Troya Menşeleri Efsanesi Üzerine Araştırma” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Atsız, Nihal, “Türkler Hangi Irktandır?” *Atsız Mecmua*, Sayı: 6. 1931.

Atsız, Nihal, “İlk Türkler” *Orhun Sayı I*, II. Teşrin 1932.

Atsız, Nihal, “Türk Irkı Türk Milleti” *Orkun*, Sayı: 9, 16 Temmuz 1934,

Aydın, Suavi, Cumhuriyetin İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü, İrkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü” *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Cilt II-Kemalizm*, İstanbul, 2001.

Aydın, Suavi: “Batılılaşma Karşısında Arkeoloji ve Klasik Çağ Araştırmaları” *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt III, Modernleşme ve Batıcılık, İletişim*, İstanbul, 2004

Aygen, Nermin, “Türklerin Antropolojik Tarihleri bakımından Kan Grupları Hakkında” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara 1948.

Aysel, M, “Konya Ovasında Saklı Hitit Âbide ve Eserleri” *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1932.

Aytbayev Abduhalik, “İlk Orta Asya Sakinlerinin Göç Süreçleri” *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Aytürk, İlker, “Türk Dil Milliyetçiliğinde Batı Meselesi” *Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Milliyetçilik I, Sayı 38*, Ağustos-Ekim 2006.

Balkan, Kemal, “Bâbil’de Feodalizm Araştırmaları, Kaslar Devrinde Bâbil” *AÜDTCF Dergisi, Cilt II. Sayı 1*, 1943.

Balkan, Kemal, “Yayınlar Üzerinde, Kumarbi Efsanesi” *AÜDTCF Dergisi. Cilt V. Sayı 5*. 1947.

Balkan, Kemal, “Eti Hukukunda İç Güveylik” *AÜDTCF Dergisi. Cilt VI. Sayı 3*, 1948.

Balkan, Kemal, “Kas Tarihinin Ana Hatları”. *Belleten Cilt XII. Sayı 48*, Kasım 1948.

Banguoğlu Tahsin, “Devlet Dili Türkçe” *V. Türk Dil Kurultayı, Birleşimler, Tutanaklar, Tezle*, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1945.

Barenton, Hilaire de, “Dillerin Menşei ve Türklerin Menşei” *III. Türk Dil Kurultayı. Tezler Müzakereler ve Zabıtlar*. TDK Yayınları, İstanbul, 1937.

Begg, D. J. Ian, “Fascism in the Desert-A Microcosmic Wiew of Archaeological Politiciy, *Archaeology under Dictatorship*, (ed: Gaty & Watkinson) Kluwer Academic/Plenum Publishers NY, Boston, Dordrecht, London, Moscow, 2004.

Bilgiç, Emin, “Kapadokya Tabletlerine Göre Anadolu Kavimleri Üzerinde Araştırmalar” *AÜDTCF Dergisi Cilt II. Sayı 1*, 1943.

Bilgiç, Emin, “MÖ 2000 Yıllarında Anadolu Kavimleri” *III. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Bilgiç, Emin, “MÖ Takriben 1950–1850 Yıllarında Yazılmış Vesikalardan Anadolu’nun İlk Tarihi çağı hakkında Elde Edilen bazı Mühim Neticeler” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Bilgiç, Emin, “Çivi Yazılı Kaynaklarda Geçen Başlıca Borç ve Ödünç Tabirleri” *AÜDTCF Dergisi. Cilt V, Sayı 4*, 1947.

Bilgiç, Emin, “Anadolu’nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları İle Rekonstrüksiyonu” *AÜDTCF Dergisi, Cilt VI, Sayı 5*, 1948.

Bittel, Kurt, “Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları”, *Belleten Cilt III, Sayı 10*, Nisan 1939.

Bittel, Kurt:”Megiddo’dan Bir Fildişi Hitit Levhacığı” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Blegen, “Truva Hafriyatı 1932–1937 *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Bokovenko, Nikolai, “Tagar Kültürü” Çeviren Alesker Aleskerov. *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Bosch, “Tarihte Anadolu Mahsusatı” *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Bossert H. Th, “Ras Şamra’da Bulunan Çivi Yazısı Alfabetinin Başlangıç Tarihine Dair” *TTAE Dergisi Sayı III*. Devlet Basımevi, 1936.

Bossert H. Th, “Eti Kırallığı” *Üniveriste Konferansları 1935–1936*. Ülkü Basımevi İstanbul, 1937.

Bossert, H. Th - Çambel Halet, *Karatepe, Yeni Bir Eti Harebası-İlk Rapor*, İÜEF Eski Ön Asya Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Yayınları. İstanbul, 1946.

Bossert, H. Th. - Alkım Bahadır: *Karatepe –İkinci Ön Rapor*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi, Yayınları, İstanbul, 1947.

Bossert H. Th, “Mısır Panteonunda Hitit Tanrıları” *III, Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Bossert, H. Th, “Karatepe’de Bulunan Fenike-Eti Bilinguis’leri” *Belleten Cilt XII. Sayı 47*, Temmuz 1948.

Bossert, H. Th, “Karatepe Kitabelerinin Ortaya Attığı Tarihî Meseleler” *IV. Türk Tarih Kongres.*, Ankara, 1952.

Bozkurt, Hatice & Çığ Muazzez İlmiye & Kraus, F.R: “İstanbul Çizi Yazılı Tablet Koleksiyonu” ,*TTAE Dergisi Sayı V*,1949.

Buttanrı, Müzeyyen: ”Atatürk’ün Tarih Tezinin, Devrindeki Tarihî Tiyatro Eserlerine Yansıması” *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 3 Sayı, 2*, Aralık 2002.

Bülbül, Özlem, *Remzi Oğuz Arık and Cultural Nationalism in Turkey*, Master of Arts Degree at the Atatürk Institute for Modern Turkish History, Boğaziçi University, 2006.

Cebeli, Artin, “Ermenilerin Türklüğü” *Cumhuriyet* 24 Aralık 1932.

Cebeli, Artin, “Tarih Tetkikleri, İlk Nehir ve Deniz Medeniyetini Türkler Kurdu” *Cumhuriyet* 14 Ocak 1933.

Cemil, Alaâttin, “Sümer Tarihine Dair” *Cumhuriyet* 15 Ağustos 1933.

Cemil, Alaâttin, “Gençlik Neye İnansın?” *Cumhuriyet* 8 Ağustos 1933.

Ceylan, Pınar, *Türk Basınında Hatay Devleti’nin Kurulması Meselesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara, 2010.

Çağlar, Behçet Kemal, “Ergenekon” *Ülkü Cilt I Sayı 1*, Şubat 1933.

Çambel, Hasan Cemil, “Atatürk ve Tarih” *Belleten Cilt III Sayı 10*, Nisan 1939.

Çığ, Muazzez İlmiye, “Cumhuriyet Devrinde Çiviyazılı Belgelere Verilen Değer ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çiviyazılı Belgeler Arşivindeki Çalışmalar” *Belleten Cilt XLVI Sayı 181*, Ocak 1982.

Dağlıoğlu Hikmet Turhan, “Sümerlerde Gemicilik” *Cumhuriyet* 24 Mart 1924.

Dağlıoğlu Hikmet Turhan, “Anadolu’da Hitit Şehirleri” *Cumhuriyet* 24–26 Haziran, 1933.

Davies, O.R, “Batı Anadolu’nun Atikiyatı”, *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi. Ankara 1948.

Demircioğlu, Halil, “Bizde Latince Öğrenimi ve Öğretimi Hakkında ” *AÜDTCF Dergisi Cilt 7, Sayı 1*, 1949.

Demircioğlu, Halil, “Antropoloji ve Tarih”, *AÜDTCF Cilt VI. Sayı 1–2*, 1948.

Dilaçar-Martayan, Agop, “Türk, Sümer ve Hint-Avrupa Dilleri Arasında Rabitalar” *I. Türk Dil Kurultay. Müzakere Zabıtları ve Tezler*, Maarif Vekâleti. (Ankara), 1933.

Dilaçar Agop, “Güneş-Dil Antropolojisi” *III. Türk Dil Kurultayı, Tezler Müzakereler ve Zabıtlar*, TDK Yayınları, İstanbul, 1937.

Dilmen, İbrahim Necmi, “Güneş-Dil Teorisinin Anahatları” *III. Türk Dil Kurultayı. Tezler Müzakereler ve Zabıtlar*. TDK Yayınları, İstanbul, 1937.

Dilmen, Nemci, “Güneş-Dil Teorisi Üzerine Birkaç Sual ve Cevapları Ülkü Mayıs 1936, *Ülkü Seçmeler (1933–1941)* Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları. Ankara 1982.

Dilmen, Nemci, *Viyana Elçiliğine* Ankara, 4/4/ 1936 No: 196 www.tdkkitaplik.org.tr, Erişim: Ağustos 2010.

Dilmen, Nemci, *Londra (578) , Varşova (579), Viyana (580), Budapeşte (581), Paris (582) Elçiliklerine*. 9.7.1936 www.tdkkitaplik.org.tr, Erişim: Ağustos 2010.

Dilmen, Nemci, *Dış Bakanlığı Yüce Onuruna-* Ankara. 19/ 5/ 1936 (340) www.tdkkitaplik.org.tr. Erişim: Ağustos 2010.

Dinçer, Nimet, “Anadolu Damga Mühürleri” *AÜDTCF Dergisi. Cilt II Sayı I*. 1943.

Dinçer, Nimet, “Anadolu Gliptiğinin MÖ 1200 Yıllarına kadar Tekâmülü” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Dolunay, Necati, “Türk Tarih Kurumu Adına yapılan Çankırıkapı Hafriyatı” *Belleten Cilt V. Sayı 19*, Temmuz 1941.

Dörpfeld, Wilhelm, “Truva Hafriyatı” *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Eberhard, Wolfram, “Eski Çin Kültürü ve Türkler” *AÜDTCF Dergisi Cilt I. Sayı 4*. Ankara 1943 Türkler Ansiklopedisi I. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları. Ankara, 2002.

Eberhard, Wolfram, “Yayınlar Üzerinde” *AÜDTCF Dergisi Cilt V. Sayı 3*, Ankara, 1947.

Elbir, Bilal - Karakaş, Ömer, “Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4* Fall 2007.

Eldem, Halil Ethem, “Müzeler” *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar ve Müzakere Zabıtları*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932.

Emre, Ahmet Cevat, “Dil Davamızın Morfolojik İspatı Üzerine” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Engin, Mehmet Saffet, “Anadolu’da En Eski Türk medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hâkimiyeti” *Ülkü Halkevleri Dergisi Cilt III. nr 16*, Haziran 1934.

Engin, Saffet, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti İmparatorluğu” *Ülkü Halkevleri Dergisi*, İkinciteşrin, 1934.

Engin, Saffet, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti İmparatorluğu” *Ülkü Halkevleri Dergisi*, İkinci Kânun 1935.

Engin, Saffet, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti, Eti Abideleri ve Sanat Eserleri Tarihçesi (1)”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Şubat 1935.

Engin, Saffet, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti Anıtları (Abideleri) ve Sanat Eserleri” *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Temmuz 1935.

Eratalay, Süleyman, *Sümer Dilinin Biçimbilimsel ve Sözdizimsel Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi. SBE, Van, 2007.

Eroğlu, Haldun, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı Görüşler” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. Cilt 8, Sayı 29, 2002.

Eyice, Semavi, “Atatürk’ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü, Türk Tarihinin Ana Hatları” *Belleten*, Cilt XXXII ,Sayı 128, 1968.

Hançar, Franz, “Bakırçağı Küçük Asya’ında Büyük Ana Kültü” Çeviren Füzûzan Kınal, *Belleten Cilt IX. Sayı 34*, Nisan 1945.

Hasan Cemil, “Ege Medeniyetinin Menşesine Umumî Bir Bakış”, *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar ve Müzakere Zabıtları*. Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932

Hauner, M, “Rusya’nın Orta Asya’daki Jeopolitik ve İdeolojik İkilemleri” Çeviren: Ömer Avcı. *Türk-İran Esintileri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.

İnan, Afet, “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde” *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar ve Müzakere Zabıtları*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932.

İnan, Afet, “Alacahöyük Kazımı Hakkında Söylev” *Ülkü Halkevleri Dergisi Cilt 7,Sayı 39*, Mayıs 1936.

İnan, Afet, “Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti” *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

İnan, Afet, “Atatürk ve Tarih Tezi”, *Belleten Cilt III Sayı.10*, Ankara, Nisan 1939.

İnan, Afet, “Etilerde Ekonomi Hayatı”, *Belleten Cilt III. Sayı 11/12*, Temmuz I. Teşrin 1939.

İnan(Uzmay), Afet, “Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri Üzerinde Büyük Anket ve Umumî Neticeleri”, *Belleten Cilt IV. Sayı 13*, II. Kânun 1940.

İnan Afet, “Türk Tarih Kurumu’nun 1937’den 1943’e kadar Arkeolojik Çalışmaları”, *III. Türk Tarih Kongresi, TTK Basımevi* Ankara, 1948.

İnan Afet, “Türk Tarih Kurumunun 1937’den 1943’e Kadar Arkeolojik çalışmaları Hakkında” *Belleten Cilt VIII. Sayı 29, II. Kânun* 1944, Ankara.

İnan, Afet, “Türk Tarih Kurumu’nun Kuruluşuna Dair” *Belleten, Cilt XI Sayı 42, Nisan* 1947.

İnan Afet, “Ankara-Samsun Arasında Tarih Gezisi, 26 Mayıs–11 Haziran 1946”. *AÜDTCF Dergisi, Cilt V. Sayı 1, 1947.*

İnan, Afet, “Türkiye Tarihi ve Antropolojisi Üzerine” *AÜDTCF Dergisi Cilt VII. Sayı 1, 1949.*

İnan, Afet, Türk Tarih Kurumu’nun 1943’den 1948 Kadar Arkeolojik Çalışmaları Türkiye Tarihine Neler Kazandırmıştır?” *IV. Türk Tarih Kongresi.* Ankara, 1952.

İnan, Afet, “Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi Sayı: 1, 1957.*

İnan, Afet, “Halin Mazi İle Alakası” *Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler Akın Matbaası* Ankara. 1960.

İnan, Afet, “Tarihten Evvel İnsanların Faaliyetleri ve İfa Ettikleri Vazifeleri Mütalâa” *Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler, Akın Matbaası, Ankara, 1960.*

İnan, Afet, “Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar” *VIII. Türk Tarih Kongresi. Kongre’ye Sunulan Bildiriler III. Cilt, Ankara. 1979.*

Jarring, Gunnar, “İsveç’te Türkoloji Araştırmaları, *Sovetskaya Tyurkologiya*, No: 3, Mayıs-Haziran, Bakû, 1977, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi>, Erişim: 10. 10. 2011.

Garstang, “Muharip Eti Krallarının Stratejisi” *II. Türk Tarih Kongresi, Kongre’nin Çalışmaları ve Kongre’ye Sunulan Tebliğler*, Kenan Matbaası. İstanbul.1943.

Garstang, John, “Mersin Kazısı” *Halil Edhem Hatıra Kitabı Cilt I*.TTK. Yayınları, Ankara 1947.

Gelb, Ignace Jay, “Kapadokya Tabletleri” *Ülkü Halkevleri Dergisi*,Ağustos 1937.

Goetze,Albrecht, “Remarks on the Epigraphic Material Found at Tarsus in 1936” *The American Jornal Archaeology*, No 2, Vol. XLI (1937).

Göker, Muzaffer, “Türk Soyu ve Türk Tarihi” *Ülkü Halkevleri Dergisi* Birinci Kânun 1934 Seçmeler (1933–1941) Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1982.

Göker, Muzaffer, “Türk Tarih Kurumu’nun Altı Yıllık Çalışmaları” *III. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Günaltay, Şemsettin, “Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tez’in Kat’i Zaferi”,*Belleten* s7/8, Temmuz-I. Teşrin, Ankara, 1938.

Günaltay, Şemsettin, “Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi Atatürk Özel Sayısı*, IV-41, 1963.

Güterbock, H. G, “Etilerde Tarih Yazıcılığı”, *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Güterbock, H. G, “Eti Hiyeroglif Yazılarının Çözümü Bugün Ne Durumdadır”, *AÜDTCF Dergisi, Cilt I Sayı 2*,1943.

Güterbock, H. G, “Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları” *Belleten Cilt VII. Sayı 26*, Nisan 1943.

Güterbock, H. G, “Zile Yakınında Maşat’tan Gelme Bir Eti Mektubu”, Çeviren Kemal Balkan, *AÜDTCF Dergisi, Cilt II. Sayı 3*,1944.

Güterbock, H. G, “Hititoloji’nin Bugünkü Durumu”, Çeviren: Mebrure Tosun. *AÜDTCF Dergisi, Cilt II. Sayı 4*, Mayıs-Haziran 1944.

Güterbock, H. G- Alp, Sedat, “Şırzı’da Bulunan Hitit Hieroglif Kitabesi”, *AÜDTCF Dergisi, Cilt V.Sayı 2*,1947.

Güterbock, H. G, “Kırşehir Civarında Bulunan Bir Eti Kitabesi” *AÜDTCF Dergisi, Cilt V. Sayı 4*,1947.

Güterbock, H. G, “Eski ve Yeni Eti Âbideleri”, *Halil Edhem Hatıra Kitabı Cilt I*, TTK. Yayınları, Ankara, 1947.

Güterbock, H. G, “Yeni Eti Hiyeroglif Yazıtları ve Mühürleri” *TTAE Dergisi, Sayı V*,1949.

Güterbock, H. G, “Sultanhanı ve Alevkışla Eti yazıtları Hakkında”, *TTAE Dergisi, Sayı V*,1949.

Grothusen, Klaus-Detlev, “1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ye Göçü, Kemal Atatürk Dönemi’nde Alman-Türk İlişkileri”, *Belleten Cilt XLV/2, Sayı 178-180*, Ankara, 1981.

Kaipakar, K, “Eski Dönemde Kazakistan”. *Kazakistan Tarihi Makaleler* TTK Yayınları, Ankara, 2007.

Kansu, Şevket Aziz, “Türklerin Antropolojisi” *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar ve Müzakere Zabıtları Maarif Vekâleti*, İstanbul 1932.

Kansu, Şevket Aziz, “Alacahöyük’te Bulunan İskeletlerin Antropolojik Tetkiki” *Belleten Cilt I, Sayı III*, Kânun 1937.

Kansu Şevket Aziz, Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Türk Antropolojisi” *Atatürk Konferansları VIII*, 1975–1976, TTK, Ankara, 1976.

Kansu, Şevket Aziz, “Ankara Civarının Prehistoryasında Yeni Buluşlar” *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Kansu, Şevket Aziz, “Kumtepe Neolitik Kemikleri Üzerine Antropolojik Tetkik” *Belleten Cilt I, Sayı 2*, Nisan 1937.

Kansu, Şevket Aziz, “Anadolu’nun Irk Tarihi Üzerine Antropolojik Bir Tetkik” *Belleten Cilt III. Sayı 9*, II. Kânun 1939.

Kansu Şevket Aziz - Tahsin Özgüç, “DTCF Antropoloji Enstitüsünde Muhafaza Edilmekte Bulunan Bazı Prehistorik Arkeoloji Eşyası”, *Belleten Cilt V, Sayı 19*, Temmuz 1941.

Kansu, Şevket Aziz - Seniha Tunakan, “Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Kazılarında (1936–1944) Bakırçağı Yerleşim Katlarından Çıkarılan İskeletlerin Antropolojik İncelenmesi, *Belleten Cilt IX, Sayı 33–36*, Ekim 1945.

Kansu, Şevket Aziz, “İnsan ve Medeniyet Tekâmül Tarihinde Anadolu’nun Yeri” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Kansu, - Seniha Tunakan, “Eti, Frik, Klasik Devir İskeletlerinin Antropolojik İncelenmesi”, *Belleten Cilt XII, Sayı 48*, Ekim 1948.

Kansu Şevket Aziz - Seniha Tunakan, “Karaoğlan Höyüğünden Çıkarılan Eti, Frik ve Klasik Devir İskeletlerinin Antropolojisi”, *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1952.

Karamete, Kemaleddin, “Kayseri Müzesinde Eti Hiyeroglifini Havi İki Yazıt” *TTAE Dergisi, Sayı V*, 1949.

Kılıçoğlu-Hatiboğlu Vecihe, “Ata Sözcüğü ‘Lallwort’ Çocuk sözcüğü Değildir” *III. Türk Dil Kurultayı, Tezler Müzakereler ve Zabıtlar*, TDK Yayınları, İstanbul, 1937.

Kınal, Füzuran, “Amarna Çağında Mısır’ın Ön Asya Münasebetleri” *AÜDTCF Dergisi. Cilt II Sayı 1*, 1943.

Kınal, Füzuran, “Yayınlar Üzerinde” *AÜDTCF Dergisi Cilt V. Sayı 3*, 1947.

Kınal Füzuran, “Amarna Mektupları Üzerinde Yeni Araştırmalar” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Kınal Füzuran, “Hittit Hieogliflerinin Yaşı Meselesi” *AÜDTCF Dergisi, Cilt VII Sayı 2*, 1949.

Koçsoy, Şevket, “Türk Tarihi Kronolojisi” *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Kohl, L Philip - Tssetskladze, Goçha, Kafkasya’da Arkeoloji Pratiği Milliyetçilik ve Politika” *Cogito Sayı 28*.YKY Yayınları, İstanbul, 2001.

Koppers, Wilhelm, “Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığı Altında İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik” *Belleten, Cilt V Sayı 20*, I. Teşrin 1941, *Türkler Ansiklopedisi Cilt I*.Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Korucu, Burcu, *Türk Hümanizminin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940-1946)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2007.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaletince Yaptırılan Ahlatlıbel Hafriyatı” *TTAE Dergisi, Sayı 2*, Devlet Matbaası İstanbul, Temmuz, 1934.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Türk Tarih Kurumu Tarafından Alaca Höyük’te 1936 Yazında Yaptırılan Hafriyatta Elde Edilen Neticeler”, *Belleten Cilt I.Sayı 2*, Nisan 1937.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Alacahöyük 1936 Kazısı” *Varlık nr.88*, 1 Mart 1937.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Mevkii” *Belleten Cilt III, Sayı 10*, Nisan 1939.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı”, *Belleten Cilt III. Sayı 9*, II. Kânun 1939.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri”, *Belleten Cilt V, Sayı 17–18*, II Kânun-Nisan 1941.

Koşay, Hamit Zübeyir, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı Raporu*, Ankara, 1941.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Karaz Sondajı” *III. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi. Ankara 1948.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Alaca-Höyük Hafriyatının Son Safhası” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara 1948.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Sir Aurel Stein’ın Hayatı ve Eserleri” *TTAE Dergisi*, Sayı V.1949.

Koşay, Hamit Zübeyir, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1937–1939’daki Çalışmalar ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1951.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Türkiye’de Eski Medeniyetlerin Maddi Kültürde Temadisi” *IV. Türk Tarih Kongresi*. Ankara, 1952.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Alacahöyük ve Güllücek Kazılarının Sonuçları” *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1952.

Koşay, Hamit Zübeyir, “Ankara Arkeoloji Müzesi’nin (Yeni Adıyla Anadolu Medeniyetleri Müzesi) İlk Kuruluş Safhası İle İlgili Anılar”, *Belleten Cilt XLIII. Sayı 170*, Nisan 1979.

Kökten, Kılıç,” Kars’ın Tarih Öncesi” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Kökten, Kılıç, “Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoyasında Bayburt Çevresinin Yeri” *AÜDTCF Dergisi, Cilt III Sayı 5*, 1945.

Kökten, Kılıç, “Anadolu’da Prehistorik Yerleşme Yerleri ve 1944–48 Yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları” *IV. Tarih Kongresi*, Ankara, 1952.

Köprülü, Fuad, “Kitabiyat Tenkitleri”, *Türkiyat Mecmuası Birinci Cild*, Ağustos, 1925 .

Kundakçı, Gül, “19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım” *XIII. Tarih Kongresi III. Cilt II. Kısım* TTK, Ankara, 2002.

Kraus, F.R, “İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonu, Bir Tarih Arşivi” *III. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Kraus F. R, İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonuna Ait Yeni Çalışmalar ve Metin Neşriyatı”, *IV. Tarih Kongresi*, Ankara 1952.

Kramer, S.N, “Sumer Edebiyatının Yeniden İhyası” Çeviren Semiha Moralı, *TTAE Dergisi, Sayı V*, 1949.

Küçüka Necip Ali, “Tarih ve Dil İnkılâpları ile Edebiyatımız ve Güzel Sanatlarımız Karşısında Halkevleri”, *Cumhuriyet* 26 Şubat 1934.

Kvergiç, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanlığına Mektup* T.C. Viyana Elçiliği No: 5578, İlişik 2 Viyana 10 İkincikanûn 1936. www.tdkkitaplik.org.tr.Erişim: Ağustos, 2010.

Landsberger, Benno, “Ön Asya Tarihi’nin Esas Meseleleri”, *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi. İstanbul, 1937.

Landsberger, Benno, “Vier Urkunden vom Kültepe”, *TTAE Dergisi, Sayı IV*. Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

Landsberger, Benno, “Sümerler” *AÜDTCF Dergisi, Cilt I. Sayı 5*,1943.

Landsberger, Benno, “Mezopotamya’da Medeniyetin Doğuşu” *AÜDTCF Dergisi, Cilt II Sayı 3*,1944.

Landsberger, Benno, “Sümerlerin Kültür Sahasındaki Başarıları” *AÜDTCF Dergisi Cilt III. Sayı 2*, Ocak-Şubat 1945.

Livşits, V.A, “Eski Türk Runik Yazınsın Ortaya Çıkışı Üzerine” Çevirenler S. Gömeç, T. Ölçekçi. *AÜDTCF Dergisi, Cilt XX. Sayı 31*, Ankara, 2000.

Madran, Emre “Osmanlı Devletinde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler” *Belleten Sayı 195*. 1986.

Marinatos, “İkinci Bin Yılda Girit Adası ve Girit-Anadolu Dünyası” *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Mayakon Müştak, “Tarihten Bir yaprak-Bir Türk Camiasının Adı” *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1936.

Mayakon Müştak, “Hata ve Hatay ve Oronte-Ura-tube” *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1936.

Mayakon Müştak, “Atatürk’ün Treninde” *Cumhuriyet* 10 Ekim 1937.

Milinler, “Eski Eserleri Niçin ve Nasıl Korumalıyız”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, İkinci Teşrin1933.

Miroshnikov, L. I, “A Note on the Meaning of Term ‘Central Asia’ as Used in This Book”, *History of Civilisations of Central Asia* ed:A. H. Dani & V. M. Mason.Unesco Puplishing, Paris, 1996.

Mutlu, Ünal, “Sümerce ve Etrüskçe Arkaik Türk Dilleridir” *Tarihten Bir Kesit: Etrüskler Sempozyum Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Narain, A.K, “İç Asya’da Hint-Avrupalılar” Çeviren: Levent Köker, *Erken İç Asya Tarihi*. Ed: Denis Sinor. İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Németh, Gyula, “Türklüğün Eski Çağı” *Ülkü Halkevleri Dergisi*, XV. 1940, Türkler Ansiklopedisi Cilt I. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Oğuz, Alaattin, “Rusya Türklerinin Türk Milliyetçiliğiyle İlişkileri”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Milliyetçilik I, Sayı 38*. Ağustos-Ekim, 2006.

Okaygün, Turgud, “Şarki Anadolu’da Köyler ve Köylüler -Büyük Memleket Röportajı” *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1937.

Okaygün, Turgud, “Şark Köylerinde Sümer Tipleri” *Cumhuriyet* 3 Temmuz 1937.

Okaygün, Turgud, Tunceli’nin Yalnız Adı Değil Tarihi de Türktür, Türkündür” *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1936.

Okladnikov, A.P, “Tarihin Şafağında İç Asya”, Çeviren: A. Şenel, *Erken İç Asya Tarihi*. Ed: Denis Sinor, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Onat, Naim Hâzım, “Güneş-Dil Teorisine Göre Türkçe-Arapça Karşılaştırmalar” *III. Türk Dil Kurultayı, Tezler Müzakereler ve Zabıtlar*, TDK Yayınları, İstanbul 1937.

Onat, Naim Hâzım, “Türk Dilinin Samî Dillerle Münasebeti” *Türk Dili İlk Kânun* 1935, www.tdkkitaplik.org.tr, Erişim:Ekim 2010.

Orkun, Hüseyin Namık, “Sümerlere Dair”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Birinci Kânun 1933.

Orkun Hüseyin Namık, “Mekteplerimizin Tarih Kitapları” *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1949.

Orkun, Hüseyin Namık, “Türkoloji Bilgisinin Tarihçesi” *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Nisan 1936 Seçmeler (1933–1941), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1982.

Önen, Nizam, *Turancı Hareketler: Macaristan ve Türkiye (1910–1944)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2003.

Örnek, Zehra, “Alacahöyük ve Civarı Örme ve Dokuma Motifleri” *Türk Etnografya Dergisi Sayı IX*, TTK Basımevi, Ankara, 1967.

Öz, Tahsin, “Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler” *TTAE Dergisi. Sayı V*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949.

Özdemir, Ayşe, “Hayali Geçmiş, Arkeoloji ve Milliyetçilik, 1923–1945 Türkiye Deneyimi”, *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?* Derleyenler Oğuz Erdur-Güneş Duru. Ege Yayınları, İstanbul, 2003.

Özer, Yusuf Ziya, “Mısır Din İlâhlarının Türklükle Alâkası”, *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar ve Müzakere Zabıtları*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932.

Özer, Yusuf Ziya, “Din ve Medeniyet Bakımından Güneş” *III. Türk Dil Kurultayı. Tezler Müzakereler ve Zabıtlar*, TDK Yayınları, İstanbul, 1937.

Özer, Yusuf Ziya, “Son Arkeolojik Nazariyeler ve Subarlar”, *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Özgüç, Nimet, Karum-Kaniş (Kültepe) Kazısında Bulunan Küçük Eserler” *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1952.

Özgüç, Tahsin, “Atatürk ve Arkeoloji” *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*. TTK Basımevi, Ankara, 1975.

Özgüç, Tahsin, “Ön Tarihte Anadolu İdollerinin Anlamı”, *AÜDTCF Dergisi, Cilt II Sayı I*, 1943.

Özgüç, Tahsin, “Samsun Hafriyatının 1941–1942 Neticeleri”, *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara 1948.

Özgüç, Tahsin, “Kurs Vücutlu Kültepe İdolları”, *AÜDTCF Yıllık Araştırma Dergisi I*, Ankara, 1943.

Özgüç, Tahsin, “Birinci Truva’yı Kim Kurdu”, *AÜDTCF Dergisi Cilt II Sayı 5*, 1944.

Özgüç, Tahsin, “Yayınlar, Kurt Bittel ve Heinz Otto “Demirci-Hüyük (Eine vorgeschichtliche Siedlung anderphrygisch-bithynischen Grenze Berlin-1939)”, *AÜDTCF Dergisi Cilt III. Sayı 1*, 1944.

Özgüç, Tahsin, “Anadolu’da Arkeoloji Araştırmaları” *Belleten Cilt, X Sayı 40*, Ekim 1946.

Öztürk, Kâzım, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları”, Ankara www.kulturturizm.gov.tr, Erişim 20.5.2011.

Pittard, E, “Neolitik Devirde Küçük Asya İle Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler”, *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım)Devlet Basımevi. İstanbul 1937.

Pulhan, Gül: “Türkiye Cumhuriyeti Geçmişini Arıyor, Cumhuriyetin Arkeoloji Seferberliği”, *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?* Derleyenler Oğuz Erdur - Güneş Duru, Ege Yayınları, İstanbul, 2003.

Przeworski, “Anadolu Bronz Buluntularının Ehemmiyeti” *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Rásonyi, L, “Tuna Havzasında Kumanlar”, *Belleten Cilt III. Sayı 11/12* Temmuz I. Teşrin 1939.

Reilly, E. Bowen, “Tilki Tepedeki İlk Kazılar (1937)” *TTAED. Sayı IV*,1940.

Reşit Galip, “Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi Niçin Çıkıyor?” *TTAE Dergisi*, Maarif Vekâleti Neşriyatı, Devlet Matbaası. Sayı 1, Temmuz 1933.

Reşit Gâlip, “Türk Irk ve Medeniyeti Tarihine Umumî Bir Bakış” *I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar ve Müzakere Zabıtları*. Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932.

Reşit Galip, “Türk Tarih İnkılâbı ve Yabancı Tezler” *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Birinci Teşrin 1933 Seçmeler (1933–1941), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1982.

Safa, Peyami, “Türk İnkılâbına Bakışlar–42, Netice” *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1938.

Samih Rıfat, “Türkçe ve Diğer Lisanlar Arasında İrtibatlar”, *I. Türk Tarih Kongresi*, Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932.

Samih Rıfat, “Türkçenin Arî ve Samî Lisanlarla Mukayesesi” *Birinci Türk Dil Kurultayı. Tezler Müzakereler, Zabıtlar*, Maarif Vekâleti (Ankara), 1933.

Sakaoğlu, Saim, “Atatürk’ün Yazdığı İddia Edilen Şiirler” *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Açılış Konuşmaları Bildiriler*, 21–23 Eylül 1987, Ankara Araştırma Merkezi, 1987.

Sarınay, Yusuf, “İmparatorluktan Millî Devlete Dönüşüm Sürecinde Türk Ocakları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, II. Cilt II. Kısım*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Sevengil, Refik Ahmed, “Türk Dram Sanatının Eskiliği Hakkında” *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1947.

Sevengil, Refik Ahmed, “Yunan Tiyatrosunun Kaynağı Anadolu’dur” *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1947.

Shaw, W.M.K, “Eti Güneşi Neyi Temsil Ediyor”, *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?*, Derleyenler Oğuz Erdur - Güneş Duru, Ege Yayınları, 2003, İstanbul.

Shnirelman, Victor, Enternasyonalizmden Milliyetçiliğe: 1930-1940’ların Sovyet Arkeolojisinin Unutulmuş Sayfaları, *Cogito Sayı 28*.YKY Yayınları, İstanbul 2001.

Steinweis, Alan. E, “Nazilerin Alman Sanat ve Kültür yaşamını Temizlemesi”. *Nazi Almanya’sında Toplumdan Dışlananlar*, ed: R. Gellately - N. Stoltzfus. Çeviren Bilge Tanrıseven vd. Phoneix. Ankara 2001.

şapolyo, Enver Behman, “Anadolu’da Kumuklar Tarihi”, *lk Halkevleri Dergisi*, Eylül 1935.

şapolyo, Enver Behnan, “Atatürk Sümerbank’ı Niçin Kurdu?” *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, “Atatürk zel Sayısı”, 1963.

şenyürek, Muzaffer Süleyman, “Anadolu Bakır ağı ve Eti Sekenesinin Kraniyolojik Tetkiki”, *Belleten Cilt V Sayı 19*, Temmuz 1941.

şenyürek, Muzaffer Süleyman, “Maşat Hyk Kazısından ıkarılan Kafataslarının Tetkiki”, *Belleten Cilt X Sayı 38*, Nisan 1946.

şenyürek, Muzaffer Süleyman, “ En Eski Anadolu Halkının Kraniyolojik Tetkiki” *III. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi, Ankara, 1948.

şenyürek, Muzaffer Süleyman, “Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karahöyük Kazısından ıkarılan Kafataslarının Tetkiki”, *Belleten Cilt XIII Sayı 49*, Ocak 1949.

Tankut, Hasan Reşit, “Sümer, Mohencodaro, Harappa ve Anadil”, *lk Halkevleri Dergisi*, Birinci Teşrin 1935.

Tankut Hasan Reşit, “Dil zerine alışmalar, Güneş Dil Teorisine Göre Toponomik Tahlil”, 6–8 Ocak 1936.

Tankut, Hasan Reşit, “Dil ve Irk Münasebetleri Hakkında” *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Ayrı basım) Devlet Basımevi. İstanbul, 1937.

Tankut, Hasan Reşit, “Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu” *Belleten Cilt I, Sayı 1, II. Kânun*. 1937.

Tansuğ, Kadriye, “Kimmerlerin Anadolu’ya Girişleri ve MÖ 7. Yüzyılda Assur Devleti’nin Anadolu’yla Münasebetleri”, *AÜDTCF Dergisi. Cilt VII. Sayı 4*, 1949.

Tansuğ, Kadriye - İnanlı, Özel, “Sumerlinin Dünya Görüşü ve Bâbil Edebiyatına Toplu Bir Bakış”, *AÜDTCF Dergisi. Cilt VII. Sayı 4*, 1949.

Tarihçinin Mutfağı, *M Ali Dinçol İle Söyleşi*, www.tarihvakfi.org, Erişim: 03–04–2010.

TC Viyana Elçiliği, No: 5818. 9 Mayıs 1936, www.tdkkitaplik.org.tr. Erişim: Ağustos 2010

Tekin, Oğuz, “Mülteci ve Mühtedi Bir bilim Adamının Türkiye Günleri, Clemens Emin Bosch 1899–1955), *Toplumsal Tarih Dergisi*, Ekim 2007.

Tonga, Necati, “Anadolu Mecmuası (1924–1925) ve Anadoluçuluk Fikri Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Yurdu*, C.31, s.285, Mayıs 2011.

Tosun, Mebrure, “Sumer-Babil San’atının Bazı Önemli Mitolojik Tipleri Üzerinde Yeni Arkeolojik ve Filolojik Araştırmalar” *AÜDTCF Dergisi. Cilt IV*, 1946.

Tosun, Mebrure, “Mezopotamya’da Boğa Kültü”, *III. Türk Tarih Kongresi*. TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Tosun, Mebrure, Kapadokya Tabletleri Üzerindeki Mühür Baskıları”, *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1952.

Tryjarsky Edward, “Asya ve Avrupa’daki Runik Yazıların Anonimliği Farklılığı ve Yayılımları”, Çeviren: Emine Gürsoy-Naskali. *TDAY Belleten 1993*, TDK Yayınları, 613, Ankara, 1995.

Turan, Şerafettin, “Reşit Gâlip’in Atatürk’e Yakınmaları”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi Cilt 25. Sayı 39*, Ankara, 2006.

Turfan, Kemal, “Eski Anadolu Kronolojisi Üzerine Yeni Araştırmalar” *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Bayan Prof. Afet’le Mülâkat- 9 Eylül 1937, *Belleten Cilt II Sayı 6*, 1938.

Türkan, Sabahat, “Güneş-Dil Teorisine Göre, Toponomik Dil Tetkiki -Halicarnasse” *III. Türk Dil Kurultayı. Tezler Müzakereler ve Zabıtlar*. TDK Yayınları, İstanbul, 1937.

Türkmen Ahmed Faik, “Antakya Tarihi I-IX” *Cumhuriyet*, 23–31 Aralık 1936.

Tüzel, Hakkı Murat, *Yurt Tutuş Öncesi Macar Tarihi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SB Enstitüsü, Ankara, 2003.

Unger, Eckhard, “Yazılıkaya Kabartmalarının İzahı” *TTAE Dergisi, Sayı II*. Devlet Matbaası, İstanbul Temmuz 1934.

Unger, Eckhard, “Sümerlerde Gamalı Haç Sembollerinin İnkişafı” *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Ağustos 1936.

Üçok, Negip, “Filoloji Bakımından Türkler ve Komşuları”, *AÜDTCF, Sayı 4*, 1943.

Ünal, Ahmet, “Franz Steinherr”, *Belleten Cilt XL, No 158*, 1976.

Ünaydın, Ruşen Eşref, “T.D.T.C. Nasıl Kuruldu”, *Ülkü Halkevleri Dergisi Seçmeler (1933-1941)*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1982.

Yıldırım, Recep- Martal, Abdullah, “Osmanlı Yönetiminin Arkeolojik Eserler Bakış Açısı” ,*XIII. Tarih Kongresi, III. Cilt II. Kısım*, TTK. Ankara, 2002.

Yıldırım Recep, "Atatürk'ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, İzmir, Sayı, 6–7, 1997.

Yılmaz, Emine - Demir, Nurettin, “Ural-Altay ve Altay Dil Teorisi”, *Türkler Ansiklopedisi I. Cilt*, Yeni Türkiye Yayınları Ankara ,2002.

Yücel, Yaşar, “Türk Tarih Kurumu İlk Bilim Kurulu Açış Konuşması”, *Belleten Cilt XLVIII, Sayı 191–192*, Temmuz-Ekim 1984.

D-ELEKTRONİK KAYNAKLAR

www.arkeolojidunyasi.com

www.kulturturizm.gov.tr

<http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi>

www.tarihvakfi.org

www.tdkkitaplik.org.tr.

Türkiye Elçiliğine

VIYANA

Sayın Elçi,

Üçüncü Türk Dili Kurultayına gelmeyi kabul etmiş olan
Doktor Kivergiç'in gidip gelme yol parası olarak 300 Türk liralık
serbest dövizin Sayın Elçiliğiniz emrine gönderilmesi Ankaradaki
Kurum Sağışmanlığına ve döviz ismi verilmesi Finans Bakanlığına
yazılmıştır. Para elinize geçtiğinde bağlı makbuz imzalatılarak ke-
disine verilmesini, posta ile Sayın Elçiliğiniz adına gönderilen 1
si bağlı kitapların da sunulmasını ve Ağustosun 15 i ile 20 si ara-
sında burada bulunabilecek surette hareketinin bildirilmesini dile-
içten ve derin teşekkürlerle saygılarımı sunarım, Sayın Elçi.

TÜRK DİL KURULU
Genel Sekreteri

İlişik : 3

EK 1: TDK ile Viyana Elçiliği arasında Dr. Kvergiç'in masraflarının karşılanması hakkında yazışma (IV. Dosya)

T. C.
VIYANA ELÇİLİĞİ

N: 5578

Ek: 2

Viyana, 10 İkincikanun 1936 .

Türk dili tedkik cemiyeti başkanlığına

Dr. Kvergiç'e verilecek paranın kendisinden istediğimiz travail'in Elçiliğe tevdiinden evvel mi, yoksa ondan sonra mı verilmesi hakkındaki sorguma yüksek makamlarından gelen 14.12.1934 tarihli 1007 sayılı cevabı alınca zaten bu zatı Elçiliğe davet etmişdim . Bu aralık Kültür Bakanlığının telgrafı da geldi. Kvergiç'den aldığım pullu makbuzu ilişik olarak sunuyorum .

Kendisi bugün Elçiliğe ilişik olarak yolladığım mektub ile bir de 200 sayfayı geçen cildlenmiş ve makine ile yazılmış bir kitab getirdi . Kitabın postada kaybolması ihtimalini göz önüne aldığımdan Kuriye ile göndermedi düşündüm . Bizim bu aralık Viyana'dan geçecek bir Kuriyemiz olmadığı için Avusturya Hariciyesine ve İngiltere Elçiliğine başvurdum . İngiliz Elçisi yarın Ankara'ya hareket edecek olan Kuriyesiyle kitabı makamınıza ulaştıracağını vadetdi.

Arz eder, derin saygılarımı tekrarlardım , sayın hay .
6.8.36

C. Z. P.

A. C. Kish

15.I.36 CR

18.I. 1936
38

Thak: II

Mektup (P. et D.) ile
resim

Yazışmalarına
verildi.

EK 2: Dr. Kvergiç'in Güneş Dil Teorisi üzerine çalışmaları hakkında TC Viyana Elçiliği tarafından TDK'na haber veren "III. Dosya"dan bir sayfa. II. Kanun 1936

